

e-ISSN: 2822 - 3136

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl University

SBED

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute

2023

Yıl/Year: 2023
Sayı/Issue: 60

60

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute

e-ISSN: 2822 - 3136

Yıl/Year: 2023 Sayı/Issue: 60

Kapsam / Scope: Sosyal Bilimler / Social Sciences

Periyot / Period: Yılda dört kez (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlanır.
The journal publishes four issues in a year (March, June, September, December)

Yayın Dili / Publication Language: Türkçe ve İngilizce / Turkish and English

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır.

Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute
Uses a double-sided blind referee system in which at least two referees serve.

Dergimizin Tarandığı İndeksler/Indexes

ULAKBİM TR Dizin, MLA (Modern Language Association).

Dergimizin Yer Aldığı Veritabanları/Databases

ICI (Index Copernicus), SIS (Scientific Indexing Services), MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals), İnoBase İndeks, ROOTINDEXING (Journal Abstracting and Indexing Service), JOURNAL FACTOR, BASE (Bielefeld Academic Search Engine), TEİ (Türk Eğitim İndeksi), İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi), SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)

Bu dergideki makaleler iThenticate programıyla taranmıştır.
The articles in the journal were processed iThenticate through program.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yayıncı | Publisher

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences

Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Murat CABAZ

Sahibi | Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına |
On Behalf of Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences
Prof. Dr./Prof. Bekir KOÇLAR

Baş Editör | Editor in Chief

Doç. Dr./Assoc.Prof. Halit YABALAK (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
orcid.org/ 0000-0002-5723-8373 / halityabalak@yyu.edu.tr

Editörler | Editors

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ömer OBUZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
orcid.org/ 0000-0002-8686-4488 / omerobuz@yyu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Yunus ÖZDURĞUN (Siirt Üniversitesi/University)
orcid.org/ 0000-0002-3527-9270 / yunus.ozdrgn@hotmail.com

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Doç. Dr./Assoc.Prof. Sezen ASLAN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Ön İnceleme Editörü | Review Editor

Arş. Gör. İsa YALÇIN (Bitlis Eren Üniversitesi/University)
orcid.org/0000-0002-1735-2489 / iyalcin@beu.edu.tr

Etik Editörü | Ethics Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ercüment TOPUZ
orcid.org/ 0000-0001-9458-1384 / ercumenttopuz@yyu.edu.tr

Sekreteryaya /Secretary

Ahmet KÖKLÜ

Dizgi ve Tasarım | Design

Doç. Dr. Halit YABALAK

halityabalak@yyu.edu.tr

İletişim Bilgileri | Contact Details

e-posta/e-Mail: sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr

e-Ağ/Web: <http://www.yyusbedergisi.com> / <http://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed>

Tel /Phone: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24

Faks / Fax: 0432 225 10 52

Adres / Address: Van Yüüncü Yıl Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, 65080, Zeve Kampüsü, Tuşba/Van

Yayın Tarihi | Publication Date

30 Haziran / 30 June 2023

Dergide yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi Yayın Kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip makalelerle ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez

All responsibility of the articles published in the journal belongs to the authors. Editorial board of the journal is free to publish the articles. Editorial board does not accept any legal liability for articles.

Arap Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of Arabic Language and Literature

Doç. Dr./Assoc. Prof. Abdulhadi TİMURTAŞ / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Arkeoloji Alan Editörü / Area Editor of Archeology

Dr. Öğr. Üyesi/ Asst. Prof. Salih SOSLU – Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University

Coğrafya Alan Editörü / Area Editor of Geography

Prof. Dr./ Prof. Murat YILMAZ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Eğitim Bilimleri Alan Editörü / Area Editor of Education Sciences

Doç. Dr./Assoc. Prof. Metin ŞARDAĞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Felsefe Alan Editörü / Area Editor of Philosophy

Doç. Dr./Assoc. Prof. Eren RIZVANOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Fransız Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of French Language and Literature

Dr. Öğr. Üyesi/ Asst. Prof. Gülşen TORUSDAĞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Güzel Sanatlar Alan Editörü / Area Editor of Fine Arts

Doç. Dr./Assoc. Prof. Aslı ERCİYEŞ TOSUN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İktisat Alan Editörü / Area Editor of Economics

Prof. Dr./Prof. Zafer KANBEROĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İngiliz Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of English Language and Literature

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sezen ARSLAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İşletme Alan Editörü / Area Editor of Management

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Ertuğrul ÇAVDAR - Kastamonu Üniversitesi/University

**Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Alan Editörü /
Area Editor of Public Administration and Political Science**

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sait EBİNÇ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Sanat Tarihi Alan Editörü / Area Editor of Art History

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ercan ÇALIŞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Sosyoloji Alan Editörü / Area Editor of Sociology

Prof. Dr./ Prof. Suvat PARİN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Turizm Alan Editörü / Area Editor of Tourism

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sedat ŞAHİN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Tarih Alan Editörü / Area Editor of History

Doç. Dr./Assoc. Prof. Erkan AVŞAR – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of Turkish Language and Literature

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ulaş BİNGÖL – Constantine Emir Abdelkader Üniversitesi/University

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr./Prof. Aleksandar KADIJEVIC	Belgrad Üniversitesi/University of Belgrade Sırbistan/Serbia
Prof. Dr./Prof. Ivan BALTA	Osijek Üniversitesi/University of Osijek, Hırvatistan/Croatia
Prof. Dr./Prof. Mehmet Şirin ÇIKAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Serbo RASTODER	Karadağ Üniversitesi/University of Montenegro, Karadağ/Montenegro
Prof. Dr./Prof. Süleyman Turduyevič KAYIPOV	Sincan Pedagoji Üniversitesi/Xinjiang Pedagogical University, Çin/China
Prof. Dr./Prof. Timur KOCAOĞLU	Michigan Üniversitesi/Michigan State University ABD/USA
Doç. Dr./Assoc. Prof. Liliana BOŞCAN	Bükreş Üniversitesi/University of Bucharest Romanya/Romania
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tamer BALCI	Tektaş Üniversitesi/The University of Texas, ABD/USA
Doç. Dr./Assoc. Prof. Vitaliy POZNAHİREV	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Dr. Salih Ahmad ABDULVEHHAB	Ezher Üniversitesi/University, Mısır/Egypt

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr./Prof. Abdülmecit NUREDİN	Uluslararası Vizyon Üniversitesi/International Vision University Makedonya/Macedonia
Prof. Dr./Prof. Fuat GÜLLÜPINAR	Anadolu Üniversitesi/University Türkiye
Prof. Dr./Prof. İbrahim Moh'd Mahmoud KOFAHİ	Ürdün Üniversitesi/Jordan University Ürdün/Jordan
Prof. Dr./Prof. Kemal YAKUT	Anadolu Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Mehmet AYGÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Orhan KILIÇ	Fırat Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Öztürk EMİROĞLU	Varşova Yunus Emre Enstitüsü/Warsaw Yunus Emre Institute, Polonya/Poland
Doç. Dr./Assoc. Prof. Emina BERBIC KOLAR	Osijek JJ Strossmayer Üniversitesi/JJ Strossmayer University in Osijek Hırvatistan/Croatia
Doç. Dr./Assoc. Prof. Nihada DELIBEGOVIC DZANIC	Tuzla Üniversitesi/ University of Tuzla Bosna Hersek/ Bosnia and Herzegovina
Doç. Dr./Assoc. Prof. Oqtay QULİYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Azerbaycan/ Azerbaijan

İçindekiler

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Rafet ÇAVUŞOĞLU, Yenal SÜRÜN

Van- Çavuştepe Kalesi'nde Bulunan Ok Uçları

Arrowheads Found in Van- Çavuştepe Fortress 1

Gökay KELDAL, Nurseven KILIÇ

Marital Timing of Emerging Adults: Familial Factors as Potent Predictors

Beliren Yetişkinlerin Evlilik Zamanlaması: Güçlü Bir Yordayıcı Olarak Ailesel Faktörler 17

Gamze MUKBA, Gülşah Ezgican KIZILOK , Ahmet YAYLA

Aile Aidiyetine Çok Yönlü Bakış

A Multidirectional Perspective to Family Belonging 29

Behçet GÜLERYÜZ

Aby Warburg ve Sinema İlişkisi Üzerine Bir Deneme

An Essay on the Relationship Between Aby Warburg and Cinema 44

Şahabettin MUTLU , Zöhre KAYA, Kaan ALTINIŞIK

Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stilleri ile Üniversite Yaşamına Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation of the Relationship between University Students' Decision-Making Styles and Level of Adjustment to University Life 56

Gökhan DEMİREL

Reklam Filmlerinde Modern Erkekliğin İnşası: Ev işi Reklamları Örneği

Construction of Modern Masculinity in Commercials: Examples of House work Commercials 71

Kübra BAĞCI

Application of Statistical Distributions to PM10 Concentrations: Van, Türkiye

PM10 Konsantrasyonunun İstatistiksel Dağılımına İlişkin Bir Uygulama: Van, Türkiye 87

Metehan KÜÇÜKER

Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinde Proje Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Ek Ödemelerinin Hesaplanması ve Muhasebeleştirilmesi

Calculation and Accounting of Additional Payments for Project Consulting and Training Services in University Revolving Funds 96

Numan Ertay

A Research on Beekeeping Sector in Semdinli

Şemdinli'de Arıcılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma..... 114

Mehmet KAPLAN, Hakan EREN

"Jandarma" Algısına Yönelik Metaforik Analiz

Metaphoric Analysis of the Perception of "Gendarmerie" 131

Pelin YOLCU, Hasan ÇİFTÇİ

Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlarının Karşılaştırılması: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme

Comparison of Social Media Usage Habits and Motivations: A Review on University Students..... 151

Hüseyin DEMİRBAĞ

Çukurova'nın Fatihlerinden / Varsak Türkmenleri

One of the Conquerers of Cukurova Varsak Turkmens..... 174

Orhan Ayaz

Self-Revelation: An Origin Myth Interpretation of the Göbekli Tepe Culture (An Alternative Perspective on Anthropomorphic Themes)

Kendini Açıklamak: Göbekli Tepe Kültürü'nde Bir Köken Miti Yorumu (Antropomorfik Temalara Alternatif Bir Bakış) 191

Zekeriya NAS, Rabia SHAH, Wali RAHMAN, Haji RAHMAN

Attitude-to-Process Model, Social Network, Social Trust, and Shared Goals in Organizational Knowledge Sharing: Empirical Evidence from Pakistan

Örgütsel Bilgi Paylaşımında Sürece Yönelik Tutum Modeli, Sosyal Ağ, Sosyal Güven ve Paylaşılan Hedefler: Pakistan'dan Ampirik Kanıt..... 209

Derleme Makaleleri / Compilation Articles

Büşra YÖRÜK

İklim Göçü ve İklim Mülteciliği Kavramlarına İnsan Hakları Temelli Sosyolojik Bir Bakış

Human Rights Based Sociological Perspective To The Conceptions Of Climate Migration and Climate Refugee 224

Van-Çavuştepe Kalesi'nde Bulunan Ok Uçları

Arrowheads Found in Van- Çavuştepe Fortress

Rafet ÇAVUŞOĞLU

Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Van/Türkiye

ORCID: 0000-0002-0049-902X / rcavusoglu@yyu.edu.tr

Yenal SÜRÜN

Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü Van/Türkiye

ORCID: 0000-0002-6846-5467 / yenalsrn@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Çavuşoğlu, R. and Sürün, R. (2023). Arrowheads found in Van-Çavuştepe fortress. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 1-16

Çavuşoğlu, R. and Sürün, R. (2023). Van-Çavuştepe Kalesi'nde bulunan ok uçları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 1-16

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 14 April/Nisan 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 3 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 1-16

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Rafet ÇAVUŞOĞLU ve Yenal SÜRÜN).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Urartu Krallığı, MÖ. 9-7. yüzyıllar arasında başkent Tuşpa (Van Kalesi) olmak üzere kurulmuştur. Giderek güç kazanan krallığın sınırları; kuzeyde Gökçe Göl, kuzeybatıda İran, güneyde Urmiye Gölü ve batıda Fırat Nehri'ne kadar ulaşmıştır. Urartulular bu yayılım alanı içerisinde çok sayıda kale inşa etmişlerdir. Bu kalelerden biri de, Van iline 24 km mesafede olan ve Gürpınar İlçesi'nde yer alan Çavuştepe Kalesi'dir. Urartu kralı II. Sarduri (MÖ. 764-734) tarafından inşa ettirilmiş olan kaledeki ilk kazılar, 1961-1986 yılları arasında Prof. Dr. Afif Erzen tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki kazı çalışmaları ise Prof. Dr. Rafet Çavuşoğlu tarafından 2014 yılında başlatılmış olup halen devam etmektedir. İlk dönem kazıları ile ikinci dönem kazılarında kalede çok sayıda ok ucu ele geçmiştir. Demir ya da bronzdan olan ok uçları döküm tekniğinde yapılmıştır. Ok uçları iki gruba ayrılmakla birlikte her grup kendi içerisinde çeşitli tiplere ayrılmaktadır. İlk grubu, sapın içine yerleştirildiği kovan soket bölümü olan kovan formu ok uçları oluşturmaktadır. Diğer grupta ise, ok ucunun sapa girmesini sağlayan sivri bir çıkıntı söz konusudur. Bu tipteki ok uçları da yaprak formu ok uçları olarak değerlendirilmektedir. Her iki tipteki ok ucu da mahmuz ya da kanat sayıları ve yapıları bakımından birbirinden farklı özellikler sergilemektedir. Çavuştepe Kalesi'nde ele geçen Urartu okları, savaşın yanı sıra yabani hayvanları avlamada da kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Urartu, Çavuştepe, ok ucu, kovan, yaprak.

Abstract

Urartian kingdom, BC. 9-7. It was established to remain as the capital, Tuspa (Van Fortress). The boundaries of the increasingly powerful; It reached Gökçe Lake in the north, Iran in the northwest, Lake Urmia in the south and the Euphrates River in the west. The Urartians recorded a large number of fortress building records in this span. One of these fortress is Çavuştepe Fortress, which is 24 km from Van province and located in Gürpınar District. Urartian king II. The first excavations in the castle, which was built by Sarduri (764-734 BC), were carried out by Prof. Dr. made by Afif Erzen. Later excavations were carried out by Prof. Dr. it was started by Rafet Çavuşoğlu in 2014 and still continues. Many arrowheads were found in the fortress during the first period excavations and the second period excavations. It was made in the arrowhead casting technique of iron or bronze. Although the arrow separates the last two groups, each group is divided into various types within itself. The first group is a sleeve-shaped arrowhead, which is the socket part of the sleeve into which the handle is placed. The other group is a pointed exit word that allows the arrow mouth to enter the handle. This type of arrowhead is also considered a leaf-shaped arrowhead. Both types of arrowheads exhibit different characteristics between spur or wing arrangements and clusters. Urartian arrows found in Çavuştepe Fortress were used in hunting wild animals as well as in warfare.

Keywords

Urartu, Çavuştepe, arrowhead, socket, leaf.

Giriş

Urartu Krallığı, MÖ. 9-7. yüzyıllar arasında, başkent Tuşpa (Van Kalesi) olmak üzere Doğu Anadolu merkezli kurulmuştur. Urartu krallarının siyasi başarısı, krallığın sınırlarının doğuda Kuzeybatı İran, batıda Fırat Nehri, güneyde Urmiye Gölü ve Kuzeyde Gökçe Göl civarına ulaşmasını sağlamıştır. Bu yayılım politikası neticesinde de Urartular egemen olduğu topraklarda çok sayıda kale kurmuşlardır. Bu önemli kalelerden bir de Urartu kralı II. Sarduri (MÖ. 764-734) tarafından kurulmuş olan Çavuştepe (Sardurihinili) Kalesi'dir (Res.1). Kale, Van il merkezinin 24 km. güneydoğusunda, Gürpınar İlçesi Çavuştepe Mahallesi'nde yer almaktadır. Bu makalede Çavuştepe Kalesi'nde 1961-1986 yılları arası (Erzen, 1962b, s. 384; Tarhan, 2004, s. 116) ile 2014-2022 yıllarında (Çavuşoğlu, 2016, s. 363; Çavuşoğlu, 2017, s. 196) gerçekleştirilen kazılarda ele geçen ok uçları değerlendirilmiştir.

Çavuştepe Kalesi'nde gerçekleştirilen kazılar; Urartuların siyasi, sosyal ve ekonomik düzeyleri ile ilgili önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Kazı çalışmaları aynı zamanda konumuz kapsamındaki Urartu ordusu ve teçhizatlarına ilişkin de önemli veriler sunmaktadır. Bu verilerin bir bölümünü metal eserler oluşturmaktadır. Metal işlemede ileri bir düzeyde olan Urartular, egemenlik alanlarını genişletmek ve topraklarını korumak adına ordu ve savaş teçhizatlarına büyük önem vermişlerdir. Urartu Krallığına ait çok sayıda merkezde kazılar yürütülmüş ve yürütülmektedir. Toprakkale (Wartke, 1990), Kayalıdere, Çavuştepe, Anzaf (Erzen, 1978, s. 54), Ayanis (Derin ve Muscarella, 2001) ve Karmir Blur (Piotrovskii, 1959, s. 40), Arin Berd, Bastam (Kroll, 1979) gibi kaleler ve Van-Kalecik, Van-Altıntepe, Dedeli, Yoncatepe, Liç, Adilceviz, Burmageçit ve Habibuşağı gibi nekropollerde önemli sayıda metal eser tespit edilmiştir (Biber, 2011, s. 234). Ayrıca çeşitli müze ve özel koleksiyonlarda yer alan çok sayıda eser, Urartuların maden teknolojisi ve çeşitliliğindeki gelişmişliğini ortaya koymaktadır. Yakınoğ'da çağdaşı olan uygarlıklar arasında madeni işlemedeki üstünlüğü ile bilinen Urartular, silah teknolojisi içinde saldırı ve savunma silahlarını üretirken başta demir ve tuncu kullanmıştır (Baş, 2016, s. 108). Söz konusu silah teçhizatlarını; kalkan, miğfer, kılıç, hançer, mızrak, topuz ve oklar başlıcalarını oluşturmaktadır. Bunlardan okların savunma ya da saldırı silahı olarak kullanılmalarının yanı sıra yazıtlı örnekleri de mevcuttur (Biber, 2011, s. 234). Bu türde okların silah olarak kullanılmakla birlikte tapınaklara adak eşyası olarak da bırakılmıştır. Çünkü silahların tanrı Haldi'ye ait kutsal eşyalar olduğu ve bu silahların günlük yaşamda kullanılamayacağından söz edilmektedir. Meherkapı yazıtının 13. Satırında "Haldi'nin silahlarına kurban kesilmesi" şeklinde bir ifade geçmektedir. Yine Ayanis Kalesi'nde ele geçen birçok silah üzerinde " Ben Arğışti oğlu Rusa bunu tanrı Haldi'ye armağan ettim" yazıtı yer almaktadır (Çilingiroğlu, 2004, s. 257-258). Yukarı Anzaf Kalesi'nden ele geçen bir ok ucu üzerinde "Minua Tanrı Haldi'ye Adadı" ifadesi geçmektedir (Belli, 2004, s. 5).

Urartularda silah kullanımına ilişkin bilgilerimizi arkeolojik kalıntılar, yazılı veriler ve tasvirli eserlerden elde etmekteyiz. Ok ve diğer silah türlerinin geçtiği yazılı kaynakların en güzel örneğini, Asur kralı II. Sargon'un MÖ 714'te Urartu krallığı üzerine yaptığı sefer oluşturmaktadır. II. Sargon (MÖ 721-705) sefer sonunda yağmaladığı Muşşar Haldi Tapınağı'ndan elde ettiği ganimet silahları arasında "...25.212 bronz halkan, miğfer, silah, 1514 bronz mızrak, mızrak ucu, 305.412 bronz hançer, sadak ve ok, 607 bronz kâse, su testisi ve çeşitli kaplar..." (Luckenbill, 1968, s. 97) yer almaktadır. Ayanis Kalesi'ndeki tapınak alanında çok sayıda mızrak, ok, sadak, miğfer ve kalkan adak eşyası olarak bırakılmıştır (Derin ve Çilingiroğlu, 2001; Çilingiroğlu, 2004, s. 257). Silah kullanımına ilişkin veriler kemerler üzerlerinde yer alan tasvirlerden elde edilmektedir (Res.2). Kemerler üzerinde av ve savaş sahnelerinde Urartulu yönetici ya da askerleri ellerinde silah tutarken resmedilmişlerdir. Yine bu sahnelerde tanrı, yönetici ve çeşitli türdeki mitolojik yaratıklar silah kullanırken betimlenmişlerdir (Çavuşoğlu, 2003, s. 25, fig.3; Çavuşoğlu, 2005, s. 365-367; Çavuşoğlu, 2014, s. 153-160). Ayrıca Yukarı Anzaf Kalesi'nde tanrı Haldi'ye ait tapınağın batısındaki odada bulunan ve "Anzaf Kalkanı" olarak adlandırılan eserde; Urartu dini, sanatı ve savaş sahneleri ile ilgili önemli bilgiler elde edilmiştir. Kalkan üzerinde yer alan sahnede arka arkaya sıralanmış 12 tanrının bir orduyu bozguna uğratması anlatılmaktadır. Burada baş tanrı Haldi elinde mızrak ve yay tutarak saldırı pozisyonunda tasvir edilmiştir. Bu eser; tanrıların ok, yay vb. teçhizatlar kullanmasını göstermesi açısından önemli bir örnektir (Belli, 1998, s. 7-8).

Döküm tekniği ile yapılan ok uçları bronz ve demirden üretilmiştir. Tasvirli eserlerden ahşap bir sapa sahip olduğu anlaşılan ok uçları, sap kısmı ve metal uç olmak üzere iki bölümden oluşur. Ancak toprak altında uzun süre dayanamayan ahşap saplar, kazılarda ele geçmemiştir. Ok uçlarının; sapın içine yerleştirildiği yuvarlak formu soket (kovan) ya da sapın içine giren ince ve sivri yapıları namlu kısımları söz konusudur (Res. 3/(1)-(2)). Metal gövdenin bir uzantısı olan bu soket ya da namlular dövme tekniğinde yapılmıştır. Bunların uzunlukları 3-10 cm, ağırlıkları ise 20-30 gr. arasında değişmektedir (Derin ve Çilingiroğlu, 2001, s. 158; Biber, 2010, s. 238-240).

Okların Urartulu piyade ve süvari askerlerin sırtlarında ya da taşıt kasalarında taşınmasını sağlayan kutulara ise sadak (oktanlık) adı verilmektedir. Genellikle demir ve bronzdan yapılan sadaklar; Anzaf (Belli, 2004, s. 294), Ayanis (Derin ve Çilingiroğlu, 2001, s. 158), Karmir Blur (Piotrovskii, 1967, s. 47), Bastam (Kleiss, 1979, s. 110), Kayalıdere (Burney, 1966, s. 94), Torakkale (Erzen ve Bilgiç, 1960b, s. 22; Erzen, 1962b, s. 406) ve Altıntepe (Barnett ve Gökçe, 1953, s. 126) gibi Urartu kalelerinden ele geçmiştir. Ayrıca yazılı kaynaklarda deri ve gümüşten yapılmış sadakların bahsi geçse de arkeolojik kazılarda

bu türden buluntulara rastlanılmamıştır. Urartu sadaklarının uzunluğu yaklaşık 60-70 cm, genişlikleri ise 10-15 cm'dir. Bunların arka kısmı genellikle tunç, ön yüzleri ise deri ile kaplıydı. Sadaklar dikdörtgen ya da silindirik formlarda olabilmektedir (Derin ve Çilingiroğlu, 2001, s. 158; Baş, 2008, s. 28-34). Arkeolojik veriler Urartu Krallığında ok ve sadakların yaygın bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

1. Çavuştepe Kalesi Ok Uçları

Çavuştepe Kalesi'nde ilk dönem kazılarında (1961-1986) sayısı binlerle ifade edilebilecek çok sayıda ok ucu ele geçmiştir. Ancak bu döneme ait ok uçlarından 54 tanesi yayınlanmıştır (Erzen ve Bilgiç, 1962a, s. 19-20; Erzen, 1978, levha XLV-XLVI-XLVII; Erzen, 1979, s. 1-15) (Res. 3, 4, 5). Bu ok uçlarından 43'ü kovan formudur. Bu formdaki ok uçlarından 24'ü mahmuzlu, 19'si ise mahmuzsuzdur (Erzen, 1978, s. 51-56) (Res. 3(1),4-5). Yaprak/söğüt yaprağı¹ formundaki ok uçlarının sayısı ise 11'dir. Bunlardan 2'si mahmuzlu, 9'u ise mahmuzsuzdur (Res. 3(2), 5/1, 2). Ayrıca kovan formu ok uçları bronzdan olup yaprak formundakiler demirdendir. Çavuştepe Kalesi'ndeki ikinci dönem kazılarında (2014-2022) 25 adet ok ucu ele geçmiştir (Çavuşoğlu vd., 2017, s. 196; Çavuşoğlu vd., 2019a, s. 17-29; Çavuşoğlu vd., 2019b, s. 275-297; Çavuşoğlu vd., 2022, s. 67-80). Bunlardan 10 tanesi bronzdan, 15 tanesi ise demirdendir. Kovanlı ok uçlarının sayısı 10, yaprak formundakilerin sayısı ise 15'tir. Yaprak formundaki ok uçlarının tamamı mahmuzsuz iken kovan formluların 3'ü mahmuzlu 7'si da mahmuzsuzdur (Çavuşoğlu vd., 2017: 196; Çavuşoğlu vd., 2019a: 17-29; Çavuşoğlu vd., 2019b, s. 275-297). Çavuştepe Kalesi'nden her iki dönem kazılarında ele geçen ok uçlarının toplamı 79 olup bronzdan yapılanların 49, demirden olanların sayısı 30'dur (Res. 6-13).

2. Tipolojik Değerlendirme

Çavuştepe Kalesi'nde iki dönem halinde yapılan kazı çalışmalarında çeşitli tiplerde ok uçları ele geçmiştir. Her iki dönem kazılarında ele geçen ok uçları, form açısından benzer bir yapı sergilemektedirler. Ok uçları temelde iki ana gruba ayrılmaktadır: Sap delikli/kovan ve yaprak formu ok uçları (Erzen ve Bilgiç, 1962a, s. 19-20; Erzen, 1978, levha XLV-XLVI-XLVII; Erzen, 1978, s. 54; Erzen, 1979, s. 1-15; Biber, 2010, s. 239; Çavuşoğlu, 2016, s. 363; Çavuşoğlu, 2017, s. 196) (Res 3. 3-3). Diğer alt gruplar ise kendi içinde iki kanatlı/üç kanatlı ve mahmuzlu/mahmuzsuz olarak alt gruplara ayrılmaktadır.

2.1. Sap Delikli (Soketli/Kovanlı) Ok Uçları

Kovan formu ok uçlarının sapın girebileceği bir soket kısmı bulunmaktadır. Sap delikli (kovan) formunda olan ok uçları kendi içinde kanatlarına göre beş alt grupta değerlendirilmiştir. Bunlar; iki ve üç kanatlı, mahmuzlu ya da mahmuzsuz olmalarıyla birbirlerinden farklılık gösterirler. Ayrıca tespiti yapılmış kovan formu ok uçlarının hepsi bronzdandır. Bu formdaki ok uçlarından; ilk dönem kazılarında 43, ikinci dönemde 10 adet olmak üzere toplam 53 tane bulunmaktadır.

2.1.1. İki Kanatlı-Mahmuzsuz

Bu tipteki ok uçlarının sap deliği kısmı ve bu kısmında iki kanadı bulunur. Bunların uzunlukları 4.2-4.8 cm arasında değişmektedir. Çavuştepe Kalesi'nde ele geçen bu türden ok uçlarının sayısı 12'dir. Bunlardan 10'u ilk dönem, 2'si de ikinci dönem kazılarına aittir (Res. 4/(3), 5/(3-4), 6,10). Bu türden ok uçlarını; Van Kalesi, Ayanis, Yukarı Anzaf ve Karmir-Blur gibi kalelerden bilmekteyiz (Erzen ve Bilgiç, 1961, s. 30-32; Erzen, 1978, s. 54; Çavuşoğlu vd., 2017, s. 196; Tarhan ve Sevin, 1989, s. 454; Barnett ve Watson, 1952, s. 140; Çilingiroğlu, 1992, s. 450).

2.1.2. İki Kanatlı-Mahmuzlu

Bu türde ok uçlarının iki kanatlılardan tek farkı mahmuzlu oluşlarıdır. Bu mahmuzlar, kanatlardan kovan kısmına doğru uzanmaktadır. Mahmuzlar tek tarafta yer aldığı gibi iki tarafta da olabilmektedir. Bunların uzunlukları 4.6-5.5 cm arasındadır. Çapları ise 0.4-0.7 cm'dir. İki kanatlı-mahmuzlu ok uçlarının sayısı 6'dır. Bunların 4'ü ilk dönem 2'si ise ikinci dönem kazılarında ortaya çıkarılmıştır (Res. 4/(2), 5/(3-4), 6, 7). Bu formdaki ok uçlarının benzerlerine Van Kalesi, Ayanis, Yukarı Anzaf, Torakkale ve Karmir-Blur gibi kalelerde de rastlamaktayız (Erzen, 1962b, s. 383-414; Erzen ve Bilgiç (1963, s. 34-36; Erzen, 1978, s. 54; Erzen, 1979, s. 12; Çavuşoğlu vd., 2017, s. 196; Tarhan ve Sevin, 1989, s. 456; Barnet ve Watson, 1952, s. 141; Çilingiroğlu, Abay ve Derin, 2001: 293).

2.1.3. Üç Kanatlı- Mahmuzsuz

¹ Bu tipteki ok uçlarına ait kullanılan en yaygın isim "Yaprak/Söğüt Yaprığı" ifadesidir. Bu formun isimlendirilmesine yönelik detaylı bilgi için bkz. Erzen, 1978, s. 54; Derin ve Muscarella, 2001, s. 190-191; Derin ve Çilingiroğlu, 2001, s. 189-217; Batmaz, 2003, s. 169.

Bu tipteki ok uçları ise bronzdan olup kovan formundadır. Üç kanatlı olan bu ok uçlarının kanatlarından ikisi yanda, üçüncü kanat ise kovanın üst bölümünde yer alır. Bunlar, iki kanatlı ok uçlarına göre daha dar ve uzun bir yapıya sahiptirler. Uzunlukları 4.5- 4.8 cm, çapları ise 0.3-0.6 cm arasındadır. Üç kanatlı-mahmuzsuz formdaki ok uçlarının sayısı 14 olup en yoğun grubu bu form oluşturmaktadır. Bunlardan 9'u ilk dönem, 5'i de ikinci dönem kazılarına aittir (Res.4/(4-5), 5/(3-4), 8, 10). Bu formdaki ok uçlarının benzer örneklerini Van Kalesi, Ayanis, Yukarı Anzaf, Toprakkale, Karmir-Blur ve Bastam gibi kalelerden bilmekteyiz (Erzen, 1960a, s. 716-718; Erzen, 1974a, s. 57-65; Erzen, 1978, s. 54; Çavuşoğlu vd., 2017, s. 196; Tarhan ve Sevin, 1989, s. 457; Çilingiroğlu, 1994, s. 44; Belli, 1995, s. 405; Erzen, 1978, s. 536-539).

2.1.4. Üç Kanatlı-Mahmuzlu

Bu gruba giren ok uçları üç kanatlı ve mahmuzlu oluşları ile diğer formlardan ayrılırlar. Bronzdan bu ok uçlarının da yine tek ya da çift taraflı mahmuzları söz konusudur. Uzunlukları 4.8- 5.1 cm, çapları ise 0.4-0.6 cm arasındadır. Üç kanatlı-mahmuzlu formdaki ok uçlarının sayısı 9'dur (Res. 4/(6), 5/(3-4), 9, 10). Benzer formdaki ok uçlarına Ayanis, Yukarı Anzaf, Bastam ve Karmir- Blur kalelerinde de rastlamaktayız (Erzen, 1974b, s. 547-549; Erzen, 1978, s. 38-54; Çilingiroğlu, 1990, s. 201-209; Kleiss, 1980, s. 299-304; Barnett ve Watson, 1952, s. 143).

2.1.5. Üç Kanatlı-Çengelli Mahmuzlu

Kovanlı ok uçlarının son grubunu bronzdan, üç kanatlı ve kanatları çengelli yani kıvrımlı bir yapıya sahip ok uçları oluşturmaktadır. Mahmuzları geriye ve yukarı doğru kıvrımlı olup çengeli andırmaktadır. Uzun bir yapıya sahip olan mahmuzlar dışbükey bir formdadır. Uzunlukları 4.5-4.8 cm, çapları ise 0.3-0.6 cm arasında değişmektedir. Tamamı ilk dönem kazılarına ait olan bu ok uçlarının sayısı 13'dür (Res.4/(1), 5/(4)). Bu tipteki ok uçlarının benzerlerine Ayanis, Yukarı Anzaf, Toprakkale, Karmir-Blur ve Bastam kalelerinden ele geçen örneklerden bilmekteyiz (Erzen, 1975, s. 51-52; Erzen, 1978, s. 38-54; Barnett, 1950, s. 40; Belli, 1992, s. 441; Çilingiroğlu ve Kozbe, 1992, s. 453; Kleiss, 1980, s. 303; Piotrovskii, 1950, 1939-1949).

2.2.Yaprak Formlu Ok Uçları

İkinci bir grubu oluşturan ok uçları ise yaprak formunda olanlardır. Bu türden ok uçları için söğüt yaprağı ifadesi de kullanılmaktadır. Bunların hepsi demirdendir. Söğüt yaprağını andıran bir forma sahiptirler (Erzen, 1978, s. 54; Derin ve Muscarella, 2001, s. 190-191; Derin ve Çilingiroğlu, 2001, s. 189-217; Batmaz, 2003, s. 169; Biber, 2010, s. 239). Kovan formlu olanlara oranla daha büyük yapıdadırlar. Bunların ahşap sapa giren ince, uzun ve sivri yapılı bir çıkıntılarını mevcuttur. Namlunun geri kalan kısmında ise iki tarafta yer alan ve kenarlardan inceltilmiş/sivrilmiş kanatlar söz konusudur. Yaprak formundaki ok uçları kendi içerisinde çift mahmuzlu (Res. 5/(2)) ve mahmuzsuz (Res. 5/(1)) olarak iki alt bölüme ayrılmaktadır. Bunların uzunluklarının ortalama 2-9 cm arasında olduğu belirtilmiştir (Erzen, 1978, s. 54-55). Ayrıca bu tipteki ok uçlarında ahşap sapın oturduğu bir dayanak (boğum) kısmı da bulunmaktadır (Erzen, 1978, s. 54; Özdemir ve Işıklı, 2017, s. 48). İlk dönem Çavuştepe Kalesi kazılarında ele geçen namlu formundaki ok uçlarının mahmuzlu örnekleri ortaya çıkarılmıştır. Yaprak formu ve mahmuzlu ok uçlarının gövde/namlu yapıları daha ince bir yapıda olup belirgin bir omurgaları vardır. İkinci dönem kazılarında ele geçen örneklerde yaprak formu-mahmuzlu ok uçlarına rastlanmamıştır (Res. 5/(1-2), 11, 12). Ancak yaprak formunda ve mahmuzsuz örnekler, her iki dönem kazılarında da çok sayıda ele geçmiştir. Bu türde ok uçlarının kovan formundaki ok uçlarına oranla daha ağır olduğu bilinmektedir. Bu nedenle de yaprak formu ok uçlarının daha çok kısa mesafelerde, özellikle zırh delmede kullanıldığı ileri sürülmektedir. Ayrıca bu türden ok uçlarının daha büyük boyutlu yaylarda kullanıldığı da düşünülmektedir (Erzen, 1978, s. 54; Batmaz, 2003, s. 169). Kaleden ele geçen bu türdeki ok uçlarının sayısı 26'dır. Ayrıca zaman içinde oluşan deformasyon, bu ok uçlarındaki mahmuzların belirsizliğine sebebiyet vermiştir.

2.2.1. Yaprak Formlu-Mahmuzsuz

Yaprak formu mahmuzsuz ok uçları yaprağa benzer bir forma sahiptir. Bu tipteki ok uçlarının gövde uzunlukları 2-9 cm arasında değişmektedir. İkinci dönem kazılarında tespit edilenlerin uzunlukları ise ortalama 4-11 cm'dir. Yaprak formu ok uçlarındaki en yoğun grubu oluşturmaktadır. Uca doğru daralan bir gövde söz konusudur. Omurga yapıları daha düşüktür ve belirgin değildir. Yassı bir görünümüleri vardır. Bu türde ok uçlarında mahmuzlu olanlara oranla daha uzun ve dar bir yapıya sahiptirler. Sap çıkıntılarında, ahşaba girme sınırını belirleyen dayanakları (boğum) mevcuttur. Bunlar halkaya benzer bir yapıda olup, omuzların bulunduğu gövdenin alt kısımları düzdür. Bu formdaki ok uçlarının sayısı 24'tür (Res. 5/(1), 12). Namlu formu ve mahmuzsuz tipteki ok uçlarının benzerlerini Van Kalesi, Ayanis ve Karmir-Blur gibi kalelerinde de rastlanmıştır (Çilingiroğlu ve Kozbe, 1992, s. 450; Erzen, 1976, s. 49-52; Erzen, 1978, s. 54-55; Tarhan ve Sevin, 1989, s. 453; Piotrovskii, 1950, 1938).

2.2.2. Yaprak Formlu-Mahmuzlu

Yaprak formlu ve mahmuzlu ok uçlarını diğer gruptan ayıran en önemli özellik, bunların omuzları ve sapa doğru olan bitim kısmının her iki tarafında yer alan mahmuzlardır. Bu tipteki ok uçlarının uzun yapılı bir sap çıkıntıları mevcuttur. Gövde uzunlukları 5-8 cm, sap çıkıntıları ise 7-10 cm ölçülerindedir. Yine bu grup örnekleri daha belirgin bir yapıya sahiptir. Ayrıca ele geçen örnekler çok benzer bir form göstermekle birlikte standarda yakın bir görünüm kazanmıştır. Ahşap sapa giren çıkıntılı bölümü diğer form ile yaklaşık olarak aynıdır. Bunlarda da yine ahşap sapın dayandığı dayanak (boğum) bölümü mevcuttur. Mahmuzlar dış bükey formlu olup daralan ve sivri bir yapı sergilemektedir. Belirgin bir omurga, geniş ve daha ince gövdeli bir yapıdadırlar (Res.5/(2)). Bu türden ok uçları yeni dönem kazılarında ele geçmemiş olmakla birlikte tamamı ilk dönem kazılarında bilinmektedir. Ancak yeni dönem kazılarında ele geçenlerin, zamanla oluşan deformasyon sonucunda mahmuz kısımları sonradan kırılmıştır. Yaprak formlu ve mahmuzlu ok uçlarının sayısı 2'dir. Bu tipteki ok uçlarının benzerleri Aşağı ve Yukarı Anzaf Kaleleri, Ayanis ve Van kalelerinden bilinmektedir (Belli ve Ceylan, 1999, s. 449; Salvini, Abay ve Çilingiroğlu, 2001; Tarhan ve Sevin, 1989, s. 451; Erzen, 1978, s. 55-57).

3. Ok Uçlarının Mekanlara Göre Dağılımı

İlk dönem kazılarında mekânsal bir dağılım verilmemiş olsa da kazı raporları incelendiğinde çalışmaların Sur Duvarları, Saray, Depo, Uç Kale ve Depo Odalarında yoğunlaştığı görülmektedir (Erzen, 1978, s. 6-7). Dolayısıyla ortaya çıkarılan ok uçlarının da çoğunlukla bu alanlarda tespit edildiği düşünülebilir. Bu dönemde kazılardan ortaya çıkarılan ok uçlarının sayısı 54'tür. Bu sayının büyük çoğunluğunun sur önlerinde ve diplerinde, geriye kalanın ise Uç Kale ve Depo Odalarının bulunduğu alanda ele geçmiştir (Erzen, 1978, s. 8-9).

İkinci dönem kazılarında ortaya çıkarılan ok uçlarını Aşağı Kale'den ele geçenler oluşturmaktadır (Çavuşoğlu vd., 2017, s. 196; Çavuşoğlu vd., 2019a, s. 17-29; Çavuşoğlu vd., 2019b, s. 275-297). Kale çalışmaları; Depo Odaları, Kuzey Sur Dibi Odası, Kuzey İç Suru, Yapı III, İrmuşini Tapınağı'nın batısındaki odalar ile Aşağı Kale'de yer alan mekanların genel temizlik ile koruma ve onarım çalışmaları şeklinde yürütülmektedir (Res. 7-13). Depo odalarında iki adet ok ucu ele geçmiş olmakla birlikte ikisi de kovanlı formdadır. İki kanatlı olan bu ok uçlarından biri mahmuzlu diğeri de mahmuzsuzdur. Kuzey Sur Dibi Odası olarak adlandırılan alan ise depo odalarının kuzeydoğusunda, dış surun hemen dibinde yer almaktadır (Çavuşoğlu vd., 2017, s. 196). Burada yürütülen kazı çalışmalarında on iki adet ok ucu ele geçmiştir. Bunlardan altısı kovanlı, altısı ise yaprak formudur. Kovanlı formda olanların biri iki kanatlı-mahmuzlu diğeri de iki kanatlı-mahmuzsuzdur. Diğer dördü ise üç kanatlıdır. Bunlardan biri mahmuzlu diğer üçü de mahmuzsuz formdadır. Saray alanı 81x33 m² lik bir alanı kaplamaktadır. Burada mutfak, sarnıç, harem ve diğer yaşam odaları yer almaktadır. Burada yapılan çalışmalarda iki adet ok ucu ele geçmiştir. Bu ok uçlarının ikisi kovan formu, üç kanatlı ve mahmuzsuzdur. Kazı çalışmalarının yürütüldüğü bir diğer mekân da, İrmuşini Tapınağı'nın batısındaki odalardır. Burada yapılan çalışmalarda ise dört adet ok ucu ele geçmiştir. Bunların dördü de yaprak formlu ve mahmuzsuzdur. İrmuşini Tapınağı'ndan başlayarak Saray Alanına kadar uzanan ve "Güney Yolu" olarak adlandırılan alanda da kazı ve temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu alandan iki adet ok ucu ele geçmiştir. Bu iki örnek de yaprak formlu ve mahmuzsuzdur. Yapı III ve Kuzey İç Suru olarak adlandırılan alanlarda üç adet ok ucu tespit edilmiştir. Yapı III içerisinden iki adet, Kuzey İç Surundan ise bir adet demir ok ucu ele geçmiştir. Bu ok uçlarının üçü de yaprak formlu-mahmuzsuz örneklerden oluşmaktadır (Çavuşoğlu vd., 2017, s. 192-194).

Sonuç

Çavuştepe Kalesi'nde ele geçen ok uçları demir ve bronzdan oluşmaktadır. Bronz ok uçlarının demire oranla daha fazla tercih edilme nedeni hafif ve buna bağlı olarak daha uzun mesafeli olması düşünülebilir. Demirden olanların ise kısa mesafelerde daha etkili olduğu söylenebilir. Kaleden elde edilen ok uçları genel olarak değerlendirildiğinde; iki tip ok ucunun söz konusu olduğunu görmekteyiz. Bunlar kovanlı ve yaprak formu ok uçlarıdır. Bunlardan kovanlı formluların iki kanatlı ve üç kanatlı olarak ayrıldıkları görülmektedir. Her iki tip ok ucunda da mahmuzlu ve mahmuzsuz örnekleri söz konusudur. Kovan formu ok uçlarının yaprak formu ok uçlarına göre daha küçük, hafif küçük çaplı olduğu anlaşılmaktadır. Demirden olan yaprak formluların ise kısa mesafelerde zırh, kalkan vb. teçhizatları delmede daha etkili olduğu ileri sürülebilir. Yine her iki tip ok ucunda da yer alan mahmuzların ise düşmana öldürücü darbeyi indirmek, isabet eden okun çıkarılmasını güçleştirmek amacı taşıdığı söylenebilir. Kovan formlularında omurga kısmının pek belirginleştirilmediği, bunun yerine bazen üçüncü kanadın eklendiği görülmektedir. Yaprak formlularında ise belirgin bir omurga söz konusudur. Kovan formluların alt kısımları düz bir yapıya sahipken namlu formlularında ovalimsi bir yapı görülmektedir. Bunlar arasında kovan formu ok uçlarının yoğunlukta olduğu görülmektedir. Kovan ve yaprak formu ok uçlarının her iki tipinde de mahmuzsuz olanlar çoğunluğu oluşturmaktadır (Res. 14/sağda).

Çavuştepe Kalesi kazılarında ele geçen ok uçlarının form olarak aynı özellikte olduğu söylenebilir. Aradaki tek fark ise,

zamana bağlı olarak ok uçlarında gerçekleşen deformasyondur. İkinci dönem kazılarında ele geçen örneklerin özellikle mahmuzları kırık ve eksiktir. Yine yaprak formluların sap bölümü de eksik olarak ele geçmiştir. Bununla birlikte diğer Urartu kalelerinden ele geçen örneklerin de Çavuştepe ile benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Urartu kalelerinden Toprakkale, Ayanis, Yukarı Anzaf, Bastam, Kayalidere ve Karmir Blur gibi kalelerden çok sayıda ok ucu ele geçmiştir (Biber, 2010, s. 239) (Res.9). Bu kalelerden Ayanis Kalesi'nde çeşitli türde ok uçlarının varlığı söz konusudur (Çilingiroğlu ve Salvini, 2001; Özdemir vd., 2017, s. 47) (Res. 13). Çavuştepe Kalesi ile diğer Urartu yerleşim alanlarında ortaya çıkarılan ok uçları, tipolojik olarak benzer özellikler sergilemektedir. Ancak bu kalelerde ele geçen yaprak formu ve mahmuzlu ok uçlarının benzerine şimdiye kadar Çavuştepe Kalesi'nde rastlanılmamıştır. Yaprak formu demir ok uçları diğer Urartu merkezlerinden de bilinmesine karşın, Çavuştepe örnekleri kronolojik olarak daha erkene tarihlendirilmektedir. Bu durum, bu tip ok uçlarının Çavuştepe Kalesi'nde daha erken bir kullanım gördüğünü ortaya koymaktadır. Kovan formu ok uçlarının ise İskitler ile olan ilişkisinin yanı sıra yerel üretimler olabileceğine işaret etmektedir. Nitekim, Karmir-Blur (Piotrovskii, 1969, s. 139) ve Arnavir-Blur kazılarında metal atölye kalıntılarına rastlanılmıştır. Bu Urartu merkezinde metal atölyenin yanı sıra askeri malzemeleri üreten atölyenin de varlığı bildirilmiştir (Oganesian, 1961, s. 25). Ele geçen metal eserlerin çoğu belli stil ve form özelliğine sahip Urartu devletine bağlı çalışan atölyelerden çıkmış olmalıdır.

Yine Urartuların çağdaşı olan ve sürekli çekişme içinde olduğu Yeni Asur Krallığı'na ait ok uçlarında ise bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Yeni Asur saray kabartmalarında yer alan savaş sahneleri ve arkeolojik kalıntılar bu konuda birtakım bilgiler sağlamaktadır. Kovan formu ok uçlarında öne çıkan en belirgin farklılık, kovan ve uç bölümündedir. Urartularda kovan kısmının daha kısa uç kısmının ise daha uzun bir yapıda olduğu görülmektedir (Erzen, 1978, s. 53, res.38). Yeni Asur'daki formlarda kovan kısmının daha geniş ve uzun, uç kısmının ise daha dar ve kısa bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır (Gökçek ve Akyüz, 2013, res. 3a) (Res.14/sol altta). Ancak yaprak formu ok uçları ile paralellik ve benzerlik gösterdiği ileri sürülmüştür (Erzen, 1978, s. 54). Her iki krallığa ait bu tipteki ok uçlarında bazı küçük farklılıklardan söz etmek mümkündür. Urartu örneklerinin daha bir standart görünüme sahip olduğunu söylemek mümkündür. İnce ve uzun bir yapıda olan ok uçlarının mahmuzlu örnekleri de söz konusudur. Yine ahşap sapa giren namlu kısmı da ince ve sivri bir yapıdadır. Yeni Asur örneklerinde ise namluların daha kaba ve kalın bir formda olduğu görülür (Res.14/sağ üstte). Ayrıca ahşap sapa giren namlu da kalın bir yapıdadır (Erzen, 1978, s. 55, res.40). Bu durum Yeni Asur ok uçlarında, her iki tipte de kalın ahşaplar kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir (Coşkun, 2019, şekil 14, 15, 17, 18; Gökçek ve Akyüz, 2013, res. 3c).

Çavuştepe Kalesi'nin nasıl yıkıldığı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlardan en önemli olanı da, kalenin bir İskit istilası sonucu yıkıldığı görüşüdür (Erzen, 1978, s. 49-51). Bu görüşü destekleyen en belirgin kanıtlar ise burada ele geçen çok sayıdaki İskit tipi ok uçlarıdır. Tespit edilen bronzdan, kovan formu, iki kanatlı ve mahmuzlu ok uçlarının İskitlere ait olduğu düşünülmektedir. MÖ. 8. yüzyılda bronzdan, kovanlı-mahmuzlu ya da mahmuzsuz yeni türde bir ok ucunun ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Erzen, 1978, s. 54). Bu tarihten önce demirden ok uçlarının kullanıldığı ve bunların da çoğunlukla yaprak formunda oldukları düşünülmektedir (Erzen, 1978, s. 54; Toptaş, 2014, s. 51; Çavuşoğlu, 2019, s. 160; Yılmaz, 2020, s. 25-46). Bronzdan kovan formu ok uçlarının İskitler tarafından kullanıldığı ve İskit tipi olduğu göz önüne alınarak; Çavuştepe Kalesi'nde ele geçen yaprak formu demir ok uçlarının savunan Urartulara, kovan formu bronz ok uçlarının ise saldıran İskitlere ait olduğu ifade edilmiştir (Erzen, 1978, s. 54; Çavuşoğlu, 2019, s. 159). Benzer şekildeki İskit izlerini Urartulara ait olan Yukarı Anzaf (Belli, 1994, s. 28), Karmir Blur (Piotrovskii, 1950, s. 40-42), Ayanis Kalesi (Derin ve Muscarella, 2001, s. 190-197), Toprakkale (Wartke, 1990, s. 126-128), Bastam (Kleiss, 1979, s. 110) ve Kayalidere (Burney, 1966, s. 60) gibi kalelerden görmekteyiz (Toptaş, 2014, s. 51-67; Yılmaz, 2020, s. 29-43). Bu ok uçlarının kökenine ait çeşitli türde görüşler mevcuttur. Bazı araştırmacılar, "İskit Tipi" olarak adlandırılan ok uçlarının, MÖ. 7. yüzyılda Yakınoğu geneline yayıldığını, göçebe topluluklar tarafından kullanıldığını ve dolayısıyla tek bir topluma mal edilemeyeceği görüşündedir (Derin ve Muscarella, 2001, s. 197-203; Çilingiroğlu, 2005, s. 65). Bunun dışında İskit tipi ok uçlarının; İskitli ustaların öğretileri doğrultusunda Urartulu ustalar tarafından üretildiği, Urartu dışında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bu ok uçlarının görüldüğü, bunların tümüyle İskitlere mal edilmemesi gerektiği ve bunun kültürel bir etkileşimin sonucu üretilmiş olduğu belirtilmiştir" (Çavuşoğlu, 2019, s. 160).

Urartu oklarının, savaşın yanı sıra yabani hayvanları avlamada da kullanıldığı bilinmektedir. Çavuştepe Kalesi'nden ele geçen yabani hayvanlara ait kemik kalıntıları, bu hayvanların avlanmış olabileceğine dair bazı ip uçları sağlamaktadır (Çavuşoğlu vd., 2017, s. 190-197; Çavuşoğlu vd., 2019a, s. 285; Çavuşoğlu vd., 2019b, s. 20; Çavuşoğlu vd., 2022, s. 69-73). Bronzdan kovan formu ok uçları, form özelliklerinden dolayı daha çok savaşlarda kullanılırken, demirden yaprak formu ok uçları savaşın yanı sıra avlanmada da kullanılmış olmalıdır.

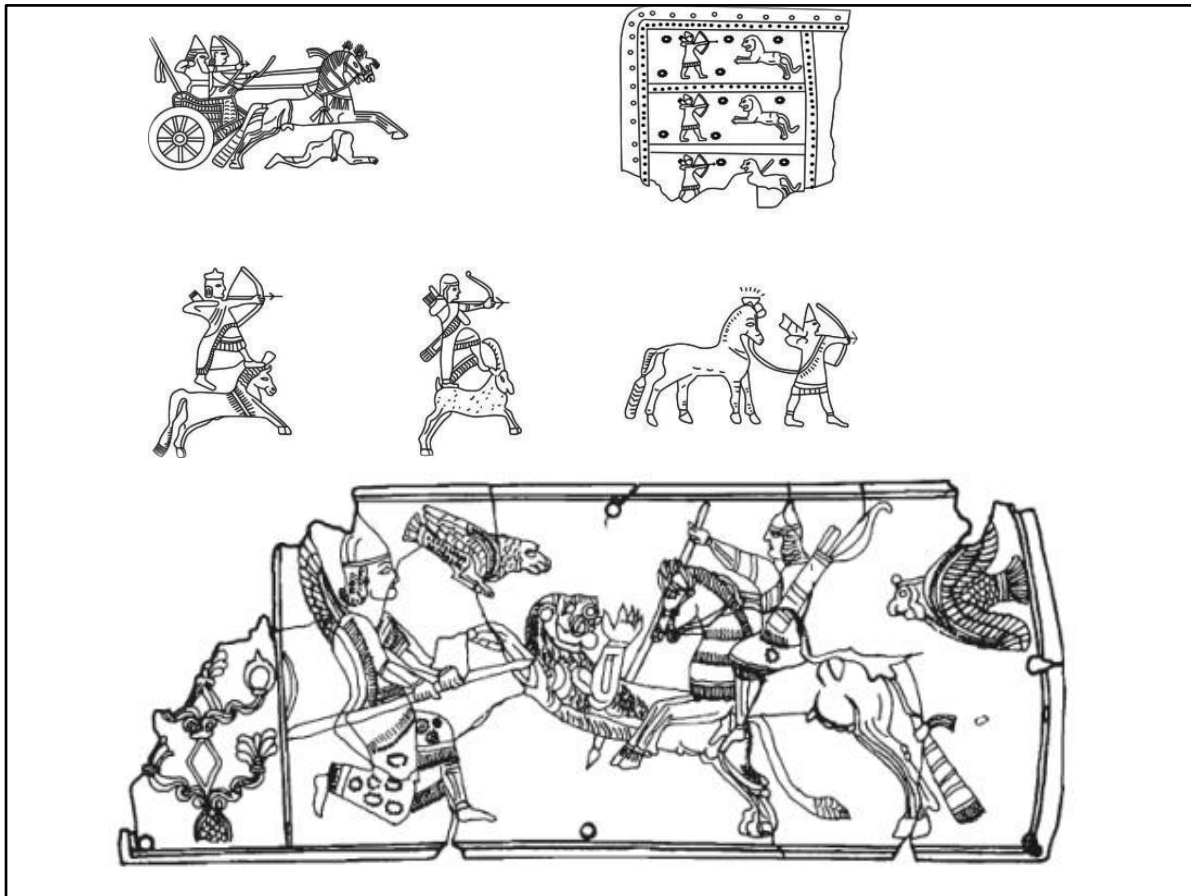
Kaynakça

- Barnett, R. D. (1950). The excavations of the British Museum at Toprak Kale near Van. *Iraq*, 1(12), 1-43.
- Barnett, R. D. ve Watson, W. (1952). Russian excavations in Armenia. *Iraq*, 2(14), 132-147.
- Barnett, R.D. ve Gökçe, N. (1953). The find of Urartian Bronzes at Altıntepe, near Erzincan. *Anatolian Studies*, 3, 121-129.
- Baş, A. (2008). *Urartu maden sanatında kalkan, miğfer ve sadaklar* (Tez No: 219979) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Baş, A. (2016). Urartuda askeri bir ekipman: Kalkanlar. *Uluslararası Amisos Dergisi*, 1(1), 107-134.
- Batmaz, A. (2003). *Urartu Krallığı'nın II. Rusa Dönemindeki Tarihi ve Kültürü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Belli, O. (1991). 1991 yılı Anzaf Urartu kaleleri kazısı. 14. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 441-468.
- Belli, O. (1992). Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu kaleleri kazısı. 15. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 417-444.
- Belli, O. (1995). 1995 yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu kaleleri kazısı. 18. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 379-409.
- Belli, O. (1998). *Anzaf Kaleleri ve Urartu tanrıları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Belli, O. ve Ceylan, A. (1999). 1998 yılı Anzaf Kaleleri kazı ve onarım çalışmaları. 21. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 449-463.
- Belli, O., Dinçol, A. ve Dinçol, B. (2004). Royal inscriptions on bronze artifacts from the upper Anzaf fortress at Van. *Anatolica*, 30, 1-14.
- Biber, H. (2010). Urartu silahları. K. Köroğlu ve E. Konyar (Ed.), *Urartu: Doğuda değişim* (s. 234-250). içinde Yapı Kredi Yayınları.
- Burney, C. (1966). A first season of excavations on the Urartian citadel of Kayalidere. *Anatolian Studies*, 16, 55-111.
- Coşkun İ. (2019). Eski Yakınoğlu'da avcı kuşlar. S. Çeçen, Ö. Kahya, Ş. Bozgun ve K. Toptaş (Ed.), *Human studies: Current debates on social sciences* (s. 133-148). içinde Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Çavuşoğlu, R. (2003). A fragmentary Urartian belt in the Diyarbakır museum. *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, 45(1), 21-26.
- Çavuşoğlu, R. (2005). A unique Urartian belt in the Van museum, *Archaologische Mitteilungen aus Iran und Turan*, 37, 366-370.
- Çavuşoğlu, R. (2014). *Urartular: Kemerler*. Rezan Has Müzesi Yayınları.
- Çavuşoğlu, R., Kılıç, S., Biber, H. ve Yılmaz, H. (2017). Van Çavuştepe Kalesi 2015-2016 yılı çalışmaları. 39. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 187-206.
- Çavuşoğlu, R. (2019, Eylül). Atlı göçebe kavimlerinin Urartu sanatına etkileri. M. Öztürk ve B. Koçlar (Başkan), *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Çavuşoğlu, R., Biber, H., Kılıç, S. ve Yılmaz, H. (2019a). Van Çavuştepe Kalesi ve Urartu nekropolü 2017 yılı çalışmaları. 40. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 275-297.
- Çavuşoğlu, R., Biber, H., Yılmaz, H., Kılıç, S., Coşkun, İ. ve Haydaroglu, C. (2019b). Van Çavuştepe Kalesi ve nekropolü 2018 yılı çalışmaları. 41. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, 17-29.
- Çavuşoğlu, R., Biber, H., Yılmaz, H., Kılıç, S., Coşkun, İ., Levendoğlu, M. F., Varol, O., Haydaroglu, C. ve Polat E. (2022). Van Çavuştepe Kalesi ve Urartu nekropolü 2019-2020 yılı çalışmaları. *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, 4, 67-80.
- Çilingiroğlu, A. (1990). Van-Ayanis (Ağartı) Kalesi kazıları. 12. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 201-209.
- Çilingiroğlu, A. (2004). Silah, tohum ve ateş. T. Korkut (Ed.), *60. yaşında Fahri Işık'a armağan Anadolu'da doğdu/Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag* (s. 257-267). içinde Ege Yayınları.
- Çilingiroğlu, A. ve Kozbe, G. (1992). Ayanis Kalesi kazısı. 15. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 445-456.
- Çilingiroğlu, A. (1994). Excavations at the fortress of Ayanis. *Anatolian Iron Ages*, (3), 41-47.
- Çilingiroğlu, A., Abay, E. ve Derin, Z. (2001). 1999-2000 yılları Van Ayanis Urartu kalesi kazıları. 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 287-296.
- Çilingiroğlu, A. ve Sağlamtimur, H. (2002). Van Ayanis Kalesi 2001 yılı çalışmaları. 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 465-472.
- Derin, Z. ve Çilingiroğlu, A. (2001). Armour and weapons. A. Çilingiroğlu ve M. Salvini (Ed.), *Ayanis I: Ten years' excavations at rusahinili eiduru-kai 1989-1998* (s. 155-187). içinde Istituto per gli Studi Micenei ed Egeo-Anatolici.
- Derin, Z. ve Muscarella, O.W. (2001). Iron and bronze arrows. A. Çilingiroğlu ve M. Salvini (Ed.), *Ayanis I: Ten years' excavations at rusahinili eiduru-kai 1989-1998* (s. 189-217). içinde Istituto per gli Studi Micenei ed Egeo-Anatolici.
- Erzen, A. (1960a). Van-Toprakkale kazısı ve bölgede yapılan araştırmalar. *Belleten*, 24(93-96), 716-718.
- Erzen, A. ve Bilgiç E. (1960b). 1959 Van-Toprakkale sondajları ve bölgedeki çalışmalar. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 10(2), 5-22.
- Erzen, A. ve Bilgiç E. (1961). Van-Toprakkale kazı heyetinin 1961 yılı kısa çalışma raporu. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 11(2), 30-32.
- Erzen, A. ve Bilgiç E. (1962a). Toprakkale ve Çavuştepe kazıları raporu 1962. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 12(1), 19-20.
- Erzen, A. (1962b). Untersuchungen in der Urartaischen stadt Toprakkale bei Van in den Jahren 1959-61. *Arhaologischer Anzeiger*, 383-414.
- Erzen, A. ve Bilgiç E. (1963). Van çevresi 1963 çalışmaları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 12(2), 34-36.

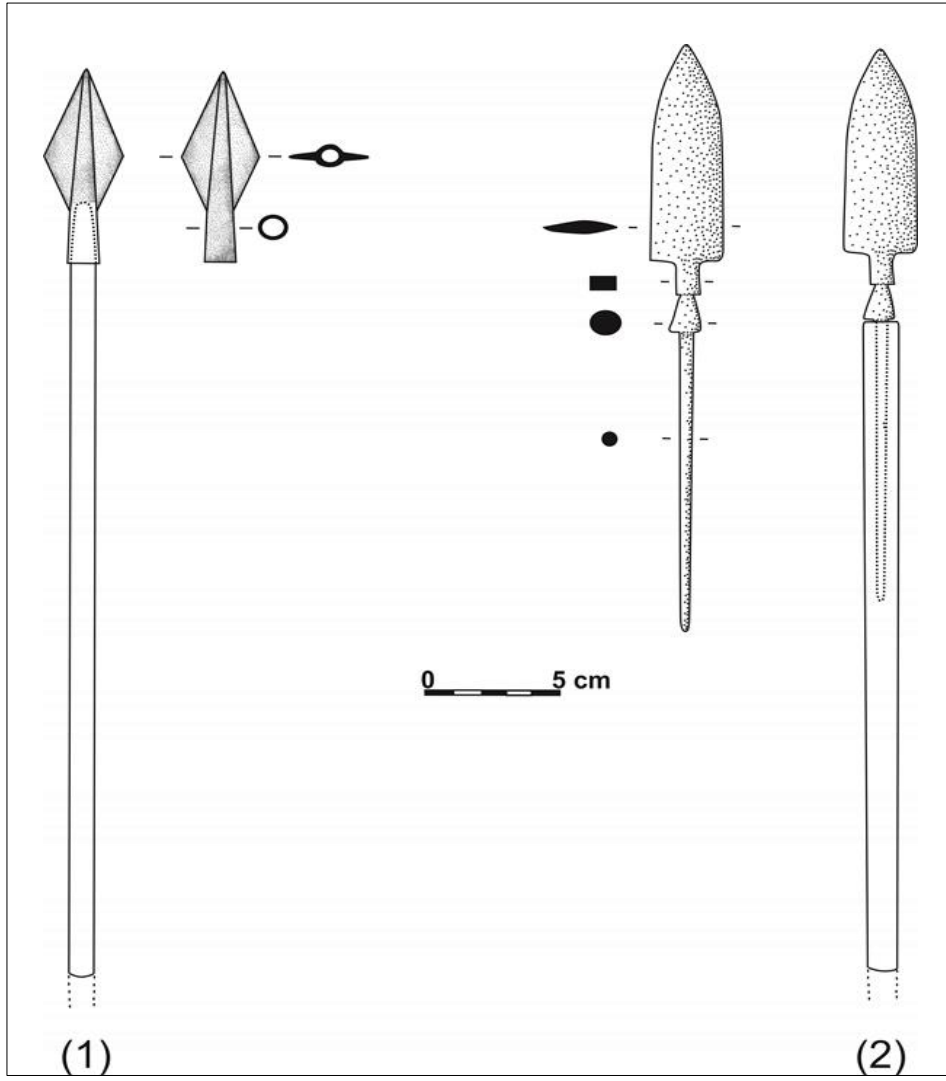
- Erzen, A. (1974a). Van Kalesi 1973. *Anatolian Studies*, XXIV, 57-65.
- Erzen, A. (1974b). Van Kalesi kazısı 1973 çalışmaları. *Belleten*, XXXVIII(151), 547-549.
- Erzen, A. (1975). Van Kalesi 1974. *Anatolian Studies*, XXV, 51-52.
- Erzen, A. (1976). Van Kalesi kazısı 1974 çalışmaları. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 23(2), 49-52.
- Erzen, A. (1978). *Çavuştepe I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erzen, A. (1979). Çavuştepe yukarı kale ve Toprakkale 1977 Çalışmaları. *Anadolu Araştırmaları*, (VI), 1-15.
- Erzen, A. (1988). *Çavuştepe I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gökçek, G. ve Akyüz, F. (2013). Asur ordusu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), 41-62.
- Kleiss, W. (1979). Bastam, an Urartian citadel complex of the seventh century B. C., *American Journal of Archaeology*, 3(84), 299-304.
- Kroll, S. (1979). Die Kleinfunde. W. Kleiss (Ed.), Bastam I: Ausgrabungen in den Urartaischen Anlagen 1972-1975 içinde (s. 151-182). Gebr.
- Luckenbill, D. D. (1968). *Ancient records of Assyria and Babylonia II*. Greenwood Press.
- Oganesian, K. L. (1961). *The architecture of Erebuni (in Russian)*. Academy of Science of the Armenian Soviet Socialist Republic.
- Özdemir, M. A. ve Işık, M. (2017). Van Ayanis kalesi'nden ele geçen ok uçları üzerine genel bir değerlendirme. *Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergi*, 8(11), 46-62.
- Piotrovskii, B. B. (1950). *Karmir-blur 1*. Rezultati Rabot Arheologičeskoy Ekspeditsiyi Instituta Istoriyi Akademiyi Nauk ArmSSR i Gosudarstvennogo Ermitaja.
- Piotrovskii, B. B. (1959). *Vanskoe tsarstvo (Urartu)*. Izd-vo vostochnoi lit-ry.
- Piotrovskii, B. B. (1967). *Urartu: The kingdom of Van and its art*. Eveleyn Adams&Mackay.
- Piotrovskii, B. B. (1969). *The ancient civilisation of Urartu* (Translated by J. B. Hogarth, Trans.). Cambridge University Press.
- Salvini, M., Abay, E. ve Çilingiroğlu, A. (2001). *Ayanis I: Ten years excavations at rusahinili eiduru-kai 1989-1998*. Instituota Per Gli Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici.
- Tarhan, M. T. ve Sevin, V. (1989). Van Kalesi ve eski Van şehri kazıları. *12. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (2), 429-456.
- Tarhan, M. T. (2011). Uç kale: Çavuştepe-Sardurihinili'nin gizemli yapısı kral kültürü tapnağı. *Anadolu Araştırmaları*, 18 (2), 115-136.
- Toptaş, K. (2014). *Urartuların Kimmer ve İskitlerle Münasebetleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Wartke, R. B. (1990). *Toprakkale untersuchungen zu den metallobjekten im vorderasiatischen museum zu Berlin*. Akademie-Verlag.
- Yılmaz, A. (2020). Doğu Anadolu müzelerinde bulunan İskit tipi ok uçları. *International Scientific Journal, Altaistics, Turcology, Mongolistics*, 3, 25-46.

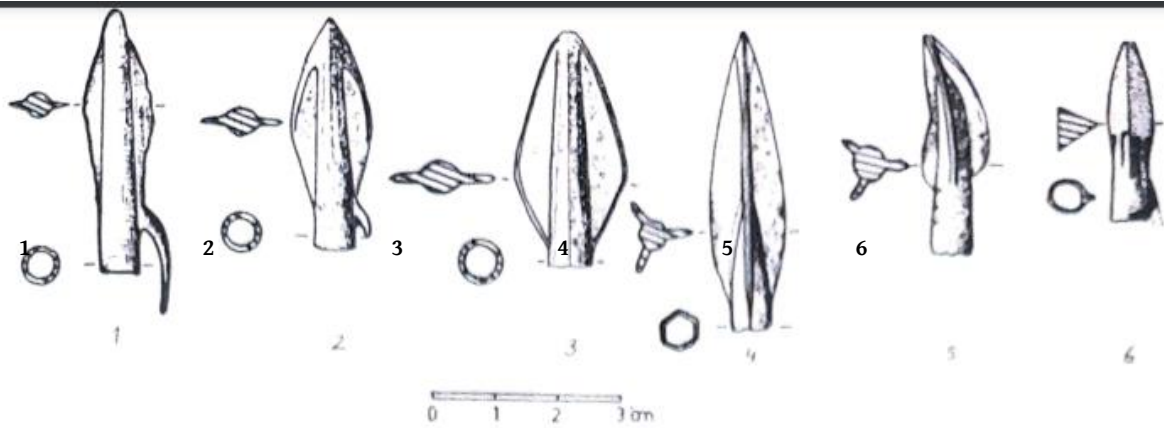
Res.1: Çavuştepe Kalesi'nin kuzeybatıdan görünümü ve bölümleri (Çavuşoğlu, Kılıç, Biber, Yılmaz, 2017, Res.1).

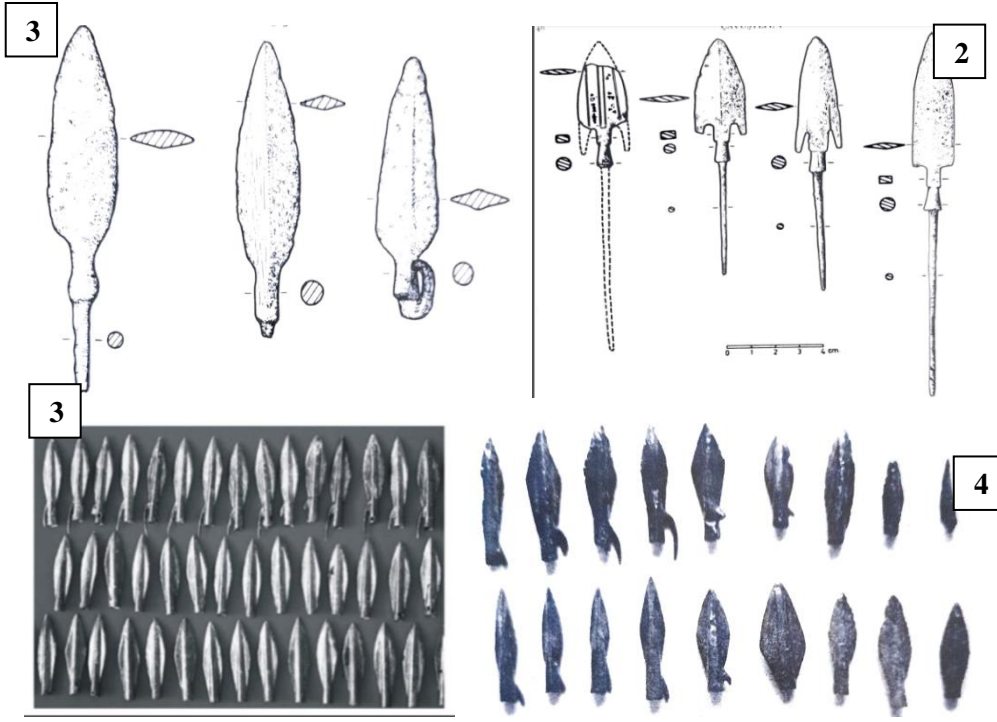
Res.2: Kemer üzerinde yer alan tasvirlerden ok betimlemeleri (üstte) ve II. Rusa dönemine ait bir aslan avı sahnesinde, avcının sırtında bulunan ok, yay ve sadak betimlemesi (Çavuşoğlu, 2003, s. 25, Fig.3; Çavuşoğlu, 2014, s. 153-160).

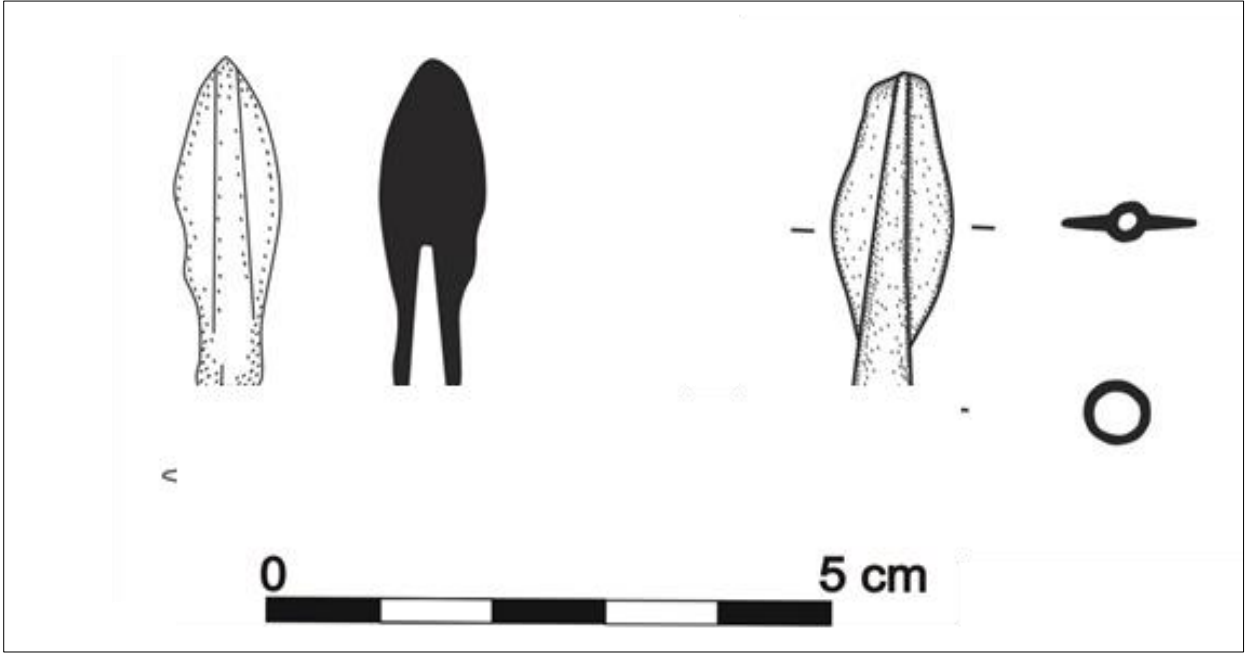
Res.3: Çavuştepe Kalesi'nde ele geçen iki tip ok ucundan (1): Kovan formlu ok ucu, (2): Yaprak formlu ok ucu.

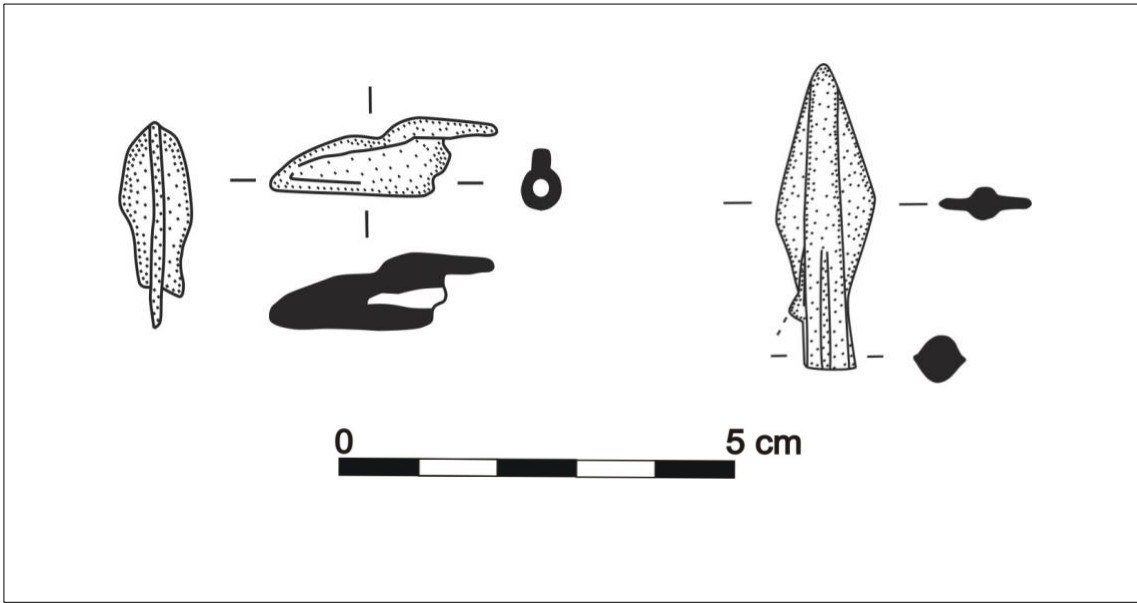
Res.4: İlk dönem kazılarında ait kovan formlu ok uçları : 1: üç kanatlı-çengelli mahmuzlu, 2: iki kanatlı mahmuzlu, 3: iki kanatlı mahmuzsuz, 4-5: üç kanatlı mahmuzsuz, 6: üç kanatlı mahmuzlu (Erzen, 1988, s. 47, Fig .38).

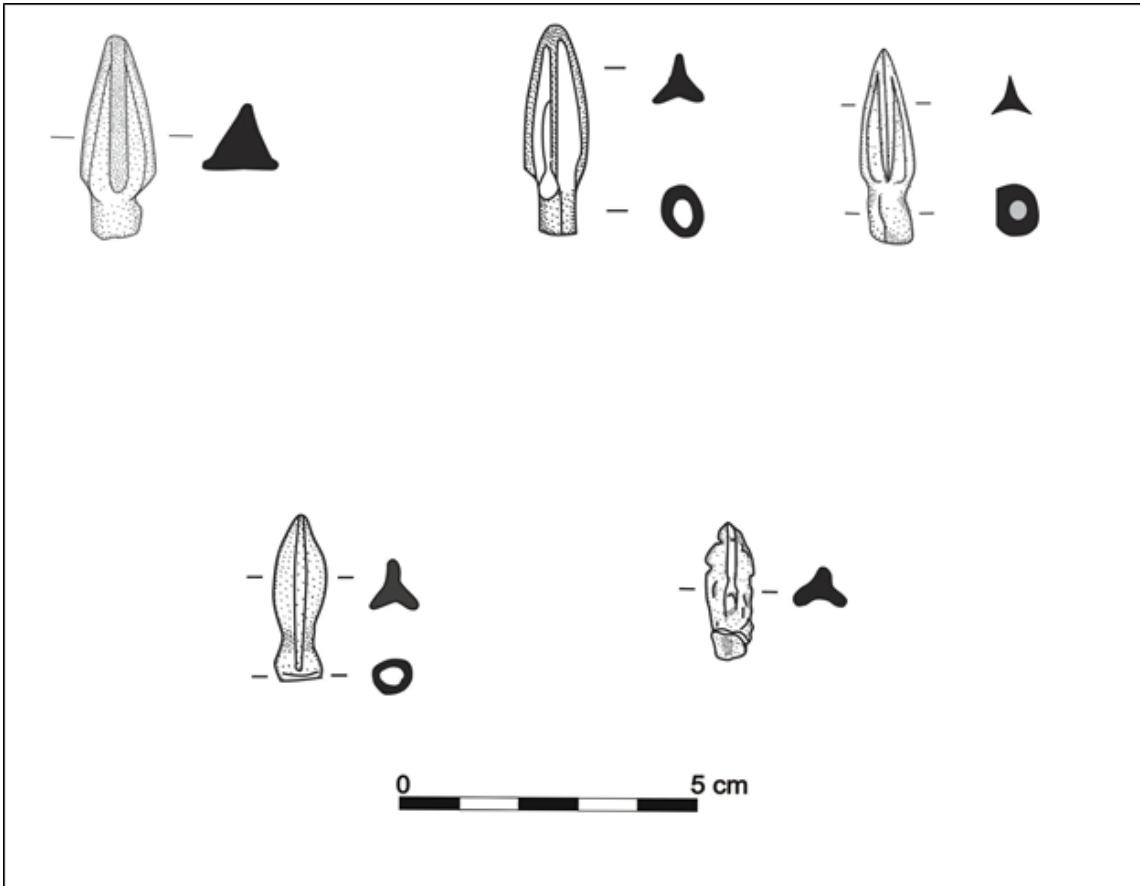
Res.5: İlk dönem kazılarında ortaya çıkarılan ok uçları: 1: Yaprak formu ok uçları (Erzen, 1988, s. 47, Fig. 38), 2: Yaprak formu-mahmuzlu ok uçları (Erzen, 1978, s. 55, Res. 40), 3: Mahmuzlu (üstteki ilk sıra) ve mahmuzsuz kovanlı ok uçları (alttaki sıra) (Erzen, 1978, Pl. XLV/a) 4: Çeşitli formlarda mahmuzlu ve mahmuzsuz kovanlı ok uçları (Erzen, 1988, Pl. XLV/b).

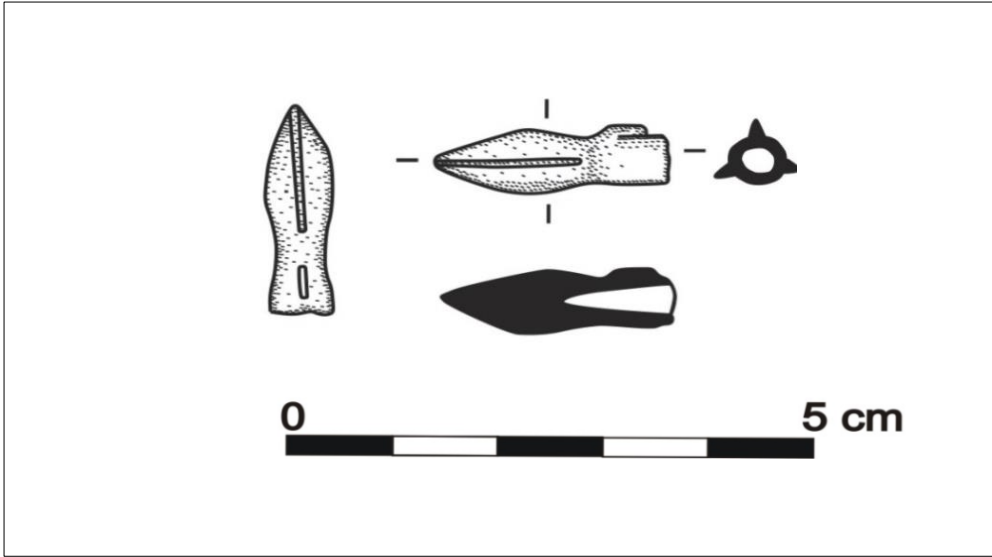
Res. 6: Çavuştepe Kalesi 2014-2021 yılları arasında ele geçen kovan formu, iki kanatlı- mahmuzsuz ok uçları.

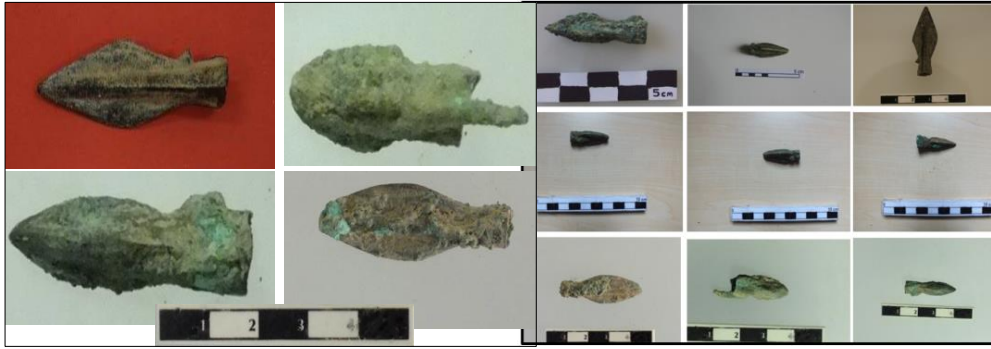
Res.7: Çavuştepe Kalesi 2014-2021 yılları arasında ele geçen kovan formulu, iki kanatlı-mahmuzlu ok uçları.

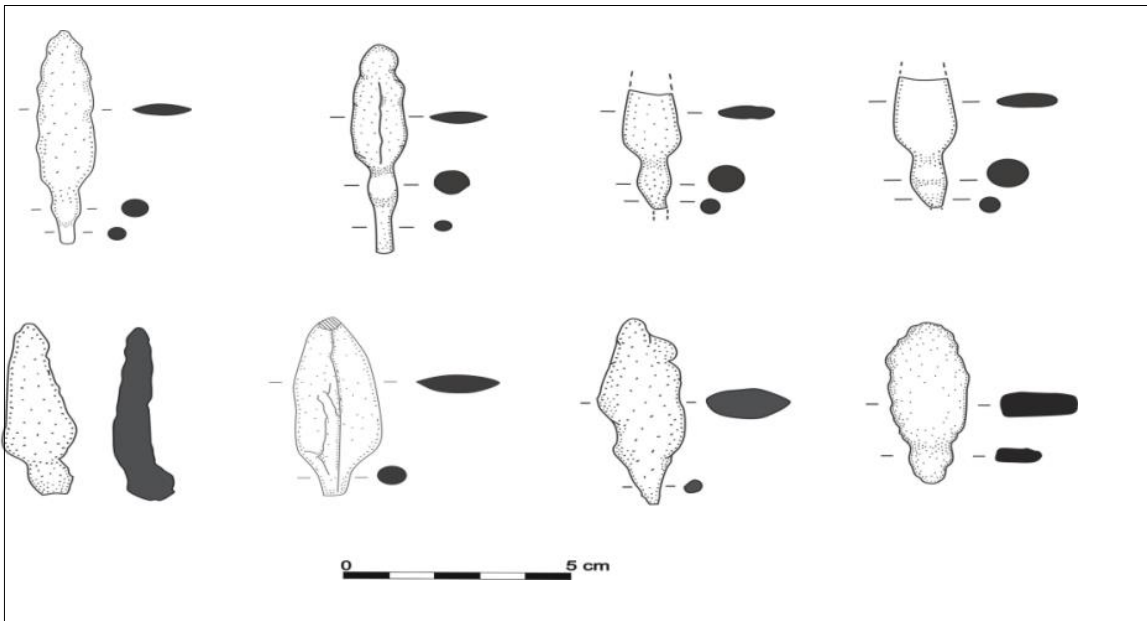
Res. 8: Çavuştepe Kalesi 2014-2021 yılları kazı çalışmalarından ele geçen üç kanatlı- mahmuzsuz kovanlı ok uçları.

Res. 9: Çavuştepe Kalesi 2014-2021 yılları arası ele geçen kovan formu, üç kanatlı- mahmuzlu ok ucu.

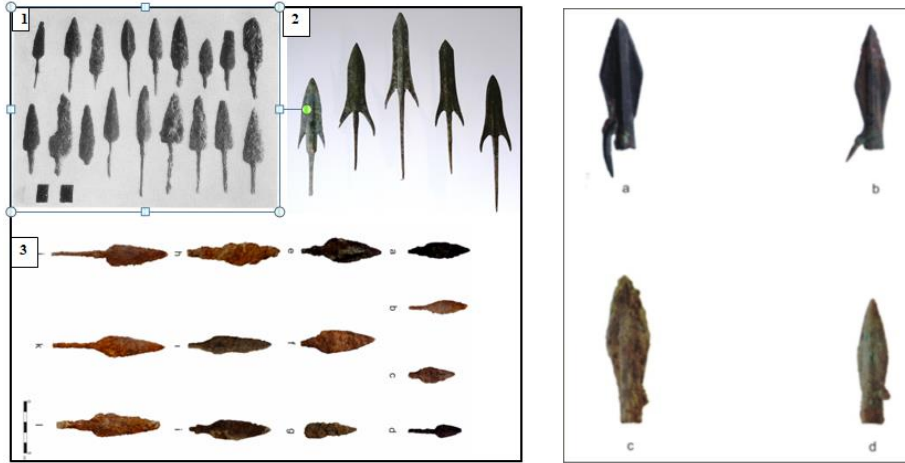
Res.10: Çavuştepe Kalesi 2014-2021 yılı kazı çalışmalarına ait kovan formu ok uçları (R. Çavuşoğlu Arşivi).

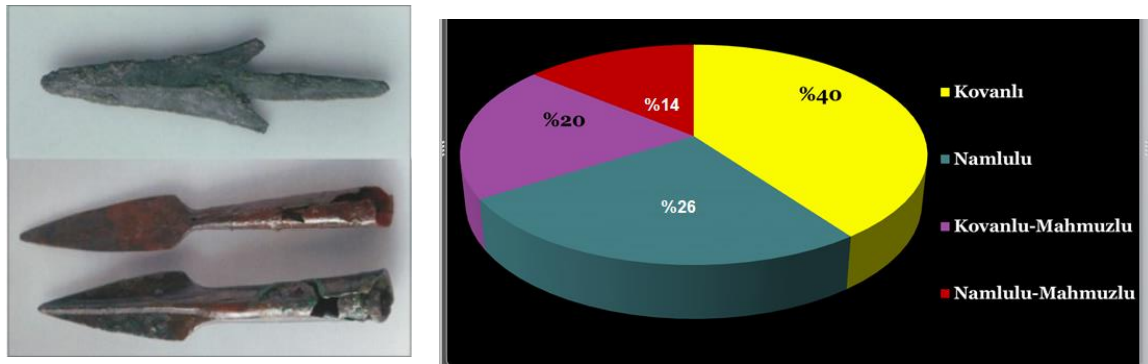
Res. 11: Çavuştepe Kalesi 2014-2021 yılları arası çalışmalarda tespit edilen yaprak formu-mahmuzsuz ok uçları.

Res.12: Çavuştepe Kalesi 2014-2021 yılı kazı çalışmalarına ait yaprak formu ok uçları (R. Çavuşoğlu Arşivi).

Res.13: (Solda): Urartu Krallığı'na ait diğer yerleşim merkezlerinden ele geçen yaprak formu ok ucu örnekleri. 1: Kayalıdere, 2-3: Ayanis Kalesi (Özdemir vd. 2017, s. 60), (Sağda/a, b, c, d): Ayanis Kalesi'nden ele geçen mahmuzlu-kovan formu ok uçları (Özdemir vd, 2017, s. 56).

Res.14: Urartu Krallığı ile çağdaş Yeni Asur Krallığı'na ait kovan formu (altta) (Gökçek ve Akyüz, 2013, Res. 3a) ve yaprak formu-mahmuzlu (Gökçek ve Akyüz, 2013, Res. 3c) ok uçları (solda), Çavuştepe Kalesi'nden ele geçen ok uçlarının formlarına göre yüzdelik dağılımı (sağda).

Marital Timing of Emerging Adults: Familial Factors as Potent Predictors

Beliren Yetişkinlerin Evlilik Zamanlaması: Güçlü Bir Yordayıcı Olarak Ailesel Faktörler

Gökay KELDAL

Dr., İnönü University, Faculty of Arts and Science, Department of Psychology, Malatya, Türkiye

İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Malatya, Türkiye

ORCID 0000-0001-7998-0766 / gokay.keldal@inonu.edu.tr

Nurseven KILIÇ

Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, School of Foreign Languages, Ankara, Türkiye

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Ankara, Türkiye

ORCID 0000-0001-8724-7564 / nkilig@aybu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Keldal, G. & Kılıç, N. (2023). Marital timing of emerging adults: Familial factors as potent predictors. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 17-28

Keldal, G. & Kılıç, N. (2023). Beliren yetişkinlerin evlilik zamanlaması: Güçlü bir yordayıcı olarak ailesel faktörler. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 17-28

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 26 January/ Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 13 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 17-28

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Gökay Keldal - Nurseven Kılıç).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Bu araştırmada kullanılan ölçek ve veriler, Niğde Halis Demir Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etik Kurul Başkanlığı tarafından etik kurallara ve ilkelere uygun bulunmuştur (Evrak Tarih ve Sayısı: 11.09.2020- 86837521-050.99-E.40203).

Abstract

Understanding marital beliefs during emerging adulthood is notably important as it might help emerging adults create a path in this unique life period to form a marital union. However, the affective factors shaping emerging adults' marriage beliefs are multifarious and merit further attention. Therefore, the ultimate goal of this research was to elucidate whether the family of origin's quality and marriage age of parents were predictors of emerging adults' ideal marriage age and the ideal amount of time needed to get to know a partner before marriage. The study group consisted of 500 unmarried university students and graduates in Turkey. A multivariate regression analysis was performed to analyse the data. The findings revealed that the marital timing of emerging adults was linked to a variety of familial factors. The ideal marital age of emerging adults was significantly predicted by the mother's marital age, parents' marital happiness and age. Later mother marriage age was correlated with later ideal age of marriage. Higher levels of perceived happiness in parents' marriage were associated with earlier ideal age of marriage. Additionally, the mother's marriage age and emerging adults' relationship status and age were significant predictors of the ideal amount of time to get to know a partner before marriage. Later mother's marriage age and having a romantic relationship was linked to a longer time to get to know a partner before marriage. Being older was also related to a shorter time to get to know a partner before marriage and the later ideal age of marriage. The ideal marital age is around 26 years old. Only 5% of emerging adults feel ready to get married. More than two-thirds of emerging adults do not want their marriage to resemble their parents' marriage. Besides, most emerging adults give priority to a career in their life plans.

Keywords

Marital beliefs, emerging adults, marriage, marital timing, premarital factors.

Öz

Beliren yetişkinlik döneminde evliliğe yönelik inançları anlamak, beliren yetişkinlerin bu benzersiz yaşam döneminde evlilik birliği oluşturmak için bir yol oluşturmalarına yardımcı olabileceğinden önemlidir. Bununla birlikte, beliren yetişkinlerin evlilik inançlarını şekillendiren faktörler çok çeşitlidir ve daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Bu nedenle, bu araştırmanın nihai amacı, kök aile kalitesinin ve ebeveynlerin evlilik yaşının, beliren yetişkinlerin ideal evlilik yaşının ve evlenmeden önce partneri tanımak için gereken ideal sürenin yordayıcıları olup olmadığını belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'deki evli olmayan 500 üniversite öğrencisi ve mezunu oluşturmuştur. Verilerin analizinde çok değişkenli regresyon analizi tekniği kullanılmıştır. Bulgular, beliren yetişkinlerin evlilik zamanlamasının çeşitli ailesel faktörlerle bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Beliren yetişkinlerin ideal evlilik yaşı, annenin evlilik yaşı, ebeveynlerin evlilik mutluluğu ve yaşı tarafından önemli düzeyde yordanmıştır. Annenin daha geç yaşta evlenmesi ile beliren yetişkinlerin ideal evlilik yaşının daha geç olması arasında ilişki bulunmuştur. Ebeveynlerin evliliğinde daha yüksek algılanan mutluluk seviyeleri ile daha erken ideal evlilik yaşı ilişkili bulunmuştur. Ek olarak, annenin evlilik yaşı ve beliren yetişkinlerin ilişki durumu ve yaşı, evlenmeden önce bir partneri tanımak için gereken ideal sürenin önemli yordayıcılarıdır. Annenin daha geç evlenmesi ve romantik bir ilişkiye sahip olmak, evlenmeden önce bir partneri tanımının daha uzun sürmesi ile ilişkili bulunmuştur. Yaş arttıkça evlilik öncesi partneri tanımak için ideal sürenin kısaldığı ve ideal evlilik yaşının arttığı belirlenmiştir. İdeal evlilik yaşı 26 yaş civarındadır. Beliren yetişkinlerin sadece %5'i evlenmeye hazır hissetmektedir. Beliren yetişkinlerin üçte ikisinden fazlası, evliliklerinin ebeveynlerinin evliliğine benzemesini istememektedir. Ayrıca, beliren yetişkinlerin çoğu, yaşam planlarında kariyere öncelik vermektedir.

Anahtar Kelimeler

Evlilik inançları, beliren yetişkinler, evlilik, evlilik zamanlaması, evlilik öncesi faktörler.

Introduction

Many emerging adults attach importance to marriage (Carroll et al., 2007), a vast majority of emerging adults perceive marriage as a lifetime relationship (Willoughby & Carroll, 2010), they have an intention to get married at some point in their lives (Arocho, 2021; Cassinet & Jensen, 2020; Watkins & Beckmeyer, 2020) and few believe that being single has more advantages than being married (Willoughby & Carroll, 2010). Although emerging adults hold a positive attitude towards marriage, they may have hesitations while transforming their views into actions. Indeed, Carroll et al. (2009) reported that most emerging adults do not feel ready for marriage. Willoughby and Carroll (2010) reported that only a small percentage of the emerging adults would like to be married now, more than half believe that cohabitation is acceptable with or without a marriage plan, and more than half have an experience of sexual intercourse. Manning et al. (2019) pointed out that single young adults have strong expectations to marry, and two-thirds of these young people expect to cohabit with their future spouse. Considering all these findings, it can be stated that most emerging adults view marriage positively, but many factors can be influential in their marital timing. Among these factors, it is known that the family of origin plays a central role in shaping one's marital timing. Due to this, the goal of this study is to investigate the links between familial factors and marital timing beliefs during emerging adulthood.

1. Familial Factors and Marital Timing

Barr and Simons (2018) have suggested that among the contexts in which beliefs about marriage are shaped, the most prominent context is the family of origin. Findings from previous studies support this suggestion as it has been well-documented by researchers that family plays a significant role in the development of marital timing beliefs (Arocho & Kamp-Dush, 2020; Ellison et al., 2011; Willoughby, Carroll et al., 2012; Willoughby, Hersh et al., 2015; Willoughby et al., 2020). In more specific terms, Willoughby, Carroll et al. (2012) revealed a positive link between parents' ideal marital timing and their children's ideal marital timing. Ellison et al. (2011) reported that having a two-parent family increases the likelihood of women getting married compared to other family structures. Willoughby, Hersh et al. (2015) found a significant relationship between higher levels of perceived helicopter parenting and a later expected marital timing. Willoughby et al. (2020) divided the relationship status of the parents of emerging adults into three categories as married, divorced, and other, and compared the emerging adults' expected age of marriage regarding these categories. The results demonstrated that those whose parents' relationship status is 'other' have a later expected age of marriage than those whose parents are divorced or married.

Regarding the marital beliefs of emerging adults, Willoughby and Hall (2015) offered three paradigm classes, labelled enthusiasts, hesitant, and delayers and compared each of these groups' marital timing. As a result of this comparison, it was determined that the delayer group's expected age of marriage is almost a decade later than the other two groups. It was highlighted that the emerging adults in the delayer class are more likely to come from unmarried parents, and thus they avoid an institution they experienced within a negative context in their family of origin. Arocho and Kamp-Dush (2020) found that for males there is a negative correlation between the early age of marriage and growing up in an intact family, whereas there is no significant correlation for females. Similarly, Watkins and Beckmeyer (2020) attracted notice to the decrease in the likelihood of marriage intention of emerging adults whose parents are divorced or separated.

There is a consensus among scholars that familial factors are not only associated with marital beliefs but also with a range of premarital factors. Cunningham and Thornton (2006) argued that a child's report of parents' marital quality was negatively associated with attitudes toward divorce and premarital sex. Sassler et al. (2009) stated that parental divorce increases the likelihood of cohabitation compared to marriage. Amato and Kane (2011) concluded that parents' age at first marriage was negatively linked to daughters' nonmarital cohabitation, daughters' marriage and daughters' nonmarital births. Raab (2017) indicated that the mother's age at birth was negatively related to early cohabitation. Kapinus (2005) reported a positive relationship between parents' attitudes toward divorce and offspring's attitudes toward divorce. Likewise, Cui and Fincham (2010) found that higher levels of marital conflict of parents are associated with less quality in the relations of young people. Based on prior research demonstrating the importance of familial factors in the development of young people, it can be stated here that elucidating the associations between familial factors and marital timing beliefs of emerging adults is worthy of consideration.

2. Theoretical Framework

A frequently utilized conceptual framework to describe marital beliefs in emerging adulthood is the marital paradigm framework which encompasses both beliefs about getting married and beliefs about being married. The marital paradigm

concept addresses the collective beliefs of individuals about the marriage institution and their beliefs about a marital relationship in an abstract manner. To be more specific, this conceptual framework does not directly refer to one's specific attitudes about a current marital relationship or marital partner. Instead, it refers to one's overall marital beliefs that are used for specific situations and contexts as individuals get through in their life span. Hence, the paradigm may form or be influenced by one's beliefs and attitudes about one's own marriage or spouse (Willoughby et al., 2015).

Coming up with the proposal of marital paradigm theory, Willoughby et al. (2015) suggest that marital beliefs can be identified across six interrelated dimensions that encompass both beliefs about getting and being married. These dimensions are presented as follows: marital centrality, marital context, marital permanence, marital process, marital salience, and marital timing. Marital centrality is a term used to describe the attitudes around how central a role marriage and marital roles will take in a person's life. Marital context addresses beliefs about the context in which marriage occurs, covering beliefs about marriage readiness and preparation. Marital permanence refers to the beliefs based on the durability of marriage and the context in which the ending of a marriage is agreeable. Marital process includes beliefs about how married life should perform, encompassing beliefs about gender roles within marriage. Marital salience addresses the entire significance one places on marriage. Lastly, marital timing refers to beliefs about the ideal and expected timing of marriage and commitments of relationship. Regarding the content covered in these interrelated dimensions, we utilized the marital paradigm theory (Willoughby et al., 2015) by focusing on beliefs about marital timing which is used for beliefs about getting married.

3. Current Study

As previously mentioned, this study aims to clarify the links between familial factors and marital timing beliefs of emerging adults. Prior studies, which were mostly conducted in American culture, have focused on the associations between familial factors and marital timing beliefs (e.g., Willoughby, Carroll et al., 2012; Willoughby, Hersh et al., 2015; Willoughby et al., 2020). The current study aims at offering a more comprehensive understanding regarding the links between familial factors and marital timing beliefs of emerging adults and extending the related literature across different cultures. When considered from this point of view, it is a well-known fact that further studies are needed to clarify those links and expand the literature. To this end, we formulated the following hypothesis:

H1: A higher level of family quality and more perceived happiness of parents' marriage are associated with sooner ideal age of marriage and shorter time to get to know a partner before marriage.

To date, no studies have focused on the associations between parents' first marriage age and marital timing beliefs of emerging adults. However, Amato and Kane (2011) revealed that parents' marriage age is related to various premarital factors. Therefore, the lack of studies examining the relationship between the age of first marriage and marital timing has created an important gap in the literature. In addition, in the current study, it is important to reveal empirical findings regarding the contribution of parents' first marriage age in understanding the role of family in marital timing. With all these aspects, this study will both fill in an important gap in the literature and make an important contribution to the marital paradigm literature of emerging adults. In this respect, the second hypothesis we tested in this study is as follows:

H2: Late marriage age of parents is associated with delaying ideal age of marriage and allocating longer time to get to know a partner before marriage.

4. Method

4.1. Participants and Procedure

In the current study, the convenience sampling method was implemented as one of the dedicated sampling methods. The sample used in the present study consisted of 500 graduate and university students studying in Turkey in the fall term of the 2020-2021 academic year. The participants were 116 (23%) male and 384 (77%) female aged 18 to 26 years old ($M = 21.16$, $SD = 1.92$). For the present study, we limit our sample to unmarried emerging adults between the ages of 18-26 as this age interval is regarded as the emerging adulthood. In our sample, 192 (38%) of the participants reported being in an ongoing relationship while the rest were not in a current relationship. Additionally, 92% of the participants reported their parents as being married. We excluded the data of the participants whose parents died or divorced before the age of 15. The race composition of the current sample was Turkish.

The present study was carried out as a correlational study in order to reveal the links between the marriage age of parents, emerging adults' ideal marriage age and the ideal time needed to get to know a partner before marriage. Data for the hypothetical tests were collected from the participants through an online survey including open-ended questions regarding

marital timing, the Family of Quality Scale and the Parents' Marriage Scale from the RELATE to get data about familial factors. Prior to the study, all of the ethical procedures of the study were completed, and the study was approved by the ethics committee of Niğde Ömer Halisdemir University (2020/08-04). At first, detailed information about the research was given to participants, and they were assured that their identity would be kept confidential. Afterwards, the participants contributed to the study with their informed consent, and they responded to 28 items on the survey form. Responding to all of the items took approximately 10 minutes.

4.2. Measures

4.2.1. Marital Timing

Marital timing, considered as a dependent variable of this study, was measured through a set of open-ended questions related to emerging adults' ideal marriage age and the ideal amount of time needed to get to know a partner prior to marriage decision. Respondents answered the questions as follows: In your opinion, what is the ideal marriage age? How long do you think couples need to get to know their partners prior to a marriage decision? The amount of time needed to get to know a partner before marriage was given in terms of months.

4.2.2. Familial Factors

The RELATE assessment battery was developed by Busby et al. (2001) as a Likert type scale that comprises 434 items. Data related to the family of origin was gathered using the Family Quality and the Parents' Marriage Subscales of RELATE assessment battery. The Turkish adaptation of the subscales was carried out within this study. We tested both of the scales' construct validity using confirmatory factor analysis. The model fit coefficients of the 4-item Family Quality Scale were found to be $\chi^2/df=1.08$, CFI=.99, TLI=.99, RMSEA=.01 (90% CI=.00-.12), and SRMR=.01. Based on our analyses regarding the 3-item Parents' Marriage Scale, we obtained a saturated model. The factor loadings were between .78 and .95 for the Parents' Marriage Scale. All these findings indicated that the scales are valid measurement tools to be used in Turkish culture.

For the reliability tests, the Cronbach's alpha coefficients of the scales were calculated. The internal consistency of the Family Quality Scale was .86 in the original form and .83 in the current study. Similarly, the internal consistency of the Parents' Marriage Scale was .91 in the original form and .89 in this study. The Family Quality Scale includes four items (sample item: We had a loving atmosphere in our family), and one of the items is reverse-coded. Higher scores represent greater family quality. Also, the Parents' Marriage Scale is a 3-item scale without any reverse coded item (sample item: I would like my marriage to be like my parents' marriage). Higher scores obtained from this scale indicate greater happiness in parents' marriage. For both of the scales, responses were based on a five-point Likert scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree).

In addition to the subscales of RELATE assessment battery, participants reported their parents' marriage age through the following open-ended questions: What's your father's marriage age? What's your mother's marriage age? Moreover, we included gender, age and relationship status in our study as control variables. As one of the categorical variables, gender was coded as 0 = female, 1 = male and relationship status 0 = I do not have a romantic relationship, 1 = I have a romantic relationship. The participants also answered the following question: Which one do you give priority to in your life plans? (1) career, (2) marriage, and (3) other.

4.3. Data Analysis Strategy

In order to analyse the data to reveal links among variables, multivariate regression techniques were used. The outcome variables of this study are the ideal marital age and the ideal amount of time needed to get to know a partner before marriage. Independent variables are gender, relationship status, age, parents' marriage age, family quality, and happiness of parents in their married life. Analyses were performed through SAS 9.4. The level of significance in the present study was accepted as .05.

5. Results

Descriptive statistics related to the variables were given in Table 1. Correlation coefficients regarding variables were presented in Table 2. Subsequently, multivariate regression analysis findings of each dependent variable were reported in Table 3.

Table 1. Descriptive Statistics for Variables

Variables	M	SD	Proportion (%)	Range
Family quality	15.28	3.88		16.00
Parents' marriage happiness	10.00	3.75		12.00
Ideal marital age	26.29	2.54		34.00
Ideal time needed to get to know a partner before marriage (monthly)	21.41	12.62		71.00
Ideal engagement time (monthly)	7.83	5.24		36.00
Mother's marriage age	19.86	2.90		15.00
Father's marriage age	23.94	3.52		21.00
Marital readiness status				
- Yes			5	
- Yes, on some issues; No, on some issues			51	
- No			44	
Resemblance to parents' marriage				
- Yes			31	
- No			69	
Priority in life plan				
- Career			81	
- Marriage			5	
- Other			14	

As can be seen in Table 1 above, the ideal marital age is around 26 years old. Only 5% of emerging adults feel ready to get married. More than two-thirds of emerging adults do not want their marriage to resemble their parents' marriage. Besides, an overwhelming majority of emerging adults reported that they give priority to a career in their life plans.

Table 2. Bivariate Correlations for Study Variables

Variables	1	2	3	4	5	6	7
1. Age	-	.23*	-.03	-.04	-.20*	-.01	-.06
2. Ideal marital age	.10	-	.20*	.09	.06	-.04	-.24**
3. Ideal time to get to know a partner before marriage	-.08	.21**	-	.13	-.01	.08	-.06
4. Mother's marriage age	.05	.16**	.13**	-	.60**	.01	-.00
5. Father's marriage age	.02	.12*	.10	.48**	-	-.09	-.21*
6. Family quality	.07	-.04	.02	.09	.02	-	.64**
7. Perceived happiness in parents' marriage	-.12*	-.03	.01	.05	-.04	.68**	-

* $p < .05$, ** $p < .01$ coefficients above the diagonal belong to male

As demonstrated in Table 2, bivariate correlations between outcome variables and independent variables were low in general. Also, once correlations among predictor variables were tested, low and moderate correlations were obtained.

Table 3. Multivariate Regression Analysis Results

Predictor variables	Ideal marital age			Ideal time needed to get to know a partner		
	B	SE B	t	B	SE B	t
Gender (Male)	.32	.27	1.20	-1.06	1.29	-.82

Relationship status (In a relationship)	-.46	.24	-1.92	7.37	1.16	6.38*
Age	.19	.06	3.16*	-.85	.29	-2.95*
Family quality	.03	.04	.87	-.04	.19	-.23
Parents' marriage happiness	-.09	.04	-2.10*	.03	.20	.15
Mother's marriage age	.09	.05	2.00*	.73	.22	3.33*
Father's marriage age	.03	.04	.68	-.05	.18	-.28
R ²	.05			.10		

According to the results of multivariate regression analysis, the model regarding the ideal marital age was found statistically significant ($F(7, 492) = 4.06, p < .001$). The ideal marital age of emerging adults was significantly predicted by the mother's marital age, parents' marital happiness and age. According to these findings, later mother marriage age was correlated with later ideal age of marriage. Higher levels of perceived happiness in parents' marriage were associated with the earlier ideal age of marriage. Also, being older was correlated with the later ideal age of marriage.

The model regarding the ideal amount of time needed to get to know a partner before marriage was found significant ($F(7, 492) = 8.05, p < .001$). Mother's marriage age, relationship status and age were significant predictors. Later mother's marriage age was linked to a longer time to get to know a partner before marriage. Similarly, having a romantic relationship was associated with a longer time to get to know a partner before marriage. Being older was also related to a shorter time to get to know a partner before marriage.

Discussion and Conclusions

The purpose of this study was to examine the links between emerging adults' family quality, parents' marital happiness, parents' marriage age and marital timing dimension of the marital paradigm. To this end, we formulated several hypotheses, and the first hypothesis of the study was slightly supported, whereas the second hypothesis was significantly supported. Consistent with our prediction, higher levels of perceived parents' marital happiness were related to earlier ideal marriage age among emerging adults. However, there was not a significant relationship between family quality and any outcome variables. Additionally, a significant relationship did not exist in the association between parents' marital happiness and the ideal time needed to get to know a partner before marriage.

In a study conducted with a sampling of emerging adults, Willoughby, Hersh et al. (2015) found a significant positive relationship between parental warmth and the importance of marriage among emerging adults. On the other hand, a negative correlation existed between parental warmth and preferring to be single to being married. In the same study, a significant positive relationship was reported between helicopter parenting and the expected age of marriage. Willoughby, Carroll et al. (2012) reported that higher levels of perceived mother marital quality is linked to giving more importance to marriage. Also, in a study carried out with Turkish emerging adults, Sağkal and Özdemir (2019) revealed a negative relationship between interparental conflict and marital attitudes of emerging adults. Willoughby and Hall (2015) also highlighted that most emerging adults hesitate to marry quickly.

Consistent with the previous research findings, we might state in the present study that familial factors demonstrate a significant correlation with marital beliefs of emerging adults. More specifically, positive experiences related to marriage in the family of origin climate may motivate emerging adults to establish a marital union at an earlier age. Perceived happiness in the family of origin climate can lead them to have positive beliefs that marriage provides individuals with great advantages. In this regard, emerging adults might hold a belief that the ideal marriage age should be at an earlier age.

As can be seen in previous research findings, there is a link between family structure and marital attitudes and beliefs (Sassler et al., 2009; Shimkowski et al., 2018; Willoughby et al., 2020). To be more specific, Sassler et al. (2009) reported that individuals whose parents cohabited after divorce demonstrated elevated odds of cohabiting themselves rather than marriage. In another study conducted by Shimkowski et al. (2018), it was found that individuals whose parents are married have more positive marital attitudes compared to ones with divorced parents. Willoughby et al. (2020) pointed out that having divorced parents are related to less marital salience, marital permanence, and marital centrality beliefs. The family has an essential role in an individual's development. For this reason, the happiness of parents in the family climate provides important gains for children. The importance given to family and marriage can be counted among these gains. In addition, it is

worthwhile to articulate that the family climate is a highly important factor to shape individuals' marital attitudes and beliefs and transform these beliefs into behaviour.

Another significant finding of the current study was that a significant relationship existed between parents' marriage age and marital timing of emerging adults. These findings are aligned with our second hypothesis. As anticipated, later mother marriage age is related to later ideal age of marriage and longer time to get to know a partner prior to marriage decision. Later father's marriage age is also linked to later ideal age of marriage among emerging adults. As Willoughby, Carroll et al. (2012) suggested, parents' marital attitudes towards marital timing were positively related to the marital timing of their children. These findings are congruent with the findings in our study. We can note here that the life experiences individuals gain from their family of origin can be effective in shaping their beliefs about marriage. When considered from this respect, parents who marry at a later age and continue the marriage in a well-functioning way can hold the belief that their children will be happier when they get married at a later age. Indeed, Arocho and Kamp-Dush (2020) reported that males who grown up in an intact family have negative attitudes towards marriage at earlier ages. Particularly, growing up in healthy families is important in terms of transforming the marital opinions of emerging adults into behaviour. Suggestions of parents who married at a later age to their children about the time of marriage also have a role in the formation of these behaviours.

According to Willoughby, Olson et al. (2012), when compared to their parents, emerging adults report earlier ideal marriage age, and they consider marriage as a more important purpose. Although emerging adults believe that the ideal age of marriage is earlier compared to their parents, economic conditions can be an important determinant in this regard. Muraco and Curran (2012) stated that economic concerns are a causal factor for emerging adults to postpone marriage. The economic opportunities of the families of emerging adults can play an important role in explaining these outcomes.

A further important finding of this study was that the average ideal marital age of Turkish emerging adults is around the age of 26. In previous studies conducted with an American sample (Hall & Willoughby, 2018; Willoughby, Olson et al., 2012), it was determined that the ideal age of marriage is around 25 years old. When Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) (2023) marriage and divorce statistics were examined, it was found that the average age at first marriage is 28.2 for men and 25.6 for women in Turkey. According to this finding, it can be stated that the ideal marital age of Turkish emerging adults turns into marital behaviours. In studies conducted in American culture, it is seen that the ideal marital age of emerging adults is one age lower than the ideal marital age of Turkish emerging adults. This result can be explained by the fact that Turkish emerging adults tend to form a marital union after completing university education and gaining certain economic gains as these factors can be the reasons for lacking personal readiness leading to draw emerging adults away from marriage. Moreover, in the current study, we revealed that the great majority of our sampling appears to prioritize career in their life plans. This finding is congruent with studies carried out in Turkish culture (Keldal, 2021a; Keldal & Kılıç, 2021; Keldal & Şeker, 2022). This finding is also aligned with prior research indicating that both genders attach similar importance to anticipated career (Kerpelman & Schvaneveldt, 1999), and there appears a shift to other priorities instead of getting married, such as career preparation (Hall & Willoughby, 2019).

Regarding the Turkish culture, specifically, we may report that along with the social, cultural and economic changes, the family institution in Turkey has also been subjected to changes (Çelik, 2018). Divorce rates have been on the rise in recent years, accompanied by a gradual increase in the average age at first marriage (TURKSTAT, 2023). Approximately one-third of emerging adults agree to cohabit without marrying a partner, while one-fourth believe that premarital sex is appropriate (Keldal, 2021b), and more than half of the emerging adults think that there is a deterioration in the institution of the family (Akbaş et al., 2019). Similarly, almost two-thirds of the emerging adults believe that the family is losing its importance (Teke, 2017). Although all these developments are perceived as indicators that marriage is subjected to lose its value, researchers (Bener & Günay, 2013; Keldal, 2021b) have determined that Turkish emerging adults attach importance to marriage.

Despite attaching importance to marriage, the ideal marital timing beliefs of Turkish emerging adults can be affected by economic factors. Erkol et al. (2021) revealed several factors affecting the ideal marital timing of Turkish emerging adults such as gaining economic freedom, completing education, not wanting to restrict freedom, holding a desire to pursue a career, waiting for maturity and becoming parents at a young age. Consistent with existing literature, the results of the current study indicate the significance of economic factors in determining the ideal age for marriage. Specifically, the attainment of education and employment status plays a crucial role in shaping the ideal marital timing beliefs of emerging adults.

While interpreting and generalizing the results of this research, several important limitations should be considered. Participants of this research are university students and graduates who were involved in the study through a convenient sampling method. Therefore, the results of this research may not be generalizable to non-university emerging adults. Further, this study is limited by the availability of an insufficient number of male participants as the participants are mainly women. In

future studies, it can be examined whether the findings of this study are replicated in samples with a higher number of male emerging adults and non-university emerging adults. What is more, our study is cross-sectional research, and this can be considered as another important limitation. This sort of data collection leads to not being able to determine directional causation for the variables of the study. Willoughby, Medaris et al. (2015) argue that marital beliefs are not static and can change over time. If future research is carried out longitudinally, changes in the marital timing beliefs of emerging adults over time can be examined. Finally, in this study, the economic conditions of the participants were not controlled although economic factors are considered to have an important role in forming beliefs about marriage. Hence, in future studies, the reproducibility of the research findings can be examined by classifying the participants according to the economic status of their families.

Although there are several limitations to this study, our study contributed to the relevant literature with substantial findings. To begin with, this study is noteworthy as it demonstrates the marital timings of Turkish emerging adults from the dimensions of marital paradigms. The current study provides findings indicating that familial factors have a significant role in the formation of the marital beliefs of emerging adults. Likewise, the findings of this study make important contributions to understanding the effects of the family on marital union formation behaviours of emerging adults. Scholars must continue their research to fully understand the role of the family of origin in the formation and shaping of marital beliefs. Carrying out further research on the effects of family of origin on forming and shaping marital beliefs of emerging adults may shed further light on the related literature.

References

- Akbaş, M., Gökyıldız- Sürücü, Ş., Köroğlu, C. O., & Öztürk, M. (2019). Factors affecting marriage attitudes of university students. *Cukurova Medical Journal*, 44(1), 93-100. <https://doi.org/10.17826/cumj.441022>
- Amato, P. R., & Kane, J. B. (2011). Parents' marital distress, divorce, and remarriage: Links with daughters' early family formation transitions. *Journal of Family Issues*, 32(8), 1073-1103. <https://doi.org/10.1177/0192513X11404363>
- Arocho, R. (2021). Changes in expectations to marry and to divorce across the transition to adulthood. *Emerging Adulthood*, 9(3), 217-228. <https://doi.org/10.1177/2167696819879008>
- Arocho, R., & Kamp Dush, C. M. (2020). "Best-laid plans": Barriers to meeting marital timing desires over the life course. *Marriage & Family Review*, 56(7), 633-656. <https://doi.org/10.1080/01494929.2020.1737620>
- Barr, A. B., & Simons, R. L. (2018). Marital beliefs among African American emerging adults: The roles of community context, family background, and relationship experiences. *Journal of Family Issues*, 39(2), 352-382. <https://doi.org/10.1177/0192513X16644640>
- Bener, Ö., & Günay, G. (2013). Gençlerin evlilik ve aile yaşamına ilişkin tutumları. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-16.
- Busby, D. M., Holman, T. B., & Taniguchi, N. (2001). RELATE: Relationship evaluation of the individual, family, cultural, and couple contexts. *Family Relations*, 50(4), 308-316. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2001.00308.x>
- Carroll, J. S., Badger, S., Willoughby, B. J., Nelson, L. J., Madsen, S. D., & McNamara Barry, C. (2009). Ready or not? Criteria for marriage readiness among emerging adults. *Journal of Adolescent Research*, 24(3), 349-375. <https://doi.org/10.1177/0743558409334253>
- Carroll, J. S., Willoughby, B., Badger, S., Nelson, L. J., Barry, C. M., & Madsen, S. D. (2007). So, close, yet so far away: The impact of varying marital horizons on emerging adulthood. *Journal of Adolescent Research*, 22, 219-247. <https://doi.org/10.1177/0743558407299697>
- Cassinat, J. R., & Jensen, A. C. (2020). Following in your sibling's steps: Sibling influence and young adults' marital attitudes. *Journal of Social and Personal Relationships*, 37(3), 885-905. <https://doi.org/10.1177/0265407519881511>
- Cui, M., & Fincham, F. D. (2010). The differential effects of parental divorce and marital conflict on young adult romantic relationships. *Personal Relationships*, 17(3), 331-343. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01279.x>
- Cunningham, M., & Thornton, A. (2006). The influence of parents' marital quality on adult children's attitudes toward marriage and its alternatives: Main and moderating effects. *Demography*, 43(4), 659-672. <https://doi.org/10.1353/dem.2006.0031>
- Çelik, K. (2018). Unmarried women with closed "windows of opportunity": Professional women's reasons for not getting married. *Women's Studies International Forum*, 66, 48-55. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2017.11.012>
- Ellison, C. G., Burdette, A. M., & Glenn, N. D. (2011). Praying for Mr. Right? Religion, family background, and marital expectations among college women. *Journal of Family Issues*, 32(7), 906-931. <https://doi.org/10.1177/0192513X10393143>
- Erkol, M., Şahin, M., & Avcı, Ş. (2021). Toplumsal değişimin bir göstergesi olarak gençlerin evliliğe yönelik tutumları. *Universal Journal of History and Culture*, 3(1), 57-78. <https://doi.org/10.52613/ujhc.881488>
- Hall, S. S., & Willoughby, B. J. (2018). Opposite-sex siblings and marital beliefs among emerging adults. *Journal of Adult Development*, 25(1), 61-67. <https://doi.org/10.1007/s10804-017-9275-8>
- Hall S. S., & Willoughby, B. J. (2019) Relative work and family role centralities: Predicting changes in marriage and family beliefs. *Marriage & Family Review*, 55(7), 667-685, <https://doi.org/10.1080/01494929.2019.1589617>
- Kapinus, C. A. (2005). The effect of parental marital quality on young adults' attitudes toward divorce. *Sociological Perspectives*, 48(3), 319-335. <https://doi.org/10.1525/sop.2005.48.3.319>
- Keldal, G. (2021a). *Evliliğe hazır oluş ile ilişkili faktörler* [Factors associated with marital readiness] (Doctoral dissertation). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Keldal, G. (2021b). Marriage through the eyes of university students. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 375-393. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.856820>

- Keldal, G., & Kılıç, N. (2021). Investigating the associations between social media addiction, marital beliefs, and attitudes toward cohabitation during emerging adulthood. *Marriage & Family Review*, 57(8), 764-779. <https://doi.org/10.1080/01494929.2021.1919813>
- Keldal, G., & Şeker, G. (2022). Marriage or Career? Young Adults' Priorities in Their Life Plans. *The American Journal of Family Therapy*, 50(5), 459-474. <https://doi.org/10.1080/01926187.2021.1915213>
- Kerpelman, J. L., & Schvaneveldt, P. L. (1999). Young adults' anticipated identity importance of career, marital, and parental roles: Comparisons of men and women with different role balance orientations. *Sex Roles*, 41(3/4), 189-217.
- Manning, W. D., Smock, P. J., & Fetro, M. N. (2019). Cohabitation and marital expectations among single millennials in the US. *Population Research and Policy Review*, 38(3), 327-346. <https://doi.org/10.1007/s11113-018-09509-8>
- Muraco, J. A., & Curran, M. A. (2012). Associations between marital meaning and reasons to delay marriage for young adults in romantic relationships. *Marriage & Family Review*, 48(3), 227-247. <http://dx.doi.org/10.1080/01494929.2012.665013>
- Raab, M. (2017). Childhood family structure and early family formation in East and West Germany. *Journal of Marriage and Family*, 79(1), 110-130. <https://doi.org/10.1111/jomf.12333>
- Sağkal, A. S., & Özdemir, Y. (2019). Interparental conflict and emerging adults' couple satisfaction: The mediating roles of romantic relationship conflict and marital attitudes. *Başkent University Journal of Education*, 6(2), 181-191.
- Sassler, S., Cunningham, A., & Lichter, D. T. (2009). Intergenerational patterns of union formation and relationship quality. *Journal of Family Issues*, 30(6), 757-786. <https://doi.org/10.1177/0192513X09331580>
- Shimkowsky, J. R., Punyanunt-Carter, N., Colwell, M. J., & Norman, M. S. (2018). Perceptions of divorce, closeness, marital attitudes, romantic beliefs, and religiosity among emergent adults from divorced and non-divorced families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(3), 222-236. <https://doi.org/10.1080/10502556.2017.1403820>
- Teke, E. (2017). *Üniversite öğrencilerinin evlilik ve aileye bakışı* [View of university students towards marriage and family]. (Master's thesis). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) (2023). *Marriage and divorce statistics*. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Marriage-and-Divorce-Statistics-2022-49437>.
- Watkins, N. K., & Beckmeyer, J. J. (2020). Assessing Young Adults' Beliefs Regarding the Importance of Romantic Relationships. *Journal of Family Issues*, 41(2), 158-182. <https://doi.org/10.1177/0192513X19871080>
- Willoughby, B. J., & Carroll, J. S. (2010). Sexual experience and couple formation attitudes among emerging adults. *Journal of Adult Development*, 17(1), 1-11. <https://doi.org/10.1007/s10804-009-9073-z>
- Willoughby, B. J., Carroll, J. S., Vitas, J. M., & Hill, L. M. (2012). "When are you getting married?" The intergenerational transmission of attitudes regarding marital timing and marital importance. *Journal of Family Issues*, 33(2), 223-245. <https://doi.org/10.1177/0192513X11408695>
- Willoughby, B. J., & Hall, S. S. (2015). Enthusiasts, delayers, and the ambiguous middle: Marital paradigms among emerging adults. *Emerging Adulthood*, 3(2), 123-135. <https://doi.org/10.1177/2167696814548478>
- Willoughby, B. J., Hall, S. S., & Luczak, H. P. (2015). Marital paradigms: A conceptual framework for marital attitudes, values, and beliefs. *Journal of Family Issues*, 36(2), 188-211. <https://doi.org/10.1177/0192513X13487677>
- Willoughby, B. J., Hersh, J. N., Padilla-Walker, L. M., & Nelson, L. J. (2015). "Back off"! Helicopter parenting and a retreat from marriage among emerging adults. *Journal of Family Issues*, 36(5), 669-692. <https://doi.org/10.1177/0192513X13495854>
- Willoughby, B. J., James, S., Marsee, I., Memmott, M., & Dennison, R. P. (2020). "I'm scared because divorce sucks": Parental divorce and the marital paradigms of emerging adults. *Journal of Family Issues*, 41(6), 711-738. <https://doi.org/10.1177/0192513X19880933>
- Willoughby, B. J., Medaris, M., James, S., & Bartholomew, K. (2015). Changes in marital beliefs among emerging adults: Examining marital paradigms over time. *Emerging Adulthood*, 3(4), 219-228. <https://doi.org/10.1177/2167696814563381>
- Willoughby, B. J., Olson, C. D., Carroll, J. S., Nelson, L. J., & Miller, R. B. (2012). Sooner or later? The marital horizons of parents and their emerging adult children. *Journal of Social and Personal Relationships*, 29(7), 967-981. <https://doi.org/10.1177/0265407512443637>

Publication Ethics

The authors declare that all ethical principles and rules were followed in the data collection, analysis, and reporting processes.

Additional Statement/Contributing Authors

This article was written by two authors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

Aile Aidiyetine Çok Yönlü Bakış

A Multidirectional Perspective to Family Belonging

Gamze MUKBA

Asst. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Guidance
and Psychological Counseling Department,

Dr. Öğr. Üyesi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı,
Van, Türkiye

ORCID: 0000-0003-2287-4115

gazmukba@yyu.edu.tr

Gülşah Ezgican KIZILOK

Teacher, Van Provincial Directorate of National
Education,
Öğretmen, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Van, Türkiye

ORCID: 0000-0001-7627-1462

ezgicankizilok@gmail.com

Ahmet YAYLA

Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Philosophical,
Social and Historical Foundations of Education Department,

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalı,
Van Türkiye

ORCID: 0000-0002-5021-6649 | ahmetyayla@yyu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Mukba, G., Kızılok, G. E. and Yayla, A. (2023). A Multidirectional Perspective to Family Belonging. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 29-43

Mukba, G., Kızılok, G. E. and Yayla, A. (2023). Aile aidiyetine çok yönlü bakış. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 29-43

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 04 April/Nisan 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 01 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 29-43

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Gamze MUKBA- Gülşah Ezgican KIZILOK- Ahmet YAYLA).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Bu araştırmada aile aidiyetinin tanımlanmasına, aidiyet kavramının ilişkili olduğu bağlamlar ve kuramlara ilişkin açıklamalara ve örneklere yer ver verilmiştir. Bu araştırmada aile aidiyetine çok yönlü bir bakış açısı sağlanması amaçlandığı için kuramsal araştırmalar derinlemesine incelenmiştir. Araştırma yöntemini nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman inceleme araştırması oluşturmaktadır. Aile aidiyetinde aile üyeleri arasındaki kişilerarası ilişkilerin ötesinde bütünsel karşılıklı etkileşime ve kişinin kendisini, içsel huzur gibi duygularını ifade edebildiği aile kavramına vurgu yapılmaktadır. Aile aidiyetinin tanımlanmasında ve kavramsallaştırılmasında etkili olan kuramlar arasında insancıl kuramlar ile pozitif psikolojiye işaret eden psikolojik iyi oluşa vurgu yapan kuramlar ve aile bütünselliğine, kişilerarası ilişkilere vurgu yapan sistemik aile sistemleri kuramı yer almaktadır. Aile aidiyetine etki eden unsurlar incelendiğinde ise aile içi paylaşımlar ve aile içinde anlam yüklenen değerler, sosyo-kültürel durumlar ve ilişkilerde rolleri dengeli sürdürme durumları öne çıkmaktadır. Bu unsurlar aynı zamanda aile aidiyetinin sağlanması ve sürdürülmesinde anahtar niteliği taşıyan unsurlar olabilmektedir. Sonuç olarak aile aidiyetinin tek boyutla ele alınabilecek bir kavram olmadığı, çeşitli kuramlar ve aile aidiyetinin ilişkili olduğu unsurlar ile bağlamlar açısından değerlendirilmesinin anlamlı olduğu ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Aile aidiyeti, aile aidiyetini etkileyen unsurlar, aile aidiyeti ile ilişkili kuramlar

Abstract

In this study, the definition of the family belonging and the explanations, examples, contexts and theories related to the concept of belonging are given. The theoretical researches were examined in depth, as it was aimed to provide a multidimensional perspective on family belonging. The method of this study is the document review research, which is among the qualitative research methods. Beyond the interpersonal relations between family members, holistic mutual interaction and the concept of family that the person can express himself and his feelings such as inner peace are emphasized in family belonging. In terms of the theories that are effective in defining and conceptualizing family belonging are humanistic theories and theories that point out positive psychology, which emphasizes psychological well-being, and theories such as systemic family therapy theory that emphasizes family integrity and interpersonal relationships. When the factors affecting family belonging are examined, situations such as sharing within the family and meaning-laden values within the family, socio-cultural situations and maintaining a balanced role in relationships come to the fore. These elements can also be key elements in ensuring and maintaining family belonging. As a result, it can be said that family belonging is not a concept that can be dealt with in one dimension, and it is meaningful to evaluate it in terms of various theories and related elements and contexts.

Keywords

Family belonging, factors affecting family belonging, theories related to family belonging

Giriş

Birey yaşamını sürdürürken; bir yere, bir gruba ya da yetkin ve bilindik hissettiği bir alana ait olma ihtiyacı hissedebilmektedir (King ve Boyd, 2016). Ait olma ihtiyacı, alan yazında farklı kuramlarla farklı bakış açılarıyla ifade edilebilmektedir. Rogers'ın (1951) insana insancıl olumlu bakış açısına ilişkin açıklamalarında, Maslow'un (1970) ait olma ve sevgi ihtiyacına ilişkin açıklamalarında, Alderfer'in (1989) bireyin varlığını sürdürürken ilişki kurma ihtiyacına ilişkin açıklamalarında, Ryan ve Deci'nin (2000) psikolojik iyi oluşla ilişkili ait olma ihtiyacı ve aidiyetin kavramsal bileşenleri arasında yer alan ihtiyaçlardan ilişki kurma, bütünüün parçası olma öte yandan bir gruba bütün olarak aidiyet hissetme ihtiyaçlarına vurgu yaptıklarını görmek mümkündür. Ebeveyn-çocuk ilişkisini inceleyen ve yakın ilişkilere odaklanan bağlanmayla ilgili kuramlarda da ihtiyaçlarla ilgili kuramsal açıklamaların yanı sıra aidiyetle ilgili doğrudan ya da dolaylı açıklamalar bulunmaktadır (Aslantürk ve Mavili, 2020). Aile sistemleri bakış açısında ise aile aidiyeti, aile üyeleri arasındaki ikili ilişkilerin ötesinde aile içi denge ve karşılıklı etkileşim ağları bakış açısıyla değerlendirilmektedir (King ve Boyd, 2016). Görüldüğü gibi aile aidiyeti tek boyutla ya da tek bir kuramla açıklanabilecek bir kavram olmamaktadır. Bu çalışmada aile aidiyeti kavramının farklı kuramlar ve ilişkili olduğu kavram ve bağlamlar aracılığıyla çok yönlü olarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada "aile aidiyeti" kavramına alan yazındaki yazılı bilimsel kaynaklardan yararlanılarak çok yönlü bakış açısı getirmek amaçlandığı için araştırmanın yöntemini nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman incelemesi oluşturmaktadır. Doküman incelemesi, araştırılan kavramla ilgili bilgi ve doküman içeren yazılı kaynakların analizini içerir. Bu analizde mevcut alan yazındaki yazılı kaynaklar incelenir ve bu kaynaklardan elde edilen veriler analiz edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu analiz, aile aidiyeti kavramına ilişkin çok yönlü bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır ve alan yazındaki bilimsel çalışmaların derinlemesine incelenmesini içerir. Nitekim doküman incelemesinde araştırılmak istenen konu ve amaç bağlamıyla tutarlı doküman ve bilgilerin tutarlı biçimde sunulmasına dönük sistematik doküman analizi yapılır. Sistematik doküman analizinde bir sıra söz konusu olmaktadır ve bu çalışmada bu sıraya uygun adımlar izlenmiştir. Giriş kısmında araştırılan konuyu motive edici hatlar açıklanmalı ve alan yazı taramasıyla desteklenmelidir. Sonraki bölümde, sistematik gözden geçirme sürecine uygun biçimde konuyla ilgili temel kavramlar tanımlanmalıdır. Daha sonraki kısım, alan yazı taraması bulgularının sentezi ve yorumlanmasıyla ilgili bilgilerin sunulduğu kısım olmaktadır ve kavramsal bir modelin türetilmesine katkı sağlayabilmektedir, ancak her zaman bu duruma gerek duyulmamaktadır (Yıldız, 2022).

Aidiyet Kavramı ve İlgili Bağlamlar

Aidiyet duygusu üzerine pek çok farklı tanım yapılmıştır. Yuval-Davis (2006, s. 199) aidiyeti şöyle tanımlar: 'Aidiyet, duygusal bağlılıkla, "evde" ve "güvende" hissetmekle ilgilidir.' Anant'a göre (1967) ise aidiyet; bir kişinin bir sistemle ya da bir mekânla kopması zorlu bağlarla birleşen bir unsuru olarak kişisel duygu yaşantısı biçiminde tanımlanmaktadır. Abraham Maslow (1970) ise bu duyguya daha çok kişilerarası boyuttan ele alır ve bireyin diğerleri aracılığıyla onaylanma ihtiyacı, grup ortamında saygıya değer biri olarak görülme ve bireyin de diğerlerini saygıya değer birileri olarak görme ihtiyacı biçiminde ele alır. Bireylerin, diğer bireylerin sevgi ve şefkatine ihtiyaç duymanın yanı sıra, ait olduklarını hissetmeye yönelik temel bir psikolojik ihtiyacı olduğu söylenebilir.

Maslow'un (1970) ihtiyaçlar hiyerarşisinde ise aidiyet ihtiyacı fizyolojik ihtiyaçlar ve güvenlik ihtiyaçlarından sonra gelir. Buna göre karnı doyan, uyuyabilen, güven ve emniyet içinde olan bir bireyin bir sonraki ihtiyacı kendini ait hissetmek, başka bir deyişle bireyin diğerleri ile temas kurması, diğerleri tarafından varlığının kabul görmesi ve bir mekân/ gruba ait hissetmesi olmaktadır. Carl Rogers'a göre ise bireyin bir bağlamda kendisini oraya ait hissetmesine olanak tanınması ile birlikte bireyin "gelecekte ne olacak, birazdan başıma ne gelir?" gibi gelecek odaklı sorulardan sıyrılarak anı yaşayabileceğine, şimdi ve buradayı deneyimleyebileceğine, bireyin değişimine olanak tanınacak aitlik ortamına destek verecek kişilerin varlığına vurgu yapmıştır (Jackson, 1999, s. 69-70).

Alderfer'in (1969) büyüme gereksinimine vurgu yaptığı ve Maslow'un hiyerarşisine farklı bir bakış getirdiği temel gereksinimler kuramında üç ana unsur öne çıkmaktadır; 1) varlık gereksinimi: bireyin fizyolojik ve fiziksel güvenlik gereksinimleri, 2) iletişim gereksinimi: bireylerin anlam yükledikleri kişi/bağlamlara ilişkin ait olma, sevgi gereksinimi ve 3) büyüme gereksinimi: kendini geliştirme gereksinimi. Acquah ve arkadaşlarına göre (2021) Maslow'un kuramında benzer biçimde iletişim gereksiniminde aidiyete vurgu yapılmakta; anlam yüklenen kişilere ilişkin bağlara ve sevgi paylaşımlarına işaret edilmektedir. Ryan ve Deci'nin (2000) ilişkili olma ihtiyacı açısından ise temel psikolojik ihtiyaçlar arasında; özerklik, aidiyet ve yeterlik önemli kavramlar olarak yer almakta ve bu kavramlar psikolojik iyi oluşun önemli bileşenleri olmaktadır. Ayrıca diğer

kişilerle temas kurarken aidiyet hissedildiğinde, bireyin kendi içsel değerlerini onaylama olanağı da açığa çıkabilmektedir (Gatt ve Jiang, 2021).

Görüldüğü gibi farklı kuramcılar açısından aidiyet ve güvenlik hissini, bireyin yaşamını sürdürmesinde motivasyonu oluşturan, doğal süreçte meydana gelen anlamlı bir süreç özelliği taşıdığı söylenebilir. Aidiyet hissinde bireyin diğeriyle duygusal paylaşımlarında bakım verme, sevgiyi ve teması gösterme karşılıklı etkileşimle anlamlı olmaktadır. O halde, ait olma deneyimi bireye özgüdür ve son derece kişiseldir. Deneyimin gerçekleştiği bağlama (örneğin aile bağlamı gibi) bağlıdır ve bireyin kendini güvende, kabul edilmiş, değerli ve tanımlanmış bir grup tarafından saygı görme derecesine; bir gruba bağlı hissetmesine tepki olarak gelişir (Sedgwick ve Yonge, 2008). Örneğin bir iş bağlamında çalışan birinin kurumsal aidiyet duygusuna yönelik kişisel deneyimleri arasında iş yerindeki performansı, iş yerindeki sosyal katılımı ve üretkenliği ile iş yerindeki kişilerin sosyal desteği örneklendirilebilir (Belle, Burley ve Long, 2015).

Aidiyet bir duygu ya da evrensel bir kişilik özelliği ve ihtiyacı gibi düşünülebilir ve aidiyet duygusunda; aileyle bağlantılı ilişkisellik (birliktelik) ve özerk olma durumu dengelenmiş olarak algılanabilir. Ancak diğerleriyle ilişki içinde olma durumu, iç içe geçmiş benliklerden (diğerleriyle aynı düşünme, hissetme, davranma anlamı taşımama) ayrılan bir duruma işaret etmektedir (McCarthy, 2012; Sedgwick ve Yonge, 2008). Aidiyet duygusunun sosyal destek ve bir bağlamın parçası olma durumuyla benzerlik taşıdığı ancak bu kavramlardan da ayrıştığı ifade edilmektedir. Sosyal destek ve sosyal bir grubun üyesi olmak bireye sosyal yaşamında güç kaynakları olurken; aidiyet duygusu, sosyal olarak bütünleşmeye işaret etmekte ve herhangi bir sosyal bağlamdaki karşılıklı etkileşimlerle ilişkili olmaktadır (Gottlieb ve Bergen, 2010).

Aidiyet duygusunun gerçekleşebilmesi için bakım sağlama/sağlanma durumu ile karşılıklı etkileşimin tutarlı ve devamlılık göstermesi önem taşır. Örneğin hapishanede bulunan bir birey; hapishane dışındaki ebeveynleri ile çocuklarıyla tutarlı biçimde bakım sağlama durumlarını ve etkileşimleri gerçekleştiremeyeceği için aile içi aidiyet duygusu tam olarak sağlanamayabilir (Slaten ve ark., 2019). Kişi yaşamı boyunca aile, okul, sınıf, memleket, ülke, yerel topluluk, meslek ya da iş yeri gibi birçok farklı bağlama ait olma duygusu yaşayabilir. Ancak tüm bunlar arasında aile, bireyin içine doğduğu ve belirli bir yaşa kadar kişilerarası ilişkiler geliştirdiği ilk sosyal kurum olması nedeniyle farklıdır. (Aslantürk ve Mavili, 2020). Aileler, çocukluktan yetişkinliğe kadar en önemli aidiyet kaynaklarıdır (Goodman ve ark., 2019).

Ainsworth (1969), ebeveynlerine güvenli bağlar geliştiren bebeklerin, çevrelerini anlamlandırma süreçlerinde ailelerini güvenli bir kaynak biçiminde yorumladıklarını ifade etmiştir. Güvenli bağlanma çocuğun ailesiyle sıcak ve şefkatli ilişkilerini ifade ederken güvensiz bağlanma çocuğun ailesinin ona yaklaşımında ve çocuğun davranışlarında huzursuz, kaygılı tepkiler vermesi olarak örneklendirilebilir. Bağlanma stillerinin yetişkin yaşamındaki ilişkilere yansımaları yaşam döngüsü boyunca çoğunlukla tutarlıdır. Yetişkinlerin stres zamanlarında güvenli bir üs olarak ailelerine dönmeleri de güvenli bağlanmayla ilgili olmaktadır (Fraley, 2002).

Aile aidiyeti kavramsal olarak, birlikte olma, birlikte eğlenme, korunma, kabul görme, katılım, ailenin bir parçası olduğunu hissetme gibi duyguların aileye aitliğini tanımlar ve güvenli bağlanmayla ilişkili olduğu söylenebilir (Goodenow, 1992; Leake, 2005). Aileye ait olma duygusu, kavramsal olarak bireyin her bir aile üyesiyle olan ilişkilerinin kalitesinden farklıdır, ancak bu ilişkilerin kalitesi şüphesiz aile aidiyet duygularını etkiler.

Aile aidiyeti, her bir aile üyesiyle olan etkileşim aidiyetinden ziyade tüm aile ilişkilerinin bütünsel olarak aidiyet hissi oluşturmasıyla ilgili olmaktadır (King ve Boyd, 2016; King, Boyd ve Thorsen, 2015). Nitekim aile, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal anlamda tüm ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında sevgi ve aidiyet ihtiyacının da karşılandığı bir kurumu ifade etmektedir (Kır, 2011; Mavili, Kesen ve Daşbaş, 2014). Kişilerin aidiyet duygusu aile ortamında gelişmeye başlamakta ve sosyalleşme sürecinde devam etmektedir. Aidiyet sosyalleşme sürecinin önemli bir parçasıdır (Özer, 2015; Arslan, Şahin ve Erkal, 2019).

İfade edildiği üzere aidiyet sosyalleşmenin anlamlı bir parçasıdır; aile içinde, okul içinde, meslek yaşamı içinde gibi farklı sosyal bağlamlarda ortaya çıkabilen kişinin benlik bütünlüğüyle kabul edilme ve uyumlu duygularının karşılandığı bir kavram özelliği taşımaktadır. Ayrıca bir sosyal bağlamda ortaya çıkan aidiyet kavramı farklı bir sosyal bağlamdaki aidiyet kavramıyla etkileşim oluşturabilir ve uyumsuz stres yaratan bir durum karşısında koruyucu unsurlar özelliği taşıyabilir (Hagerty ve ark., 1996; Shah ve ark., 2021). Örneğin ergenler üzerinde yapılan bir çalışmada aile bütünlüğü (family cohesion) ile okul aidiyetinin zorbalık gibi durumlar karşısında koruyucu unsurlar olarak bulunduğu ifade edilmiştir (Shah ve ark., 2021). Nitekim genç yetişkinlerin kendini zarar verme (öz kısıym girişimi) durumları ile aidiyetin engellenme durumları arasında aile sosyal desteği ve akran sosyal desteğinin birlikte aracı değişkenler olduğu ifade edilmekte; aile desteği ile akran sosyal desteğinin, aidiyet duygusu ve kendine zarar verme (uyumlu olmayan durumlar) açısından koruyucu unsurlar olduğu belirtilmektedir (McClay, Brausch ve O'Connor, 2020).

Başka bir araştırmada da aile aidiyetinin öz kıyım düşüncesi üzerinde olumsuz yönde güçlü etkisi olduğu ifade edilmiştir (Ploskonka ve Servaty-Seib, 2015). Görüldüğü gibi farklı bağlamlardaki aidiyet duygusu ile bu kavramla ilişkili aile desteği gibi durumların gençlerin uyumlu hissetmeleri yönünden yararları söz konusu olmaktadır. Başka araştırmalarda da aile aidiyet duygusunun gençlerin kariyer karar verme (Slaten ve ark., 2019) ya da akademik başarı (Baskin, Quintana ve Slaten, 2014) durumlarında olumlu etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir.

Aile aidiyeti başka bir ifadeyle «Family belonging» kavramına alternatif olarak alan yazında şu ifadeler de kullanılmaktadır; family cohesion/cohesiveness (Crosnoe ve Elder, 2004; Duncan, Duncan ve Hops, 1994; Olson, Sprenkle ve Russell, 1979); family connectedness (Brown ve Manning, 2009; Cavanagh, 2008) ve positive family environment (Amato ve Kane, 2011). Aile aidiyetinin örnek verilen birçok farklı pozitif psikoloji kavramıyla ilgili terimsel olarak aktarılmasında; aidiyetin aile üyelerini birbirine kenetleyen görünmez iper gibi bağlantıları bir araya getirmesi ve bu bağlantıların aile üyelerinin karşılaştıkları çeşitli güçlüklerde aile yılmazlığı becerilerini geliştirmelerine olanak sağlamasıyla açıklanabilir (Hagerty ve ark., 1996).

Aile Aidiyeti ile İlişkili Unsurlar

Schofield (2002) aile bireylerini birbirine bağlayan aidiyet duygusunun sadece kan bağı/ biyolojik olarak değil; aile içi ilişkilerle de içselleştirilebileceğini ve evlatlık verilen çocuklu ailelerin aile aidiyeti duygusunu kazanabilmeleri ve karşılaşılabilecekleri sıkıntılarda dayanıklılık kazanabilmeleri için aile ilişkilerinin yanında gerekli olan dört özelliğin altını çizmiştir. Bunlar (a) pratik ve duygusal desteğin sunulduğu aile dayanışması, (b) aile ritüelleri, (c) ailenin birlikte paylaşımlarına işaret eden aile ilişkileri, (d) aile kimliği, (e) normlar, değerler ve özelemlerle kanıtlanan aile kültürüdür. Schofield'e (2002, s. 265-269) göre bu kavramlar şu şekilde aktarılmaktadır;

a) Aile Dayanışması: Koruyucu bakıcılar ve çocuklar arasındaki aile dayanışmasının, genellikle biyolojik olmayan doğalarına rağmen (açıkça akraba bakıcıları hariç), biyolojik olarak ilişkili aile üyeleri arasındaki ilişkilere çok benzeyen akrabalık ilişkileri biçimini aldığı öne sürülür. Böyle bir dayanışmanın geçici olmadığı, daha çok aile üyeleri arasında uzun süreli bir bağı temsil ettiği ifade edilir. Biyolojik olarak akraba ailelerde bu dayanışma duygusu çoğu zaman bir ailede doğmuş olma gerçeğinden kaynaklansa da biyolojik olarak akraba olmayan aile üyeleri arasındaki dayanışma süreçleri de benzersiz şekillerde uyumlu olarak hayata geçebilir.

b) Aile Ritüelleri: Aidiyetle ilişkili aile ritüelleri, aile üyelerine aile hakkında bir öykü anlatır ve ortak gelenekler ya da anlam oluşturma uygulamaları aracılığıyla üyelere bir aidiyet duygusu sağlar. Ritüeller, geçirilen yıllık tatiller ya da aile üyeleri tarafından ortak olarak kabul edilen doğum günleri, yılbaşı kutlamaları gibi etkinlikler olabilir. Öte yandan aile üyeleri arasında anlatılan ve aktarılan gelenek ve değerlerin yer aldığı öyküler ya da evlat edinilen çocuk büyüdüğünde onun üniversite mezuniyetine katılmak, onun başarılarıyla gururlanmak gibi çocuğun aile içindeki özel ve değerli yerlerini kaydetmek için devamlılık gösteren etkinlikler olabilir.

c) Aile İlişkileri: Aile üyeleriyle yüz yüze ya da uzaktan sosyal medya gibi araçlarla aile ilişkilerinin sürdürülmesi aile aidiyetinin bir parçası durumunda olmaktadır. Anneye doğum günü kartı gönderme aile ilişkilerinin sürdürülmesine bir örnektir.

d) Aile Kimliği: Koruyucu aile çocukları genellikle “yersiz çocuklar” olarak tanımlanmalarının bir sonucu olarak damgalanma yaşarlar. Bir aile kimliği duygusu geliştirmenin, aile üyelerine kimliklerinden gurur duymalarına neden olarak bu damgalanma deneyimlerine karşı koymaya yardımcı olabileceği öne sürülür. Evlat edinilen ailenin bağlarıyla ilişkili mekanlarda ve ortamlarda o ailenin kızı ve oğlu olarak tanıtılması kimlik inşası açısından uygun olmaktadır.

e) Aile Kültürü: Aile kültüründe aile içinde paylaşılan değerlere, normlara, inançlara ve amaçlara atıfta bulunur. Ailenin bir şeyleri nasıl uyguladığı üzerinde durulur. Koruyucu ailelerin, birlikte geliştirdikleri inançlara ek olarak hem evlat edinilen çocukların hem de bakıcıların aileye getirdikleri mevcut inançların bir araya gelmesini temsil eden kendi aile öznel değer setlerini geliştirmeye başladıkları öne sürülmektedir. Bu ortak kültür duygusu, koruyucu ailelerin ve çocukların birlikte oluşturacakları aile öyküsünü daha da zenginleştirir.

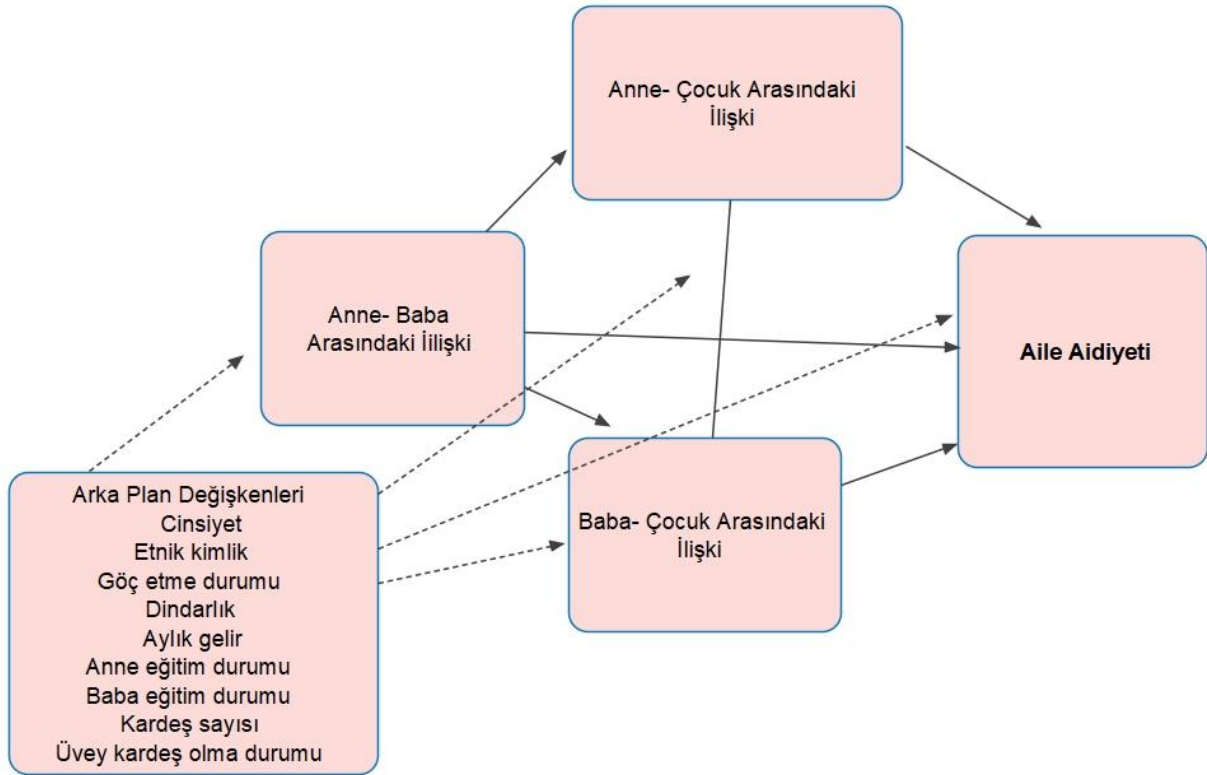
Aileyle başlayan aidiyet duygusu, süreç içerisinde topluma yansımakta ve aileden topluma yayılan bir kavram özelliği taşımaktadır. Karakeçili (2015, s. 5) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır; “toplumu oluşturan unsurların etkisi ile bir araya geldiğinde bu kavramın kapsamı daha da genişleyerek toplumsal aidiyet olgusunu ortaya çıkarmakta”. Özoğul'a (2020) göre bu bağlamda aile aidiyeti olgusu kişinin, ailenin ve toplumsal bağlamın sağlıklı biçimde devamlılığını sağlaması yönünde anlamlı olmaktadır.

Aileler ve özellikle ebeveynler, çocuklar için sevgi ve şefkat sağlayarak aile aidiyeti ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olabilir. Ayrıca aile üyeleri, çocukların kendilerini bu büyük aile grubuna ait hissetmelerine yardımcı olacak bir ev ortamı yaratabilir. Alternatif olarak, olumsuz ev ortamları ve ilişkiler, aileye ait olma duygularını engelleyebilir ve çocukların refahı için

olumsuz sonuçlar doğurabilir (King ve ark., 2015). Aile aidiyetinde, bireysel aile üyelerine değil, bir bütün olarak aileye ait olma duygusu vardır. Bu nedenle aile bir bütün olarak değerlendirilir ve kişiler arası ilişkilere bütünsel yaklaşılır. Bu noktada aile bireyleri ile inşa edilen ilişkilerin ve yaşantıların aile aidiyetine etki ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Aile aidiyetine ilişkin şema, Şekil 1’de gösterilmektedir (King ve Boyd, 2016).

Şekil 1.

King ve Boyd’un aile aidiyeti şeması (King ve Boyd, 2016).

Şekil 1’de görüldüğü ve yukarıda ifade edildiği gibi aile aidiyetinde, bireysel aile üyeleri arasında değil, bir bütün olarak aileye ait olma duygusu vardır ve aile aidiyetine bütünsel olarak yaklaşılır. Diğer bir ifadeyle aile aidiyeti, belirli bir ilişkiye değil, tüm aileye atıfta bulunan aile düzeyinde ya da bütünsel bir yapıdır (King ve Boyd 2016; King ve ark., 2015) King ve arkadaşları (2015), çalışmalarında aile aidiyeti algılarının; aile içindeki ilişkilerle nasıl ilişkili olduğuna ve olası aile içindeki ilişkilerden nasıl etkilendiğine özellikle dikkat ederler. Aile aidiyeti, ikili aile üyeleri etkileşimlerinden başka bir formda kavramsallaştırıldığında, aile; kişilerarası temasların üstünde bütünsel bir sistem olarak başka bir ifadeyle aile sistemleri kuramı tarafından desteklenir.

Aile Sistemleri Kuramı

Aile, toplumsal yapıdaki en küçük temel topluluk olmaktan ziyade küçük ancak toplumsal düzene yansımaları en çok olan etkileşim yapılarıdır. Aile bu formda düşünüldüğünde ailedeki kişilerin etkileşimlerinin aile unsuruna şekil verdiği öne çıkabilmektedir. Bu ilişki ve etkileşim kalıplarının çekirdeğine bakıldığında aile, herhangi bir aile üyesinden ziyade bir bütün ve sistem olarak ele alınabilmektedir (Dilekçigil, 2012). Becvar ve Becvar'a (1998, s. 32) göre, “Bütün sistem benzersiz bir tutarlılığa sahiptir. ... Parçaları bir araya getirmek bütünü oluşturmaz ve üyeler birbirinden bağımsız değildir”. Aile sistemleri kuramında şöyle bir temel ilke bulunur: Aile sisteminin tüm parçaları birbirine bağlıdır ve bir alt sistemdeki değişiklikler ya da problemler diğer alt sistemleri etkiler (Broderick, 1993). Aile sistemleri kuramı, sosyal yapılandırıcılık kuramına dayanmaktadır ve bireyin zihnindeki gerçeklik, bireyin kendisi ve önemli olan diğerleriyle (örneğin aile üyeleriyle) ve sosyal bağlarıyla olan etkileşimle yeniden yapılanmakta, değişim göstermektedir (Kelley, 1994).

Aileler yaşantı süreçlerinde çeşitli aile yaşam döngüsü süreçleri geçirirler ve aile içinde çeşitli değişimler meydana gelir. Örneğin aile içinde bir çocuğun ergenlik dönemine girmesi, aile yaşam döngüsü sürecine örnek olabilir. Aile yaşam döngüsü bir ailenin geçirdiği tüm gelişimsel aşamaları ve yaşam olaylarını ifade eder (Çamur Duyan, 2003). Ailede meydana gelen her değişim sürecinde ailede yeni bir denge (homeostasis) süreci söz konusu olmaktadır. Aile sistemleri açısından aile üyelerinin bireysel unsurları ve etkileşimsel unsurları arasındaki denge de kişilerarası ilişkiler açısından önem taşımaktadır (Gurman ve Kniskern, 1981). Aile üyeleri denge sürecinde bireysel etkileşim kalıplarını kullanabilmektedirler. Kişilerarası etkileşimde öne çıkan bireysel

unsurlarda bireyin şimdiki ve geçmişteki aile üyeleri ile olan yaşantıları ve önemli kişilerle ilgili sosyal ve kültürel bağlamsal unsurları öne çıkarmaktadır (Asen ve Jones, 2001).

Bu bağlamda aile aidiyeti kavramında da öne çıkan geçmiş ve şimdiki sosyal ve kültürel bağlamların (Schofield, 2002; Shah ve ark., 2021), aile sisteminde kişilerarası etkileşim ile aile içi denge durumunda sosyo-kültürel bağlamların önemli olması durumuyla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ailedeki herhangi bir bireyin eylemleri ile sistemin bütün diğer bireylerin eylemleri arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Ayrıca aile içindeki bir bireyin eylemlerindeki farklılık, sistemin değişimi ve yeniden yapılanması ihtiyacını doğurabilmekte ve aile içi ilişkilerle ilgili sıkıntılarda tüm aile içi ilişkiler değerlendirmeye alınabilmektedir. Aile sistem kuramına ilişkin temel bakış açıları şu şekilde ifade edilebilir (Stratton, 2016, s. 7);

a) Bireyin yaşamındaki sıkıntılar ortaya çıktıkları bağlamda ele alınır ve o bağlamın diğer bağlamlarla olan etkileşimleri değerlendirilebilir. Örneğin aile bağlamında kendini ifade etmekte zorlanan bir gencin bu iletişim biçiminin sosyal bağlamda (arkadaş ortamında) kendini nasıl gösterdiği değerlendirilebilir.

b) Yakın ilişkilere sahip aile ya da gruptaki diğer insanlar güçlüdür (neredeyse gelişime her zaman istekli). Yakın ilişkilere sahip bireyler değişim için güçlü kaynaklara sahiptir denilebilir.

c) Aile ve diğer ilişki sistemleri ile iş birliği içinde elde edilen terapötik kazanımların bireyin günlük yaşam bağlamına uyumlu katkıları söz konusu olmaktadır.

Aile Aidiyetini Etkileyen Unsurlar

Aile sistemleri bakış açısına göre aile içindeki ilişki ve etkileşim biçimleri aile üyelerinin aileye ait olma duygularına etki edebilmektedir. Aile içinde kabul görememe ve yalnızlık duyguları ebeveynlerle ve diğer aile bireyleriyle olan ilişkileri sarsılabilmektedir. Yaşanan bu etkileşimler ya da etkileşimin zayıf olduğu durumlar bireylerin mutsuzluğuna, aile aidiyet duygularının zayıflamasına sebep olabilmektedir (Kır, 2011). Aile üyeleri düşüncelerini özgürce dışarı aktarabildiğinde, düşüncelerinin değerli olduğunu hissedebilmekte, aidiyet ve bütünlük duygusunu sürdüren kişiler olarak yetişebilmektedirler. Bu durum da aile üyelerinin geleceğe umutla ve sağlıklı ilerlemelerini sağlamaktadır. Aidiyet duygusunu geliştirebilecek diğer unsurlar; aile üyelerinin maddi manevi birçok bağlam ve alanda paylaşımlarını sürdürmeleri, diğerleri için çalışmaya devam etme motivasyonuna sahip olmaları gibi sıralanabilir (Mavili ve ark., 2014).

Aile sistemleri bakış açısı dikkate alındığında aile bağlamında aidiyetle ilgili bir durum bireyin ilgili olduğu diğer sosyal ve duygusal bağlamlarındaki aidiyet duygularıyla etkileşim içinde olabilmektedir. Örneğin ergen bir çocuğa sahip bir çift boşandığında aile aidiyeti ve aile içi ilişkiler ergen açısından olumsuz biçimde etkilenebildiği gibi ergenin diğer sosyal ortamları, okuldaki akran ilişkileri gibi bağlamlarındaki aidiyet duygularını olumsuz biçimde etkileyebilmektedir. Aile içi destek, güvenlik ve aidiyet duygusunu deneyimleyen akranlarına göre anne-babası ayrılmış ergenler (boşanma sonrası ebeveynlerin desteği yeterince söz konusu olmadığında) sonraki sosyal ortamlara uyum sağlama ve yeni rahatsızlık durumları yaşama (örneğin yeni finansal ya da duygusal sıkıntılar gibi) durumlarıyla ilgili yaşantılara açık olabilmektedirler (Rejaän, van der Valk ve Branje, 2021).

Öte yandan Kumkale'ye (2006) göre aile bağlamında meydana gelen uyumlu haberler ve gelişmeler toplumsal düzende uygun görülürse o ailede aidiyet hissi gelişim gösterebilir. Olumlu aile içi etkinlikler, aile üyeleri tarafından benimsenebilir ve bu benimsenen davranışlar, aile içinde gerçekleştirildiği gibi diğer sosyal gruplarda da kendini gösterebilir. Örneğin Belenardo'ya (2001) göre çocukluk sürecinde anne-baba ve kardeşleri arasında uyumlu etkileşimlere sahip olan bireyler eğitim aldıkları okullara, akranlarına, büyük oranda sağlıklı aidiyet duyguları geliştirirler.

Leake (2007) ise araştırmasında gençlerin ister biyolojik köken olmayan aile ister biyolojik köken ailesiyle yaşıyor olsun sahip oldukları aidiyet duygusunun içinde buldukları aile içi ilişki ağları örneğin kardeş ilişkileri ve aile üyelerinin birbiriyle temasıyla (ortak aile kutlamaları, kültürel aile ritüelleri gibi) ilişkili olduğu sonucunu bulmuşlardır. Aile aidiyeti; aile bütünlük duygusuyla (ailenin bir ferdi olmanın ferahlık, bütün hissetme gibi bütünlük içinde hissedilmesi) da ilişkili olabilmektedir. Aile bütünlük duygusu ile birlikte bireylerin diğer sosyal grup aidiyeti duyguları pekişebilmekte ve psikolojik iyi oluşları da olumlu etkilenebilmektedir (Xie, Chen ve Zhang, 2021). Bu bağlamda aile içinde yer almayı seven ve anne baba algısını uyumlu şemalarla birleştiren bireylerin aile aidiyetlerinin oluşabileceği ve bireylerin psikolojik olarak mutlu olabilecekleri, psikolojik iyi oluşlarının iyi yönde etkilenebileceği söylenebilir (Gök ve Kocayörük, 2019; Yeter, 2019).

Aile Aidiyeti ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Alan yazında aile aidiyeti ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle aile aidiyeti ile ilişkili birtakım demografik değişkenlerle aile aidiyeti unsuru arasındaki ilişkilerin incelendiği görülmektedir. Örneğin Fenster (2005) araştırmasında kadınların ve erkeklerin her günkü etkinliklerine ilişkin yaşam durumları ve aile içi etkileşim katılımlarını incelemiştir ve

kadınların annelik rolü ile ilişkili aile aidiyetlerinin erkeklerin baba rollerine katılımlarına göre daha çok vurgulandığını ve bu bağlamda kadınların aile aidiyetine ilişkin gündelik yaşantılarının öne çıktığını bulmuştur. Hallers-Haalboom ve arkadaşları (2017) ise 1-3 yaş arasında çocukları olan ailelerle gerçekleştirdikleri çalışmalarında gerek annelerin gerek babaların çocuklarına duyarlı biçimde ebeveynliklerini sürdürdüklerini; anne ve baba ebeveynlik duyarlılıklarında çocukların yaş geçişlerine göre benzerliğin söz konusu olduğunu bulmuşlardır.

Aslantürk ve Mavili (2020) ise karma desen çalışmalarında tek ebeveynli ya da iki ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aileye ait olma duygusunu karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Sonuçlar, iki biyolojik ebeveynli aileden gelen deneklerin aile aidiyetinin tek ebeveynli ailelerden gelenlerden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Kiremitçi (2020) 1153 kişi ile yaptığı çalışma sonucunda okul türü, kardeş sayısı, ailenin aylık geliri, yaşamın çoğunun geçirildiği yer, aileyle zaman geçirme sıklığı, eğitime devam ederken barınılan yer, anne-babanın eğitim durumu, babanın çalışma durumu, ailenin tutumu, aile içerisinde şiddet görme durumu sıklığı, aile içerisinde şiddeti tanık olma durumu ve sıklığı, okulda şiddet görme durumu, okulda şiddete tanık olma durumu sıklığı, internette ya da TV'de şiddete tanık olma durumu ve sıklığı değişkenleri ile aile aidiyeti arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Özoğul'un (2020) ise 356 öğretmenle yaptığı korelasyonel çalışmada aile aidiyeti ile depresyon, kaygı ve stres ölçek puanları arasında korelasyonel olarak negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucu bulunmuştur.

Yeter'in (2019) 517 üniversite öğrencisiyle yaptığı çalışmada ise aile aidiyeti ile cinsiyet, öğrenim türü ve öğrenim alanı, mezun olunan lise biçimi, anne çalışma durumu, baba çalışma durumu, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, ailenin çekirdek ya da geniş aile olması, ailedeki kardeş sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın bulunmadığı; sadece aile aidiyet düzeyi ile algılanan aile gelir durumu değişkeni arasında anlamlı fark olduğu sonucu bulunmuştur. Topçuoğlu ve Myradov'un (2021) aile sağlığı merkezine başvuran 278 kişiyle yaptıkları çalışmalarında ise cinsiyet, evlenme yaşı, medeni durum, aile tipi, evde bulunan birey sayısı, çocuk sahibi olma değişkeni, eşle akraba olma durumu, Türk aile yapısının farklılık göstermeye başladığını düşünme değişkenleri ile aile aidiyeti ve aile içi iletişim doyumu arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmış olup; eğitim durumu ve aile geliri ile aile içi iletişim doyumu, eşyle evlenme biçimi ve aile içi etkileşimin farklılık gösterdiği bulunmuştur.

Şişmanlar ve arkadaşları (2022) ise çalışmalarında aile aidiyeti düşük algılanan ergenlerin sınıf tekrarının olduğu, kötü bir yaşantıya maruz kalma, aile içi sözlü ve fiziksel şiddet, dağılmış bir aile sisteminde yaşamını sürdürme, annede zihinsel rahatsızlığın olması ve aile üyelerinde suç öyküsü oranları yüksek olduğunu bulmuşlardır. Çocukların sosyal etkinliklere katılımının, ebeveynlerinin eğitim düzeylerinin ve gelir düzeylerinin daha düşük olduğu saptanmıştır. Bunlara ek olarak aynı grupta otoriter ve ihmalkâr ebeveynlik stillerinin daha belirgin olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Araştırmacılar, yapılan regresyon analizinde sağlık tedbiri sonucu ile izlenen çocukların aile aidiyetleri düzeylerinin dışa dönük etkinliklere katılımı artış gösterdiğini ve aile içi fiziksel şiddetin azalmasının da aile aidiyet düzeylerine olumlu etki ettiğini tespit etmişlerdir.

Stone ve arkadaşları (2022) ıslahevinde kalan gençlerde (daha önce suça sürüklenen gençlerde) düşük aile aidiyeti durumları ile yüksek aleksitiminin (duygu körlüğü) psikolojik sıkıntıları içselleştirme durumlarıyla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Araştırmacılar, gençlerin içselleştirme sorunlarını ele almak için aile aidiyetini ve duygu düzenlemeyi hedefleyen müdahalelere ihtiyaç duyulduğunun altını çizmişlerdir. Alan yazında gençlerin aile aidiyeti ve spor ilişkisini inceleyen çalışmalara da rastlanmıştır. Kang ve arkadaşları (2015), Koreli orta okul ve lise öğrencileri (aynı zamanda atlet sporcular olan ergenler) ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında ergenlerin aile aidiyetleri ile benlik saygıları ve ebeveyn sosyal desteği arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmacılar, ailelerin ergenlere spor alanında sosyal destek sağlamalarının ergenlerin benlik saygılarını ve ailelere yönelik aidiyetlerini arttırdığını elde etmişlerdir.

Branscombe ve Wann (1991) ise Kansas Üniversitesi'nde basketbol ve beyzbol takımlarında yer alan üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında takım sporu kimliğini kullanan gençlerin aile aidiyetleri ve toplumsal aidiyetlerinin arttığı sonucunu bulmuşlardır. Saki'nin (2018) 1200 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirdiği araştırmasında gençlerin aile aidiyet düzeyleri ile cinsiyet, sınıf düzeyi, öğrenim gördükleri bölüm, aile yapısı, spor yapma amacı değişkenleri arasında anlamlı farklılık olduğunu bulmuştur. Araştırmacı, cinsiyet açısından kadın gençlerin, aile aidiyet duygusunun erkek gençlerden daha yüksek olduğu sonucunu bulmuştur. Araştırmacı ayrıca spor yapma amaçları arasında sağlık için spor yapan gençlerin serbest zamanı değerlendirmek için spor yapan gençlerden daha çok aile aidiyet tutumuna sahip olduklarını tespit etmiştir (Saki, 2018).

Aile Aidiyetini Oluşturmada ve Sürdürmede Öne Çıkan Unsurlar

Bireylerin diğer aile üyeleri ile olan ilişkilerinde iletişim biçimleri ya da sosyal bağlarıyla ilişkilerinde duygu ve düşünce aktarımlarında sahip oldukları aktarım becerileri, aidiyet duygusunu pekiştiren bir durum özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda bireylerin diğerleriyle ilişkilerinde sosyal ortamlarda o kişilerle ortak anlam oluşturma yönünde ortaya koydukları eylemlerin

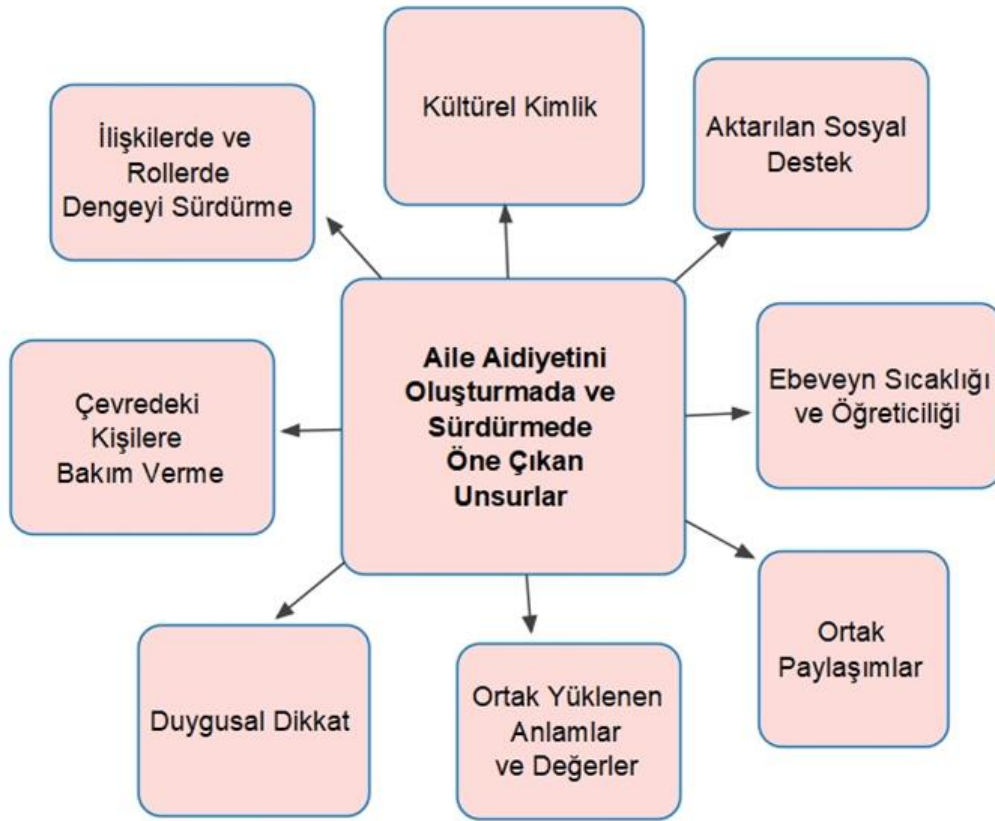
farkında olmaları ve bireyin diğer kişilerle ortak anlamlar oluşturmaları önem taşımaktadır (Costello ve ark., 2022). Diğer bireylerle aidiyet oluşturmada, diğer kişilerle genel yaşam alanlarında otantik temaslar, diğerlerine bakım ve sosyal destek ile diğerlerinden gelen sosyal destek, duygusal dikkat (duygularını diğerlerine yönlendirme ve diğerlerinin duygularına tepki verme) gibi durumsal süreçler öne çıkmaktadır (Afroz ve Tiwari, 2021). Örneğin bireylerden diğer insanlarla temas kurarken gerçek duygularını gölgeleyip sahte bir imaj (“maskeler” olarak adlandırılır) sunma yollarını düşünmeleri istenebilir. Örneğin, “başkalarının yaptıklarına uymak istemiyormuş gibi davranıyorum ama gerçekten uyum sağlamak istiyorum”. “Bazen gerçekten öyle olmasa bile her şey harika ve güzel gibi tepkiler veriyorum” gibi. Bireylerden kişisel olarak kullanmış oldukları maskeleri isimsiz olarak belirttikten sonra, genel olarak sonuçlar üzerinde tartışmaları istenebilir. Bireylerden kullandıkları maskelerle ilgili ortak duygular ve ortak düşünceler üzerinde derinlemesine düşünmeleri istenir. Aidiyet duygusuyla ilgili bireylerin ister maske ister samimi tepkileri olsun diğer insanlarla ortak anlam oluşturmada öne çıkan başa çıkma durumları üzerinde görüşülür. Bu bağlamda insanların bir gruba yönelik aidiyet oluşturmalarında ortak temas kaynakları, birlikte etkileşim anlamları üretmeleri önem taşımaktadır (Costello ve ark., 2022, s. 66).

Aidiyet duygusunun sürdürülebilmesinde öne çıkan ana noktalar ise bireyin sosyal ortamlarda üstlendiği rollerde dengeyi sürdürmesi, duygularını yönlendirebilmesi ve farkında olması ile öngörülebilir bir geleceğe devamlılık yönünde inanç ve eylemlilik biçiminde sıralanabilir. Bireyin sosyal rollerindeki denge; tutarlı olmaya, duygularını yönlendirme; ait olduğu karşılıklı ilişki ağlarında duygusal paylaşımlara ve öngörülebilir bir gelecek ise bulunduğu gruptaki aidiyetle geleceğe yönelik öngörülebilir durumlara işaret edebilir. Bireyin zaman içerisinde grup aidiyetinde maruz kaldığı kişilerarası paylaşımlarla ve bireyin anlam attığı değerlerin ve başarıların grup içinde takdir edilmesiyle birlikte bireyin öz-değerinin de geliştiği ve özdeğerinin gelişimiyle birlikte aidiyetinin de pekişmeye devam edebileceği söylenebilir (Afroz ve Tiwari, 2021).

Görüldüğü üzere aidiyet kavramının pekişmesinde ortak paylaşım alanları ve bu paylaşım alanlarına atfedilen anlam ve değerler önem kazanmaktadır. Araştırmacılara göre aile aidiyetiyle ilgili anahtar kavramlar açısından azimli olma, yılmazlık ile yılmazlığı sürdürme (resilience), geleneksel/kültürel değer ve inançlar, kültürel kimlik, umut zihinsel sağlık ve olumlu olmayı sürdürme becerisi de öne çıkabilmektedir (Buehler, 2020; Kral ve Idlout, 2012). “Aile aidiyeti” ile “aile yılmazlığı” açısından çocuklara bakım sağlayan ebeveynlerin çocuklarına bakım sağlarken onların kendi güçlü yönlerini fark etmelerine ve değerli olduklarını hissettirmeye olanak tanıma ve onlara bakım sağlarken sevgilerini ve öğreticiliklerini aktarmaları da önem taşıyabilmektedir (Kral ve Idlout, 2012, s. 394).

Ailenin öğreticiliği, sevgiyi aktarımı gibi temas kaynaklarında kültürel/etnik kimliğe ilişkin değer aktarımları da bireyin aile aidiyetini ve aile aidiyeti ile birlikte çocuğun kişilerarası ilişkilerinde ve toplumsal yaşamda sosyalleşme sürecini, psikolojik iyi oluşunu olumlu biçimde etkileyebilmektedir. Sıcaklık ve desteğin temas için önemli olduğu da unutulmamalıdır (Buehler, 2020; Covarrubias ve ark., 2019). Kültürel aile değerlerinin çoklu nesiller boyu aktarımı, aile bütünlüğü ve aidiyeti açısından anlamlı olabilmektedir. Ayrıca kültürel değerlerin devamlılığı, aile içi duygusal paylaşımların yanlış anlaşılmasının önüne geçebilir. Örneğin yaşlı bir birey, çocukları ona temas edip onu ziyaret etmediğinde; duygusal olarak kendisini izole hissedebilir, belki de çocukları o süreçte annelerini yalnız hissettirdiklerini fark etmemiş olabilirler (Gao ve ark., 2019). Sonuç olarak alan yazında aile aidiyetini oluşturmada ve sürdürmede öne çıkan unsurlar, aşağıda şekil olarak sunulmaktadır.

Şekil 2. Aile aidiyetini oluşturmada ve sürdürmede öne çıkan unsurlar

Şekil 2’de ve yukarıda alan yazına ilişkin araştırmalarda ifade edildiği gibi aile aidiyetini oluşturmada ve sürdürmede öne çıkan unsurlar; kültürel kimlik, aktarılan sosyal destek, ebeveyn sıcaklığı ve öğreticiliği, ortak paylaşımlar, ortak yüklenen anlamlar ve değerler, duygusal dikkat, çevredeki kişilere bakım verme ile çevredeki kişilere bakım verme olarak sıralanabilir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak aile aidiyetinin tek bir boyutla açıklanabilecek bir kavram olmadığı, çeşitli kuramlar (Maslow’un ve Rogers’ın insancıl kuramları ve sistemik aile kuramı gibi aileyi bütüncül bir bakış açısıyla ele alan kuramlar) açısından bakılabileceği ortaya çıkmaktadır. Aile aidiyeti, bütüncül sistemik bir bakış açısıyla ele alındığında aidiyetin tek yönlü bir süreç olmadığı, örneği aile içindeki üyelerin birbirleriyle karşılıklı etkileşimlerinin bütüncül ele alındığı söylenebilir. Aile aidiyeti, bu yönüyle aile içindeki ikili ilişkilerin ötesine geçmekte ve değerler sistemi içinde görülebilmektedir. Aidiyet duygusu, tek bir kişi ile değil; bütünsel olarak farklı bağlamlarla (aile bağlamı, iş yeri bağlamı, yaşadığı coğrafya bağlamı gibi) karşılıklı etkileşimler sonucu gelişen bir olgu özelliği taşımaktadır (Hill, 2006).

Bu alan yazı araştırmasıyla aile aidiyetiyle ilişkili pek çok farklı unsur olduğu görülmektedir. Bunların arasında aileye yüklenen anlamlar ile ailenin anlam atfettiği değerler, aile üyelerinin değer yükledikleri paylaşım alanları, aile sisteminin ilişkili olduğu örneğin okul bağlamı, iş bağlamı gibi bağlamlardaki aidiyetin ve paylaşımların varlığı gibi durumlar yer almaktadır. Aile aidiyetini oluşturmada ve sürdürmede etkili olan unsurlar arasında ise aktarılan sosyal destek, duygusal dikkat, ortak yüklenen anlam ve değerler, aktarılan sosyal destek, kültürel kimlik gibi unsurlar sıralanabilmektedir. Aile aidiyetini sürdürmedeki etkileşimsel unsurlar, dışsal süreçlerle şekillenirken zaman içerisinde bireyin içsel süreçlerine etki edebilir ve bireyin kimlik oluşumuna uyumlu etki edebilir. Örneğin bireyin kültürel aile geçmişi, ilişkili olduğu etkileşim ağları (sosyal destek gibi), yaşam biçimi gibi unsurlar, aile aidiyetine ilişkin dışsal süreçlerle ilgiliyken zaman içerisinde bireyin içsel süreçleriyle etkileşim içinde olabilir ve bireyin nasıl biri olacağı ile aidiyet duygusuna etki edebilir (Chaudhury ve Oswald, 2019).

Aile aidiyeti ile ilgili incelenen alan yazı araştırmasından elde edilen bilgiler ışığında birtakım öneriler sunulmalıdır. İlerdeki araştırmalarda aile aidiyeti ile ilgili yapılacak olanlar arasında, örneğin aile aidiyetini etkileyen unsurlara ilişkin yapılacak bir araştırmada; bu araştırmada ifade edilen “ortak paylaşım alanları”, “ailenin anlam yükledikleri değerler”, “aile aidiyeti ile ilişkili bağlamlar” gibi öne çıkan kavramlar, elde edilebilecek nitel ya da nicel bulgularla karşılaştırılabilir. Bu araştırmada aile aidiyetinin sürmesinde etkili olan unsurlar arasında kültürel kimlik, çevredeki kişilere bakım verme, ebeveyn sıcaklığı, duygusal

dikkat ve ortak paylaşımlar bulunmaktadır. Gelecekte bu unsurların aile aidiyetini geliştirmedeki katkılarına ilişkin nitel ya da nicel araştırmalar gerçekleştirilebilir. Bunlara ek olarak aile aidiyetine ilişkin örneğin bir ailenin bütüncül karşılıklı etkileşim süreçleri ile aile içi ikili ilişki süreçlerine yönelik öne çıkan aidiyet duyguları nitel ya da nicel araştırmalarla karşılaştırılabilir. Örneğin tüm ailenin etkilendiği bir duruma ilişkin ailenin bütün olarak nasıl başa çıktığı düşünülerek aidiyet duygusuna ilişkin puanlama gerektiren bir ölçek kullanılabilirken; aynı katılımcıların bu ailenin etkilendiği duruma yönelik aile içinde bir kişiyle paylaşımlarını düşünerek aidiyet duygusu ile ilgili ölçeği puanlamaları istenebilir. İlgili puanlar karşılaştırılarak aile aidiyetine yönelik bulgular bilimsel olarak sunulabilir. Uygulamaya dönük ise bu araştırmada ifade edilen aile aidiyetini sürdürmede etkili olan unsurlardan (örneğin kültürel aile değerleri, ortak paylaşımlar, ilişkilerde dengeyi sürdürme gibi) yararlanılarak ilköğretim ve ortaöğretim kademesinde aile aidiyeti temalı psiko-eğitsel çalışmalar gerçekleştirilebilir ve bu uygulamalara ebeveynlerin katılımları da sağlanabilir.

Kaynakça

- Acquah, A., Nsiah, T. K., Antie, E. N. A., & Otoo, B. (2021). Literature review on theories motivation. *International Journal of Economic and Business Review*, 9(5), 25-29. <https://doi.org/10.36713/epra2012>
- Afroz, S., & Tiwari, P. S. N. (2021). Importance of belongingness in healthy youth development. *Scholars Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, 9(6), 225-230. <https://doi.org/10.36347/sjahss.2021.v09i06.004>
- Ainsworth, M. D. S. (1969). Object relations, dependency, and attachment: a theoretical review of the infant-mother relationship. *Child Development*, 40(4), 969-1025.
- Alderfer, C. (1969). An empirical test of a new theory of human needs. *Organizational Behavior and Human Performance*, 4, 142-175. [https://doi.org/10.1016/0030-5073\(69\)90004-X](https://doi.org/10.1016/0030-5073(69)90004-X)
- Alderfer, C. P. (1989). Theories reflecting my personal experience and life development. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 25(4), 351-365. <https://doi.org/10.1177/002188638902500404>
- Amato, P. R., & Kane, J. B. (2011). Parents' marital distress, divorce, and remarriage: Links with daughters' early family formation transitions. *Journal of Family Issues*, 32(8), 1073-1103. <https://doi.org/10.1177/0192513X11404363>
- Anant, S. S. (1967). Belongingness and mental health: Some research findings. *Acta Psychologica*, 26, 391-396.
- Arslan, K., Şahin, H. ve Erkal, S. (2019). Üniversite öğrencilerinin aile aidiyetinin aile içi şiddete ilişkin görüşlerine ve bireysel özelliklerine göre karşılaştırılması. *Researcher Social Science Studies*, 7(1), 168-180.
- Asen, E., & Jones, E. (2001). *Systemic couple therapy and depression*. London, GBR: Kamac Books.
- Aslantürk, H., & Mavili, A. (2020). The sense of family belonging in university students from a single parent family compared with those from a two-biological-parent family. *Current Psychology*, 39, 2026-2039. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00725-0>
- Baskin, T. W., Quintana, S. M., & Slaten, C. D. (2014). Family belongingness, gang friendships, and psychological distress in adolescent achievement. *Journal of Counseling & Development*, 92(4), 398-405. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2014.00166.x>
- Becvar, D. S., & Becvar R. J., (1998). *Systems theory and family therapy*. Austin, TX: University Press of America.
- Belenardo, S. J. (2001). Practices and Conditions that Lead to a Sense of Community in Middle Schools. *NASSP Bulletin*, 85(627), 33-45. <https://doi.org/10.1177/019263650108562704>
- Belle, S. M., Burley, D. L., & Long, S. D. (2015). Where do I belong? High-intensity teleworkers' experience of organizational belonging. *Human Resource Development International*, 18(1), 76-96. <https://doi.org/10.1080/13678868.2014.979006>
- Branscombe, N. R., & Wann, D. (1991). The positive social and self concept consequences of sports team identification. *Journal of Sport & Social Issues*, 15(2), 115-127. <https://doi.org/10.1177/019372359101500202>
- Broderick, C. B. (1993). *Understanding family process: Basics of family systems theory*. Sage Publishing.
- Brown, S. L., & Manning, W. D. (2009). Family boundary ambiguity and the measurement of family structure: The significance of cohabitation. *Demography*, 46(1), 85-101. <https://doi.org/10.1353/dem.0.0043>
- Buehler, C. (2020). Family processes and children's and adolescents' well-being. *Journal of Marriage and Family*, 82, 145-174. <https://doi.org/10.1111/jomf.12637>
- Cavanagh, S. E. (2008). Family structure history and adolescent adjustment. *Journal of Family Issues*, 29(7), 944-980. <https://doi.org/10.1177/0192513X07311232>
- Chaudhury, H., & Oswald, F. (2019). Advancing understanding of person-environment interaction in later life: One step further. *Journal of aging studies*, 51, 100821. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2019.100821>
- Costello, M. A., Nagel, A. G., Hunt, G. L., & Allen, J. P. (2022). Randomized evaluation of an intervention to enhance a sense of belongingness among entering college students. *College Student Affairs Journal*, 40(1), 63-76. <https://doi.org/10.1353/csj.2022.0002>
- Covarrubias, R., Valle, I., Laiduc, G., & Azmitia, M. (2019). "You never become fully independent": Family roles and independence in first-generation college students. *Journal of Adolescent Research*, 34(4), 381-410. <https://doi.org/10.1177/07435584187884>

- Crosnoe, R., & Elder, G. H. (2004). Family dynamics, supportive relationships, and educational resilience during adolescence. *Journal of Family Issues*, 25(5), 571-602. <https://doi.org/10.1177/0192513X03258307>
- Çamur Duyan, G. (2003). Aile yaşam döngüsü ve gelişimsel farklılıklar. *Toplumsal ve Sosyal Hizmet*, 14(2), 33-41.
- Dilekçiğil, F. B. (2012). Aileye dair kabullerin ezber bozumu. *Muhafazar Düşünce Dergisi*, 8(31), 21-52.
- Duncan, T. E., Duncan, S. C., & Hops, H. (1994). The effects of family cohesiveness and peer encouragement on the development of adolescent alcohol use: A cohort-sequential approach to the analysis of longitudinal data. *Journal of Studies on Alcohol*, 55(5), 588-599. <https://doi.org/10.15288/jsa.1994.55.588>
- Fenster, T. (2005). Gender and the city: The different formations of belonging. In L. Nelson, & J. Seager (Eds.), *A companion to feminist geography* (pp. 242-257). Malden: Blackwell.
- Fraley, C. (2002). Attachment stability from infancy to adulthood: Meta-analysis and dynamic modeling of developmental mechanisms. *Personality and Social Psychology Review*, 6(2), 123-151. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0602_03
- Gao, X., Sun, F., Marsiglia, F. F., & Dong, X. (2019). Elder mistreatment among older Chinese Americans: The role of family cohesion. *The International Journal of Aging and Human Development*, 88(3), 266-285. <https://doi.org/10.1177/0091415018773499>
- Gatt, G., & Jiang, L. (2021). Can different types of non-territorial working satisfy employees' needs for autonomy and belongingness? Insights from self-determination theory. *Environment and Behavior*, 53(9), 953-986. <https://doi.org/10.1177/0013916520942603>
- Goodenow, C. (1992). Strengthening the links between educational psychology and the study of social contexts. *Educational Psychologist*, 27(2), 177-196. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2702_4
- Goodman, M. L., Gibson, D. C., Kesier, P. H., Gitari, S., & Raimor-Goodman, L. (2019). Family, belonging and meaning in life among semi-rural Kenyans. *Journal of Happiness Studies*, 20, 1627-1645. <https://doi.org/10.1007/s10902-018-0017-9>
- Gottlieb, B. H., & Bergen, A. E. (2010). Social support concepts and measures. *Journal of Psychosomatic Research*, 69(5), 511-520. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2009.10.001>
- Gök, E., & Kocayörük, E. (2019). Temel psikolojik ihtiyaçlar, aile aidiyeti ve ebeveyn algısı değişkenlerinin öznel iyi oluş üzerindeki etkisi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(2), 21-51.
- Gurman, A. S., & Kniskern, D. P. (1981). *Handbook of family therapy*. New York: Brunner/Mazel Publishers.
- Hagerty, B. M., Williams, R. A., Coyne, J. C., & Early, M. R. (1996). Sense of belonging and indicators of social and psychological functioning. *Archives of Psychiatric Nursing*, 10(4), 235-244. [https://doi.org/10.1016/S0883-9417\(96\)80029-X](https://doi.org/10.1016/S0883-9417(96)80029-X)
- Hallers-Haalboom, E. T., Groeneveld, M. G., van Berkel, S. R., Endendijk, J. J., van der Pol, L. D., Linting, M., ..., & Mesman, J. (2017). Mothers' and fathers' sensitivity with their two children: A longitudinal study from infancy to early childhood. *Developmental Psychology*, 53(5), 860-872. <https://doi.org/10.1037/dev0000293>
- Hill, D. L. (2006). Sense of belonging as connectedness, American Indian worldview, and mental health. *Archives of Psychiatric Nursing*, 20(5), 210-216. <https://doi.org/10.1016/j.apnu.2006.04.003>
- Jackson, C. A. (1999). The high school counselor and the "Fully Functioning Person". In H. J. Freiberg (Ed.), *Perceiving behaving becoming lessons learned* (pp. 68-70). Alexandria, USA: Association for Supervision and Curriculum Development (ASCD).
- Kang, S., Jeon, H., Kwon, S., & Park, S. (2015). Parental attachment as a mediator between parental social support and self-esteem as perceived by Korean sports middle and high school athletes. *Perceptual and Motor Skills*, 120(1), 288-303. <https://doi.org/10.2466/10.PMS.120v11x6>
- Karakeçili, E. (2015). *Aidiyet meselesi bağlamında beden mekânsızlığı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi. Küşeli yap
- Kelley, P. (1994). Integrating systemic and postsystemic approaches to social work practice with refugee families. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 75(9), 541-549. <https://doi.org/10.1177/104438949407500902>
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404.

- King, V., & Boyd, L. M. (2016). Factors associated with perceptions of family belonging among adolescents. *Journal of Marriage and Family*, 78(4), 1114-1130. <https://doi:10.1111/jomf.12322>
- King, V., Boyd, L. M., & Thorsen, M. L. (2015). Adolescents' perceptions of family belonging in stepfamilies. *Journal of Marriage and Family*, 77(3), 761-774. <https://doi.org/10.1111/jomf.12181>
- Kiremitçi, S. (2020). *Lise öğrencilerinde aile aidiyeti ve şiddet eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Selçuk Üniversitesi
- Kral, M. J., & Idlout, L. (2012). It's all in the family: Wellbeing among inuit in Arctic Canada. In H. Selin, & G. Davey (Eds.), *Happiness across cultures. Views of happiness and quality of life in Non-Western Cultures* (pp. 387-398). London, New York: Springer.
- Kumkale, T. T. (2006). *Türk insan mühendisliği (Türkleri motive etmek)*. Pegasus Yayınları.
- Leake, V. S. (2005). *Steps between, steps within: Adolescents and stepfamily belonging*. Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses, (Publication No. 3231196).
- Leake, V. S. (2007). Personal, familial, and systemic factors associated with family belonging for stepfamily adolescents. *Journal of Divorce & Remarriage*, 47(1-2), 135-155. https://doi.org/10.1300/J087v47n01_08
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality* (Rev. Ed.). New York: Harper and Row.
- Mavili, A., Kesen, N. F., & Daşbaş, S. (2014). Aile Aidiyeti Ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 0(33), 29-45. <https://doi.org/10.21560/spcd.19507>
- McCarthy, J. R. (2012). The powerful relational language of 'family': Togetherness, belonging and personhood. *The Sociological Review*, 60(1), 68-90. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2011.02045.x>
- McClay, M. M., Brausch, A. M., & O'Connor, S. S. (2020). Social support mediates the association between disclosure of suicide attempt and depression, perceived burdensomeness, and thwarted belongingness. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 50(4), 884-898. <https://doi.org/10.1111/sltb.12622>
- Topçuoğlu, A., & Myradov, D. (2021). Türk aile yapısında aile içi iletişim doyumu ve aile aidiyetinin incelenmesi (Malatya örneği). *International Academic Social Resources Journal*, 6(27), 1177-1190. <https://doi.org/10.31569/ASRJOURNAL.278>
- Olson, D. H., Sprenkle, D. H., & Russell, C. S. (1979). Circumplex model of marital and family systems: I. Cohesion and adaptability dimensions, family types, and clinical applications. *Family Process*, 18(1), 3-28. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1979.00003.x>
- Özer, A. (2015). *Göç ve aidiyet bağlamında Bulgaristan göçmenlerinde kimliğin yeniden inşası: Mersin örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Mersin Üniversitesi
- Özoğul, R. (2020). *Öğretmenlerde aile aidiyeti ile depresyon, anksiyete ve stres ilişkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Ploskonka, R. A., & Servaty-Seib, H. L. (2015). Belongingness and suicidal ideation in college students. *Journal of American college health*, 63(2), 81-87. <https://doi.org/10.1080/07448481.2014.983928>
- Rejaän, Z., van der Valk, I. E., & Branje, S. (2021). The role of sense of belonging and family structure in adolescent adjustment. *Journal of Research on Adolescence*, 32(4), 1354-1368. <https://doi.org/10.1111/jora.12694>
- Rogers, C. R. (1951). Perceptual reorganization in client-centered therapy. In R. R. Blake, & G. V. Ramsey (Eds.), *Perception: An approach to personality* (pp. 307-327). Ronald Press Company. <https://doi.org/10.1037/11505-011>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Saki, Ü. (2018). *Üniversite öğrencilerinin aile aidiyet düzeylerinin spor ve farklı değişkenler açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Atatürk Üniversitesi.
- Schofield, G. (2002). The significance of a secure base: a psychosocial model of long-term foster care. *Child & Family Social Work*, 7(4), 259-272. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2206.2002.00254.x>
- Sedgwick, M. G., & Yonge, O. (2008). 'We're it', 'we're a team', 'we're family' means a sense of belonging. *Rural and Remote Health*, 8(3), 1-12. <https://doi.org/10.22605/RRH1021>

Shah, S., Choi, M., Miller, M., Halgunseth, L. C., van Schaik, S. D., & Brenick, A. (2021). Family cohesion and school belongingness: Protective factors for immigrant youth against bias-based bullying. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2021(177), 199-217. <https://doi.org/10.1002/cad.20410>

Slaten, C. D., Rose, C. A., Bonifay, W., & Ferguson, J. K. (2019). The Milwaukee Youth Belongingness Scale (MYBS): Development and validation of the scale utilizing item response theory. *School psychology*, 34(3), 296. <https://doi.org/10.1177/1069072713487857>

Stratton, P (2016). *The evidence base of family therapy and systemic practice*. Association for Family Therapy, UK.

Stone, K. J., Poquiz, J. L., Fite, P. J., & Pederson, C. A. (2022). Family belonging and internalizing symptoms among youth involved with the juvenile justice system. *Youth Justice*, 1-16. <https://doi.org/10.1177/14732254221096554>

Şişmanlar, Ş. G., Dursun, Y., Ünverdi, G., Olgun, N. N., & Coşkun, A. (2022). Factors associated with family belongingness in children under legally required health care. *Arch Neuropsychiatry*, 59, 303-308.

Xie, W., Chen, W. W., & Zhang, L. (2021). The effect of square dance on family cohesion and subjective well-being of middle-aged and empty-nest women in China. *Health Care for Women International*, 42(1), 43-57. <https://doi.org/10.1080/07399332.2020.1797041>

Yeter, S. İ. (2019). *Üniversite öğrencilerinin mutluluk düzeylerinin aile aidiyeti ve manevi yönelimlere göre yordanması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Marmara Üniversitesi

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, A. (2022). Bir araştırma metodolojisi olarak sistematik literatür taramasına genel bakış. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 367-386.

Yuval-Davis, N. (2006). Belonging and the politics of belonging. *Patterns of Prejudice*, 40(3), 197-214. <https://doi.org/10.1080/00313220600769331>

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Aby Warburg ve Sinema İlişkisi Üzerine Bir Deneme

An Essay on the Relationship Between Aby Warburg and Cinema

Behçet Güleriyüz

Asst. Prof., Haliç University, Cartoon and Animation, İstanbul, Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Haliç Üniversitesi, Çizgi Film ve Animasyon, İstanbul, Türkiye
ORCID: 0000-0001-9917-7014/ behcetguleryuz@halic.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Güleriyüz, B. (2023). An Essay on the Relationship Between Aby Warburg and Cinema. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 44-55

Güleriyüz, B. (2023). Aby Warburg ve Sinema İlişkisi Üzerine Bir Deneme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 44-55

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 01 March /Mart 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 09 June/ Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 44-55

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Behçet Güleriyüz).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Sanat tarihine yepyeni bir soluk getiren Aby Warburg, 1924-1929 yıllarında adını bellek tanrıçası *Mnemosyne*'den alan bir *Bellek Atlası* oluşturur. Warburg, sanat tarihinin, doğrusal zaman anlayışına dayalı ve birbiri ardına gelen sanat akımlarının tarihi olduğunu varsayan geleneksel yaklaşımını terk eder. Buna göre sanat tarihi, imge temelinde sanat eserlerinin birbirleriyle kurduğu etkileşimler üzerinden düşünülmelidir. İmgeler, zaman ve mekandan bağımsız birbiriyle ilişkilendirilerek atlasta yer alırken, bu şekilde aslında durağan olan imgelere bir nevi sinemasal bir hareket kazandırır. Film kuramlarının çağdaş yorumlarında Aby Warburg'un imge temelli yaklaşımının izleri rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Sözelimi, Philippe-Alain Michaud Warburg'un analizlerini hareketli imgeler üzerinden görsel kültür ve sinema ile ilişkilendirmektedir. Giorgio Agamben ise geliştirdiği film kuramını Warburg'dan esinlenerek ele alırken, tarihçinin çalışmalarını bir tür 'imge bilimi' olarak tanımlamakta ve dolayısıyla 'Bellek Atlası'ndaki imgeleri birer film karesi gibi görmektedir. Gilles Deleuze ise kendine özgü sinema tarihi ve felsefesinde Warburg'a doğrudan bir atıfta bulunmamasına karşın düşünürün sinemaya dair kavramları Warburg'un sanat tarihi anlayışı açısından tartışılacaktır. Böylelikle, bu makalede imge, hareket ve zaman gibi kavramlar Warburg ve sinema ilişkisi üzerinden tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Atlas, imge, zaman, hareket, montaj, iz.

Abstract

Bringing a fresh breath to the history of art, Aby Warburg creates a Memory Atlas, named from Greek goddess, Mnemosyne, in 1924-1929. Warburg abandons his traditional approach to history of art, which is based on a linear time conception and assumes the history of successive art movements. According to this, history of art should be considered on the basis of the interactions of art works with each other. Images are linked to each other independent of time and space, while atlas also provides a kind of cinematic movement. In contemporary interpretations of film theories, traces of Aby Warburg's image-based approach can be easily observed. Philippe-Alain Michaud relates Warburg's analysis to visual culture and cinema through moving images. While Giorgio Agamben takes his film theory inspired by Warburg, he defines the work of the historian as a kind of science of image and therefore, he sees the images in the 'Memory Atlas' as a film frame. Gilles Deleuze, on the other hand, does not make a direct reference to Warburg in his unique cinema history and philosophy, but the thinker's concepts of cinema will be discussed in terms of Warburg's understanding of art history. Thus, in this article, concepts such as image, movement and time will be discussed through the relation between Warburg and cinema.

Keywords

Atlas, image, time, movement, editing, trace.

Giriş

Aby Moritz Warburg (1866-1929), 1924-1929 yılları arasında adını bellek tanrıçası *Mnemosyne*'den alan bir "Bellek Atlası" (*Atlas Mnemosyne*) oluşturur. Atlas, sanat tarihine yepyeni bir bakış getirirken, Warburg'un özgün yaklaşımının en rafine halidir. Warburg, kronolojik bir sırayla ilerleyen, tarihselci bir sanat tarih yazımının dışına çıkarak sanat tarihini bellek aracılığıyla imge temelli oluşturulan anakronik bir zamansallık üzerinden inşa etmeye çalışır. Warburg'a göre sanat tarihi; başat bir sanat akımının öncül olmadığı, büyük sanatçıların ve kanonik yapıtların ön plana çıkarılmadığı ve belirli bir coğrafya ve zamanın merkez kabul edilmediği bir biçimde yazılmalıdır. Atlas, sanki hareket ediyormuş gibi birbirine temas eden imgelerden oluşur ve dolayısıyla bu imgeler tematik olarak birbirine bağlanarak bir bütünlük sergilemektedir. Atlas dolayısıyla hareket halindeki imgelerle zamanları çakıştırarak, şimdi, geçmiş ve geleceği birbirine bağlamaktır. Hareket halinde, zaman ve uzamın birlikteliğinden kopmuş imgeler, tıpkı filmsel bir unsurun parçası gibi sıralanarak yer almakta ve kurgulanmaktadır.

Plastik sanatların sinemayla birlikteliği yoğunlukla dile getirilse de bir bütün olarak sanat tarihinin sinemayla teması nadiren karşımıza çıkmaktadır.¹ Warburg'un bu yenilikçi yaklaşımı sinemaya içkin imge, hareket ve zaman kavramlarını farklı fazlarda tartışmaya olanak tanırken, montaj ve zaman; imge ve hareket ilişkisi üzerinden sinemanın temel mefhumlarıyla çok

¹ Sözelimi, erken dönem film kuramcılarında Canudo, "Hareketli Plastik Sanat" olarak sinemayı üç uzamsal sanatı (mimari, heykel ve resim) ve üç zamansal sanatı (şiiir, müzik ve dans) birleştiren bir sanat formu olarak tanımlamıştır (Stam, 2000, s. 37).

yakın bir bağ kurmaktadır. Erken ölümü nedeniyle sanat tarihyazımında dahi etkisi daha sonraları ortaya çıkacak olan bu yaklaşım, film kuramları ve felsefesi için ufuk açıcı bir yönelim ve bakışı beraberinde getirmektedir. Bu makalede öncelikle Warburg'un kuramsal bakışı detaylı bir şekilde açıklandıktan sonra Warburg'un yaklaşımını sinema tarihiyle ilişkilendiren Henry Michaud'un görüşleri tartışılacaktır. Daha sonraysa sinema felsefesini Warburg üzerinden temellendiren Giorgio Agamben'in görüşleri aktarıldıktan sonra sinematografik imgenin açılımları zaman, hareket ve montaj ile ilişkilendirilerek değerlendirilecektir. Son olarak da doğrudan referans olmasa da Warburg'un yaklaşımıyla derin izler paylaşan Gilles Deleuze'un sinema üzerine tezleri bu açılan pencereler üzerinden incelenecektir.

1. Warburg ve Bellek Atlası

Aby Warburg'un erken ölümü nedeniyle tamamlama şansı bulamadığı ve değeri çok daha sonra anlaşılacak *Bellek Atlası* projesi sanat tarihyazımı açısından yeni bir görme biçimi geliştirirken, bu bakış açısı yalnızca sanat tarihini etkilemekle kalmamış film sanatı, görsel kültür, tiyatro, etnografi ve bellek araştırmaları gibi farklı alanlara ilham verici bir katkı sunmuştur. Farklı başlıklar altında binlerce imgenin yer aldığı atlasın envanterini oluşturma sürecinde Warburg, verdiği konferanslarda ışıkları kapatıp kendi fotoğraflayıp seçtiği imgeleri karanlık bir ortamda göstermesiyle atlası adeta bir sinemasal deneyime dönüştürmüştür (Didi-Huberman, 2017, s. 327). Fotoğrafları panoya yapıştırılan imgeler, arşivlenip kapatılmaktan ziyade imgelerin mevcudiyetleri görünür kılanarak yaşamın tekrardan bir parçası haline getirilir ve dolayısıyla da atlas, hareket ve zamanı kapsayarak kanıksanmış bir tarihselliğin dışına çıkarak yeni bir uzam oluşturmaktadır.

Aby Warburg üç yıl tedavi gördüğü psikiyatri kliniğinden çıktıktan sonra 1923 yılında başladığı Atlas projesini 1929 yılındaki ani ölümüne değin sürdürmüştür. Warburg metal tokalar kullanarak birbirinden farklı imgeleri fotoğrafla belgeleyip, tematik bütünlüklerine göre sınıflandırılmış altmış üç siyah panoya ilişirmesiyle oluşan atlas, yeniden düzenlenmeye ve ekleyip çıkarmaya müsait bir biçimde oluşturulmuştur (Johnson, 2012, s. 9). Warburg'a göre, insan hareketlerinin dinamiği olan-kavga etme, yürüme, koşma, dans etme, yakalama gibi- bedensel hareketler Ortaçağ'da bireylerin yasak bölgeleridir. Bellek Atlası'ndan beklenense önceden tanımlanmış, korkuyla açığa çıkmış insani duyguları imgelerle örneklendirmesi ve hareket halindeki hayatın temsili edilmesi yoluyla emilmesi girişimidir (Warburg ve Rampley, 2009, s. 277).

Sanat tarihinin konusu olabilecek her türlü görselin yer aldığı Atlas; kitap illüstrasyonları, el yazmaları, tanıtım broşürleri, resimler, gazete kupürleri, fotoğraflar ve hatta posta pulları gibi birbirinden farklı görsel öğeler içermektedir. Bu öğeler hafıza koordinatları, astroloji ve mitoloji, Antik Tanrıların göçü, geleneğin taşıyıcıları, duyguların Dionizyak formülü ve Antikite'nin yeniden doğuşu gibi kendisinin belirlediği farklı başlıklar altında düzenlenmiştir (Kuru, 2017, s. 28). Yaklaşık bin fotoğrafın olduğu atlasla kanonik bir değer hiyerarşisi gözetmeden Rönesans'ın yapıtlarıyla, kadın golfçülerin hareket halindeki fotoğrafları ve buharlı bir gemi şirketinin reklamları dahi aynı pano içinde yer alabilmektedir (Murray, 2013, s. 129). Atlas'ın bu farklı düzenlenme şekli, Warburg'un Hamburg'daki evinde kurduğu ve ölümünden sonra Londra'ya taşınan meşhur kütüphanesiyle benzerlikler içermektedir. Warburg'un tabiriyle 'iyi komşu' ilkesine göre düzenlenen kütüphanede oval şekilde düzenlenmiş raflarda yer alan kitaplar birbirleriyle konuşur gibi çağrışım yoluyla dizilmiş ve takip ettiği düşünce doğrultusunda tekrar tekrar sıralanmaktadır (Manguel, 2017, s. 179).

Aby Warburg'un çalışmalarının ilk nüveleri Rönesans dönemine ait Boticelli'nin *Venus'ün Doğuşu* ve *Primereva* tabloları üzerinden yaptığı doktora tezinde görülebilmektedir. Klasik bir Rönesans tarihçi kimliğinin dışına çıkarak Boticelli'nin tablolarında, kökenleri Antik Yunan'dan Orta Asya'ya kadar uzanan izler bulmuştur. Warburg'a göre Rönesans'ın Antik kökenlerinin göz ardı edilmiş olması Bellek Atlası'nın önünü açmıştır ve çalışmasının temel önceliğinin mevcut formların izi sürülebilir bir envanterini çıkartmak olduğunu belirtmiştir (Warburg ve Rampley, 2009, s. 57). Bu türden izlerin, sanatsal tasvirlerde insanlığın ortak korku ve ıstıraplarının dışavurumu olan yürüme, koşma, dans etme, dokunma, getirip götürme ve taşıma gibi mimetik bedensel hareketlerde yankısını bulmak mümkündür (Warburg ve Rampley, 2009, s. 56). Batı sanat tarihi kanonu için oldukça radikal sayılabilecek bu yaklaşımın izlerini ayrıca 1895 yılında Güney Amerika'ya yaptığı gezi sırasında Pueblo yerlilerinin geleneksel sanatlarını araştırmasında bulmak mümkündür. Nietzsche'nin kendinden geçme ve esrime halini ifade ettiği Dionysos² kültürünün etkisinde kalan Warburg, yerlilerin ezoterik bilgilerini ve yılan dansları gibi kadim ritüellerini incelemiş ve dolayısıyla Pagan formların jeste dayalı dilini çözümlemeye çalışmıştır. Nietzsche'nin onun üstündeki düşüncelerinin güçlenmesinin yanı sıra insan ve doğa ilişkisi üzerinden sanat eserlerini antropolojinin alanına dahil ederek sanatı, kültürlerarası bir etkileşimin ürünü olarak görme eğilimine dair inancını pekiştirmiştir (Warburg ve Mainland, 1939, s. 277-292). Bir nevi etnografik nitelikteki gezisi sonrası Warburg sanatsal mecraların sınırlarını genişletmiş ve astrolojiden büyücülüğe kadar farklı alanlara ilgisini arttırmıştır (Ginzburg, 2007, s. 52). Svetlana Boym'a göreyse Warburg, bir dünya imgesi yaratmak için insanların jeste dayalı duygulanımlarını açığa çıkaracak atlasın ilk nüvelerini yerlilerin yılan danslarından öyküden zigzag şeklindeki dünya evi çizimlerinde bulmuştur. Bu eğilim Warburg için insan özgülüğüne dair yeni ve farklı bir düşünme alanı olarak tasavvur edilen atlas için ilham verici bir sürecin izlerini taşımaktadır (Boym, 2016, s.

² Bkz. Nietzsche, (2011)

103).

Farklı tarihsel dönemlerdeki farklı kültürlerin ortak duygulanım ve anlayışlarını farklı sanatsal mecralar üzerinden açığa çıkarmak için bu dönemde kullandığı *pathosformula* (duygusal kalıplar) kavramı Atlas için Warburg'a önemli bir kazanım sağlamıştır. Warburg, *Pathosformula* kavramını, zamanlar arasında insanların ifade ettiği duyguların, mimiklerin ve jestlerin belirli ilkelerle somutlaşmış hallerini ifade etmek için kullanmıştır. *Pathosformula* Warburg'a göre, insanların en derin duygularının kalıcı izlerini aradıkları, 'imge şekline dönüşmüş ruh hallerinin kanıtları' olarak kabul edilmektedir (Ginzburg, 2007, s. 55-56). Dolayısıyla *Pathosformula*, insanların ortak duygu, düşünce ve tavırlarının birbirinden farklı zaman ve mekanlarda tekrar tekrar görünür olmasını sağlayan biçimsel ilkelerdir. Türkçe literatürde Warburg üzerine ender çalışmalarından biri olan Ali Şahan Kuru'nun *Yetişkinler için Hayalet Öyküleri* (2017) adlı makalesinde tam da bu noktadan bahsedilir. Kuru'ya göre Warburg, imgelerde açığa çıkan duygu ve hareket (emotion-motion) üzerinden Antik pagan gelenekleriyle Rönesans tabloları arasında bağ kurmuştur. Venüs figüründe saçların ve kıyafetlerin dalgalanması, tabloda yer alan kıvrımlar ve figürlerin hareketleri Antik kültürlerden bu yana neredeyse hiç değişmeyen bedensel hareketleri (jestler) göstermektedir (Kuru, 2017, s. 6). Böylelikle Warburg, ortak bellek aracılığıyla farklı zamansallıkları bir araya getirerek imgelere hareket kazandırmaktadır.

Warburg' un amacı daha önce de değinildiği gibi, bellek aracılığıyla imgelerin hareketini betimleyerek insanın evrensel duygusal kalıplarını Rönesans'ın antik uzantılarından günümüze taşımaktır. İmgelerin binlerce yılı kapsayan bu yolculuğunu bilimsel bir düzleme dayandırmak için Richard Semon adlı biyoloğun engram kavramını kullanır. Kalıcı bellek izi diyebileceğimiz engram, bir organizmanın geçici olarak uyarılması sonrası ister tek hücreli bir canlı isterse de bir hayvan olsun bu organizmanın biyokimyasal bir tepki sonucu kalıcı bir biçimde etkilendiğini ve geçmiş ile şimdiyi birbirine nasıl bağladığını göstermektedir (Fleckner, 2017, s. 16). Warburg'un terminolojisinde bu kavram engram hazinesi (Engrammschatz) olarak adlandırılırken insan duygulanımlarını taşıyan bellek kendini tekrar tekrar hatırlatarak imgeler aracılığıyla çağlar boyu iz bırakarak aktarılmaktadır. *Pathos* formülleri dediği resimsel biçimler beden dilinin enerjisini depolar, hatıralara damga vurur, iz bırakır ve sanat aracılığıyla bu duygular cisimleşerek aktarılır. Fleckner insan deneyimlerinin özellikle korku ile daha görünür olan ağıt, yas, melankoli gibi ıstırap biçimlerinin saflaştırılmış jest biçiminde resimsel fügürlere dahil olduğunu söylemektedir (Fleckner, 2017, s. 17).

Warburg, ilk döneminde kullandığı *Pathosformula* kavramının yanında ayrıca imgelerin ne olursa olsun hayatta kalacağını açıklamak için sonraki yaşam anlamında kullandığı *Nachleben* kavramını kullanır (Didi-Huberman, 2017, s. 45). Bu kavram sayesinde Warburg, sanat tarihini Vasari'nin Rönesans tarihçilerinin imgeleri doğrusal bir düzlemde hareket ettiği düşüncesinden ya da Winckelmann gibi sanat tarihçilerinin imgeleri ölüm sonrası yakılan ağıt gibi gören nostaljik yaklaşımından kendini ayırtmaktadır (Didi-Huberman, 2017, s. 46). Bu türden yaygın kanıların aksine *Nachleben*, imgelerin belirli bir kökene ait olmadığı, parçalı, saf olmayan ve böylelikle zamanları kronolojik değil, anakronik olarak birleştiren bir tarih anlayışı olarak görmesini sağlayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Warburg'un da odak noktası hayatta kalan imgeler aracılığıyla kalıcı bellek izlerini takip ederek insani halleri görselleştirmek amacı taşımaktadır. Böylelikle, kalıcı bellek izleri sayesinde oluşturulan duygu kalıpları imgelerin göçünü görünür hale getirirken, Bellek Atlas'ını farklı insani deneyimlere gönderme yapan ve sürekli değişen imgeler dizesi haline getirecektir.

Daha önce de bahsedildiği gibi Warburg, Dürer'in çizimlerini Antik Yunan vazolarında izlerini bulurken, bu çalışmada yararlandığı *Pathosformula* kavramını bir daha sıklıkla kullanmaz. Yaklaşık yirmi yıl sonraki atlası oluşturma sürecindeyse, *Pathosformula* yerine *dinamogram* adını verdiği yeni bir kavramı tercih eder ve dolayısıyla bu kavram ile de daha önce ortaklık kurduğu Erwin Panofski ve Ernst Gombrich gibi ikonografi geleneğinden gelen sanat tarihçilerinden ayrılır (Johnson, 2012, s. 64). *Pathosformula*'nın daha kapsamlı bir karşılığı olan *dinamogram*, imgeleri birer dinamo gibi hareket ettikçe kendini şarj eden, dolayısıyla da kendini doldururken iz bırakan ve bu izi ya da bu enerjii imgeler yoluyla başka bir zaman-mekanda görünür kılan ve bir nevi zamanları birleştirerek yaşam enerjisini koruyan canlılıklar olarak tanımlanmaktadır. *Dinamogram* kavramıyla imgeleri temsil ettikleriyle değil, bir işaretler ve izler düzeneği gibi gören Warburg tam da bu noktada özellikle Panofski'nin temsil ettiği ikonografi geleneğinden kopar (Ginzburg, 2007, s. 90). Temelinde F. Saussure'nin yapısal dilbilim ilkelerine dayanan ikonografi, imgeleri temsil ettikleri üzerinden dilin kapsadığı sınırlara göre sanat yapıtlarına bakan bir okuma ve anlama girişimidir. Warburg'un imgeyi, sürekli hareket halinde, başka biçimlerle temas eden ve kendi mevcudiyetini taşıyan bir iz olarak görmesinin aksine yapısal yaklaşımında imge durağan olarak görülmekte ve gösteren ile gösterilen ilişkisine dayalı bu halde belli bir temsil mekanizmasına hapsolmaktadır. Bu ayrımı belirginleştiren Didi-Huberman'a göre, *Bellek Atlası* imgelerin duygusal kalıplarını derleyen bir tür işaretler atlasıdır. Warburg'un ilk dönem çalışmalarını bu sonuca yaklaştığı emekleme çabaları olarak gören Didi-Huberman, bu dönemde Warburg'un açık şekilde imgelerin tarihinin sınıflandırılmayacağını, hem imgelerin geçirdiği başkalaşımı ıskaladığı düşüncesiyle hem de imgeleri bu şekilde sınıflandırmanın imgelerin gereğinden fazla üst belirlenimine açık olmasından dolayı anlamıştır (Didi-Huberman, 2017, s. 302-303). Psikiyatri kliniğinden çıktıktan sonraki ikinci döneminde tam da bu nedenle *pathosformula* yerine *dinamogram* kavramını

tercih etmektedir. İmgeleri kendi mevcudiyeti içinden değerlendirerek belirli bir sınıflandırmadan uzak tutarak geçirdiği dönüşümleri, başka bir imgeyle ilişkiye girdiğinde büründüğü halleri açığa çıkarmak arzusundadır.

Bu ayrımı daha net tanımlamak için göstergebilimin kurucusu F. Saussure ile aynı dönem yaşamış olan Amerikalı dilbilimci Charles Sanders Peirce'ye başvurmak gerekmektedir. Peirce, Saussure'nin göstergenin gösteren ve gösterilen ayrımına dayalı okumasını farklılaştırarak göstergeyi üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutar. Buna göre göstergeleri, nesne ile arasındaki ilişki üzerinden ikon, belirti ya da indeks ve simge olarak üçe ayırır. İkonik gösterge, benzerlik ve temsil ilişkisinden kaynaklıyken; belirtisel ya da indeksikal gösterge ise nedensel ya da doğal ilişkiden kaynaklı fiziksel bağdan ve son olarak simgesel gösterge de yorumlayıcıya bağlı olarak alışkanlık ve uyuşmadan ötürü nesne ile ilişki kurmaktadır (Büker, 1985, s. 16). Simgesel ve ikonik sınıflandırma, özellikle yapısalcı dilbilimin sıkça tercih ettiği gibi imgeleri katman katman derinleştikçe şifrelerinin çözülebildiği olgular olarak değerlendiren ve bu sayede de okunabilirliği ölçüde görünürlük ve anlam kazanan bir gösterge türünü mimlemektedir. Halbuki Warburg'un imgeyi iz olarak ele alışı belirtisel ya da indeksikal göstergeye tıpatıp uyarken, Warburg imgenin işaret etme işlevi üzerinden bir sanat tarihi anlayışı geliştirmeye çalışır. Buna göre Peirce'nin ayrımına göre nesne ile benzerlik ilişkisi uyarınca kurulan temsile dayalı ikonik gösterge ve yorumlayıcının alışkanlığı sonucu ortaya çıkararak nesnenin yerini tutan simgesel gösterge, Saussure'nin gösteren ve gösterilen arasındaki temsile dayalı karakteriyle benzerlik taşımaya karşın belirtisel gösterge bu tür bir sınıflandırmalardan ciddi bir biçimde farklılaşır. Peirce'ye göre nesne ile arasında fiziksel bağ olan gösterge belirtiyi gösterirken bunu ateş ve duman örneği üzerinden açıklar. Buna göre duman ile ateş arasındaki fiziksel bağ nedeniyle yorumdan bağımsız olarak dumanı ateşin göstergesi olarak kavrama kavuşuruz (Büker, 1985, s. 18).

Göstergeyi işaret ve belirti olarak ele alan bu konumlandırma özellikle analog fotoğrafın özüyle uyumludur. Nitekim Peirce de fotoğrafın belirtisel göstergeye yakın olduğunu söylemektedir (Büker, 1985, s. 17). Fotoğraf, ışığın gümüş nitrata dökümü ile ortaya çıkarken fiziksel dokunuşun izini taşımaktadır. Warburg da keza dinamogram olarak konumlandığı imgeleri taşıdıkları enerjiyle, işaret veya iz bıraktıklarını söylerken benzer bir yerden soluk almaktadır. İmgeler, taklit ve benzetmeye dayalı, yalnızca temsil düzeneğinde var olan kopyalar değil; tam tersine, işaret ederek mevcuda gelen izlerdir. Ulus Baker de Peirce üzerinden benzer bir sınıflandırmaya giderek, bu tür imgelerin öznenin etki ve tepkiye bağlı konumlandırmasının dışında kalan, zaman ve mekandan bağımsız ve kendi içlerinde burada var olan bir imge türünü tarif etmektedir (Baker, 2014, s. 230- 232). İmge sözcüğünün Türkçe etimolojisine baktığımızda yine benzer bir işlev taşıdığını görmekteyiz. Kökeninde belirti ya da işaret anlamı taşıyan im kökü bulunan imge, hem herhangi bir olayın izini sürmek anlamı taşıırken hem de o olayı belirleyen koşulları açığa çıkarabilme olasılığını barındırmaktadır. Dolayısıyla gündelik dilde imge, görünen ve görüntü anlamının dışında işaret eden anlamına da gelmektedir.

Agamben de engram hazinesini barındıran imgelerin gösterge ya da sembol olmadığını söylerken, Warburg'un bir tür işaretler arkeolojisi geliştirdiğini söyler. Bu nedenle de Warburg'un temellendirmeyi başaramadığı yöntemini 'İsimsiz Bilim' olarak adlandırır (Agamben, 1999, s. 94-95). Agamben ile aynı güzergahtan yol alan Didi-Huberman da Warburg'un sanat tarihinde 'epistemolojik bir kopuşun' önünü açan çığır açıcı bir yaklaşım ve yöntem geliştirdiğini söylemektedir.³ Didi-Huberman'a göre Gombrich ve Panofsky imgeyi dilsel göstergeler olarak incelerken sanat eserlerinin yalnızca ait oldukları dönemin ruhuna temas ettiğini söylemekte ve bu nedenle kısıtlayıcı bir bakış açısıyla 'yöntemin keskinliğine' işaret eden bir yaklaşımın ürünü olarak görmektedir. Didi-Huberman için bu türden yapısalcı yaklaşımlar, Aby Warburg'un felsefi düşüncelerini dışarıda bırakarak Warburg'u eksik bir biçimde Anglo-Saxon dünyasına taşıdığını iddia etmektedir (Akay, 2009, s. 28-29). Oysaki imge, Warburg'un bakışıyla belirti ya da iz olarak ele alındığında, diğerlerinden farklı olarak zamanı imgenin merkezine yerleştirir ve bellek aracılığıyla zamanları birbirine bağlayan yeni bir bakışın önünü açar.

Agamben de keza Atlas'ın kırk altıncı panosu üzerinden Warburg'un imge bilimi açıklamaktadır. Adı, *Canitez Küçük Hanım* olarak adlandırılan panoda hareket halindeki bir kadın (Ninfa-Su Perisi) figürü bulunur ve panodaki diğer yirmi yedi resimle ilişkilendirilmiştir (Agamben, 2012, s. 42). Bu yaklaşımın imgeleri kronolojik bir sıraya göre düzenleyen ikonografik bir repertuar ya da kendinden türeyen arketipler olmadığını söyleyen Agamben, her birinin kendi başına bir arche ya da orijinal olmamasına rağmen özgün değerleri olduğunu dile getirir (Agamben, 2012, s. 43). Resimlerin her biri iz ya da işaret taşıdıkları için kendi özgünlükleri vardır. Buradan hareketle Agamben, sanat eserlerinin orijinalliği üzerine kısaca değindiği farklı bir saptama daha yapar. Homeros örneğiyle benzeşim kurarak Warburg'un atlası, yaratım ve performans ya da özgün eser ile icra arasında ayrım yapmadan işaret ettiklerine göre montajladığını söylemektedir (Agamben, 2012, s. 44).

Atlas yalnızca imgelerin tarihsel yolculuğunu göstermekle kalmaz aynı zamanda onları tekrardan üretir ve aynı zamanda atlas tam bu nedenle de bir tekrardan üretim (reproduksiyon) olarak sinematik bir düşünce moduna işaret eder. İlginçtir ki Homeros metinleri de benzer bir tartışma içinde yer almış; Batı edebiyat kanonunun ilk özgün ve yaratıcı eseri olarak

³ Georges-Didi Huberman, sanat ve tarih ilişkisi bakımından Warburg'un aynı dönemde yaşamış olan Carl Einstein ve Walter Benjamin ile 'aynı takımyıldızı' içinde yer aldıklarını belirtirken bu 'epistemolojik kopuşun' o dönemde yeterli ağırlığı yaratamamasında, Warburg'un deliliğinin sınırlarında dolaşmasının, Einstein ve Benjamin'in ise Nazi tehdidi nedeniyle ölümü seçmesinin etkili olduğunu dile getirmektedir (Akay, 2009, s. 30).

düşünülen İlyada ve Odyssea'nın kim tarafından yazıldığına dair icra edildiğinden itibaren süregelen bir tartışma söz konusudur. Bu destanlar bir söylence çeşidi sayabileceğimiz rapsodilerin bir biçimidir. Rapsodinim etimolojisi Yunanca rhapsin (dikme, tutturma) ve oide (şarkı) kelimelerin birleşmesine dayanır ve buna göre Homeros var olan öyküleri derleyen, birbirine bağlayan ve tutturan bir montaj işçisidir (Ong, 2017, s. 23-32).⁴ Troya başta olmak üzere yazılan bu destanlar yüzyılların birikimini taşıyan, Sümerlerin, Mısırlıların, Perslerin, Asurluların veya Hititlerin birbirleriyle etkileşimlerini yansıtan kolektif belleğin billurlaştığı ve günümüze ulaştığı bir meta-anlatı olarak okunabilir. Bu yapı aslen Agamben'in dediği gibi kopya ve gerçek arasındaki sınırların muğlaklaştığı bir alana tekabül ederken, montaj aracılığıyla ortak belleğin ürünü olan hikayelerin derlendiği, hareket kazandırılarak zamanın birlikteliğini taşıyan bir nevi sinemasal bir anlatı sunmaktadır. Tıpkı Warburg gibi Homeros da gezgin olarak izleri takip ederek, hikayeleri ve şiirleri toplamış ve böylelikle sözün imgelelerini biriktirmiştir.

2. Warburg ve Sinema Tarihleri

Agamben ve Didi-Huberman gibi düşünürlerin, imgelerin göçünü Atlas aracılığıyla açığa çıkarmaya çalışan Warburg'un sanat anlayışını bir nevi işaret bilimi olarak yorumlaması, sanat felsefesi, görsel kültür, film kuramları ve antropoloji gibi alanlara yeni kapılar açmıştır. Bu denemelerden en önemlilerinden biri Philippe-Alain Michaud'un yazdığı *Aby Warburg and the Image in Motion* (2007) adlı çalışmadır. Önsözünü Didi-Huberman'ın yazdığı kitap, Warburg'un düşüncesinden hareketle sanat tarihinden, resim sanatına, fotoğraftan, tiyatro ve sinemaya kadar farklı sanat dallarına temas etmektedir.

Michaud, Warburg'un aynı esnada Atlas üzerine çalıştığı yirmili yılların sonuna doğru gerçekleşen Sergei Eisenstein ve Bela Balasz arasındaki tartışmaya değinerek sanat tarihçisini sinemayla ilişkilendirir (Michaud, 2007, s. 282-287). 1926 yılındaki yazısında Eisenstein, Balasz'ı montajın önemini göz ardı etmekle suçlarken tek başına görüntünün kendisine fazlaca değer verdiğini, halbuki sinemanın esasının görüntünün yalnızca kendisinin değil, görüntüler arası etkileşimler sayesinde insana dair dinamik duyguların ve hareketlerin ortaya çıkarılması olarak görmektedir. Dört yıl sonraki yazısında Balasz ise Eisenstein'in montaj olanaklarını genişletmek için araştırdığı Japon ideogramlarını kullanma çabasını eleştirirken, ideogramların gelişmemiş ilkel bir yazım biçimi olduğunu söylemektedir. Balasz'a göre görüntüler, düşünceleri kavramsal olarak ifade etme niyetiyle değil onları biçimlendirme ve canlandırma amacıyla olmalıdır. Buna göre düşüncenin etkili bir biçimde ifade edilmesinin yolu, görüntülerin belirli bir mantıksal sıralamaya göre düzenlenmesine dayanmasıdır. Aksi takdirde Balasz için, montajı Eisenstein gibi kullanmaya çalışmak resimli bir bilmece çözmek gibidir ve bu nedenle de filmi tıpkı hiyerogliflerde olduğu gibi yazılı işaretlerin en ilkel formuna geriletmektedir (Michaud, 2007, s. 283).

Balasz'ın bu cevabı Eisenstein'in montaj düşüncesiyle Warburg'un atlası arasındaki örtük bağı açığa çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Atlas tıpkı Eisenstein'in montaj fikri gibi imgelerin dizilmesiyle meydana gelirken, Warburg da ideogramda olduğu gibi mantıksal zorunluluğun dışında bir bilmece gibi imgeleri yan yana getirip yeni anlamlar üretmiştir (Michaud, 2007, s. 283). Atlasta olduğu gibi imgelerin kendi bağlamlarından sökülüp çıkarılarak yeniden düzenlenmesi tam da bu nedenle Eisenstein'in montaj düşüncesiyle oldukça uyumludur. Hiyeroglif ya da Çin ve Japon geleneğine ait yazı resimlerde iki farklı imgenin bir araya gelmesiyle bu iki imgede de olmayan yeni bir anlamın açığa çıkma olasılığı vardır. Eisenstein da imgelerin ya da kendi ifadesiyle sembollerin bu tarz kullanımının kendi montaj anlayışıyla uyduğunu belirtir. İmgeler tek başlarına sabit ve değişmez anlamlarının olmaması ilkesinden yola çıkarak kendi ifadesiyle bu geleneğin kavramsal yazıya karşılık geldiğini belirtir (Eisenstein, 1984, s. 28-30). Warburg'un sürekli yer değiştirmelerle imgeleri hareket halinde göstererek yeni anlam arayışına benzer biçimde Eisenstein da somut görüntüleri montajlayarak soyut ve kavramsal bir düşünce biçimi yaratma amacındadır.

Eisenstein'in montaj konusunda kuramsal arayışlarında ulaştığı nihai nokta yazın hayatının son döneminde ürettiği temelde soyut duygu ve düşüncelerin somut görüntüler aracılığıyla ortaya çıkarmak olan düşünsel montaj anlayışıdır. Bu düşünce bir hikaye anlatım yoluyla değil, doğrudan görüntüler ve bu görüntülerin düzenlenmesi aracılığıyla olmalıdır (Nuyan, 2013, s. 59). Eisenstein için geleneksel filmler duyguları yönetirken, düşünsel kurgu tüm düşünce sürecini teşvik etmektedir (Eisenstein, 1984, s. 62). İmgeler bu yolla temsil edilmez ya da bir temsil mekanizması içine dahil olmaz ancak imgeler aracılığıyla imgelerin görsel bir düzenlemeyle aralarında kurulan ilişkiler ağı imgelerin düşünce geliştirmesini mümkün kılmaktadır. Böylelikle, belli belirsiz birbirinden farklı boyuttaki imgeler montajlandığında Eisenstein'in tabiriyle *kavramsal bir düşünceye* doğru evrilmektedir.

⁴ Yüzyıllar boyunca Anadolu'nun farklı kültürlerince beslenen ve şekil değiştiren İlyada ve Odyssea M.Ö. 700-650 yıllarında yeni Yunan alfabesiyle derlenip yazılmıştır. Bu destanlar bir söylence çeşidi sayabileceğimiz rapsodilerin bir biçimidir. Homeros'un kim olduğu, destanların gerçek mi hayal mi olduğu ve nasıl yazıldığı üzerinden açılan tartışmalarda farklı teoriler üretilmiştir. Klasik edebiyat uzmanı Milman Parry 1928 yılında kaleme aldığı, daha sonra kanon niteliği kazanacak çalışmasında Homeros destanlarının ayrıntılı incelemesini yapar. Kelime kullanım biçiminin belli aralıklarla birbirini tekrar eden bir formüle dayandığını kanıtlayan Parry, destanların tek başına bir yaratım süreci olmadığını aksine Homeros şiirlerinin, farklı zamanlarda, farklı ozanlar tarafından nesilden nesile aktarılan sözlü kültürün bir parçası olduğunu belirtir. Buna göre, destanların dili ozanların dize ölçüsünü tutturmak için koruyup yeniden birleştirdikleri kalıplaşmış deyişlerin dilidir. Ayrıntılı bilgi için Ong, (2017).

Bu noktadan hareket eden Michaud ise Eisentein gibi imge temelli bir düşünce biçimi geliştirmek isteyen Godard'ın altı bölümlük *Histoire(s) du Cinema* belgeselini örneklendirir (J. L. Godard, 1988). Bu belgesel kronolojik olarak birbirini takip eden dönemleri anlatan klasik bir sinema tarihi belgeselinin ötesinde, bütünü parçalayarak imgelerle düşünmenin yollarını arayan yenilikçi bir yaklaşım getirmektedir (Michaud, 2007, s. 289). Sinema tarihinde yer alan imgelerin yolculuğunu gösteren Godard bu düşünme biçimiyle Aby Warburg'un atlasıyla örtüşmektedir. Godard, adından anlaşılacağı üzere sinema tarihi yerine sinema tarihleri başlığını tercih etmiş ve filmler, karakterler, yönetmenler ve oyuncular gibi sinemaya ait bambaşka unsurların bir arada anlatıldığı bir belgesel çekmiştir. Açılış sahnesinde Godard'ı bir montaj masasının başında imgeleri bağlamlarından koparıp tekrar montajlayarak bir nevi sinema tarihlerinin atlas'ını oluştururken görürüz. Tıpkı Warburg'un atlası gibi zaman ve mekanın dışına çıkarak sinemaya ait imgeleri görselleştirirken, sinema atlası gibi birbirinden farklı zaman ve katmanları yeniden montajlayarak birleştirmektedir. Frampton için Godard'ın bu çalışması, 'Eisentein'in düşünsel montajının genişletilmiş uyarlamalarından oluşan düşünce egzersizleri' olarak görülmektedir (Frampton, 2013, s. 116). Bu montaj yapısı, Frampton'a göre farklı fazlarda yoğunluklar içermektedir. Sözelimi, filmdeki görüntülerin üst üste bindirilmesi seyirciye düşünme fırsatı tanırken; keskin geçişler ve aniden kesilen sesler gibi düşünce şoklarıyla seyirciye farklı düşüncelerin ve fikirlerin açığa çıkarılmasının önünü açmaktadır. Ulus Baker de benzer bir bakış açısıyla Godard'ı değerlendirirken, sanat eserlerinin reproduksiyonun karşılaşma hali gibi Godard da sinemaya dair imgeler aracılığıyla örtük olarak sinema tarihini bir üst boyutta kopyalayıp yeniden kurgulamaktadır (Baker, 2012, s. 33). Warburg'un atlas ile sanat tarihini yeniden üretmesine benzer şekilde Godard da, sinema tarihindeki imgeleri tasnif edip yeniden biçimlendirir ve özdeşlik yoluyla imgelerin izlerini takip edip bir üst anlatıyla kendi yaratıcı bakışıyla yeni bir sinema tarihi kurgulamıştır.

Bu noktada Michaud'un değinmediği ancak Eisenstein'in tam zıttı noktada yer alan Dziga Vertov'dan bahsetmek gerekmektedir. Eisenstein'a göre farklı noktalardan hareket etmelerine karşın Vertov'un montaj anlayışı Aby Warburg'un Bellek Atlası ile daha derin bir bağ içermektedir. Warburg'un ölüm tarihinde ilk gösterimi yapılan *Kameralı Adam* (Dziga Vertov, 1929), Vertov'un montaj anlayışının ve dolayısıyla sinema düşüncesinin kusursuz bir temsildir. Devrim sonrası Moskova'daki yaşamı anlatan film, çağının çok ötesinde bambaşka bir sinema deneyimi sunar. Moskova'nın günlük hayatından yakalanan görüntüler, hayat arkadaşı E. Svitlova tarafından montajlanır ve film, belgesel niteliğinin dışında sinematografik imge mefhumunu tartışmaya açmaktadır. Buna göre, Vertov'un film düşüncesinin temelinde yer alan Sinegöz, mekanik bir göz olarak tanımlanan, insanın gözünden daha kusursuz olarak zaman ve uzamda yaşar, hareket eder ve izlenimlerini insan gözünden tamamen farklı bir şekilde toplar ve kayda geçirir (Vertov, 2007, s. 15). Sinegöz, Vertov'un tabiriyle 'hile efektleri' olarak adlandırılan yakın çekim, sahnelerin üst üste bindirilmesi, yavaş çekim, hızlı çekim, yavaşlatma ve mikro ölçekli çekim gibi her türlü çekim tekniğinden yararlanmaktadır (Vertov, 2007, s. 104). Bu sayede Sinegöz insani olanın dışına çıkarak farklı bir duyumsama, algı ve görme rejimi yaratmaktadır. Evrendeki tüm imgelerin, yüzeyleri ve parçaları birbirlerine göre değişiklik gösterirken, 'insani olmayan' bir göz olan Sinegöz insanın göremediğini görür kılar ve Vertov'a göre; 'zaman ve uzam sınırlarından azade olan ben (sinegöz), evrendeki noktaları, nerede kaydetmiş olursam olayım bir araya getirmektedir' (Vertov, 2007, s. 18). Sinegöz'ün olduğu gibi çektiği görüntüler, montaj yoluyla parçalara ayrılıp tekrar birleştirilir. Bir nevi atom parçacıkları gibi ayrıştırılan yaşam, farklı aralıkların bir araya gelmesiyle yeniden kurulmuştur. Bu bağlamda iki farklı imgenin birbirine nasıl bağlanacağı sorusunun cevabını Vertov, kendi tanımlamasıyla 'aralıklar teorisi' kavramını kullanarak açıklamaktadır. Vertov, aralıklar teorisini 'çekimler arasındaki hareketler, çekimlerin birbiriyle görsel korelasyonu, bir görsel uyarıdan diğerine yapılan geçişler' olarak tanımlamaktadır (Vertov, 2007, s. 106). Baker'e göreyse, mesafe iki imge arasındaki uzaklığa tekabül ederken, aralık birbirinden çok uzak olsalar da iki olay ya da hareket arasındaki yakınlıktır (Baker, 2012, s. 31). Dolayısıyla, Vertov imgeleri zaman ve mekandan bağımsız olarak düz bir mantık zincirinden koparıp kurgusal bir ilişki içine dökülmektedir. Her ne kadar bir materyalist olarak Vertov dramatik filmin kurmaca ve rasyonel mantığına karşı çıktığı için gerçek imgelerin -kino-pravda- peşinde olsa da, yarattığı montaj anlayışıyla sinemasal imgenin farklı boyutlarını açığa çıkarmaktadır. Bu noktada tekrar düşündüğümüzde Warburg'un, sanat tarihinde farklı aralıklardaki durağan imgeleri birbirine yaklaştırıp pano üzerinde hareketlendirmesi, örtük bir şekilde de olsa Vertov ile ne kadar yakın bir düşünsel evreni paylaştıklarını göstermektedir.

Bu izlekten yola çıkan Laura Mulvey, *Kameralı Adam* üzerinden sinema ve fotoğraf ilişkisini yorumlar. Vertov, filmin belirli bölümlerde donmuş fotoğraf kareleri kullanıp, hemen ardından da bu kareleri hareketlendirmektedir. Bu sahnelerden etkilenen Mulvey, anı dondurup ölümsüzleştirip aynı zamanda da anı öldüren fotoğrafı, hareket kavramıyla birlikte sinemadan ayırır. 'Sinema nedir' sorusunu saniyede 24 kare ölüm olarak cevaplayabileceğimizi söyleyen Mulvey, sinemanın bu cansız 24 kareyi hareketlendirmesiyle bir nevi yaşamdan ölüme geçişi ifade ettiğini söyler (Mulvey, 2012, s. 26). Filmde Svilova'yı film üzerinde çalıştığı kurgu masasının başında görür ve ardından cansız film şeritlerini eline alıp kesmesini gösterir Vertov izleyiciye. Mulvey için bu sahne, cansız karelerin hayata dönüşünün ve dolayısıyla kareleri hareketlendiren bir illüzyonun sahnelenmesidir. Farklı aralıklara sahip selüoit film şeridindeki iki imgeyi keserek birleştirmesi yeni bir zamansallık yaratır böylelikle. Bu işlem zihnimize doğal olarak panoların üzerine farklı aralıklardaki imgeleri yapıştıran Aby

Warburg'u getirir ister istemez. Vertov imgeleri gerçek görüntülerden seçerken, Warburg üretilmiş her imgenin bir anlam inşa ettiğine inanarak resimden fotoğrafa ayırım gözetmeksizin tüm imgeleri kullanır. Farklı zaman ve mekanlarda ve farklı aralıklarda yaratılan imgeleri birbirine yaklaştırarak, görsel bilinçdışımızın ve hayal gücümüzün farklı katmanlarını açığa çıkaran Warburg, Vertov ve Svilova gibi bir sinemacı edasıyla imgeleri hareketlendirir, yeni zamansallıklar ve düşünceler ortaya çıkarır. Baker, Vertov'dan hareketle bir filmin ana işlevinin imgelerin işaret ettiği bir anı yakalamak olduğunu belirterek, bir fikri üreten bu an'ın ise ilginç bir şekilde montaj masasında yakalandığını dile getirmektedir (Baker, 2012, s. 91). Tarihin derinliklerinde kalmış durağan ve cansız imgeler Warburg'un panosunda birbiriyle ilişkilenerken hareket kazanır, anlar fikre dönüşür ve bizi yeni ve derin düşüncelere sevk eder.

3. Warburg ve Sinemasal İmgeler

Önceki bölümlerde kısaca değinildiği gibi Giorgio Agamben, Aby Warburg'dan esinlendiği iz kavramını kullanarak sanat alanında bir imge teorisi geliştirmenin yanı sıra Warburg'u kendi film kuramı üzerinden temellendiren ender düşünürlerden biridir. 1992 yılında yayımladığı *Jest Üzerine Notlar* adlı makalesinde jest, imge ve hareket kavramları üzerinden bu düşüncesinin temellerini atar. Alex Murray'e göreyse, Agamben'in sanat ve yaşamın kesiştiği nokta olarak gördüğü jest kavramı, sanattan sinemaya geçişin konumlandırılması açısından kilit bir öneme sahiptir (Murray, 2013, s. 132).

Sinematografin icadıyla, modernleşmenin hızla toplumsal hayatı radikal bir biçimde etkilemesi yirminci yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Agamben, 1885 yılında Gilles Tourette adlı bir doktorun insanların ayak izlerinin tıpkıbasımlarını örnekleyerek gösterdiği daha sonra Tourette sendromu adını alacak olan insanların kas ve kemik yapısındaki bozulmaya sebebiyet veren bir motor yoksunluğundan bahsetmektedir (Agamben, 2019, s. 12-13). İletişim ve ulaşım olanaklarının değiştiği, mekânsal deneyimlerin farklılaştığı ve en önemlisi zaman akışının hızlandığı modernleşen dünyada artık bedensel hareketlerimiz sekteye uğramıştır. Agamben için tam da bu nedenle insanların modernleşmeyle birlikte genelmiş bir Tourette sendromu yaşadığını ifade eder yazısının başında. Hastalığın bulunduğu ilk yıllarda binlerce vaka belirirken, yetmişli yıllara kadar Tourette sendromundan söz edilmez. Agamben'e göre bunun nedeni tikler, kas gevşekliliği ve kas koordinasyon bozukluğuna sebep olan bu sendromun artık bir insanlar için bir norm haline gelmiş olmasıdır. Düşünürüne göre, Batı dünyası için bu durum jestlerin yitimi anlamına gelirken, yine bu tarihlere denk gelen erken dönem filmlerde özellikle bedensel hareketlerin mimetik temsillerinin ön planda olduğu müzikaller ve komediler farkındalık yaratamamıştır. Agamben yine aynı zamanlarda Muybridge'in sinematografin icadından önce yirmi dört fotoğraf makinesiyle yarattığı bir düzenekle çektiği fotoğraf dizelerinden bahseder. Sinemanın habercisi olan bu düzenek insanın bedensel hareketlerini fotoğrafları yan yana getirerek görselleştirmektedir. Warburg içinse beden mimetik hareketlerinin imgelerde yer alan izlerini takip edip, insana dair jestleri yeniden canlandırmak hayati bir öneme sahiptir.

Agamben için Warburg'un bin fotoğraflık Bellek Atlası, temelinde jestin olduğu bir tarihi billurlaştırırken, atlas Klasik Yunan'dan faşizme kadar Batılı insanlığın jestlerinin hareket halindeki temsilini göstermektedir (Agamben 2019, s. 15). Warburg, imgeyi tarihsel ve dinamik bir unsura dönüştürmüş ve böylelikle Atlastaki her bir pano da birer film karesi gibi hareket halinde olarak yorumlanabilmektedir. Murray'e göreyse Agamben bir yıl boyunca Londra'daki Warburg enstitüsünde yaptığı araştırmayla sanat tarihini sinemayla ilişkilendirmesini kolaylaştırmıştır. Sinema, hareketli ve dinamik bir yapı taşıdığından sanat tarihini de devasa bir film şeridi gibi okuma eğiliminde olmuştur. Warburg'un da başardığı şey ise sanat tarihini hareketli imgelerle okuyarak, bir tür imge bilimi yaratıp sinemaya yaklaştırmak olmuştur.

Agamben yazısında, imgenin özünde iki kutuplu bir karşıtlık içerdiğini belirtmektedir (Agamben, 2019, s. 14). İlk kutup 'jestin somutlaştığı ve yok olduğu', 'iradi belleğin ele geçirdiği anıya' tekabül etmektedir. Bu imgeler durağandır ve büyümlü bir yalıtılmışlık içinde modern estetik anlayışının yücelttiği belirli biçim ve anlayışları temsil eder. İkinci kutup ise tıpkı Muybridge'in enstantene fotoğraflarında olduğu gibi 'jestin dinamiği' muhafaza ederek 'gayri iradi bir belleğin' tezahür ettiği; 'şimşek gibi çakan fışkıran bir imgeye' karşılık gelerek 'kendinin ötesinde kendisinin de bir parçası olan bir bütüne' gönderme yapar (Agamben, 2019, s. 15). Agamben'in bu ayrımı Sanders-Peirce'nin ikon ve belirti arasında yaptığı ayrımla benzeşim kurularak da okunabilmektedir. İkonik olan durağan, yalıtılmış ve statik olandır ve aynı zamanda anıtsal olandır. Anıtsal olansa bitmiş, tamamlanmış ölü bir imgedir. İkinci kutupsa Warburg'un önerdiği gibi geçmişten gelen hafıza izini taşıyan ve bugüne taşınabilen hareket halindeki imgelerdir. Burada Agamben'in kullandığı 'jestin dinamiği' tabirinin, Warburg'un dinamogram kavramından esinlendiği açıktır. Dinamogram yüklü imgeler harekete geçtiklerinde görünür olur, boşluğu tamamlar ve tarihsel bir montajın parçası olmaktadır. Agamben aslında ilk etapta bitmiş ve ikonlaşmış sanat yapıtları gibi görünen *Mona Lisa* ve *Nedimeler* gibi tablolarının bile sabit ve değişmez biçimler olarak değil, 'bir jestin fragmanları' olarak kendini bulmaya çalışan 'kayıp bir filmin içindeki kareler' olarak görülebileceğini söylemektedir. Bu aynı zamanda düşünürüne göre, Antik Yunanda efsanelerdeki heykellerin kendilerini tutan bağlarını kırarak hareket etmesi gibidir ve bu nedenle denilebilir ki, 'sinema, imgeleri jestin anayurduna geri götürme' kudreti taşıyan bir sanattır (Agamben, 2019, s. 17).

Agamben, *Jest Üzerine Notlar*'ı yazdıktan üç yıl sonra *Guy Debord'un Sineması* başlıklı bir deneme kaleme almıştır. Yeni bir sinema anlayışının olanaklarını Guy Debord üzerinden tartışırken yazının başında Warburg ile ilişkisini açıkça tekrar ortaya

koymaktadır. Buna göre sinemanın kökenindeki hareket yüklü imgeler, dinamik bir yükü tarihin bir parçasını deneyimler ve bu tarihsel deneyim Warburg'un atlasında amaçladığı gibi olmalıdır. Warburg, resimleri durağan ve yalıtılmış imgeler olarak görmez aksine resimler elimizde olmayan bir filmin hareket yüklü karelerinden ibarettir ve sinemanın göreviyse onları bu filme iade etmektir. Agamben için imgeler bizzat tarih yüküdür ve bu nedenle de sinemanın asli görevi geçmişin imgelerini bugüne taşıyarak, imgelerin sunduğu olabilirlikleri göstererek yeni bir kümelenme yaratmaktır (Agamben, 1995).

Agamben için artık sinemanın yeni anlatım biçimine ihtiyacı vardır ve gideceği istikamet bu yönde olmalıdır. Bu yönü belirleyecek olansa sinemanın temeli olan montaj ilkelerini yeniden tanımlamaktır. Bunun için montajın iki aşkın koşulunu kesinti ve tekrar olarak tanımlar. Agamben, 'tekrarı özdeş olanı geri getirme olarak değil, olup bitmiş olanı mümkün olmaya geri geliş' olarak konumlandırır. Bu noktada tekrarı, bellek ile ilişkilendirirken belleğin bize olmuş olanın maalesef aynısını geri getiremeyeceğini ancak 'geçmiş imkanını' ve olanağını tekrar kazanma şansı verdiğini ifade eder (Agamben, 1995). Warburg'un da bellek atlasında yaptığı tam olarak budur. Geçmiş imgelerle tekrar ederek imkanını bugüne taşır. İkinci aşkınsal koşulsuz kesintidir. Sinemanın kesinti ya da duraksama kudreti vardır ve bu güç sinemayı düzyazıdan ziyade şiire yaklaştırır. Şiiri 'ses ile anlam arasındaki bir duraksama' olarak görürken, imge temelli bir sinema anlayışında anlam benzer bir biçimde kesintiye uğrar ve bu nedenle sinemayı 'imge ile anlam arasında uzatılıp sürdürülen bir duraksama' olarak tarif eder.

Montajın bu iki koşulu birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur ve bu Guy Debord'un filmlerinde ve öncesinde bahsedilen Godard'ın *Histoire(s) du Cinema*, belgeselinde gözlemlenebilmektedir. Debord'un filmlerini farklı kaynaklardan edindiği film, reklam ve haber görüntülerini montajlayarak oluşturduğu *detourned* (denenmiş) imgelerle yapmıştır (Murray, 2016, s. 138). Önceki bağlamlarında yalıtılmış ve durağan olan imgeler, içerdiği anlamlarından kopararak Debord'un dış sesi ile kurgulanarak sunulmuştur. Özellikle medyada yer alan görüntüler belirli bir anlam ve mesaj taşır. İçerdikleri bağlamdan söküp çıkarılan bu imgeler böylelikle başka anlamların ortaya çıkma potansiyeline imkan tanırken yeni bir kümelenmeye tabi olmuştur. Görüntüler tekrarlanarak kesintiye uğrar, montajlanarak tekrar harekete kavuşur ve yeni anlam ve olanaklara kapı aralar. Agamben'in verdiği bir başka örnek ise Passolini'nin doksan bin metrelik belgesel ve haber görüntülerinden montajladığı *La Rabbia* (Öfke, 1963) filmidir. Kore Savaşı, Kongo'daki karşı devrim, Macaristan ve Cezayir Savaşı, Küba, atom bombası, ölüm görüntüleri, Kraliçe'nin tahta çıkış töreni, Eisenhower'ın seçim propagandası, televizyondaki magazin programları ve Marilyn Monroe'nun ölümü gibi birbirinden farklı görüntü ve imgelerin montajlanmasıyla oluşturulan film, modern dünyanın politik eleştirisini yeni bir görme biçimiyle sunmuştur. Agamben sinemanın misyonunun bu açıdan öncü olduğunu dile getirirken Godard'ın, Debord'un veyahut Pasolini'nin gerçekleştirdiği montaj tekniğiyle ile imgelerle düşünen bir sinemanın imkanını göstermektedir. Böylelikle yeni bir sinema dili yaratmak için türlerinin üst üste çakıştığı bir 'kayıtsızlık bölgesine' girildiğini, 'hem belgesel hem de anlatı' ve 'hem gerçeklik hem de kurmacanın' içi içe geçtiği ve sinemanın imgeleriyle sinema yapılmaya başlandığı bir arayışa işaret etmektedir.

4. Warburg ve Deleuze: Doğrudan Olmayan Yakınlaşma

Agamben gibi doğrudan olmasa da imge, hareket ve zaman kavramlarını kendine has düşüncesiyle yeniden ele alan Gilles Deleuze, Aby Warburg'un sinemayla ilişkisini tartışmak açısından neredeyse zorunlu bir alan açmaktadır. Sinematografik imgeyi 1985 yılında tamamladığı iki ciltlik kitabını, hareket-imge ve zaman-imge kavramları üzerinden sinema tarihini sınıflandırarak tartışan Deleuze, Bergson'un imge ve madde ilişkisinden ve Peirce'nin daha önce değindiğimiz imgeler sınıflandırmasından esinlenerek sinema kuramını temellendirir. Felsefede kavramlarla düşünebildiğimiz gibi sinemada da imgeler yoluyla düşünce geliştirmenin yollarını arayan Deleuze, imgelere yüklediği anlamlarla dolaylı yollardan Warburg'a yaklaşmaktadır. Hareket-imge ve zaman-imge kavramları, Frampton'ın yerinde ifadesi ile çizgisel ve çizgisel olmayan zaman kavrayışları olarak iki farklı düşünce biçimine işaret etmektedir (Frampton, 2013, s. 104). Bu bağlamda hareket-imge, genellikle klasik anlatı sinemasında görüleceği gibi sahnelerin mantıksal bir sıralamayla kronolojik olarak ilerlediği ve devamlılık esaslı üzerinden kurgulanan bir sinemaya özgünken, zaman-imge böylesi bir yapının dışına çıkarak klasik anlatının dayandığı temsil düzeneğini parçalayarak, anakronik bir zamansallıkla temellenen bir montaj anlayışını ifade etmektedir.

Deleuze'ün görüşlerini tekrardan değerlendiren Jacques Ranciere, düşünürün aslen sinema tarihini değil de imgelerin doğal tarihini yazdığını dile getirmektedir (Ranciere, 2016, s. 118-122). Kendi ifadesiyle 'imgelerin doğal tarihi'nde Deleuze'ün yaptığı 'işaretlerin tasnifine yönelik bir deneme'dir (s. 119). Ranciere'e göre Deleuze, işaretleri, imgelerin bileşenleri ve onların genetik elemanları olarak ele alırken işareti söyle tanımlamaktadır: 'imgeleri oluşturan ve onları yeniden yaratmaya son vermeyen ifade çizgileridir ki, bu ifade çizgileri hareket halindeki madde tarafından götürülür ya da taşınırlar (Aktaran Ranciere, 2016, s. 119). İmgeyi iz olarak ele alması Warburg ile Deleuze'yi kaçınılmaz bir ilişkiye sokarken tam bu noktada Deleuze için imgenin şu tanımına ulaşırız. İmge, 'evrenin sonsuz büyüklüğü içinde yayılan değişimlerin dört bir yandan geçtiği yol' olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla Ranciere'e göre Deleuze'ün imge tanımı, temsil edilen veya bakışla kurulan değil; tam tersine kendinde mevcut olan, hareket halinde olan ışık-maddedir. İmgeleri kendi mevcudiyetini taşıyan, hareket halindeki ışık ya da maddenin görünümü ve izi olarak gören Deleuze'ün bu tanımı, Warburg'a ne kadar yakın bir kavramsallaştırma içinde olduğunu göstermektedir.

Warburg'un sanat tarihini kavrayışı ilk bakışta Deleuze'un anakronizme dayalı zaman-imege kavramıyla örtüşse de, hareket-imege'yi ele aldığı çalışmasının ilk cildinde ilginç bir şekilde Warburg'un imgelerin izini açıklamak için biyolog Semon'dan devşirdiği engram kavramını tartışmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Warburg'un imgelerin taşıdığı hafıza izini açıklamak için kullandığı engram kavramını Deleuze de benzer biçimde imege ve algı ilişkisini ele aldığı ve Vertov ile ilişkilendirdiği üçüncü bölümde fotogram ile aynı manada kullanarak açıklamaktadır (Deleuze, 2014, s. 101-138). Fotogram temelde karanlık oda ortamında kamera ya da herhangi bir makine kullanılmadan çekilen görüntüye verilen addır. Işığa karşı duyarlı bir kağıt üzerine herhangi bir nesne konularak ışığı aktaran bir alet olan agrandizör kullanılır ve nesnenin kağıt üzerine bıraktığı iz, görüntü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Deleuze'un engram ve fotogramı aynı anlamda kullanma sebebi imgenin bıraktığı iz veya işaretir. Engram ya da fotogramın fotoğraf ile karıştırılmamasını belirten Deleuze, kavramı algılanım-imgenin genetik ögesi olarak görür ve moleküler bir algılanımın gaz hali olduğuna işaret etmektedir (Deleuze, 2014, s. 278). Fotogram, maddenin izini açığa çıkaran bir işlem olarak 'imgenin genetik unsurunu ya da hareketin differansiyel unsurunu' sinemada açığa çıkarmaktadır. Sinemanın hareket ile ilgili yönüne işaret eden fotogram ya da engram, sinematografik imgenin göstergesi olarak sinemanın doğuşuna işaret etmektedir (Deleuze, 2014, s. 117). Dolayısıyla da fotogramı hareketin her an kurulmasını sağlayan 'temel istek ve titreşim' olarak yorumlamaktadır. Hatırlanacağı gibi Warburg da benzer şekilde engramı, maddenin üzerindeki kalıcı iz veya belirti olarak tanımlarken, imgelerin barındırdığı hafıza sayesinde imgeleri birbirine bağladığını iddia etmiştir.

Fotoğraf makinasının on dokuzuncu yüzyıldaki icadıyla birlikte hızlıca yaygınlaşan fotoğraf, birincil niteliği olan belgeleme özelliği sayesinde güçlü bir toplumsal işlev taşımıştır. Yüzyılın sonundaki sinematografin icadın amacı ise bu hareketsiz anları hareketlendirmek olmuş ve dolayısıyla da geçmekte olan zamanın izlerini taşıyan fotoğraf bu sefer, birbirini takip eden izlerin birleşmesiyle imgenin hareket unsurunu güçlendirmiştir. Sinema, iz bırakan hareketsiz kesitler olan fotogramları saniyede yirmi dört kare olarak işleyerek hareket kazandırmıştır. Deleuze'un tanımladığı fotogramları film karesi olarak değerlendirdiğimizde 'önceki ve sonraki karelerle zaman ve uzama gönderme yapan bağlantılar içermektedir' (Taburoğlu, 2017, s. 190). Bu bağlamda yaratıcı bir dokunuşla izleri takip ederek imgeleri farklı zaman ve uzamda birbirine yaklaştıran Warburg ile güçlü bir bağlantı ortaya çıkmaktadır. Warburg'un kullandığı anlık kesitleri gösteren baskılar, resimler ve fotoğraflar böylelikle birbiriyle ilişkilendirilerek hareketsiz anlara hem hareket hem de zaman mefhumu eklemektedir.

Fotogramı açıklamak için Vertov'a başvuran Deleuze, *Kameralı Adam*'i örnekendirir. Daha öncede de bahsedildiği gibi, aralıklar teorisi uyarınca farklı noktaları bir araya getiren Sinegöz'ü, Deleuze Yunan filozof Epikür'ün Climanen kavramıyla bağdaştırır. Epikür, evrenin oluşumunu atomların birbirlerine rastgele çarpması ve boşluklarla açıklarken, Latince sapma anlamına gelen climanen bu rastgelelik esnasında farklı atomları birbirine yaklaştıran bir nevi yaratıcı ya da tanrısal dokunuştur. Evrendeki atomlar gibi imgelerin izlerini sürerek sınır ve mesafe tanımsızın birleştiren Sinegöz, tam da bu yüzden climanen işlevi taşımaktadır. Bu nedenle de Deleuze için Vertov, 'evrendeki birbirinden bağımsız her imgeyi aralıklarla bir araya getiren, sinemanın birbirinden ayrılmaz iç yanını ortaya koymaktadır: Kameradan montaja, hareketten aralığa ve imgeden fotograma' (Deleuze, 2014, s. 116). Deleuze için imege hareketleri evreni vardır ve bu evrende bir imege başka imegeye tepki verirken herhangi bir imege de o imegeye etki gösterebilmektedir (Sütçü, 2005, s. 95). İmege, hareket ve madde özdeşliği kuran Deleuze bu temellendirmeyi Bergson'un kesintisiz imgeler evrenini ışık çizgileri toplamı olması düşüncesinden hareketle ilişkilendirir. Bu bağlamda evrendeki her şey enerjisi olan ışık çizgileridir ve sürekli hareket halindeki imgeler ışık yayılımının dolayısıyla moleküler bir titreşimin uzantısıdır (Sütçü, 2005, s. 96). Warburg'un yaptığı da tastamam buna işaret eder. Zaman ve mekandan bağımsız olarak imgeleri bıraktıkları izler, yaydıkları ışık, taşıdıkları enerji ve titreşimlerle birleştiren Warburg, Epikür'ün climanen kavramında olduğu gibi imgeleri birbirine bağlayarak yeni anlamları ve düşünceleri açığa çıkarmaktadır.

Sonuç

Yeniden doğumun ve dirilişin tanrısı olan Dionysos, Titanlar tarafından kalbi hariç parçalara ayrılarak öldürülmüş, bunun üzerine Zeus, kalbinden Dionysos'u yeniden canlandırmıştır. Dionysos kültürü, yaşamın yeniden üretilmesi manasına denk gelirken, Nietzsche'den çok etkilendiği bilinen Aby Warburg'un imgeleri parçalara ayırıp tekrardan montajlayarak yarattığı *Bellek Atlası* arasında kuşkusuz güçlü bir benzerlik vardır. Geçmişin imgelerini ait oldukları zamandan koparıp, hareketlendirerek birleştiren Warburg, imgelerin yeniden doğumuna imkan tanıyarak, yeni anlam ve olasılıkları günümüze taşımaktadır. Geçmişin taşıdığı izi, insanlığa ait duygu halleri ve beden hareketlerinden kavramaya çalışan Warburg, bir bakıma maddenin farklı yüzey, biçim ve titreşimlerini imgeler aracılığıyla somutlaştırıp, ortak duygular etrafında toplayarak keşfetmeye çalışmıştır. Warburg, imgeleri taşıdıkları izlere bakarak geçmişten çıkarıp hareket kazandırarak geleceğe aktarmaya çalışması, bir nevi zamanı parçalara ayırıp yeniden birleştirip kurgulaması anlamına gelmektedir. İmegeye hareket ve zaman sıfatları bindirmesi de bu açıdan sinemayla güçlü bir bağ yakalamasına yol açmıştır. Yakaladığı bu bağ sinemaya içkin özelliklerin yanı sıra sinematografik imgenin olanaklarını tekrardan düşünme ve aşma fırsatı sunmaktadır. Atlas dolayısıyla imege, hareket ve zaman gibi sinemanın doğasına içkin olan kavramlar üzerinden sinemanın anlatım olanaklarını

zenginleştirecek bir bakış açısı sunmaktadır. İmge temelinde ilerleyen bu yeni bakış açısı, klasik anlayışın ötesinde, verili düzenin dışına çıkan ve kendi sınırlarını aşmaya kadir olan sinemanın, yeni kavrayış ve anlamlar taşıma potansiyeline gönderme yapmaktadır. İmgelerin durağan, yalıtılmış ve nedensellik zincirine hapsolan kullanımlarının aksine, tam da Warburg'un yaptığı gibi kendi mevcudiyetini başka zaman ve mekanlara taşıyan, farklı görme biçimlerine kapı aralayan bir tasarrufu mümkün kılınmaktadır. Sinema, yalnızca kamera tarafından yakalan gerçekliğin mimetik işlevinden sıyrılarak yaşamın ezeli ve ebedi yeniden üretimini mümkün kılmaktadır.

Kaynakça

- Akay, A. (2009). *Sanat tarihi: Sıradışı bir disiplin*. YKY.
- Agamben, G. (2019). Jest üzerine notlar. (çev. M. Erşen). S. Ansen ve S. Evren (Eds). *Kelimeler Pek Gereksiz* (12-19) içinde. Arter.
- Agamben, G. (1995). *Guy Debord'un sineması* (çev. U. Baker). Erişim adresi: korotonomedia.net. Erişim Tarihi: 10.11.2022.
- Agamben, G. (1999). *Potentialities*. Stanford Cal: Stanford Univ. Press.
- Agamben, G. (2012). *Şeylerin işareti: Yöntem üzerine*. (çev. Betül Parlak). Monokl.
- Baker, U. (2012). *Beyin ekran*. Birikim.
- Baker, U. (2014). *Sanat ve arzu*. İletişim.
- Büker, S. (1985). *Sinemada anlam yaratma*. Milliyet.
- Boym, S. (2016). *Başka bir özgürlük* (çev. C. Yardımcı). Metis.
- Deleuze, G. (2014). *Sinema 1: Hareket-İmge* (çev. S. Özdemir). Norgunk.
- Deleuze, G. (2021). *Sinema 2: Zaman-İmge* (çev. B. Yalım ve E. Koyuncu). Norgunk.
- Didi-Huberman, G. (2017). *The surviving image: Phantoms of time and time of phantoms: Aby Warburg's history of art*. The Pennsylvania State University Press.
- Ginzburg, C. (2007). *Efsaneler amblemler izler*. (çev. M. Morali). Kırmızı.
- Eisenstein, S. (1984). *Film duyumu* (çev. N. Özön). Payel.
- Frampton, D. (2013). *Filmozofi* (çev. C. Soydemir). Metis.
- Kuru, A. Ş. (2017). Yetişkinler için hayalet öyküleri. *SDU Art-E Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 10 (19), 1-37.
- Manguel, A. (2017). *Geceleyin kütüphane*. (çev. D. Şendil). YKY.
- Michaud, P.A. (2007). *Aby Warburg and the image in motion*. Zone.
- Mulvey, L. (2012). *Saniyede 24 kare ölüm* (çev. S. Dingiloğlu). Doruk.
- Murray, A. (2013). *Giorgio Agamben* (çev. A. Aydın). Phoenix.
- Nuyan, E. (2013). *Sinema felsefesine giriş*. Sentez.
- Johnson, C. (2012). *Memory metaphor and Warburg's atlas of images*. Cornell.
- Ong, W. (2017). *Sözlü ve yazılı kültür* (çev. S. P. Banon). Metis.
- Ranciere, J. (2016) *Sinematografik masal* (çev. T. Ertuğrul). Küre.
- Fleckner, U. (2017). Sarkis, Warburg ve sanatta toplumsal bellek. (Fleckner, U ve Sarkis), *Mnemosyne'in hazine sandıkları* (s. 13-25) içinde. Umur.
- Stam, R. (2014). *Sinema sanatına giriş* (çev. S. Salman ve Ç. Atatekin). Ayrıntı.
- Sütçü, Ö. Y. (2005). *Gilles Deleuze'de imge hareketi olarak sinemanın felsefesi*. Es.
- Taburoğlu, Ö. (2017). *Nazar*. Doğu Batı.
- Vertov, D. (2007). *Sine-Göz* (çev. A. Ergenç). Agora.
- Warburg, A. and Mainland, W. F. (1939). A Lecture on serpent ritual. *Journal of the Warburg Institute*, 2(4), 277-292. Erişim Tarihi: 12.10.2022.
- Warburg, A. & Rampley, M. (2009). *The Absorption of the expressive values of the past*. *Art in Translation*, 1(2), 273-283. Erişim Tarihi: 11.09.2022.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stilleri ile Üniversite Yaşamına Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation of the Relationship between University Students' Decision-Making Styles and Level of Adjustment to University Life

Şahabettin MUTLU

Dr. Muş Alparslan University, Faculty of Science and
Letters,
Dr. Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Muş, Türkiye
ORCID: 0000-0002-5521-2022 /
s.mutlu@alparslan.edu.tr

Zöhre KAYA

Assoc. Prof. Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of
Education
Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi
Van, Türkiye
ORCID: 0000-0001-9211-3632 / zohrekaya@yyu.edu.tr

Kaan ALTINIŞIK

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Van, Türkiye
ORCID: 0000-0003-4959-2345 / kaan2001439@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Mutlu, Ş., Kaya, Z. and Altınışik, K. (2023). Investigation of the relationship between university students' decision-making styles and level of adjustment to university life. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 56-70

Mutlu, Ş., Kaya, Z. ve Altınışik, K. (2023). Üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri ile üniversite yaşamına uyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 56-70

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 09 January / Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 09 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı:60 **Pages/Sayfa:** 56-70

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Publishedby/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying ou and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Şahabettin MUTLU, Zöhre KAYA, Kaan ALTINIŞIK).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copy right to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Bu araştırmada kullanılan ölçek ve veriler, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etik Kurul Başkanlığı tarafından etik kurallara ve ilkelere uygun bulunmuştur (Evrak Tarih ve Sayısı: 23.11.2022-2022/24).

Öz

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri ile üniversite yaşamına uyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Türkiye'nin farklı üniversitelerinde eğitimlerine devam eden 257 kadın ve 114 erkek olmak üzere toplam 371 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri, "Melbourne Karar Verme Stilleri Ölçeği", "Üniversite Yaşamına Uyum Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde, Pearson korelasyon analizi, ilişkisiz örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin karar verme stilleri ile üniversite yaşamına uyum düzeyleri arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizine göre, karar verme özsaygısının kişisel uyumu anlamlı düzeyde yordadığı, dikkatli karar verme stilinin ise akademik ve sosyal uyumu anlamlı olarak yordadığı görülmüştür. Ayrıca demografik değişkenlere göre yapılan karşılaştırmada; kadınların panik karar verme stili puanlarının erkeklerin puanlarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu, sınıf değişkeninin ise öğrencilerin karar verme stilleri ve üniversite yaşamına uyum düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır. Çalışmadan elde edilen bütün bulgular bir arada değerlendirildiğinde, öğrencilerin üniversite yaşamına uyum sağlamalarında karar verme stillerinin önemli rol oynadığı belirtilebilir.

Anahtar Kelimeler

Üniversite öğrencileri, karar verme stilleri, üniversite yaşamına uyum.

Abstract

In this study, it was aimed to examine the relationship between university students' decision-making styles and their level of adaptation to university life. Relational survey model, one of the quantitative research methods, was used in the research. The participants of the research consist of a total of 371 students, 257 women and 114 men, who continue their education at different universities in Turkey in the 2021-2022 academic year. The data of the study were collected through the "Melbourne Decision-Making Styles Scale", "University Adjustment Scale" and "Personal Information Form". Pearson correlation analysis, unrelated samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA) and multiple linear regression analysis were used in the analysis of the data. As a result of the analysis, it was determined that there were significant relationships between students' decision-making styles and their level of adaptation to university life. According to the regression analysis, it was observed that decision-making self-esteem significantly predicted personal adjustment, while careful decision-making style significantly predicted academic and social adjustment. In addition, in the comparison made according to demographic variables; women's panic decision-making styles cores were significantly higher than men's; on the other hand, it was determined that the class variable did not make a significant difference in terms of students' decision-making styles and their level of adaptation to university life. When all the findings obtained from the study are evaluated together, it can be stated that decision-making styles play an important role in students' adaptation to university life.

Keywords

University students, decision making styles, adjustment to university life.

Giriş

Gençlik, tüm toplumların en dinamik kesimidir. Bir toplumun sosyo-kültürel dönüşümünde ve ekonomik gelişiminde gençler büyük rol oynamaktadır. Bu yüzden genç kesimin büyük bir kısmını barındıran üniversiteler önem arz etmektedir. Üniversite dönemi gençlerin ergenlik döneminden çıkıp birer yetişkin olmaları yolunda farklı kişisel, sosyal ve ekonomik deneyimler yaşadıkları ve bu doğrultuda gelişim gösterdikleri bir geçiş dönemidir (Arıcı vd., 2019). Gençlerin bu dönemde sağlıklı bir gelişim göstermeleri, üniversite yaşamına kişisel, sosyal ve ekonomik olarak ne kadar uyum sağladığı ile ilişkilidir (Aslan, 2015).

Öğrencilerin üniversite yaşamında kişisel, sosyal ve akademik boyutlarda, duygusal, bilişsel ve davranışsal açıdan hazır olmaları ve bu yöndeki deneyimlere açık olmaları üniversite yaşamına uyum sürecini kapsamaktadır. Bu çerçevede kişisel uyum, öğrencilerin bu ortamda kendilerini güvende hissetmeleri, stresle baş edebilmeleri ve kendilerini buldukları üniversiteye hazır hissetmeleri anlamına gelmektedir. Sosyal uyum, öğrencilerin yeni ilişkilere açık olmaları, yapıcı ve empatik bir iletişim yolu benimsemeleri ve ilişkilerini sürdürebilmeleri anlamına gelmektedir. Akademik uyum ise, üniversitede okumanın gerektirdiği akademik görev ve sorumlulukları yerine getirmeye uyum sağlamak anlamlarına gelmektedir (Aslan, 2015; Kaba ve Keklik, 2016). Üniversite yaşamında, hem bireyin kendisinden beklentileri hem de toplumun bireyden beklentileri değişmekte, bu beklentiler de kişisel, sosyal ve ekonomik konularda uyum sorunları yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu uyum sorunları, öğrencilerin yıpranmasından okulu bırakmasına kadar farklı problemlere neden olabilmektedir (Akhunlar Turgut vd., 2020). Ergenlik döneminin getirdiği karmaşaları henüz tam çözmeden üniversiteye başlayan bir bireyin hayatında; aile ortamından ayrılma, farklı arkadaşlık ilişkileri, farklı sosyal ilişkiler, akademik başarı durumu ve bunun neticesinde iş bulma ile ilgili belirsizlikler uyum sorunlarına sebep olmaktadır. Bu aşamada bireylerin uyum sorunları ile baş edebilmeleri için doğru tercihlerde bulunmaları önemlidir. Üniversiteye yeni başlayan bireylerin nerede kalacakları, kimlerle arkadaşlık kuracakları, nasıl harcama yapacakları ve akademik gelişimleri için nasıl bir yol izleyecekleri konusunda sağlıklı kararlar almaları önemlidir (Avşaroğlu ve Üre, 2007). Bireyin yaşadığı uyum sorunlarını çözebilmesi, üniversite yaşamında akademik, sosyal ve kişisel alanlarda tatmin olmasına ve sağlıklı bir yetişkinlik seviyesine ulaşmasına katkıda bulunur. Bu yüzden üniversitelerde yer alan psikolojik danışma merkezlerinin uyum güçlüğü yaşama potansiyeli olan öğrencileri tespit etme ve bu bireyleri güçlendirme noktasında kritik bir görevi bulunmaktadır. Psikolojik danışma merkezlerinin öğrencilere yardımcı olabilmesi için, öncelikle uyum sorunlarına neden olan faktörlerin tespit edilmesi önemlidir (Dilekmen, 2007; Julia ve Veni, 2012).

Üniversitelerde sadece uyum problemi yaşayan ve psikolojik danışma merkezlerine başvuran bireylere yönelik müdahale hizmetlerinin yeterli olmadığı düşünülmekte, önleyici ve gelişimsel psikolojik danışma yaklaşımı kapsamında tüm öğrencilere yönelik çalışmaların yapılması ve olası uyum problemlerinin önlenmesi gerekmektedir (Clinciu, 2013). Bu çerçevede öncelikle öğrencilerin sosyal, kişisel ve akademik uyum problemlerini tetikleyen etmenlerin belirlenmesi gerekmektedir. Alanyazın incelendiğinde üniversite yaşamına uyumun; duygusal zeka (Engelberg ve Sjöberg, 2004), yaşam doyumu ve genel öz yeterlilik (Çalışandemir ve Şahin Baltacı, 2017), kişilik (Singh vd., 2017), akademik başarı ve sosyal destek (Perera ve DiGiacomo, 2015; Yalım, 2007), motivasyon ve baş etme becerileri (Friedman ve Mandel, 2009; Nes vd., 2009; Yiqun vd., 2010) ile yaş, cinsiyet ve sosyo-ekonomik statü gibi demografik değişkenlerle (Paramo Fernandez vd., 2017; Sürücü ve Bacanlı, 2010) ilişkili olduğu görülmektedir. Öğrencilerin üniversite yaşamına uyum sağlamada yaşadıkları karmaşık durumların sağlıklı karar verme süreçleri ile de yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir (Avşaroğlu ve Üre, 2007; Elias vd., 2010). Ancak, alanyazın incelendiğinde, bu ilişkiyi doğrudan araştıran bir çalışma yürütülmediği görülmektedir. Hâlbuki üniversite döneminde bireyler ailelerinden uzaklaşmakta ve yaşamlarının büyük sorumluluğunu tek başlarına üstlenmektedirler. Bu sorumluluğu yerine getirebilmeleri için öğrencilerin sağlıklı kararlar almaları gerekmektedir (Coşkun, 2018). Çünkü sağlıklı ve doğru kararlar alınmadığında bunun da üniversite yaşamına uyum sağlamada bir karmaşa yarattığı düşünülmektedir (Deniz, 2004; Dyson ve Renk, 2006).

Karar verme davranışı aşamalı olarak gelişen bir süreçtir. Bireylerin bu aşamaları algılama ve uygulama biçimleri karar verme stili olarak kavramsallaştırılmaktadır (Kuzgun, 2014). Öğrencilerin üniversite yaşamına uyum sağlayabilmeleri için uygun ve etkili karar verme becerileri kazanmaları gerekmektedir. Bu becerileri kazanmada, karar verme stillerinin önem arz ettiği düşünülmektedir (Avşaroğlu ve Üre, 2007). Alanyazın incelendiğinde birçok farklı karar verme stiline tanımlandığı görülmektedir. Bu çalışmada ise Mann ve diğerleri (1998) tarafından farklı toplumlardan üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalarda belirlenen karar verme stilleri dikkate alınmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bu karar verme stilleri; dikkatli, kaçınan, erteleyici ve panik karar verme stili olarak sınıflandırılmıştır (Deniz, 2004). Bireylerin karar verme stillerinin farklı zamanlarda ve durumlarda genel olarak sabit kaldığı, bu yüzden bireylerin yaşadıkları uyum sorunlarında karar verme stillerinin kritik bir rolü olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan üniversite yaşamına uyum sağlamada güçlük yaşayan öğrencilere yardımcı olmak için öncelikle nasıl bir karar verme süreci yürüttüklerinin bilinmesi gerekmektedir (Alharthi, 2020; Avşaroğlu ve Üre, 2007). Öğrencilerin karar verme stillerindeki genel eğilim, yaşadıkları uyum problemlerini açıklamalarında ve çözebilmelerinde kritik bir önem taşımaktadır. Buradan hareketle, öğrencilerin kendi kararlarını alabilmeleri ve bireyselleşebilmeleri için kritik bir dönem teşkil eden üniversite yaşamında kullandıkları karar verme stillerinin üniversite yaşamına uyum düzeyi ile ilişkisinin incelenmesi bu araştırmanın temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri ile üniversite yaşamına uyum düzeyleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
2. Üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri ile üniversite yaşamına uyum düzeyleri sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri ile üniversite yaşamına uyum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri, üniversite yaşamına uyum düzeylerini anlamlı olarak yordamakta mıdır?

1. Yöntem

1.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. İlişkisel tarama modelleri, belirlenen bir çalışma grubunda ilişkileri, eğilimleri ve etkileri belirlemek için yürütülen araştırmalarda kullanılmaktadır (Creswell, 2017). Bu araştırma modelinde ilişkiler ve etkiler herhangi bir müdahalede bulunmadan var olan hali ile belirlenmektedir (Büyüköztürk vd., 2018). Bu çerçevede çalışmada öncelikle, öğrencilerin karar verme stilleri ve üniversite yaşamına uyum düzeylerinin ortalama puanları belirlenmiş, bu ortalama puanların öğrencilerin cinsiyetleri ve sınıf düzeylerine göre farklılıkları sınanmıştır. Ardından öğrencilerin karar verme stilleri ve üniversite yaşamına uyum düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Son olarak, karar verme stillerinin üniversite yaşamına uyum düzeyi üzerindeki etkisi test edilmiştir.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2021-2022 eğitim öğretim yılında uygun örnekleme yöntemi ile Türkiye'nin farklı illerinde bulunan üniversitelere devam eden ve çevrimiçi Google Formlar aracılığı ile gönderilen formları gönüllü dolduran 371 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Bu örnekleme yönteminde araştırmacı ulaşabildiği katılımcılardan örneklemini oluşturmaya çalışmaktadır (Büyüköztürk vd., 2018). Araştırmanın çalışma grubuna ait demografik bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Demografik Bilgiler

Demografik Bilgiler		N	%
Cinsiyet	Kadın	257	69.3
	Erkek	114	30.7
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	184	49.6
	2. Sınıf	62	16.7
	3. Sınıf	72	19.4
	4. Sınıf ve üzeri	53	14.2
Toplam		371	100

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin % 69.3'ü (n=257) kadın, %30.7'si (n=114) erkektir. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 49.6'sı (n=184) 1. Sınıfta, % 16.7'si (n=62) 2. Sınıfta, % 19.4'ü (n=72) 3. Sınıfta, % 14.2'si (n=53) 4. Sınıf ve üzeri sınıflarda eğitimlerine devam etmektedirler.

1.3. Veri Toplama Araçları

1.3.1. Melbourne Karar Verme Stilleri Ölçeği I-II

Melbourne Karar Verme Stilleri Ölçeği karar vermede özsaygı ve karar verme stillerini ölçmek için, Mann ve diğerleri (1998) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlama çalışmaları Deniz (2004) tarafından yapılmıştır. Ölçek iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda 6 madde ile katılımcıların karar verme özsaygı düzeyleri ölçülürken, ikinci kısımda ise 22 madde ile katılımcıların karar verme stilleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Ölçeğin geçerlilik çalışmaları Kuzgun (1992) tarafından geliştirilen Karar Stratejileri Ölçeği ile yapılmış ve aralarında anlamlı ilişki bulunmuştur. Ölçek güvenilirlik çalışmaları kapsamında yapılan test tekrar test yöntemi neticesinde karar verme özsaygısında .85, kaçınan karar verme stilinde .87, panik karar verme stilinde .84, erteleyici karar verme stilinde .68 ve dikkatli karar verme stilinde .83 katsayıları elde edilmiştir. Yapılan iç tutarlılık analizi neticesinde ise, karar vermede öz saygısı için .72, kaçınan karar verme stili için .78, erteleyici karar verme stili için .65, dikkatli karar verme stili için .80 ve panik karar verme stili için .71 katsayıları elde edilmiştir (Deniz, 2004). Mevcut çalışmada yapılan güvenilirlik analizleri kapsamında Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları, karar vermede öz saygısı için .71, kaçınan karar verme stili için .78, erteleyici karar verme stili için .76, dikkatli karar verme stili için .78 ve panik karar verme stili için .75 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerliliğini sınamak için yapılan açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda ölçeğe ait Barlett küresellik testi sonucu anlamlı, KMO değeri .90 ve açıklanan toplam varyans ise %48 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin 5 faktörlü yapısını doğrulamak amacıyla yapılan birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda elde edilen uyum indekslerinin ($X^2 /sd=2.78$, CFI=.88, GFI=.90, AGFI=.89, RMSEA=.05) kabul edilebilir uyum düzeyinde olduğu tespit edilmiştir (Kline, 2011).

1.3.2. Üniversite Yaşamına Uyum Ölçeği

Üniversite öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum düzeylerini belirlemek için Aslan (2015) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, toplamda 60 maddeden ve her biri 20 maddeden oluşan akademik uyum, kişisel uyum ve sosyal uyum olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Beşli Likert tipinde olan ölçekten alınabilecek en düşük puan 60 ve alınabilecek en yüksek puan da 300'dür. Ölçeğin güvenilirliği kapsamında yapılan iç tutarlılık çalışmalarında kişisel uyum için .92, sosyal uyum için .89 ve akademik uyum için .93 katsayıları elde edilmiştir. Bu değerler ölçeğin güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir (Aslan, 2015). Mevcut çalışmada yapılan güvenilirlik analizleri kapsamında Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları, kişisel uyum için .93, sosyal uyum için .92 ve akademik uyum için .93 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerliliğini sınamak için yapılan açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda ölçeğe ait Barlett küresellik testi sonucu anlamlı, KMO değeri .94 ve açıklanan toplam varyans ise %46 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin 3 faktörlü yapısını doğrulamak amacıyla yapılan birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda elde edilen uyum indekslerinin ($X^2 /sd=3.45$, CFI=.91, GFI=.88 AGFI=.86, RMSEA=.06) kabul edilebilir uyum düzeyinde olduğu tespit edilmiştir (Kline, 2011).

1.3.3. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların cinsiyet ve sınıf düzeyine ilişkin bilgilerinin olduğu bir formdur.

1.4. İşlem

Araştırma kapsamında öncelikle, bu araştırmanın etik açıdan uygunluğu için Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurulu'ndan 23.11.2022 tarihli ve 2022/24-16 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır. Ayrıca araştırmada kullanılan ölçekleri geliştiren araştırmacılardan da gerekli izinler alınmıştır. Ardından, "Kişisel Bilgi Formu", "Melbourne Karar Verme Stilleri Ölçeği", "Üniversite Yaşamına Uyum Ölçeği" ve gerekli açıklamalar da eklenerek Google Formlar aracılığı ile doldurulabilecek bir link oluşturulmuş, gönüllü öğrencilere gönderilmiş ve veriler toplanmıştır.

1.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizinde SPSS 24.0 ve AMOS 24.0 programları kullanılmıştır. Öncelikle ölçeklerden elde edilen verilerin dağılım durumlarını kontrol etmek için betimsel analiz, ortalama puanların kategorik değişkenlerin düzeylerine göre varyanslarını kontrol etmek için de Levene's testi yapılmıştır. Ölçek puanlarının normal dağılıma uygun olup olmadıkları ile ilgili olarak çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 sınırları içinde bulunması ve varyansların homojen dağılımları için de Levene's testinde ortalama puanların kategorik değişkenlerin düzeylerine göre dağılımlarından elde edilen sonuçların $p > .05$ 'ten büyük olması koşulu esas alınmıştır (Büyüköztürk, 2017; Tabachnick ve Fidell, 2007). Analizler neticesinde; ölçek ve alt boyutlarının normal ve varyansların da homojen dağıldığı tespit edilmiş, bu çerçevede yapılan tüm analizlerde parametrik istatistiki teknikler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliklerini sınamak için AFA (Açımlayıcı Faktör Analizi) ve DFA (Doğrulayıcı Faktör Analizi) kullanılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik çalışmaları için yapılan analizlerde Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları dikkate alınmıştır. Değişkenler arası ilişkileri belirlemek için yapılan korelasyon analizinde de Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı dikkate alınmıştır. Karar verme stilleri ve üniversite yaşamına uyum puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla t-testi ve sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Son olarak, karar verme stillerinin üniversite yaşamına uyumu ne ölçüde yordadığını tespit etmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Tüm ölçümlerde anlamlılık düzeyi için .05 baz alınmıştır.

2. Bulgular

2.1. Ön Analizler

Araştırmada öncelikle veri setinin, normal dağılım ve varyansların homojenliği varsayımlarını karşılayıp karşılamadığının belirlenmesi amacıyla betimsel analiz ve Levene's testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2 ve Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 2. Ölçek Puanlarına İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişkenler	Madde Sayısı	N	Çarpıklık Değeri	Basıklık Değeri
Karar Verme Öz Saygısı	6	371	-.51	-.18
Dikkatli Karar Verme Stili	6	371	-.75	-.40
Panik Karar Verme Stili	5	371	.25	-.62
Erteleyici Karar Verme Stili	5	371	.22	-.56
Kaçıngan Karar Verme Stili	6	371	.57	-.19
Kişisel Uyum	20	371	.52	.09
Akademik Uyum	20	371	.31	.14
Sosyal Uyum	20	371	.31	.08

Bir veri setinde ölçülen her bir değişkene ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 aralığında olması veri setinin normallik varsayımlarını karşıladığını göstermektedir (Büyüköztürk, 2017). Tablo 2'ye göre, tüm ölçek ve alt boyutlarına ait çarpıklık ve basıklık değerleri -1 ile +1 aralığında olduğundan verilerin normal dağıldığı kabul edilmiş ve araştırma sorularına cevap bulmak için parametrik testlerin kullanılabilmesi sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Varyansların Homojenliği (Levene's) Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet		Sınıf Düzeyi	
	Levene	Sig.	Levene	Sig.
Karar Verme Öz Saygısı	1.45	.23	1.17	.08
Dikkatli Karar Verme Stili	.22	.63	.23	.92
Panik Karar Verme Stili	.11	.73	.46	.76
Erteleyici Karar Verme Stili	.04	.84	.78	.54
Kaçıngan Karar Verme Stili	1.20	.27	.62	.65
Kişisel Uyum	.07	.79	.95	.43
Akademik Uyum	.06	.78	.79	.53
Sosyal Uyum	1.13	.29	.69	.60

Varyansların homojenliği varsayımı, sürekli değişkenlerin varyanslarının, kategorik değişkenin her bir seviyesinde homojenlik göstermesi ile sağlanmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2007). Bu çerçevede öğrencilerin cinsiyetleri ve sınıf düzeylerine göre karar verme stilleri ölçeği ile üniversite yaşamına uyum ölçeği alt boyutlarının homojenliği Levene's testiyle belirlenmiştir. Tablo 3 incelendiğinde, ölçeklerin tüm alt boyutlarında varyansların homojen dağıldığı görülmektedir ($p > .05$). Bu sonuçlar doğrultusunda, öğrencilerin karar verme stilleri ölçeği ile üniversite yaşamına uyum ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanların cinsiyet ve sınıf değişkenine göre farklılıklarının belirlenmesinde parametrik analiz yöntemlerinden olan t-testi ve ANOVA kullanılmıştır. Karar verme stillerinin üniversite yaşamına uyum üzerindeki yordayıcı etkisini incelemek için ise çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Ancak bu analizin yapılabilmesi için bazı varsayımların karşılanması gerekmektedir. Bu analiz, verilerin normal dağılım göstermesi, değişkenler arasında otokorelasyon ve çoklu bağlantı bulunmaması durumunda yapılabilmektedir. Bu çerçevede değişkenler arasında herhangi bir korelasyon katsayısının 90 ve üzeri bir değer alması ($r = .90$ ve üzeri) ve varyans şişkinlik değerlerinin (VIF-Variance Inflation Factor) 10'dan yüksek olması durumunda çoklu bağlantı problemi olduğu varsayılmaktadır (Çokluk vd., 2010; Field, 2012). Araştırmada yapılan korelasyon analizi sonucunda değişkenler arasındaki en yüksek ilişkinin $.64$ ($r = .64$, $p < .01$) olduğu ve en yüksek VIF değerinin de 2.33 olduğu görülmüştür. Araştırmada değişkenler arasında otokorelasyon olup olmadığını tespit edebilmek içinde Durbin-Watson testi yapılmış ve 1.94 değeri bulunmuştur. Bu değer beklenen ($1.5 < DW < 2.5$) değer aralığında yer almaktadır (Kalaycı, 2010). Bu sonuçlar doğrultusunda araştırmada otokorelasyon ve çoklu bağlantı problemi olmadığı görülmüştür.

2.2. Temel Analizler

2.2.1. Öğrencilerin Karar Verme Stilleri ile Üniversite Yaşamına Uyum Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri ile üniversite yaşamına uyum düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem için t-testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Karar Verme Stilleri ve Üniversite Yaşamına Uyum Düzeyi Puanlarının Cinsiyete Göre t Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	X	SS	t	p
Karar Verme Özsaygısı	Kadın	257	1.41	.36	-1.862	.06
	Erkek	114	1.48	.33		
Dikkatli Karar Verme Stili	Kadın	257	1.61	.38	1.100	.27
	Erkek	114	1.56	.39		
Erteleyici Karar Verme Stili	Kadın	257	.90	.50	.817	.41
	Erkek	114	.85	1.51		
Kaçınan Karar Verme Stili	Kadın	257	.71	.49	-.312	.75
	Erkek	114	.72	.45		
Panik Karar Verme Stili	Kadın	257	.97	.50	2.082	.03*
	Erkek	114	.85	.51		
Kişisel Uyum	Kadın	257	3.40	.73	1.377	.17
	Erkek	114	3.30	.74		
Akademik Uyum	Kadın	257	3.62	.71	1.843	.06
	Erkek	114	3.49	.68		
Sosyal Uyum	Kadın	257	3.94	.53	.971	.33
	Erkek	114	3.90	.56		

* $P < .05$

Tablo 4'te görüldüğü üzere, üniversite öğrencilerinin panik karar verme stili ortalama puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği ($t=2.08$; $p<.05$); kadınların panik karar verme stili ortalama puanlarının ($X=.97$), erkeklerin puanlarından ($X=.85$) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin karar verme özsaygısı ($t=-1.86$; $p>.05$), dikkatli karar verme stili ($t=1.10$; $p>.05$), erteleyici karar verme stili ($t=.81$; $p>.05$), kaçınan karar verme stili ($t=-.31$; $p>.05$), kişisel uyum ($t=1.37$; $p>.05$), akademik uyum ($t=1.84$; $p>.05$) ve sosyal uyum ($t=.97$; $p>.05$) alt boyut puanlarının ise cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

2.2.2.Öğrencilerin Karar Verme Stilleri ile Üniversite Yaşamına Uyum Puanlarının Sınıf Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri ile üniversite yaşamına uyum düzeylerinin sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Karar Verme Stilleri ve Üniversite Yaşamına Uyum Düzeyi Puanlarının Sınıf Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek alt boyutları	Gruplar	N	X	SS	F	p
Karar Verme Özsaygısı	1. sınıf	184	1.41	.38	1.248	.32
	2. Sınıf	62	1.42	.31		
	3. Sınıf	72	1.48	.35		
	4.Sınıf ve üzeri	53	1.46	.28		
Panik Karar Verme Stili	1. sınıf	184	.98	.52	2.095	.09
	2. Sınıf	62	.83	.49		
	3. Sınıf	72	.91	.47		
	4. Sınıf ve üzeri	53	.91	.48		
Dikkatli Karar Verme Stili	1. sınıf	184	1.61	.39	1.537	.17
	2. Sınıf	62	1.59	.36		
	3. Sınıf	72	1.62	.36		
	4. Sınıf ve üzeri	53	1.51	.42		
Erteleyici Karar Verme Stili	1. sınıf	184	.90	.52	.519	.77
	2. Sınıf	62	.85	.50		
	3. Sınıf	72	.88	.48		
	4.Sınıf ve üzeri	53	.88	.46		
Kaçınan karar Verme Stili	1. sınıf	184	.74	.48	1.255	.28
	2. Sınıf	62	.66	.44		
	3. Sınıf	72	.70	.47		
	4.Sınıf ve üzeri	53	.69	.45		
Kişisel Uyum	1. sınıf	184	3.32	.75	1.434	.23
	2. Sınıf	62	3.24	.80		
	3. Sınıf	72	3.51	.65		
	4.Sınıf ve üzeri	53	3.40	.69		
Akademik Uyum	1. sınıf	184	3.64	.67	1.865	.12
	2. Sınıf	62	3.50	.70		
	3. Sınıf	72	3.59	.69		
	4.Sınıf ve üzeri	53	3.43	.79		
Sosyal Uyum	1. sınıf	184	3.96	.52	1.665	.17
	2. Sınıf	62	3.96	.52		
	3. Sınıf	72	3.88	.55		

4.Sınıf ve üzeri	53	3.77	.58
---------------------	----	------	-----

Tablo 5'te görüldüğü üzere, üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri ölçeği alt boyutları ile üniversite yaşamına uyum ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanların sınıf düzeylerine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, karar verme özsaygısı ($F=1.248$; $p>.05$), panik karar verme stili ($F=2.095$; $p>.05$), dikkatli karar verme stili ($F=1.537$; $p>.05$) erteleyici karar verme stili ($F=.519$; $p>.05$), kaçınan karar verme stili ($F=1.255$; $p>.05$), kişisel uyum ($F=1.434$; $p>.05$), akademik uyum ($F=1.865$; $p>.05$) ve sosyal uyum ($F=1.665$; $p>.05$) alt boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

2.2.3. Öğrencilerin Karar Verme Stilleri ile Üniversite Yaşamına Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişkilere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin karar verme stilleri ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanlarla üniversite yaşamına uyum ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanlar arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Değişkenler Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Yapılan Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	PKVS	DKVS	KKVS	EKVS	KU	AU	SU
1. KVÖS	-.627**	.265**	-.588**	-.496**	.279**	.225**	.173**
2. PKVS	1	-.094	.617**	.648**	-.255**	-.176**	-.164**
3. DKVS		1	-.211**	-.097	.166**	.328**	.295**
4. KKVS			1	.607**	-.253**	-.208**	-.213**
5. EKVS				1	-.155**	-.163**	-.119*
6. KU					1	.561**	.543**
7. AU						1	.496**
8. SU							1

N:371; ** $p<.01$, * $p<.05$

KVÖS: Karar Verme Özsaygısı; **PKVS:** Panik Karar Verme Stili; **DKVS:** Dikkatli Karar Verme Stili; **EKVS:** Erteleyici Karar Verme Stili; **KKVS:** Kaçınan Karar Verme Stili; **KU:** Kişisel Uyum; **AU:** Akademik Uyum; **SU:** Sosyal Uyum

Tablo 6'da yer alan korelasyon sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin karar verme özsaygı düzeyleri ile kişisel uyum ($r=.28$, $p<.01$), sosyal uyum ($r=.17$, $p<.01$) ve akademik uyum ($r=.22$, $p<.01$) düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Öğrencilerin dikkatli karar verme stili puanları ile kişisel uyum ($r=.16$, $p<.01$), sosyal uyum ($r=.29$, $p<.01$) ve akademik uyum ($r=.33$, $p<.01$) puanları arasında da pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Öğrencilerin kaçınan karar verme stili puanları ile kişisel uyum ($r=-.25$, $p<.01$), akademik uyum ($r=-.21$, $p<.01$) ve sosyal uyum ($r=-.21$, $p<.01$) puanları arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Öğrencilerin panik karar verme stili puanları ile kişisel uyum ($r=-.25$, $p<.01$), akademik uyum ($r=-.18$, $p<.01$) ve sosyal uyum ($r=-.16$, $p<.01$) puanları arasında da negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Son olarak, öğrencilerin erteleyici karar verme stili puanları ile kişisel uyum ($r=-.15$, $p<.01$), akademik uyum ($r=-.16$, $p<.01$) ve sosyal uyum ($r=-.12$, $p<.05$) puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir.

3.2.4. Öğrencilerin Karar Verme Stillерinin Üniversite Yaşamına Uyum Düzeylerini Yordamasına İlişkin Bulgular

Karar verme stilleri alt boyutlarının üniversite yaşamına uyum alt boyutlarını yordama düzeyini belirlemek için yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

	Değişkenler	B	β	t	p	F	R	R ²
Kişisel uyum	Model				.00	8.776	.33	.09
	Karar verme özsaygısı	.28	.13	2.00	.04			
	Panik karar verme stili	-.20	-.14	-2.00	.06			
	Dikkatli karar verme stili	.19	.10	1.93	.06			
	Erteleyici karar verme stili	.12	.10	1.22	.22			
	Kaçıngan karar verme stili	-.18	.11	-1.60	.11			
	Model				.00	11.489	.40	.12
Akademik uyum	Karar verme özsaygısı	.13	.06	.99	.32			
	Panik karar verme stili	-.07	-.05	-.65	.51			
	Dikkatli karar verme stili	.53	.29	5.68	.00			
	Erteleyici karar verme stili	-.05	-.04	-.54	.58			
	Kaçıngan karar verme stili	-.08	-.05	-.79	.43			
	Model				.00	9.476	.34	.10
	Sosyal uyum	Karar verme özsaygısı	.02	-.01	-.18	.85		
Panik karar verme stili		-.10	-.09	-1.23	.22			
Dikkatli karar verme stili		.37	.27	5.15	.00			
Erteleyici karar verme stili		-.08	-.03	.60	.55			
Kaçıngan karar verme stili		-.15	-.13	-1.90	.06			

Tablo 7'deki regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, karar verme stili alt boyutlarının kişisel uyumu ne düzeyde yordadığına ilişkin oluşturulan modelin anlamlı olduğu görülmektedir ($F=8.776$, $p<.05$). Bu modele göre karar verme stilleri alt boyutları, kişisel uyumdaki değişimin % 9'unu açıklamaktadır ($R=.33$, $R^2=.09$, $p<.05$). Modelde karar verme özsaygısı, kişisel uyumun anlamlı bir yordayıcısı iken ($\beta=.13$, $p<.05$); panik karar verme stili ($\beta=-.14$, $p>.05$), dikkatli karar verme stili ($\beta=.10$, $p>.05$), erteleyici karar verme stili ($\beta=.10$, $p>.05$) ve kaçıngan karar verme stili ($\beta=.11$, $p>.05$) kişisel uyumun açıklanmasında anlamlı bir katkısı yoktur. Karar verme stili alt boyutlarının akademik uyumu ne düzeyde yordadığına ilişkin oluşturulan modelin de anlamlı olduğu görülmektedir ($F=11.489$, $p<.05$). Bu modele göre karar verme stilleri alt boyutları, akademik uyumdaki değişimin % 12'sini açıklamaktadır ($R=.40$, $R^2=.12$, $p<.05$). Modelde dikkatli karar verme stili, akademik uyumun anlamlı bir yordayıcısı iken ($\beta=.29$, $p<.05$); karar verme özsaygısı ($\beta=.06$, $p>.05$), panik karar verme stili ($\beta=-.05$, $p>.05$), erteleyici karar verme stili ($\beta=-.04$, $p>.05$) ve kaçıngan karar verme stili ($\beta=-.05$, $p>.05$) akademik uyumun açıklanmasında anlamlı bir katkısı yoktur. Son olarak karar verme stili alt boyutlarının sosyal uyumu ne düzeyde yordadığına ilişkin oluşturulan modelin de anlamlı olduğu görülmektedir ($F=9.476$, $p<.05$). Bu modele göre karar verme stilleri alt boyutları, sosyal uyumdaki değişimin % 10'unu açıklamaktadır ($R=.34$, $R^2=.10$, $p<.05$). Modelde dikkatli karar verme stili, sosyal uyumun anlamlı bir yordayıcısı iken ($\beta=.27$, $p<.05$); karar verme özsaygısı ($\beta=-.01$, $p>.05$), panik karar verme stili ($\beta=-.09$, $p>.05$), erteleyici karar verme stili ($\beta=-.03$, $p>.05$) ve kaçıngan karar verme stili ($\beta=-.13$, $p>.05$) sosyal uyumun açıklanmasında anlamlı bir katkısı yoktur.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri ile üniversite yaşamına uyum düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu ve karar verme stillerinin üniversite yaşamına uyumu anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulgular sırasıyla ele alındığında; cinsiyete göre sadece panik karar verme stilinde anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre kadınların panik karar verme stilinden aldığı puanlar erkeklerin puanlarından daha yüksektir. Bu konuda alanyazın incelendiğinde farklı sonuçların olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalarda karar verme stillerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucu elde edilirken (Avşaroğlu ve Üre, 2007; Eraslan, 2015; Mau, 2000; Taşdelen, 2001; Tekin vd., 2010), bazı çalışmalarda ise karar verme stillerinin cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür (Certel vd., 2013; Çetin vd., 2011; Keskin vd., 2016; Tatlıoğlu, 2014; Tuinstra, 2000). Kadınlarda duygusal süreçler özellikle hormonal döngülerden dolayı erkeklerden farklı bir seyir izlemektedir. Bu yüzden kadınların karar verme durumlarında daha duygusal ve anlık tepkiler verdikleri, daha fazla stres yaşadıkları için kararlarını duygusal durumlarına göre aldıkları ve kadınların panik karar verme stilini erkeklerden daha fazla kullandıkları düşünülmektedir (Keskin vd., 2016; Tuinstra vd., 2000). Üniversite yaşamına uyum açısından bakıldığında ise öğrencilerin puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Bu bulguya benzer olarak bazı çalışmalarda da (Çalışandemir ve Şahin Baltacı, 2017; Engelberg ve Sjöberg, 2004; İkiz vd., 2015; Yılmaz ve Zembat, 2019) öğrencilerin üniversite yaşamına uyum düzeylerinin cinsiyet açısından farklılaşmadığı bulunmuştur. Bazı çalışmalarda ise (Erkan vd., 2012; Kacur ve Atak, 2011), erkek öğrencilerin genel olarak üniversite yaşamında daha fazla uyum problemleri yaşadıkları tespit edilmiştir. Üniversite yaşamına uyumda cinsiyetin anlamlı bir farklılık yaratmadığı bulgusunun, günümüzde üniversite öğrencilerinin eğitsel, sosyal ve çevresel şartlarının büyük oranda eşit olması ile açıklandığı görülmektedir (İkiz vd., 2015). Ayrıca, üniversite yaşamına uyum göstermede destek sistemlerine başvuran öğrencilerin daha az sıkıntı yaşadıkları ve kadınların problemlerini çözmek için çevrelerinde var olan destek sistemlerini kullanmada daha aktif oldukları için üniversite yaşamına daha kolay uyum sağladıkları da (Bülbül ve Acar Güvendik, 2014) ifade edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen diğer bir bulguya göre, öğrencilerin karar verme stillerinin sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı bulunmuştur. Benzer olarak, Avşaroğlu ve Üre (2007) tarafından yapılan çalışmada da üniversite öğrencilerinin karar verme stillerinde sınıf düzeylerine göre bir farklılaşma olmadığı sonucunu elde edilmiştir. Bireylerin kullandıkları karar verme stilleri zamanla sabit bir eğilim göstermektedir (Deniz, 2004). Ancak Tatlıoğlu (2014) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada, öğrencilerin karar verme özsaygısı ve dikkatli karar verme stillerinin sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini; kaçınan, erteleyici ve panik karar verme stillerinin ise sınıf değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığını tespit etmiştir. Bu bulguya göre, birinci sınıf öğrencilerinin kaçınan, erteleyici ve panik karar verme stili puanlarının dördüncü sınıf öğrencilerinden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu, bunun da beklenen yönde bir sonuç olduğu belirtilebilir. Araştırmada, üniversite yaşamına uyum açısından da sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Benzer şekilde, Öztemel (2010) tarafından yapılan çalışmada da öğrencilerin üniversite yaşamına uyumlarının sınıf düzeyine göre farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgudan farklı olarak çok sayıda çalışmada (Aladağ Bayrak ve Bülbül, 2013; İkiz vd., 2015; Song, 2017; Yılmaz ve Zembat, 2019), sınıf düzeyine göre öğrencilerin üniversite yaşamına uyum düzeylerinde anlamlı farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmalarda genel olarak üniversitede sınıf düzeyi arttıkça üniversite yaşamına uyum düzeyinin de arttığı sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre, olgunlaşma ve alışma süreci ile birlikte öğrencilerin üniversite yaşamına daha aktif bir şekilde dahil oldukları ve uyum sağladıkları düşünülmektedir (İkiz vd., 2015). Mevcut çalışmada sınıf düzeyleri açısından üniversite yaşamına uyum puanlarında anlamlı bir farklılık olmamasının çalışma kapsamında toplanan verilerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun 1. sınıf öğrencileri olduğu görülmektedir. Bu durumun diğer sınıflarda eğitim gören öğrencilerden elde edilen verilerden, kategorileri karşılaştırmak için güçlü sonuçlar elde edilmesini engellediği söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin karar verme stilleri ile üniversite yaşamına uyum düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Üniversiteye başlayan bir öğrencinin uyum sağlayabilmesi için doğru tercihlerde bulunması önemlidir. Özellikle yeni arkadaş seçiminde, gireceği sosyal çevreyi belirlemede, akademik gelişimine yönelik fırsatlar arasından kendisi için en uygun olanı belirlemede alacağı tatminkâr kararlar üniversite yaşamına uyum sağlamasına doğrudan etki etmektedir (Avşaroğlu ve Üre, 2007; Buote, 2007). Yine, belirlenen alanlarda verdiği kararların arkasında durabilen, bağımsız karar alabilen ve dikkatli bir şekilde tercihlerini belirleyen bireylerin üniversite yaşamına daha iyi uyum sağlayabileceği düşünülmektedir (Clinciu, 2013; Turgut vd., 2020). Nitekim bu çalışmada da karar verme özsaygısı yüksek olan ve dikkatli karar verme stilini daha çok kullanan öğrencilerin üniversite yaşamına uyum puanlarının da daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca, karar verme stilleri alt boyutlarından karar verme özsaygısının üniversite yaşamına uyum alt boyutlarından kişisel uyumu; dikkatli karar verme stili alt boyutunun da akademik ve sosyal uyumu anlamlı bir şekilde yordadığı sonucu elde edilmiştir. Flipello ve diğerleri de (2013) yaptıkları çalışmada akademik başarının karar verme özsaygısı

ve işlevsel karar verme stilleri ile şekillendiğini belirlemiştir. Başka bir çalışmada (Elias vd., 2010), öz yeterliliği yüksek, kendi kararlarını alabilen öğrencilerin daha iyi uyum gösterdikleri sonucu elde edilmiştir. Bağımsız karar alabilen, kararlarının arkasında durabilen ve karar almada tercihleri doğru belirleyebilen bireylerin yeni ortamlara ve durumlara daha iyi uyum sağladıkları bu yüzden de üniversite yaşamına daha iyi uyum sağladıkları düşünülmektedir (Dyson ve Renk, 2006; Julia ve Veni, 2012; Pahsa ve Munaf, 2013).

Çalışmadan elde edilen bütün bulgular bir arada değerlendirildiğinde, öğrencilerin üniversite yaşamına uyum göstermelerinde karar verme stillerinin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda üniversite öğrencilerine yönelik psikolojik danışmanlık hizmetleri kapsamında oryantasyon çalışmalarına ağırlık verilmesinin önemli olduğu görülmektedir. Yine, sağlıklı karar vermeye yönelik bilgi ve becerilerin kazandırılmasının, öğrencilerin üniversite yaşamına sağlıklı bir şekilde uyum sağlamalarına ve karar almada bilinçli ve doğru hareket etmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmacılara ise karar verme becerileri ile ilgili eğitim programları hazırlayıp öğrencilere uygulamaları ve bu çalışmaların öğrencilerin üniversite yaşamına uyum düzeyleri üzerindeki etkilerini incelemeleri önerilmektedir. Ancak, çalışma belirtilen katkılara ek olarak bazı sınırlılıklar da taşımaktadır. Çalışmada verileri toplamak için uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi ile toplanan bulguların evrene genellenme noktasında zayıf kaldığı düşünülmektedir (Büyüköztürk vd., 2018). Özellikle farklı üniversitelerde ve farklı bölümlerde eğitimlerine devam eden öğrencilerin uyum problemlerini ve karar verme stilleri ile ilişkisini tespit etmede seçkisiz örnekleme yöntemlerinden tabakalı örnekleme yöntemi ile katılımcıların belirlenmesinin daha güçlü sonuçlar elde edilmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça | References

- Akhunlar Turgut, M. N., Sarıot Ertürk, Ö., Karşlı, F. ve Şakiroğlu, M. (2020). Algılanan stres ve üniversite yaşamına uyum ilişkisinde bir aracı değişken: Ayrılık anksiyetesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 338-353. doi: 10.16986/HUJE.2018044072
- Aladağ Bayrak, Ö. & Bülbül, T. (2013). The examination of vocational high school students' integration levels to higher education according to various variables. *Sakarya University Journal of Education*, 3(2), 6-20.
- Alharthi, M. (2020). First-year students' adjustment to university life: A case study of implementing college buddy program. *International Journal of Higher Education*, 9(1), 116-125.
- Arcı, F., Ekini Ö. ve Efendioğlu, A. (2019). Üniversite öğrencilerinin üniversite eğitimi ve yaşamına ilişkin problemleri: Bir durum çalışması. *Journal of Advanced Education Studies*, 1(2), 79-95.
- Aslan, S. (2015). Üniversite yaşamına uyum ölçeğinin geliştirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(04), 132-145.
- Avşaroğlu, S. ve Üre, Ö. (2007). Üniversite öğrencilerinin karar vermede özsaygı, karar verme ve stresle başa çıkma stillerinin benlik saygısı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 85-100.
- Buote, V. M., Pancer, S. M., Pratt, M. W., Adams, G., Birnie-Lefcovitch, S., Polivy, J., & Wintre, M. G. (2007). The importance of friends: Friendship and adjustment among 1st-year university students. *Journal of Adolescent Research*, 22(6), 665-689. <https://doi.org/10.1177/0743558407306344>
- Bülbül, T. ve Acar Güvendik M. (2014). Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin yükseköğretim yaşamına uyum düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 397-418. <http://dx.doi.org/10.12973/jesr.2014.41.21>
- Büyükoztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi
- Certel, Z., Aksoy, D., Çalışkan, E., Lapa, T. Y., Özçelik, M. A. ve Çelik, G. (2013). Research on self-esteem in decision making and decision-making styles in taekwondo athletes. *Procedia -Social and Behavioral Sciences*, 93, 1971-1975. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20163101011>
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- Cliniciu, A. I. (2013). Adaptation and stres for the first year university students. *Procedia-social and behavioral sciences*, 78, 718-722. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.04.382>
- Coşkun, Y. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik danışma ve rehberlik ihtiyaç örüntüleri ve başvurdukları yardım kaynakları. *Electronic Turkish Studies*, 13 (2), 213-228.
- Çalışandemir, F. ve Şahin Baltacı, H. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının üniversiteye uyum düzeylerinin yordayıcıları olarak yaşam doyumu ve genel öz-yeterlik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 229-249. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.319821>
- Çetin, M.Ç., Taşgın, Ö., & Arslan, F. (2011). The relationship between reaction time and decision-making in elite kickboxing athletes. *World Applied Sciences Journal*, 12(10), 1826-1831.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyükoztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Pegem Akademi.
- Deniz, M. E. (2004). Üniversite öğrencilerinin karar vermede öz saygı karar verme stilleri ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine bir araştırma. *Eurasian Journal of Educational Research*, (15), 23-35
- Dilekmen, M. (2007). Orientation program and adaptation of university students. *Psychological Reports*, 101(3_suppl), 1141-1144. <https://doi.org/10.2466/pr0.101.4.1141-1144>
- Dyson, R., & Renk, K. (2006). Freshmen adaptation to university life: Depressive symptoms, stress, and coping. *Journal of Clinical Psychology*, 62(10), 1231-1244. <https://doi.org/10.1002/jclp.20295>

- Elias, H., Noordin, N., & Mahyuddin, R. (2010). Achievement motivation and self-efficacy in relation to adjustment among university students. *Journal of Social Sciences*, 6(3), 333–339. <https://doi.org/10.3844/jssp.2010.333.339>
- Engelberg, E. & Sjöberg, L. (2004). Emotional intelligence, affect intensity, and social adjustment. *Personality and Individual Differences*, 37(3), 533–542. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2003.09.024>
- Eraslan, M. (2015). Üniversite spor bölümü öğrencilerinin atılgnlık ve karar verme stillerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 4(1), 214–223
- Erkan, S., Özbay, Y. Cihangir-Çankaya, Z. ve Terzi, Ş. (2012). Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları problemler ve psikolojik yardım arama gönüllükleri. *Eğitim ve Bilim*, 37 (164), 94–107.
- Field, A. (2012). *Discovering statistic using SPSS*. Sage Publications.
- Filippello, P., Sorrenti, L., Larcana, R., & Rizzo, A. (2013). Academic under achievement, self-esteem and self-efficacy in decision making. *Mediterranean Journal of Clinical Psychology*, 1(3). <http://dx.doi.org/10.6092/2282-1619/2013.1.934>
- Friedman, B., & Mandel, R. G. (2009). The prediction of college student academic performance and retention: Application of expectancy and goal setting theories. *Journal of College Student Retention: Research, Theory and Practice*, 11(2), 227–246. <https://doi.org/10.2190/CS.11.2.d>
- Kaba, I. ve Keklik, I. (2016). Öğrencilerin üniversite yaşamına uyumlarında psikolojik dayanıklılık ve psikolojik belirtiler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 98–113.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil.
- Kacur, M. ve Atak, M. (2011). Üniversite öğrencilerinin sorun alanları ve sorunlarla baş etme yolları: Erciyes üniversitesi örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 31(2), 273–297
- Keskin, D. Ö. Y., Bayram, L., Derebaşı, D. G., Bostancı, Ö., ve Kabadayı, M. (2016). Üniversite öğrencilerinin kullandıkları karar verme stratejilerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 1–12.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford.
- Kuzgun, Y. (2014). *Meslek gelişimi ve danışmanlığı*. Nobel Yayınları
- Julia, M., & Veni, B. (2012). An analysis of the factors affecting students' adjustment at a university in Zimbabwe. *International Education Studies*, 5(6), 244–251. <http://dx.doi.org/10.5539/ies.v5n6p244>
- İkiz, F.E., Asıcı, E., Savcı, M. ve Yörük, C. (2015). Problemlerle internet kullanımı ile üniversite yaşamına uyum ilişkisi. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 4 (1), 34–50
- Mann, L., Radford, M., Burnett, P., Ford, S., Bond, M., Leung, K., Nakamura, H., Vaughan, G., & Yang, K.S. (1998). Cross-cultural differences in self-reported decision-making style and confidence. *International Journal of Psychology*, 33, 325–335.
- Mau, W.C. (2000). Cultural differences in career decision-making styles and self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 57, 365–378. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1999.1745>
- Nes, L. S., Evans, D. R., & Segerstrom, S. C. (2009). Optimism and college retention: Mediation by motivation, performance, and adjustment. *Journal of Applied Social Psychology*, 39(8), 1887–1912.
- Öztemel, K. (2010). Teknik eğitim fakültesi öğrencilerinin uyum düzeylerinin incelenmesi. *Politeknik Dergisi*, 13(4), 319–325. <http://dx.doi.org/10.2339/2010.13.4>
- Paramo Fernandez, M. F., Araújo, A. M., Tinajero Vacas, C., Almeida, L. S., & Rodríguez González, M. S. (2017). Predictors of students' adjustment during transition to university in Spain. *Psicothema*, 29(1), 67–72.
- Pasha, H. S. & Munaf, S. (2013). Relationship of self-esteem and adjustment in traditional university students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 84, 999–1004. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.688>
- Perera, H. N. & DiGiacomo, M. (2015). The role of trait emotional intelligence in academic performance during the university transition: An integrative model of mediation via social support, coping, and adjustment. *Personality and Individual Differences*, 83, 208–213. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.04.001>
- Singh, T. K., Pandey, P., Mahajan, A., & Kaushik, S (2017). Personality, adjustment and emotional intelligence of college going graduates. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 8(5), 352–355.

- Song, J. Y. (2017). The effects of inter personal relation and social support on college freshmen's adaptation to college life. *Journal of the Korea Academia-Industrial Cooperation Society*, 18(12), 335-345.
- Sürücü, M. ve Bacanlı, F. (2010). Üniversiteye uyumun psikolojik dayanıklılık ve demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 30(2).
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multi variate statistics*. Boston, MA: Pearson.
- Tatlıoğlu, K. (2014). Üniversite öğrencilerinin karar vermede öz-saygı düzeyleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 150-170.
- Taşdelen, A. (2001). Öğretmen adaylarının bazı psiko-sosyal değişkenlere göre karar verme stilleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (10), 40-52.
- Tekin, Ö. A. ve Ehtiyar, V. R. (2010). Yönetimde karar verme: Batı Antalya bölgesindeki beş yıldızlı otellerde çalışan farklı departman yöneticilerinin karar verme stilleri üzerine bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 20(5), 3394-3414.
- Tuinstra, J., Van Sonderan F.L.P., Grootthoff J.W., Van Den Heuvel W.J.A. & Post D. (2000). Reliability, validity and structure of the adolescent decision making questionnaire among adolescents in the Netherlands. *Personality and Individual Differences*, 28, 273-285. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(99\)00096-3](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(99)00096-3)
- Turgut M, Ertürk Ö, Karlı F ve Şakiroğlu M (2020). Algılanan stres ve üniversite yaşamına uyum ilişkisinde bir aracı değişken: Ayrılık anksiyetesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 338 – 353.
- Yalım, D. (2007). *Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin uyumu: psikolojik sağlamlık, basa çıkma, iyimserlik ve cinsiyetin rolü* [Yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Yılmaz, H. ve Zembat, R. (2019). Okul öncesi öğretmen adaylarının duygusal zeka düzeyleri ile üniversite yaşamına uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (52),118-136. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.569593>
- Yiqun, G., Yueqin, H., & Yiwen, Z. (2010). Proactive and preventive coping in adjustment to college. *Psychological Record*, 60(4), 643-657.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu araştırmaya ilişkin verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

1. Yazar % 45 oranında, 2. Yazar %35 ve 3. Yazar %20 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Reklam Filmlerinde Modern Erkekliğin İnşası: Ev işi Reklamları Örneği

Construction of Modern Masculinity in Commercials: Examples of House work Commercials

Gökhan DEMİREL

Asst. Prof. Muş Alparslan University, Communication Faculty, Muş, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Muş Alparslan Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Muş, Türkiye

ORCID: 0000-0002-6252-8383 / g.demirel@alparslan.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Demirel, G. (2023). Construction of Modern Masculinity in Commercials: Example of Housework Commercials. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 71-86

Demirel, G. (2023). Reklam Filmlerinde Modern Erkekliğin İnşası: Ev işi Reklamları Örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 71-86

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 23 February/Şubat 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 09 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 71-86

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Gökhan DEMİREL).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Toplumun bireyden beklentilerini temsil eden cinsiyet rolleri, kültürel, sosyal ve politik bağlamda biçimlendirilmektedir. Bu roller, bireyin ne yapıp ne yapamayacağına dair sınırlıkları belirlemektedir. Geleneksel bakış açısına göre kadın ev içindeki işlerden sorumlu tutulurken, erkek ise ev dışındaki işlerden sorumlu tutulmaktadır. Ancak erkek ve kadının geleneksel cinsiyet rolleri, kentleşme ve modernleşme ile birlikte değişmeye başlamıştır. Büyük kentlerde ebeveynlerin birlikte çalıştığı veya sadece kadının çalıştığı, erkeğin ise evde durduğu örnekler mevcuttur. Bu örnekleri dizi, film ve reklam gibi medya içeriklerinde görebilmekteyiz. Özellikle de reklamlarda bu konuda oldukça fazla ve çeşitli örnekler sergilenmektedir. Erkekliği modern kimlik bağlamında yeniden kurgulayan, özellikle ev işi reklamları, erkeği bu işleri yaparken ya tek başına ya da kadının yanında konumlandırmaktadır. Bu çalışma, çamaşır/bulaşık makinesi, ocak/fırın gibi beyaz eşya ile süpürge, kahve makinesi ve ütü gibi küçük ev aletleri reklamlarında erkeğin nasıl konumlandırıldığını sorgulamaktadır. Çalışma kapsamında erkek kimliğinin modernizm bağlamında reklamlar tarafından yeniden kurgulanmasında kullanılan göstergelerin içeriksel bağlamda analiz edilerek açıklaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Toplumsal cinsiyet, erkek, erkeklik, reklam, kadın, kimlik

Abstract

Gender roles, which represent the expectations of the society are shaped in the cultural, social and political context. These roles set limits on what an individual can and cannot do. According to the traditional gender roles, while women are held responsible for chores, men are held responsible for working outside the home. However, the traditional gender roles have begun to change with urbanization and modernization. In big cities, there are examples where parents work together or only women work and men stay at home. Examples can be seen in media content such as TV series, movies and advertisements. Especially in advertisements, there are many and various examples on this subject. Especially housework advertisements, which reconstruct masculinity in the context of modern identity, position the man either alone or next to the woman while doing these works. This study questions how men are positioned in advertisements for household goods such as washing machine/dishwasher, cooker/oven and small household appliances such as vacuum cleaner, coffee machine and iron. Within the scope of the study, it is aimed to analyze and explain the indicators used in the re-construction of male identity by advertisements in the context of modernism.

Keywords

Gender, male, masculinity, commercial, female, identity

Giriş

Toplum, dinamik bir yapı olarak tüm birey, kurum ve diğer bileşenleriyle birlikte sürekli, bir düzen ve değişim içerisinde. Toplumsal düzen, belirli kural, kanun ve davranış biçimleriyle korunmaktadır. Büyük oranda kültürel, sosyal ve politik yaklaşımlarla oluşturulan bu düzende, toplumun her bireyinin belli bir rolü vardır. Kadın ev erkek bireylere yüklenen cinsiyet rolleri de bu kapsamdadır. Toplumun her iki bireye yüklediği görev ve sorumluluklara işaret eden cinsiyet rolleri aynı zamanda bireylerin sınırlarını da belirlemektedir. Buna göre erkeğin ev dışında bulunması, ağır işler olsa dahi çalışması, her ne şekilde, saygı duyulması adına, olursa olsun evini geçindirmesi ve ailesini koruması görev ve sorumluluğu varken; kadının ise evde durması, evin işleriyle ilgilenmesi, eşi ve çocuklarının bakımına ve evin diğer işlerine dair görev ve sorumluluğu vardır. Temel ayırım noktalarından biri mekânsal sınırlılıkken diğer ise ekonomik ve manevi sınırlılıktır. Kadının ekonomik bir özgürlük veya kazanımı bu düzende yokken erkeğin ise duygusal ve güçsüz olma durumu yoktur.

Toplumsal yapıyı oluşturan bileşenler, birbirine bağımlı olduğundan dolayı, birinde meydana gelen değişim, diğer bileşenleri de etkilemektedir. Bu yapıda kadının iş hayatına atılması, toplumda bir diğer bileşen olan erkeğin de rol ve konumunu değiştirmiştir. Kentleşme ve modernleşme ile küçük aile yapılarının oluşması, bu etkinin oluşmasında büyük pay sahibidir. Kadının çalışma hayatındaki varlığının normalleşmesi, erkeğin de ev içindeki varlığını ve ev işlerini yapmasını normalleştirmiştir. Dolayısıyla hem ev içi işlerin hem de ev dışı işlerin yavaş yavaş cinsiyetsizleşmeye başladığı, yani her iki cinsiyete ait bireylerin de her iki işi gayet normal bir şekilde yapabildiği bir modernizm dönemi yaşanmaktadır. Geleneksel ve dijital medyada bunun örnekleri dizi, film, yarışma ve eğlence programlarında sıklıkla gösterilmektedir. Örneklerin sıklıkla tekrarlandığı bir diğer medya içeriği ise reklamlardır. Özellikle de ev işlerinde yardımcı beyaz eşya reklamları ile diğer küçük ev aletleri reklamlarında, erkeğin bulaşıkları makineye yerleştirdiği, çamaşır yıkayıp astığı, fırını kullandığı veya ütü yaptığı hatta çocuğunun bakımıyla ilgilendiği veya evi temizlediği örnekleri görebilmekteyiz. Gün boyunca bu tarz içeriklere maruz kalan kitle, durumu normalleştirebilmektedir. Böylece erkeğin geleneksel cinsiyet rolüne dair kodların değişimi ve modernleşmesi, reklamların kitlesel etkisinden kaynaklı, hızlanabilmektedir.

Bu kapsamda Türkiye'nin en fazla bilinirliğe ve aynı zamanda Youtube platformunda en yüksek abone sayısına sahip ilk beş (Beko, Arçelik, Vestel ve Bosch ve Profilo) markanın Youtube'da yayınlanan ortak kullanım ve cinsiyetsiz ürünler (tırış makinası, epilasyon cihazı, saç maşası, tırış bıçağı gibi ürünler hariç) olan fırın, ocak, ütü, elektrikli süpürgesi, kahve makinesi gibi ev ürünleri ile airfry, akıllı süpürge, robot süpürge gibi akıllı teknoloji ürünleri reklamları incelenmiştir. Youtube, Türkiye'de faaliyet gösteren neredeyse bütün markaların resmi ve paylaşım hesaplarının bulunduğu bir platformdur. Firmalar televizyon ekranlarında yayınladıkları reklamların aynılarını veya daha uzun versiyonlarını yine kendi hesapları üzerinden bu platform üzerinden paylaşmaktadır. Tüm verilerin derli toplu ve her an ulaşılabilir olması, Youtube platformunun çalışmanın evreni olarak seçilmesinde birincil nedeni oluşturmıştır.

Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında beyaz eşya ve küçük ev aletleri reklamlarında oynatılan erkek bireylerin nasıl konumlandırıldığı, hangi rollerde yer aldıkları, ev işlerini nasıl yaptıkları, duygu durumları, reklam sloganları, verilmek istenilen mesajlar ve varsa diyalogları içerik analizi yöntemiyle incelenerek, modern erkeklik imajının nasıl inşa edildiği çözümlenmeye ve anlaşılmasına çalışılacaktır.

1. Kimlik Tanımları

Kimlik, bireyin kim olduğunu tanımlayan ve "ben kimim" sorusuna verdiği cevaptır. Toplumsal düzende bireyi toplumdaki diğer bireylerden ayıran temel özellikler bütünüdür. Kimlik, insana özgü belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünüdür (Bülül, 2014, s. 4). Kimlik, sabit değil dinamik bir yapıyı, yani zamanla değişim geçiren bir yapıyı temsil etmektedir. Kimlik, sosyolojik anlamda insanla ilişkili bir kavramdır ve sosyoloji alanı başta olmak üzere antropoloji, psikoloji gibi diğer birçok disiplinin de ortak çalışma alanına girmektedir. Farklı alanlara göre farklı biçimlerde şekillenen kavramın; fiziksel, bilişsel ve toplumsal öğeler içermesi, sabit bir ifadeyle tanımlanmasını güçleştirmektedir (Atak, 2011, s. 164). Bu nedenle kimliğin tanımının doğru yapılması, bütüncül bir çalışma ve araştırma için oldukça önem arz eder.

Kimlik toplumsal aidiyet adına, kendimizi toplumun belli gruplarına ait hissettiren bir kavramdır. İnsan, sosyal bir varlık olarak toplumla etkileşim halinde kalmaya ihtiyaç duyar. Bireyin sosyalleşme gereksinimi, onun kimlik inşa sürecinde oldukça önem arz eder. Sosyalleşme, toplumda aidiyet duyulan çeşitli kategori ve gruplar üzerinden gerçekleştirilmektedir. İş arkadaşlıkları, aile ve akrabalık ilişkileri, spor takımları, coğrafi, politik veya etnik aynılık, birey için aidiyet ve etkileşim kurduğu birer grup temsilidir. Bireyin çevresiyle ve gruplarla aidiyet duygusu için kurduğu etkileşim, bilişsel bir süreç olarak kabul edilmektedir (Bilgin, 2003, s. 190). Birey, kendi kimliğini ve benliğini toplumdaki diğer birey ve gruplarla kurduğu ilişki üzerinden inşa etmektedir. İnsanın sosyalleşme, iletişim ve etkileşim kurma gereksinimi, bu bilişsel sürece dayanmaktadır.

Birey temelli olan bu yaklaşımda birey, toplumla karşılıklı ilişki içerisinde yer alır. Toplum bireyi inşa ederken, birey de toplum karşısında aktif rol oynayarak toplumun inşasında rol almaktadır (Metin, 2011, s. 75). Sosyal yapının sürdürülmesi, değişmesi ve yeniden şekillenmesi kimlik etkili bir olgudur (Alpman, 2018, s. 18). Ancak hem bireyin hem de toplumun sağlıklı bir ilerleme adına ihtiyaç duyduğu bu karşılıklı etkileşim, toplum tarafından dayatılan bazı kanun, kural ve rollere göre şekillenmektedir. Kimlik de bu bağlamda toplumsal olarak üstlendiğimiz rol ve görevleri, neler yapıp neler yapamayacağımıza dair sınırlılıklarımızı belirlemektedir (Dökmen, 2014, s. 26). Zira birey ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşim olsa da baskın ve baskıcı olan taraf her zaman toplumun kendisi olmaktadır. Bu da onu rol belirleyici konuma doğrudan getiren bir ayrıcalıktır. Örneğin birey toplumsal rollere aykırı davrandığında dışlanma, yargılanma ve yalnız bırakılma gibi risklerle karşılaşabilmektedir. Sağlıklı bir bütünsellik için sosyalleşme gereksinimi duyan birey için bu bazen yüzleşmesi güç bir durum yaratmaktadır.

2. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Kimliklerin olarak inşa sürecinde bireyin cinsiyet kategorisi toplumsallaşma adına oldukça önemlidir. Cinsiyet rolleri olarak kabul edilen bu roller, bireyin ait olduğu toplumun kültürüne, değer ve normlarına, yaşam biçimlerine, gelenek ve göreneklerine göre davranması esasına dayanmaktadır. Bireylerin toplumsallaşma süreçlerini ve biçimlerini doğrudan etkileyen kodları da içeren bu roller, bireylerin aldığı sorumlulukları, yaptıkları işleri şekillendirmektedir.

Bireyin kimliğinin bileşenlerinden biri haline gelen bu roller, “kişinin dahil olduğu sosyal ilişkiler içerisindeki yerini anlamlandırmasını sağlayan başlıca” etmenlerdir (Alpman, 2018, s. 3). Cinsiyet rolleri de bu kapsamda toplum tarafından net olarak belirlenmiş rolleri temsil etmektedir. Bunlar; toplumsal düzeyde cinsiyetlere göre neler yapıp, neler yapılamayacağına dair sınırların çizilmesi demektir. Toplumsal cinsiyet terimini sosyolojiye kazandıran Oakley’e göre cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki gözle görülebilir biyolojik ayrımlara dayanırken, toplumsal cinsiyet kültürel bir mesele olarak, “kadınlık” ve “erkeklik” olarak toplumsal bir sınıflandırmaya dayanmaktadır (1985, s. 16). Toplumsal cinsiyet rol ve görevlerin çoğu, kadın ve erkek olarak biyolojik ayrımdan değil, toplumsal olarak inşa edilmiş norm ve beklentilerden kaynaklanmaktadır. Kadın ve erkeğe yöneltelen davranış kalıpları da bu minvalde şekillenir. Onlara farklı özellikler, davranışlar, görevler yükler. Ev işleri kadın ile konumlandırılmışken, ailenin gelirinin sağlanması ise erkeğe görev biçilmiştir. Kadınlardan ve erkeklerden beklenen roller, davranışlar, duygular ve faaliyetler farklıdır (Dökmen, 2014, s. 17).

Kadın ve erkeğe, kadınlık ve erkeklik düzleminde yüklenen bu sorumluluk ve görevler, kültürel anlam ve beklentilerden oluşmaktadır. Bu rollerin yerine getirilmesi ise toplum tarafından beklenir. Kadın ve erkeğin farklılıklarına dikkat çeken bu cinsiyet rolleri, bireysel kimlikleri, sembolik düzeyde erkeklik ve kadınlığın kültürel idealler ile stereotipleri, kurumlar ve örgütlerdeki cinsel iş bölümlerini de kapsamaktadır (Marshall, 1999, s. 98). Kadınlık ve erkeklik rolleri arasındaki keskin ayrım o kadar nettir ki sınırların ihlali toplumsal olarak ayıplanma veya dışlanma ile cezalandırılabilir. Esasen davranış, tutum ve rollerle ilgili olan bu terimlerin ayrımı toplum nezdinde oldukça önemlidir. Bu nedenle de alanları oldukça net bir şekilde birbirinden ayrılmıştır. Cinsiyet temelinde birbirinden ayrılan davranışların, rollerin ve tutumların birbirine karıştırılmasına müsaade edilmez (Vatandaş, 2007, s. 30-31). Ancak günümüz mekân ve koşulları toplumsal cinsiyet rollerinin yumuşamasını veya dönüşmesini zorunlu kılmıştır.

Cinsiyet rolleri de tıpkı kimlik gibi dinamik bir yapıyı temsil eder ve hem mekâna hem de zaman göre değişmekte, değişimi gerekli olmaktadır. Modern öncesi geleneksel yapılarda kimliğin durağan ve izole bir yapıya sahip olduğunu belirten Yurttaş’a göre, bireyin farklı yaşam biçimleri ve farklı kimliklerle karşılaşması kısıtlanmaktaydı. Ancak, modernleşme ile birlikte bu durağan ve izole durum ortadan kalkmaya başlamıştır (Yurttaş, 2019, s. 829). Öyle ki, bugün modernizm hatta post-modernizm ile birlikte bu rollerin dönüşmeye başladığı açıkça görülebilmektedir. Mekân ve zaman karşılıklı ilişki içinde birbirlerine bağımlı olarak postmodern dönemde kimliklerin inşa ve gelişiminde eşit derecede öneme sahiplerdir. Kimliklere zamansal ve mekânsal tasarımlar tarafından değer biçilmektedir (Rattansi, 1997, s. 45). Erkek kimliğinin de bu minvalde değiştiği görülebilmektedir. Kadının daha çok ev içinde erkeğin de daha çok ev dışında konumlandığı geleneksel anlayış ve zamanlarda herhangi bir kimlik değişimi yaşanmazken, şehirleşme, modernite ve kadının iş hayatına katılımıyla birlikte bu değişimlerin yaşanmaya başladığı görülmektedir.

3. Erkek Kimliği ve Modern Dönüşümü

Kimlik çalışmalarında erkek, iki bağlamıyla ele alınması gereken bir kavramdır. Bunlardan biri biyolojik olarak erkekliktir. Diğeri de toplumsal olarak erkekliktir. Biyolojik erkeklikten ziyade toplumsal olan erkeklik, sosyolojik ve toplumsal çalışmaların odağında yer almaktadır. Erkeklik, erkek hegemonyasına sahip toplumsal yapı tarafından atfedilen rollerin benimsenmesiyle kazanılan sosyal bir statüdür. Erkeklik, kadınsılığın tam tersi olarak kaba, sert ve erkeksi tavır, davranış ve tutumlardan oluşmaktadır (Demren, 2003).

Erkeklik çalışmalarında ele alınması gereken bir diğer husus ise kadın ve kadınlıktır. Toplumsal yapıyı inşa eden iki temeli oluşturan kadın ve erkek, doğal olarak cinsiyet çalışmalarında da birlikte ele alınmayı gerektirmektedir. “Aslında kadına yüklenen toplumsal cinsiyetçi rol ve sorumlulukların tam tersi de erkeğe yüklenmektedir. Zira kadın ve erkek birbirlerinin karşıtlığını ifade ederler. Kadın erkeğe, erkek de kadına göre tanımlanır” (Demirel, 2016, s. 259). Çalışmalarda birinin geride bırakılması veya diğerinden bağımsız gibi tanımlanması, eksik bir değerlendirmeye neden olacaktır. Atay, erkekliğin, sadece kadınları değil aynı zamanda erkekleri de yıkan bir kimlik biçimi olarak ele alınması gerektiğini belirtir (2004, s. 22). Zira kültürel ve sosyal yapı, sadece kadın veya erkeğin değil, her ikisinin de davranış ve düşünce kodlarını şekillendirmektedir. Uçan, erkekliğin, kuramsal açıdan kadın çalışmaları ile erkeklik çalışmaları içerisinde incelenen disiplinlerarası bir sorun alanı olarak ifade etmektedir (2016, s. 5). Dolayısıyla bu iki öge, birbirine bağımlı değişkenlerdir. Herhangi birinde meydana gelen değişiklik, yenilik veya gelişme, karşı etkene sahip diğer bireyi de doğrudan etkilemektedir. Buna göre erkeğin modern kimliğinde ve toplumsal cinsiyet rolünde meydana gelen değişimlerin en önemli nedenlerinin başında kadınların rollerinin değişimi gelmektedir. Bu değişimlerin nedenleri ve etkenleri arasında ise ailelerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel düzeylerinin yükselmesi gelmektedir. Kültürel ve sosyal yapı, ev içi iş bölümüne ilişkin anlayışı etkilemektedir (Pinto & Coltrane, 2013, p. 43). Kadının iş hayatına girerek hane gelirine katkı sağlaması, onun geleneksel aile yapısındaki rolünü değiştirerek, cinsiyet rollerini eşler arasında daha eşitlikçi bir hale getirmiştir (İmamoğlu, 2012, s. 62). Diğer bir ifadeyle kadının ev dışındaki varlığı, erkeğin eviçindeki varlığına zemin hazırlamış ve normalleşmesine katkı sağlamıştır.

Geleneksel toplumlarda, erkeğin ev içinde konumlandırılmasının normalleşmesi yavaş ilerlese de kentleşmeyle birlikte modernleşen topluluklarda, bu durumun değiştiği görülmektedir. Başaran’a (1984) göre kentleşme ve ekonomik gelişmelerle birlikte yaşanan sosyal değişim süreci, geleneksel görev dağılımında, kadın ve erkeğe atfedilen rollere ilişkin tutumları değiştirmiş ya da modernleştirmiştir (Akt. Günay ve Bener, 2011, s. 159). Zira aile içi rol dağılımında eşitlik ilkesini benimseyip benimsenmediği, geleneksel veya modern yapıya göre değişmektedir. Modern dönem, hayatın çok hızlı yaşandığı ve bu nedenle iş ve aile rolleri arasında denge sağlama ihtiyacının bütün çalışanlar ve bilhassa kadınlar tarafından daha yoğun hissedildiği bir dönem demektir (Eken, 2006, s. 248). Bu noktada değişimde en önemli etkenlerden birinin kadınların ev dışından başka bir alanda, kamusal alanda, varlık göstermeleri olduğu ifade edilebilir. Çalışan kadın oranında meydana gelen artış, doğal olarak geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin değişiminde ve eşitlikçi bir zemine oturtulmasında rol oynamıştır (Fortin, 2005, s. 419). Diğer bir ifadeyle kadın ve erkekler arasında, kamusal alandan başlayan iş paylaşımı, ev işlerinin dağılımında da paylaşımı zorunlu kılmıştır. Ev işlerinin işlerin bölüşme biçimleri, evdeki eşitlik veya eşitsizlik düzeyini ya da kadın ve erkeklerin cinsiyete dayalı beklentilerini yansıttığı için toplumsal cinsiyet çalışmalarının araştırma alanlarından odağı oluşturmaktadır (Pinto & Coltrane, 2013, p. 44). Dolayısıyla erkekliğin geleneksel cinsiyet kalıplarının dışına çıkmasında, erkeğin ev işlerinde de görev almasında veya erkek kimliğinin değişmesinde, kadının kamusal alanda görünür olmasının ve ekonomik olarak hane gelirine katkı sağlamasının etkisi oldukça büyüktür.

Geleneksel erkek kimliğinin değişiminde ve bunun kitleselleşmesinde diğer bir etken medyadır. Medya, sembol, kod ve göstergelerin üretimini, dağıtımını, tüketimini ve yeniden üretimini sağlamaktadır” (Kula, 2009, s. 81). Kimlik değişimlerini medya çeşitli dizi, yarışma, film ve reklam gibi kitlesel ürünlerle normalleştirmektedir. Bunun sonucunda ise yemek yapan, bulaşık yıkayan, ütü yapan, evi temizleyen veya çocuk bakımıyla ilgilenen erkekleri televizyonlarda görebilmekteyiz. Bu noktada reklamlar özellikle önemli bir kitle iletişim ögesi olarak çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

4. Erkek Kimliğinin Dönüşümünde Reklamın Rolü

Reklam basit ancak iktisadi bir ifadeyle ürün, mal veya hizmetin tanıtımını yaparak, kitlelerde tüketim yönünde karşılık bulmasını sağlayan faaliyetler bütünüdür. Kitlesel etkisinden kaynaklı bir iletişim aracı olarak da kabul edilen reklamlar, bilgi vermek, inandırmak ve satış sağlamak için aynı zamanda paralı kitle iletişim araçlarını da kullanır (Glessner, 1972, s. 30). Diğer kitle iletişim araçlarında olduğu gibi reklamlar da bireyin tutum ve davranışlarını etkilemekte ve yönlendirmektedir. Reklam iletilerinde mal, hizmet, vaat, ödül ve sorunlara çözüm vardır. İletiler reklam verenden tüketiciye doğru akarak, tüketiciyi bilgilendirerek, ürün veya fikir yönünden ikna etmeye çalışır (Topsümer & Elden, 2015, s. 16). Reklamın bilgi ve ikna konusunda kullandığı kendi argümanları vardır. Ürünün satışına ve faydasına yönelik kurgulanmış sahneler ve kusursuzluk, kullanılan mevcut argümanlar arasında yer almaktadır. Reklamın motivasyonu etkileme ve kitleyi harekete geçirme olduğundan gerçeğinden daha abartılı, gerçeğinden daha renkli dünyalar kurarlar. Reklamda her şey çok daha güzel ve herkes oldukça mutludur. Reklam mutluluk pazarlar. Mutluluğun bağlandığı yegâne şey ise şüphesiz tanıtılan ürün, hizmet veya fikirdir.

Bu çalışma da reklamların satışa yönelik ürün ve stratejilerinden ziyade pazarlanan fikirlerdir. Reklam, kitlelerin fikir, tutum ve kararlarını etkileme yönüyle ele alınmaktadır. Kimliklerin üretimi de değişiminde diğer kitle iletişim araçları gibi etkisi olan reklamlar, bu değişimi tanıtılan ürünle bağdaştırmaktadır. Satın alma yoluyla söz konusu kimlik ve yaşam tarzına

ulaşılabileceğini bildirerek, kimliksel bağlamda yeni bir anlam, yaşam tarzı ve kültür oluştururlar (Kula, 2009, s. 81). Reklamın oluşturduğu yeni yaşam biçimi ve kültürde erkeğin daha modern olarak inşa edilmeye başladığını görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine göre kadına atfedilen ve 'kadınsı' olarak görülen yemek, temizlik ve bulaşık gibi ev işlerinde yardımcı mutfak aletleri reklamlarında erkeklerin oynatıldığını görmekteyiz. Kitlesele ve tekrarlı etkisiyle reklamlar, bireyi bilgilendirirken aynı zamanda motive de etmektedir (Topsümer & Elden, 2015, s. 15). Reklamlar hem göze hem de kulağa hitap edecek şekilde içerikler sunması ve bu içeriklere mükemmeliyet algısını ilıstirmesi bakımından diğer kitle iletişim araçlarından cezbetme ve etkileme anlamında ayrılmaktadır. Ürper, bu iletilerin yazılı, sesli ve görsel imge formunda planlanmış bir etki doğrultusunda hazırlandığını ve hedef kitleyi bir fikir yönünde harekete geçirmek amacıyla yöneltildiğini belirtmektedir (2012, s. 58). Mesajların gün içinde ve farklı kanallarda sıklıkla tekrarı ile geniş bir kesime hitap etmesi ise reklama ayrıca artı değer katan özelliklerdir (Efendioğlu & Durmaz, 2020, s. 37). Dolayısıyla reklam hem bir kitle iletişim vazifesi görmekte hem de kitleleri yeni bir oluşuma alıstıracak halkla ilışkiler stratejileri geliştirmektedir.

Reklam filmlerinde erkek kimliğinin uğradığı dönüşüm, bu bağlamda bir halkla ilışkiler çalışması olarak görülebilir. Toplum zamanla çağın gerekliliklerine göre değişmek, dönüşmek zorundadır. Toplumu oluşturan kadın ve erkek bireyler başta olmak üzere tüm bileşenler birbirine bağımlı olarak değişmekte ve birbirini değiştirmektedir. Friedman (1979), reklamın bu değişimi ekonomik ve sosyal ilışkilerle birlikte daha iyi organize ettiğini, sosyal davranışları uyumlu hale getirdiğini, insanları ortak değerlere bağlı kıldığını belirtmektedir (Akt. Corvi ve Bonera, 2010, s. 4). Toplumsal değişimde etkili araçlardan biri olan reklam, böylece kitleleri sürekli bir mesaj ve telkinle değişime hazır hale getirmektedir. Öyle ki; geleneksel cinsiyet kodlarına göre ev dışında konumlandırılan erkeği ev içinde; ev içinde konumlandırılan kadını ise ev dışında sıklıkla görebilmekteyiz. Modern bir bakış açısının inşa edilmeye başlandığı reklamlarda, ev işlerinin kadına özgü olmaktan çıkartıldığı veya ailedeki ortak yaşamın bir uzantısı olarak paylaşımlı lanse edildiği görülmektedir. Reklamlar, erkeği değişmeye ve modernleşmeye zorlarken Uçan; erkekliğin kapitalizme hizmet edecek biçimde değiştirildiğini belirtmektedir (2014, s. 18). Ev içi işlerin reklamlarda giderek cinsiyetsizleştirilmesinin arka planında erkeklerin de tüketime katılma amaçları olsa da ortaya koyduğu sonuç toplumsal cinsiyet eşitliği ve erkekliğin modern bir kimliğe dönüşümüne de katkı sağlamaktadır. Erkeği mutfakta tek başına veya kadının yanında bulaşık makinesini doldururken, evi temizlerken veya fırını kullanırken görmek, kitlelerin erkeğin toplumsal cinsiyet rolüne dair yerleşik fikirlerinde değişim ve normalleşme yaratmaktadır.

Böyle bir normalleşmenin hem kadın hem de erkek açısından olumlu etkiler oluşturduğu ifade edilebilir. Kadın açısından; toplum tarafından kendisine atfedilen rol ve iş yükünden sıyrılma ve ev içinde yükünün hafiflemesi anlamına gelirken, erkek açısından ise; toplumsal baskı ve erkekliğin kaybı, kadınsı görünme kaygısı taşımadan ev içi yükü üstlenme anlamına gelmektedir. Dolayısıyla her ne kadar reklamların, özellikle de mutfak aletleri reklamlarının, kitlesele mesajı, ürünün satışı olsa da geleneksel cinsiyet rollerinin değişiminde etkili olduğu ifade edilebilir.

5. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışma, beyaz eşya, küçük mutfak aletleri ve temizlik araçları gibi ev işlerinde kolaylık sağlayan ürünlerin reklamlarında modern erkeklik imajının nasıl inşa edildiğini anlamak adına analizi yapmayı amaçlamaktadır. Bu reklamlarda erkeklerin konumlandırılmaları, rolleri, eylemleri, duygu durumları, reklam sloganı, reklam mesajı ve varsa diyalogları incelenmektedir. Reklamlar, sahne tasarımlarında kullanılan renkler, sesler, ünlü kullanımı ve modernlik temalarıyla analiz edilmektedir. Çalışmada, bu tür reklamların cinsiyeti nasıl temsil ettiğinin, toplumsal normlar ve beklentileri nasıl şekillendirdiğinin anlaşılması için bilgi sağlanması hedeflenmektedir.

Çalışma kapsamında dahil edilen reklamlar, nitel bir araştırma yöntemi olan içerik analizi yöntemiyle analiz edilmektedir. Bu çalışmanın kapsamı, Türkiye'de sektörün önde gelen ve aynı zamanda Youtube video paylaşım platformunda en yüksek abone sayısına sahip markalarının 2022 yılı boyunca paylaştığı reklamlardan oluşmaktadır. Youtube, Türkiye'de faaliyet gösteren neredeyse bütün markaların resmi paylaşım hesaplarının bulunduğu bir platformdur. Firmalar, konvansiyonel medyada yayınladıkları reklamların aylarını veya uzun versiyonlarını yine kendi hesapları üzerinden bu platform üzerinden paylaşmaktadır. Tüm verilerin düzenli ve her an ulaşılabılır olması, Youtube platformunun çalışmanın evreni olarak seçilmesinde birincil nedeni oluşturmıştır. Veriler, sistematik ve objektif bir şekilde analiz edilmektedir. Bulgular, reklamdaki cinsiyet temsili ile ilgili mevcut literatür, toplumsal normlar ve erkeklik beklentileri ile ilışkilendirilerek rapor edilmekte ve tartışılmaktadır.

6. Çalışmanın Evren ve Örnekleme

Çalışmanın örnekleme, Türkiye'de en fazla bilinirliğe sahip beş büyük (Vestel, Beko, Arçelik, Bosch, Profilo) markanın 2022 yılı boyunca Youtube'da paylaştığı reklamlarından oluşmaktadır. Amaçlı örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmada, ortak kullanım ve cinsiyetsiz ürünler (tıraş makinası, epilasyon cihazı, saç maşası, tıraş bıçağı gibi ürünler hariç) olan çamaşır

makinesi, çamaşır kurutma makinesi, fırın, bulaşık makinesi, elektrikli süpürge ve ütü, kahve makinesi gibi ev ürünleri ile airfry, akıllı süpürge, robot süpürge gibi akıllı teknoloji ürünleri incelenmiştir.

Araştırmanın amacından yola çıkarak belirlenen araştırma soruları şunlardır:

-Markaların son bir senede reklamını yaptığı ürünler daha çok hangi grupta toplanmaktadır: Beyaz eşya/küçük ev aletleri?

-İlgili reklamlarda erkek/erkeklik nasıl ve ne yönde kullanılmıştır?

-Erkek bireylerin bu reklam filmlerindeki konumlandırması nelere dayanmaktadır?

-Reklam filmindeki kullanılan görsel/işitsel öğeler nasıldır?

-Reklam içeriklerinde varsa aile motifi/karakterler nasıl işlenmektedir?

-Markalar Youtube platformunu nasıl kullanmaktadır?

-Toplumsal cinsiyet rolleri modernite bağlamında reklam filmlerinde nasıl işlenmektedir?

Veriler, markaların resmi Youtube hesaplarından elde edilerek içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Verilerin analizinde reklam mesajları, marka sloganları, renkler, sahne ve oyuncuların kimlikleri ile markanın faaliyet gösterdiği sektör göz önünde bulundurulmaktadır. Bu çalışma, ev işlerinde kolaylık sağlayan ev içi eşya reklamlarında erkeklik imajının nasıl inşa edildiğini ve bu imajın toplumsal normları ve beklentileri nasıl şekillendirdiğini anlamaya yöneliktir.

7. Araştırmanın Yöntemi ve Bulgular

Çalışma kapsamında Türkiye’de üretim yapan ve Youtube Türkiye’de en yüksek abone sayısına sahip Arçelik, Beko, Vestel, Bosch ve Profilo markalarının 2022 yılı (Ocak-Aralık) boyunca kendi hesaplarından paylaştıkları toplam 385 adet reklam elde edilmiştir. Veriler ve örneklem, içerik analizi yöntemiyle incelenirken, inceleme sonucunda kodlama cetveli oluşturulmuştur. Kodlama cetvelinin oluşturulmasında Kılıç Taran ve Akbayır’ın (2022) çalışmalarından faydalanılmıştır. Buna göre reklamlar içeriklerine göre ‘Hijyen, Gıda ve Diğer’ olarak üç ana gruba ayrılmışlardır.

- **Hijyen Grubu ürünleri:** Bulaşık Makinesi, çamaşır makinesi, çamaşır kurutma makinesi, Şarjlı süpürge, robot süpürge ve ütü/kazanlı/buharlı gibi ürünler,
- **Gıda Grubu Ürünleri:** Fırın/ocak/ankastre, tost makinesi, buzdolabı, ızgara, airfry/fritöz, hamur makinesi, blender/mixer, çay/kahve makinesi gibi ürünler
- **Diğer Grup Ürünleri:** Gıda ve hijyen dışında kalan tüm ürünler, kampanyalar, önemli gün ve tarih reklamları, tanıtım ve sponsorluk reklamları çoklu ürün tanıtımları,

Hijyen ve Gıda grubu ürünleri, geleneksel cinsiyet rolüne göre eve, dolayısıyla kadına ait ürünler olduğundan, erkekliğin değişen kodları da ancak bu gruptaki ürünler üzerinden okunabilmektedir. Dolayısıyla analiz kısmına yalnızca bu iki gruptaki reklamlar dahil edilmiştir. Analizi ve tablolaştırma, ters piramit şeklinde genelden özele doğru yapılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemiyle her bir markanın erkek oyuncu kullandığı bir adet ürünü görsel olarak analiz edilmiş ve nitel olarak çözümlenmiştir.

Elde edilen veriler şu şekildedir;

Tablo 1. Markaların Youtube abone ve reklam sayıları

Markalar	Youtube Kullanıcı İsmi	Abone Sayısı	Reklam Sayısı
Arçelik	@arcelik	166.000	110
Beko Türkiye	@Beko Turkiye	109.000	96
Vestel Türkiye	@vestel	73.200	72
Bosch Home Türkiye	@BoschHomeTürkiye	25.200	86
Profilo Ev Aletleri	@ProfiloEvAletleri	12.000	21

Tablo 1’de yer alan bilgiler, çalışma kapsamında Arçelik, Beko, Vestel, Bosch ve Profilo markalarının Youtube resmi hesap adları, abone sayıları ile 2022 yılı boyunca (Ocak-Aralık) paylaştıkları toplam reklam sayısını göstermektedir. Bu kapsamda markalardan toplam 385 adet reklam elde edilmiştir. Toplam reklam sayısına markaların paylaştıkları tüm içerikler dahil edilmiştir. Beş marka arasında en yüksek abone sayısı ve en yüksek reklam paylaşım sayısına Arçelik sahipken, en düşüklerine ise Profilo markası sahiptir. Markalar, Youtube abone sayılarına göre sıralanırken, abone sayısı ile paylaşılan reklam sayısının doğru orantılı olmadığı görülmüştür.

Tablo 2. Markaların gruplara göre reklam sayıları

Marka	Hijyen Grubu	Gıda Grubu	Diğer Grup
Arçelik	11	50	49
Beko Türkiye	8	42	46
Vestel Türkiye	5	22	45
Bosch Home Türkiye	18	54	14
Profilo Ev Aletleri	4	15	2
Toplam	46	183	156

Çalışma kapsamında ele alınan 385 adet reklam öncelikle ev içinde kullanılan ve kullanılmayan ürünler olarak ayrıştırılmıştır. Ayrıştırma sonucunda 'Hijyen, Gıda ve Diğer' olmak üzere üç ana ürün/paylaşım grubu ortaya çıkmıştır. Tablo 2, hangi markanın hangi ürün grubunda kaç adet reklam paylaştıklarına dair bilgileri göstermektedir. Hijyen grubunda toplamda 46 adet, Gıda grubunda toplamda 183 adet ve Diğer grupta ise toplamda 156 adet yer almaktadır. Hijyen grubuna, genel bağlamda temizlikte kullanılan süpürge, bulaşık ve çamaşır makinesi ile ütü gibi ürünler dahil edilmiştir. Gıda grubuna ise Ocak, Fırın, Blender, Fritöz ve Kahve makinesi gibi pişirme ürünleri ile hamur karma gibi pişirmeye hazırlıkta kullanılan ürünler dahil edilmiştir. Diğer grubu ürünler ise bu iki gruptaki ürünler dışında kalan televizyon, cep telefonu, kampanya gibi video ve reklamlardan oluşmuştur.

Buna göre markaların en az reklamı Hijyen grubu ürünlerinde yaptığı görülmektedir. Bu gruptaki reklamların özellikle Gıda grubuna göre daha az olmasının nedeninin, Hijyen grubunda daha az çeşitte ürünün olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bununla beraber diğer marka ile kıyaslandığında sadece Profilo markanın Diğer grupta çok az içerik paylaştığı görülmektedir. Bu oranın ortaya çıkmasında Profilo'nun genel reklam sayısındaki düşüklüğün etkili olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3. Markaların gruplarına göre erkek oyuncu kullanım sayıları

Marka	Hijyen Grubu	Gıda Grubu
Arçelik	11/3	50/34
Beko Türkiye	8/5	42/35
Vestel Türkiye	5/4	22/17
Bosch Home Türkiye	18/16	54/23
Profilo Ev Aletleri	4/0	15/1

Tablo 3'te markaların Hijyen ve Gıda grubunda erkek oyuncu kullandığı reklam sayılarının genel sayı içindeki oranına dair bilgiler yer almaktadır. Buna göre Hijyen grubunda tüm markalarca toplam 28 adet reklamda, Gıda grubunda ise toplam 110 adet reklamda erkek oyuncu kullanılmıştır. Hijyen ve Gıda grubu ürünler, doğrudan pişirme ve temizlik ile ilgili ürünlerdir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine göre kadına ait olan bu işler ve işlerde yardımcı ürünler, değişimin izlerinin okunabildiği ürünlerdir. Bu reklamlarda kadın yerine erkek oyuncuların kullanılması, erkeklik imajının değişimlerini okumak için elverişli veriler sağlamaktadır. Dolayısıyla erkekliğin/erkekliğin değişiminde rol oynamayan televizyon, telefon gibi cinsiyetsiz ürünler ile tanıtım ve kampanya reklamları bu tablonun dışında bırakılmıştır.

Tablo 3'e göre erkek oyuncular, en fazla Gıda grubu reklamlarında kullanılmıştır. Arçelik, Beko, Vestel ve Bosch markalarında Gıda grubunda erkek kullanım oranı yüksek iken, Profilo markasının ise bunun tamamen dışında kaldığı, 15 reklam içinden sadece 1 tanesinde erkek oyuncunun yer aldığı görülmektedir. Tabloya göre erkeklik kodlarının en fazla mutfak alanında değişmeye başladığı anlaşılmaktadır. Erkeklerin aşçılık ile olan yakın bağları ve markaların şeflerle yemek programları yapmaları, oran ve değişimin yüksekliğinde pay sahibidir.

Tablo 4. Markaların Gıda grubunda erkek oyuncu kullandığı ürünler

Gıda Grubu	Arçelik	Beko	Vestel	Bosch	Profilo	Toplam
Ocak/Fırın/Izgara	9	2	4	7	1	23
Buzdolabı	1	1	1	1	0	4
Blender/Mixer	1	3	3	10	0	17
Düdüklü T.	10	9	2	0	0	21
Çay/Kahve M.	2	3	4	0	0	9
Hamur Karma M.	9	5	1	5	0	20
Airfry/Fritöz	5	5	1	0	0	11
Yoğurt Yapma M.	0	0	1	0	0	1

Tablo 4'te markaların erkek oyuncu kullandığı ürünlere ait bilgileri görülmektedir. Buna göre ocak/fırın/ızgara, buzdolabı,

blendır/mixer, düdüklü tencere, çay/kahve makinesi, hamur karma makinesi, airfry/fritöz ve yoğurt yapma makinesi, tüm markalarca 2022 yılı boyunca reklamı yapılan ürünleri oluşturmaktadır. Tablo 4'e göre tüm markaların reklamı yapılan tek ürün ocak/fırın/ızgara grubuyken, yoğurt yapma makinesinin sadece Profilo markası tarafından reklamının yapıldığı görülmektedir. Beş markanın gıda grubunda en fazla reklamı yapılan ürünün ise yine ocak/fırın/ızgara grubunda olduğu görülürken, bir diğer yüksek tanıtım oranına sahip ürünün düdüklü tencere (yeni nesil pişirici) olduğu görülmektedir. Hamur karma makinesi ve blendır/mikser grubu ise tüm markalarca sonraki en yüksek tanıtım oranına sahip ürünleri oluşturmaktadır. Tablo 4'e göre erkeklik imajının değişim kodlarına dair en güçlü etkiyi Arçelik markası, erkeğin mutfakta konumlandırması ve yemeği yapması üzerinden oluşturmaktadır.

Tablo 5. Markaların Hijyen grubunda erkek oyuncu kullandığı rnler

Hijyen Grubu	Arçelik	Beko	Vestel	Bosch	Profilo	Toplam
şarjlı/Robot Süpürge	2	4	3	6	0	15
Çamaşır/Kurutma Makinesi	0	1	0	10	0	11
Buharlı/kazanlı t	1	1	1	0	0	3

Tablo 5'te Gıda grubunda olduğu gibi tüm markalarca 2022 yılı boyunca erkek oyuncu kullanılan Hijyen grubu ürünleri gösterilmektedir. Hijyen grubu rnleri Gıda grubu ürünlerine göre oldukça az sayıdadır. Bunda ev içi temizlik ürünlerinin çeşitliliğinin az olmasının etkisi bulunmaktadır. Tabloya göre Profilo'nun 2022 yılı boyunca herhangi bir hijyen ürünü tanıtılmamıştır. Diğer dört markanın şarjlı/Robot Süpürge ürünün büyük oranda tanıtıldığı görülmektedir. Özellikle Bosch markasının hem şarjlı/Robot Süpürge grubunda hem de amaşır/Kurutma Makinesi grubunda en yüksek tanıtım oranına sahip olduğu görülmektedir. Arçelik markasının ise en yüksek reklam ve abone sayısına sahip olmasına rağmen, beyaz eşya grubuna giren çamaşır/kurutma makinesini hiç tanıtmadığı görülmektedir. Tablo 5'e göre Gıda grubundaki verilerin aksine Hijyen grubunda erkeklik imajına dair değişim kodlarını en güçlü Şekilde ortaya koyan Bosch markası olmuştur. Bunu da erkeği evin temizlenmesi ve çamaşırların yıkanması üzerinden inşa etmektedir.

Tablo 6. Markaların Genel Reklam Sayısına Göre Erkek Oyuncu Kullanım Oranları

Markaların Erkek Kullanım Oranı	Toplam (n)	Erkek (n)	%
Arçelik: Toplam Reklam Sayısı /Erkek Kullanımı	110	37	34%
Beko: Toplam Reklam Sayısı /Erkek Kullanımı	96	40	42%
Vestel: Toplam Reklam Sayısı /Erkek Kullanımı	72	21	29%
Bosch: Toplam Reklam Sayısı/Erkek Kullanımı	86	39	45%
Profilo: Toplam Reklam Sayısı/Erkek Kullanımı	21	1	5%
Toplam Reklam Sayısı/Erkek Kullanımı	385	138	36%

Tablo 6'da beş markanın toplam reklam sayısı ile erkek oyuncu kullanım oranları yer almaktadır. Buna göre beş markanın 2022 yılı içinde paylaştığı 385 adet reklam içinde erkek oyuncu kullanım oranı %34 olarak tespit edilmiştir. Bireysel bazda 2022 yılı içindeki reklamlarında en yüksek erkek oyuncu kullanım oranına %45'lik bir oranla Bosch markası sahiptir. Bosch markasını %42'lik oranla Beko markası takip ederken hem en yüksek reklam sayısına hem de en yüksek abone sayısına sahip Arçelik markasının %34'lk bir oranla üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Tablo 6'ya göre reklam/abone sayısının yüksekliliği ile erkek oyuncu kullanım oranını yüksekliliği doğru orantıda değildir.

8. Örneklem çözümlenmesi

Çalışma kapsamında zmlenen her bir reklam, amaçlı örneklem seçim yöntemiyle elde edilen reklamlardan oluşmaktadır. zmlenen her bir örneklem, markaların ev işi ilgili olan ürünlerinde erkek oyuncularını doğrudan ürünü kullanırken resmettiği reklamlardan seçilmiştir. Bu kapsamda Arçelik markası için Hijyen grubundan yeni nesil şarjlı süpürge, Beko markası için Hijyen grubundan kazanlı t, Vestel markası için Gıda grubundan pişirici olarak isimlendirilen rn, Bosch markası için Hijyen grubundan yeni nesil akıllı çamaşır makinesi ile Profilo markası için yine Gıda grubundan ocak/fırın ürünleri seçilmiştir.

Tablo 7. Arçelik markasının erkek oyuncu kullandığı reklama dair bilgiler (Arçelik, 2022).

	Ürün ismi	Süresi	Görüntülenme Sayısı	Oyuncu/lar
	Şarjlı Dik Süpürge	41 sn.	8.7 B.	Erkek, tek başına
	<p>Duvarda dik şekilde asılı duran süpürgeyi biri alıp kullanır. Bu kişinin yüzü gözükmese de erkek olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Erkek oyuncu şarjlı süpürgeyi farklı fonksiyonlarda zemin ve koltuklarda kullanırken resmedilmiştir.</p> <p>Erkek oyuncu evi temizlerken ekranda süpürgeye denk gelecek şekilde süpürge hafif olması, ergonomik olması, şarj süresi ve ışıklı olması gibi özellikleri de sahneler boyunca sıralanmaktadır.</p>			

Ev temizliği, geleneksel cinsiyet rollerine göre kadına ait bir görevdir. Ancak reklam filminde bu algının oluşturulmadığı, erkeğin tek başına evi temizlerken resmedildiği görülmektedir. Toplumsal değişimde etkisi olan bileşenlerden biri de teknolojik yeniliklerdir. Bu reklam filminde de görüldüğü üzere teknolojik bir ürün, ev işlerinde kolaylık sağlamaktadır. Teknoloji ve erkeğin yakın ilişkisinin bu reklamda kullanıldığı ifade edilebilir. Ürünün teknolojik, ergonomik, hafif ve teknik olarak kullanışlı olduğunun özellikle hem yazılı hem de sözlü olarak vurgulanması, erkek oyuncudan ziyade ürünün ön plana çıkmasına neden olmuştur. Ancak reklamda ev işlerinde kullanılan bir ürünün reklamında erkeğin kullanılmasının, erkeklik imajının değişimine katkı sunduğu, geleneksel toplumsal cinsiyet bakış açının aksine modern erkeğin inşasına katkı sunduğu ifade edilebilir.

Tablo 8. Beko markasının erkek oyuncu kullandığı reklama dair bilgiler (Beko Türkiye, 2022)

	Ürün ismi	Süresi	Görüntülenme Sayısı	Oyuncu/lar
	Kazanlı ütü	3.21 dk.	2.8 B.	Erkek, tek başına
	<p>Bir erkek, masada duran ütünün su haznesini açarak su doldurur ve ütüyü açarak kullanmaya başlar. Çeşitli kıyafetler ütöleyen erkek, daha sonra ütüyü temizlik aşamasına geçerek önce su haznesini boşaltır daha sonra ütüyü temizleyerek, haznesine geri koyar.</p>			

Beko markasının bu reklamı geleneksel reklamın dışına çıkarak süre olarak uzun tutulmuştur. Bunun nedeni, reklamın hem ürün tanıtımını içermesi hem de ürünün nasıl kullanılacağına ve temizleneceğine dair bir kılavuz sunmasıdır. Ütüleme işi de ev içi görevlerden biridir ve geleneksel bakış açısına göre kadının sorumluluğundadır. Dolayısıyla kadınlara hitap eden bir üründe kadın oyuncunun kullanılması gerekmektedir. Ancak Beko markasının geleneksel beklentinin dışında hareket ederek modern bir bakış açısıyla ürünü reklamında ve tanıtımında erkek oyuncu kullanmıştır. Kıyafetleri ütülerken resmedilen erkek, modern bir çizgiyle ev içinde tek başına konumlandırılmıştır. Geleneksel bakış açısına göre erkekliği zayıflatan kadın işi, burada erkeğe atfedilerek erkeklik imajının yeniden inşa edilmesine katkı sunmuştur.

Tablo 9. Vestel markasının erkek oyuncu kullandığı reklama dair bilgiler (Vestel Türkiye, 2022)

	Ürün ismi	Süresi	Görüntülenme Sayısı	Oyuncu/lar
	Pişirici	16 sn.	1.5 Mn.	Erkek, tek başına
	<p>Ürünün gösterilmesiyle başlayan reklamda erkek oyuncu, yemeklerle donatılmış bir masanın arkasından konuşarak ürünün ismini söyler ve ürünün tanıtımını yapar. Bu reklamda ünlü (Beyazıt Öztürk) kullanımı mevcuttur. Ünlü ile özdeşleşen Beyaz Show'u hem sözel hem de metinsel olarak pişiriciyle birleştirmiştir.</p> <p>Reklam, ürünün tekrar ekrana gelmesiyle sona erer.</p>			

Reklam filminde ünlü kullanımı, reklamcılıkta sıklıkla kullanılan bir stratejisidir. Ünlü kişiye duyulan güven, ürüne de yansımaktadır. Bu reklamda da erkek kullanımı, ünlü bir oyuncu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Geleneksel toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında tıpkı diğer ve içi işleri gibi yemek yapmak da kadına ait görevler arasında yer almaktadır. Buna bağlı olarak bu işte kullanılan araç gereçlerin tanıtımında da kadının yer alması gerekmektedir. Ancak mutfakta kolaylık sağlayan bu ürünün tanıtımında kadın yerine gelenekselin dışına çıkılarak erkek kullanılmıştır. Reklamda erkek oyuncu, bir sofa dolusu yemeği tek başına pişirici ile yaptıktan sonra, şık bir şekilde giyinmeye zaman bulacak kadar kolaylık sağladığı mesajını verilmektedir.

Dijital platformlarda, yerel ve ulusal kanallarda son dönemlerde sıklıkla yapılan yemek programları ile restoranların çoğunda erkeklerin aşçı olarak çalışması, yemek yapmayı diğer ev işlerine kıyasla daha az kadınsallaştırmaktadır. Ancak ev içi işi olarak yemek yapmak, geleneksel bakış açısına göre halen kadına ait bir görev ve sorumluluktur. Bu reklamda erkek kullanımı, erkeğin ev içinde yemek yapmasını hatta ziyafet sofrası hazırlayarak misafir ağırlamasını normalleştirerek, erkeklik imajının değişimine ve modernleşmesine katkı sağlamaktadır. Toplumda saygın bir konuma sahip bireylerin yaptıkları eylemler ve söyledikleri sözler, kişiye saygı duyan kesimlerde daha hızlı etki yaratmaktadır. Dolayısıyla bu reklamda ünlü kullanımının erkeklik imajının modernleşmesine fazladan katkı sağladığı ifade edilebilir.

Tablo 10. Bosch markasının erkek oyuncu kullandığı reklama dair bilgiler (Bosch Home Türkiye, 2022)

	Ürün ismi	Süresi	Görüntülenme Sayısı	Oyuncu/lar
	Çamaşır Makinesi	44 sn.	2.8 Mn.	Erkek, Kadın
	<p>Reklam, erkek oyuncunun sahneye kayarak girişiyle başlar. Daha sonra deterjanı çamaşır makinesine boşaltır. Makinenin tanıtımı yapılırken, kadın oyuncu da kadrja girer, çamaşırları çamaşır sepetini tutan erkeğe fırlatır. Çamaşırlar katlı halde sepete girerken, makinenin tanıtımı dış ses tarafından yapılmaya devam eder.</p> <p>Reklam hem erkek hem de kadın oyuncunun çamaşır makinesine dayanıp poz vermeleriyle sona erer.</p>			

Çamaşır ve bulaşık yıkamanın, kadınlıkla en fazla özdeşleşen ev işleri arasında yer aldığı söylenebilir. Eğer erkeklik imajının değişim ve erkeklerin modernleştirilmesi gibi bir amaç varsa, bu iki ev işinin erkekler tarafından da yapılabilirliğinin normalleştirilmesi doğru bir seçim olacaktır. Bu, diğer ev işlerinin erkekler tarafından yapılabilirliğini daha hızlı bir şekilde normalleştirir. Modern erkeklik imajının inşası, erkeği tek başına değil, ev içinde eşine yardımcı olacak şekilde de çizmeyi gerektirmektedir. Böyle bir tablonun çizilmesi, ev işlerinin sadece kadının sorumluluğunda değil, evi paylaşan tüm bireylerin sorumluluğunda olduğunun kabul edilmesini sağlayacaktır.

Reklam filminde kadın ve erkek birlikte resmedilmiştir. Kadın erkeğe, erkek de kadına ev işlerinde yardımcı olmaktadır. Modern bir çiftin resmedildiği reklamda her iki oyuncu da ünlüdür ve gerçekte de evlidirler. Reklama güvenilirlik katan bu detay, çiftlerin ev işlerinde birbirine yardım etmesini etkili bir şekilde normalleştirmektedir. Erkeklik imajının ev işleri üzerinden modernleştirildiği bu reklamlarda, erkeğin tek başına resmedilmesi yerine eşyle resmedilmesinin, modern erkeğin inşasında etkili olduğu ifade edilebilir.

Tablo 11. Profilo markasının erkek oyuncu kullandığı reklama dair bilgiler (Profilo Ev Aletleri, 2022)

PROFİLO	Ürün ismi	Süresi	Görüntülenme Sayısı	Oyuncu/lar
		Ocak, Fırın	37 sn.	1.1 Mn.
<p>Reklam yeni evde ilk yemek sloganı, ocağın görüntüsü ve erkeğin makarna yapmasıyla başlar. Yeni taşınan bir ailenin resmedildiği reklamda yemek yapılmaktadır. Yemekler için ocak, fırın ve davlumbaz kullanılmaktadır. Erkek ocakta makarna pişirirken, kadın da fırında tavuk pişirmektedir. Çocuklar ise anne-babalarına yardım etmektedirler.</p> <p>Reklam, tüm aile bireylerinin sofrada mutlu şekilde yemek yemeleriyle sona erer.</p>				

Diğer reklam filmlerinden farklı olarak anne, baba ve iki çocuktan oluşan çekirdek aile imajının çizildiği reklamda tüm aile fertleri birbirlerine yardım etmektedirler. Erkek ocakta yemek yaparken, kadın fırında yemek yapmaktadır. Geleneksel aile tipinde baba ve erkek çocuk ev iş yapmazken, anne ev işlerini yapar, kız çocuk ise ona yardım edecek şekildedir bir kurgu vardır. Ancak bu reklam filminin geleneksel kalıp yargıların dışına çıkarak, modern bir aile portresi çizdiği ve evde hem erkeklerin hem de kızların birbirlerine ev işlerinde yardım ettikleri görülmektedir.

Reklam filmin sonunda tüm aile fertleri ortak bir emek sonucunda kurulan sofrada mutlu şekilde resmedilmektedir. Reklamın sunduğu mükemmeliyet, mutluluk ve canlı renkleri bu reklam filminde de görmek mümkündür. Mutlu aile sofralarının aile fertlerinin birbirlerine her konuda destek olmaları ile mümkün olduğu gösterilmektedir. Modern erkeklik reklamında aile üzerinden inşa edilmektedir. Ailesini geçindirmek ve korumakla yükümlü olan erkeğin, bu görevlerinin dışında, yemek yapmak gibi ev işlerini de yapabileceği gösterilmektedir. Ev işlerinin sadece kadının sorumluluğundan çıkartıldığı bu reklamda modern erkeklik imajı modern aile üzerinden inşa edilmiştir. Reklamın sunduğu hızlı etki ile mükemmeliyet ve mutluluk tablosu, erkeğin değişen, modernleşen imajının hızlı ve etkili bir şekilde normalleşmesine katkı sağlamaktadır.

9. Araştırmanın Değerlendirilmesi

1. Markaların en fazla reklamını yaptığı ürünler daha çok hangi grupta toplanmaktadır?

Çalışma kapsamında tüm markaların 2022 yılı içerisinde paylaştığı reklam adedi 385 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen veriler öncelikle ev işinde kullanılan ve kullanılmayan olarak iki gruba, daha sonra ise ev işlerinde kullanılan ürünler de kendi içinde iki gruba ayrıştırılmıştır. Gruplandırma neticesinde Hijyen, Gıda ve Diğer olmak üzere üç ana grup oluşturulmuştur. Buna göre tüm markalarca en fazla reklamı ve tanıtımı yapılan ürün grubu, 183 adet reklama Gıda olarak tespit edilmiştir. Gıda grubuna fırın, ocak, ızgara, buzdolabı, airfry/fritöz, pişirici, hamur karma makinesi, blender/mixer, çay/kahve ile yumurta pişirme ile yoğurt yapma makinesi gibi pişirmeye yardımcı ürünler dahil edilmiştir.

2. İlgili reklamlarda erkek/erkeklik nasıl ve ne yönde kullanılmıştır?

Çalışma kapsamında elde edilen 385 adet reklam içerisinde Gıda ve Hijyen grubunda yer alan reklamlar, erkeklik imajının değişimi kapsamında ele alınmıştır. Bu gruptaki reklamlar, ev işleriyle doğrudan ilişkili ürünlerden oluşan reklamlardan seçilmişlerdir. Hijyen (28 adet) ve Gıda (110 adet) grubunda erkeklerin ürünü kullanırken veya tanıtırken gösterildiği toplam 138 adet reklam tespit edilmiştir. 138 reklamın tümünde erkekler ev temizliği, çamaşır yıkama, bulaşık yıkama, kıyafet ütülme, yemek ve kahve yapma gibi ev işlerini yaparken bu ürünleri kullanırken resmedilmişlerdir. Toplumsal cinsiyet rollerine göre ev dışındaki işleri yapmaktan sorumlu olan erkeğin, bu beklentinin aksine ev işlerini tek başına yaparken veya aile içinde eşine yardım ederken gösterilmişlerdir.

3. Erkek bireylerin bu reklam filmlerindeki konumlandırması nelere dayanmaktadır?

Erkek bireyler, reklam filmlerinde kıyafetleri, diyalog, davranış biçimleri ve toplumsal olarak bilinirlikleriyle modern bir çizgiyle resmedilmişlerdir. Erkekler ürünlerin kullanım biçimlerine göre tek başlarına, aile içinde, aile babası, eğlenceli bir eş, evlat, yemek yapan şef ve şarkı söyleyen bir müzisyen olarak konumlandırılmışlardır. Erkeklerin bir bütün olarak ürünleri kullanırken resmedildikleri sahnelerde mutluluk ve eğlence reklamda bolca gözükmektedir.

4. Reklam filmindeki kullanılan görsel/işitsel öğeler nasıldır?

Reklam filmlerinin tümünde ürünlerin görselleri, pop-up mesajları, oyuncular ile ürünün işlevine göre şarjlı süpürge için zeminde bırakılmış toz, kir, ütü için kıyafetler, çamaşır makinesi için kıyafet ve deterjan, fırın, ocak için yemek malzemeleri gibi, ürünleri kompozisyon olarak tamamlayan görsel öğeler bulunmaktadır. Ürünle ilişkin görsel öğelerin yanında markanın kurumsal renklerinin de reklam filmlerinde sıklıkla kullanıldığı görülmüştür.

Reklam filmlerinde işitsel öğeler ise ağırlıklı olarak markanın sloganından, ürüne dair bilgileri aktaran dış sestten, filmde oynayan ünlü oyuncunun diyaloglarından ve ürünün tanıtımına eşlik eden müzikten oluşmaktadır.

5. Reklam içeriklerinde varsa aile motifi/karakterler nasıl işlenmektedir?

Erkek oyuncuların kullanıldığı 138 adet reklam içerisinde aile temasını kullanan toplam 24 adet reklam tespit edilmiştir. Arçelik markasında aile temalı herhangi bir reklam tespit edilememiştir. Buna karşın; Vestel markasında 11 adet, Bosch markasında 9 adet, Beko markasında 3 ve Profilo markasında ise 1 adet aile temalı reklam tespit edilmiştir. Bu reklamlarda erkek oyuncular ağırlıklı olarak aile içerisinde eşlerine yardımcı birer eş ve özellikle Vestel markasında annesine destek bir evlat olarak modern bir kimlikle işlenmişlerdir. 24 adet reklamda markaların aynı oyuncuları farklı ürünler için bir seri halinde kullandığı tespit edilmiştir. Markaların bu tutumu reklamlarında aile teması oranının yüksekliğine doğrudan etki etmiştir.

6. Markalar Youtube platformunu nasıl kullanmaktadır?

Markaların Youtube platformunu aynı oran ve hassasiyette kullanmadıkları, ancak benzer biçimlerde kullandıkları tespit edilmiştir. Youtube platformunu en etkin kullanan marka Arçelik olurken, en az aktif kullanan marka ise Profilo olarak tespit edilmiştir.

Markalar bu bağlamda Youtube platformunu hem bir reklam ve tanıtım alanı hem de bir yemek programı veya okulu olarak kullanmaktadırlar. Her bir markanın bu platformda kendi ürünlerini kullanarak yemek yapma/tarifler serisi oluşturdukları tespit edilmiştir. Şefler yemekleri yaparken markanın yeni çıkan ürünlerini bazen tek başına bazen de markanın başka bir ürünüyle birlikte özellikle kullanmaktadırlar. Ürünleri kullanarak yapılan yemek ve tariflerin kusursuzluğunun sürekli vurgulandığı bu tarz içeriklerde ünlü şeflerin de yer aldıkları anlaşılmıştır. Marka böylece ürünü hem uygulamalı olarak tanıtmakta hem de ünlü kişilerin güvenini ürünle ilişkilendirmektedir.

7. Toplumsal cinsiyet rolleri modernite bağlamında reklam filmlerinde nasıl işlenmektedir?

Toplumsal cinsiyet rollerine göre kadın ve erkeğin görev ve sorumlulukları keskin bir şekilde ayrıştırılmıştır. Özellikle de ve kadına ait bir alan olarak kurgulanmış ev ile evin içindeki işler, kadınlık/kadınsılıkla ilişkilendirilmektedir. Ancak toplumsal değişimler ve farklı beklentiler, bireylerin birbirlerine karşı olan görev ve sorumluluklarını değiştirmiştir. Roller gerektiğinde değişebilmektedir. Erkek evde durup ev işlerini yapabilmektedir. Reklam filmlerinde de erkek kullanımının bu minvalde işlendiği ifade edilebilir.

Beş markanın çalışma kapsamına dahil edilen 385 adet reklamında, erkeklerin ev işi yaparken görüntülediği reklam %36 olarak tespit edilmiştir. Erkekler, bu reklamlarda tek başlarına veya eşleriyle birlikte ütü, yemek veya temizlik gibi ev işlerini yaparken mutlu, şık kıyafetli, eğlenceli ve destekleyici olarak kurgulanmışlardır. Ev işlerinin kadınlık/kadınsılıkla ilişkisinin koparılmasını veya ev işlerinin cinsiyetsizleşmesini sağlayan bu reklamlar, erkeğin/erkekliliğin yeniden inşasına da katkı sunarlar. Medya içerikleriyle bu kurgunun sürekli tekrarı, ev işi yapan erkeğin toplumda olumlu anlamda karşılık bulmasını, normalleşmesini ve modern erkekliliği inşa etmektedir.

Modern bir bakış açısıyla cinsiyetten bağımsız kalan ev işleri böylece insanileşmeye başlamaktadır. Dolayısıyla diğer medya içerikleri de dahil reklamlar ile ev işi yapan erkek kadını görünmeyecek, toplum tarafından yadırganmayacak veya dışlanmayacaktır. Bu endişenin ortadan kalkmasıyla birçok farklı insanın bu anlamda adım atmasına ve modern bir çizgide ailesine, eşine yardım etmesine katkı sunacaktır.

Sonuç

Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumun bireylerden erkeklik ve kadınlık üzerinden beklentilerini temsil etmektedir. Çeşitli görev ve sorumluluklar düzeyinde kurgulanan bu roller, toplumsal, kültürel, politik ve coğrafidir. Cinsiyet rollerinin benimsendiği, geleneksel ve nispeten kapalı toplumlarda sıklıkla görülürken, büyük kentlerde bu durum değiştiği göstermektedir. Örneğin kadının dışarda çalışıp evin geçimi sağladığı durumlarda, erkek de evde kalarak evin işleriyle ilgilenebilmektedir. Sosyal hayatta bu örneklerin sıklıkla görülmesi ve gösterilmesi, durumun normalleşmesine katkı sağlamaktadır.

Cinsiyet rollerindeki değişimin normalleşmesine katkı sağlayan bir diğer araç ise medyadır. Medya, hızlı ve geniş etkisiyle kitlelerin fikir, tutum ve davranışlarını kolaylıkla yönlendirebilme gücüne sahiptir. Etkili bir medya aracı olan reklam da bu minvalde, kitlelerin tutum ve fikirlerini modern erkeğin inşası yönünde değiştirmektedir. Kapitalist bir bakış açısı ve etkili bir satış stratejisi amacıyla yapılsa da bu, reklamların fikir ve tutumların inşası üzerindeki etki gerçeğini değiştirmemektedir. Öyle ki çalışma kapsamında elde edilen 385 adet reklamın %36'lık bir oranında erkekler, ev işi yaparken resmedilmişlerdir. Erkeklik imajının yeniden inşa edilmesi noktasında erkeklerin, toplumsal cinsiyet rollerine göre kadının görev ve sorumluluğunda olan ait olan, dolayısıyla kadınsılıkla ilişkilendirilen ürünlerin reklamlarında kullanılmış olmaları önemlidir. Böylece toplumun erkek ve kadın işine olan yaklaşımını etkileyerek kadınsılık, erkeksilik algısının değişmesine katkı sunduğu ifade edilebilir. Reklamlar, erkeklerin de kadınlar kadar temizlik ve yemek gibi ev işlerini yapabileceğini, ev işlerinin cinsiyetten bağımsız olduğunu kitlelere gün içinde sık tekrarlarla işlemektedir.

Erkeklik imajının değişiminde, erkeklere reklamlarda yer verilmesinden ziyade, hangi ürünlerde yer verildiği daha önemlidir. Çalışmaya dahil edilen beş marka, 2022 yılı içerisinde Youtube'da paylaştıkları reklamlarda, erkeklere en yüksek oranda temizliğe ve pişirmeye yardımcı araç gereç reklamlarında yer vermişlerdir. 385 reklamın 138'inde erkekler yemek yapmakta, evi temizlemekte, kıyafet ütölemekte, bulaşık, çamaşır yıkamakta hatta sofa kurup misafir ağırlamaktalar. Hijyen (28) grubuna göre Gıda (110) grubu reklamlarında erkeklere daha fazla rol verilmiştir. Yemek yapmak, temizliğe oranla daha az kadınsı görüne de sayının yüksekliğinin, yemek yapmanın kadın işi olduğu algısının değişimine işaret ettiği ifade edilebilir. Temizliğin yemek yapmaya göre daha kadınsı görüldüğü göz önüne alındığında, 38 adet reklamın da değişim açısından önemli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Erkek kimliğinin modern bir kurguyla yeniden inşa sürecinde, erkeklerin kullandıkları ürünler kadar, bu ürünleri kullanırken ki tasarımları da önemlidir. İncelenen reklamları tümünde bulunan incelenen reklamlarda, erkeklerin kıyafetlerinin şık ve modern olması, ürünleri kullanırken mutlu ve enerjik olmaları, aile içindeyse çocuklarına ve eşlerine olan davranış ve yaklaşımları ile tek başlarına yüzlerindeki memnuniyet, modern erkeklik imajını destekleyen, ev işinin yapılmasının normalliğini pekiştiren görsel kodları temsil etmektedir. Dolayısıyla reklamların kiteselliği ve tekrarlanabilirliğinin eğlence ve kusursuzluk imajıyla birleşiminin reklam mesajının etkisini arttırdığı açıktır.

Yapılan çalışmada elde edilen sonuç ve analizlere göre her bir markanın farklı oranlarda olsa da reklamlarında erkek oyuncu kullandıkları tespit edilmiştir. Reklamlarda erkek oyuncular ürünü tek başlarına kullanırken de eşleriyle birlikte kullanırken de resmedilmişlerdir. Markaların bu reklamlarının erkeklik imajının değişiminde etkisi olduğu, erkeklerin ev işi yaparken resmedilmelerinin, toplumun normalleşmesine ve ev işlerinin cinsiyetten bağımsız hale gelmesine katkı sunduğu ifade edilebilir. Erkek kendi evini temizleyebilir, bulaşık ve çamaşırını yıkayabilir veya eşine bu işlerde yardım edebilir. Bu algının inşası sayesinde erkek ev işi yaparken, yadigarı olmayacak ve önemlisi de kadınsı görünme endişesi taşımayacaktır. Bu da reklamın, modern erkek kimliğinin inşa yolculuğunda değerli bir araç önemini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Alpman, P. S. (2018). Sosyal teorinin konusu olarak kimlik: Sosyal inşacı yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 1-28.
- Arçelik. (2022, 11 25). *Arçelik şarjlı dik süpürge SD 6141*. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=OqPL8QX8H5M>.
- Atak, H. (2011). Kimlik gelişimi ve kimlik biçimlenmesi: Kuramsal bir değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 163-213.
- Atay, T. (2004). "Erkeklik" En çok erkeği ezer. *Toplum ve Bilim Dergisi* (101), 11-30.
- Bülbül, H. (2014). Erkek kimliğinin oluşumundaki faktörler: İktidar, emek ve arzu. H. Kuruoğlu, & B. Aydın içinde, *Toplumsal Cinsiyet ve Medya*. Detay Yayıncılık.
- Beko Türkiye. (2022, 07 29). *Beko actipress masterPro buhar kazanlı ütü / Nasıl kullanılır ve temizlenir?* Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=0yNMikBcxqg>.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal psikoloji sözlüğü, kavramlar ve yaklaşımlar*. Bağlam Yayıncılık.
- Bosch Home Türkiye. (2022, 09 01). *i-DOS ile mükemmel sonuçlar / Tam bi' Bosch*. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=wHVvYcjlL-Y>.
- Dökmen, Z. Y. (2014). *Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açıklamalar*. Remzi Kitapevi.
- Demirel, G. (2016). Toplumsal cinsiyet mağduriyetinde erkek. *1st. International Scientific Researches Congress Humanity and Social Sciences (IBAD)*, (s. 254-264).
- Demren, Ç. (2003). Erkeklik, ataerkillik ve iktidar ilişkileri. A. Akın (Ed), *Toplumsal cinsiyet, sağlık ve kadın*, (s. 33-44) içinde. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Efendioğlu, İ. H., & Durmaz, Y. (2020). *Sosyal medya reklam ve marka üçgeni*. Hiper Yayın.
- Eken, H. (2006). Toplumsal cinsiyet olgusu temelinde mesleğe ilişkin rol ile aile içi rol etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki kadın subaylar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (15), 247-279.
- Fortin, N. M. (2005). Gender sole attitudes and the labour-market outcomes of women across OECD countries. *Oxford Review of Economic Policy*, 21(3), 16-438.
- Glessner, R. (1972). *Planlı pazarlama*. İstanbul Reklam Yayınları.
- İmamoğlu, O. (2012). Değişen dünyada değişen aile-içi roller. *Kadın Araştırmaları Dergisi* (1), 58-68.
- Ürper, O. (2012). *Dijital teknoloji çağında reklam fotoğrafçılığı*. Say Yayınları.
- Kula, N. (2009). Erkek dergilerindeki reklam fotoğraflarında (Yeniden) üretilen metroseksüel kimlik. Huriye Kuruoğlu, (Ed) *Erkek kimliğinin değişe(meye)n halleri*, içinde. Beta Yayıncılık.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Metin, A. (2011). Kimliğin toplumsal inşası ve geleneksel kadın kimliğinin aktarımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 74-92.
- Oakley, A. (1985). *Sex, Gender And Society*. Gower Publishing.
- Pinto, K. M., ve Coltrane, S. (2013). Understanding structure and culture in the division of household labor for Mexican immigrant families. S. S.Chuang, & C. S.Tamis -LeMonda (Ed.), *Gender roles in immigrant families* (s. 43-62) içinde. Springer.
- Profilo Ev Aletleri. (2022, 06, 16). *Profilo / Yeni evde ilk yemek profilo ankastre setler*. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=fpJSzvgd8QM>.
- Rattansi, A. (1997). "Postmodern" Bir çerçevede "Batı" ırkçılıkları, etkinlikler ve kimlikler. A. Rattansi, & S. Westwood (Ed.), *Batı çepesinde ırkçılık, modernite ve kimlik* içinde. Sarmal Yayınevi.
- Taran, B. K., & Akbayır, Z. (2022). Kurumsal sosyal sorumluluk iletişiminde reklam: Alana ilişkin bir içerik analizi. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (40), 146-172.
- Topsümer, F., & Elden, M. (2015). *Reklamcılık, kavramlar, kararlar, kurumlar*. İletişim Yayınları.
- Uçan, G. (2014). Post-Modern erkek(lik). B. A. Huriye Kuruoğlu, *Toplumsal cinsiyet ve medya* içinde. Detay Yayıncılık.

Uçan, G. (2016). Toplumsal cinsiyetin öteki yüzü: Erkek. D. Ş. Kaylı, & F. Şahin (Ed.), *Sosyal politikanın cinsiyet halleri - Toplumsal cinsiyet ve sosyal hizmet içinde*. Nika Yayınevi.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56 .

Vestel Türkiye. (2022, 11 16). *Ziyafet Çok Amaçlı Pişirici ile Vestel Show!* Yputube: https://www.youtube.com/watch?v=B4clFA9F_D0.

Yurttaş, S. (2019). Toplumsal kimlik okuryazarlığı. *Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 825-842.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

Application of Statistical Distributions to PM₁₀ Concentrations: Van, Türkiye

PM₁₀ Konsantrasyonunun İstatistiksel Dağılımına İlişkin Bir Uygulama: Van, Türkiye

Kübra Bağcı

Araş. Gör. Dr. Van Yüzüncü Yıl University, Econometrics Department, Van, Türkiye

Res. Asst. Dr. Van Yüzüncü Yıl, Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Van, Türkiye

ORCID: 0000-0002-6679-9738 / kubrabagci@yyu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Bağcı, K. (2023). Application of statistical distributions to PM₁₀ concentrations: Van, Türkiye. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 87-95

Bagci, K. (2023). Application of Statistical Distributions to PM10 Concentrations: Van, Türkiye *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 87-95

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 05 December/Aralık 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 26 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 87-95

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Kübra Bağcı).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

Air pollution is one of the most serious environmental pollution problems that adversely affect human health and the environment. Industrializing and frequent use of low-quality coals for heating purposes and incorrect combustion techniques may cause intense air pollution in the winter season. In the related literature, there are several studies on air quality employing different methods using various air pollutants (carbon monoxide, nitrogen oxides, ground-level ozone, and particle pollution). In this study PM₁₀ (concentration of 10 micrometers or smaller size of air pollutants) levels in Van province which is one of the most crowded provinces in Eastern Anatolia, Türkiye. Due to the fuels used for heating in Van, the air quality may be higher than limits set by regulations several times during the year. In this study, PM₁₀ levels of Van are modeled using lognormal, Weibull, and Gamma distributions. Information and goodness of fit criteria are used to compare their performance. In addition, predictions of exceedances are provided for the PM₁₀ concentration higher than given limits. According to the results, the Gamma distribution performed better than the other two distributions in modeling the PM₁₀ concentrations in Van and predicted the exceedances accurately.

Keywords

Air pollution, lognormal distribution, Türkiye, Van

Öz

Hava kirliliği, insan sağlığını ve çevreyi olumsuz yönde etkileyen en ciddi çevre kirliliği sorunlarından biridir. Sanayileşme ve kalitesiz kömürlerin ısınma amacıyla sıklıkla kullanılması ve yanlış yakma teknikleri kış mevsiminde yoğun hava kirliliğine neden olabilmektedir. İlgili literatürde çeşitli hava kirleticilerine (karbon monoksit, kurşun, nitrojen oksitler, yer seviyesinde ozon ve partikül kirliliği) ait ölçümlerin farklı yöntemler kullanarak modellenmesine ve incelenmesine ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesindeki en kalabalık illerden biri olan Van ilindeki PM₁₀ (10 mikrometreden küçük partikül madde) konsantrasyonu, lognormal, Weibull ve Gamma olasılık fonksiyonları kullanılarak modellenmiştir. Ek olarak, verilen limitlerden daha yüksek PM₁₀ konsantrasyonu için aşım kestirimleri verilmiştir. Van ilinde ısınma amaçlı kullanılan yakıtlar nedeniyle hava kalitesi yıl içerisinde çeşitli zamanlarda hava kalitesi yönetmelikle belirlenen limitlerinin üzerinde olabilmektedir. Bu sebeple hava kalitesi ile ilgili çalışmalar önem arz etmektedir. Çalışmada kullanılan veri seti, Kasım 2021 ile Mart 2022 tarihleri arasında ölçülen PM₁₀ konsantrasyonlarını içermektedir. Elde edilen sonuçlara göre Van ili PM₁₀ konsantrasyonlarının modellenmesinde Gamma dağılımının diğer dağılımlara göre daha bir iyi performans gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Hava kirliliği, lognormal dağılımı, Türkiye, Van

Introduction

Air pollution is one of the most significant causes that adversely affect human health. Air pollution is mostly a problem associated with industrialized areas however, it can also emerge in some areas where low-quality coal or solid fuels (wood, dried dung, etc.) are frequently used for space heating and cooking. Consequently, air quality may fall below safe levels, especially during the winter season in such areas. Moreover, indoor smoke from such fuel combustion produces a large number of health-damaging air pollutants resulting in much higher exposure to air pollutants than from outdoor sources (Mishra, 2003, p. 848). A number of previous studies (Cakmak et al., 2012; Díaz-Robles et al., 2015) have pointed out that exposure to airborne particles may result in adverse health effects such as cancer, cardiovascular and respiratory diseases, infant mortality, and more. Van, is the most crowded province in Eastern Anatolia, Türkiye. In the province of Van such fuels like coal, wood, or dried dung are extensively used since natural gas is not accessible to all parts of the city. Due to the topographic and geographical location of the city, the winter season is harsh, and the city's average temperature is lower than the country's average (Öztürk and Bayram, 2019, p. 1142). Accordingly, air pollutants originating from preferred fuels for heating have a large share in air pollution (Öztürk and Bayram, 2019, p. 1142). Moreover, vehicle traffic also contributes to air pollution levels considering the city has a large population (nearly 1.15 million by 2020).

The first Air Quality Control Regulations in Türkiye date back to the late 1980s. Later an updated regulation is released in 2005 parallel with the directives of the European Union (EU) and considered Environmental Law as well. One of the purposes of this regulation is to inform the public through threshold values of air pollutant levels. Air pollutants generally refer to carbon monoxide, lead, nitrogen oxides, ground-level ozone, particle pollution (also known as particulate matter), and sulfur oxides. Particulate matter (PM) concentration of 10 micrometers or smaller size of air pollutants is called PM₁₀ and used in tracking air quality widely. In Türkiye, limits for the annual average PM₁₀ concentrations set as 40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. However, these limits are higher than updated limits set by the world health organization's (WHO) air quality guidelines. Average PM₁₀ the concentration of Van in 2021 is measured nearly 2 times above the latest limits set (15 $\mu\text{g}/\text{m}^3$) by the WHO guidelines. Furthermore, the studies examining the air quality in Van province are quite limited. Recently, Öztürk and Bayram, (2019) investigated the air quality of the Van in their study. According to their work, although the measured sulfur dioxide concentrations remain below the limits set by WHO, PM₁₀ concentrations exceeded the limit values several times during the winter period. Although the overall air quality in Van is generally reasonable throughout the year, air quality can significantly decrease during the winter season. When examining the data from the previous year, it is observed that the daily limit for PM₁₀ is exceeded 56 times in Van during the winter season. Van Directorate of Environment and Urbanization presented a "Van Province Clean Air Action Plan" aims to establish an air quality assessment and management system for the years 2020-2024, ensure effective implementation of Environmental Legislation, and achieve compliance with EU limit values by reducing air pollution as much as possible. To obtain air quality data accurately, it is considered necessary to set up four additional air quality measurement stations according to this plan since there is only one air quality measurement station in the city. Most importantly, it is also pointed out in the plan the lack of any modeling studies for the Van province and as part of the 5-year development plan, a project is aimed to be carried out in collaboration with the university in the region to prepare an Air Pollution map for Van by 2024.

Various models such as regression analysis, artificial neural networks, and frequency distributions can be used in modeling levels of air pollutants. The approaches used in modeling PM₁₀ concentrations can be found in a review presented by Taheri Shahraiyini & Sodoudi (2016). Concentrations of air pollutants can be modeled with different distribution functions as well. Each area may have its own characteristic depending on various factors such as emission levels or meteorological conditions (Plocoste et al., 2020). Consequently, motivated by the reasons mentioned above modeling the distribution of the PM₁₀ the concentration of Van province is beneficial in controlling risks arising from air pollutants, which can be harmful to the environment and human health.

Numerous probability distribution functions are employed to model the PM₁₀ concentrations in the related literature. Amongst the other distribution functions, the lognormal distribution stands out in modeling air pollutant levels. In addition, the distributions such as the Weibull, Gamma, Rayleigh, and Gumbel are utilized in modeling PM₁₀ concentrations in the literature (See in Mijić et al. 2009; Yusof et al. 2010; Plocoste et al. 2020). In this study, the lognormal, Gamma, and Weibull distributions are considered in the modeling PM₁₀ concentrations of Van province due to their well-acceptance and satisfactory performances in modeling PM₁₀ levels. In estimating the unknown parameters of the Gamma, lognormal, and Weibull distributions, the Maximum Likelihood (ML) estimation method is used. The contributions of the study are given as follows. To the best of the author's knowledge, PM₁₀ concentrations of Van province are not modeled using probability distribution functions previously. In addition, this study emphasizes the need for evaluating the air quality in such areas

where the use of low-quality (high-sulfur, low-calorie) coals or dry dung fuel is frequent, due to natural gas is not accessible yet or costly to install indoors.

The rest of the study is organized as follows. In section 2, related literature is reviewed. Then, the distributions used in the study are given along with the ML method for estimating parameters of the lognormal, Gamma, and Weibull distributions. In section 4, application results are presented and modeling performances of the Weibull, Gamma, and lognormal distributions are compared. In section 5, the study is finalized with some concluding remarks.

2. Literature

In this section first, some of the studies conducted in Türkiye from different fields concerning air quality are overviewed afterward, the studies employing various distribution functions in modeling particle matter concentration are reviewed.

Although there are fewer studies using probability functions for modeling air pollutants in Türkiye, there are many studies conducted in several regions using different methods. In particular, many descriptive studies concerning air quality exists in the literature. Karademir (2006) conducted a study using the Gaussian dispersion model in Kocaeli which is one of the most industrialized areas in Türkiye. They stated that high levels of sulfur dioxide and nitrogen dioxide are mapped in refineries and the petrochemical industry located nearby. Şahin et al. (2012) investigated the size distribution of airborne particles in İstanbul and concluded that the lowest Mass Median Aerodynamic Diameter values are observed in Avcılar, Beşiktaş, Rasathane areas during the winter. Ozel & Cakmakyapan (2015) estimated a gamma-Poisson process to fit daily PM₁₀ concentrations in the Central Anatolia region. They provided yearly and monthly expected PM₁₀ concentrations. Dursun & Karaman (2019) carried out a study considering PM₁₀ measurements and precipitated dust pollutants emitted from the mixed concrete plant in Van. They stated that when the measured concentrations are compared with the limit values determined in the Industrial Air Pollution Control regulation, it is observed that the measured and calculated concentrations are below the threshold value. Bozdağ et al. (2020) applied machine learning algorithms to model PM₁₀ levels in Ankara province, Turkey, concluding that artificial neural networks performed the best. Kahraman (2020) investigated the trends in the PM₁₀ and sulfur dioxide data are measured between 2010 and 2019 years with the help of Mann-Kendall and Sen tests. They analyzed annual, seasonal, monthly, and hourly changes in PM₁₀ and sulfur dioxide levels and the effect of meteorological conditions on air pollution in the Nevşehir province. Also, the relationship between PM₁₀ and sulfur dioxide pollutants with temperature, pressure, wind speed, and relative humidity parameters are examined. Akbulut (2020) modeled the levels of particulate matter and sulfur dioxide using artificial neural networks and regression models for the data measured between 2009-2017. According to their study, the regression method is preferred over the artificial neural networks method. Aktaş (2021) PM₁₀, PM_{2.5} and sulfur dioxide concentrations obtained from eight stations in Ankara province for the period of January-December 2018 are analyzed with the Bayesian ANOVA method.

In addition, some studies that mostly performed a descriptive analysis of air pollutants are overviewed as follows. In a study by Zeydan, (2021) PM₁₀ concentrations recorded at all air quality monitoring stations in Türkiye are evaluated according to the limit values in Türkiye's air quality regulations. Koşan et al., (2018) similarly conducted a study for Erzurum province. Yakın & Behçet (2019) prepared an emission inventory of traffic-related air pollutants in Van province and Öztürk & Bayram (2019) presented a detailed investigation of Van provinces air pollutant levels, preferred fuels, and descriptive statistics considering them. In a study by Tayanç et al. (2022), air pollutants are evaluated on a daily, monthly, seasonal, and annual time scale in which they investigated the mechanisms that influence low air quality by using air pollutants data from Konya, Türkiye.

The studies employing various distribution functions are reviewed as follows. Sansuddin et al. (2011) investigated the frequency distribution of PM₁₀ concentration in industrial and residential areas. The probability of exceedances and the return period between actual and predicted concentrations based on the threshold limit for PM₁₀ concentrations are given using well-known distribution functions in their work. In addition, they also used an autoregressive model for short-term predictions of PM₁₀ exceedance. In a study by Todorovic et al. (2015), PM₁₀ measurements collected from Belgrade between 2003 and 2013 are modeled using Pearson 5, lognormal and Weibull distributions. According to their results, the Pearson 5 and lognormal distributions described the data best. In addition, they conducted an extreme value analysis for determining the probability of extreme PM₁₀ value emergence. Similarly, Perišić et al. (2015) conducted a study for the data obtained in Belgrade to assess the frequency of exceeding daily PM₁₀ limits in the European Union (EU) and the US Environmental Protection Agency. In order to fit the data obtained, and estimate the number of exceedances, Pearson 5, lognormal, and Weibull distributions and extreme value distributions are employed in their work. Papanastasiou & Melas (2010) simulated PM₁₀ concentrations of Greece using lognormal distribution. They stated that PM₁₀ measurements are above EU air quality

standards in Volos, Greece. Aleksandropoulou et al. (2012) presented a study that the Weibull and lognormal distributions are fitted to PM₁₀ and PM_{2.50} concentration data measured at 15 stations in the urban areas of Athens and Thessaloniki. They stated that according to the analysis results the lognormal distribution is found to best fit to the observed data and in most stations, the theoretical distributions predicted the daily air quality standards exceedances accurately.

Since air pollution can seriously affect daily life in Far East countries, there are many studies conducted in these regions as well. For example, Nur Shaziayani et al. (2020) reviewed previously used methods for PM₁₀ levels prediction in Malaysia. They stated that %72 of the studies employed statistical methods for the studies conducted in Malaysia. Gulia et al. (2017) fitted various probability distribution functions for hourly average PM_{2.5} and nitrogen dioxide concentrations at one of the busiest traffic intersections in Delhi. They found the lognormal and log-logistic distribution performed best in describing related air pollutants. Wang et al. (2013) modeled daily PM₁₀ the average concentration in Beijing, Shanghai, Guangzhou, Wuhan, and Xi'an, China using the lognormal, Weibull, and Gamma distributions. They stated that even in one of the cleanest cities, Guangzhou's air pollutant levels must be reduced by at least %50 percentage.

3. Method

In this section, the probability distribution functions (pdf) of the lognormal, Weibull, and Gamma distributions are given and parameter estimations are provided.

3.1. The Lognormal Distribution

If a random variable X is log-normally distributed, then $Y = \ln(X)$ normally distributed. Consequently, the pdf of the lognormal distribution is given as,

$$f(x; \mu, \sigma) = \frac{1}{x\sigma\sqrt{2\pi}} \exp\left\{-\frac{(\log(x)-\mu)^2}{2\sigma^2}\right\}, x > 0$$

if the natural logarithm of X is normally distributed with mean μ and variance σ^2 (see the lognormal distribution from Evans et al., (2001).

3.2. Weibull Distribution

When X is a random variable following the Weibull distribution with shape parameter β and the scale parameter θ the pdf of the Weibull distribution is given as,

$$f(x; \theta, \beta) = \frac{\beta}{\theta^\beta} x^{\beta-1} e^{-\left(\frac{x}{\theta}\right)^\beta}, x > 0; \theta, \beta > 0.$$

3.3. Gamma Distribution

A random variable following the Gamma distribution with the shape parameter α and the scale γ parameter has the following pdf

$$f(x; \alpha, \gamma) = \frac{1}{\gamma^\alpha \Gamma(\alpha)} x^{\alpha-1} e^{-\frac{x}{\gamma}}, x > 0; \gamma, \alpha > 0.$$

3.4. Parameter Estimation

The ML method is employed in the parameter estimation of the given distributions. Since the estimators of parameters used in this study have already been obtained in previous studies, they will not be given here for brevity, but the ML estimations for the lognormal, Weibull, and Gamma distributions can be seen from the Evans et al., (2001, p. 133), Cohen, (1965, p. 580) and Choi & Wette (1969, p. 684), respectively.

In addition probabilities of PM₁₀ concentrations being above the limits are provided, and actual and predicted exceedances are given in the study. The predicted exceedances are obtained by calculating the probability of PM₁₀ concentration higher than the threshold value determined by Air Quality Control Regulations in Türkiye. Actual exceedances are simply the ratio of the number of exceedances above the limits. Two limit values are taken into account in the calculation of probabilities. According to the regulation in Türkiye, the limit value determined for the winter season is 90 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. The daily limit is expressed as 50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. Since the data set used in the study comprises the winter season PM₁₀ concentrations, exceedances for both of the limits are provided.

4. Data and Application

In this section, the data set is introduced and the lognormal, Weibull, and Gamma distributions are applied to the PM₁₀ concentrations measured in Van. Several well-known criteria including the root mean square error (RMSE), coefficient of determination (R^2), Kolmogorov Smirnov (KS) test and information criteria such as $\ln L$ and Akaike information criterion (AIC) are utilized in comparison of performances of the distributions. Matlab R2021 software is used in the analysis.

4.1. Data Set

In this study, the daily average PM₁₀ concentration between the dates 1 November 2021 and 31 March 2022 collected by the air quality monitoring station in Van is considered. The data set is publicly accessible on the link provided in the references (Air Quality Monitoring, 2021) and may be shared by the author upon request. There are 7 missing observations in the data. It is preferred to use the data for the last winter season and a part of the fall and spring seasons when the use of energy increased for heating. Descriptive statistics for the PM₁₀ concentrations and geographical information of the Van province are provided in Tables 1 and 2, respectively.

Table 1. Descriptive statistics

Descriptive Statistics	
Mean	47.1882
Skewness	0.6013
Kurtosis	2.4595
Variance	535.08

Table 2. Geographical information of the Van province

Latitude	Longitude
38.499817	43.378143

Table 3 presents ML estimates of lognormal, Weibull, and Gamma distributions' parameters.

Table 3. ML estimates of the parameters for the lognormal, Weibull, and Gamma distributions

Weibull($x; \theta, \beta$)	Lognormal($x; \mu, \sigma$)	Gamma($x; \alpha, \gamma$)
53.500	3.728	4.142
2.200	0.513	11.38

Values of evaluating criteria for lognormal, Weibull, and Gamma distributions are provided in Table 4. As is known lower values of the AIC, RMSE, and KS and higher values of KS (p-value), R^2 and $\ln L$ criteria indicate a better fit.

Table 4. Modeling performances of the given distributions for the PM₁₀ data.

Distribution	AIC	RMSE	R^2	KS	KS (p-value)	$\ln L$
Lognormal	1303.20	0.0316	0.9892	0.0707	0.4423	-649.6
Weibull	1306.97	0.0353	0.9859	0.0767	0.3427	-651.4
Gamma	1302.19	0.0315	0.9893	0.0692	0.4709	-649.09

It can be seen from Table 4 that the Gamma distribution provided the smallest values for the AIC, RMSE, and KS and the largest values for the R^2 , KS (p-value), and $\ln L$. Meaningly the Gamma distribution performed better than the other two distributions in modeling the PM₁₀ concentrations of Van province. Furthermore, fitted density plots for the lognormal, Weibull, and Gamma distributions are provided in Figure 1.

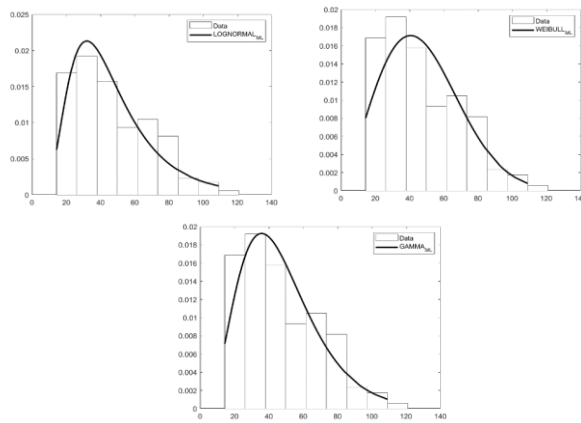

Figure 1. Fitted density plots for the lognormal, Weibull, and Gamma distributions.

Figure 1 shows that the Weibull distribution performs relatively poorly compared to Gamma and lognormal distributions at the peak of the distribution, although it fitted quite satisfactorily for the remaining part of the distribution. In addition, it can be seen lognormal distribution is over fitted slightly at the peak of the distribution. For this reason, the results pointed out in Table 4 are also supported by the plots.

Table 5. Probabilities of exceedances from limit values and predicted, actual values according to them

Limits ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)	Probability	Predicted(day)	Actual(day)	Difference
90	0.0517	7.49	8	0.51
50	0.3883	56.30	56	0.30

Exceedance ($P(X > 50)$ and $P(X > 90)$) probabilities from the limits for PM₁₀ concentrations are given in Table 5 for the Gamma distribution. In addition, actual and predicted exceedances and the difference between them are provided. As stated by Sansuddin et al. (2011, p.583) exceedances are acceptable, with a difference of less than 1 day. It can be seen from the table for both of the limit values ($50 \mu\text{g}/\text{m}^3$ and $90 \mu\text{g}/\text{m}^3$) differences are less than 1 day. Meaningly, the predictive performance of the Gamma distribution function is satisfactory. When the probability function of PM₁₀ is known for the considered area, prediction of the required emission reduction, and the frequency of exceedances from the limit values can be calculated since the governorships of the provinces takes action when long-term or short-term limits are exceeded.

Conclusion

In this study, the lognormal and Weibull and Gamma distributions are considered in modeling PM₁₀ concentrations in Van, which is the most crowded city in Eastern Anatolia, Türkiye. In parameter estimation, the ML method is used. The results showed that the Gamma distribution described PM₁₀ concentrations in Van better than Weibull and lognormal distributions. However, all of the considered pdf's performed very closely in modeling PM₁₀ data. As it was mentioned previously, every region has its special characteristics thus in some cases, the lognormal distribution might not best option for describing air pollutants for the considered region as in this case.

In addition, exceedance probabilities and frequencies are also provided in the previous section. According to air quality assessment and management regulations in Türkiye, it is only allowed to exceed the limit value 35 times in a year however the daily mean PM₁₀ concentrations exceeded the daily limits 56 times which is quite above the allowed number of exceedances determined by regulations in Türkiye. Since there is only one air quality measurement station in the city, the data obtained in this study cover an area where natural gas is widely used, considering the location station. It should be emphasized that the number of stations needs to be increased since fuels like coal, wood, or dried dung are extensively used where natural gas is not accessible. Specifically, it is recommended to establish two stations in areas where coal is used as fuel, such as Erciş District, and one station in the vicinity of the industrial zone. These additional stations would provide a more comprehensive and accurate assessment of air quality in the region. As emphasized in the 5-year air action plan by the Van Directorate of Environment and Urbanization, the necessity of modeling studies for preparing an Air Pollution map for Van, the findings of this study will help achieve this goal. Overall, it is known that along with damage to the environment, particulate matter pollution can cause serious health problems such as cancer, heart problems, respiratory diseases, and an increase in infant mortality rates. Hopefully, the study will be useful in controlling the risks arising from air pollutants in the considered region.

References

- Air Quality Monitoring. (2021). <https://www.havaizleme.gov.tr>.
- Akbulut, İ.B. (2020). Hava Kirliliği Tahmini: Yapay Sinir Ağları ve Regresyon Yöntemleriyle Bir Karşılaştırma. *Journal*, 3(1), 12–22.
- Aktaş, S. (2021). Bayesian ANOVA(BANOVA): An Application on Air Pollution in Ankara. *Journal*, 2(1), 8–22.
- Aleksandropoulou, V., Eleftheriadis, K., Diapouli, E., Torseth, K., & Lazaridis, M. (2012). Assessing PM 10 source reduction in urban agglomerations for air quality compliance. *Journal of Environmental Monitoring*, 14(1), 266–278.
- Bozdağ, A., Dokuz, Y., & Gökçek, Ö. B. (2020). Spatial prediction of PM10 concentration using machine learning algorithms in Ankara, Turkey. *Environmental Pollution*, 263, 114635.
- Cakmak, S., Dales, R. E., & Coates, F. (2012). Does air pollution increase the effect of aeroallergens on hospitalization for asthma? *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 129(1), 228–231.
- Choi, S. C., & Wette, R. (1969). Maximum Likelihood Estimation of the Parameters of the Gamma Distribution and Their Bias. *Technometrics*, 11(4), 683–690.
- Cohen, A. C. (1965). Maximum Likelihood Estimation in the Weibull Distribution Based On Complete and On Censored Samples. *Technometrics*, 7(4), 579–588.
- Contini, D., Cesari, D., Donato, A., Chirizzi, D., & Belosi, F. (2014). Characterization of PM10 and PM2.5 and Their Metals Content in Different Typologies of Sites in South-Eastern Italy. *Atmosphere*, 5(2), 435–453.
- Díaz-Robles, L., Cortés, S., Vergara-Fernández, A., & Ortega, J. C. (2015). Short Term Health Effects of Particulate Matter: A Comparison between Wood Smoke and Multi-Source Polluted Urban Areas in Chile. *Aerosol and Air Quality Research*, 15(1), 306–318.
- Evans, M., Hastings, N., & Peacock, B. (2001). *Statistical distributions*. IOP Publishing.
- Gulia, S., Nagendra, S. M. S., & Khare, M. (2017). Extreme Events of Reactive Ambient Air Pollutants and their Distribution Pattern at Urban Hotspots. *Aerosol and Air Quality Research*, 17(2), 394–405.
- Kahraman, O. (2020). Nevşehir İlinde Hava Kalitesinin ve Meteorolojik Faktörlerin Hava Kirliliği Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 6(2), 391–404.
- Karademir, A. (2006). Evaluation of the potential air pollution from fuel combustion in industrial boilers in Kocaeli, Turkey. *Fuel*, 85(12), 1894–1903.
- Koşan, Z., Kavunçuoğlu, D., Çalikoğlu, E. O., & Yerli, E. B. (2018). Evaluation of air pollution by PM10 and SO2 levels in Erzurum province, Turkey: Descriptive study. *Journal of Surgery and Medicine*, 2(3), 265–268.
- Evans, M., Hastings, N., & Peacock, B. (2001). *Statistical distributions*. IOP Publishing.
- Mijić, Z., Tasić, M., Rajšić, S., & Novaković, V. (2009). The statistical characters of PM10 in Belgrade area. *Atmospheric Research*, 92(4), 420–426.
- Mishra, V. (2003). Indoor air pollution from biomass combustion and acute respiratory illness in preschool age children in Zimbabwe. *International Journal of Epidemiology*, 32(5), 847–853.
- Nur Shaziayani, W., Zia Ul-Saufie, A., Libasin, Z., Norsyihah Ahmad Shukri, F., Sarimah Syed Abdullah, S., & Mohamed Noor, N. (2020). A Review of PM10 Concentrations Modelling in Malaysia. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 616(1), 012008.
- Ozel, G., & Cakmakyapan, S. (2015). A new approach to the prediction of PM10 concentrations in Central Anatolia Region, Turkey. *Atmospheric Pollution Research*, 6(5), 735–741.
- Öztürk D., & Bayram T. (2019). Van İli Kent Merkezinde Hava Kirliliği. *Journal*, 8(3), 1142–1153.
- Papanastasiou, D. K., & Melas, D. (2010). Application of PM10's Statistical Distribution to Air Quality Management—A Case Study in Central Greece. *Water, Air, and Soil Pollution*, 207(1), 115–122.

Plocoste, T., Calif, R., Euphrasie-Clotilde, L., & Brute, F.-N. (2020). The statistical behavior of PM10 events over guadeloupean archipelago: Stationarity, modelling and extreme events. *Atmospheric Research*, 241, 104956.

Perišić, M., Stojić, A., Stanišić Stojić, S., Šoštarić, A., Mijić, Z., & Rajšić, S. (2015). Estimation of required PM10 emission source reduction on the basis of a 10-year period data. *Air Quality, Atmosphere & Health*, 8(4), 379–389.

Sansuddin, N., Ramli, N. A., Yahaya, A. S., Yusof, N. F. F. M. D., Ghazali, N. A., & Madhoun, W. A. al. (2011). Statistical analysis of PM10 concentrations at different locations in Malaysia. *Environmental Monitoring and Assessment*, 180(1), 573–588.

Şahin, Ü. A., Scherbakova, K., & Onat, B. (2012). Size distribution and seasonal variation of airborne particulate matter in five areas in Istanbul, Turkey. *Environmental Science and Pollution Research*, 19(4), 1198–1209.

Taheri Shahraiyini, H., & Sodoudi, S. (2016). Statistical Modeling Approaches for PM10 Prediction in Urban Areas; A Review of 21st-Century Studies. *Atmosphere*, 7(2).

Tayanç, M., Sezen, İ., Ünal, A., Flores, R. M., & Karanfil, S. (2022). A holistic approach to the air quality of Konya City, Turkey. *Air Quality, Atmosphere & Health*, 15(6), 951–965.

Todorovic, M. N., Perisic, M. D., Kuzmanoski, M. M., Stojic, A. M., Sostarić, A. I., Mijic, Z. R., & Rajsic, S. F. (2015). Assessment of PM10 pollution level and required source emission reduction in Belgrade area. *Journal of Environmental Science and Health, Part A*, 50(13), 1351–1359.

Wang, X., Chen, R. J., Chen, B. H., & Kan, H. D. (2013). Application of Statistical Distribution of PM10 Concentration in Air Quality Management in 5 Representative Cities of China. *Biomedical and Environmental Sciences*, 26(8), 638–646.

Yakın, A., & Behçet, R. (2019). Van ili trafik kaynaklı hava kirleticilerinin emisyon envanteri. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 9(3), 1567–1573.

Yusof, N. F. F. M., Ramli, N. A., Yahaya, A. S., Sansuddin, N., Ghazali, N. A., & al Madhoun, W. (2010). Monsoonal differences and probability distribution of PM 10 concentration. *Environmental Monitoring and Assessment*, 163(1), 655–667.

Zeydan, Ö. (2021). Assessment of Particulate Matter (PM10) Pollution in Turkey in 2019. *Journal*, 11(1), 106–118.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinde Proje Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Ek Ödemelerinin Hesaplanması ve Muhasebeleştirilmesi

Calculation and Accounting of Additional Payments for Project Consulting and Training Services in University Revolving Funds

Metehan KÜÇÜKER

Assist. Prof., Malatya Turgut Özal University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of Accounting and Finance Management,

Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, Malatya, Türkiye

ORCID: 0000-0002-5468-0465 | metehan.kucuker@ozal.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Küçükler, M. (2023). Calculation and accounting of additional payments for project consulting and training services in university revolving funds. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 96-113

Küçükler, M. (2023). Üniversite Döner Sermaye İşletmelerinde Proje Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Ek Ödemelerinin Hesaplanması ve Muhasebeleştirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 96-113

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 19 April / 19 Nisan 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 09 June / 09 Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 96-113

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Metehan Küçükler).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Üniversite döner sermaye işletmeleri, gerçekleştirdikleri çeşitli faaliyetlerle kamu kaynaklarının etkin kullanılması amacına hizmet etmektedirler. Proje, danışmanlık ve eğitim hizmetleri ise üniversite döner sermaye işletmelerinin en önemli faaliyetleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, elde edilen gelirlerden, gelirin elde edilmesine katkıda bulunan personele belirli oranlarda dağıtılan ek ödeme tutarlarının hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi konusunun önem arz ettiğini belirtmek gerekmektedir. Bu önemden hareketle kaleme alınan bu çalışmada, üniversite döner sermaye işletmelerinde proje, danışmanlık ve eğitim hizmetleri adı altında yapılan faaliyetlere ilişkin ek ödeme tutarlarının hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi konusunun açıklanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle üniversite döner sermaye işletmelerinin genel yapısı hakkında bilgiler verilmiş daha sonra tasarlanan örneklerle konu detaylıca ele alınmıştır. Çalışmada, ek ödemeler üzerinden yapılan kesintilerin döner sermaye faaliyetlerini olumsuz etkileyebileceği ve bu nedenle ek ödemelere ilişkin vergi ödemeleri ve yapılacak diğer kesintiler konusunda yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın, kamu idarelerinde tekdüzen muhasebe uygulamalarını ele alması yönüyle muhasebe literatürüne katkı sağlayacağı ve döner sermaye işletmeleri üzerinden faaliyetlerde bulunan öğretim elemanları ile muhasebe birimi çalışanlarına rehberlik edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Üniversite döner sermaye işletmeleri, ek ödeme, muhasebe

Abstract

University revolving fund enterprises serve the purpose of effective use of public resources with various activities they carry out. Project, consultancy and training services are among the most important activities of university revolving funds. In this context, it should be noted that the calculation and accounting of the additional payment amounts distributed in certain proportions to the personnel contributing to the income generation are important. Based on this importance, this study aims to explain the calculation and accounting of the payment amounts related to the activities carried out under the name of project, consultancy and training services in university revolving funds. For this purpose, firstly, information about the general structure of university revolving fund enterprises was given, and then the subject was discussed in detail with the designed examples. In the study, it was concluded that the deductions made on additional payments may adversely affect the revolving fund activities and therefore, new legal regulations are needed on tax payments and other deductions related to additional payments. It is thought that the study will contribute to the accounting literature in terms of addressing uniform accounting practices in public administrations and will guide the academic staff and accounting unit employees who operate through revolving funds.

Keywords

University revolving funds, additional payment, accounting

Giriş

Kamu idareleri, görevlerini yerine getirebilmek ya da hizmet üretiminin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek için bir takım ekonomik faaliyetlerde bulunabilmektedirler. Bununla birlikte kamusal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sırasında ortaya çıkan fazla kapasitenin ekonomik olarak değerlendirilmesi kamu mali yönetimi açısından önem arz etmektedir (Yılmaz, 2011, s. 328). Diğer taraftan bazı yasal düzenlemeler kamu idarelerinin doğrudan ticari faaliyetlerde bulunmasına engel teşkil edebilmektedir. Bu bağlamda, döner sermayeli işletmelerin, bütçenin genelliği ilkesinden kaynaklanan kısıtlamaların dışına çıkarak hareket serbestliği kazanıp kamu hizmetlerinin sunulması ve etkin kullanımının sağlanması amacıyla oluşturulduğunu söylemek mümkündür (Taşkın, 2022, s. 43).

Döner sermayeli işletmeler ülkemizde başta sağlık hizmetleri olmak üzere birçok kamusal alanda faaliyet göstermektedir. Genel bütçeli kamu idarelerinin yanı sıra özel bütçeli idarelerde de kamusal kaynakların verimli kullanılması amacıyla hizmet eden döner sermaye işletmeleri, üniversiteler ve bağlı birimlerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bununla birlikte üniversite döner sermaye işletmelerinin çok çeşitli faaliyet alanlarının bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir. Proje, danışmanlık ve eğitim hizmetleri de üniversite döner sermaye işletmelerinin önemli faaliyetleri arasında yer almaktadır. Zira bu alandaki faaliyetlerle hizmet üretimine katkı sağlanmakla birlikte; bu faaliyetlerden elde edilen gelirlerden, hizmeti üreten üniversite çalışanlarına daha önceden belirlenmiş oranlarda ek ödeme yapılmaktadır.

Bu çalışmada proje danışmanlık ve eğitim hizmetleri adı altında yapılan faaliyetlere ilişkin ek ödeme tutarlarının hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi konusunun açıklanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle üniversite döner sermaye işletmeleri hakkında bilgiler verilmiş, daha sonra ek ödemelere ilişkin yasal düzenlemeler açıklanmıştır. Son olarak konuya ilişkin tasarlanan üç farklı örnekle proje, danışmanlık ve eğitim hizmetleri ek ödemelerinin muhasebeleştirilmesi konusu üzerinde durulmuştur. Birinci örnekte üniversite imkânları kullanılmadan yapılan bir danışmanlık hizmeti ele alınırken ikinci örnekte araştırma geliştirme (AR-GE) projelerindeki durum incelenmiştir. Üçüncü ve son örnekte ise üniversite imkânları kullanılarak yapılan bir eğitim hizmetine ilişkin ek ödeme tutarları hesaplanmış ve muhasebeleştirilmiştir. Örneklerde T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün tanımlandığı güncel hesap planı kullanılmıştır. Muhasebe kayıtlarında Döner Sermaye Mali Yönetim Sistemi (DMİS) yazılımındaki formata riayet edilmiştir.

1. Literatür

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde; döner sermayeli işletmelerin genel olarak ele alındığı çalışmalar bulunmakla birlikte bazı çalışmalarda özel olarak üniversite döner sermaye işletmelerinin incelendiği görülmüştür. Bununla birlikte incelenen çalışmalarda, döner sermaye işletmelerine ilişkin hukuki ve mali konuların yanı sıra özellikli bazı muhasebe konularına da yer verilmiştir. Konuya ilişkin literatürdeki bazı önemli çalışmalar şöyle sıralanabilir:

Şakrak (1997), döner sermaye işletmelerinin organizasyon, yönetim ve hesap işleri düzeni konularını muhasebe sistem ve organizasyonu yönü ile ele aldığı kitabında, üniversite döner sermaye işletmeleri üzerine bir uygulamaya yer vermiş ve hesap planı önerisinde bulunmuştur. Şakrak'ın (1997) eseri, kamu kurum ve kuruluşları açısından tekdüzen muhasebe sistemini ele alan ilk çalışmalardan biri olması özelliği ile önem arz etmektedir.

Doğan (2005), çalışmasında döner sermaye işletmelerinde muhasebe yönetmeliğinin uygulanmasında karşılaşılan sorunları ele alarak bazı çözüm önerilerine yer vermiştir.

Çetin ve Sağlam (2007), performans dayalı döner sermaye prim sistemi uygulamasının hizmet sunumu, sağlık çalışanları ve hasta memnuniyeti üzerindeki etkilerini incelemiştir.

Yılmaz (2011), döner sermaye işletmelerindeki özellikli muhasebe konularını incelediği çalışmasında bu konulara ilişkin çözüm önerileri geliştirmiştir.

Kartalcı (2018), çalışmasında döner sermaye işletmelerinin vergi yükümlülüklerini incelemiştir.

Hanoğlu (2018), çalışmasında döner sermaye gelirlerinin dağıtımına ilişkin hesaplamaları detaylı şekilde açıklamıştır.

Şakrak ve Can'ın (2022) editörlüğünde yayımlanan kitap çalışmasında ise üniversite döner sermaye işletmelerinde muhasebe ve denetim konuları etkinlik odaklı bakış açısı ile beş farklı bölümde ele alınmıştır. Söz konusu kitapta; Şişmanoğlu (2022) hastanelere bağlı döner sermaye işletmelerinde performans dayalı yönetim çerçevesinde gider yerleri, gider çeşitleri ve hesapların işleyişini incelemiştir. Ağdeniz (2022), üniversite döner sermaye işletmelerinde performans dayalı ek ödemeleri maliyet muhasebesi bağlamında ele almıştır. Taşkın (2022), üniversitelerde döner sermaye işletmelerinin faaliyet alanları ile idari ve örgütsel yapısını incelemiştir. Çetin (2022), döner sermaye işletmelerinde iç denetim faaliyetlerini ele

aldığı çalışmada, faaliyet raporlarını denetim, danışmanlık ve eğitim başlıkları altında analiz etmiştir. Son olarak Aksu (2022), mevzuat çerçevesinde döner sermaye işletmeleri ve bağlı birimlerinin bütçe uygulamalarını el almıştır.

Polat ve Şendurur (2022) ise döner sermaye işletmesi bulunan üniversite hastanelerinin mali durumlarını oran analizi ile değerlendirerek yazına katkı sağlamışlardır. Çalışmada 2015-2019 yılları arasındaki mali tablo verileri kullanılmıştır.

Döner sermaye işletmelerinin muhasebe konularına ilişkin literatürde yer alan çalışmalarda genellikle yasal mevzuat ve uygulama çerçevesinde bazı önerilerin geliştirildiği görülmüştür. Ayrıca bazı çalışmalarda bütçe, vergi ve finansal analiz gibi konulara da yer verilmiştir. Proje, danışmanlık ve eğitim hizmetleri ek ödemelerinin muhasebeleştirilmesine odaklanan bu çalışmanın konu itibari ile literatürdeki çalışmalardan farklılık arz ettiğini söylemek mümkündür. Çalışmanın bu yönü ile literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Üniversite Döner Sermaye İşletmeleri

Kamuda döner sermaye işletmesi uygulamalarının Cumhuriyetin ilk yıllarına dayandığı bilinmektedir. 1925 yılında yayımlanan 549 sayılı “Ziraat Müesseselerine Sabit Sermaye Vaz’ına Dair Kanun” ülkemizde döner sermayeli işletmelerin ilk hukuki dayanağı olarak kabul edilebilir. 1927 yılında yayımlanan (Mülga) 1050 Sayılı Genel Muhasebe Kanununun 49. maddesinde ise döner sermayeye ilişkin olarak şu açıklamaya yer verilmiştir: “Genel bütçe içinde yönetilen sını ve ticari kurum ve idarelerin ilk madde ve malzeme alım bedelleri ile uzman işçi ücretleri döner sermaye adıyla bütçelere konulan ödenekler ile karşılanır ve ödenir. Bu kurum ve idarelerin döner sermaye ödeneklerinden kullanılmayan tutarı yılsonunda yok edilir. Kullanılan sermayelerden doğan gelir fazlaları da gelir yazılır...” (<https://muhasebat.hmb.gov.tr>). 01.05.2007 tarihli ve 26509 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği 3(b) maddesinde döner sermaye; “genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerine kanunlarla verilen asli ve sürekli kamu görevlerine bağlı olarak ortaya çıkan ve genel idare esaslarına göre yürütülmesi mümkün olmayan mal ve hizmet üretimine ilişkin faaliyetlerin sürdürülebilmesi için, kamu idaresine bağlı olarak kurulmuş işletmelere tahsis edilen sermaye” şeklinde tanımlanmıştır. “Verilen sermayenin tahsis amacını gerçekleştirmek üzere kurulan işletmeler” ise döner sermaye işletmeleri olarak tanımlanmıştır.

Kendilerine bütçe tahsis edilen kamu kurumları, görevlerini yerine getirirken ortaya çıkan kapasite fazlasını değerlendirebilmek için belirli ekonomik faaliyetlerde bulunabilmektedir. Ancak bu ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için mevcut düzenlemelerden ayrı bir sisteme ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçtan hareketle kurulan döner sermaye işletmeleri önceleri sınırlı alanlarda faaliyet gösterirken günümüzde geniş bir faaliyet alanına sahip ve farklı idarelere bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (Yılmaz, 2011, s. 328). Döner sermaye işletmelerini, kaynakları verimli ve etkin kullanarak israf ekonomisini önlemeye yönelik olarak kurulmuş oluşumlar olarak nitelemek de mümkündür (Kartalci, 2018, s. 168). Zira kamusal kaynakların etkin ve verimli kullanılması kamu mali yönetiminin temel amaçlarından biridir. Bununla birlikte döner sermayeli işletmelere ilişkin yasal düzenlemelerde de döner sermayeli işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirirken kamusal kaynakların etkin, ekonomik ve tasarruflu kullanılması ve gelir gider dengesinin gözetilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (Ağdeniz, 2022, s. 19-20). Diğer taraftan döner sermaye işletmelerinde kamu iktisadi kıymetlerinin ekonomik ve verimli bir şekilde yönetilip yönetilmediği ve faaliyetlerin mevzuata uygun olarak gerçekleştirip gerçekleştirilmediğinin tespiti için mali denetim gerekmektedir. Bu denetim yasal düzenlemeler ve esaslar çerçevesinde Sayıştay tarafından gerçekleştirilmektedir (Şişman ve Üstün, 2018, s. 16).

Döner sermaye işletmeleri bağlı buldukları idareler açısından farklılık göstermektedir. Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi idarelere bağlı çok sayıda döner sermaye işletmesi bulunmaktadır. Bununla birlikte Yükseköğretim Kuruluna bağlı üniversiteler ve bağlı birimleri (fakülte, yüksekokul, araştırma merkezleri vb.) de özel bütçeli idareler olarak döner sermaye işletmesi bulunan kurumlar arasındadır (Şakrak, 1997, s. 20). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerine göre günümüzde 125 adet üniversite döner sermaye işletmesi bulunmaktadır. Bununla birlikte, işlem hacmi ve mali durum açısından Sağlık Bakanlığı’na bağlı döner sermaye işletmelerinden sonra üniversite döner sermaye işletmelerinin geldiğini belirtmek gerekmektedir. 2021 yılı verilerine göre üniversite döner sermaye işletmeleri toplamda 25 milyar TL’den fazla gelir elde etmişlerdir (<https://muhasebat.hmb.gov.tr>).

Üniversite döner sermaye işletmelerinin hukuki açıdan ilgili oldukları mevzuatın oldukça geniş olduğunu söylemek mümkündür. Zira gerek genel mali konularla ilgili hükümler içeren kanun ve yönetmelik maddeleri gerekse yükseköğretim kurumlarına özgü düzenlemeler, üniversite döner sermaye işletmelerinin faaliyetlerini kapsamaktadır. Bununla birlikte üniversitelerin kendi döner sermaye işletme yönetmelikleri ile ek ödeme dağıtım yönergelerinin de bağlayıcılığı bulunmaktadır. Özellikle üniversite döner sermaye işletmelerinin idari ve mali yönetimi için hazırlanan yönetmelikler ise şöyledir (Hanoğlu, 2016, s. 34):

- Yükseköğretim Kurumları Döner Sermaye İşletmelerinin Kurulmasına İlişkin Yönetmelik
- Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği
- Yükseköğretim Kurumlarında Döner Sermaye Gelirlerinden Yapılacak Ek Ödemenin Dağıtılmasında Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik

Üniversite döner sermaye işletmelerinin idari ve mali yönetim faaliyetlerini doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren kanunlar ve bazı yönetmelikler ise şöyle sıralanabilir (Hanoğlu, 2016, s. 135):

- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
- 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu
- 4735 Sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu
- 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu
- 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu
- Harcırah Kanunu
- Vergi Usul Kanunu
- Katma Değer Vergisi Kanunu
- Tevkifat Kanunu
- Damga Vergisi Kanunu
- Gelir Vergisi Kanunu (Muhtasar)
- Kurumlar Vergisi Kanunu
- Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun
- Kefalet Kanunu
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu
- Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu
- Taşınır Mal Yönetmeliği
- Merkezi Yönetim Harcama Belgeleri Yönetmeliği
- Ön Ödeme Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik
- Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği
- Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik
- Muhasebe Yetkilisi Mutemetlerinin Görevlendirilmeleri, Yetkileri, Denetimi ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik

8.06.2020 tarih ve 31159 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan Yükseköğretim Kurumları Döner Sermaye İşletmelerinin Kurulmasına İlişkin Yönetmelikte; döner sermaye işletmeleri, kendisine tahsis edilen sermayeyi gerçekleştirmek üzere kurulan işletmeler olarak ifade edilmiştir. Yönetmeliğin 5.1 Maddesinde üniversite döner sermaye işletmelerinin gerçekleştirebileceği faaliyetler ise şöyle sıralanmıştır:

- Bilimsel görüş vermek, proje hazırlamak, araştırma, uygulama ve benzeri hizmetler yapmak,
- Belirli bilimsel sonuçların uygulamasını sağlamak,
- Üniversite ve ona bağlı kurumlarda hasta muayene ve tedavisi yapmak ve bunlarla ilgili tahlil ve araştırmaları yürütmek,
- Yükseköğretim kurumlarının eğitim ve öğretim faaliyet alanları ile sınırlı olarak mal ve hizmet üretiminde bulunmak.

Üniversite döner sermaye işletmelerinin gelir ve gider kalemleri, Döner Sermaye Mali Yönetim Sistemi (DMİS) yazılımında yer alan bütçe ekonomik kodları ve hesap adları ile birlikte aşağıdaki Tablo 1 ve Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Döner Sermaye İşletmeleri Gelir Kalemleri

Ekonomik Kod		Hesap Adı
E-I	E-II	
3		Mal ve Hizmet Gelirleri
3	1	Sağlık Hizmeti Gelirleri
3	2	Orman Gelirleri
3	3	Tarım ve Hayvancılık Gelirleri
3	4	Mesleki Eğitim Gelirleri
3	5	Belgelendirme ve İzin Verme Gelirleri

3	6	Baskı, Matbaa ve Darphane Gelirleri
3	7	Barınma ve Konaklama Gelirleri
3	8	İmalat, Yenileştirme, Bakım, Onarım ve Kurtarma Gelirleri
3	9	Proje, Araştırma ve Geliştirme Gelirleri
3	10	Eğitim ve Danışmanlık Gelirleri
3	11	Sınav, Ölçme ve Değerlendirme Gelirleri
3	12	Muayene, Ölçüm, Kontrol ve Denetim Gelirleri
3	13	Tasfiye Edilecek Eşya ve Hurda Satış Gelirleri
3	99	Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri
4		Alınan Bağış ve Yardımlar
4	1	Yurtdışından Alınan Bağış ve Yardımlar
4	2	Bağlı Olunan İdareden Alınan Bağış ve Yardımlar
4	3	Diğer İdarelerden Alınan Bağış ve Yardımlar
4	4	Kurumlardan ve Kişilerden Alınan Bağış ve Yardımlar
4	5	Proje Yardımları
4	7	Alınan Paylar
4	8	İşletmeler Arası Karşılıksız Kaynak Aktarımdan Doğan Gelirler
6		Sermaye Gelirleri
6	2	Taşınır Satış Gelirleri
6	3	Menkul Kıymet ve Varlık Satış Gelirleri
8		Verilen Borçlardan Kaynaklanan Alacaklardan Tahsilat
8	1	Diğer İşletmelere Verilen Borçlardan Kaynaklanan Alacaklardan Tahsilat
9		Diğer Gelirler
9	1	Faiz Gelirleri
9	2	Alınan Paylar
9	3	Para Cezaları
9	4	Kira Gelirleri
9	5	Fazla ve Yersiz Ödemelerden Kaynaklanan Gelirler
9	9	Diğer Çeşitli Gelirler
9	90	Diğer Olağandışı Çeşitli Gelirler

Tablo 2. Döner Sermaye İşletmeleri Gider Kalemleri

Ekonomik Kod		Hesap Adı
E-I	E-II	
1		Personel Giderleri
1	1	Memurlar
1	2	Sözleşmeli Personel
1	3	İşçiler
1	4	Geçici Personel
2		Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri
2	1	Memurlar
2	2	Sözleşmeli Personel
2	3	İşçiler
2	4	Geçici Personel
3		Mal ve Hizmet Alım Giderleri
3	2	Üretim ve Tüketime Yönelik Mal ve Malzeme Alımları
3	4	Görev Giderleri
3	5	Hizmet Alımları
3	8	Gayrimenkul Mal Bakım ve Onarım Giderleri
3	9	Tedavi ve Cenaze Giderleri
5		Cari Transferler
5	1	Görev Zararları
5	6	Yurt Dışına Yapılan Transferler
5	8	Gelirlerden ve Kârlardan Ayrılan Paylar
6		Sermaye Giderleri
6	1	Mamul Mal Alımları
6	2	Menkul Sermaye Üretim Giderleri

6	3	Gayri Maddi Hak Alımları
6	4	Gayrimenkul Alımları ve Kamulaştırması
6	5	Gayrimenkul Sermaye Üretim Giderleri
6	6	Menkul Malların Büyük Onarım Giderleri
6	7	Gayrimenkul Büyük Onarım Giderleri
6	9	Diğer Sermaye Giderleri
7		Sermaye Transferleri
7	1	Yurtiçi Sermaye Transferleri
10		Ek Ödemeler
10	1	Kardan Ödenen Ek Ödemeler
10	2	Hasılat Üzerinden Ödenen Ek Ödemeler
10	3	Diğer Ek Ödemeler

Tablo 1 ve Tablo 2'den de görüleceği üzere üniversite döner sermaye işletmelerinin faaliyet alanları oldukça geniş olarak belirlenmiş olup çok çeşitli gelir ve gider kalemleri mevcuttur. Ancak genel olarak belirtmek gerekirse üniversitelerin faaliyetleri dâhilinde üretilen mal ve hizmetlerin satışından doğan gelirler ile bu mal ve hizmet üretimi için katılan giderler üniversite döner sermayelerinin ana gelir ve gider kalemlerini oluştururlar. Ayrıca elde edilen gelir ve kârdan ödenecek yasal yükümlükler de bulunmaktadır. Zira üniversite döner sermaye işletmeleri diğer tüm işletmeler gibi vergi mükellefidir ve her ay Damga Vergisi, KDV 1, KDV 2 ve Muhtasar beyannamelerini bağlı buldukları vergi dairelerine sunmakla yükümlüdür. Diğer taraftan elde edilen gelirlerden %1 oranında hazine hissesi, %5'den az olmamak kaydıyla bilimsel araştırma projesi (BAP) payı ayrılmaktadır (Hanoğlu, 2018, s. 172-173).

3. Proje, Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Ek Ödemelerinin Hesaplanması ve Muhasebeleştirilmesi

Çalışmanın önceki bölümünde de değinildiği üzere, döner sermaye işletmelerinin çok çeşitli gelir ve gider kalemleri bulunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki; üniversite döner sermayeleri açısından proje, danışmanlık ve eğitim hizmetlerinden elde edilen gelirler önem arz etmektedir. Zira bu gelirlerden, gelire katkıda bulunan öğretim elemanlarına ek ödeme adı altında katkı payı dağıtılmaktadır. Bu ek ödeme tutarlarının hesaplanması ve dağıtımına ilişkin olarak 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 58. maddesinde ve Yükseköğretim Kurumlarında Döner Sermaye Gelirlerinden Yapılacak Ek Ödemelerin Dağıtılmasında Uygulanacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönetmelikte çeşitli esaslar belirlenmiştir. Bununla birlikte kanun ve yönetmeliklerin belirledikleri sınırlar çerçevesinde üniversite yönetim kurulları da aldıkları kararlarla gelir dağılım oranlarını belirleyebilmektedirler.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 58(b) maddesinde döner sermaye gelirlerinin kullanımına ilişkin olarak şu açıklamaya yer verilmiştir: "Döner sermaye gelirlerinden tahsil edilen kısmın, tıp ve diş hekimliği fakülteleri sağlık uygulama ve araştırma merkezleri ile açık öğretim hizmeti veren yükseköğretim kurumları için asgari yüzde 35'i, ziraat ve veteriner fakülteleri, sivil havacılık yüksekokulu, sürekli eğitim merkezleri ile bünyesinde atölye veya laboratuvar bulunan yükseköğretim kurumları için asgari yüzde 30'u, diğer yükseköğretim kurumları için ise asgari yüzde 15'i, ilgili yükseköğretim kurumunun ihtiyacı olan mal ve hizmet alımları, her türlü bakım, onarım, kiralama, devam etmekte olan projelerin tamamlanmasına yönelik inşaat işleri ve diğer ihtiyaçlar ile yönetici payları için kullanılır. Bu oranları yüzde 75'ine kadar artırmaya üniversite yönetim kurulu yetkilidir. Döner sermaye gelirlerinden tahsil edilen kısmın en az yüzde 5'i, üniversite bünyesinde yürütülen bilimsel araştırma projelerinin finansmanı için kullanılır..." Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere üniversiteler sahip oldukları birimlere göre belirlenmiş oranlarda birim payı ayırmak durumundadır. Bu paylar ilgili oldukları birimin ihtiyaçları için kullanılacaktır. Bununla birlikte gelirler üzerinden %5 oranında BAP ve % 1 oranında hazine payının ayrılması gerekmektedir. Ek ödeme dağıtım oranlarının belirlenmesinde dikkat edilecek diğer bir husus ise ek ödemelerdeki tavan oran uygulamasıdır. 2547 sayılı kanunun 58(c/1) maddesinde açıklanmıştır. Buna göre; "Gelir getiren görevlerde çalışan öğretim üyesi ve öğretim görevlilerine aylık (ek gösterge dâhil), yan ödeme, ödenek (geliştirme ödeneği hariç) ve her türlü tazminat (28/3/1983 tarihli ve 2809 sayılı Kanunun geçici 3 üncü maddesinin beşinci fıkrası uyarınca ödenen tazminat dâhil, makam, temsil ve görev tazminatı ile yabancı dil tazminatı hariç) toplamından oluşan ek ödeme matrahının yüzde 950'sini, araştırma görevlilerine ise yüzde 650'sini; bu yerlerde görevli olmakla birlikte gelire katkısı olmayan öğretim üyesi ve öğretim görevlilerine yüzde 750'sini, araştırma görevlilerine ise yüzde 375'ini geçemez..."

Bu çalışmada yalnızca proje, danışmanlık ve eğitim hizmetlerine ilişkin ek ödemeler ele alındığından yukarıda açıklanan yasal hüküm ve düzenlemeler yeterli görülmüştür. Çalışmanın bu bölümünde yukarıdaki bilgiler ışığında üniversite döner sermaye işletmelerinde proje, danışmanlık ve eğitim hizmetleri ek ödemelerinin hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi konusu tasarlanan örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Örnek (1): A Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde görev yapan Doç. Dr. MK kendisinden danışmanlık hizmeti almak isteyen X şirketi ile sözleşme imzalamıştır. Sözleşmede danışmanlık hizmet bedeli KDV (%18) dâhil 5.500 TL olarak belirlenmiştir. Hizmetin ifasının ardından 20.02.2023 tarihinde A Üniversitesi döner sermaye işletmesi tarafından fatura düzenlenmiş ve aynı tarihte fatura tutarı X firması tarafından A Üniversitesinin ilgili birim döner sermaye işletme hesabına yatırılmıştır.

Elde edilen gelire ilişkin yapılacak muhasebe kayıtları aşağıda gösterilmiştir:

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ										
İşlem No		1								
Muh. Birim Adı		A Üniversitesi Saymanlık						İlgilinin		
Muh. Birim Kod		00.00.000		Yevmiye				Adı / Unvanı		A Üni. İİBF Dön. Ser. İşl.
Bütçe Yılı		2023		Tarih		No		Vergi Kimlik No:		011111111
Birim Kodu		111111		20.02.2023		1		Banka Şube Adı		Z Bankası
Birim Adı		A Üniversitesi İİBF Döner Sermaye İşletmesi						IBAN		TR00 0000 0000 0000 0000
Kurum Adı		A Üniversitesi						Vergi Dairesi		A Vergi Dairesi
Hesap No	Fonk Kod	Yardımcı Hesap Kod.				Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı		
						Borç	Alacak			
120		09				5.500,00		Özel Sektör Şirketlerinden Alacaklar		
								X Firması		
391		03					838,98	Hesaplanan KDV Hesabı-%18		
600		10	03				4.661,02	Danışmanlık Hizmeti Gelirleri		
Doç. Dr. MK Tarafından Verilen Danışmanlık Hizmet Geliri - 20.02.2023 Tarihli GIB1000 No.lu Fatura										

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ										
İşlem No		2								
Muh. Birim Adı		A Üniversitesi Saymanlık						İlgilinin		
Muh. Birim Kod.		00.00.000		Yevmiye				Adı / Unvanı		A Üni. İİBF Dön. Ser. İşl.
Bütçe Yılı		2023		Tarih		No		Vergi Kimlik No:		011111111
Birim Kodu		111111		20.02.2023		2		Banka Şube Adı		Z Bankası
Birim Adı		A Üniversitesi İİBF Döner Sermaye İşletmesi						IBAN		TR00 0000 0000 0000 0000
Kurum Adı		A Üniversitesi						Vergi Dairesi		A Vergi Dairesi
Hesap No	Fonk Kod	Yardımcı Hesap Kod.				Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı		
						Borç	Alacak			
102		01	01			5.500,00		Z Bankası		
								TR00 0000 0000 0000 0000 00		
120	09.04	09					5.500,00	Özel Sektör Şirketlerinden Alacaklar		
								X Firması		
805							5.500,00	Gelir Yansıtma Hesabı		
800		03	10	03			5.500,00	Danışmanlık Hizmet Gelirleri - (Bütçe Gelir Hesabı)		
20.02.2023 tarihinde yatan para - Danışmanlık Hizmet Geliri (Doç. Dr. MK)										

A Üniversitesi Yönetim Kurulu, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 58. Maddesi uyarınca üniversitenin imkânlarını kullanmaksızın verilen hizmetler karşılığında elde edilecek gelir dağılım oranlarını aşağıdaki gibi kararlaştırmıştır:

Tablo 3. A Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Gelir Dağılım Oranları

Birim	Yasal Kesintiler		Mal/Hizmet Alımı (Birim Payı) ve Ek Ödeme Payı	
	Hazine Payı	BAP Payı	Birim Payı	Ek Ödeme Payı
Fakülteler Yüksekokullar Meslek Yüksekokulları	1%	5%	24%	70%

Yukarıdaki oranlar esas alınarak söz konusu danışmanlık gelirinden yapılacak kesintiler ve ayrılacak ek ödeme payı aşağıdaki gibi hesaplanır.

Fatura Tutarı	: 5.500,00	TL
- KDV (%18)	: 838,98	TL
= KDV Hariç Dağıtım Esas Tutar	: 4.661,02	TL
Hazine Hissesi (%1)	: 46,61 TL	TL
BAP Payı (%5)	: 233,05 TL	TL
Birim Payı (%24)	: 1.118,64 TL	TL
Ek Ödeme Payı (%70)	: 3.262,72 TL	TL
Toplam	: 4.661,02 TL	TL

Bu aşamada eködeme payından gelir vergisi ve damga vergisi de düşüldükten sonra Doç. Dr. MK'ye ödenecek net tutar ise aşağıdaki gibi hesaplanır:

Ödenecek Toplam	: 3.262,72	TL
- Gelir Vergisi (%15) ¹	: 489,41	TL
- Damga Vergisi (%0,759) ²	: 24,76	TL
= Ödenecek Net Tutar	: 2.748,55	TL

Görüldüğü üzere çalışana yapılacak ek ödemenin net tutarı sözleşme toplam bedelinin yarısına yakın bir tutara tekabül etmektedir. Başka bir ifade ile sözleşme toplam bedelinin yaklaşık yarısı; birim payı, çeşitli kesintiler ve vergi ödemeleri için ayrılmaktadır.

Bu bilgiler ışığında yapılacak ödemeye ilişkin muhasebe kayıtları ise aşağıda gösterilmiştir:

¹ Gelir vergisi oranı, ek ödeme alacak çalışanın girmiş olduğu vergi dilimine göre farklılık gösterebilmektedir. Uygulanacak gelir vergisi oranı için söz konusu çalışanın ilgili ay maaş bordrosundaki "geçen aylar vergi matrahı" tutarına esas alınarak girdiği vergi dilimi tespit edilir. Gelir Vergisi Genel Tebliğinde gelirlerin vergilendirilmesinde esas alınan tarife aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

70.000 TL'ye kadar	% 15
50.000 TL'nin 70.000 TL'si için 10.500 TL, fazlası	% 20
550.000 TL'nin 150.000 TL'si için 26.500 TL, fazlası	% 27
1.900.000 TL'nin 550.000 TL'si için 134.500 TL, fazlası	% 35
1.900.000 TL'den fazlasının 1.900.000 TL'si için 607.000 TL, fazlası	% 40

Bu noktada belirtmek gerekir ki; yılın ilk aylarında daha düşük bir oranda kesilecek gelir vergisi, yılın son aylarına geldiğinde geçen aylar vergi matrahına göre daha yüksek bir oranda kesilebilir. Örnek uygulamalarda gelir vergisi oranının %15 olduğu varsayılmıştır.

² 30.12.2022 tarihli ve 32059 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 67 seri numaralı Damga Vergisi Genel Tebliğinde hizmet karşılığı alınan paralar için uygulanacak damga vergisi oranı binde 7,59 olarak belirlenmiştir.

ÖDEME EMRİ BELGESİ									
İşlem No	3								
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık				İlgilinin				
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye			Adı / Unvanı	Doç. Dr. MK			
Bütçe Yılı	2023	Tarih	No		Vergi Kimlik No:	1111111111			
Birim Kodu	111111	21.02.2023	3		Banka Şube Adı	Y Bankası			
Birim Adı	A Üniversitesi İİBF Döner Sermaye İşletmesi				IBAN	TR11 1111 1111 1111 1111			
Kurum Adı	A Üniversitesi				Vergi Dairesi	A Vergi Dairesi			
Hesap No	Fonk Kod	Yardımcı Hesap Kod.	Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı				
			Borç	Alacak					
770	09.04	10 03 01 02	3.262,72		Proje, Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Ek Ödemesi				
360		01 01		489,41	Aylık ve Ücretlerden Kesilen Gelir Vergisi				
360		03 01		24,76	Aylık ve Ücretlerden Kesilen Damga Vergisi				
363		01 02		2.748,55	Diğer Ek Ödeme				
830	09.04	10 03 01 02	3.262,72		Proje, Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Ek Ödemesi				
					Bütçe Gider Hesabı				
835				3.262,72	Gider Yansıtma Hesabı				
X Firması talebi üzerine verilen danışmanlık hizmeti gelirinden Doç. Dr. MK'ya yapılacak ek ödeme									

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ									
İşlem No	4								
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık				İlgilinin				
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye			Adı / Unvanı	Doç. Dr. MK			
Bütçe Yılı	2023	Tarih	No		Vergi Kimlik No:	1111111111			
Birim Kodu	111111	21.02.2023	4		Banka Şube Adı	Y Bankası			
Birim Adı	A Üniversitesi İİBF Döner Sermaye İşletmesi				IBAN	TR11 1111 1111 1111 1111			
Kurum Adı	A Üniversitesi				Vergi Dairesi	A Vergi Dairesi			
Hesap No	Fonk. Kod	Yardımcı Hesap Kod.	Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı				
			Borç	Alacak					
363		01 02	2.748,55		Diğer Ek Ödeme				
					Doç. Dr. MK				
103		02 01		2.748,55	Z Bankası				
					TR00 0000 0000 0000 0000 - Gönderme Emri				
Doç. Dr. MK'ya yapılacak ek ödemeye ilişkin gönderme emri									

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ									
İşlem No	5								
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık				İlgilinin				
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye			Adı / Unvanı	A Üni. İİBF Dön. Ser. İşl.			
Bütçe Yılı	2023	Tarih	No			0111111111			
Birim Kodu	111111	22.02.2023	5		Z Bankası	Z Bankası			
Birim Adı	A Üniversitesi İİBF Döner Sermaye İşletmesi				IBAN	TR00 0000 0000 0000 0000			
Kurum Adı	A Üniversitesi				Vergi Dairesi	A Vergi Dairesi			
Hesap No	Fonk .Kod	Yardımcı Hesap Kod.	Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı				
			Borç	Alacak					
103		02 01	2.748,55		Z Bankası				
					TR00 0000 0000 0000 0000 00				
102		01 01		2.748,55	Z Bankası				
					TR00 0000 0000 0000 0000 00				
Doç. Dr. MK'ya yapılacak ek ödemeye ilişkin 21.02.2023 tarihli gönderme emrinin kapatılması									

Bu örnekte ve çalışmadaki diğer örneklerde katkı payı olarak dağıtılan ek ödeme tutarı “363 Ödenecek Döner Sermaye Katkı Payları” hesabında muhasebeleştirilmiştir. Bu noktada Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği esas alınmıştır. Yönetmeliğin 291(1) maddesinde hesabın niteliği şöyle açıklanmıştır: “363 Ödenecek Döner Sermaye Katkı Payları Hesabı döner sermayeli işletmelerce, personele maaş dışında katkı payı, prim, huzur hakkı gibi değişik adlarla yapılan ödemelerin tahakkukunun izlenmesi için kullanılır.” Personele ödenecek ek ödemeler de katkı payı olarak nitelendirildiğinden yönetmelik gereği 363 kodlu hesabın kullanılması uygun görülmüştür. Bununla birlikte Sayıştay denetim raporları incelendiğinde ek ödemelerle ilgili olarak 363 Ödenecek Döner Sermaye Katkı Payları Hesabının kullanılması uygun görülmüş ya da bu hesabın kullanılmasında herhangi bir mahzur görülmemiştir. Ancak belirtmek gerekir ki; 36 no.lu Ödenecek Vergi ve Diğer Yükümlülükler hesap grubu daha çok işletmenin sorumlu ya da mükellef sıfatıyla ödediği vergi, resim, harç, kesinti, sigorta primi vb. ödemeler için kullanılmaktadır. Yönetmeliğin bu açıdan yeniden gözden geçirilmesi faydalı olacaktır. Ek ödemelerin 33 no.lu hesap grubundaki “335 Personele Borçlar” hesabında izlenmesi mevcut yönetmeliğe aykırı olmakla birlikte üzerinde düşünülmesi gereken bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Muhasebe kaydındaki bir diğer önemli husus ise kullanılan gider hesabı ile ilgilidir. Söz konusu yönetmeliğin 292(1) maddesine göre; “personale katkı payı, prim gibi değişik adlarla ödenecek tutarlar bu hesaba, yapılan kesintiler ilgili hesaplara alacak, 770 Genel Yönetim Giderleri Hesabına borç kaydedilir.” şeklinde düzenleme bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmada tasarlanan örneklerde bu hesap kullanılmıştır.

Örnek (2): A Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nde görev yapan Prof. Dr. NA bir araştırma geliştirme (AR-GE) projesi kapsamında Tarım ve Orman Müdürlüğü ile danışmanlık sözleşmesi imzalamıştır. Sözleşme gereği, hizmet bedeli olarak aylık KDV (%18) dâhil 8.260,00 TL A Üniversitesi Ziraat Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi hesabına yatırılacaktır. 31.03.2023 tarihinde fatura düzenlenmiş ve Mart ayı danışmanlık hizmeti ücreti ilgili hesaba yatırılmıştır.

Elde edilen gelire ilişkin yapılacak muhasebe kayıtları aşağıda gösterilmiştir:

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ									
İşlem No	1								
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık				İlgilinin				
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye			Adı / Unvanı	A Üni. Ziraat F. Dön. Ser. İşl.			
Bütçe Yılı	2023	Tarih	No		Vergi Kimlik No:	111111112			
Birim Kodu	111112	31.03.2023	1		Banka Şube Adı	Z Bankası			
Birim Adı	A Üniversitesi Ziraat Fak. Dön. Ser. İşl.				IBAN	TR00 0000 0000 0000 0001			
Kurum Adı	A Üniversitesi				Vergi Dairesi	A Vergi Dairesi			
Hesap No	Fonk Kod	Yardımcı Hesap Kod.	Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı				
			Borç	Alacak					
120		07 02	8.260,00		Diğer Kamu Tüzel Kişilerden Alacaklar				
					Tarım ve Orman Müdürlüğü				
391		03	1.260,00		Hesaplanan KDV Hesabı-%18				
600		10 03	7.000,00		Danışmanlık Hizmeti Gelirleri				
AR-GE Projesi Danışmanlık Hizmet Geliri (Prof. Dr. NA) - 31.03.2023 Tarihli GIB2000 No’lu Fatura									

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ									
İşlem No	2								
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık				İlgilinin				
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye			Adı / Unvanı	A Üni. Ziraat F. Dön. Ser. İşl.			
Bütçe Yılı	2023	Tarih	No		Vergi Kimlik No:	111111112			
Birim Kodu	111112	31.03.2023	2		Banka Şube Adı	Z Bankası			
Birim Adı	A Üniversitesi Ziraat Fak. Dön. Ser. İşl.				IBAN	TR00 0000 0000 0000 0001			
Kurum Adı	A Üniversitesi				Vergi Dairesi	A Vergi Dairesi			
Hesap No	Fonk Kod	Yardımcı Hesap Kod.	Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı				
			Borç	Alacak					
102		01 01	8.260,00		Z Bankası				
					TR00 0000 0000 0000 0000 01				
120	09.04	07 02	8.260,00		Diğer Kamu Tüzel Kişilerden Alacaklar				
					Tarım ve Orman Müdürlüğü				
805			8.260,00		Gelir Yansıtma Hesabı				
800		03 10 03	8.260,00		Danışmanlık Hizmet Geliri				
31.03.2023 tarihinde yatan para (AR-GE Projesi Danışmanlık Hizmet Geliri Prof. Dr. NA)									

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 58(k) maddesinde AR-GE projelerdeki faaliyetlere ilişkin şu açıklama yapılmıştır. “Üniversite-sanayi işbirliği kapsamında araştırma ve geliştirme, tasarım ve yenilik projeleri ile faaliyetleri sonucunda elde edilen gelirler döner sermaye işletmesinin ayrı bir hesabında toplanır. Bu gelirlerden (b) fıkrası uyarınca yapılacak olan kesintiler de dâhil herhangi bir kesinti yapılmaz. Bu kapsamda görev yapan öğretim elemanına ödenecek gelirin yüzde 85’i, herhangi bir vergi kesintisi yapılmaksızın ilgili öğretim elemanına ödenir...”

A Üniversitesi Yönetim Kurulu, 2547/58(k) maddesi uyarınca AR-GE projeleri kapsamında elde edilen gelirlere ilişkin dağılım oranlarını aşağıdaki gibi kararlaştırmıştır:

Tablo 4. A Üniversitesi AR-GE Projeleri Kapsamında Elde Edilen Gelirlere İlişkin Dağılım Oranları.

2547 SK.58.Md.(k)	Yasal Kesintiler		Mal/Hizmet Alımı (Birim Payı) ve Ek Ödeme Payı	
	Hazine Payı	BAP Payı	Birim Payı	Ek Ödeme Payı
AR-GE Projeleri Kapsamında Elde Edilen Gelirler	0%	0%	15%	85%

Yukarıdaki oranlar esas alınarak söz konusu danışmanlık gelirinden yapılacak kesintiler ve ayrılacak ek ödeme payı aşağıdaki gibi hesaplanır.

Fatura Tutarı	: 8.260,00	TL
- KDV (%18)	: 1.260,00	TL
= KDV Hariç Dağıtım Esas Tutar	: 7.000,00	TL
Birim Payı (%15)	: 1.050,00	TL
Ek Ödeme Payı (%85)	: 5.950,00	TL
Toplam	: 7.000,00	TL

2547 SK.58.Md.(k) uyarınca gelir üzerinden herhangi bir kesinti yapılmayacağından ek ödeme payı tutarının tamamı (5.950,00 TL) Prof. Dr. NA'ya ödenecektir.

Bu durumda ödemeye ilişkin olarak yapılacak muhasebe kayıtları aşağıda gösterilmiştir.

ÖDEME EMRİ BELGESİ										
İşlem No	3									
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık				İlgilinin					
Muh. Birim Kodu	00.00.000	Yevmiye			Adı / Unvanı		Prof. Dr. NA			
Bütçe Yılı	2023	Tarih	No	Vergi / TC Kimlik No:		3333333333				
Birim Kodu	111112	31.03.2023	3	Banka Şube Adı		Z Bankası				
Birim Adı	A Üniversitesi Ziraat Fak. Dön. Ser. İşl.				IBAN		TR22 2222 2222 2222 2222			
Kurum Adı	A Üniversitesi				Vergi Dairesi		A Vergi Dairesi			
Hesap No	Fon. Kod	Yardımcı Hesap Kod.				Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı		
						Borç	Alacak			
770	09.04	10	03	01	02	5.950,00		Proje, Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Ek Ödemesi		
363		01	02				5.950,00	Diğer Ek Ödeme		
830	09.04	10	03	01	02	5.950,00		Proje, Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Ek Ödemesi		
								Bütçe Gider Hesabı		
835							5.950,00	Gider Yansıtma Hesabı		
Prof. Dr. NA tarafından AR-GE projesi kapsamında verilen danışmanlık hizmeti gelirinden yapılacak ek ödeme										

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ						
İşlem No	4					
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık		İlgilinin			
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye		Adı / Unvanı	Prof. Dr. NA	
Bütçe Yılı	2023	Tarih	No	Vergi / TC Kimlik No	3333333333	
Birim Kodu	111112	31.03.2023	4	Banka Şube Adı	Y Bankası	
Birim Adı	A Üniversitesi Ziraat Fak. Dön. Ser. İşl.			IBAN	TR22 2222 2222 2222 2222	
Kurum Adı	A Üniversitesi			Vergi Dairesi	A Vergi Dairesi	
Hesap No	Fonk. Kod	Yardımcı Hesap Kod.		Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı
				Borç	Alacak	
363		01	02		5.950,00	Diğer Ek Ödeme
						Prof. Dr. NA
103		02	01		5.950,00	Z Bankası
						TR00 0000 0000 0000 0000 01 – Gönderme Emri
Prof. Dr. NA tarafından AR-GE projesi kapsamında verilen danışmanlık hizmeti gelirinden yapılacak ek ödemeye gönderme emri						

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ						
İşlem No	5					
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık		İlgilinin			
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye		Adı / Unvanı	A Üni. Ziraat F. Dön. Ser. İşl.	
Bütçe Yılı	2023	Tarih	No	Vergi / TC Kimlik No	111111112	
Birim Kodu	111112	31.03.2023	5	Banka Şube Adı	Z Bankası	
Birim Adı	A Üniversitesi Ziraat Fak. Dön. Ser. İşl.			IBAN	TR00 0000 0000 0000 0001	
Kurum Adı	A Üniversitesi			Vergi Dairesi	A Vergi Dairesi	
Hesap No	Fonk. Kod	Yardımcı Hesap Kod.		Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı
				Borç	Alacak	
103		02	01		5.950,00	Z Bankası
						TR00 0000 0000 0000 0000 01
102		01	01		5.950,00	Z Bankası
						TR00 0000 0000 0000 0000 01
Prof. Dr. NA'ya yapılan ek ödemeye ilişkin 31.03.2023 tarihli gönderme emrinin kapatılması						

Örnek (3): A Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde (TÖMER) açılan yabancılara Türkçe öğretimi kursuna 22 kursiyer kayıt yaptırmıştır. A üniversitesi yönetim kurulunda kurs ücretinin kursiyer başına KDV (%8) dâhil 1.000,00 TL olması kararlaştırılmıştır. 01.04.2023 tarihinde kursiyerler kurs ücretlerini ilgili birimin döner sermaye hesabına yatırmıştır. 30.04.2023 tarihinde kurs tamamlanmış ve eğitim hizmeti veren Dr. Öğr. Üyesi MB gerekli belgeleri teslim ederek eğitim hizmeti ek ödemesinin yapılmasını talep etmiştir.

Elde edilen gelire ilişkin yapılacak muhasebe kayıtları aşağıda gösterilmiştir:

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ						
İşlem No	1					
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık		İlgilinin			
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye		Adı / Unvanı	A Üni. TÖMER Dön. Ser. İşl.	
Bütçe Yılı	2023	Tarih	No	Vergi Kimlik No:	111111113	
Birim Kodu	111113	01.04.2023	1	Banka Şube Adı	Z Bankası	
Birim Adı	A Üniversitesi TÖMER Döner Sermaye İşletmesi			IBAN	TR00 0000 0000 0000 0003	
Kurum Adı	A Üniversitesi			Vergi Dairesi	A Vergi Dairesi	
Hesap No	Fonk. Kod	Yardımcı Hesap Kod.		Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı
				Borç	Alacak	
120		11	01		22.000,00	Yurtiçi Gerçek Kişilerden Alacaklar
						TÖMER Yabancılara Türkçe Öğretimi Kursu
391		02			1.629,63	Hesaplanan KDV Hesabı-%8
600		10	01		20.370,37	Kurs Gelirleri
Yabancılara Türkçe Öğretimi Kurs Gelirleri GIB0001-0022 no.lu faturalar						

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ									
İşlem No	2								
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık					İlgilinin			
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye			Adı / Unvanı		A Üni. TÖMER Dön. Ser. İşl.		
Bütçe Yılı	2023	Tarih	No		Vergi Kimlik No:		111111113		
Birim Kodu	111113	01.04.2023	2		Banka Şube Adı		Z Bankası		
Birim Adı	A Üniversitesi TÖMER Döner Sermaye İşletmesi					IBAN		TR00 0000 0000 0000 0003	
Kurum Adı	A Üniversitesi					Vergi Dairesi		A Vergi Dairesi	
Hesap No	Fonk. Kod	Yardımcı Hesap Kod.			Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı		
					Borç	Alacak			
102		01	01		22.000,00		Z Bankası		
							TR00 0000 0000 0000 0003		
120	09.04	11	01			22.000,00	Yurtiçi Gerçek Kişilerden Alacaklar		
							TÖMER Yabancılara Türkçe Öğretimi Kursu		
805					22.000,00		Gelir Yansıtma Hesabı		
800		03	10	01		22.000,00	Kurs Gelirleri		
01.04.2023 tarihinde yatan para - Kurs Geliri (TÖMER Yabancılara Türkçe Öğretimi Kursu)									

A Üniversitesi Yönetim Kurulu, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 58. Maddesi uyarınca üniversitenin imkânlarını kullanarak verilen hizmetler karşılığında elde edilecek gelir dağılım oranlarını aşağıdaki gibi (Tablo 5) kararlaştırmıştır:

Tablo 5. A Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Gelir Dağılım Oranları

Birim	Yasal Kesintiler		Mal/Hizmet Alımı (Birim Payı) ve Ek Ödeme Payı	
	Hazine Payı	BAP Payı	Birim Payı	Ek Ödeme Payı
Uygulama ve Araştırma Merkezleri	1%	5%	35%	59%

Yukarıdaki oranlar esas alınarak söz konusu danışmanlık gelirinden yapılacak kesintiler ve ayrılacak ek ödeme payı aşağıdaki gibi hesaplanır

Toplam Fatura Tutarı	: 22.000,00	TL
- KDV (%8)	: 1.629,63	TL
= KDV Hariç Dağıtıma Esas Tutar	: 20.370,37	TL
Hazine Hissesi (%1)	: 203,70	TL
BAP Payı (%5)	: 1.018,52	TL
Birim Payı (%35)	: 7.129,63	TL
Ek Ödeme Payı (%59)	: 12.018,52	TL
Toplam	: 20.370,37	TL

Bu aşamada ek ödeme payından gelir vergisi ve damga vergisi de düşüldükten sonra Dr. Öğr. Üyesi MB'ye ödenecek net tutar ise aşağıdaki gibi hesaplanır:

Ödenecek Toplam	: 12.018,52	TL
- Gelir Vergisi (%15)	: 1.802,78	TL
- Damga Vergisi (%0,759)	: 91,22	TL
= Ödenecek Net Tutar	: 10.124,52	TL

Bu bilgiler ışığında yapılacak ödemeye ilişkin muhasebe kayıtları aşağıda gösterilmiştir:

ÖDEME EMRİ BELGESİ									
İşlem No	3								
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık				İlgilinin				
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye			Adı / Unvanı		Dr. Öğr. Üyesi MB		
Bütçe Yılı	2023	Tarih		No	Vergi Kimlik No:		4444444444		
Birim Kodu	111113	30.04.2023		3	Banka Şube Adı		G Bankası		
Birim Adı	A Üniversitesi TÖMER Döner Sermaye İşletmesi				IBAN		TR33 3333 3333 3333		
Kurum Adı	A Üniversitesi				Vergi Dairesi		A Vergi Dairesi		
Hesap No	Fonk. Kod	Yardımcı Hesap Kod.	Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı				
			Borç	Alacak					
770	09.04	10 03 01 02	12.018,52		Proje, Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Ek Ödemesi				
360		01 01		1.802,78	Aylık ve Ücretlerden Kesilen Gelir Vergisi				
360		03 01		91,22	Aylık ve Ücretlerden Kesilen Damga Vergisi				
363		01 02		10.124,52	Diğer Ek Ödeme				
830	09.04	10 03 01 02	12.018,52		Proje, Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Ek Ödemesi				
835				12.018,52	Bütçe Gider Hesabı				
					Gider Yansıtma Hesabı				
TÖMER yabancılara Türkçe öğretimi kursu eğitim hizmeti gelirinden Dr. Öğr. Üyesi MB'ye yapılacak ek ödeme									

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ									
İşlem No	4								
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık				İlgilinin				
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye			Adı / Unvanı		Dr. Öğr. Üyesi MB		
Bütçe Yılı	2023	Tarih		No	Vergi / TC Kimlik No		4444444444		
Birim Kodu	111113	30.04.2023		4	Banka Şube Adı		G Bankası		
Birim Adı	A Üniversitesi TÖMER Döner Sermaye İşletmesi				IBAN		TR33 3333 3333 3333		
Kurum Adı	A Üniversitesi				Vergi Dairesi		A Vergi Dairesi		
Hesap No	Fonk. Kod	Yardımcı Hesap Kod.	Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı				
			Borç	Alacak					
363		01 02	10.124,52		Diğer Ek Ödeme				
					Dr. Öğr. Üyesi MB				
103		02 01		10.124,52	Z Bankası				
					TR00 0000 0000 0000 0000 03 – Gönderme Emri				
Dr. Öğr. Üyesi MB tarafından verilen eğitim hizmeti gelirinden yapılacak ek ödemeye ilişkin gönderme emri									

MUHASEBE İŞLEM FİŞİ									
İşlem No	4								
Muh. Birim Adı	A Üniversitesi Saymanlık				İlgilinin				
Muh. Birim Kod	00.00.000	Yevmiye			Adı / Unvanı		TÖMER Dön. Ser. İşl.		
Bütçe Yılı	2023	Tarih		No	Vergi / TC Kimlik No		111111113		
Birim Kodu	111113	30.04.2023		5	Banka Şube Adı		Z Bankası		
Birim Adı	A Üniversitesi TÖMER Döner Sermaye İşletmesi				IBAN		TR00 0000 0000 0000 0003		
Kurum Adı	A Üniversitesi				Vergi Dairesi		A Vergi Dairesi		
Hesap No	Fonk. Kod	Yardımcı Hesap Kod.	Tutar		Hesap / Ayrıntı Adı				
			Borç	Alacak					
103		02 01	10.124,52		Z Bankası				
					TR00 0000 0000 0000 0000 03 – Gönderme Emri				
102		01 01		10.124,52	Z Bankası				
					TR00 0000 0000 0000 0000 03 – Gönderme Emri				
Dr. Öğr. Üyesi MB'ye yapılan ek ödemeye ilişkin 30.04.2023 tarihli gönderme emrinin kapatılması									

Bu noktada belirtmek gerekmektedir ki; gerek proje, gerekse eğitim ya da danışmanlık hizmetleri birden fazla kişi tarafından da verilebilir. Dolayısıyla bu faaliyetlere ilişkin ek ödemeler de birden fazla kişiye yapılabilir. Yukarıdaki örnekte eğitim hizmeti birden fazla kişi tarafından verilmiş olsaydı; dağıtılacak ek ödeme tutarı, girilen ders saati esas alınarak her bir kişi için ayrı ayrı hesaplanacak ve ilgili tutarlar hizmeti veren çalışanlara dağıtılacaktı. Böyle bir durumda muhasebeleştirme işlemi de her bir kişinin ödemesi için ayrı ayrı yapılabilir. Ancak bu işlem zaman alıcı olduğundan uygulamada ödemelerin muhasebeleştirme işlemi kişiler için ayrı ayrı değil, toplu olarak yapılmaktadır. Kayıtların ayrı ayrı ya da toplu olarak

yapılması arasında herhangi bir fark bulunmama ile birlikte toplu yapılan kayıtlarda çalışanların banka bilgileri ile ödenecek tutarların yer alacağı ve uygulamada banka listesi olarak adlandırılan bir listenin oluşturulup ödeme emri evrakına iştirilmesi, işlem takibi ve belgelendirme açısından önem arz etmektedir.

Sonuç

Kamu idarelerinde kapasite fazlasının ekonomik olarak değerlendirilebilmesi için ticari faaliyetlerde bulunması ve kamusal kaynakların verimli bir şekilde kullanılması amacıyla oluşturan döner sermayeli işletmeler kendilerine bütçe tahsis edilmiş birçok kamu kurum ve kuruluşuna bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Özel bütçeli idarelerden üniversiteler de bu kurumlardan biridir. Üniversite döner sermaye işletmelerinin çok çeşitli faaliyet alanları bulunmakla beraber proje, danışmanlık ve eğitim hizmetleri üniversite döner sermaye işletmelerinin önemli faaliyetleri arasında yer almaktadır. Zira bu faaliyetlerle hizmet üretimine katkıda bulunan üniversite çalışanlarına, sağlanan gelirler üzerinden belirlenmiş oranlarda ek ödeme yapılmaktadır. Bu noktada proje, danışmanlık ve eğitim hizmetleri gelirlerinden dağıtılacak ek ödeme tutarlarının doğru bir şekilde hesaplanması ve muhasebeleştirilmesinin önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Bu önemden hareketle; çalışmada, ek ödeme tutarlarının hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi konusu tasarlanan örneklerle ele alınmıştır.

Proje, danışmanlık ve eğitim hizmetleri gelirlerinden dağıtılan ek ödemeler incelendiğinde; hizmeti gerçekleştiren üniversite çalışanına ödenen net tutarın, sözleşme bedelinin yaklaşık yarısına tekabül ettiği görülmüştür. Yapılan kesintiler arasında birim payı, hazine payı ve BAP payının yanı sıra gelir vergisi ve damga vergisi gibi yasal yükümlülükler de bulunmaktadır. Bu durumun döner sermaye faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Zira kesintiler nedeni ile verilen hizmet karşılığında alınan ödeme tutarı tatmin edici bulunmadığından döner sermaye faaliyetlerine gösterilen ilgi de azalabilmektedir. Bu açıdan döner sermaye faaliyetlerine ilişkin vergi konularında bir takım yasal düzenlemelerin geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. AR-GE projelerinde ise durum farklıdır. AR-GE projelerinin desteklenmesi amacı ile 2547/58(k) maddesi gereği elde edilen gelirlerin %85'i herhangi bir kesintiye uğratılmaksızın üniversite çalışanına ödenmektedir.

Ek ödemelerin muhasebeleştirilmesi konusunda ise uygulamada farklı yaklaşımların varlığından söz etmek mümkündür. Ek ödeme tutarlarının giderleştirilmesinde "770 Genel Yönetim Giderleri" hesabının kullanıldığı görülmektedir ancak bazı döner sermaye işletmeleri "740 Hizmet Üretim Maliyeti" hesabını kullanmaktadır. Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği'nin 292(1) maddesinde ise "*Personele katkı payı, prim gibi değişik adlarla ödenecek tutarlar bu hesaba, yapılan kesintiler ilgili hesaplara alacak, 770 Genel Yönetim Giderleri Hesabına borç kaydedilir.*" açıklaması ile bu konuya düzenleme getirilmiştir. Bu nedenle çalışma kapsamında tasarlanan örneklerde de 770 kodlu hesap kullanılmıştır. Ancak gerek ek ödemeye dayanak olan gelirin oluşumu gerekse yapılan işin ve hesabın niteliği göz önünde bulundurulduğunda ilgili düzenlemenin tekrar gözden geçirilmesi ve uygulama birliğinin sağlanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde yönetmeliğe göre 363 Ödenecek Döner Sermaye Katkı Payları Hesabında izlenen ek ödeme tutarlarının 335 Personele Borçlar Hesabında izlenmesi hususunda da düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve görüş birliğinin sağlanması önem arz etmektedir.

Döner sermayeli işletmelerin muhasebe kayıtlarında bütçeye ilişkin hesapların kullanıldığı da görülmektedir. Döner sermayeli işletmelerin bütçe yapısı genel bütçeli idarelerden farklı da olsa, kayıtlarda bütçe hesaplarının kullanılması önem arz etmektedir. Zira her yıl üniversite yönetim kurulu kararları kesinleşen gelir ve gider tahmini bütçeleri yılsonu itibari ile fiili durumla karşılaştırılmakta ve raporlanmaktadır. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı hesap planı incelendiğinde 8 no.lu hesap sınıfında "80 Bütçe Gelir Hesapları" ve "83 Bütçe Gider Hesapları" grupları yer almaktadır. Döner sermaye faaliyetleri kapsamında elde edilen gelirlerin ve katılan giderlerin muhasebeleştirilmesinde bu hesapların kullanılması gerekmektedir. Öyle ki Döner Sermaye Mali Yönetim Sistemi (DMİS) yazılımında bu kayıtlarda ilgili hesaplar otomatik olarak çalıştırılmaktadır. Ancak eğer ilgili bütçe hesabına yeterli bütçe ayrılmamış ya da faaliyetler sonucunda ilgili bütçe hesabında ödemeye yetecek kadar bütçe kalmamışsa ek ödeme giderinin muhasebeleştirilmesinden önce bütçe ödenek aktarımı yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde bütçeyi aşkın bir harcama olacağından muhasebe yazılımı da bu kaydı yapmaya izin vermeyecektir. Ödenek aktarma işlemlerinde ise "970 Kullanılacak Bütçe Ödenekleri" ile "971 Bütçe Ödenekleri" hesapları kullanılmaktadır.

Üniversite döner sermaye işletmelerindeki proje, danışmanlık ve eğitim hizmetleri ek ödemelerinin konu alındığı bu çalışmanın, kamu idarelerinde tekdüzen muhasebe uygulamalarının ele alınışı yönüyle muhasebe literatürüne katkı sağlayacağı ve döner sermaye işletmeleri üzerinden faaliyetlerde bulunan öğretim elemanları ile muhasebe birimi çalışanlarına rehberlik edeceği düşünülmektedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, döner sermayeli işletmelerdeki diğer faaliyetlere ilişkin gelir-giderler ile performans dayalı döner sermaye ödemelerinin muhasebe yönüyle ele alınması faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Ağdeniz, Ş. (2022). *Döner sermaye işletmelerinde performansa dayalı ek ödeme sistemi içerisinde maliyet yönetimi*. Şakrak, M ve Can, E.N (Ed.), *Üniversite döner sermaye işletmelerinde muhasebe ve denetim konularına etkinlik odaklı yaklaşım* (1. Baskı s.19-41) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aksu, S. (2022). *Döner sermaye işletmesi bütçesi*. Şakrak, M. ve Can, E. N. (Ed.), *Üniversite döner sermaye işletmelerinde muhasebe ve denetim konularına etkinlik odaklı yaklaşım* (1. Baskı, s. 101-124) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çetin, A. C. ve Sağlam, H. (2007). Performansa dayalı döner sermaye prim sistemi uygulamasının hizmet sunumuna, sağlık çalışanlarına ve hasta memnuniyeti üzerine etkileri: Isparta sağlık ocaklarında bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 56-78.
- Çetin, C. (2022). *Devlet üniversite döner sermaye işletmelerinde iç denetim uygulamaları*. Şakrak, M. ve Can, E. N. (Ed.), *Üniversite döner sermaye işletmelerinde muhasebe ve denetim konularına etkinlik odaklı yaklaşım* (1. Baskı, s. 77-99) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Damga Vergisi Genel Tebliği, (2022, 30 Aralık). *Resmi Gazete* (Sayı: 32059). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/12/20221230M2-13.htm> (10.03.2023).
- Doğan, Z. (2005). Döner sermayeli işletmeler muhasebe yönetmeliğinin uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (28), 76-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mufad/issue/35597/395349>
- Döner sermayeli işletmeler bütçe ve muhasebe yönetmeliği. (2007, 01 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı: 26509). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070501-8.htm>
- Gelir Vergisi Genel Tebliği, (2022, 30 Aralık). *Resmi Gazete* (Sayı: 32059). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/12/20221230M2-13.htm>
- Hanoğlu, M. (2016). Üniversite döner sermaye işletmelerinde yaşanan sorunlar için çözüm önerileri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 133-140.
- Hanoğlu, M. (2018). Üniversite döner sermaye işletmelerinde gelirlerin oransal dağılımı ve hesaplanması. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 171-180.
- Kartalcı, K. (2018). Döner sermaye işletmelerinin vergisel yükümlülükleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 167-181.
- Polat, R. ve Şendurur, U. (2022). Üniversite döner sermaye işletmelerinin oran analizi yöntemi ile mali değerlendirilmesi. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, 4(2), 57-76.
- Şakrak, M. (1997). *Döner sermaye işletmelerinde muhasebe sistemi*, Yasa Yayınları.
- Şakrak, M. ve Can, E. N. (Ed.) (2022). *Üniversite döner sermaye işletmelerinde muhasebe ve denetim konularına etkinlik odaklı yaklaşım*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şişman, G ve Üstün, Ü. (2018). Yüksek öğretim kurumları döner sermaye işletmelerinde kamu zararı ve sorumluları. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(3), 11-43. DOI: 10.15337/suhfd.467409.
- Şişmanoğlu, E. (2022). Performansa dayalı yönetim çerçevesinde gider yeri, gider çeşidi ve hesapların işleyişi. Şakrak, M. ve Can, E. N. (Ed.), *Üniversite döner sermaye işletmelerinde muhasebe ve denetim konularına etkinlik odaklı yaklaşım* (1. Baskı, s. 1-18) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü <https://muhasebat.hmb.gov.tr/bunyesinde-doner-sermayeli-isletme-bulunan-idareler-ve-isletmeleri> Erişim Tarihi: (12.03.2023).
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü <https://muhasebat.hmb.gov.tr/dmis-istatistikler> Erişim Tarihi: (17.03.2023).
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü <https://muhasebat.hmb.gov.tr/doner-sermaye-hakinda> Erişim Tarihi: (17.03.2023).
- Taşkın, Y. (2022). *Döner sermaye işletmeleri ve üniversitelerde yapı*. Şakrak, M. ve Can, E. N. (Ed.), *Üniversite döner sermaye işletmelerinde muhasebe ve denetim konularına etkinlik odaklı yaklaşım* (1. Baskı, s.43-75) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Yılmaz, E. (2011). Döner sermayeli işletmelerde özellikli muhasebe konuları ve bazı çözüm önerileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(13), 327-337.

Yükseköğretim Kanunu (Sayı: 2547). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2547.pdf> Erişim Tarihi: (10.03.2023).

Yükseköğretim kurumları döner sermaye işletmelerinin kurulmasına ilişkin yönetmelik. (2020, 18 Haziran). *Resmi Gazete* (Sayı: 31159). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/06/20200618-3.htm>

Yükseköğretim kurumlarında döner sermaye gelirlerinden yapılacak ek ödemenin dağıtılmasında uygulanacak usul ve esaslara ilişkin yönetmelik. (2011, 18 Şubat). *Resmi Gazete* (Sayı: 27850). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110218-4.htm>

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

A Research on Beekeeping Sector in Semdinli

Şemdinli’de Arıcılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma

Numan Ertaş

Assistant Prof., Yuzuncu Yıl University, Faculty Of Education,
Dr. Öğr. Üyesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Van, Türkiye
ORCID 0000-0002-1342-0915 | nemanertas@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Ertaş, N. (2023). A research on beekeeping sector in Semdinli. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 114-130

Ertaş, N. (2023). Şemdinli’de Arıcılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 114-130

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 10 January/10 Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 23 March/23 Mart 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 114-130

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Numan Ertaş).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

Humans have benefited from animals throughout their lives by hunting before the Neolithic and then controlling them by domestication. One of the animal groups under control is the bees, which existed long before humans. Bees, which are in circulation in natural life, have been taken under control by humans and turned into an important livestock breeding used in many different fields such as food, cosmetics and medicine. These bees, which are of Asian origin, are spread all over the world except the extreme places. The world colony existence, which was around 50 million in 1960, has increased to over 100 million today. Today, the leading countries of beekeeping activities are China, Turkey and India. Turkey has an important role in world beekeeping. Turkey's beekeeping potential has increased up to ten times compared to the first years of the Republic. The majority of the country's honey production is provided from the Mediterranean, Eastern Black Sea, Aegean and Middle Eastern Anatolia regions. Semdinli (Hakkari), which constitutes the study area, is also located in the Middle East Anatolia region. Semdinli is among the towns where the most honey and beeswax production is made in Turkey. In 2021, 313 tons of honey and 32 tons of beeswax were produced in the town. In the study, in addition to data portals such as FAO, TÜİK and TOB, data sets were produced by interviewing beekeepers in settlements where beekeeping is most common. In the study, a phenomenological design was used to reveal the beekeepers' own experiences from their point of view.

Keywords

Beekeeping, honey, beeswax, Semdinli

Öz

İnsanlar neolitik öncesinde avlayarak sonrasında ise evcilleştirmek suretiyle kontrol altına alarak yaşamları boyunca hayvanlardan faydalanmıştır. Kontrol altına alınan hayvan gruplarından birini de insandan çok daha önce var olan arılar oluşturmaktadır. Doğal yaşamda dolaşım halinde olan arılar, insanlar tarafından kontrol altına alınarak günümüzde gıda, kozmetik, ilaç gibi çok farklı alanlarda kullanılan önemli bir hayvancılık haline getirilmiştir. Asya kökenli olan bu arılar, dünyanın ekstrem yerleri dışında her yere yayılmış durumdadır. 1960'ta 50 milyon dolaylarında olan dünya koloni varlığı günümüzde 100 milyonun üzerine çıkmıştır. Günümüzde arıcılık faaliyetinin öncü ülkelerini Çin, Türkiye ve Hindistan oluşturmaktadır. Türkiye, dünya arıcılığında önemli bir role sahiptir. Türkiye'nin arıcılık potansiyeli Cumhuriyet'in ilk yıllarına göre on kata kadar artış göstermiştir. Türkiye bal üretiminin büyük çoğunluğu Akdeniz, Doğu Karadeniz, Ege ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinden sağlanmaktadır. Çalışma alanını oluşturan Şemdinli (Hakkâri) ilçesi de Ortadoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Şemdinli ilçesi Türkiye'de en çok bal ve balmumu üretiminin yapıldığı ilçeler arasında yer almaktadır. İlçede 2021 yılında 313-ton bal ve 32 ton balmumu üretimi gerçekleşmiştir. Çalışmada FAO, TÜİK ve TOB gibi veri portallarına ek olarak arıcılığın en fazla yapıldığı yerleşim birimlerindeki arıcılarla görüşmeler yapılarak veri setleri üretilmiştir. Çalışmada arıcıların kendi deneyimlerini bakış açılarından ortaya koymak için olgu bilim deseni kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler

Arıcılık, bal, balmumu, Şemdinli

Introduction

Beekeeping is known to have been started in Ancient Egypt; Mesopotamia, Anatolia and Europe have important place in the development process of beekeeping. In the 17th century, it was moved to the New World countries with immigrants, and today it is made in all settlement areas except the poles (Fıratlı et al., 2000, p. 813). It is thought that the first historical findings of beekeeping, which goes back tens of thousands of years, are based on the excavations made in Valencia, Spain in 7000 BC, and according to the pictures and fossils obtained from these excavations, people benefited from bees in the natural life. However, it is stated that the first place where the bee was taken into culture was Egypt and wandering beekeeping was carried out along the Nile River in 3000 BC. According to Crane (1999b, p. 174), a pictorial representation of the earliest known hive beekeeping dates from 2400 BC and is also located in Egypt. Contrary to popular belief, honey, which is obtained from the essences of flowers and is not a natural secretion of bees, has been considered not only a nutrient but also used in medicine and religious rituals in the historical process. The use of honey as medicine by the Sumerians in 3000 BC, the presentation of honey to the spirits of the dead and the gods in Ancient Greece, and the mention of honey in Indian religious texts, Babylonian inscriptions and ancient Egyptian writings are the clearest indications of this importance (Langstroth, 1853, p. 76,89,342; Ahmad et al., 2007, p. 5; Korkmaz, 2010, p. 1). Honeybees, which are older than Homo sapiens (Kırpık & Gülen, 2014, p. 42), served humans by producing honey in tree cavities and rock crevices in the Neolithic (Crane, 1984, p. 1). However, their service to humans is not limited to producing honey. As a matter of fact, as Agarwal (2014, p. 133) states, there are both micro and macro benefits of beekeeping, and as for Michener (2000, p. 4) the most important of all benefits of bees is the pollination of natural vegetation. As a result, this activity, which will be expressed as honey hunting for primitive times and beekeeping for modern times, has been evaluated as an important food item in modern societies as well as in primitive societies.

Beekeeping is one of the most common agricultural activities in the world (Kurtoğlu & Uzundumlu, 2022, p. 180). The advantages of this activity such as requiring relatively less labor and less capital compared to other livestock activities, and the absence of land presence, have resulted in an increase in the interest in this activity and the number of people engaged in this activity in rural areas (Çevrimli & Sakarya, 2018, p. 58).

Beekeeping is a common activity in almost every country in the world, except in places such as polar areas where the climate is not suitable and less vegetation. However, agriculture and animal husbandry activities in every country are not done in the same way, and the purpose, method and yield may also differ. In Vural's words (2008), while beekeeping is mostly done as a traditional occupation in Europe, in countries such as Spain, Poland, Hungary, Turkey and Greece, it is done to increase the income of farmers dealing with beekeeping. In addition, while beekeeping is a significant source of foreign income in the Far East, Africa, Central and South America countries, it is mostly carried out as an activity that contributes to vegetative pollination in developed countries such as the USA, Canada, and Japan. In addition, in India, this activity is important for honey to take place in rituals and medicine (Vural, 2008. As cited in Engindeniz et al., 2014, p. 113; Crane, 1999a). The beekeeping potential in the world generally tends to increase. According to FAO, the number of colonies around the world, which was around 50 million in 1961, has increased to over 100 million today. And honey production, which was around 679 thousand tons in 1961, increased to approximately 1.8 million tons in 2021, and beeswax, with 32 thousand tons of production, increased to over 65 thousand tons.

Turkey has a special importance in the world beekeeping, forming one of the bee gene centers (Korkmaz, 2010), owes this to the cultural heritage together with the floristic richness arising from the geographical structure. According to Ureten (2011), when the historical heritage left by the Anatolian peoples is evaluated chronologically, it is seen that honey occupies an important place. The importance of honey in Anatolia has continued from the first civilizations to the present day. According to FAO and TUIK data, the Republic of Turkey took over an average of less than 1 million colonies from the Ottoman Empire. Agricultural reforms made in the first years of the Republic enabled the development of beekeeping gradually, and this development process was clearly felt until the 1970s. According to FAO and TUIK data, while the number of colonies in Turkey was around 1.5 million in 1961, it reached 1.8 million in 1970 and 2.2 million in 1980. The number of colonies increased by 21% and 24% from 1960 to 1970 and 1980, and honey production increased by 86% and 69%. There was a net increase in the number of colonies and beeswax production from 1990 to 2000, but honey production increased with fluctuation. In this period, 30% of the number of colonies and 64% of beeswax were produced; and this rate was 19% in honey. According to TUIK's data for 2021, in the number of enterprises engaged in approximately 90 thousand beekeeping activities, approximately 8.8 million honey is produced from the hives. Therefore, Turkey's hive presence constitutes 9% of the world's hive presence. In honey and beeswax production, Turkey accounts 6% of the world's total production. The majority of these hives in Turkey are in the Eastern Black Sea and Central Anatolia Regions, especially in the Aegean and Mediterranean. Therefore, 60% of honey production is provided from these regions (TUIK, 2023).

When examining the relevant literature, it becomes evident that numerous theoretical and field-based studies have been

conducted on beekeeping. While these studies, mostly based on surveys with beekeepers, exhibit important differences, their methodological similarities and consistent results are noteworthy. Several studies are worth mentioning in this regard. Özbakır et al. (2016) conducted a study in Adiyaman, where beekeepers were surveyed and frequency distribution and Chi-Square tests were applied. The study revealed that winter losses and diseases like varroa were significant problems for beekeepers in that region. Similarly, a study by Erkan and Aşkın (2001), which employed the same methods and Chi-Square test, identified varroa disease and the inability to cover expenses as the main challenges faced by beekeepers in Başkale, Van. In another study focusing on mobile beekeepers in Hakkari, Kanakan and Erkan (2020) concluded that the issues encountered by beekeepers in this area were similar to those faced by many other beekeeping businesses. Additionally, Söğüt et al. (2019) utilized the proportional sampling method and field survey data to analyze the structural conditions of beekeeping enterprises in Bingöl. Their study presented an overview of the problems related to beekeeping activities in the region, along with possible solutions. Several other studies also contribute to this topic (Topal et al., 2020; Burucu and Gülse Bal, 2018; Kaya Sandal and Kan, 2013; Kutlu and Kılıç, 2020) and provide valuable insights in terms of methodology and results.

1. Aim and Methodology

This study aims to assess the beekeeping activities in the Semdinli town of Hakkari by examining the perspectives of local beekeepers. Despite having a lower number of beehives compared to Hakkari and Yuksekova, Semdinli contributes significantly to the province's honey production, accounting for nearly half of it. However, over time, Semdinli's beekeeping sector has encountered various challenges, necessitating the need for this study.

To conduct this research, both primary and secondary datasets were utilized. Global and Turkey-specific beekeeping data were obtained from reputable sources such as the Food and Agriculture Organization (FAO) and the Turkish Statistical Institute (TUIK). However, to acquire specific data on Semdinli villages, the researchers conducted meetings with the Ministry of Agriculture and Forestry, Agriculture and Forestry Directorate, and distributed questionnaires to local beekeepers during their field study. In this study, interview forms comprising 50 questions were administered to 27 individuals residing in villages with the highest intensity of beekeeping activities. The selection of participants took into account the number of colonies owned by each individual and their potential for honey production. Notably, most participants owned more than half of the total number of colonies in their respective villages. During the data analysis phase, the researchers employed the descriptive analysis technique (Cokluk et al., 2012), a form of qualitative data analysis. This technique facilitated the organization and interpretation of the collected data based on predetermined themes. Additionally, the researcher created maps and graphics utilizing the obtained data.

2. Beekeeping in Semdinli

The Eastern Anatolia region constitutes an area where crop production is relatively limited due to factors such as landforms and climate. Natural factors made it necessary for the economy of the region and the main occupation to be mostly animal husbandry. One of the intensive livestock activities in the region is beekeeping. Koday (2005) states that in some areas of the region such as Erzurum-Kars, Yukarı Murat Van, beekeeping activities are carried out relatively less than in other cities due to the generally low annual temperature averages, but that quality honey is produced as well. Nonetheless, apart from these high areas, beekeeping is actively practiced in almost all settlements. The most important advantage of the region is that the plateaus cover a large area. As Sıralı (2009;18-19) stated, the presence of plateaus in the region has enabled beekeeping to find a suitable environment. According to him, quality honey is produced in the region, especially in areas such as Kars, Erzurum, Erzincan, Agri, Semdinli and Bitlis. Similarly, Güler & Demir (2005) noted that one of the most suitable places for beekeeping in the region is Semdinli. Known as Samizdin (Assyrian), Navsar, Semzdinan or Semdinan with its old names, it has a very mountainous and rugged structure with a surface area of 1209 km². 45% of this area consists of forests (mostly oak forests), 41% is unsuitable for agriculture, 10% is short-term pastures and 4% is arable land. While it was a town during the First World War, it was reduced to a subdivision in 1932, and after Hakkari became a province in 1936, it became a town (URL1, 2023; Commission, 1982, p. 3318).

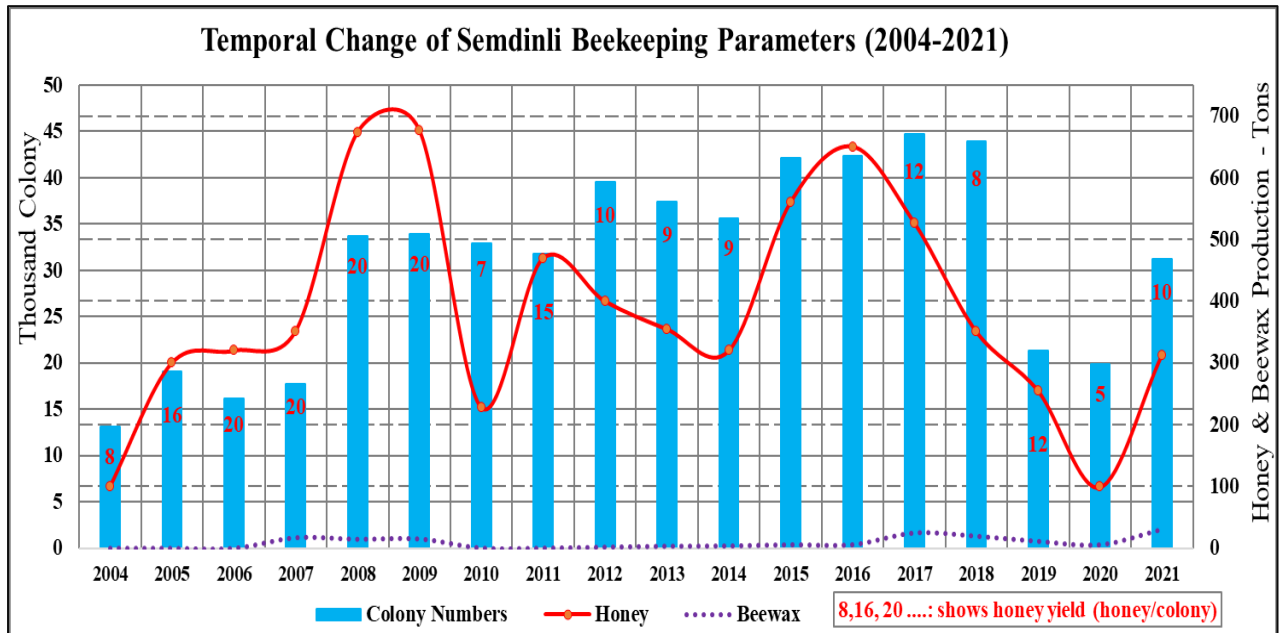
The agricultural areas in the town, which is mostly mountainous and rugged, are quite limited and the rural population is mostly engaged in vineyard, horticulture, and animal husbandry activities. Agricultural activities are highly related to cereals (alfalfa 86%). Another animal husbandry activity, which is mostly done in most parts of the town, is beekeeping. In addition to the diversity of vegetation, plant production activities, especially vineyard and gardening, have had an important share in the development of beekeeping. Semdinli has been a town known as prominent with beekeeping throughout history.

Semdinli has a different beekeeping structure compared to other town throughout the province. While town such as

Yuksekoa and Hakkari center leave Semdinli and other towns behind in terms of number of business and colony presence, they lag behind Semdinli in honey and wax production. According to the official data of the TUIK, there are 1263 AFYIS and nearly 113 thousand colonies in Hakkari in 2021. 41% of these activities are in Hakkari center and 27% in Yuksekova, while 22% are located in Semdinli. Likewise, 43% of the total colonies are in Yuksekova, 28% are in Semdinli and 18% are in Hakkari. Derecik and Cukurca are the weak links in the presence of colonies and other beekeeping productions. Although Semdinli ranks third in terms of the number of enterprises and colonies, it ranks first in honey production with a rate of 45%. As of 2021, approximately 694 tons of honey was produced throughout the province and 313 tons of this was produced in Semdinli. In honey production, Semdinli is followed by Yuksekova with 35%, Hakkari with 14%, Derecik with 4% and Cukurca with 1%. Also, Semdinli produced approximately 32 tons, or 62% of the 50 tons of wax throughout Hakkari in 2021.

When we look at the recent history of beekeeping in the town, it is seen that both the number of colonies and honey and wax production have a highly variable structure. In 2004, only 100 tons of honey was produced from the beehive, which was around 13 thousand; and the yield from the colony this year is only 8 kg. When it comes to 2008, the number of colonies has increased more than 2 times and honey production has increased by 7 times. Honey production, which was 673 tons in 2008, decreased to 228 tons in 2010 when the yield was 7 kg. Although honey production, which tends to increase with fluctuations, reached 650 tons again in 2016, it is observed that this production decreased below 100 tons in 2020 (Chart 1).

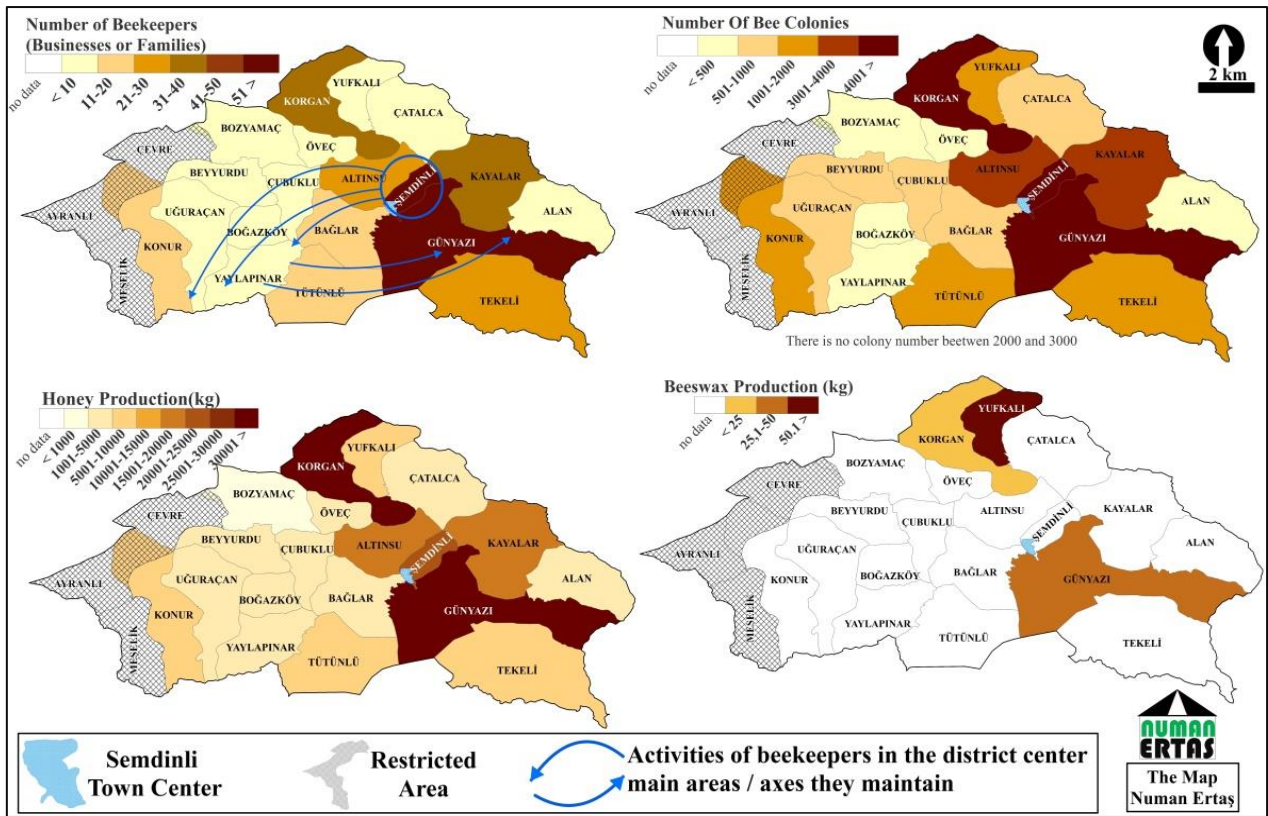
Chart 1. Temporal Change of Semdinli Beekeeping Parameters (2004-2021)

Source: TÜİK. (The data of 2015 and 2016 were obtained from Town Directorate of Agriculture)

The first parameter of beekeeping activities is enterprises. The business is followed by the existence of the colony and the related production elements. Therefore, the existence of a business does not indicate that there will be factors of production. In the Map 1, where the spatial distribution of four different beekeeping parameters by village is discussed, it is seen that there are enterprises engaged in beekeeping activities in all villages, except for the evacuated villages. Although there are businesses in all villages, the village of Günyazı, the town center, villages such as Korgan, Altinsu and Kayalar remain the most concentrated area. In addition, approximately 60% of the villages have less than 10 enterprises. This means that town beekeeping is limited to 9-10 villages. The existence of a business is possible with the existence of a colony. 20% of the colonies in the town are located in Günyazı, 15% in the town center, 14% in Korgan, 11% in Altinsu and 10% in Kayalar village. This means that 70% of the total colony existence and even honey production is in these settlements. The exception is that 75% of the beeswax production in the town is obtained only from the Yufkali village.

Map 1. Distribution of Semdinli Beekeeping by Villages (2021)

Source: Created based on the data of TÜİK

Semdinli, consists of 21 villages (TUIK, 2021) and 61 hamlets connected to these villages. Therefore, Semdinli consists of 87 settlements in total, with 5 neighborhoods constituting the town center. Among these settlements, Meselik, Ayranli and Cevre (Map 2) have been evacuated due to security and terrorist incidents and today are considered where entry is prohibited. Therefore, the prohibited villages are not included. The settlements in the town are concentrated in four valleys in general and the average elevation of these valleys is around 1500 meters. 37% of these settlements are between 1251-1500m and 33% of them are between 1501-1750m and 70% of the total is between 1251-1750m codes. 21% of the remaining parts of the settlements are at 1751 meters and above, and 10% are at 1250 meters and below. Having such a distribution of settlements has caused beekeeping activities to be concentrated in similar altitude ranges. In general terms, more than 70% of beekeeping activities and all parameters take place at a distance of 500 meters between the codes 1251-1750. The altitude level with the second-degree density is 1751 meters and above, around 20%. Therefore, the elevation level where the related activity is 10% or less is the southwestern part of the town and the parts below 1250 meters forming the Derecik town border (Map 2).

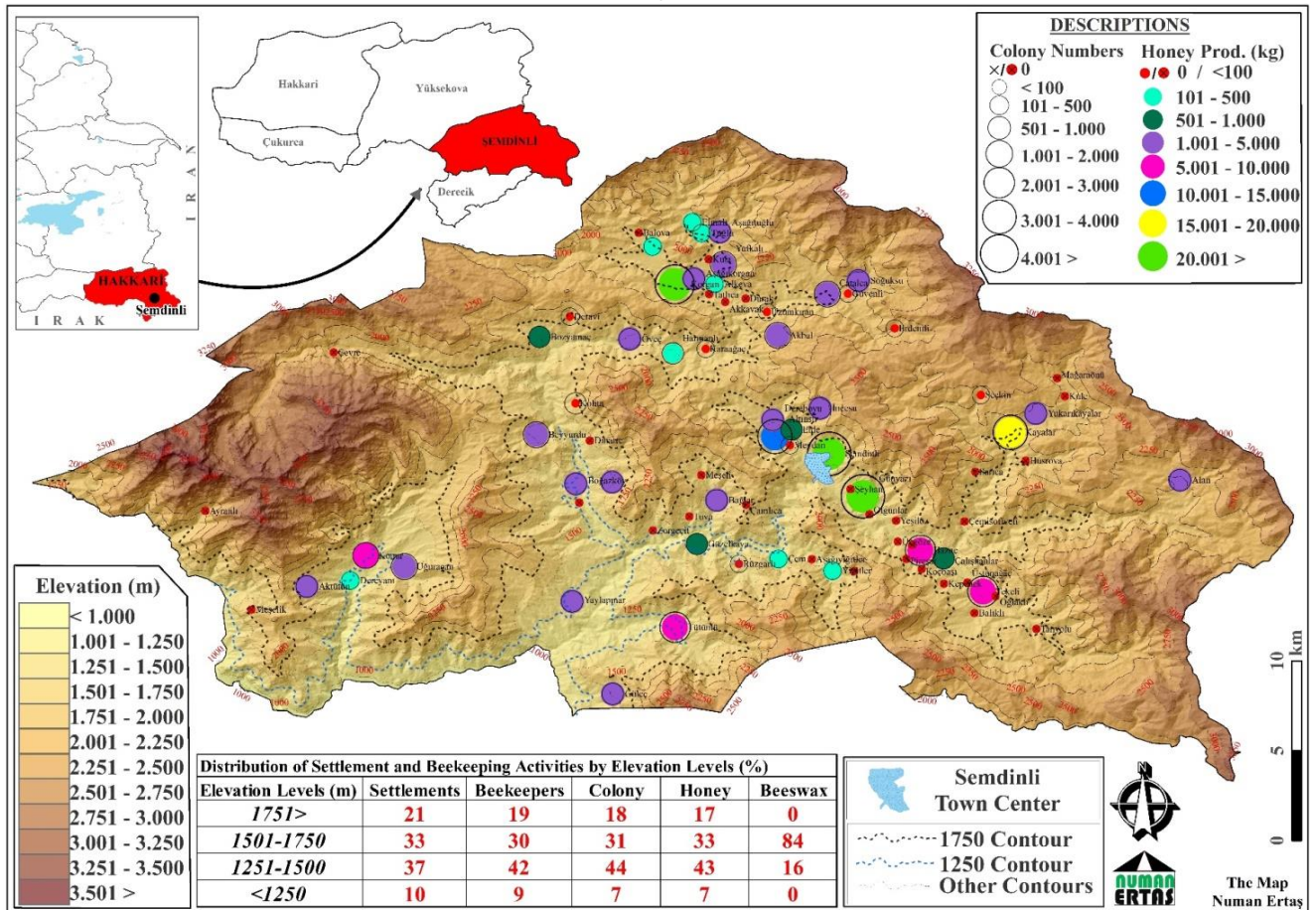
Nearly half of the beekeeping activities in the town are carried out at an altitude of 1251-1500 meters. Actually, 42% of beekeeping enterprises, 44% of colonies, 43% of honey production and 16% of beeswax are in this altitude range. In this altitude range, which includes the town center, especially Gün yazı and Altinsu, Beyyurdu and Bozamac are the villages where beekeeping is most intense. In addition, in most settlements such as Ustunagaç, Meseli, Samanlı, Uçgoze, Dinarte, Aşagiyigit, Zorgecit, Tuva and Seyhan, this activity is almost never done (Map 2). However, one should not forget the detail of the town center, which has a greater potential than most of the mentioned villages. The number of enterprises and production parameters registered in the town center is higher than the sum of many villages. But the fact that beekeeping in the town center is difficult due to natural conditions and population has caused beekeepers to carry out migratory beekeeping in different villages. Although these beekeepers carry out their activities in different villages, production and beekeeping elements are registered in the town center. That is why the villages, or the places visited were not taken into account in the spatial distribution data. The activities of the beekeepers in the town center are mostly carried out by relocating two or three times in a period. The first is the southwestern parts where the average altitude is relatively lower (<1250m) and the plant grows earlier. With the warming of the weather, beekeepers go from these valleys forming the border of Derecik to the southeastern parts of the town where the average altitude is higher, and this creates the second movement of beekeepers (Map 1 and Map 2).

The second elevation level, where beekeeping is most common, is the area between 1501-1750 meters. Although the altitude average has increased compared to the previous level, it can be said that beekeeping activities still do not lose their

intensity much. 33% of the enterprises, 30% of the colonies, 33% of the honey production and almost all the wax production (84%) are located between 1501-1750 meters, which is the second altitude range where beekeeping activities are most common in the town. There are 29 settlements in this elevation range, most of which are hamlets. Among these, especially Tekeli, Korgan and Hazne have a special importance in terms of production potential. In addition, beekeeping is rarely practiced in most settlements, but it is not practiced at all in places such as Sarica, Piresar, Kepenek, Yukariyigit, Tatlica and Kula. The upper limit of settlement in the town is 2000 meters on average, and beekeeping activities come to an end before reaching 2000 meters. 1751 meters and above, which forms 21% of the settlements in the town, constitutes the third area where beekeeping activities are carried out the most. If the Seckin hamlet (2100 m) of Kayalar village is excluded, this elevation range can be considered as 1751-2000 m. This altitude range constitutes 19% of beekeeping enterprises, 18% of colony numbers and 17% of honey production in the town. Beekeeping activities in this altitude range are mostly carried out in the settlements of Incesu, Yukarikayalar, Akbal, Kayalar and Alan. This activity is rather weak in settlements such as Magaraonu, Kule and Husrova. The area below 1250 meters, or more precisely between 1190-1250 meters, is the weakest link in all parameters of beekeeping (Map 1 and Map 2).

Map 2.

Location, Elevation Steps, and Spatial Distribution of Beekeeping in Semdinli (2021)

Source: Created by using the data of the Ministry of Agriculture and Forestry

3. Findings

The findings of this research include interviews with beekeepers in the most honey producing villages of Semdinli. As a result of the analysis of the research data, opinions and suggestions were reached in the context of the demographic structure of the beekeepers, the method of continuing the beekeeping activity, the main problems that the beekeepers experience, the income-expenditure status of the beekeeping activity and the predictions about beekeeping. The research findings obtained in the field were gathered under eight topics. In the findings presented descriptively, most of the main themes were tabulated with their sub-themes and interpreted by giving direct quotations. Most of the participants are married men (M) (93%), between is 41-60 age. 48% are primary school (PS), 22% high school graduates (HS), common (MS) and undergraduate (UG) graduates have 4% each. And literate (L) has a share of 15% and illiterate (IL) 7%.

3.1. Findings Regarding the Basic Beekeeping Parameters of the Participants

Table 1 contains information about the basic beekeeping parameters of the participants. Considering that 30% of the participants had a beekeeping background of 11-20 years and the other 30% had 21-30 years, it was concluded that more than half of them had a beekeeping background of 11-30 years. While the ratio of beekeepers with 6-10 years and 31-40 years of beekeeping background is equal (15%), it is 7% of those with more than 41 years and 4% of those with less than 5 years of experience, who can be called new beekeepers. Considering the reasons for doing beekeeping, many of the participants, such as 78%, stated that they did this activity out of necessity, with expressions such as there is no other job / source of livelihood. In fact, as mentioned above, the low plant production potential of the Semdinli countryside and the fact that the existing production is mostly animal husbandry made beekeeping a kind of necessity. The second majority of the participants (11%) state that they do beekeeping because it is their father's profession. This point of view also shows that beekeeping, which has become a cultural element, is sometimes carried out for the sake of memory. 7% of the participants stated that they did this activity because they liked it, and 4% stated that they did it to protect nature (Table 1).

Considering the assets of the participants related to the beekeeping activity, it was concluded that the enterprises were generally small family businesses, and the activity was focused on subsistence. 38% of beekeepers have 100-199 and 27% have less than 99 colonies. Therefore, beekeepers with fewer than 199 colonies have a large share (65%). These groups are followed by beekeepers with over 400 colonies and a share of 15%, which contribute 35% to honey production. Participants with colonies between 200 and 299 constitute 12%, and participants with 300-399 colonies constitute small groups with a share of 8% (Table 1).

Table 1. Information on Basic Beekeeping Parameters of the Participants

Parameters						
Duration of beekeeping (years)	<5	6-10	11-20	21-30	31-40	41>
	%4	%15	%30	%30	%15	%7
The reason for beekeeping	Because it's my father's job					%11
	Because there is no other job / livelihood					%78
	Because I love beekeeping					%7
	To protect nature					%4
Assets related to the activity	Hive (Colony) Number Groups					
	<99	100-199	200-299	300-399	400>	
	%27	%38	%12	%8	%15	
	Honey Production of Groups (kg)					
	4.368	10.108	6.580	2.100	12.264	
	%12	%29	%19	%6	%35	
Education Level Related to Beekeeping	I got an education		%37	I didn't get an education		%63
Membership Status of the Cooperative	I am a member		%63	I am not a member		%37
	I have seen the benefit		%0			
	I haven't seen the benefit		%100			

As mentioned above, beekeeping is mostly done with traditional methods and most of the participants prove this with their perspective on beekeeping education. 63% of the participants state that they did not receive any training on beekeeping, either learned from their father or imitated experienced beekeepers. In addition, giving theoretical beekeeping training does not attract the attention of beekeepers. Therefore, it is necessary for the activity to be practical for the relevant training to be useful. As a matter of fact, one of the participating beekeepers (P1; M, 38, UG, Catalca) said, "I received theoretical training, researched, read, and got expert opinions. But education is good in theory, it is insufficient for practice", and states that theoretical education does not have the expected effect. Although the participant beekeepers generally approach the cooperatives positively, they state that they do not see any benefit from the cooperative membership. In fact, 63% of the participants state that while they are members of any cooperative, all of them do not benefit from it. A participant with 45 years of beekeeping experience (P2; M, 74, MS, Catalca) stated that "Cooperative understanding consists of signboards and is empty structures that live on member fees", and another participant (P10; M, 43, PS, Altinsu) said, "It is not useful. does not support, we have become a compulsory member" supports this idea (Table 1).

3.2. Findings Related to How the Participants Continue Beekeeping Activity

The way of maintaining beekeeping consists of many different activity branches such as bee treatment, bee feeding and change of place during the production phase of beekeepers. The beekeeping method varies depending on the level of education, economic opportunities, and the presence of vegetation. It can be clearly seen that the participant beekeepers carry out this activity with traditional methods. One of the best examples of this is the treatment method of beekeepers in bee

diseases. While 66% of the participants apply their own methods to bee diseases, 33% call prefer calling a veterinarian. It has been observed that beekeepers generally receive support from more experienced people in bee diseases. The statement of one of the participants who does not prefer the assistance of a veterinarian (P11; M, 65, L, Kayalar) as “We do not call veterinarians, we consult those who has knowledge, and we get their opinions” is actually quite common. One of the important elements of the beekeeping method is the bee feeding method. Considering the sugar or glucose usage status of the participant beekeepers, the majority (85%) stated that they use it for feeding during the breeding periods and winter months (Table 2).

Most of the participants (70%) are migrant beekeepers and these migrant beekeepers generally (59%) prefer Hatay (Dortyol) region. However, as mentioned above, many participating beekeepers in the town transplant beehives to Derecik, where spring comes earlier. Therefore, Derecik is the second most preferred with a share of 18% in mobile beekeeping. Other places preferred by mobile beekeepers are Van, Diyarbakir and Mugla with equal proportions. Relocation in a relatively narrow area can also be considered as mobile beekeeping. 50% of the participants change their colony locations by following the spatial distribution of flowers during the period. During the year, 17% of the participants stated that they took the colonies to the highlands 2-3 times, 17% to different places depending on the situation with flowers, and 11% to the high areas of the surrounding villages. Only 6% of the participants did not change the location of the colonies throughout the year (Table 2).

Table 2. Information on the Participants' Beekeeping Method

The Methods	%					
	Treatment method in bee diseases	I call the vet	33	I treat myself	66	
Using sugar or glucose	Yes, I give it to feed during calving and winter				85	
	No I dont give at all				15	
The place to continue the beekeeping activity	I'm a mobile beekeeper	70	I am a steady beekeeper	30		
Traveling places in mobile beekeeping	Hatay	59	Van	6	Mugla	6
	Derecik	18	Diyarbakir	6	Others	5
Changing the hive location during the year	I take them to the highlands 2-3 times				17	
	I take them to the high areas of the surrounding villages 2-3 times				11	
	Wherever there are more flowers, I take them there				50	
	Depends on flowering				17	
	I never change it				6	
Perspective on mobile and fixed beekeeping	It must be, because the yield is high				73	
	It's not right because it spoils the quality of Semdinli honey.				9	
	It's not right because it is not good for bee health				9	
	It's not right because it costs too much				9	

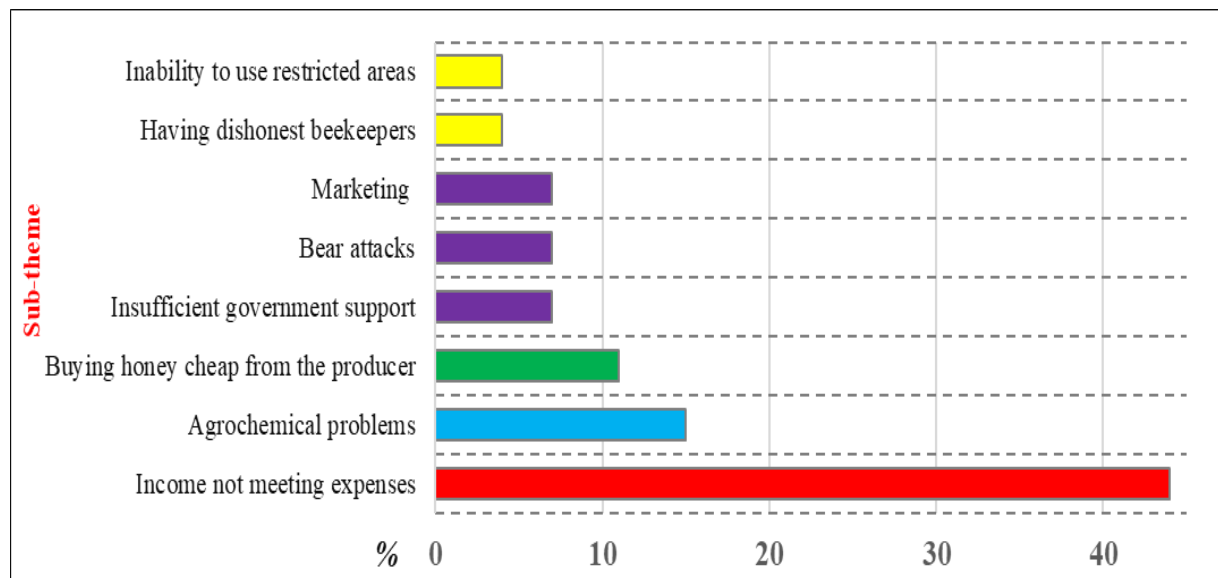
Mobile beekeeping positively affects honey yield, which confirms that mobile beekeeping provides more income than fixed beekeeping (Uzundumlu et al., 2011; Kanakan & Erkan, 2020). When Chart 2 is examined, most of the participating beekeepers expressed their opinion in this regard, and 73% of them think that mobile beekeeping should be a must, as it provides more efficiency. However, other participants do not find mobile beekeeping appropriate because it impairs the quality of Semdinli honey (9%), is not good for bee health (9%) and is expensive (9%). One of the participants (P2; M, 74, MS, Catalca) supports that mobile beekeeping will deteriorate the quality of Semdinli honey, with the statement "I partially recommend mobile beekeeping, but it is contradictory to have Semdinli honey." Similarly, other participants expressed the following: "Honey is plentiful, the bee return strongly, but there will be no pure Semdinli honey" (P5; M, 56, PS, Korgan)" or "The wandering bee gets confused" (P18; M, 35, HS, Gunyazi). In addition, those who approach mobile beekeeping negatively because of the costs say, "The yield is high, but it also costs a lot, I pay between 4-7 thousand rents, there is also a travel expense" (P3, M, 40, PS, Konur), and "Mobile beekeeping is good, but the cost is high" (P17; M, 67, PS, Balikli).

3.3. Findings Related to the Problems Experienced by the Participants in the Line of Beekeeping Activities

The determination of the problems experienced by beekeepers regarding beekeeping is very important in shedding light on the future status of the relevant activity. In order to reach the findings related to these problems, the question "What do you think is the biggest problem of a beekeeper" was asked to the participants and the answers given by the participants to this question are presented in Chart 2. As demonstrated, nearly half of the participants stated that the main problem of beekeepers is “the inability of income to cover expenses”. “We have difficulty in obtaining the materials of the beekeeping activity. The biggest problem of a beekeeper is material, feed and transportation that become expensive (P20; M, 53, HS, Asagikorgan)” and “Our labor remains unpaid. Honey has become an undervalued product (P18; M, 35, HS, Gunyazi)” confirms

the idea. The biggest (15%) problem of beekeepers is the pesticides used by other farmers to spray trees. Beekeepers claim that bee deaths occur due to the pesticides. The statement of one of the participants, "The problems we experience are mostly the death and destruction of bees due to pesticides used for trees (P6; M, 35, PS, Bogazkoy)" explains this issue. It has been observed that most of the participants think that Semdinli honey is sold cheaply. In fact, although only 11% of these beekeepers answered the related question as "cheap purchase of the honey from the producer" displays a clear consensus with those who claim that the income cannot cover the expenses. The opinions of the participants such as "I find it very difficult to sell my product at the real price (P20; M, 42, PS, Asagikorgan)" and "Our problem is that the price of honey is low and we cannot afford the expenses (P21; M, 51, PS, Yufkali)" are statement confirming this consensus. Other problems of the participants about beekeeping are that the government does not provide sufficient support at a rate of seven percent, bear attacks and marketing, and dishonest beekeepers who each have a share of four percent, and the inability to use the forbidden areas.

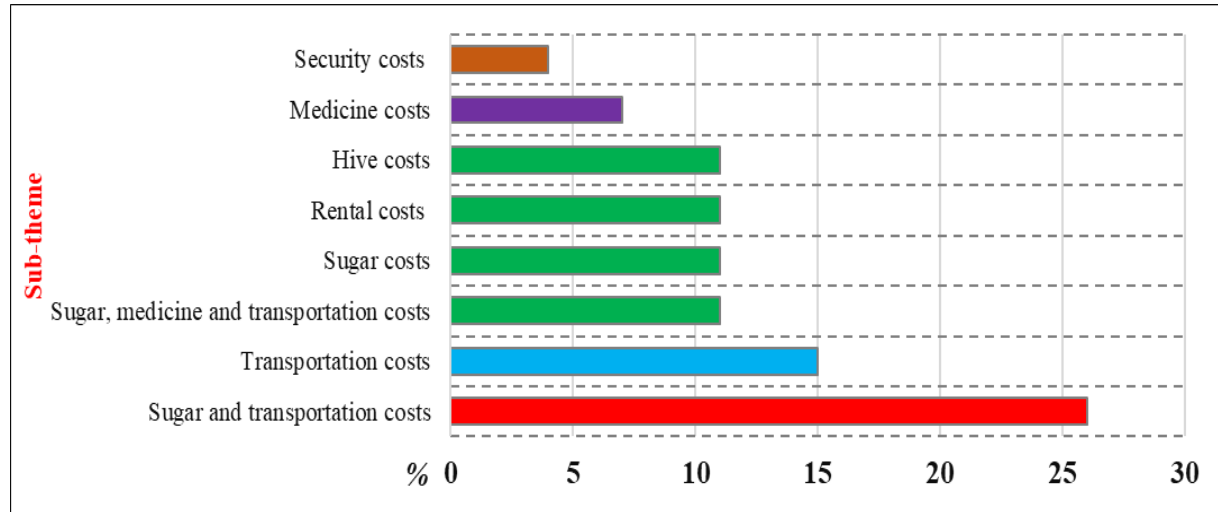
Chart 2. Beekeepers' View on the Problems They Experience

3.4. Findings Regarding the Basic Expenses of Beekeepers' Beekeeping Activities

The biggest reason why livestock activities are sometimes interrupted is that they are away from providing economic input. Therefore, the economic depression seen in a country causes an increase in the expense fees in livestock activities and a decline in animal husbandry. This general situation can be clearly seen in Semdinli beekeeping. As mentioned above, the biggest problem of the participants is that the income from beekeeping cannot provide a living. In Chart 3, the expenses of the participants are presented. In obtaining these findings, the participants were asked, "What is your most important expense in beekeeping activity?". According to the data obtained in line with the answers given by the participants to this question, the biggest expenses of them are bee feeding, transportation of colonies, especially in mobile beekeeping, rental expenses of the area where beekeeping is carried out, and fight against bee diseases. 26% of the participants state that their main expense is sugar and transportation, and the second main expense is transportation with a rate of 15%. The fact that the town beekeepers mostly prefer Hatay province to obtain more honey yield confirms how important the transportation costs are. As a matter of fact, the distance between Semdinli and Hatay (Dortyol) is more than a thousand kilometers. 11% of the participants state that basic expenses are collected in three items: sugar, medicine, and transportation. Apart from these, it is stated that items such as only sugar, only rent and only beehives constitute basic expenses with equal proportions (11%). Finally, medicine (7%) and safety (4%) expenses are the other items (Chart 3).

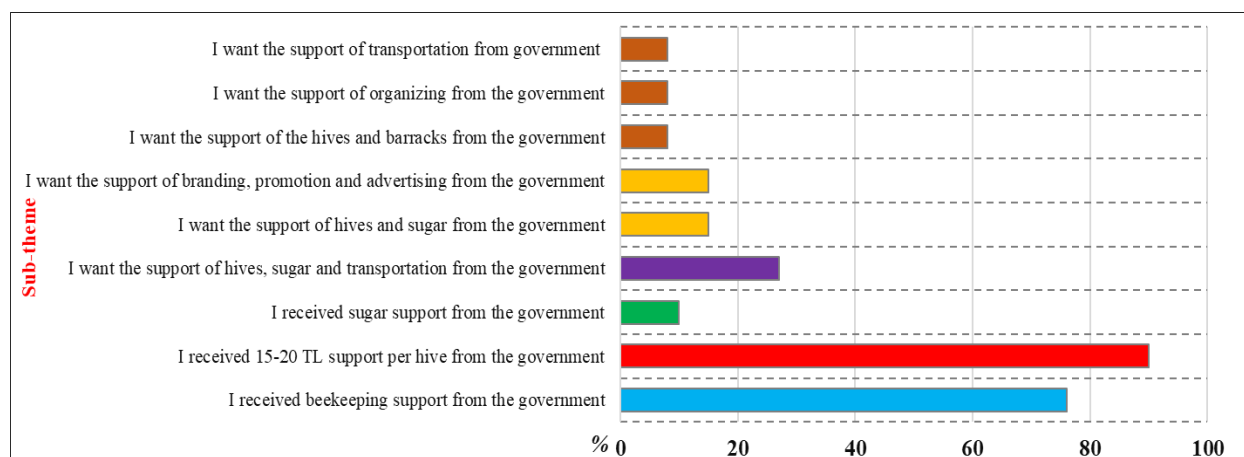
Chart 3. Beekeepers’ Views on Basic Expenses of Beekeeping Activities

3.5. Findings Regarding the Supports Given by the State to the Beekeepers and the Support Requested by the Beekeepers from the State

To obtain the opinions of the beekeepers about the state support, the participants were asked, “Does the state give you any support since you are a beekeeper?” and “What kind of support do you want the state to give to beekeepers?”. Although most of the participants (76%) stated that they received support from the state, they stated that support was quite insufficient and almost did not cover even one of the expense items. As seen in Chart 4, 90% of the participants stated that the support they received from the state was 15-20 liras per colony, and the remaining 10% stated that they received some sugar. In addition, it is noteworthy to mention that there are quite different options/requests in the type of support requested from the state. However, it is seen that most of the requested supports are in parallel with the expense items. 27% of the participants emphasized that the state support should be hives, sugar and transportation. The statement of one of the participants, “We do not want cash from the government, we want bee materials, the money given to us is already low and we cannot buy the material, but the state can buy and distribute it itself (P7; M, 58, L, Tekeli)” explains the importance of the expenses and possible support of the beekeepers. Mostly, the support that fixed beekeepers request from the state is hive and sugar-oriented, excluding transportation. 15% of the participants expressed that the support should be hives and sugar. Another support request is that the state takes the responsibility of all production and marketing processes of Semdinli honey rather than providing financial support. 15% of the participants mentioned that state support should be "branding, promotion and advertising". One of the participants' statements "We want inspection, follow-up and purchase guarantee from the state (P5; M, 56, PS, Korgan)" confirms such demand. In addition, the support request of 8% of the participants is in the form of "organizing" and this is actually a factor related to state control. Other supports requested from the government are in the form of interest-free loans, grants, land rents and other supports to encourage beekeeping at a rate of four percent, primarily beehives and barracks (8%) and transportation (8%) (Chart 4).

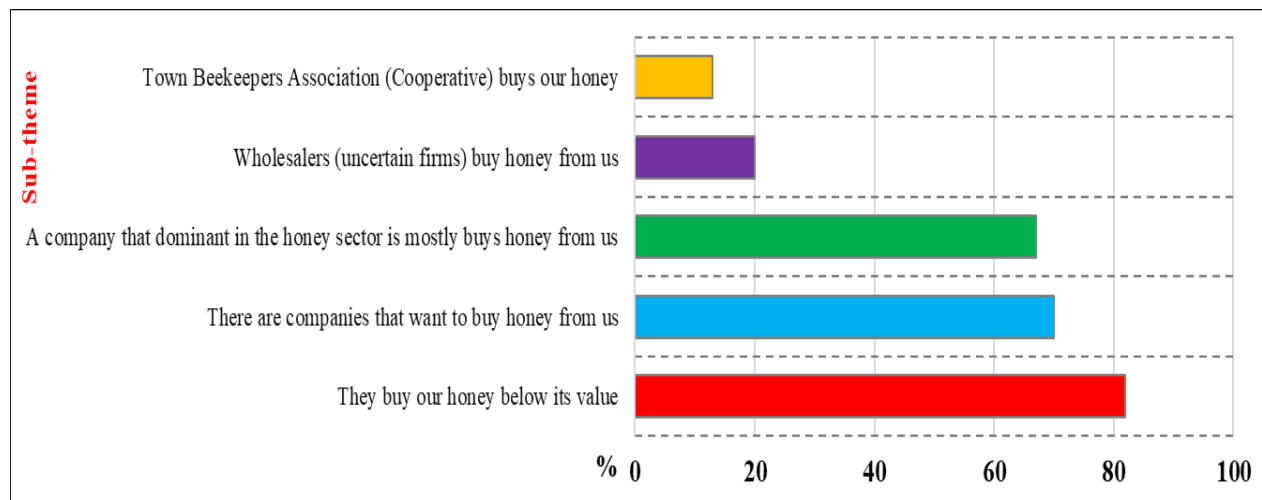
Chart 4. Beekeepers’ Opinions on State Support for Beekeeping

3.6. Findings Related to Firms and Companies Desiring to Purchase Honey from Participating Beekeepers

Marketing is one of the important problems of beekeepers in Semdinli. According to the observations made in the field, it has been found that Semdinli honey does not have a regular market. Regarding the institution and organization dimension of the marketing activities of Semdinli honey, the participants were asked "Are there any company/companies that want to buy honey from you?" and "Do the companies/companies that want to buy honey from you buy your honey cheaply or at a price similar to the market?". As seen in Chart 5, in the findings obtained from the analysis, 70% of the companies concluded that wanted to purchase honey, and one of them is the one which had made a name in the honey sector (67%). It has been concluded that there are institutions and organizations such as Wholesalers (uncertain companies) (20%) and Beekeepers' Association (Cooperative) (13%) apart from the company mentioned above that wants to purchase honey from the participating beekeepers. While 18% of the participants stated that companies buy Semdinli honey at prices like in the market, 82% stated that companies or institutions try to buy their honey far below its value (Chart 5). However, it has been observed that the role of the company, which has made a name in honey production, is quite high in these formations. The opinions of the participants below were concluded that the mentioned company caused a decrease in the income sources of beekeepers. For example, "It is undervalued compared to the market, most of the time the expenses do not cover the income, but we have to pay (P6; M, 50, PS, Gunyazi)" and "They try to buy it cheaply and then two-sided fraud is triggered (P5; M, 56, PS, Korgan)". It was concluded that the companies left no other choice to some participating beekeepers but to be a part of the purchase. On the other hand, some participants stated that in this unfair exchange, the companies had a negative impact on the reputation of Semdinli honey by mixing Semdinli honey with other honeys. For example, the statements such as "they say it is cheap but not enough. They go and buy poor quality honey from other regions, mix it with our honey. They lower the value and put it on the market (P1; M, 38, UG, Catalca)" and "They buy it cheaply and exploit it and mix it with other honeys and put it in front of the consumer with the label of Semdinli honey" (P2; M, 74, MS, Catalca), are supporting arguments.

Chart 5. Beekeepers' Views on Companies which Want to Purchase Honey from Them

3.7. Findings Related to the Earnings Dimension of the Participants' Beekeeping Activities

As in every economic activity, the prerequisite in animal husbandry activities is to provide a sufficient income. However, in the activities such as animal husbandry, the frequency of being affected by natural and social conditions can sometimes be higher. The effect of natural conditions in Semdinli has caused these activities to be limited in terms of both distribution and species. In this part of the findings, the earning dimension of the participating beekeepers was examined. Chart 6 shows the findings which consist of many sub-themes. When the income sources of the participants are examined, it is concluded that it is mostly limited to beekeeping, that is, there is no income other than beekeeping (65%). 78% of the participants who have income other than beekeeping stated their income is provided by agriculture and animal husbandry, and 22% are dependent on pension. As stated in previous findings, high beekeeping expenses and purchasing products such as honey below their value caused the income from beekeeping to be insufficient for subsistence. Therefore, 80% of the participants agreed that the income from beekeeping is not enough for their household expenses. In addition to the insufficient beekeeping income, 65% of the participants expressed that this situation is worse than ten years ago, and for the 31% the situation remains the same. The earnings size of Semdinli beekeeping is related to honey production as it is in Turkey. Therefore, the hive and other

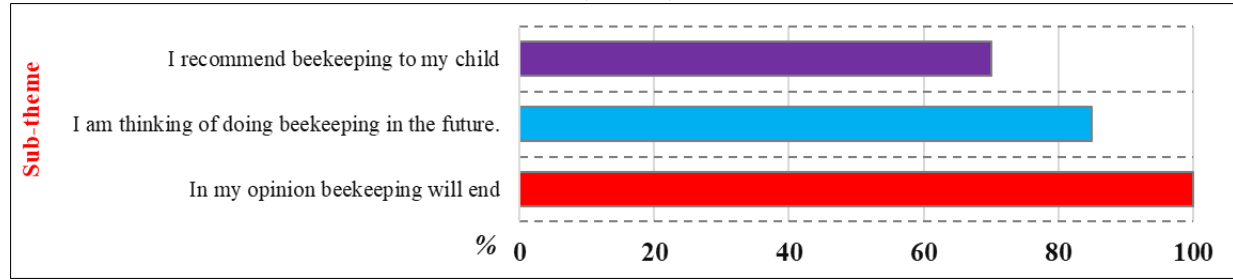
production elements are mostly in the background. The biggest gain of the participants in this activity is honey with a rate of 88%. Honey is followed by other production parameters such as beeswax and propolis. Marketing, which is an important problem for beekeepers, has caused beekeepers to not be able to bring their products mostly to the province or abroad, and it has resulted in 56% of the producers doing this trade in the town center and 28% outside the town center and the province. This caused the rate of participants who exported Semdinli honey out of the province to remain at 16% (Table 3).

Table 3. Beekeepers' Views on the Evaluation of Earning Dimension of Beekeeping Activity

Sub-theme		%
Do you have any income other than beekeeping?	Yes	35
	No	65
Incomes other than beekeeping	Agriculture and Livestock	78
	Retirement	22
The ability of the earnings from beekeeping to support the house	Yes	20
	No	80
Comparison of beekeeping incomes with ten years ago	Worse	65
	Same	31
	Better	4
The biggest source of income in beekeeping	Hive	4
	Honey	88
	Other	8
Honey selling place	In the town center	56
	Out of the province	16
	Both	28

3.8. Findings on the thoughts of Beekeepers about the Future of Beekeeping

The fact that the main reference in farmer predictions is experience, it makes these predictions valuable especially in animal husbandry. Beekeeping, which plays a very important role in Semdinli animal husbandry, has a negative course according to the participants. None of the participants, who have been actively working in beekeeping activities for many years, expressed a positive opinion about the future of beekeeping (Chart 6). Numerous findings justify these predictions, such as the inadequacy of beekeeping incomes to cover living expenses, in addition to the answers to questions about the future of beekeeping directed to the participants; if it continues like this, there will be no such thing as beekeeping (25%), because of fraudsters (20%), because of lack of ownership (15%) and because of expenses (10%). The marketing of fake honey as Semdinli honey is one of the significant threats to beekeeping in the town. Two participants from the same village said that the orientation towards beekeeping will continue increasingly. But as long as there is lack of principles, worthless poor-quality products will multiply in parallel with fraud and lack of control. They emphasized their hope that it will reach its brand value with the product obtained under state control and periodic inspection or analysis. "Otherwise, it looks like we will continue to deceive each other" (P1; M, 38, UG, Catalca)". And the statement as, "Dishonest traders, including some cooperatives, should be prevented from mixing Iranian honey with Semdinli honey, and severe penalties should be given, otherwise this business will be over. (P2; M, 74, L, Catalca)" reveals the seriousness of honey fraud. Similarly, other participants' statement such as, "Honey market will continue like this as long as there is fraud (P13; M, 39, HS, Erdemli)", "It will be worse because fraud is rampant, there is fake honey (P12; M, 55, L, Korgan)", and "Beekeeping is not going well, I do not see the end of this job well, fraud is out of control (P11; M, 65, L, Kayalar)" displays the hopelessness in this activity. As mentioned above, a significant part of the participants thought that this activity would come to an end due to beekeeping expenses. Some of the participants think that it is getting harder to keep bees due to the costs (P22; M, 39, HS, Aşagıtuglu), "The conditions have become more difficult with the recent hikes, the number of people who quit beekeeping will increase (P9; M, 62, PS, Bağlar)", and "Sugar reaches a billion. Fuel is expensive, we can't buy materials, it is very difficult to do beekeeping in this situation (P25; M, 53, HS, Moda)", identify the gravity of the problem. Other participants believe, "Beekeeping here will end for three reasons. First, because there is no marketing, beekeeping will disappear in these conditions. Secondly, bees are harmed because of wrong pesticide application. Third, there is a great decrease in the number of bees due to global warming (P10; M, 43, PS, Altinsu)", "Vague process, poor quality but a lot of honey (P3; M, 40, PS, Konur)" expressed why beekeeping in Semdinli has come to an end.

Chart 6. Beekeepers' Views on the Future of Beekeeping Activity

Animal husbandry, like other agricultural activities, is an activity that is closely related to cultural patterns. Therefore, cultural elements sometimes require maintaining livestock activities despite low profits. Regardless of the insufficient income from beekeeping, the participants want to continue this activity, and also wish that the future generations will continue. 85% of the participants stated that they would like to be beekeepers in the future and 70% of them would recommend their children to be beekeepers (Chart 6). It was concluded that a considering number of the participants (44%) did not recommend beekeeping to their children, since beekeeping did not bring profit compared to the past and the loss that was caused. Although the expressions of the other participants who did not recommend this activity are different, it is believed that the reasons are close to each other. As a matter of fact, 22% of them justified as "because there is no *bread* (earning) in this business", 22% as "because the business has gotten out of hand, fraudulent honey sellers have increased" and 11% as "there is a marketing problem" (Chart 6).

Conclusions and Recommendations

Animal husbandry is one of the most indispensable occupations of human life. It is an important source of service in meeting many basic needs of people such as nutrition, shelter, and clothing. In this study, beekeeping activities, which constitute one of the important branches of animal husbandry, are discussed in the context of Semdinli.

Semdinli, ranks 55th with 31,866 colonies, 70th with 313 tons of honey production, and 16th with 31 tons of beeswax production among all towns in terms of colony presence. Semdinli, constitutes 0.4% of Turkey's colony wealth, 0.3% of honey production and 1% of beeswax production. As can be seen, the town does not have a significant share in beekeeping in Turkey. However, it is much more important than the percentage share, as it is the main occupation and an important source of livelihood of the rural and farmers of the town. Although beekeeping is carried out in all villages, it is carried out in four main villages such as Günyazı, Korgan, Altinsu and Kayalar, apart from the town center. Town center and Günyazı in terms of the number of beekeeping businesses, and the above-mentioned villages in terms of colony presence and honey production represent Semdinli beekeeping. Most of the beeswax in the town is produced mainly in Yufkali, Günyazı and Korgan villages. Beekeeping in the town is mostly carried out between 1251 and 1750m isohips. Places lower than 1250m and higher than 1751m are the areas where beekeeping is done relatively less. 75% of beehives, 76% of honey production and all of beeswax production in the town are in the altitude range.

The findings obtained in the study area are presented with eight themes consisting of several sub-themes. 78% of the participants do beekeeping on the grounds that they do not possess another job and then because it is their father's profession. It has been determined that the beekeeping profession will decrease considerably if any alternative income source is obtained. That is why it is important to take state-based steps for the continuation of the beekeeping profession. The steps should be in the nature of some incentive support rather than cash aid. It has been determined that most of the participants have small family businesses rather than professional beekeeping. Participants did not approach beekeeping education positively and 63% of them stated that they practiced beekeeping with traditional methods. The participants were also negatively affected by cooperatives. While 63% of the beekeepers are not members of any cooperative, all the members claimed that they did not benefit from these institutions. At this point, it is necessary to control the cooperatives by the relevant units and discuss the issues in a platform where beekeepers are also present.

In the findings about the way of beekeeping of the participants, it was concluded that 66% of the beekeepers did not call a veterinarian in bee diseases and traditional methods were applied in such cases, including the use of medicines. In addition, the statement of the participant who called a veterinarian in bee diseases as "The biggest enemy of beekeeping in the town is *Varroa* disease, and this disease cannot be controlled without a veterinarian" is noteworthy. In fact, according to Crane (1999b), one of the most important reasons for the disappearance of traditional beekeeping and the emergence of the need for modernization is the spread of *Varroa*. Therefore, it should not be forgotten that trying to solve veterinary problems with traditional methods

may cause undesirable results.

70% of the participants are mobile beekeepers and Hatay (Dörtyol) is mostly preferred region in this regard. There is also small-scale mobile beekeeping in the town, and beehive location changes are made two or three times a year. 73% of the participants stated that mobile beekeeping is and should be more qualified in honey yield. In mobile beekeeping, it has been scientifically proven that the yield obtained is higher due to the feeding of the bee from more than one vegetation area. However, the transportation of the hives and the rents of the area prevent the beekeepers in the town from being fully mobile beekeepers. Due to these expense items, less production was accepted by having to do fixed beekeeping. Therefore, by introducing a production obligation, the state should provide some facilities such as fuel discounts for mobile beekeepers.

The biggest problem of the participants is that the income does not cover the expenses with a rate of 44%. Purchasing honey below its real value prevents the beekeepers from providing sufficient input to their economy. This basic problem is followed by the death of bees due to the use of pesticides, bear attacks, marketing problems and the emergence of fraudulent beekeepers. The most fundamental factor in the emergence of beekeeping problems is the unparallel increase rate of expenses and the rate of incomes. Depending on the market conditions, the increase in expenses faster than income puts the beekeeper in a difficult situation. When the expense items of beekeepers are examined, it is concluded that items such as sugar, transportation, medicine, hive, and security require a significant budget. In this case, state support is not the only solution. However, it is essential to reconsider the state subsidies in line with the beekeepers' opinion. Although 76% of the participants receive state support, 90% of this support is limited to 15-20 TL per hive. Therefore, this support, which does not have an important place in beekeeper expenses, should be made more qualified. As seen in the findings, the support requests of beekeepers are not cash, but beekeeping materials. Therefore, it is possible for the sector to revive and reach a significant commercial volume by determining the net production potential of beekeepers and providing support for transport and bee feeding elements.

Marketing constitutes an important problem of Semdinli beekeeping. The majority of the participants sell their products in the town center and cannot market them outside the province. It can be clearly seen that the cooperatives are insufficient in terms of gathering all beekeepers under one roof and eliminating the problems experienced. Therefore, an organization should be established by the state at all stages of beekeeping, not only in marketing. Trying to purchase the honey of the beekeepers cheaply by companies that are dominant in the honey sector is a problem that needs an urgent solution. It should not be forgotten that the biggest income source of the beekeepers is only honey. Therefore, this unfair shopping reveals the dimensions of the marketing problem. In addition, Semdinli honey, which is bought cheaply by the companies, is mixed with other low-quality honeys, and put on the market, causing a negative impression about Semdinli honey. Based on the reasons mentioned above, for Semdinli beekeeping to continue in the future, it is necessary to organize the marketing in a way that will be done through a single channel.

The fact that 65% of the participating beekeepers have no income other than beekeeping shows how important the activity is or should be given importance. As a matter of fact, beekeeping is one of the most important livelihoods of the Semdinli countryside. However, beekeeping is now under threat due to the reasons mentioned above. According to 65% of the participants, beekeeping in Semdinli today is in a worse condition than it was ten years ago. As in the comparison with the past, the predictions about the future of beekeeping are also negative. All the participants think that beekeeping will come to an end. In addition, it was concluded that 85% of the participants will continue this profession and 70% of them recommend beekeeping to their children and future generations. However, young generations do not prefer this profession due to reasons such as the fact that beekeeping is seen as an elderly profession and the income in the profession is insufficient.

References

- Agarwal, T. (2014). Beekeeping industry in India: future potential. *Int. Journal of Research in Applied, Natural and Social Sciences*, Impact: Uranss, 2(7), 133-140.
- Ahmad, D. F., Joshi, S. R., & Gurung, M. B. (2007). *Beekeeping and rural development*. Quality Printers. Kathmandu.
- Burucu, V. & Gülse Bal, H.S. (2018). Arıcılık işletmelerinin pazarlama olanakları: Kastamonu İli Azdavay İlçesi Örneği. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 23-35. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/498442>
- Commission (1982). *Hakkâri*. Yurt Ansiklopedisi, Sayı 5, S.3318. Anadolu Yayıncılık.
- Crane, E. (1984). The world's beekeeping: past and present. *The hive and the honeybee*. (p. 1-22) Dadant and Sons Inc.İllinois.
- Crane, E. (1999a). *The world history of beekeeping and honey hunting*. Routledge. New York & London.
- Crane, E. (1999b) Recent research on the world history of beekeeping. *Bee World*. 80(4), 174-186. doi: 10.1080/0005772X.1999.11099453
- Çevrimli, M. B. & Sakarya, E. (2018). Türkiye arıcılık sektöründe mevcut durum, sorunlar ve çözüm önerileri. *Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 15(1), 58-67. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/502151>
- Çokluk, Ö., Yılmaz, K. & Oğuz, E. (2012). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 95-107. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/304155>
- Engindeniz, S., Kubilay, U. & Başaran, C. (2014). İzmir ilinde arıcılığın ekonomik yönleri ve sorunları. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 20 (1 ve 2), 113-120. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/253483>
- Erkan, C., & Aşkın, Y. (2001). Van İLİ Bahçesaray ilçesi'nde arıcılığın yapısı ve arıcılık faaliyetleri. *Yüzüncü Yıl University Journal Of Agricultural Sciences*, 11(1), 19-28. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/204963>
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAOSTAT). (2022). Crops and Livestock Products. <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL>.
- Fıratlı, Ç., Genç, F., Karacaoğlu, M., & Gençer, H. V. (2000). Türkiye arıcılığının karşılaştırmalı analizi sorunlar-öneriler. *Türkiye Ziraat Mühendisliği v. Teknik kongresi*, 17(21), 811-825.
- Güler, A., & Demir, M. (2005). Beekeeping potential in Turkey. *Bee World*, 86(4), 114-119 (117). <https://doi.org/10.1080/0005772X.2005.11417326>
- Kanakan, M., and Erkan, C. (2020). Hakkâri ilinde gezgin arıcılık faaliyetleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 30(4), 712-720. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1096299>
- Kaya-Sandal, E. & Kan, C. (2013). Bingöl İlinde arıcılık faaliyetleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, (60), 1-12. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/198411>
- Kırpık, M. A., & Gülen, M. (2014) Ülkemizde arıcılık faaliyetleri. *21. Yüzyılda Fen ve Teknik Dergisi*, 1(1), 37-46. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2016579>
- Koday, S. (2005). *Doğu Anadolu Bölgesinde hayvancılık*. Atatürk Üniversitesi Yayınları (949), Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları (104), Araştırmalar Serisi, No:74. Erzurum.
- Korkmaz, A. (2010). *Arıcılık*. Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü. Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şubesi. Samsun.
- Kurtoğlu, S. & Uzundumlu, A.S. (2022). 2021-2025 yılları arasında dünya geneli bal üretim tahminleri. *Arı ve arıcılık*, (p. 178-195) inside. İksad Yayıncılık.
- Kutlu, M. A. & Kılıç, Ö. (2020). Malatya arıcılık faaliyetlerinin genel durum tespiti çalışması. *Düzce Üniversitesi Bilim Ve Teknoloji Dergisi*, 8 (1), 737-745 . <https://doi.org/10.29130/dubited.529375>.
- Uzundumlu, A., Aksoy, A., & Işık, H. B. (2011). Arıcılık işletmelerinde mevcut yapı ve temel sorunlar; Bingöl ili örneği. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42(1), 49-55. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/35371>.
- Langstroth, L. L. (1853). *Hive and the honeybee, bee keepers manuel*. Northampton: Hopkins Bridgman & Company. Massachusetts.
- Michener, C. D. (2000). *The bees of the world* (Vol. 1). The Johns Hopkins University Press. Baltimore.
- Özbakır, G. Ö., Doğan, Z., & Öztokmak, A. (2016). Adıyaman ili arıcılık faaliyetlerinin incelenmesi. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 20(2), 119-126. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/225578>.
- Sıralı, R., 2009. Türkiye'nin önemli bal üretim bölgeleri. *Arıcılık Araştırma Dergisi*, 1(1), 16-21.
- Söğüt, B., Şeviş, H. E., Karakaya, E., & İnci, H. (2019). Arıcılık İşletmelerinde mevcut durum, temel sorunlar ve çözüm önerileri üzerine bir araştırma (Bingöl ili örneği). *U. Arı D. (U. Bee J.)*. 19 (1). 50-60. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/718164>.
- Topal, E., Adanacıoğlu, H., Karaman, S., Kösoğlu, M., & Bayar, F. (2020). Arıcılık işletmelerinin bilgi transfer kaynakları: İzmir ili örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 150-161. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/956973>.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (1932). *Hayvanat istatistiği (1929-1932-1937-1940)*. İstatistik umum müdürlüğü neşriyatından.

Neşriyat No:18. Marifet Matbaası. Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). MEDAS: Hayvancılık İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>. (Erişim Tarihi: 10.12.2022)

URL1: Şemdinli Belediyesi (<http://www.hakkari.gov.tr/semdinli>)

Ureten, H. (2011). Eski Anadolu'da arı ve bal. *History Studies*, 3/3, 363-382.

Statement on Research and Publication Ethics

I declare that I pay attention to all ethical principles and rules in the collection, analysis and reporting of data.

Contribution Rate of Researchers

The article was written by a single author.

Statement on Interest

There is no conflict of interest between the authors.

"Jandarma" Algısına Yönelik Metaforik Analiz

Metaphoric Analysis of the Perception of "Gendarmerie"

Mehmet KAPLAN

Dr. Jandarma Genel Komutanlığı, İl Jandarma Komutanlığı,
Dr. Gendarmerie General Command, Provincial Gendarmerie Command Van, Türkiye

ORCID 0000-0002-1064-0314 / mehmetkaplan278@hotmail.com

Hakan EREN

Doç. Dr. Ostim Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Assoç. Prof. Ostim Technical University, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Ankara, Türkiye

ORCID 0000-0002-5222-2938 / hakan.eren@ostimteknik.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Kaplan, M. and Eren, H. (2023). Metaphoric Analysis Of The Perception Of "Gendarmerie". *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 131-150

Kaplan, M. ve Eren, H. (2023). "Jandarma" Algısına Yönelik Metaforik Analiz. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 131-150

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 13 January/Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 09 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 131-150

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mehmet KAPLAN -Hakan EREN).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Bu çalışmada kullanılan ölçek ve veriler, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Etik Kurul Başkanlığı tarafından etik kurallara ve ilkelere uygun bulunmuştur (Evrak Tarih ve Sayısı: 2020/8 23.11.2022-2022/24).

Öz

Son yıllarda bilim insanları tarafından bir anlam oluşturma aracı olarak sıklıkla kullanılan metaforlar, insanların geçmiş bilgi birikimi ve deneyimleri ile geliştirdikleri etiketlerle gerçekliği nasıl inşa ettiklerini anlamaya yaramaktadır. Bu araştırma, Jandarma subay adayları ile subayların düşünce derinliklerinde "Jandarma" kavramını nasıl algıladıklarını metaforlar yoluyla belirlemek amacıyla yapılmıştır. İncelenen olgu kişiler tarafından deneyimlenmiş olması nedeniyle bir nitel araştırma yöntemi olan olgu bilim yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Jandarma ve Sahil Güvenlik Fakültesinde lisans eğitimine devam eden 177 subay aday öğrenci ile çeşitli birimlerde görev yapan 158 subay oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış bir soru formu kullanılarak metaforlar ve açıklamaları elde edilmiştir. Elde edilen ham veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Araştırmanın güvenilirlik değeri %93 olarak bulunmuştur. "Jandarma" kavramına ilişkin olarak Jandarma subay adayları tarafından 101'i farklı toplam 155 geçerli metafor üretilmiştir. Metafordan en çok yinelenenler; "aile", "baba", "su", "anne", "kurt", "güneş", "ilaç" ve "köprü" metaforlarıdır. Subaylar ise 84'ü farklı toplam 139 geçerli metafor üretmiştir. Subaylar tarafından en çok yinelenenler; "baba", "kadife eldiven giymiş demir yumruk", "anne" ve "İsviçre çakısı" metaforlarıdır. Geliştirilen metaforlar ortak özellikleri dikkate alınarak 15 farklı kavramsal kategori altında toplanmıştır. Her iki grupta da "jandarmanın gerekliliği" ve "koruyucu olması" kategorileri ilk sırada vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Jandarma, metafor, algı, imaj, subay.

Abstract

In recent years, metaphors, which have been frequently used by scholars as a means of meaning making, serve to understand how people construct reality with the figures/labels they have developed with their past knowledge and experience. This research has been carried out to determine how Gendarmerie officer candidates and officers perceive the concept of "Gendarmerie" in their depths of thought through metaphors. Phenomenology method, which is a qualitative research approach, was used because it explores what people experienced and focuses on their experience of a phenomena. The sample of the study consists of 177 officer candidate students who continue their undergraduate education at the Gendarmerie and Coast Guard Faculty and 158 officers working in various units. Metaphors and explanations were obtained by using a semi-structured questionnaire. The raw data were analyzed by content analysis technique. The reliability value of the research was found to be 93%. Regarding the concept of "Gendarmerie", a total of 155 valid metaphors, 101 of which are different, were produced by the Gendarmerie officer candidates. "Family", "father", "water", "mother", "wolf", "sun", "medicine" and "bridge" are the most repeated metaphors. The officers produced 139 valid metaphors, 84 of which were different. "Father", "iron fist wearing velvet gloves", "mother and Swiss army knife" are most repeated metaphors by officers. The metaphors developed were collected under 15 different conceptual categories, taking into account their common features. In both groups, the "necessity of the gendarmerie" and "guardian role" categories took the first place.

Keywords

Gendarmerie, metaphor, perception, image, officer.

Giriş

Türk tarihinin başlangıcından bu döneme kadar emniyet ve asayiş sağlamak amacıyla oluşturulan kolluk teşkilâtlarını incelediğimizde genel olarak askerî görevlilerin aynı zamanda zabıta görevi icra ettikleri görülmektedir. "Göktürk Yazıtlarında (Orhun Kitabeleri) Yargan olarak geçen ve hakanların emniyet ve asayişini sağlayan zabıtalardan en eski jandarma olduğu söylenebilir." (Akman, 1991, s. 60; Kayalibali ve Arslanoğlu, 1973, s. 1479). Jandarma görevi icra edenlere Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Şıhne, Anadolu Selçuklu Devletinde Surta, Osmanlı İmparatorluğunda Subaşı denilmekteydi. Osmanlı döneminde İstanbul'daki karakollarda Karakullukçu denilen yeniçeriler kolluk görevini icra etmekteydi" (Özel, 1999, s. 223). Kazalarda Subaşılar, sancaklarda Mirliva, eyaletlerde ise Mir-i Miran yapıları, bünyesindeki askeri varlıklarla emniyet ve asayiş hizmetlerini yürütmüşlerdir. İstanbul'da ise bu hizmetler, Yeniçeri Ağası ve bunun emrindeki Falakacılar; Seğmenbaşı, Çavuşbaşı, Böcekbaşı gibi kolluk amirleri ve bunların emrindeki emniyet ve asayişten sorumlu personelle sağlanmaktaydı (Jandarma Genel Komutanlığı (J.Gn.K.lığı, 1966, s. 3-4).

19'uncu yüzyıla gelindiğinde Osmanlı imparatorluğunda kolluk teşkilatları açısından yeni bir yapılanma dönemi başlamıştır. 1879 yılında, Fransız Jandarma Nizâm-nâmesinin aynen tercüme edilmesiyle "Asakir-i Zaptiye Nizâm-nâmesi" hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. 1880 yılında, Zaptiye adı "Jandarma"; Zaptiye Müşirliği de "Jandarma Dairesi Reislîği" olarak değiştirilmiştir (Harita Genel Müdürlüğü, 1982, s. 311). Akman (1991, s. 73) Fransız kaynaklarında "silâhlı adamlar" anlamına gelen, "gens" ve "d'armes" kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşan "gendarmerie" kelimesinin Türkçeye "jandarma" şeklinde geçtiğini belirtse de "Farsça cân (silâh) ve dâr (tutan) kelimelerinden oluşan candar terimine Ortaçağda kurulan Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Hâremşahlar, Eyyûbîler ve Memlûkler gibi İslâm devletlerinin saray teşkilâtında rastlandığı ve geniş yetkileri olan önemli bir görevliyi tanımladığı ifade edilmiştir" (www.islamansiklopedisi.org.tr). "Selçuklular zamanında da "candar" kelimesi, şehrin emniyetini sağlayan, sultanın sarayını koruyan görevlilere verilen isimdir" (Koparan, 2007). 16 Şubat 1791'de kurulan Fransız Jandarması ise Avrupa'da Jandarma kavramının ilk ortaya çıkış tarihi olarak kabul edilir (Jimenez, 2010) ve "Fransız Jandarması "Candar Teşkilatında" olduğu gibi saray muhafızlarının ismidir" (Alpar, 2013). İslahat hareketleri nedeniyle dönemin en güçlü ülkelerinden biri olan Fransa birçok alanda olduğu gibi Jandarma Teşkilatının yapılanmasında da örnek alınmıştır. Hatta I. Dünya Savaşı öncesinde Jandarma ıslahatlarıyla ilgili misyon şefliğine Fransız General Bauman'ın (Barellies, 2003, s. 294) getirilmiş olması nedeniyle son yüzyıl içerisinde Türk Jandarma Teşkilatında Fransız izleri son derece belirgin (J.Gn.K.lığı, 2002, s. 172) hale gelmiştir.

Jandarma ile ilgili mevzuat incelendiğinde;

Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nda Jandarma; "Emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanunların ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin verdiği görevleri yerine getiren, silahlı genel kolluk kuvvetidir" şeklinde tanımlanmıştır. J.Gn.K.lığının yayınladığı 2019-2023 Stratejik Planında; "J.Gn.K.lığının emniyet ve asayiş ile kamu düzenini, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini gözeterek sağlamak ve korumak maksadıyla 24 saat esasına göre görev yapan, vatan sevgisi ile dolu, tevazu, fedakârlık ve kahramanlık timsali bir genel kolluk kuvveti" olduğu belirtilmiştir. Buna göre;

"Jandarmanın Misyonu: Bireylerin temel hak ve özgürlüklerini gözeterek, emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak ve korumaktır."

"Jandarmanın Vizyonu: İnsan merkezli çağdaş yönetim ve görev anlayışı ile ulusal ve uluslararası alanda saygın, güvenilir ve kaliteli hizmet sunan örnek kolluk kuvveti olmaktır."

Kanun'daki ve misyon ifadesindeki tanımlamada Jandarmanın "koruyucu" niteliği vurgulanmıştır.

Bu tanımlamalar doğrultusunda J.Gn.K.lığının yayınladığı 2019-2023 Strateji Planında "vatan sevgisi", "tevazu sahibi olmak", "fedakârlık", "kahramanlık", "Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olmak", "kanun ordusu olmak", "şeffaflık ve hesap verebilmek", "millete sadakat", "vazife bilinci", "disiplinli olmak ve itaat", "adil olmak", "şeref", "azim ve dayanıklılık", "koordineli ve planlı çalışmak", "gelişime, yeniliklere ve değişime açık olmak", "sır saklamak", "özgüven ve inisiyatif sahibi olmak jandarmanın temel değerleri olarak belirlenmiştir.

Algı; “dış müdahalelerle kontrol edilip yönlendirilebilen sosyal ve psikolojik bir olgu olarak bireyin beş duyu organı olan görme, koklama, duyma, tatma, dokunma duyularından faydalanarak ve hissederek, çevresindeki her nesne ve olgu hakkında bilgi edinme işlemidir” (Kaplan, 2019, s. 43). Başka bir tanımlamada ise "algı, duyu organlarımızca taşınan duyu verileri örgütleyip yorumlama; insanların çevresindeki yer alan uyaranlara anlam verme sürecidir" (Arkonaç, 1998, s. 65). “Beklentiler ve motivasyonel durumlardan etkilenen algı, kişinin başlangıçta edindiği bilgiyi, diğer kişilerin hareketlerini ve güdülerini zihinde kategorize ederek ve ek bilgiler geldikçe de bu bilgileri güncelleyerek, sosyal algılama faaliyetini gerçekleştirir" (Arkonaç, 1998, s. 107). İnsanlar gerçeğe sosyal yapı ekseninde, görüş birliği ve inanç yapıları temel alınarak ulaşabilir. “Gerçek kavramından yola çıkarak; algının, nesnelere ve nesnelere arasında gerçekleşen bilinçli deneyimler olduğu söylenmektedir” (Coren, Warp ve Enns, 1993, s. 17). Buna göre duyu organlarımızla algıladıklarımız, aslında daha önce yaşadığımız deneyimlerimizden elde ettiğimiz bilgiler ile yoğrulur ve bu şekilde algılanır. İnsanların elde ettikleri bilgi ve tecrübeler, sahip oldukları tutum ve fikirler devamlı değişim geçirdiğinden algılama süreci de süreklilik gösterir.

Metafor aslında algı çeşitleri içerisinde değerlendirilen simgesel algılama ile paralellik göstermektedir. Simge, insanlar arasında bir uzlaşım, kültürel ve toplumsal farklılıklarla gösterge niteliği taşır. Peirce (1978, s. 121) göstergeyi " bir kişiye göre, bir şeyin yerine konan bir şey" diye tanımlayarak, göstergeyi görüntüsel gösterge (ikon), belirti ve simge olarak ayrı bir üçleme yapmış ve simgeyi, “yorumlayan olmasaydı kendisini gösterge yapan özelliği yitirecek olan bir göstergedir” şeklinde tanımlamıştır. Yorumlanan içerik, başlangıçtaki göstergenin ötesine götürür, hep başka bir alana açılır. Simgesel algı ortamında iletişimin etkin biçimde gerçekleştirilmesinin temel koşullarından biri başvuru kodlama sisteminin söz konusu ortamdaki insanlar tarafından paylaşıyor olmasıdır. Bu yönüyle sembollerle toplumsal yapılar arasında yakın bir ilişki vardır. İletişim sürekli göstergeleri kullanan simgesel bir etkinliktir. Medya aracılığı ile yayılan ve bireyi belirli davranışlara yönlüten simge, sembol ve modeller aynı zamanda birer toplumsal denetim aracı olarak da kullanılabilir.

Jandarma ve polis imajına yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde;

Aslan ve Olgun (2009) Erciyes Üniversitesi öğretim görevlileri ve öğrencilerinin polis ve polislik mesleği imajını belirlemeye yönelik çalışma yaparken, benzer bir çalışmayı Lokmanoğlu (2015, s. 98-111) İstanbul ve Rize illerinde, Taslak ve Akın (2005, s. 286) Yozgat ilinde, Yonca (2011) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yapmıştır. Delice ve Duman (2012, s. 3) halkın, polisi ve polis hizmetlerini nasıl değerlendirdiği, halkın polisle çalışmaya gönüllü olup olmadığı ve halkın suça karşı duyarlılığını incelemiştir. Dünya genelinde farklı bölgelerde benzer birçok çalışma yürütülmüştür. Polisin kurum imajı ve polis algısını belirlemek için yürütülen bu tip çalışmalarda ikamet edilen yer, cinsiyet, gelir seviyesi, eğitim seviyesi, etnik köken, yaş, polisle yaşanan ilişkilerden memnuniyet düzeyi, yakın arkadaş ve akraba çevresinde polis olup olmaması gibi kriterler göz önünde bulundurulmuştur.

J.Gn.K.lığının 2013 yılında yürütülen Stratejik Plan çalışmaları kapsamında 8 ilde, 912 vatandaşa, 354 kamu kurumu personeline ve 350 kurum personeline yönelik yaptığı ankete göre jandarmaya duyulan güvenin yüksek olduğu ve jandarmanın faaliyetlerinde “adaletli”, “güvenilir”, “insan haklarına saygılı” olduğu % 80 oranında ifade edilmiştir.

Alanyazında yapılan incelemeler neticesinde, Türkiye’de jandarma imaj ve algısının tespitine yönelik çalışmaların yok denecek kadar az olduğu ve mevcut çalışmaların tamamının polis odaklı olduğu görülmektedir. Bu araştırma literatürdeki mevcut eksikliği gidermek amacıyla yapılmıştır.

1. Metaforlar ve Metaforik Düşünce

Metafor; Yunanca “nakletmek, öteye taşımak” anlamına gelmektedir. TDK’daki karşılığı ise “mecaz”dır. Bir ilgi veya benzetme sonucu, bir kelimeyi veya kavramı bilinen anlamının dışında tanımlamak ve kullanmaktır. Günlük hayatta belki farkında olmadan kullanılan veya sık sık başvuru bir ifade yöntemidir. “Teşbih”, “eğretileme” ve “benzetme” kelimeleri de eş anlamlı olarak kullanılabilir.

Nikitina ve Furuoka (2008)’ya göre metaforla ifade edilen, “bir kavram, olgu veya olayın başka bir kavram, olgu veya olaya benzetilerek” açıklanmasıdır. Metafor üzerine yaptıkları çalışmalarıyla bilinen Lakoff ve Johnson’a göre metafor (2005); “bir tür şeyi (olgu, kavram, nesne gibi) başka bir tür şeyin bakış açısıyla anlamak ve tecrübe etmektir.” Lakoff ve Johnson (2005), bireylerin karmaşık veya soyut olan olguları daha somut veya tecrübe edilmiş olgularla karşılaştırmalarını sağlayan metafor kullanımının, bireylerin bilinmeyen olgulara ilişkin bir anlayış geliştirmelerini kolaylaştırdığını belirtmiştir.

Metaforlar kullanılarak düşünce üretme sürecine “metaforik düşünce” denilmektedir. Metaforlar, soyut konularla ilgili çıkarımlar yapabilmemizi sağlayan, kavramları somutlaştırmamızda etkili olan, bir olguyu ya da nesneyi diğer bir konunun bakış açısından algılamaya ve anlamaya izin veren en güçlü zihinsel araçlardan birisidir (Eraslan, 2011; Güneş ve Fırat, 2016; Ekici, 2016). Shuell (1990), metaforların hayatımızdaki önemini şu şekilde ifade etmektedir: “Eğer bir resim 1.000 kelimeye bedelse, bir metaforda 1.000 resme bedeldir; çünkü, bir resim sadece statik bir imge sunarken, bir metafor bir olgu hakkında düşünmek için zihinsel bir çerçeve sunmaktadır”.

Metaforlar kısaca, bireyin bir olguyu başka bir olgu ile tanımlamasıdır. Genellikle olgunun; bir nesne, bir şekil, bir hayvan, bir masal kahramanı, bir tarihsel kimlik ya da bir canlıya benzetilmesi istenmektedir. Örneğin; “Zaman paradır.”, “Beyin bir bilgisayardır.”, “Örgütler organizmadır.” vb.

Metaforik düşünme süreci üç temel öğeden meydana gelmektedir. Bunlar;

(1) Metaforun konusu: Açıklanması ya da anlamlandırılması arzu edilen soyut bir olgu veya kavram. Hedef kavram (Forceville, 2002) olarak da ifade edilmektedir. Örneğin: Öğrenmek-(Hedef kavram/soyut).

(2) Metaforun kaynağı: Bu olguyu açıklamak için kullandığımız ve hedef kavramla ortak özelliklerinden yararlandığımız somut bir olgu ve bunun kavramsal ifadesidir. Örneğin: Sanat-(Kaynak kavram/somut)

(3) Metaforun kaynağı ile metaforun konusu arasında kurgulanan özellikler ya da benzeşmelerdir. Somut alana ait bilgiler soyut/hedef kavram alanına aktarılır. Yukarıda belirtilen örneğe ait kavramsal metafor: Öğrenmek sanattır.

Kısaca neyi nasıl algıladığımız ve bizim algılarımız hakkındaki düşüncelerimizi belirlemeye yardımcı olan metaforlar, son zamanlarda araştırmacıların ve eğitimcilerin dikkatini yoğun bir şekilde çekmektedir. Özellikle yeni veya karmaşık konuların araştırılmasında ve farklı grupların katılımıyla yapılan çalışmalarda metafor analizi oldukça yararlı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Metafor analizi ile ortaya konulan sonuçlar ise araştırma nesnesinin imajına da ışık tutmaktadır.

Ülkemizde jandarma kavramına yönelik metafor analizi yaklaşımı ile yapılan bir çalışma bulunmamıştır. Ancak Sarı (2010, s. 55-57) çalışmasında, ilköğretim öğrencilerinin polise yönelik düşüncelerini metaforlar aracılığıyla incelemiş ve polis hakkındaki düşüncelerin oluşmasında etkili olan faktörleri ele almıştır. Bu çalışmada öğrencilerin genel olarak polise yönelik olumlu düşüncelere sahip olduğunu belirleyen Sarı, öğrencilerin polise yönelik geliştirdiği metaforları; “güvenlik ve korumadan sorumlu biri olarak polis”, “güç ve kahramanlık sembolü olarak polis”, “iyilik ve dostluk sembolü olarak polis”, “aile üyesi olarak polis”, “kötülük sembolü olarak polis”, “hareketli bir meslek olarak polis”, “adalet bekçisi olarak polis” ve “eğitimci olarak polis” şeklinde sekiz ana tema altında toplamıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin “askerler gibi bizim iyiliğimizi düşünürler”, “askerler gibi disiplinlidirler”, “askerler gibi vatanımızı korurlar” cevaplarını vermeleri, güvenlikten sorumlu bir unsur olarak polisi tanımlamada asker/jandarma metaforunu ikinci sıklıkta kullanmışlardır.

ABD Başkanlık Ofisi tarafından hazırlanan “21’inci Yüzyıl Polisi” raporunda, kamu güvenliği kültürünün, savaşıdan ziyade muhafız (koruyucu) olarak benimsenmesi gerektiği belirtilmiştir (Ramsey ve Robinson, 2015). Böylelikle hem kurumlar hem de toplum içinde güven ve meşruiyet oluşturmak için bir anlayış birliği geliştirilmesini önermişlerdir. Bu çalışmayı odak noktası edinen Thibodeau vd. (2017) polisin rolünü açıklamada, koruyucu ve savaşçı metaforlarının kullanılması ve bu kullanımların etkileri üzerine araştırma yapmışlardır. Bu çalışmaya göre:

“Muhafız” metaforunu seçen kişiler polisin toplumdaki koruyucu ve savunmacı rolünü vurgulamaya meyilli iken “Savaşçı” metaforunu seçenler polisin şiddet kullanma kapasitesini vurgulamaya odaklanmaktadırlar. “Muhafız” metaforunu seçen kişiler “Savaşçı” metaforunu seçenlere göre adalet sisteminin çok etkili ve adil olduğunu; kolluğa karşı tutumlarının daha olumlu olduğunu ifade etmişlerdir.

“Polis, topluma hizmette önemli rolü olup, çoğunlukla bu uğurda zarar görseler bile vatandaşları koruyan muhafızlardır” cümlesini okuyanlar, “Polis, topluma hizmette önemli rolü olup, bu uğurda savaşırken zarar görseler bile vatandaşları koruyan savaşçılardır” cümlesini okuyanlara göre polise karşı daha olumlu tutum sergilemişlerdir. Bu durum, metaforlar kullanılarak, bir şeye karşı kişilerin tutumlarının yönlendirilebileceğini göstermektedir.

Bu çalışmada metafor analizi, jandarma subayları ile subay adaylarının deneyimlerini ve algılarını açığa çıkarmada ve anlamlandırmada etkili bir araç olarak kullanılabilirliği düşünülmüş ve seçilmiştir.

Bu doğrultuda araştırmanın amacı, jandarma kavramının subay adaylarında ve subaylarda ne anlam ifade ettiğini ve imgesel olarak nasıl ifade edildiğini belirlemektir. Aşağıdaki sorulara, genel amaç doğrultusunda cevap aranmıştır:

1. Katılımcıların jandarma kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar nelerdir?

2. Ortak özellikleri dikkate alınarak, belirlenen metaforlar hangi kavramsal kategoriler altında birleştirilebilir?

Metaforlar ve Jandarma arasında kurulan ilişkiler, öğrencilerin kolluk hizmetlerine bakışını ortaya koymada önemlidir. Bu bağlamda kolluk eğitimi ve öğrenimi alan öğrencilerin yeni düşünce üretebilme becerileri ile düşünsel arka planını ve derinliğini ortaya çıkarma hem ülkemizdeki kolluk öğretiminin niteliğini hem de kolluk eğitiminin bireylere kazandırdığı düşünsel gücün durumunu gösterebilecektir. Ayrıca subayların yaptıkları görevin nitelikleri ve görev şartlarının kolluk öğretiminin ve eğitiminin bireylere kazandırdığı düşünsel gücün düzeyine yaptığı etkiler de görülebilecektir.

Metaforik analiz çalışmasıyla kamu güvenliğine yönelik elde edilecek nitelikli verilerin literatüre anlamlı katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü hem asayişin hem de kamu güvenliğinin sağlanmasında önemli bir role sahip olan/olacak subay ve subay adaylarının bakış açıları ortaya çıkarılacaktır. Böylelikle subay ve subay adaylarının Jandarma Teşkilatına yönelik imajlarını da ortaya koymasına ışık tutacaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Metaforların belirlenmesinde, nitel araştırma tekniklerinden birisi olan olgu bilim (fenomenoloji) yöntemi kullanılmıştır. Olgu bilim, günlük hayatta çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilen; algılar, deneyimler, kavramlar ve olaylar gibi olgulara odaklanmaktadır. Katılımcılar tarafından oluşturulan anlamları tanımlamak ve açıklamak amacıyla kullanımı sık sık tercih edilmektedir (Annells, 2006; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Olgu bilim yönteminin temelini kişisel deneyimler oluşturduğundan ilgili tecrübeyi yaşamış ya da yaşamakta olan kişilerin bir olguya ilişkin, algılamaları ve olaylara yükledikleri anlamları ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

Özellikle bireylerin kendilerini etkili biçimde ifade edebilmesine olanak veren ve kişisel verilerin elde edilmesini mümkün kılan metafor analizinin (Schmitt, 2005; Güneş ve Fırat, 2016), jandarma kavramına yönelik algının araştırılmasında kullanılacak uygun bir yöntem olduğu değerlendirilmiştir. Böylelikle araştırmaya katılan katılımcıların algıları yönlendirilmeden ve tamamen kendi ifadeleriyle veri elde edilmesi sağlanmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın hedef evreni, J.Gn.K.lığının ihtiyacı olan subayların yetiştirildiği Jandarma ve Sahil Güvenlik Fakültesinde lisans düzeyinde eğitim-öğretime devam eden 624 subay adayı öğrenci ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisinde görev yapan 298 subaydır. Araştırmanın örneklemini ise hedef evrenden ulaşılabilen 177 subay adayı öğrenci ile çeşitli birimlerde görev yapan 158 subaydan oluşmaktadır. J.Gn.K.lığının subay ihtiyacını karşılamak üzere ilk olarak 2017 yılında faaliyetlerine başlamış olan fakültenin ilk mezunları olacak öğrencilerden meslekleri ile ilgili geliştirdikleri metaforların belirlenecek olması ve farklı birliklerde, farklı sürelerle görev yapmış subayların seçtikleri metaforların belirlenmesi ve karşılaştırma yapılması nedeniyle bu araştırmada amaçlı çalışma grubu seçilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak ilgili yazında sıklıkla kullanılan yarı yapılandırılmış soru formu tercih edilmiştir. Bu kapsamda her bir katılımcıdan, araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan ve "Jandarma..... gibidir; çünkü....." açık uçlu cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Metaforun konusu ile kaynağı arasındaki bağı daha açık bir şekilde çağrıştırmak için "gibi" kavramı (Ekici, 2016), algıların daha güvenilir bir şekilde ortaya çıkarılabilmesi ve öğrencilerin belirleyeceği metaforları hangi anlamda kullandıklarını açıklamaları için "çünkü...." kavramı eklenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2018) belirlenen metafor kavramının tek başına metaforun betimsel ve görsel gücünü ortaya çıkarmakta yeterli olamayacağını, bu nedenle "çünkü" vurgusuyla nedenin sorulması gerektiğini belirtmişlerdir. Ekici (2016) de farklı katılımcıların bir olgu/kavram için aynı metaforu belirledikleri durumlarda aynı algıyı ifade edip etmediklerinin açıklama bölümünden ortaya çıkarılmasının mümkün olduğunu belirtmektedir.

Soru formu katılımcılara dağıtılmadan önce metafor olgusu örneklerle açıklanmış ve katılımcıların tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak algılarını ifade etmeleri istenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde "içerik analizi tekniği" kullanılmıştır. Verilerin analizine başlamadan önce katılımcıların cevap kâğıtlarını araştırma amacına uygun olarak doğru doldurulup-doldurmadığı kontrol edilmiştir. 177 subay adayının 22'sinin (% 12,4), 158 subayın 19'unun (% 12) kâğıtlarının araştırmaya uygun şekilde doldurulmadığı (Metafor yazılmaması, metafora ilişkin gerekçe yazılacak çünkü bölümünün doldurulmaması gibi) belirlendiğinden bu kâğıtlar değerlendirmeye alınmamıştır. Kabul edilebilir olan subay adaylarının cevap kâğıtları "SA",

subayların cevap kağıtları ise "S" kodu ile numaralandırılmıştır.

Değerlendirilmeye uygun olan kâğıtlardan metaforlar belirlenmiş ve ortak özellikler bakımından uygun 15 farklı kavramsal kategori geliştirilmiştir. Sonrasında metaforlar incelenerek uygun kategorilere dağılımı yapılmıştır.

Geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması aşamasında, araştırmada elde edilen metaforların belirlenen kavramsal kategorileri temsil edip etmediğini teyit etmek amacıyla iki araştırmacının kodları ve kodlara ilişkin belirledikleri kategoriler karşılaştırılmıştır (Creswell, 2003; Houser, 2015). Geçerlilik için aşağıda belirtilen üç aşama uygulanmıştır. Bunlar (Ekici, 2016; Yıldırım ve Şimşek, 2018):

- a. Araştırmadan elde edilen veriler kodlanmış ve veri analiz süreci ayrıntılı olarak açıklanmış,
- b. Kategorileri en iyi temsil ettiği değerlendirilen açıklamalardan örneklere bulgular bölümünde yer verilmiş,
- c. Detaylı literatür taraması ile araştırmalar arası tutarlılık sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini sağlama aşamasında, araştırma sonucunda ulaşılan 15 kavramsal kategori altında verilen metaforların söz konusu kategoriye temsil edip etmediğini teyit etmek amacıyla uzman görüşünden yararlanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda uzmanlara, metaforlar ve gerekçeleri ile kavramsal kategorilerin adları ve özelliklerini içeren iki liste verilmiş ve uzmanlardan eşleştirmeleri istenmiştir. İki uzman tarafından yapılan eşleştirmeler araştırmacıların belirledikleri kategorilerle karşılaştırılmış ve bu işlemin sonucunda, "görüş birliği" ve "görüş ayrılığı" sayıları tespit edilmiştir. Yapılan veri analizinin güvenilirliği; $[Görüş\ birliği / (Görüş\ birliği + Görüş\ ayrılığı) \times 100]$ formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Kodlayıcılar arasındaki ortalama güvenilirlik % 93 olarak bulunmuş ve uzmanlar ile araştırmacıların değerlendirmeleri arasındaki uyumun % 90 üzeri olduğu ve arzu edilen düzeyde bir güvenilirlik sağlanmış olduğu görülmüştür.

Verilerin değerlendirilmesinde Nvivo 11 programı kullanılırken, kelime bulutu hazırlanmasında wordle (<http://www.wordle.net/>) programından yararlanılmıştır.

4. Bulgular

Çalışmanın ilk aşamasında çalışma grubunu oluşturan 177 subay adayının uzmanlık eğitimi aldıkları jandarma kavramına yönelik olarak ürettikleri metaforlar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu aşamada 22 kişinin ürettiği metaforlar araştırma kapsamına alınmamıştır. Tablo 1'de yüzde ve frekans değerleri verilen 155 geçerli metafor araştırmanın temel veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Geleceğin Jandarma subayı adayları toplamda 101 çeşit metafor üretmişlerdir. Bu metaforlardan 21 tanesi 9 ile 2 arasında tekrar edilme sıklığına sahipken, geriye kalan 80 metafor ise birer kez üretilmiştir. En çok kullanılanlar sırasıyla; "Aile", "Baba", "Su", "Anne", "Kurt", "Güneş", "İlaç" ve "Köprü" metaforlarıdır. Aile ve aile üyeleriyle ilgili seçilen metaforların en fazla sayıda üretilen metaforlar olması dikkat çekmektedir.

Tablo1. Jandarma Subay Adaylarının Ürettikleri Metaforların Tablosu

S.N.	Metafor Adı	Frekans (Tekrar Kavram Sayısı)	%
1	Aile	9	5.8
2	Baba	8	5.2
3	Su	6	4
4	Anne. Kurt	5x2=10	6.4
5	Günes. İlac. Köprü	4x3=12	7.7
6	Adalet, Dağ, Kadife Eldiven İçindeki Demir Yumruk, Kalkan	3x4=12	7,7
7	Bal Porsuğu, Çelik Yumruk, Hızır, Irmak, Işık, Joker, Kapı, Kitap, Nefes	2x9=18	11,6
8	Abi, Adalet Savaşçısı, Adalet Terazisi, Ağ, Akarsu, Arı, Aslan, Ateş, Ayna, Azrail, Başkalaşım, Berrak Su, Bozkurt Ordusu, Çelik Zırh, Cephe, Cesaret, Çınar, Dağın Zirvesi, Demir Yumruk, Deniz Suyu, Devletin Şefkat Eli, Duvar, El, Evlat, Fazla Mesai, Fedakârlık, Fidan, Gökyüzü, Gül, Güven, Halk, Hava, Hayat, Hayati Bir Organ, Hibrit Motor, Hukuk Askeri, İlk Çocuk, İnsan, Irgat, İsveç Çakısı, Kalem Kutusu, Kanun Ordusu, Karınca, Kartal, Koli Bandı, Komando Brövesi, Kurşun Kalem, Kurtarıcı, Makine Çarkı, Mekanizma, Meşale, Mevsimler, Meyve Bahçesi, Mustafa Kemal, Okey Taşı, Oksijen, Okyanus, Önsöz, Ordunun Görünen Yüzü, Pusula, Robin Hood, Şefkat Ordusu, Şefkatli El, Sevgi, Süzgeç, Terazi, Tır, Toplumun Kalbi, Ülkenin Kalbi, Ülkenin Sigortası, Umut, Üvey Evlat, Uzun Bir Yol, Vücut, Yağmur, Yapının Orta Direği, Yaprak, Yardımlaşmak, Yunus, Zifiri Karanlıktaki Sokak Lambası	1x80=80	51,6
Toplam		155	100

Çalışmanın ilk aşamasının ikinci bölümünde çalışma grubunu oluşturan 158 subayın jandarma kavramına yönelik olarak ürettikleri metaforlar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu aşamada 19 subayın ürettiği metaforlar araştırma kapsamına alınmamıştır. Tablo 2’de yüzde ve frekans değerleri verilen 139 geçerli metafor araştırmanın temel veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Farklı hizmet yılına ve farklı rütbelere sahip Jandarma subayları toplamda 84 çeşit metafor üretmişlerdir. Bu sayının subay adaylarında olduğu gibi yüksek olması subayların da jandarma kavramıyla ilgili farklı düşüncelere sahip olduklarını göstermektedir. 20 metafor 13 ile 2 arasında tekrar edilme sıklığına sahipken, geriye kalan 64 metafor ise birer kez üretilmiştir. En fazla tekrarlananlar sırasıyla; Baba, Kadife Eldiven Giymiş Demir Yumruk, Anne, İsveçre Çakısı, Hızır metaforlarıdır. Baba ve anne gibi aile üyeleriyle ilgili seçilen metaforlar burada da fazla sayıda üretilmiştir.

Tablo 2. Jandarma Subaylarının Ürettikleri Metaforların Tablosu

S.N.	Metafor Adı	Frekans (TekrarKavram)	%
1	Baba	13	9.
2	Kadife eldiven çivmis demir yumruk	11	7.
3	Anne	7	5
4	İsvicre çakısı. Hızır	5x2=1	7.
5	Nefes. Çınar. Güneş/Av. Sigorta.	3x4=1	8.
6	Ağaç, Temel/Temel taşı, (iyi) Dost, (Kırsalın) Kapı(sı), Karınca, Evlat/Üvey evlat, Aile, Arı, Robot, Sığınak, Terazî	2x11=22	15,8
7	Acil durum butonu, Akarsu, Akıl, Aslan, Ata, Ateş ve su, Atmosfer, Ayna, Bağ, Başışıklık sistemi, Bomba, Buğday, Bukalemun, Çakmak, Çanta, Çark, Çelik, Çoban Köpeği, Damar ağı, Değirmen, Demir, Doktor, Dümen, Elek, Emanetçi, Emekli Maaşı, Gelişim, Gökkuşaağı, Gözbebeği, Halk, Hava, Havalimanı, Hayat, ilaç, İngiliz anahtarı, Kaçak akım koruma rölesi, Kahraman, Kalkan, Kalp, Kaya, Kilim, Koruma ve ölüm meleği, Kök, Köylü, Kurtarıcı, Makine, Mekanizma, Maymuncuk, Modern, 0 grubu kan, Otobüs, Organ, Öğütücü, Pilot, Program, Sopa, Su, Umut ve korku, Vatandaş, Veli, Yeni gelin, Yıldız, Yol, Zar	1x64=64	46
Toplam		139	10

İkinci aşamada ise araştırma kapsamına alınan metaforlar ilgili kategoriler bazında değerlendirilmiş ve ortak özellikleri bakımından 15 kategoriye dağılımı yapılmıştır (Tablo 3 ve Tablo 4). Subay adaylarını kapsayan ilk bölümde (Tablo 3) kategoriler ve frekansları verilmiştir; "gerekliliği (31), koruyucu (30), savaşçı (14), şefkatli (13), fedakârlık (10), kanun ordusu (9), kurtarıcı (8), adil olması (8), cefakâr (7), gelişime ve yeniliğe açık (7), çalışkanlık (5), kahramanlık (4), vatan sevgisi (3), özgüven (3) ile azim ve dayanıklılık (3)".

Tablo 3. Jandarma Subay Adayları Metaforlarının Kategorilere Sınıflandırılması

S.No.	Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı ve (Yüzdesi)	Metafor Sayısı
1	Gerekliliği	Su (5), ilaç (3), Nefes (2), Güneş (2), Deniz Suyu, Hayat, Makine Çarkı, Hava, Yağmur, İnsan, Kurşun Kalem, Irmak, Mekanizma, Okey Taşı, Hayati bir Organ, Toplumun Kalbi, Oksijen, İsveç Çakısı, Ülkenin Kalbi, Joker, Yaprak, Kitap, Köprü (1)	31 (%20)	23
2	Koruyucu Olması	Baba (4), Aile (4), Kalkan (3), Dağ (3), Anne (2), Halk, Gül, Kapı, Çınar, Güven, Okyanus, Çelik Zırh, Kadife Eldiven İçindeki Demir	30 (%19,4)	19

		Yumruk, Ülkenin Sigortası, Çelik Yumruk, Abi, Yapının Orta Direği, Duvar, Gökyüzü (1)		
3	Savaşçı Olması	Bal Porsuğu (2), Kurt (2), Yunus, Azrail, Hibrit Motor, Köprü, Ordunun Görünen Yüzü, Çelik Yumruk, Su, Cephe, Aslan, El (1)	14 (%9)	12
4	Şefkatli Olması	Aile (3), Anne (2), Kapı, Şefkat Ordusu, Köprü, Evlat, Devletin Şefkat Eli, Şefkatli El, Yardımlaşmak, Fidan (1)	13 (%8,4)	10
5	Fedakâr Olması	Baba (3), Aile (2), Fedakârlık, Fazla Mesai, Joker, Anne, Demir Yumruk (1)	10 (%6,4)	7
6	Kanun Ordusu Olması	Kanun Ordusu, Irmak, Adalet, Adalet Terazisi, Kadife Eldiven İçindeki Demir Yumruk, Ağ, Köprü, Ateş, Hukuk Askeri (1)	9 (%5,8)	9
7	Adil Olması	Adalet (2), Süzgeç, Robin Hood, Adalet Savaşçısı, Terazi, Işık, Kadife Eldiven İçindeki Demir Yumruk (1)	8 (%5,2)	7
8	Kurtarıcı Olması	Hızır (2), Güneş (2), Umut, Mustafa Kemal, Kurtarıcı, İlaç (1)	8 (%5,2)	6
9	Cefakâr Olması	Baba, Üvey Evlat, Tır, İlk Çocuk, Zifiri Karanlıktaki Sokak Lambası, Irgat, Önsöz (1)	7 (%4,5)	7
10	Gelişime ve Yeniliğe Açık Olması	Başkalaşım, Meyve Bahçesi, Meşale, Işık, Pusula, Koli Bandı, Kurt (1)	7 (%4,5)	7
11	Çalışkan Olması	Uzun Bir Yol, Arı, Vücut, Karınca, Mevsimler (1)	5 (%3,2)	5
12	Kahramanlı ğı	Kurt, Kitap, Bozkurt Ordusu, Cesaret (1)	4 (%2,6)	4
13	Azim ve Dayanıklılığ ı	Akarsu, Kalem Kutusu, Berrak Su (1)	3 (%1,9)	3
14	Özgüven Sahibi Olması	Dağın Zirvesi, Komando Brövesi, Kartal (1)	3 (%1,9)	3
15	Vatan Sevgisi	Ayna, Sevgi, Kurt (1)	3 (%1,9)	3

İkinci aşamanın ikinci bölümde ise (Tablo 4) kategoriler ve üretilen subay frekansları şu şekildedir; gerekliliği (21), koruyucu (20), cefakâr (12), savaşçı (12), çalışkanlık (12), vatan sevgisi (9), şefkatli (9), fedakârlık (9), azim ve dayanıklılık (8), kurtarıcı (8), adil olması (5), gelişime ve yeniliğe açık (5), kanun ordusu (4) ile özgüven sahibi olmak (3), kahramanlık (2).

Tablo 4. Jandarma Subayların Metaforlarının Kategorilere Sınıflandırılması

S.No.	Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı ve (Yüzdesi)	Metafor Sayısı
1	Gerekliliği	İsviçre Çakısı (5), Baba (5), Nefes (3), Ateş ve Su, Temel, İngiliz Anahtarı, Hayat, Otobüs, Evlat, 0 Grubu Kan, Gözbebeği (1)	21 (%15)	11
2	Koruyucu Olması	Baba (5), Çınar (3), Koruma ve Ölüm Meleği, Kalkan, Kırsalın Kapısı, İlaç, Sığınak, Hava Limanı, Emanetçi, Sopa, Sigorta, Bağışıklık Sistemi, Kaçak Akım Koruma Rölesi, Aile (1).	20 (%14,4)	14
3	Cefakâr Olması	Ata, Atmosfer, Çoban Köpeği, Dümen, Üvey Evlat, Emekli Maaşı, Yeni Gelin, Değirmen, Köylü, Damar Ağı, Yıldız, Yol (1)	12 (%8,6)	12
4	Çalışkan Olması	Karınca (2), Arı, Çanta, Robot, Kapı, Modern, Organ, Makine, Su, Veli, Maymuncuk (1)	12 (%8,6)	11
5	Savaşçı Olması	Kadife Eldiven Giymiş Demir Yumruk (8), Kurtarıcı, Sigorta, Elek, Öğütücü (1)	12 (%8,6)	5
6	Vatan Sevgisi	Aile, Ayna, Bağ, Buğday, Hava, Halk, Kilim, Vatandaş, Temel Taşı (1)	9 (%6,5)	9
7	Şefkatli Olması	Anne (5), Hızır (2), Dost, Pilot, (1)	9 (%6,5)	4
8	Fedakâr Olması	Baba (3), Güneş/Ay (2), Çakmak, Dost, Kalp, Kök, (1)	9 (%6,5)	6
9	Azim ve Dayanıklılığı	Bomba, Akarsu, Çark, Demir, Çelik, Güneş/Ay, Kaya, Mekanizma, (1)	8 (%5,8)	8
10	Kurtarıcı Olması	Hızır (3), Sığınak, Sigorta, Doktor, Acil Durum Butonu, Program, (1)	8 (%5,8)	6
11	Adil Olması	Terazi (2), Ağaç, Gökkuşluğu, Kadife Eldiven Giymiş Demir Yumruk (1)	5	4

			(%3,6)	
12	Gelişime ve Yeniliğe Açık Olması	Ağaç, Gelişim, Robot, Akıl, Bukalemun (1)	5 (%3,6)	5
13	Kanun Ordusu Olması	Kadife Eldiven Giymiş Demir Yumruk (2), Kahraman, Umut ve Korku (1)	4 (%2,9)	3
14	Özgüven Sahibi Olması	Aslan, Arı, Zar (1)	3 (%2,2)	3
15	Kahramanlığı	Anne (2)	2 (%1,4)	1

Kategori 1: Jandarmanın Gerekliliği

Bu kategoride metafor üreten subaylar ve subay adayları jandarma metaforlarını gereklilik ve önem üzerinden oluşturmuşlardır. Türkiye yüzölçümünün %92'sinden sorumlu olan ve buna göre teşkilatlanarak tüm vatandaşlara hizmet götüren; bilgi, tecrübe, teçhizat ve teşkilatlanması ile teröristle mücadelede ülkenin en önemli unsuru olan Jandarmanın gerekliği bu kategoride üretilen metaforlar için çıkış noktası olmuştur.

Zorunluluk ve jandarmaya duyulan ihtiyaç ifadeleri bu kategoride hâkim düşüncedir. Ayrıca subay adaylarında suçluların gazabı ve korkulu rüyası, bazen her daim yanımızda bulunsa da farkına ancak ihtiyaç duyulduğunda varıldığı düşüncesi; subaylarda her türlü suçla mücadele ve her çeşit işi yapma düşüncesi de sıkça tekrarlanmıştır. Bu kategori subay adaylarının %20'sini temsil eden 31 subay adayının belirttiği 23 metafordan oluşurken, subayların %15'ini temsil eden 21 subayın belirttiği 11 metafordan oluşmaktadır. En fazla metaforun dâhil olduğu kategoridir. Yinelene metafor imgeleri subay adaylarında su (f=5), ilaç (f=3), nefes (f=2) ve güneş (f=2) iken subaylarda İsviçre çakısı (5), baba (5) ve nefes (3)'dir. Bu kategoride yer alan bazı ifadeler aşağıda verilmiştir¹

“Jandarma su gibidir. Çünkü gerek askeri görevleri gerekse de kolluk görevleri ile hayatın her anında vatanın her köşesinde aktif olan Jandarma vatan ve vatandaş için hayati bir rol oynar.” (SA-96),

“Jandarma nefes gibidir. Çünkü jandarmanın olmadığı yerde her yer iflas eder. Jandarma her işin her faaliyetin başıdır. Eğer Jandarmayı yok sayarsak her şey yok olur. Devleti vücut olarak varsayarsak nefes almayan vücut iflas eder.” (SA-98),

“Jandarma binanın temeli gibidir. Çünkü jandarma ne kadar sağlam karakterli, disiplinli, dürüst ve çalışkan olursa ve işini ne kadar iyi yaparsa toplum ve ülkede sağlam temeller üzerine oturur.” (S-9),

“Jandarma nefes gibidir. Çünkü kesilince hissedilir.” (S-4).

Kategori 2: Jandarmanın Koruyucu Olması

2803 Sayılı Kanun, 2019-2023 Strateji Planı ve J.Gn.K.lığının Misyonunda belirtildiği gibi jandarmanın görevlerinden biri olan mülki görevi kapsamında “jandarma emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak, korumak ve kollamak, kaçakçılığı men, takip ve tahkik etmek, suç işlenmesini önlemek için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin dış korunmalarını yapmaktır”. Aynı kanunda jandarma tanımı yapılırken “Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan” diye ifade edilmiştir. Bu tanımlamalar ve mülki görevi gereği jandarmanın koruyucu olma özelliği bu kategorinin temelini teşkil eder.

¹ Araştırma sürecine katılan subay adaylarının ifadeleri (SA) olarak, subayların ifadeleri (S) olarak belirtilmiş ve numaralandırılmıştır. Bu ifadeler orijinal olarak kendilerine aittir. Değiştirilmeden alınmıştır.

Bu kategori, subay adaylarının %19,4'ünü temsil eden 30 kişinin belirttiği 19 metaforu ve subayların da 20 kişi ile %14,4'ünü oluşturan 14 metaforu kapsamaktadır. Subay adaylarında ikinci sırada, subaylarda ise gereklilikle birlikte en çok tercih edilen kategoridir. En fazla yinelenen metafor imgeleri subay adaylarında baba (f=4), aile (f=4), kalkan (f=3), dağ (f=3) ve anne (f=2) iken subaylarda baba (f=5) ve çınar (f=3)'dir. Kategori kapsamındaki bazı ifadeler aşağıda sunulmuştur.

"Jandarma kapı gibidir. Çünkü jandarma gerektiğinde dış mihrakların, gerektiğinde ise içimizdeki hainlerin, milletimizin ve halkımızın canına, namusuna ve malına göz koyanların tepesine adeta çelik bir yumruk gibi iner. Jandarma, Atatürk ilkelerinin ve inkılaplarının, en önemlisi de Cumhuriyetin yılmaz bekçisidir." (SA-18),

"Jandarma baba gibidir. Çünkü nasıl bir baba hem evladını koruyup hem de onun iyiliği için gereken her şeyi yapıyorsa Jandarma da halkın iyiliği için hem onları korur kollar hem de durum ve koşul ne olursa olsun yapılması gerekeni yapar." (SA-41),

"Jandarma çınar ağacı gibidir. Çünkü çınar ağacı gibi köklü, bünyesinde her türlü canlıyı barındıran yerine göre kuruyan dallarını, kurtlanan bölümlerini yenileyen, gölgesinde koruyandır." (S-34).

Kategori 3: Jandarmanın Savaşçı Olması

Bu kategoride metafor üreten katılımcılar jandarma metaforlarını suç ve suçlulukla mücadele ve bu mücadeledeki azmi ve hiddeti üzerinden oluşturmuşlardır. Jandarmanın, ülkenin iç ve dış düşmanlarına, suçlulara karşı caydırıcılığını sağlayan gücü ve potansiyeli, vatani için gözünü kırpmadan ölme isteği bu kategorinin temelini teşkil eder.

Bu kategori subay adaylarında 14 kişinin belirttiği (%9) 12 metafordan; subaylarda ise 12 kişinin belirttiği (%8,6) 5 metafordan oluşmaktadır. En çok tercih edilen 3. kategoridir. En fazla yinelenen metafor imgeleri subay adaylarında bal porsuğu (f=2), kurt (f=2) iken subaylarda kadife eldiven giymiş demir yumruk (8)'tur. Kategori kapsamındaki bazı ifadeler aşağıda sunulmuştur.

"Jandarma bal porsuğu gibidir. Çünkü bal porsuğu ile çok fazla ortak özelliğe sahip. Mesela cesurdur. Hiçbir şeyden korkmaz. Zehirden etkilenmez. Zehiri içinde absorbe edip bayılıp devam eden porsuk gibi tüm olumsuzluklar bizleri sarsar ama hiçbir şey olmamış gibi kaldığımız yerden devam ederiz. Günlük 80 km. yürüyen bu hayvan bizimle aynıdır." (SA-155),

"Jandarma öğütücü gibidir. Çünkü onun olduğu yerde suçlar öğütülerek yok edilir." (S- 47).

Kategori 4: Jandarmanın Şefkatli Olması

Bu kategoride katılımcılar jandarmanın silah arkadaşlarının ve vatandaşların keder ve sevincine ortak olması ve silâh arkadaşları ile birbirlerini yürekten sevmek, hem kendi aralarında hem de tüm vatandaşlara karşı merhamet ve yardım duyguları ile hareket etmek özelliklerini kapsayan metaforlar üretmişlerdir.

Bu kategori subay adaylarının %8,4'ünü temsil eden 13 kişinin belirttiği 10 metafordan, subayların %6,5'ini temsil eden 9 kişinin belirttiği 4 metafordan oluşmaktadır. En fazla yinelenen metafor imgeleri subay adaylarında aile (f=3), anne (f=2) iken subaylarda anne (f=5) ve hızır (f=2)'dir. Kategori kapsamındaki bazı ifadeler aşağıda sunulmuştur.

"Jandarma kapı gibidir. Çünkü toplum devletten görmek istediği sevgiyi, saygıyı ve adaleti Jandarmadan görür. Devlet topluma en çok Jandarma teşkilatı aracılığıyla ulaşır. Devletin şefkatini ve adaletini Jandarma topluma hissettirir." (SA-55),

"Jandarma Ana gibidir. Çünkü ananın şefkati öyle büyüktür ki yavrusu için rahatını, zamanını, sıhhatini ve hatta canını seve seve karşılık beklemeden verir. İşte jandarmanın vatandaşlara nispeti anaların yavrularına nispeti gibidir." (S-75).

Kategori 5: Jandarmanın Fedakâr Olması

Jandarma personeli kendilerinin ve ailelerinin rahat ve selâmetinin TSK İç Hizmet Yönetmeliğinde (İç.Hiz.Yntm.) de belirtildiği gibi; "yurdun emniyet, asayiş ve kurtuluşuna bağlı olduğunu ve bunun için de icabında ölmekten çekinmemek lâzım geldiğini ve vazifenin büyüğünün de küçüğünün de bir ve her ikisinin de nefsinden üstün olduğunu düşünerek zamanında fedakârlıkla hareket edilmesi gerektiğini bilir" ve buna göre hareket eder. Bu kategoride bu bilinci ön plana çıkaran katılımcıların ürettiği metaforlar ele alınmıştır.

Bu kategori subay adaylarının %6,4'ünü temsil eden 10 kişinin belirttiği 7 metafordan, subayların %6,5'ini temsil eden 9 kişinin belirttiği 6 metafordan oluşmaktadır. En fazla yinelenen metafor imgeleri subay adaylarında baba (f=3) ve aile (f=2) iken subaylarda da aynı şekilde baba (f=3) ile güneş/ay (f=2)'dir. Kategori kapsamındaki bazı ifadeler aşağıda sunulmuştur.

“Jandarma baba gibidir. Çünkü baba gereken zaman ve yerde evlatları ve sevdikleri için tereddüt etmeden her türlü zorluğa göğüs gerer. Karşılık beklemeden her türlü fedakârlığı yapar. Babalar hiçbir davranışta ön planda değildir. Arkadan izlerler. Jandarma da tıpkı baba gibidir. Üzerine düşenin fazlasını yapar ve hiçbir karşılık beklemez, ön planda olmaz.” (SA-150),

“Jandarma iyi dost gibidir. Çünkü kötü gününde halkının çağırılmadan yanındadır. Fedakarlığın anlam bulduğu bir kurumdur.” (S-49).

Kategori 6: Jandarmanın Kanun Ordusu Olması

2803 Sayılı Kanundaki jandarma tanımında “kanunların ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin verdiği görevleri yerine getiren” diye belirtilmiş ve Hizmet Sınırı başlıklı 9’uncu maddesine göre” kanun ve nizamlar ile bunlara dayalı olarak verilen emir ve kararların öngörmediği hiçbir görev jandarmadan istenemez” şeklinde ifade edilmiştir. Bu tanımlamalar doğrultusunda jandarmanın kanun ordusu olma özelliği bu kategorinin temelini teşkil eder.

Kanun Ordusu kategorisindeki metaforların subay adaylarında toplam metafor sayısına oranı %5,8 iken subaylarda %2,9’dur. Aşağıda, bu kategoride yer alan bazı ifadeler verilmiştir;

“Jandarma kadife eldiven içindeki çelik yumruk gibidir. Çünkü jandarma anayasamızın gerektirdiği şekilde hareket eden vatandaşlarımızın yanında olur. Anayasayı ihlal edenlere karşı Jandarma Genel Komutanlığı çelik yumruğunu gösterir. Jandarma bir kanun ordusudur.” (SA-17),

“Jandarma kahraman gibidir. Çünkü gücünü kanunlardan alması nedeniyle ve bu gücü kullanırken hiçbir güçlükten tehlikeden yılmadan cesaret ve feragatle kahramanca mücadele ederek verilen vazifeleri yerine getirme azim ve kararlılığında olması.” (S-51).

Kategori 7: Jandarmanın Adil Olması

Jandarma maiyetine eşit muamele yapmaya ve haklarında âdil hareket etmeye mecburdur. Bununla birlikte insanların hak ve hukukunu gözeterek herhangi bir konuda hüküm vereceği zaman tarafsız olmalıdır. Yakınları aleyhine dahi olsa adaletten sapmaz. Ne kendi istekleri ne de yakınlarının isteklerine göre hareket etmez. Olay ve durumlara menfaat açısından değil, doğruluk ve adalet açısından yaklaşır. Karar vermeden önce dikkatli bir biçimde inceleme yapar. Bu kapsamdaki metaforlar Jandarmanın Adil Olması kategorisinde değerlendirilmiştir. Kategori kapsamındaki bazı ifadeler aşağıda sunulmuştur.

“Jandarma süzgeç gibidir. Çünkü Jandarma, iyiyi, kötüyü, doğruyu, yanlışını adaletle uygun ve anayasaya uygun kurallar çerçevesinde topluma hizmet verir ve ülke güvenliğini sağlar.” (SA-49),

“Jandarma terazi gibidir. Çünkü ülke içinde görev yaptığı sorumluluk alanı ve görev sahası olarak toplum nezdinde “Adalet” kavramının tecelli etmesi sürecinde insanlarla birinci derecede muhatap olan bir kurumdur, dolayısıyla adalet terazisinin dengelenmesinde birincil sorumluluk taşımaktadır.” (SA-71).

Kategori 8: Jandarmanın Kurtarıcı Olması

Jandarmanın doğal afetler sonucunda zor durumda kalan, suçluların meydana getirdiği tehdit ve tehlike sonucu mal ve can güvenliği kalmayan vatandaşların derhal yardımına koşması, bu tehdit ve tehlike ortamını engellemesi düşüncesi ile ortaya konulan metaforlar bu kategoride ele alınmıştır. Ayrıca yurt dışı tehditlere karşı jandarmanın rolü de bu kapsama dahil edilmiştir. Kategori kapsamındaki bazı ifadeler aşağıda sunulmuştur.

“Jandarma Mustafa Kemal gibidir. Çünkü tarihi boyunca milleti ve vatani için yılmadan çabalamış ve tevazu, fedakârlık ve feragat örneği olmuştur.” (SA-7),

“Jandarma Hızır gibidir. Çünkü nerede, ne zaman ihtiyacınız olursa, en kısa zamanda yardımınıza koştuğunu görürsünüz.” (S-59).

Kategori 9: Jandarmanın Cefakâr Olması

Jandarma personeli meslek hayatı boyunca çoğu aile götürülmez garnizon olmak üzere en az 3 kez sıralı hizmet görevi icra etmektedir. Bu nedenle hayatının önemli bir bölümünde eşinden ve çocuklarından ayrı kalmakta, iyi ve kötü günlerinde onların yanında bulunamamaktadır. Ayrıca görev yaptığı alanlar birçok imkândan mahrum olan kırsal kesimdir. Zorlu arazi ve hava şartlarında tüm sıkıntılara, yorgunluğa ve yokluğa rağmen jandarmanın vatan ve milleti için icra ettiği görevi ifade eden metaforlar bu kategoride değerlendirilmiştir.

Bu kategori subay adaylarının %4,5'ini oluşturan 7 kişi tarafından tercih edilirken subayların %8,6'sını oluşturan 12 kişi tarafından ve 3. sırada tercih edilmiştir. Kategori kapsamındaki bazı ifadeler aşağıda sunulmuştur.

"Jandarma baba gibidir. Çünkü Türkiye'nin bütün cefasını o çeker. Sefasını çocukları (diğer kuvvetler) sürer." (SA-142),

"Jandarma emekli maaşı gibidir. Çünkü kazanmak için yıllarca çalışırsın fakat geçinmekte zorluk çekersin." (S-33).

Kategori 10: Jandarmanın Gelişime ve Yeniliğe Açık Olması

Bu kategoride, Jandarmanın komutansız kaldığı zamanlarda bile "kati ve doğru bir karar vermeye ve iş görmeye yetecek kadar nazari, ameli bilgi ve tecrübe sahibi olma, yüksek kabiliyet kazanma ve her an arttırmaya çalışmak için çaba göstermesini" (İç.Hiz.Yntm.) ön plana koyan metaforlar değerlendirilmiştir. Aşağıda, bu kategoride yer alan bazı ifadeler verilmiştir;

"Jandarma başkalaşım gibidir. Çünkü her duruma karşı kendini hazırlama potansiyeline sahiptir. Tedbirli, ileriye dönüktür. Evrime hazır, aynı zamanda gelenekçidir." (SA-29),

"Jandarma bukalemun gibidir. Çünkü her türlü ortama ayak uydurabilmelidir." (S-19).

Kategori 11: Jandarmanın Çalışkan Olması

Jandarma vizyonunda olduğu gibi "Ulusal ve uluslararası alanda saygın, güvenilir ve kaliteli hizmet sunan örnek kolluk kuvveti olma" gayesi doğrultusunda jandarma personeli kendisine verilen her türlü görevi tam, doğru, zamanında ve hızlı bir şekilde yerine getirmek için yorgunluk, bıkkınlık göstermeden ve mesai mefhumu gözetmeden çalışmaktadır. Bu hususları içeren metaforlar bu kategori kapsamında ele alınmıştır.

Bu kategori subay adaylarınca çok fazla tercih edilmemiş olmakla birlikte subayların %8,6'sını oluşturan 12 kişi tarafından 3. sırada tercih edilmiştir. Kategori kapsamındaki bazı ifadeler aşağıda sunulmuştur.

"Jandarma karınca gibidir. Çünkü onlar da hiç durmadan azimle çalışır ve sürekli iş birliği içinde çalışarak birçok zor şeyi başarırlar." (SA-104).

"Jandarma güven kapısı gibidir. Çünkü verilen tüm görevleri her türlü şartlarda mesai mevhumu gözetmeksizin yerine getirir. Vatandaşın güvenliği için gerekli tedbirleri alır." (S-55).

Kategori 12: Jandarmanın Kahramanlığı

Jandarma tehlikeden asla korkmayarak ve icabında ölmekten çekinmeyerek, yürekli olarak vazifesini yapar. Bu temelde üretilen metaforlar bu kategori altında değerlendirilmiştir.

Kategori 13: Jandarmanın Azim ve Dayanıklılığı

Vazife yapılırken karşılaşılabilecek yorgunluk, uykusuzluk ve icabında açlık gibi "her türlü zorluk ve yokluklara katlanarak ve asla usanç ve yılmılık göstermeyerek sessizce ve düzenli olarak vazifeye devam edip, hizmeti istenildiği gibi tamamlamak" (İç.Hiz.Yntm.) bu kategorinin temelini oluşturmaktadır.

Kategori 14: Jandarmanın Özgüven Sahibi Olması

İyi bir jandarma kendisini tanır ve kendi analizini yapabilir. Böylelikle kendisiyle barışık bir birey olur. Yapabileceği ya da yapamayacağı şeylerin kararını başkaları değil kendisi verebilir. Jandarmanın özgüven sahibi olması, kendisi dışındaki kişilerin olumsuz duygu ve düşüncelerinden etkilenmesini engelleyerek yönlendirmelere kapalı olmasını sağlar. Bu şekilde olan jandarma kendisine yönelik iyi, olumlu duygular geliştirir. Kendisiyle ve çevresindeki kişilerle barışık olur. Yapacağı faaliyetlerde kendine güvenme duygusu doğrultusunda yürekli ve cesur olur.

Kategori 15: Jandarmanın Vatan Sevgisi

"Cumhuriyet, Yurt, Millet; Jandarmanın mukaddesatındandır. Bunlara içerden ve dışardan vaki olacak her türlü tecavüzü karşılamak, def etmek ve lüzumunda bu uğurda hayatını fedadan çekinmemek" (İç.Hiz.Yntm.) her jandarma personelinin borcudur. Bu her jandarmanın vatan sevgisinin temelini oluşturur ve bu temele dayalı üretilen metaforlar bu kategoride ele alınmıştır.

Şekil 1'de subay adaylarının Şekil 2'de subayların ürettikleri metaforların kelime bulutu verilmiştir. Bu şemalardan da anlaşıldığı üzere, jandarma kavramı öncelikle Aile ve Baba metaforlarıyla açıklanmaktadır. Eşit frekansları olan metaforlar, eşit punto vurgularıyla belirtilmektedir.

Sonuç

Bu araştırma;

Jandarma subay adaylarının önceki deneyimlerini, aldıkları eğitimi ve yaşamışlıklarını harmanlayarak jandarma kavramını nasıl algıladıklarını belirlemek,

Jandarma subaylarının meslek hayatları boyunca aldıkları kurslar, eğitimler, edindikleri tecrübeler ve görev çeşitlerini harmanlayarak jandarma kavramını nasıl algıladıklarını belirlemek,

Jandarma subaylarının öğrencilik dönemindeki jandarma kavramına yönelik algıları ile icra ettikleri çeşitli görevler sonucu ve meslek hayatlarının ilerleyen dönemlerindeki jandarma kavramına yönelik algılarını karşılaştırarak ortaya çıkan değişimi tespit etmek,

Tüm bu veriler doğrultusunda Jandarma Genel Komutanlığında görev yapan ve gelecekte yapacak olan yönetici kademesinin Jandarmaya yönelik imajını farklı bir bakış açısıyla ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışmaya katılan 177 subay adayı 155 geçerli metafor üretmiştir. 21 metafor 9 ile 2 arasında tekrar edilme sıklığına sahipken, geriye kalan 80 metafor ise birer kez üretilmiştir. Çalışmaya katılan 158 subay ise 139 geçerli metafor üretmiştir. Bunlardan 20 metafor 13 ile 2 arasında tekrar edilme sıklığına sahipken 64 metafor ise birer kez üretilmiştir. Jandarma kavramıyla ilgili en fazla belirtilen metaforlar; subay adaylarında "Aile, Baba, Su, Anne, Kurt, Güneş, İlaç, Köprü" iken subaylarda "Baba, Kadife eldiven giymiş demir yumruk, Anne, İsviçre çakısı, Hızır" metaforlarıdır. Her iki grupta da sıklıkla belirtilen metaforların genel olarak hayatımızın vazgeçilmezleri arasından seçilmiş olan aile fertlerinden "anne" ve "baba" kavramı olduğu görülmüştür. Ayrıca subay adaylarında yaşamın temel unsurlarını oluşturan "su" ve güneş gibi kavramların jandarmayı açıklamakta kullanıldığı görülmektedir. Subaylarda ise jandarmanın halk içerisindeki konumunu, yaptığı görevin çok boyutlu ve kapsamlı olmasını ortaya koyan kavramların jandarmayı açıklamakta kullanıldığı görülmektedir. Her iki grupta da genel olarak bu metaforlar, Jandarmanın vazgeçilmez bir kurum olduğuna dikkat çekmektedir. Araştırmaya katılanlar daha çok somut ve çok bilinen kavramlarla jandarmayı açıklamayı tercih etmişlerdir.

Tamamına yakını aile ortamından ilk kez ayrılarak Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisine katılan jandarma subay adaylarının en çok kullandıkları metaforlardan ilk dört içerisinde "aile", "baba" ve "anne" metaforları bulunmaktadır. Bunun en önemli nedenleri arasında, subay adaylarının kendilerini bir aile ortamında algılamaları gösterilebilir. Ayrıca, fedakârlık kategorisinde Baba (3) ve Aile (2) metaforlarının yer alması, gelecekte görev yapacakları zorlu koşulların fedakârlık gerektirdiğinin farkında olduklarının bir göstergesi olabilir.

Subayların en çok kullandıkları metaforlardan ikisinin subay adaylarında olduğu gibi "baba" ve "anne" olması Jandarma Genel Komutanlığında yönetici kademesini işgal eden kişilerin de Jandarma Teşkilatını bir aile gibi görmeye devam ettiklerini göstermektedir. Buna ilave olarak, bu metaforları açıklarken kullandıkları ifadeler subayların jandarmayı toplumun velisi gibi gördüklerini göstermektedir. Subayların en çok kullandığı diğer üç metafor olan Kadife eldiven giymiş demir yumruk (11), İsviçre çakısı (5) ve Hızır (5) metaforları jandarmanın kamu düzenine uyan halka şefkatli ve hoşgörülü davranırken, suçlulara ise kanunların verdiği yetkiler kapsamında en sert yüzünü gösterdiğini; yaptığı görevin çok boyutlu ve kapsamlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Hem Jandarma Subay adaylarında hem de Jandarma Subaylarında "jandarmanın gerekliliği" ve "koruyuculuk" kategorileri subay adaylarında %20'lik subaylarda ise %15'lik oranlarla ilk sıraları almıştır. Jandarmanın tüm toplumsal yaşam alanlarında faaliyet yürüten bir kurum olması, varlığının en önemli amacının emniyeti ve asayişini sağlayarak insanların güvenlik ihtiyacının giderilmesi, suç ve suçlularla mücadelede gösterdiği çaba göz önünde bulundurulduğunda jandarma kavramının bu kategorilerle ilişkilendirilmesinin niceliksel olarak neden bu kadar yüksek olduğunu açıklamaktadır. Nitekim, hem 2803 Sayılı Kanun'daki tanımlamada hem de "Bireylerin temel hak ve özgürlüklerini gözeterek, emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak ve korumak" olarak belirlenen Jandarmanın Misyonundaki "koruyucu" niteliğini vurgulayan ifadelerin, araştırma kapsamında üretilen metaforlarla da örtüşmesi, geleceğin subay adaylarının bu misyonu içselleştirdiklerini teyit ettiği gibi subayların da ilerleyen meslek hayatlarında bu içselleştirmeyi devam ettirdiklerini göstermektedir.

Üçüncü sıradaki "Savaşçı" özelliğini belirten metaforlar ve açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda her iki grup açısından da hem teröristlerle hem de suçlularla mücadelenin gerektirdiği bedeni ve zihni hazırlıklar ile Jandarmanın askeri yönünün önemini farkında oldukları ifade edilebilir.

Jandarma subay adaylarına, daha mesleğin başında eğitim ve öğretim metotları ile jandarmanın ne olduğu, görevleri ve bu görevlerin nasıl yapılacağı bilgisi ve yetisi kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu yetileri ve bilgileri kullanacakları gerçek ortam ve imkanlar henüz sağlanmamıştır. Bu durum jandarma subay adaylarının jandarmayı tanımlarken en çok "gereklilik", "koruyucu" ve "savaşçı" kategorisini tercih etmelerine neden olmuş olabilir. Fiili olarak bir müddet görev icra etmiş ve deneyim sahibi olan subaylarda da bu görüşün devam ettiği anlaşılmaktadır. Subay adayları jandarmayı aile anlayışı içerisinde değerlendirmesiyle bağlantılı olarak 4'üncü ve 5'inci sırada "şefkatli" ve "fedakarlık" kategorilerini tercih ederken, farklı coğrafya ve görev alanlarında faaliyet yürütmüş olan subayların asayiş ve terörle mücadele kapsamında yaşadıkları zorlu koşullar ve harcadıkları çabalar ile "çalışkanlık" kategorisini; yaptıkları fedakarlıklara karşı gereken maddi ve manevi karşılığı tam olarak alamadıkları algısıyla "cevakârlık" kategorisini tercih etmişlerdir.

Jandarma teşkilatı içerisinde görev yapan farklı statüdeki personele de jandarma kavramıyla ilgili benzer çalışmalar yapılarak statüler arasındaki jandarma algısı ortaya konulabilir ve kıyaslama yapılabilir. Ayrıca Jandarmanın hizmetlerinden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen gruplarla da çalışmalar yapılması karar alıcılara strateji geliştirme çalışmalarında fayda sağlayacaktır. Bu tarz çalışmalar doğrultusunda ortaya çıkan sonuçlar, kurumun halkla ilişkiler politikalarının tekrar düzenlenmesine ve personel aidiyetinin artırılmasına yönelik olarak yürütülecek çalışmalara yön verebilir.

Jandarma kavramına dönük yapılan bu araştırma, koluğa yönelik diğer alan ya da kavramlar için de yapılabilir. Metafor kullanımından, suç önleme ve suçla mücadeleye çözüm üretmekte de istifade edilebilir.

Kaynakça

- Akman, N. (1991). *Yönetimde iç güvenlik ve jandarma*. Genelkurmay Basımevi.
- Alpar, G. (2013). Güvenliğin sağlanmasında bir kolluk kuvveti olan jandarmanın geçmişten günümüze rolü ve dünyadaki konumu. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Mayıs 2(1), 79-106
- Annells, M. (2006). Triangulation of qualitative approaches: Hermeneutical phenomenology and grounded theory. *Journal of Advanced Nursing*, 56 (1), 55-61.
- Arkonaç S.A. (1998). *Psikoloji: Zihin süreçleri bilimi* (2. Baskı). Alfa Yayınları.
- Arslan, M. ve Olgun, A. (2009). Üniversite öğretim elemanları ve öğrencilerinin polis ve polislik mesleği ile ilgili algılamaları: Erciyes Üniversitesi örnekleme. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11 (2), 107-135.
- Barellies, R. (2003). *Osmanlı'nın alacakaranlığı* (çev. Türkmenoğlu, Y.). Güncel Yayıncılık.
- Coren, S., Warp, L.M., Enns, J.T. (1993). *Sensation and perception*. Harcourt Brace Collega Publishers, 747.
- Creswell, J.W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Delice, M. ve Duman, A. (2012). Toplum destekli polislik kapsamında halkın polis algısının ölçülmesi: Erzurum İli Örneği. *Polis Bilimleri Dergisi*, 14 (2), 1-4
- Ekici, G. (2016). Öğretmen adaylarının "Bilgisayar" kavramına ilişkin metaforik algıları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(3), 755-781.
- Eraslan, L. (2011). Sosyolojik metaforlar. *Akademik Bakış Dergisi*, 27, 1-22.
- Forceville, C. (2002). The identification of target and source in pictorial metaphors. *Journal of Pragmatics*, 34, 1-14.
- Güneş, A. ve Fırat, M. (2016). Açık ve uzaktan öğrenmede metafor analizi araştırmaları, *Açık Öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 115-129.
- Türk Silâhli Kuvvetleri, (1982), *Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılında*. Harita Genel Müdürlüğü.
- Houser, J. (2015). *Nursing research: Reading, using, and creating evidence* (3rd ed.). Jones ve Bartlett Learning.
- Jandarma Genel Komutanlığı (1966). *Jandarmanın tarihçesi*(1-7). Jandarma Genel Komutanlığı Yayınevi.
- Jandarma Genel Komutanlığı tarihi, Cilt 1, (2002). Jandarma Genel Komutanlığı.
- Jimenez, A.D. (07 Aralık 2010). *Guardia civil ve kamu güvenliği*, [Sözlü sunum]. Jandarmalar ve 21.Yüzyılda Güvenlik Tehditleri Sempozyumu, Hollanda: Hollanda Savunma Akademisi.
- Kaplan, M., (2019). *Üniforma ve imaj, Çanakkale*. Paradigma Akademi.
- Kayalıbalı, İ. ve Arslanoğlu C. (1973). *Türk Kültürü, Ağustos-Ekim Sayıları, Sayı 130-132*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Matbaası.
- Koparan, N. (2007). *Türk Jandarma Teşkilâtı (1908-1923)*, (Tez No: 205164) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2005). *Metaforlar: Hayat, anlam ve dil* (çev. Demir, G.Y.). Paradigma.
- Lokmanoğlu, E. (2015). Halkla ilişkiler bağlamında emniyet teşkilatı üzerine bir uygulama. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 98-111.
- Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Morgan, G. (1998). *yönetim ve örgüt teorilerinde metafor*. (çev. Gündüz, B.). Mess.
- Nikitina, L. ve Furuoka, F. (2008). Measuring metaphors: A factor analysis of students' conceptions of language teachers. *Metaphoric.de*, 15, 161-180.
- Özel, M. (1999). *Türk Ordusu* (2.Basım). Plaka Matbaası.
- Palmquist, R.A. (2001). Cognitive style and users' metaphors for the web: An exploratory study. *The Journal of Academic Librarianship*, 27 (1), 24-32.

Peirce, C.S. (1978). *Ecritssur le signe* (Fransızca çeviri), Seuil, (Akt. Mehmet Rifat. (2000). *XX Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*. Om Yayınları.

Ramsey, C. ve Robinson, L. (2015). Final report. The President's task force on 21st century policing. www.nccpsafety.org/resources/library/the-final-report-of-the-presidents-task-force-on-21st-policing, Erişim Tarihi 13 Mayıs 2019.

Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 459-496.

Sarı, M. (2010). İlköğretim öğrencilerinde polis kavramının metaforlar aracılığı ile incelenmesi, *Polis Bilimleri Dergisi*, 12(2), 43 - 81

Schmitt, R. (2005). Systematic metaphor analysis as a method of qualitative research. *The Qualitative Report*, 10(2), 358-394.

Shuell, T.J. (1990). Teaching and learning as problem solving. *Theory into Practice*, 29(2), 102-108.

Taslak, S. ve Akın, M. (2005). Örgüt imajı üzerinde etkili olan faktörlere yönelik bir araştırma: Yozgat İli Emniyet Müdürlüğü örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 263-264.

Thibodeau, P.H., Crow, L. ve Flusberg, S.J. (2017). The metaphor police: A case study of the role of metaphor in explanation. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24(5): 1375-1386.

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Yönetmeliği (1961). Resmî Gazete

www.islamansiklopedisi.org.tr, Erişim Tarihi: 02.05.2019.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yonca, O. (2011). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde polis imajı ve bu imaja etki eden faktörler: Uygulamalı bir çalışma, (280963) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

2803 Sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu. Resmî Gazete

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlarının Karşılaştırılması: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme

Comparison of Social Media Usage Habits and Motivations: A Review on University Students

Pelin YOLCU

Dr., Dicle Üniversitesi, Diyarbakır Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Dr., Dicle University Vocational School of Technical Sciences, Diyarbakır /Türkiye

ORCID: 0000-0002-7235-4671 / peлин.yolcu@dicle.edu.tr

Hasan ÇİFTÇİ

Doç. Dr., Harran Üniversitesi Birecik MYO,
Assoc. Prof. Dr., Harran University, Birecik Vocational School, Şanlıurfa /Türkiye

ORCID: 0000-0001-5595-5726 / hasanciftci@harran.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Yolcu, P. and Çiftçi, H. (2023). Comparison of Social Media Usage Habits and Motivations: A Review on University Students *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 151-173

Yolcu, P. ve Çiftçi, H. (2023). Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlarının Karşılaştırılması: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 151-173

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 26 January/Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 27 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 151-173

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Pelin YOLCU - Hasan ÇİFTÇİ).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Bu araştırmada kullanılan ölçek ve veriler, Dicle Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etik Kurul Başkanlığı tarafından etik kurallara ve ilkelere uygun bulunmuştur (Evrak Tarih ve Sayısı: 06.12.2022 - 404380).

Öz

21. yüzyılda internetin dünya genelinde hızla yayılması bilgi alışverişi, üretim, tüketim gibi pek çok alanla birlikte insanların sosyal ve kültürel yaşamlarını da etkilemiştir. Bu teknolojik gelişme kitle iletişim araçlarının kullanım alanlarına ve sürelerine de yön vermiştir. Dijital platformlara taşınan iletişim ağının ürünü olan sosyal medya, diğer medya araçlarına nazaran yüksek kullanım düzeyine sahiptir. Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıklarını ve motivasyonlarının karşılaştırmalı olarak incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu üniversite öğrencilerinden olmak üzere 344 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Balcı ve Ayhan (2007) tarafından geliştirilen “Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları” ölçeğinden alınmıştır. Veriler yüz yüze anket yöntemiyle elde edilmiştir. Verilerin istatistiksel analizleri SPSS 26.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Sayısal değişkenlerin normallik dağılımlarına bakmak için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış ve normal dağılım elde edilmiştir. Veri setinde parametrik testler kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerin çözümlenmesinde de frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerlerden faydalanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda sosyal medya; öğrenciler için popülerlik, eğlence, bilgilendirme, zaman değerlendirme ve sosyal kaçış olarak görülmekle birlikte; sosyal medya kullanımlarının ve motivasyonlarının üniversite öğrencileri üzerinde pozitif ve negatif bir rol oynadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sosyal medya, sosyal medya kullanımı, üniversite öğrencileri

Abstract

In the 21st century, the rapid spread of the internet around the world has affected people's social and cultural lives, along with many areas such as information exchange, production and consumption. This technological development has also shaped the usage areas and durations of mass media. Social media, which is the product of the communication network carried to digital platforms, has a high level of use compared to other media tools. The aim of this research is to comparatively examine the social media usage habits and motivations of university students. The study group of the research consists of 344 students, including university students. The data of the research were taken from the “Social Media Usage Habits and Motivations” scale developed by Balcı and Ayhan (2007). The data were obtained by face-to-face survey method. Statistical analyzes of the data were made using the SPSS 26.0 program. The Kolmogorov-Smirnov test was applied to look at the normality distributions of the numerical variables and the normal distribution was obtained. Parametric tests were used in the data set. Frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, minimum and maximum values were used in the analysis of descriptive statistics. In line with the findings obtained from the study, social media; Although it is seen as popularity, entertainment, information, time and social escape for students; It is seen that social media usages and motivations play a positive and negative role on university students.

Keywords

Social media, social media usage, university students.

Giriş

Yeni bir iletişim teknolojisi olan internet; bireye sağladığı zaman tasarrufu avantajının yanı sıra, yaşamı kolaylaştırma, bilgiye ulaşma ve paylaşma, alışveriş, bankacılık ve kamu işlemleri, eğitim, sağlık gibi pek çok alanda yaşamının vazgeçilmezi haline gelmiştir. Kişiler birçok günlük işini internet vasıtasıyla en az maliyet ve fiziksel güç ile minimum bir süre içinde gerçekleştirebilmektedir. Bu durum kişilerin hem sosyal hem de iş yaşamını oldukça kolaylaştırmaktadır. İnternet teknolojisi birçok olumlu özellikleri içerisinde barındırmaktadır. Her yeni gün değişen, gelişen bu sosyal ağlar günlük hayatta daha fazla kişiyi kullanım alanlarına dâhil etmiştir.

Günümüzde sosyal medya, iletişim platformları arasında popüler hale gelmiş ve kullanım olarak oldukça yaygınlaşmıştır. Kısa süre sonra internet kullanımının oldukça önemli bir kısmının sosyal medya aracılığıyla sağlanacağı öngörülmektedir. Sosyal medya mecraları kişiler arası iletişim aracı olmakla sınırlı olmayıp bilgi edinme, oyun oynama gibi birçok konuda bireylerin eğlence ihtiyaçlarını da karşılamaktadır (Tektaş, 2014, s. 1).

Sosyal medya, kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin (ortak veya bireysel) paylaşılması, interaktif ağ oluşturulması ve bu amaca hizmet eden araç ve uygulamaların tümü olarak tanımlanır. Sosyal medyayı fiziksel gerçeklikten ayrı bir şey olarak değil, iç içe geçmiş bir sosyal manzaranın ayrılmaz bir parçası olarak görebiliriz. Sosyal medyanın yaygınlığı; kimlik süreçleri, kişilerarası ilişkiler ve politik ekonomi dahil olmak üzere kişisel ve kamusal yaşamın sayısız alanını etkiler ve bu alanlardan etkilenir. Özellikle üniversite öğrencileri arasında sosyal medyaya olan ilgi iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte artmıştır.

Bu çalışma ile Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıkları, motivasyonları saptanmaya çalışılmıştır. Türkiye'deki üniversite öğrencileri arasında sosyal medya yoğun bir şekilde kullanılmasına rağmen sosyal medya kullanım alışkanlıkları, etkileri ve motivasyonlarıyla ilgili araştırmalar yetersizdir. Dolayısıyla bu çalışma, Türkiye'de üniversitede eczacılık fakültesinde aktif eğitim alan öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonlarına ilişkin görüşlerini, ne kadar sıklıkla ve hangi motivasyon ve amaçla kullandıklarını ve bu araçların onların hayatında ne gibi etkiler yarattığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu çerçevede, sosyal medyanın fayda-zarar ilişkisindeki bulgular sayesinde gelecekte oluşabilecek sosyolojik ve psikolojik sorunlar başlamadan bu sorunların önüne geçebileceği düşünülürken faydalı/iyi yönlerinin geliştirilebilir olduğu ve çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı vurgulanmaktadır.

1. Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya

Yeni iletişim teknolojilerinin yaygın kullanılması ve etkili olması yeni yüzyılın bilgi çağı olarak adlandırılmasında rol oynamaktadır. Yeni iletişim teknolojileri toplumu kültürel, sosyal, siyasal, ekonomik, eğitim gibi pek çok alanda etkilemektedir. Bireylerin gündelik yaşamlarını, alışkanlıklarını, iletişim kurma becerilerini şekillendirmektedir. Bununla birlikte bireylere zamandan tasarruf, aktif katılım, hızlı bilgi edinme ve yayma, eğitim, serbest zaman kullanım çeşitliliği faydalar sağlamaktadır.

Bilgi çağının hareket mekanizmasını bilgi iletişim teknolojileri oluşturmaktadır. İletişim teknolojileri kişi hayatının merkezi konumundadır. Süre ve mekân kavramı kişilerin iletişimi sürecinde ortadan kalkmıştır. (alışveriş, bankacılık, sohbet, oyun, şikâyet/talep gerçekleştirmek) fiziksel bir eylemde bulunmaya ihtiyaç kalmamıştır (İspir, 2013, s. 3).

Medyanın gelişimi genellikle, etkileşim çağı ve yayın çağı olarak ikiye ayrılmaktadır. Yayın çağında, neredeyse medya tamamen tek varlığın bir radyo veya televizyon istasyonu, gazete şirketi veya bir film yapım stüdyosu gibi çalışarak kamuoyuna mesajların aktarıldığı bir merkez olarak çalışmaktaydı. Mesajların aktarıldığı medya kuruluşlarına verilen feedbackler çoğunlukla gecikmeli, dolaylı ve kişisel değildi. Kişilerarası kullanılan iletişim tipik olarak oldukça küçük bir düzeyde, çoğunlukla telefon görüşmeleri, kişisel mektuplar yoluyla veya bazen biraz daha büyük ölçekte, fotokopisi alınmış aile haber bültenleri gibi araçlar aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. Mobil ve dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte geniş ölçekte etkileşim bireyler için her zamankinden daha kolay hale gelmiş ve böylece etkileşimin yeni medya işlevlerinin merkezine yerleştirildiği yeni bir medya çağı doğmuştur. Artık bir kişi birçok kişiyle konuşabiliyordu ve anında geri bildirim mümkündü. Eskiden vatandaşların ve tüketicilerin sesleri sınırlı ve biraz kısıkken, artık fikirlerini birçok kişiyle paylaşabiliyorlar. Yeni teknolojinin erişilebilirliği ve düşük maliyeti medya tüketimine tüm zamanların aksine bu günlerde daha çok seçeneğe olanak sunmuştur. Buna bağlı olarak, sadece kısıtlı sayıda bilgi kaynağı yerine, kişiler daha fazla kaynaklardan bilgilenme ve mesaj forumları aracılığıyla başkalarıyla diyalog kurma olanağına sahiptirler (Manning, 2014, s. 1158).

Bir medyanın etkileşimli olabilmesi için bir tür iletişim teknikleriyle bir arada var olması gerekir. İletişimi etkileşimli bir diyaloga dönüştürmek için sosyal medya, en başarılı uygulamalarından biridir (Suman K Kasturi, 2013, s. 183). Sosyal medya terimini kişilerarası etkileşimli katılımı içerisinde barındıran yeni medya biçimleri olarak ifade edebiliriz. Günümüzde sosyal medya zaman ve mekan sınırı olmadan insanların birbirleriyle hızlı iletişim kurmasının önemli yolu haline gelmiştir. Bununla birlikte sosyal ağlarda örgütlenme, aktif katılım, bilgi edinim ve paylaşım sayesinde insanlar sürekli etkileşim halindedir. Bu durum sosyal medyanın küresel erişim boyutu eklenmiş, bu da dünya için büyük bir avantaj oluşturmaktadır.

2. Literatür Taraması

İnternet içinde bulunduğumuz çağda toplum olarak benimsenen ve herkesin kullandığı bir iletişim aracı olmuştur. Birçok faktör internetin toplumca hızlı benimsenmesine etken oluşturmaktadır. İnternetteki etkileşimin hızlı ve çok yönlülüğü, geçmişte daha çok gençler fakat günümüzde yaşlılar tarafından da kullanılan; eğlenceden, bilgi edinmeye, haberleşmeye, eğitime kadar geniş bir alanda kullanılabilmesindedir. Kullanıcılar internet aracılığıyla enerji ve zamandan tasarruf ederek birçok günlük işini de internet aracılığıyla görebilmektedir. Bunların başında; resmi işler, bankacılık işleri, alışveriş vb. 'dir.

Türkiye ve dünyada internet kullanımı ve sosyal medya ile ilgili etkileri, kullanım nedenleri, avantajları, zararları üzerine birçok araştırmacı çalışmalar yapmıştır (Demir vd., 2015; Yolal ve Kozak, 2008; Müezzın, 2017; Ceyhan, 2011; Balay, Kaya, ve Çevik, 2014; Alaca ve Tatlı, 2018; Taylan ve Işık, 2015; Gökçearsan ve Seferoğlu, 2016). Bazı araştırmacılar toplumdaki kişilerin internet bağımlılığı üzerinde çalışmalar yapmıştır (Çiftçi, 2018; Balcı, 2009; Usta, 2015; Satan, 2013). Bunun yanı sıra üniversitede eğitim gören öğrenciler üzerine de (Çiftçi, 2018; Dağtaş ve Yıldırım, 2015; Çiftçi, 2018; Aksoy ve Gür, 2018; Ustakara ve Türkoğlu, 2015; Acun vd., 2017) çalışmalar yapılmıştır. Türkiye haricinde yabancıların da gençler üzerinde yaptıkları araştırmalar bilimsel açıdan önemlidir.

Junco vd. (2010), üniversite öğrencileri üzerinde iletişim teknolojilerini kendi aralarında nasıl kullandıkları ile ilgili yaptıkları araştırma sonucunda kullanımda ve mülkiyette farklılıkların olmadığını tespit etmiştir.

Akçay (2011), üniversitede öğrenci, idari ve akademik personelin sosyal medya kullanımından aldıkları doyum ve etkilerine yönelik yaptığı araştırmada, en yüksek doyumun sosyalleşme ile birlikte sosyal bir çevre edinme isteği olduğunu tespit etmiştir.

Wang vd. (2011), öğrencilerin ders çalışma verimliliğine sosyal medya ağlarının etkilerini belirlemek için üniversite öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada sosyal medya kullanımının öğrenci verimliliğini negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Öztürk ve Akgün (2012), sosyal medya sitelerinin kullanımına yönelik üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada sosyal medyanın negatif etkilerini; ders çalışmayı olumsuz etkileme, normalinden fazla zaman geçirme, kişisel bilgilerin hacklenmesi ihtimali olarak açıklarken, pozitif etkilerini ise; şahsını ifade etmede özgüven verme, kişilerarası iletişimin kurulmasına yardımcı olma bulgularını tespit etmiştir.

Alican ve Saban (2013), yaptıkları çalışmada öğrencilerin sosyal medya kullanma isteklerinin genelin üstünde olduğunu ve sosyal medya kullanım seviyeleri ile cinsiyete bağlı olarak kullanma süresi değişkenleri bakımından anlamlı bir farklılaşma olduğunu tespit etmiştir.

Ök (2013), sosyal medya kullanım alışkanlıklarının okul türü ve cinsiyet değişkeni bakımından öğrenciler üzerine yaptığı araştırmada anlamlı düzeyde farklılaştığı, diğer kişisel özellikler bakımından anlamlı bir farklılaşma olmadığını tespit etmiştir.

Otrar ve Arğın (2014), sosyal medya mecralarıyla ilgili kullanma süresi, üye olma, kullanım sıklığı, geçirilen zaman, internet erişim mekânı ve internete bağlanmak amaçlı kullanılan cihaz değişkenleri vb. bağlı olarak anlamlı farklılaşmalar olduğuna dikkat çekmektedir.

Filiz vd. (2014), öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmada internet bağımlılıkları ile sosyal ağ kullanım amaçları bakımından olumlu şekilde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğunu sonucunu tespit etmiştir.

Karakoç ve Bozkurt-Avcı (2015), öğrenciler üzerine yaptıkları araştırmada, çoğunluğunun uzun zamandır sosyal medya mecralarında bulduklarını, cinsiyetleri bakımından sosyal medya kullanım durumlarında herhangi bir farklılık olmadığını tespit etmiştir.

Sosyal medya internet ile ilgili yapılan araştırmaların önemli kısmını oluşturmaktadır. Sosyal medya; kişileri bir araya toplayan, grup oluşturmasını sağlayan, kullanıcıların birçok fikri ortaya attığı, aralarında tartıştığı ve değiştirdiği istediklerinde kolayca birbiri ile paylaştığı etkileşimli bir web aracı şeklinde tanımlanabilmektedir (Kietzmann vd., 2011).

Özellikle günümüzde sosyal medya üzerinde genç yaştaki kişilerle yapılacak çalışmaların değerli olacağı ve ilgi uyandıracığı açıktır. Buna göre gençlerin sosyal medya kullanım sıklığı, süreleri, kullanım amaçları, motivasyonları, bağlılığı oldukça derin ve kapsamlı şekilde incelenmelidir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinde sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonlarını karşılaştırmalı şekilde incelemektir. Bu temel amaç doğrultusunda;

1. Üniversite öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin sınıf düzeyine göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerini kullanım sıklığına göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinde sosyal medyanın kişisel kararları etkilemesi durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
5. Üniversite öğrencilerinin sosyal medyada yer alan içeriklere yorum yapma durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
6. Üniversite öğrencilerinin sosyal medyada tanınmamış kişilerden gelen arkadaşlık tekliflerini karşılama durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
7. Üniversite öğrencilerinin sosyal medyadan gönderilen her mesajı okuma durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
8. Üniversite öğrencilerinin sosyal medyada takip edilen kişilerle günlük hayatta iletişim halinde olma durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
9. Üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı değerlendirme durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?

3. Yöntem

3.1 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evreni Dicle Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (N=2900) olarak belirlenmiş olup araştırmanın örnekleme ise Dicle Üniversitesi Eczacılık Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Evren sayısı bilinen örneklem hesaplamasında Balcı (2011) 500 evrenli topluluktan örneklem büyüklüğü %5 hata payı ile 218 kişinin yeterli olacağını belirtmektedir (Balcı, 2011, s. 106).

3.2 Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın istatistiksel analizleri SPSS 26.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Sayısal değişkenlerin normallik dağılımlarına bakmak için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış ve normal dağılım elde edilmiştir. Veri setinde parametrik testler kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerin çözümlenmesinde de frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerlerden faydalanılmıştır. Ölçekler normallik dağılımına uygun olduğundan, bağımsız 2 grubun ortalama karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi, 2'den fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında ise One-Way ANOVA (Varyans Analizi) testi, gruplar arasındaki farklılıkları Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişki ölçümünde pearson korelasyon testi ve ölçek güvenilirliğini test etmede Cronbach's alpha katsayısı kullanılmıştır. Sonuçlar %95'lik güven aralığında, 0,05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

3.3 Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2022-2023, eğitim-öğretim yılında öğrenim gören Dicle Üniversitesi Eczacılık Fakültesi öğrencilerinden olmak üzere 344 Üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Cinsiyet oranlarına bakıldığında; ankete katılan öğrencilerden 117'sini erkekler, 233'ünü kızlar oluşturmaktadır.

3.4. Araştırmanın Önemi

Günümüzde sosyal medya kullanımının, kişilik ve bu kişiliklerin gelişiminde ne kadar etkin rol oynadığını gösterdiği yadsınamaz bir gerçeklik payı içermektedir. Sosyalleşmenin yanı sıra popüler olmak, güncel olayların takibi ve olayların seyrinin değişim gösterebileceği bir güç faktörü haline gelmiştir. Bu yüzden “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları” ile ilgili konu incelenmiş ve ileriki çalışmalar için de yardımcı olabileceği öngörülmüştür.

3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın sınırlılıkları,

- Araştırma evreni Eczacılık Fakültesi lisans öğrencileri ile sınırlıdır.
- Araştırma Dicle Üniversitesi 2022 yılı verileri ile sınırlıdır.
- Araştırma verilerinin yalnızca anket yapılarak elde edilmesi gözlem, mülakat vb. yöntemlerinin kullanılmaması araştırmanın bir diğer sınırlılığıdır.

3.6. Verilerin Toplanması

Araştırmada üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım ile ilgili durumlarını değerlendirmek için Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, internet kullanım motivasyonlarını saptamak amacıyla Balcı ve Ayhan (2007) tarafından hazırlanmıştır. İçirgin (2018) Ölçek maddelerinde yer alan internet ifadeleri sosyal medya olarak çevirmiştir (İçirgin, 2018, s. 1). Ölçek toplam 42 maddeden, 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar Sosyal Kaçış Motivasyonu, Bilgilenme Motivasyonu, Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu, Ekonomik Fayda Motivasyonu, Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu ve Eğlence Motivasyonu boyutlarıdır. Veriler üniversite öğrencilerine yüz yüze anket yöntemiyle toplanmıştır. Yargısal olmayan örnekleme yöntemlerinden kota örnekleme uygulanmıştır.

Tablo 1: Sosyo-Demografik Özelliklerin Dağılımı

		n	%
Cinsiyet	Kız	233	67,7
	Erkek	111	32,3
Sınıf düzeyi	1,sınıf	140	40,7
	2,sınıf	83	24,1
	3,sınıf	63	18,3
	1,sınıf	58	16,9
Sosyal medya sitelerini kullanım sıklığı	Günde 1-2 saat	94	27,3
	Günde 3-5 saat	192	55,8
	Günde 6 saat ve üzeri	58	16,9
Sosyal medyanın kişisel kararları etkilemesi	Evet	73	21,2
	Kısmen	168	48,8
	Hayır	103	29,9
Sosyal medyada yer alan içeriklere yorum yapma	Hiçbir zaman	88	25,6
	Nadiren	152	44,2
	Kısmen	77	22,4
Sosyal medyada tanımadığımız kişilerden gelen arkadaşlık tekliflerini karşılama	Her zaman	27	7,8
	Hemen kabul ederim	32	9,3
	Hemen kabul etmem, biraz düşünürüm	198	57,6

	Hemen engellerim	114	33,1
Sosyal medyadan gönderilen her mesajı okuma durumu	Her zaman okurum	101	29,4
	Kısmen okurum	189	54,9
	Okumam	54	15,7
	Değilim	69	20,1
Sosyal medyada takip edilen kişilerin hepsi ile günlük hayatta da iletişim halinde olma	Nadiren	89	25,9
	Kısmen	143	41,6
	Her zaman	43	12,5
Sosyal medyayı değerlendirme	Olmazsa olmazım	153	44,5
	Olmasa da olur	191	55,5
Toplam		344	100,0

Araştırmada öğrencilerin %67,7'sinin kız, %32,3'ünün erkek öğrenciler olduğu; %40,7'sinin 1.sınıf, %24,1'inin 2.sınıf, %18,3'ünün 3.sınıf ve %16,9'unun 4.sınıf düzeyinde eğitim aldığı görülmektedir.

Öğrencilerin %27,3'ünün günde 1-2 saat arasında, %55,8'inin günde 3-5 saat arasında ve %16,9'unun ise günde 6 saat ve üzerinde sosyal medya sitelerini kullandığı; %21,2'sinin sosyal medyanın kişisel kararlarını etkilediği, %48,8'inin kararlarını kısmen etkilediği ve %29,9'unun ise sosyal medyanın kişisel kararlarını etkilemediği görülmektedir.

Öğrencilerin sosyal medyada yer alan içeriklere yorum yapma durumu değerlendirildiğinde %44,2'sinin nadiren, %22,4'ünün kısmen ve %7,8'inin her zaman yorum yaptığı bununla birlikte %25,6'sının ise sosyal medyada yer alan içeriklere hiçbir zaman yorum yapmadığı görülmektedir.

Öğrencilerin sosyal medyada gönderilen her mesajı okuma durumu değerlendirildiğinde %29,4'ünün her zaman, %54,9'unun kısmen okuduğu bununla birlikte %15,7'sinin ise mesajları okumadığı görülmektedir.

Öğrencilerin sosyal medyada takip ettikleri kişiler ile günlük hayatta iletişim halinde olma durumu değerlendirildiğinde %25,9'unun nadiren, %41,6'sının kısmen ve %12,5'inin ise her zaman iletişim kurduğu bununla birlikte %20,1'inin ise sosyal medyada takip ettikleri kişiler ile günlük hayatta iletişim kurmadığı görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin %44,5'inin sosyal medyayı olmazsa olmazları olarak gördüğü, %55,5'inin ise olmasa da olur şeklinde gördüğü görülmektedir.

Tablo 2: Kullanılan Sosyal Medya Sitelerinin Dağılımı

Sosyal medya siteleri	Evet		Hayır	
	n	%	N	%
Facebook	113	32,8	231	67,2
Twitter	154	44,8	190	55,2
Instagram	260	75,6	84	24,4
Youtube	234	68,0	110	32,0
Vine	24	7,0	320	93,0
Pinterest	83	24,1	261	75,9
Linkedin	44	12,8	300	87,2
Flickr	16	4,7	328	95,3
Snapchat	147	42,7	197	57,3
Periscope	25	7,3	319	92,7
Whatsapp	267	77,6	77	22,4

Tiktok	122	35,5	222	64,5
Diğer	64	18,6	280	81,4

Araştırmada öğrencilerin kullandıkları sosyal medya siteleri değerlendirildiğinde sırasıyla whatsapp (%77,6), instagram (%75,6), youtube (%68), twitter (%44,8), snapchat (%42,7), tiktok (%35,5) ve facebook (%32,8) kullandıkları görülmektedir.

Tablo 3: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Boyutlarının Tanımlayıcı İstatistikleri

	Kolmogorov-Smirnov			Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
	Test istatistiği	Sd.	p		
Sosyal Kaçış Motivasyonu	0,063	344	0,002	0,054	-0,331
Bilgilenme Motivasyonu	0,115	344	0,000	-0,615	0,203
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu	0,114	344	0,000	-0,846	1,176
Ekonomik Fayda Motivasyonu	0,116	344	0,000	-0,611	0,260
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	0,089	344	0,000	-0,504	0,178
Eğlence Motivasyonu	0,093	344	0,000	-0,253	-0,491

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları ölçek boyutlarının tanımlayıcı istatistikleri değerlendirildiğinde,

Sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları boyutlarından sosyal kaçış motivasyonu ortalama puanı 2.93, bilgilenme motivasyonu ortalama puanı 3.47, boş zamanları değerlendirme motivasyonu ortalama puanı 3.54, ekonomik fayda motivasyonu ortalama puanı 3.38, sosyal etkileşim ve sosyal medya motivasyonu ortalama puanı 3.42 ve eğlence motivasyonu ortalama puanı 3.34 olarak görülmektedir.

Tablo 4: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Boyutlarının Normallik Dağılım Analizi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov			Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
	Test istatistiği	Sd.	p		
Sosyal Kaçış Motivasyonu	0,063	344	0,002	0,054	-0,331
Bilgilenme Motivasyonu	0,115	344	0,000	-0,615	0,203
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu	0,114	344	0,000	-0,846	1,176
Ekonomik Fayda Motivasyonu	0,116	344	0,000	-0,611	0,260
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	0,089	344	0,000	-0,504	0,178
Eğlence Motivasyonu	0,093	344	0,000	-0,253	-0,491

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları ölçek puanlarına ait normallik dağılımı Kolmogorov Smirnov testi ile değerlendirildiğinde; ortalama puanların normal dağılım göstermediği görülmektedir ($p < 0.05$). Ancak puanların normal dağılım göstermemesine rağmen normal dağılımın diğer varsayımları olarak kabul edilen basıklık ve

çarpıklık değerlerinin ± 2 arasında olması ve örneklem hacminin $n > 30$ ve üzerinde olduğundan ölçek puanlarına ait verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir.

Tablo 5: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Ölçeği Güvenilirlik Analizi

	Cronbach's alpha	Madde sayısı
Sosyal Kaçış Motivasyonu	0,900	15
Bilgilenme Motivasyonu	0,858	7
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu	0,829	6
Ekonomik Fayda Motivasyonu	0,772	4
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	0,855	7
Eğlence Motivasyonu	0,734	3
Genel	0,947	42

Ölçekte kullanılan maddelerin tamamına ve faktörler bazında güvenilirlik analizi yöntemlerinden olan Cronbach's alfa yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem ölçekte yer alan soruların homojen bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediği araştırılır. Ölçekte yer alan soruların varyanslarının genel varyansa oranı ile bulunur. 0 ile 1 arasında değer alır. 0.60- 0.80 arası oldukça güvenilir, 0.80-1.00 arası yüksek güvenirliliktir. Ayrıca ölçekte yer alan maddelerin korelasyonları 0.30'un altında olmamasına dikkat edilir. Bu değerlerin altında yer alan maddeler güvenilirlik analizinde yer almaz.

Sosyal medya kullanımları ve motivasyonları ölçeği cronbach's alfa katsayısı aralığı 0.734-0.947 olarak hesaplanmıştır. Genel olarak uygulanan bu ölçek, ölçülmek istenilen olguyu çok iyi bir şekilde ölçmüştür ve güvenilir bir sonuç elde edilmiştir.

Tablo 6: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Ölçek Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırması

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS.	t	p
Sosyal Kaçış Motivasyonu	Kız	233	2,91	0,78	-0,652	0,515
	Erkek	111	2,97	0,87		
Bilgilenme Motivasyonu	Kız	233	3,47	0,84	0,156	0,876
	Erkek	111	3,46	0,84		
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu	Kız	233	3,56	0,76	0,558	0,577
	Erkek	111	3,5	0,87		
Ekonomik Fayda Motivasyonu	Kız	233	3,38	0,89	-0,114	0,910
	Erkek	111	3,39	0,95		
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	Kız	233	3,40	0,88	-0,687	0,492
	Erkek	111	3,47	0,87		
Eğlence Motivasyonu	Kız	233	3,35	0,97	0,136	0,892
	Erkek	111	3,33	1,06		

Bağımsız örneklem t testi, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları ortalama puanları cinsiyete göre bağımsız örneklem t testi ile değerlendirildiğinde, anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p > 0.05$).

Tablo 7: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Ölçek Puanlarının Sınıf Düzeylerine Göre Karşılaştırması

	Sınıf düzeyi	N	$\bar{X}$	SS	F	p
Sosyal Kaçış Motivasyonu	1.sınıf	140	2,80	0,80	3,803	0,011*
	2.sınıf	83	2,96	0,79		
	3.sınıf	63	3,20	0,71		
	4.sınıf	58	2,92	0,89		
Bilgilenme Motivasyonu	1.sınıf	140	3,50	0,88	0,601	0,614
	2.sınıf	83	3,40	0,83		
	3.sınıf	63	3,40	0,77		
	4.sınıf	58	3,56	0,84		
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu	1.sınıf	140	3,61	0,74	0,954	0,415
	2.sınıf	83	3,56	0,81		
	3.sınıf	63	3,42	0,81		
	4.sınıf	58	3,48	0,88		
Ekonomik Fayda Motivasyonu	1.sınıf	140	3,40	0,93	0,233	0,873
	2.sınıf	83	3,33	0,90		
	3.sınıf	63	3,35	0,89		
	4.sınıf	58	3,45	0,92		
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	1.sınıf	140	3,33	0,88	0,805	0,492
	2.sınıf	83	3,49	0,89		
	3.sınıf	63	3,50	0,73		
	4.sınıf	58	3,44	0,97		
Eğlence Motivasyonu	1.sınıf	140	3,35	0,99	0,427	0,734
	2.sınıf	83	3,30	1,01		
	3.sınıf	63	3,46	0,98		
	4.sınıf	58	3,27	1,04		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları ölçek ortalama puanı sınıf düzeylerine göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

Sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları boyutlarından sosyal kaçış motivasyonu ortalama puanı kişilerin eğitim durumlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir (F(3, 340): 3.803, p<0.01 p<0.05). Grup varyanslarının homojenliği Levene testi ile test edilmiş ve varyansların homojen dağıldığı tespit edilmiştir (p>0.05). Gruplar arası farklılığın hangi sınıf düzeyi arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre 3.sınıftaki öğrencilerin sosyal kaçış motivasyonu ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.20, SS: 0.71) anlamlı olarak 1.sınıftaki öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları boyutlarından bilgilenme, boş zamanları değerlendirme, ekonomik fayda, sosyal etkileşim ve sosyal medya ve eğlence motivasyonu ortalama puanları öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$).

Tablo 8: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Ölçek Puanlarının Sosyal Medya Sitelerinin Kullanım Sıklığına Göre Karşılaştırması

	Kullanım sıklığı	N	$\bar{X}$	SS	F	p
Sosyal Kaçış Motivasyonu	Günde 1-2 saat	94	2,61	,88	12,323	<0,001***
	Günde 3-5 saat	19	3,00	,72		
	Günde 6 saat ve üzeri	58	3,21	,82		
Bilgilenme Motivasyonu	Günde 1-2 saat	94	3,36	,90	1,016	0,363
	Günde 3-5 saat	19	3,51	,84		
	Günde 6 saat ve üzeri	58	3,51	,73		
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu	Günde 1-2 saat	94	3,32	,85	6,511	0,002**
	Günde 3-5 saat	19	3,58	,77		
	Günde 6 saat ve üzeri	58	3,77	,72		
Ekonomik Fayda Motivasyonu	Günde 1-2 saat	94	3,23	,97	1,904	0,151
	Günde 3-5 saat	19	3,44	,83		
	Günde 6 saat ve üzeri	58	3,43	1,0		
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	Günde 1-2 saat	94	3,22	,97	5,906	0,003**
	Günde 3-5 saat	19	3,43	,83		
	Günde 6 saat ve üzeri	58	3,71	,77		
Eğlence Motivasyonu	Günde 1-2 saat	94	2,95	1,0	12,273	<0,001***
	Günde 3-5 saat	19	3,44	,96		
	Günde 6 saat ve üzeri	58	3,68	,92		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları ölçek ortalama puanı sosyal medya sitelerinin kullanım sıklığına göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

Sosyal kaçış, boş zamanları değerlendirme, sosyal etkileşim ve sosyal medya ve eğlence motivasyonu ortalama puanları öğrencilerin sosyal medya sitelerini kullanım sıklığına göre anlamlı farklılık göstermektedir (p<0.05). Gruplara arası farklılığı test etmede Tukey HSD testi kullanılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre,

Günde 1-2 saat sosyal medya kullanan üniversite öğrencilerinin sosyal kaçış ortalama puanı ($\bar{X}$: 2.61, SS: 0.88), boş zamanları değerlendirme ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.32, SS: 0.85) ve eğlence motivasyonu ortalama puanı ($\bar{X}$: 2.95, SS: 1.02) anlamlı olarak günde 3-5 saat arasında ve 6 saat ve üzerinde sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanından düşük olduğu görülmektedir.

Günde 6 saat ve üzerinde sosyal medya kullanan öğrencilerin sosyal etkileşim ve sosyal medya motivasyonu ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.71, SS: 0.77) anlamlı olarak günde 1-2 saat arasında sosyal medya kullanan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Ölçek Puanlarının Sosyal Medyanın Kişisel Kararları Etkilediğini Düşünme Durumuna Göre Karşılaştırması

	Etkileme durumu	N	$\bar{X}$	SS	F	p
Sosyal Kaçış Motivasyonu	Evet	73	3,32	,8 1	13,092	<0,001***
	Hayır	168	2,90	,7 7		
	Kısmen	103	2,71	,7 9		
Bilgilenme Motivasyonu	Evet	73	3,88	,7 6	14,264	<0,001***
	Hayır	168	3,44	,7 9		
	Kısmen	103	3,23	,8 6		
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu	Evet	73	3,84	,7 2	6,728	0,001***
	Hayır	168	3,46	,7 6		
	Kısmen	103	3,46	,8 7		
Ekonomik Fayda Motivasyonu	Evet	73	3,74	,8 4	7,625	0,001***
	Hayır	168	3,32	,8 1		
	Kısmen	103	3,23	1, 05		
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	Evet	73	3,83	,7 7	11,489	<0,001***

	Hayır	168	3,35	,81		
	Kısmen	103	3,24	,95		
Eğlence Motivasyonu	Evet	73	3,74	,94	7,614	0,001***
	Hayır	168	3,25	,01		
	Kısmen	103	3,21	,96		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları ölçek ortalama puanı sosyal medyanın kişisel kararlarını etkileme durumuna göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

Sosyal kaçış, bilgilenme, boş zamanları değerlendirme, ekonomik fayda, sosyal etkileşim ve sosyal medya ve eğlence motivasyonu ortalama puanları öğrencilerin sosyal medyanın kişisel kararlarını etkileme durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir (p<0.05). Gruplara arası farklılıklar Tukey HSD testine göre değerlendirildiğinde,

Sosyal medyanın kişisel kararlarını etkileyen öğrencilerin sosyal kaçış ($\bar{X}$: 3.32, SS: 0.81), bilgilenme ($\bar{X}$: 3.88, SS: 0.76), boş zamanları değerlendirme ($\bar{X}$: 3.84, SS: 0.72), ekonomik fayda ($\bar{X}$: 3.74, SS: 0.84), sosyal etkileşim ve sosyal medya ($\bar{X}$: 3.83, SS: 0.77) ve eğlence motivasyonu ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.74, SS: 0.94) anlamlı olarak sosyal medyanın kişisel kararlarını kısmen etkileyen ve etkilemeyen öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Ölçek Puanlarının Sosyal Medya İçeriklerine Yorum Yapma Durumuna Göre Karşılaştırması

	Yorum Yapma	N	$\bar{X}$	SS	F	P
Sosyal Kaçış Motivasyonu	Hiçbir zaman	88	2,59	,76	16,753	<0,001***
	Nadiren	152	2,87	,75		
	Kısmen	77	3,22	,71		
	Her zaman	27	3,59	,90		
Bilgilenme Motivasyonu	Hiçbir zaman	88	3,19	1,00	5,813	0,001***
	Nadiren	152	3,50	,80		
	Kısmen	77	3,62	,64		
	Her zaman	27	3,78	,73		
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu	Hiçbir zaman	88	3,28	,90	6,299	<0,001***
	Nadiren	152	3,55	,76		
	Kısmen	77	3,69	,66		
	Her zaman	27	3,91	,79		
Ekonomik Motivasyonu	Fayda	88	3,05	1,02	6,510	<0,001***
	Nadiren	152	3,42	,83		
	Kısmen	77	3,56	,82		
	Her zaman	27	3,73	,97		

Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	Hiçbir zaman	88	3,00	,92	12,232	<0,001***
	Nadiren	152	3,48	,82		
	Kısmen	77	3,62	,78		
	Her zaman	27	3,91	,74		
Eğlence Motivasyonu	Hiçbir zaman	88	3,09	,98	2,703	0,046*
	Nadiren	152	3,40	,98		
	Kısmen	77	3,45	1,00		
	Her zaman	27	3,56	1,06		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları ölçek ortalama puanı sosyal medya içeriklerine yorum yapma durumuna göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

Sosyal kaçış, bilgilenme, boş zamanları değerlendirme, ekonomik fayda, sosyal etkileşim ve sosyal medya ve eğlence motivasyonu ortalama puanları öğrencilerin sosyal medya içeriklerine yorum yapma durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir (p<0.05). Gruplara arası farklılıklar Tukey HSD testine göre değerlendirildiğinde,

Sosyal medya içeriklerine hiçbir zaman yorum yapmayan öğrencilerin sosyal kaçış ($\bar{X}$: 2.59, SS: 0.76), bilgilenme ($\bar{X}$: 3.19, SS: 1.00), boş zamanları değerlendirme ($\bar{X}$: 3.28, SS: 0.90), ekonomik fayda ($\bar{X}$: 3.05, SS: 1.02), sosyal etkileşim ve sosyal medya ($\bar{X}$: 3.00, SS: 0.92) ve eğlence motivasyonu ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.09, SS: 0.98) anlamlı olarak sosyal medya içeriklerine nadiren, kısmen ve her zaman yorum yapan öğrencilerin ortalama puanından düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 11: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Ölçek Puanlarının Sosyal Medyada Arkadaşlık Tekliflerini Değerlendirme Durumuna Göre Karşılaştırması

		Arkadaşlık teklifi kabul etme	N	$\bar{X}$	SS	F	p
Sosyal Motivasyonu	Kaçış	Hemen kabul ederim	32	3,63	,77	14,425	<0,001***
		Hemen kabul etmem, biraz düşünürüm	198	2,88	,78		
		Hemen engellerim	114	2,83	,79		
Bilgilenme Motivasyonu		Hemen kabul ederim	32	3,74	,87	2,423	0,090
		Hemen kabul etmem, biraz düşünürüm	198	3,40	,84		
		Hemen engellerim	114	3,51	,81		
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu		Hemen kabul ederim	32	3,74	,88	1,270	0,282
		Hemen kabul etmem, biraz düşünürüm	198	3,50	,78		
		Hemen engellerim	114	3,54	,80		
Ekonomik Motivasyonu	Fayda	Hemen kabul ederim	32	3,62	1,04	1,416	0,244

	Hemen kabul etmem, biraz düşünürüm	198	3,33	,8		
	Hemen engellerim	114	3,40	,9		
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	Hemen kabul ederim	32	3,67	,8	1,796	0,167
	Hemen kabul etmem, biraz düşünürüm	198	3,42	,8		
	Hemen engellerim	114	3,34	,8		
Eğlence Motivasyonu	Hemen kabul ederim	32	3,43	1,17	0,219	0,804
	Hemen kabul etmem, biraz düşünürüm	198	3,32	,9		
	Hemen engellerim	114	3,37	,9		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları ölçek ortalama puanı sosyal medyada arkadaşlık tekliflerini değerlendirme durumuna göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

Sosyal kaçış motivasyonu ortalama puanı öğrencilerin sosyal medyada arkadaşlık tekliflerini değerlendirme durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p < 0.05$). Gruplara arası farklılıklar Tukey HSD testine göre değerlendirildiğinde,

Sosyal medyada arkadaşlık tekliflerini hemen kabul eden öğrencilerin sosyal kaçış motivasyonu ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.63, SS : 0.77) anlamlı olarak sosyal medyada arkadaşlık teklifini hemen kabul etmeyip düşünen ve hemen engelleyen öğrencilerin ortalama puanlarından yüksek olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte bilgilenme, boş zamanları değerlendirme, ekonomik fayda, sosyal etkileşim ve sosyal medya ve eğlence motivasyonu ortalama puanları öğrencilerin sosyal medyada arkadaşlık teklifini değerlendirme durumu arasında anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > 0.05$).

Tablo 12: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Ölçek Puanlarının Sosyal Medyada Gönderilen Mesajı Okuma Durumuna Göre Karşılaştırması

	Mesaj okuma	N	$\bar{X}$	SS	F	p
Sosyal Kaçış Motivasyonu	Her zaman okurum	101	3,11	,8	4,174	0,016*
	Kısmen okurum	189	2,89	,7		
	Okumam	54	2,75	,7		
Bilgilenme Motivasyonu	Her zaman okurum	101	3,60	,8	1,980	0,140
	Kısmen okurum	189	3,40	,8		
	Okumam	54	3,47	,8		

Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu	Her zaman okurum	101	3,73	,8	4,558	0,011*
		189	3,48	,7		
		54	3,38	,8		
Ekonomik Fayda Motivasyonu	Her zaman okurum	101	3,54	,9	2,354	0,096
		189	3,33	,9		
		54	3,25	,9		
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	Her zaman okurum	101	3,69	,8	7,539	<0,001***
		189	3,34	,8		
		54	3,21	,9		
Eğlence Motivasyonu	Her zaman okurum	101	3,52	1,07	2,417	0,091
		189	3,29	,9		
		54	3,19	,8		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları ölçek ortalama puanı sosyal medyada gönderilen mesajı okuma durumuna göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

Sosyal kaçış, boş zamanları değerlendirme ve sosyal etkileşim ve sosyal medya motivasyonu ortalama puanı öğrencilerin sosyal medyada gönderilen mesajı okuma durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir (p<0.05). Gruplara arası farklılıklar Tukey HSD testine göre değerlendirildiğinde,

Sosyal medyada gönderilen mesajı her zaman okuyan öğrencilerin sosyal kaçış motivasyonu ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.11, SS: 0.89) anlamlı olarak sosyal medyada gönderilen mesajı okumayan öğrencilerin ortalama puanlarından yüksek olduğu görülmektedir.

Sosyal medyada gönderilen mesajı her zaman okuyan öğrencilerin boş zamanları değerlendirme ($\bar{X}$: 3.73, SS: 0.84) ve sosyal etkileşim ve sosyal medya motivasyonu ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.69, SS: 0.86) anlamlı olarak sosyal medyada gönderilen mesajı kısmen okuyan ve okumayan öğrencilerin ortalama puanlarından yüksek olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte bilgilendirme, ekonomik fayda ve eğlence motivasyonu ortalama puanları öğrencilerin sosyal medyada gönderilen mesajı okuma durumu arasında anlamlı farklılık göstermemektedir (p>0.05).

Tablo 13: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Ölçek Puanlarının Sosyal Medyada Takip Edilen Kişiler ile İletişim Halinde Olma Durumuna Göre Karşılaştırması

İletişimde olma	N	$\bar{X}$	SS	F	P
-----------------	---	-----------	----	---	---

Sosyal Kaçış Motivasyonu	Değilim	6 9	2,7 1	,77	9,011	<0,001***
	Nadiren	8 9	2,8 8	,70		
	Kısmen	1 43	2,9 1	,79		
	Her zaman	4 3	3,4 8	,92		
Bilgilenme Motivasyonu	Değilim	6 9	3,0 0	,95	12,61	<0,001***
	Nadiren	8 9	3,4 6	,84		
	Kısmen	1 43	3,5 8	,68		
	Her zaman	4 3	3,8 7	,83		
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu	Değilim	6 9	3,3 7	,93	4,834	0,003**
	Nadiren	8 9	3,5 1	,72		
	Kısmen	1 43	3,5 2	,76		
	Her zaman	4 3	3,9 4	,74		
Ekonomik Fayda Motivasyonu	Değilim	6 9	3,1 7	1,0 3	4,506	0,004**
	Nadiren	8 9	3,4 0	,77		
	Kısmen	1 43	3,3 5	,91		
	Her zaman	4 3	3,8 0	,86		
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	Değilim	6 9	3,0 3	,88	7,806	<0,001***
	Nadiren	8 9	3,4 6	,79		
	Kısmen	1 43	3,4 8	,88		
	Her zaman	4 3	3,7 8	,80		
Eğlence Motivasyonu	Değilim	6 9	3,2 1	1,0 5	5,507	0,001***

Nadiren	8	3,2	1,0
	9	7	0
Kısmen	1	3,2	,96
	43	8	
Her zaman	4	3,9	,90
	3	1	

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları ölçek ortalama puanı sosyal medyada takip edilen kişiler ile iletişim halinde olma durumuna göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

Sosyal kaçış, bilgilenme, boş zamanları değerlendirme, ekonomik fayda, sosyal etkileşim ve sosyal medya ve eğlence motivasyonu ortalama puanları öğrencilerin sosyal medyada takip edilen kişiler ile iletişim halinde olma durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p < 0.05$). Gruplara arası farklılıklar Tukey HSD testine göre değerlendirildiğinde,

Sosyal medyada takip ettikleri kişiler ile her zaman iletişim halinde olan öğrencilerin sosyal kaçış ($\bar{X}$: 3.48, SS : 0.92), boş zamanları değerlendirme ($\bar{X}$: 3.94, SS : 0.74) ve eğlence motivasyonu ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.91, SS : 0.90) anlamlı olarak nadiren, kısmen iletişimde olan ve iletişim halinde olmayan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

Sosyal medyada takip ettikleri kişiler ile her zaman iletişim halinde olan öğrencilerin bilgilenme ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.87, SS : 0.83) anlamlı olarak nadiren iletişimde olan ve iletişim halinde olmayan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

Sosyal medyada takip ettikleri kişiler ile her zaman iletişim halinde olan öğrencilerin ekonomik fayda motivasyonu ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.80, SS : 0.86) anlamlı olarak kısmen iletişimde olan ve iletişim halinde olmayan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

Sosyal medyada takip ettikleri kişiler ile her zaman iletişim halinde olan öğrencilerin sosyal etkileşim ve sosyal medya motivasyonu ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.78, SS : 0.80) anlamlı olarak iletişim halinde olmayan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 14: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Ölçek Puanlarının Sosyal Medyayı Değerlendirme Durumuna Göre Karşılaştırması

	Sosyal Medya Değerlendirme	N	$\bar{X}$	s	t	p
Sosyal Kaçış Motivasyonu	Olmasa olmaz	1	3	,		
	Olmasa da olur	53	,34	71	9	<0,0
		1	2	,	,245	01***
		91	,61	74		
Bilgilenme Motivasyonu	Olmasa olmaz	1	3	,		
	Olmasa da olur	53	,65	77	3	<0,0
		1	3	,	,613	01***
		91	,33	86		
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu	Olmasa olmaz	1	3	,		
	Olmasa da olur	53	,67	77	2	0,00
		1	3	,	,796	5**
		91	,43	81		
Ekonomik Fayda Motivasyonu	Olmasa olmaz	1	3	,		
	Olmasa da olur	53	,53	91	2	0,00
		1	3	,	,752	6**
		91	,43	81		

		91	,26	90		
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu	Olmasa olmaz	53	,72	79	,5	<0,0
	Olmasa da olur	91	,18	86	,963	01***
Eğlence Motivasyonu	Olmasa olmaz	53	,55	97	,3	0,00
	Olmasa da olur	91	,18	99	,499	1***

Bağımsız örneklem t testi, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları ölçek ortalama puanı sosyal medyayı değerlendirme durumuna göre bağımsız örneklem t testi ile değerlendirildiğinde,

Sosyal medyanın kendileri için olmazsa olmaz olduğunu belirten öğrencilerin sosyal kaçış ($\bar{X}$: 3.34, SS : 0.71), bilgilenme ($\bar{X}$: 3.65, SS : 0.77), boş zamanları değerlendirme ($\bar{X}$: 3.67, SS : 0.77), ekonomik fayda ($\bar{X}$: 3.53, SS : 0.91), sosyal etkileşim ve sosyal medya ($\bar{X}$: 3.72, SS : 0.79) ve eğlence motivasyonu ortalama puanları ($\bar{X}$: 3.55, SS : 0.97) anlamlı olarak sosyal medyanın kendileri için olmasa da olur olarak belirten öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir (p<0.05).

Tablo 15: Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonları Ölçek Puanlarının Korelasyon Analizi

		1	2	3	4	5	6
Sosyal Kaçış Motivasyonu ¹	r	1					
	p						
Bilgilenme Motivasyonu ²	r	.53	1				
	p	<.001					
Boş Zamanları Değerlendirme Motivasyonu ³	r	.53	.620***	1			
	p	<.001	<.001				
Ekonomik Fayda Motivasyonu ⁴	r	.41	.582***	.58	1		
	p	<.001	<.001	<.001			
Sosyal Etkileşim ve Sosyal Medya Motivasyonu ⁵	r	.50	.581***	.58	.553***	1	
	p	<.001	<.001	<.001	<.001		
Eğlence Motivasyonu ⁶	r	.47	.493***	.51	.398***	.574***	1
	p	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	

Pearson korelasyon, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları boyutları arasındaki ilişki pearson korelasyon testi ile değerlendirildiğinde;

Sosyal kaçış motivasyonu ile bilgilenme motivasyonu ($r: 0.539, p<0.001$), boş zamanları değerlendirme ($r: 0.533, p<0.001$), ekonomik fayda ($r: 0.418, p<0.001$), sosyal etkileşim ve sosyal medya motivasyonu ($r: 0.505, p<0.001$) ve eğlence motivasyonu ($r: 0.477, p<0.001$) arasında pozitif yönde, güçlü düzeyde ve anlamlı bir ilişki (korelasyon) vardır.

Bilgilenme motivasyonu ile boş zamanları değerlendirme ($r: 0.620, p<0.001$), ekonomik fayda ($r: 0.582, p<0.001$), sosyal etkileşim ve sosyal medya motivasyonu ($r: 0.581, p<0.001$) ve eğlence motivasyonu ($r: 0.493, p<0.001$) arasında pozitif yönde, güçlü düzeyde ve anlamlı bir ilişki (korelasyon) vardır.

Boş zamanları değerlendirme ile ekonomik fayda ($r: 0.588, p<0.001$), sosyal etkileşim ve sosyal medya motivasyonu ($r: 0.585, p<0.001$) ve eğlence motivasyonu ($r: 0.510, p<0.001$) arasında pozitif yönde, güçlü düzeyde ve anlamlı bir ilişki (korelasyon) vardır.

Ekonomik fayda ile sosyal etkileşim ve sosyal medya motivasyonu ($r: 0.553, p<0.001$) ve eğlence motivasyonu ($r: 0.398, p<0.001$) arasında pozitif yönde, güçlü düzeyde ve anlamlı bir ilişki (korelasyon) vardır. Ayrıca sosyal etkileşim ve sosyal medya motivasyonu ile eğlence motivasyonu ($r: 0.574, p<0.001$) arasında pozitif yönde, güçlü düzeyde ve anlamlı bir ilişki (korelasyon) vardır.

Sonuç

İnternetin 21. yüzyılda geçmişe nazaran oldukça hızlanması kişilerin günlük yaşamında da oldukça değişikliklere neden olmuştur. Sosyal medya kullanımı artarak geniş bir tabana yayılmıştır. Genç yaşlı birçok insan sosyal mecralara üye olmuştur. Gelen süreçte sosyal medyanın günlük hayatını yönettiği, kontrol ettiği bir kitle meydana gelmiştir. İnternet denilince akla sosyal medya mecraları gelmektedir. Sosyal medya kullanımı zaman ve birey bazında arttıkça internet teknolojilerinin de artmasına olanak sağlamaktadır. Sosyal medya kişilerin kullanım alışkanlıklarını ve motivasyonlarını da etkilemektedir. Bu açıdan yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin sosyal medyadaki alışkanlıklarının belirlenmesi ve motivasyonlarının belirlenmesinin tespiti amaçlanmıştır.

Bu çalışmada üniversite öğrencileri arasında sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ölçek puanlarının sırasıyla cinsiyet, sınıf düzeyi, sosyal medya sitelerini kullanım sıklığı, sosyal medyanın kişisel kararları etkileme durumu, sosyal medyada yer alan içeriklere yorum yapma durumu, sosyal medyada tanınmayan kişilerden gelen arkadaşlık tekliflerini değerlendirme durumu, sosyal medyadan gönderilen mesajları okuma durumu, sosyal medyada takip edilen kişilerle günlük hayatta iletişim halinde olma durumu ve sosyal medyayı değerlendirme durumu bakımından farklılıkları incelenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerden, 233 kişi (%67,7) kız, 211 kişi (%32,3) ise erkek öğrenciler olduğu ve öğrencilerin tamamının üniversite öğrencileridir (Tablo 1).

Üniversite öğrencilerinin yoğun bir bölümü 1.sınıf ve 2.sınıf öğrencileridir (%64,8). Öğrenciler genellikle (%55,8) günde 3-5 saat arasında sosyal medya sitelerini kullanmaktadır. Öğrenciler sosyal medyanın kişisel kararlarını etkilediğini (%70) belirtmiştir. Öğrencilerin %74,4'ü sosyal medya içeriklerine yorum yaptıklarını; %57,6'sı sosyal medyada tanımadıkları kişilerden gelen arkadaşlık tekliflerini hemen kabul etmeyip, biraz düşündüklerini; öğrencilerin yine büyük bir kısmı (%84,3) sosyal medyadan gönderilen her mesajı okuduklarını; öğrencilerin %79,9'u sosyal medyada takip ettikleri kişiler ile günlük hayatta da iletişim halinde olduklarını belirtmiştir. Öğrenciler için sosyal medya değerlendirmesinde çalışmadaki öğrencilerin hemen hemen yarısı sosyal medyanın kendileri için olmazsa olmazlardan (%44,5) olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 1).

Araştırmada öğrencilerin sosyal medya site kullanımları platformlar bazında değerlendirildiğinde en çok Whatsapp (%77,6), Instagram (%75,6) ve youtube (%68) programlarını kullandıkları görülmektedir (Tablo 2).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin cinsiyet, sınıf düzeyi, sosyal medya sitelerini kullanım sıklığı, sosyal medyanın kişisel kararları etkileme durumu, sosyal medyada yer alan içeriklere yorum yapma durumu, sosyal medyada tanınmayan kişilerden gelen arkadaşlık tekliflerini değerlendirme durumu, sosyal medyadan gönderilen mesajları okuma durumu, sosyal medyada takip edilen kişilerle günlük hayatta iletişim halinde olma durumu ve sosyal medyayı değerlendirme durumu değişkenleri bakımından farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyon puanları cinsiyet açısından anlamlı bir fark gösterip göstermediği incelendiğinde; ortalama puanların cinsiyet açısından anlamlı bir fark göstermediği bulunmuştur (Tablo 6).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyon puanları anlamlı fark gösterip göstermediği değerlendirildiğinde, sosyal kaçış motivasyonu ortalama puanı sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermiştir ve 3.sınıftaki öğrencilerin sosyal kaçış motivasyonu ortalama puanı 1.sınıftaki öğrencilerin ortalama puanından yüksek çıkmıştır (Tablo 7).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerini kullanım sıklıklarına göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Günde 1-2 saat sosyal medya kullanan öğrencilerin sosyal kaçış, boş zamanları değerlendirme ve eğlence motivasyonu ortalama puanı günde 3-5 saat arasında sosyal medya kullanan öğrencilerin puanından düşük çıkmıştır (Tablo 8).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyal medyanın kişisel kararları etkileme durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sosyal medyanın kişisel kararlarında etkili olduğunu belirten öğrencilerin sosyal kaçış, bilgilenme, boş zamanları değerlendirme, ekonomik fayda, sosyal etkileşim ve sosyal medya ve eğlence motivasyonu ortalama puanları sosyal medyanın kişisel kararlarında etkili olduğunu kısmen belirten ve etkili olmadığını belirten öğrencilerin ortalama puanlarından yüksek çıkmıştır (Tablo 9).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyal medya içeriklerine yorum yapma durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sosyal medya içeriklerine hiçbir zaman yorum yapmayan öğrencilerin sosyal kaçış, bilgilenme, boş zamanları değerlendirme, ekonomik fayda, sosyal etkileşim ve sosyal medya ve eğlence motivasyonu ortalama puanları sosyal medya içeriklerine nadiren, kısmen ve her zaman yorum yapan öğrencilerin ortalama puanlarından düşük çıkmıştır (Tablo 10).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyal medyada arkadaşlık tekliflerini değerlendirme durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sosyal medyada arkadaşlık teklifini hemen kabul eden öğrencilerin sosyal kaçış ortalama puanı arkadaşlık teklifini hemen kabul etmeyip düşünen ve hemen engelleyen öğrencilerin ortalama puanından yüksek çıkmıştır (Tablo 11).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyal medyada gönderilen her mesajı okuma durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sosyal medyada gönderilen her mesajı okuyan öğrencilerin sosyal kaçış motivasyonu ortalama puanı mesajı okumayan öğrencilerin ortalama puanından yüksek; sosyal medyada her mesajı okuyan öğrencilerin boş zamanları değerlendirme ve sosyal etkileşim ve sosyal medya motivasyonu ortalama puanı sosyal medyada gönderilen mesajı kısmen okuyan ve hiç okumayan öğrencilerin ortalama puanından yüksek çıkmıştır (Tablo 12).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyal medyada takip edilen kişiler ile günlük hayatta iletişim kurma durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sosyal medyada takip ettikleri kişiler ile her zaman iletişim halinde olan öğrencilerin sosyal kaçış, boş zamanları değerlendirme ve eğlence motivasyonu ortalama puanı nadiren, kısmen iletişimde olan ve iletişim halinde olmayan öğrencilerin ortalama puanından yüksek çıkmıştır (Tablo 13).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı değerlendirme durumuna göre sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sosyal medyanın kendileri için olmazsa olmaz olan öğrencilerin sosyal kaçış, bilgilenme, boş zamanları değerlendirme, ekonomik fayda, sosyal etkileşim ve sosyal medya ve eğlence motivasyonu ortalama puanı kendileri için olmasa da olur olan öğrencilerin ortalama puanından yüksek çıkmıştır (Tablo 14).

Sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları boyutları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki (korelasyon) saptanmıştır (Tablo 15).

Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları boyutları puanları sınıf düzeyi, sosyal medya siteleri kullanım sıklığı, sosyal medyanın kişisel kararları etkileme durumu, sosyal medya içeriklerine yorum yapma durumu, sosyal medyada arkadaşlık tekliflerini değerlendirme, sosyal medyada gönderilen mesajı okuma durumu, sosyal medyada takip edilen kişiler ile günlük hayatta iletişim halinde olma durumu ve sosyal medyayı değerlendirme durumları arasında farklılık göstermiştir. Bununla birlikte cinsiyet durumları bakımından sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları puanları anlamlı farklılıklar göstermemiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde günümüzde sosyal medya kullanımları ve motivasyonları etkin bir faktör olarak görülebilmektedir. Popülerlik, eğlence, bilgilenme, zaman değerlendirme ve sosyal kaçış olarak görülen sosyal medya, öğrenciler üzerinde kullanım çeşitliliğine göre pozitif ve negatif etkiler oluşturabilmektedir.

Kaynakça

- Acun, İ., Yücel, C., Belenkuyu, C., ve Keleş, S. (2017). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım amaçlarının incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(4), 559-602.
- Aksoy, H., ve Gür, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya reklamlarına ilişkin algılarının satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 129-148.
- Alaca, F., ve Tatlı, H. (2018). Akademisyenlerin mobil internet tercihini etkileyen davranışsal ve demografik faktörler. *Ajit-E: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 9(30), 121-136.
- Alican, C., ve Saban, A. (2013). Ortaokul ve lisede öğrenim gören öğrencilerin sosyal medya kullanımına ilişkin tutumları: Ürgüp örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(35), 1-14.
- Argın, S., ve Otrar, M. (2014). Öğrencilerin sosyal medyaya ilişkin tutumlarının kullanım alışkanlıkları bağlamında incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 1-13.
- Avcı, İ. B., ve Karakoç, E. (2015). İlköğretim öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıkları üzerine bir araştırma: Elazığ örneği. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(37), 437-455.
- Balay, R., Kaya, A., ve Çevik, M. (2014). Öğretmenlerin internete yönelik tutumları ve eğitsel internet kullanım öz yeterlik inanç düzeyleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (23), 16-31.
- Balci, Ş. (2009). Üniversite öğrencileri arasında internet bağımlılığı ve internet bağımlılarının profili. *Selçuk İletişim*, 6(1), 5-22.
- Bekiroğlu, H. A. (2011). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında sosyal medya kullanımı: Gümüşhane Üniversitesi üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Güz (33), 138-162.
- Ceyhan, A. (2011). Ergenlerin problemleri internet kullanım düzeylerinin yordayıcıları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18-2, 85-94.
- Çiftçi, H. (2018). Öğrencilerin siber mağduriyet düzeylerinin karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1536-1567.
- Çiftçi, H. (2018). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 417-434.
- Dağtaş, E., ve Yıldırım, O. (2015). İnternet ve sosyal ağlar dolaylı gündelik yaşam pratikleri: Anadolu Üniversitesi öğrencileri üzerine mikro alan araştırması. *Folklor/Edebiyat*, 21(83), 149-180.
- Demir, İ., Özköklü, D. ve Turğut, B. (2015). Ergenlerin problemleri internet kullanımının yordanmasında denetim odağı ve yaşam doyumunun rolü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 720-731.
- Filiz, O., Erol, O., Dönmez, F. ve Kurt, A. (2014). BÖTE bölümü öğrencilerinin sosyal ağ siteleri kullanım amaçları ile internet bağımlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 3(2), 26-28.
- Gökçearslan, Ş., ve Seferoğlu, S. (2016). Ortaokul öğrencilerinin internet kullanım biçimleri: riskli davranışlar ve fırsatlar. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(1), 383-404.
- İspir, B. (2013). Dijital iletişim ve yeni medya. M. C. Öztürk (Ed.), *Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi* (s. 2-25) içinde. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Junco, R., Merson, D., ve Salter, D. W. (2010). The effect of gender, ethnicity, and income on college students' use of communication technologies. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(6), 619-627.
- Manning, J. (2014.) Social media, definition and classes of. In K. Harvey (Ed.), *Encyclopedia of social media and politics* (pp. 1158-1162). Thousand Oaks, CA.
- Müezzın, E. (2017). Lise öğrencilerinde internet bağımlılığının yoksunluk, kontrol güçlüğü, işlevsellikte bozulma ve sosyal izolasyon bağlamında incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 7(3), 541-551.
- Ök, F. (2013). *Ortaöğretim öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve motivasyonları* [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, M., ve Akgün, Ö. E. (2012). Üniversite öğrencilerinin sosyal paylaşım sitelerini kullanma amaçları ve bu sitelerin eğitimlerinde kullanılması ile ilgili görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*, 2(3), 49-67.

Satan, A. (2013). The factors influencing the internet addiction of secondary education students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 53(A), 131-148.

Taylan, H., ve Işık, M. (2015). Sakarya'da ortaokul ve lise öğrencilerinde internet bağımlılığı. *Turkish Studies*, 5(1), 855-874.

Usta, E. (2015). Sanal ortamlarda bireylerin güvenilirliğinin internet bağımlılık durumlarına göre incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5(2), 107-125.

Ustakara, F., ve Türkoğlu, E. (2015). Kuşağının bir gözetim mekanizması olarak sosyal ağlar üzerine algısı: Gaziantep Üniversitesi araştırması. *Turkish Studies*, 10(10), 939-958.

Wang, Q., Chen, W., ve Liang, Y. (2011). The effects of social media on college students, *MBA Student Scholarship*, 5, 1-12.

Yolal, M., ve Kozak, R. (2008). Bilgiye erişim aracı olarak öğrencilerin internete yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 115-128.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, çalışmanın verilerinin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala gerekli dikkat ve özeni göstermiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Çukurova'nın Fatihlerinden Varsak Türkmenleri

The Varsak Turkmens - Among the Conquerors of Cukurova

Hüseyin DEMİRBAĞ

Öğretim Gör. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş MYO
Lecturer, Yüzüncü Yıl University, Erciş Vocational School, Van, Türkiye
ORCID: 0000-0003-4246-7015 / huseyindemirbag@yyu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Demirbağ, H. (2023). The Varsak Turkmens - Among The Conquerors Of Cukurova. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 174-190

Demirbağ, H. (2023). Çukurova'nın Fatihlerinden Varsak Türkmenleri, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 174-190

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 24 November/Kasım 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 09 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 174-190

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yazar isim/ler).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Çukurova'nın Türkleşmesinin öncülerinden olan Varsaklar, bölgede faaliyetlerde bulunan devletlerle ilişkilerinde kendilerinden söz ettirip bölge siyasetinde etkin rol oynamışlardır. Osmanlı, mücadelecı ve savaşçı bir ruha sahip olan Varsakları yok etmek yerine kazanma yolunu seçmiştir. Çukurova, Osmanlı hakimiyetine girince Varsaklar vergisini veren sadık birer reaya iken Celali İsyanı'yla bölgede asayişin bozulması üzerine daha güvenli gördükleri Toroslara çekilmişlerdir. Varsaklar, Toroslarda yoğun bir nüfusa ulaşarak istedikleri gibi hareket etmenin yanı sıra Kozanoğulları beyliğini kurarak burada yaklaşık 150 yıl hüküm sürmüşlerdir. Osmanlı, bölgede asayişı yeniden temin etmek ve Çukurova'nın fatihlerinin torunlarını eski yurtlarına döndürmek için çeşitli girişimlerde bulunmuş olsa da maalesef bir mesafe alamamıştır. Osmanlı, hazırlamış olduğu askeri ve sosyolojik bir planlama neticesinde 1865 yılında Gavurdağları'ndan başlattığı Fırka-i İslâhiye projesiyle Kozanoğullarına son vermiş ve bu beyliğe bağılı aşiretleri iskana tabi tutmuştur. Bu iskanın neticesinde Osmaniye şehri kurulurken Varsaklara bağılı aşiretler de şehrin kurucu unsurlarından biri olmuşlardır. Bugün yaptığımız saha araştırmalarında maalesef iskân edilen aşiretlerin çok az bir kısmı Varsak kimliğini muhafaza ederken çoğunluğu bu kimliği unuttuğundur. Bu çalışmanın amacı, Varsakların Çukurova bölgesinin ilk fethinden itibaren bölge siyasetindeki rollerini ortaya koyabilmek, nihai amacı da böylesine tarihi öneme haiz bir Türkmen boyunun unutulmasının önüne geçmektir.

Anahtar Kelimeler

Çukurova, Varsak, Turkmen, Kozanoğulları

Abstract

One of the pioneers of the Turkification of Çukurova, Varsaks, have played an active role in regional politics by making their mark in their relations with the states operating in the region. The Ottomans chose the path of winning instead of destroying the community who had a fighting and warrior spirit. When Çukurova came under Ottoman rule, they were a loyal rayah who paid their tax, but after the Jalali Rebellion, upon the deterioration of the peace in the region, they retreated to the Taurus Mountains, which they saw as safer. In addition to reaching a dense population and acting as they wish, the Varsaks established the Kozanoğulları Beylik and ruled here for about 150 years. Although the Ottomans made various attempts to restore order in the region and to return the grandchildren of Çukurova's Conquerors to their former homelands, unfortunately, they could not get any progress. As a result of the military and sociological planning the Ottomans had prepared, the Ottoman Empire put an end to the Kozanoğulları with the Fırka-i İslâhiye project, which it started from the Gavurdağları in 1865, and settled the tribes of this principality. As a result of this settlement, while the city of Osmaniye was established, the tribes affiliated to the Varsaks became one of the founding elements of the city. In the field research we have been doing today, unfortunately, a very few of the tribes that had been settled have preserved their Varsak identity, while the majority have forgotten this identity. In the field research we have done today, unfortunately, very few of the tribes that have been settled have preserved their Turkmen identity, while many have forgotten this identity. The aim of this study is to reveal the role of the Varsaks in the politics of the region since the first conquest of the Çukurova region, and the ultimate aim is to prevent such a historically important Turkmen tribe from being forgotten.

Keywords

Gender, male, masculinity, commercial, female, identity

Giriş

Sümer'in "Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar" adlı çalışmasında: Çukurova'nın eski fâtilhlerini en başta temsil eden ve onların öz torunları olan Varsaklara bugün bölgede pek rastlanmıyor, (Sümer, 1963, s. 27, 32) tespitinin üzerinden yarım asır geçmiş olmasına rağmen Çukurova'daki Varsakları konu alan bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır. Bu çalışmada "Çukurova'nın Fatihlerinden Varsak Türkmenleri"nin Çukurova bölgesinin fethinde ve sonraki süreçteki önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Türkler, Mersin'den İskenderun'a kadar olan Toros dağları ile Akdeniz arasındaki bölgeye Çukurova ismini vermişlerdir. Anadolu'nun güney giriş kapısı konumunda olan bölge jeopolitik konumu ve topraklarının verimli olmasından dolayı milletlerin dikkatini çekmiştir.

Türkler tarihinin çeşitli dönemlerinde Anadolu'ya birçok akında bulunmuşlarsa da yurt edinmeyi düşünmemişlerdi. Abbasi topraklarını, Bizans saldırılarından korumak için Türkistan ve Horasan'dan gelen gönüllü gaziler arasında, çok sayıda Müslüman Türk de vardı (Belâzurî, 2002, s. 243; Sevim, 2014, s. 27-29; Kırkıl, 2016, s. 359). Halifesi Harun Reşit döneminde, Horasan'dan 3.000 kişilik bir grup avâsım şehri Tarsus'a getirildi. Böylece Tarsus, Adana, Misis şehirlerinin yanısıra bu şehirlerin çeperlerine iskanlar başlarken, bu iskanları Anadolu'da ilk Türk yerleşmesi olarak sayabiliriz. Bu iskanlar Harun Reşit'in halefleri döneminde de sürdürüldü. Özellikle Mütevekkil devrinde ordusunun ağırlığı Türklerden oluşmasının neticesinde avâsım şehirlerinin idaresi Türklerin elindeydi. Çukurova'ya getirilen ilk Türkler arasında Varsakların olması kuvvetle muhtemeldir (Bilgili, 2000, s. 17).¹

Malazgirt öncesinde yaşanan bu gelişmeler adeta Anadolu'yu yurt tutmanın ilk adımlarıydı. Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Malazgirt'te kazandığı Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071) ile büyük bir Türk nüfusunun Anadolu'ya yönelmesinin bir sonucu olarak Büyük Selçuklunun ardından kısa süre içinde Türkiye Selçuklu Devleti de kuruldu. Bu Türkmen göçleriyle demografik yapı hızla değişirken yarım asırlık mücadele neticesinde Anadolu Türkiye adını alarak Türklerin yeni vatanı oldu (Turan, 1998, s. 33-34, 41; Hatalmış, 2020, s. 139; Demirbağ: 2021a, s. 214). Bu göçün arkasından Türkiye (Küçük Türkiye) Büyük Türkiye'den gelen Türklere devamlı surette sığınak olmuştur.

Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya gelen Türkmenler nüfusu oldukça yoğunlaştırırken bu durum Anadolu Türk beyliklerini doğurmuştur (Turan, 1998, s. 10, 41; Arslantaş, 1996, s. 1, 22; Kılıçbay, 2004, s. 26; Sümer, 1992, s. 37; Çetin, 2016, s. 434).

Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuran Kutalmışoğlu Süleymanşah, Türkmenlerin bir kısmını Bizans ve Adana sınırlarını güvence altında tutmak için görevlendirdi. Kilikya Ermeni Krallığı sınırlarına yerleştirilen Türkmenler bölgeyi Ermenilere karşı müdafaa ettiler (Uzunçarşılı, 1988, s. 1). Süleymanşah, Ermenilere bir sefer düzenleyerek Tarsus, Adana, Anavarza ve yöresini (1082-1083) zaptetti. Böylece Ermeniler kontrol altına alınırken devletin sınırları Kuzey-Suriye'ye dayandı (Ener, 1961, s. 132-133; Sevim, 2018, s. 31; Koca, 2003, s. 44-45; Kafalı, 2013, s. 30). Ancak I. Haçlı Seferi'yle (1097) Çukurova, Türklerin elinden çıktı. Bu I. Haçlı Seferi Bizans ve Ermenilere yararlı, Türklerin bölgeden çekilmesine sebep olmuştur. Toroslarda yaşayan Ermeniler, I. Toros zamanında Çukurova'ya inerek Ermeni Devletini (1080) kurdular. Görülüyor ki Türkler Ermenilerden daha önce Çukurova'ya gelmişlerdi (Turan, 1998, s. 40; Hançer, 2016, s. 288).

Selçuklulara vergi veren Ermeniler, Köseadağ Savaşı'ndan (1243) sonra Moğolların vassalı olarak ömürlerini uzattılar. Ermenilerin, Moğol istilası sırasında izlediği politika ve Selçuklu'nun yıkılma sürecine girmesi Ramazanoğlu Beyliği'nin tarih sahnesine çıkışını hazırlayan en önemli âmillerdendir (Ersan, 2017, s. 53).

XIII. asırda kurulan Memlûkler kısa sürede Türk-İslam âleminin en güçlü devleti olarak Haçlılar ve Moğollar ile yalnız mücadele ettiler (Çetin, 2009, s. 5). Ayn Calut Savaşı'nda (1260) Memlûklerin, Moğolları durdurması onları Yakınoğlu'nun en büyük devleti yapmıştır. Bu savaş bölgedeki Haçlı devletlerinin yıkılışını hızlandırırken Çukurova'daki Ermeni Krallığı'nın kaderini de yakından etkiledi. Moğollar, Ermenileri layıkıyla koruyamasalar da onların ömürlerini uzattıkları bir gerçektir (Sümer, 1963, s. 15; Kanat, 1999, s. 424, 427; Ersan, 2000, s. 337-339).

Ermeni Krallığı, Memlûklüler ve Karamanoğulları ile mücadelesinde hızla erirken fethedilen topraklara Türkmenler yerleşmekteydi. Memlûk kaynaklarında, Oğuzların Üçok boyuna mensup olduğuna dikkat çekilen Varsaklar, bu kaynaklarda "Varsak Türkmenleri" veya "Tarsus Türkmenleri" olarak zikredilmiştir (el-Kalkaşandî, H.1409, 7/s. 209, 305; el-Makrizi, 1997, 5/s. 454, 6/s. 375, 7/s. 305; Münis, 1987, s. 358; İbni Tagrıberdi, 2013, s. 316). Varsaklar, Memlûk, Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları ile Çukurova'nın fethinde ve iskânında birinci derecede rol oynamışlardır (Sümer, 1988, s. 613-614).

¹ "Varsak Öyüğü" için bkz. TD., 450, s.70; TD., 254, s. 57; Kurt, 2004, s. 89; Kurt, 2005, s. 65.

Tarihi kaynaklarda, Varsak, Farsak, Varsağ veya Varsah şeklinde geçerken, aynı belge içinde dahi Varsak ile Farsak'ın birlikte kullanıldığını da görebiliyoruz (A.DVN.d., 790, s. 20; Ahkâm Defterleri, 2021, s. 128).

“Varsak” sözcüğü başta tahrir defterleri olmak üzere çok sayıda arşiv kaynaklarında şahıs ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum doğal olarak Türk devletlerinde ve boylarında isim verme geleneğini hatıra getirmektedir. “Varsak” ismi de bu boyun ileri gelen beylerinden birinin ismi olması kuvvetle muhtemeldir. Aynı zamanda eski savaş araçlarından küçük kılıç, bıçak ve taşçaların taş kırdıkları büyük çekice de Varsak² denilmektedir.

Çukurova'nın fethinde ve bölgenin Türkleşmesinde önemli rol oynayan Varsaklar, XIV-XV. asırda Tarsus ve Silifke'nin dağlık bölgelerinde ve Taş-eli'nde yaşıyorlardı. XVI. yüzyılın başlarında Ramazanoğulları'nın, Osmanlı hâkimiyetine girmesinin ardından Varsaklar da Osmanlı'ya boyun eğdiler. XVI. yüzyılda, nüfusun büyük bölümü Çukurova ve Konya ovalarına iskân edildi. Bu zorunlu iskanda, Osmanlı'nın konar-göçer cemaatleri iskân politikasının yanında Safevilerin Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri etkili olmuştur (Ocak, 2002, s. 504).

Şeyh Cüneyt'in 1447 yılında devlet kurma arzusu açığa çıkınca Erdebil'den kovularak Türkiye'ye gelmiş ve II. Murad'dan Kurtbeli'nde oturma izni istemişti. Cüneyt'in faaliyetlerinden haberdar olan Sultan, Erdebil Tekkesi'ne her yıl yaptığı yardımı Şeyh'e de yapmakla yetindi.

Cüneyt'in Anadolu'daki faaliyetleri esnasında Varsakların bir kısmı onun peşinden giderek ona ilk biat eden Türk boyu olmuştur. II. Bayezid'in döneminde Varsakların da içinde yer aldığı birçok Türkmen boyu Şah İsmail'in kurduğu Safevi Devleti'nin siyasi faaliyetlerine katılarak Safevilerin kuruluşunda da önemli rol oynamışlardır (Dedeyev, 2008, s. 211).

1. Varsak – Memlûk Münasebetleri

Kaynaklarda Varsaklar'dan bahsedilmesi Karamanoğlu ve Ramazanoğlu ilişkileriyle olurken, Memlûklerin Çukurova'yı fethetmesiyle Varsak tarihine ait bilgiler daha belirgin hale gelmiştir. Ermenilerin Çukurova'daki Müslümanları katletmeleri aynı zamanda Suriye'den Kayseri'ye gidip-gelen ticaret kervanlarına saldırımları üzerine Memlûkler, Ermenilerin saldırılarına son vermek için bölgeye akınlar düzenledi. Neticede bölgede Ermeni nüfuzu zayıflarken diğer yandan Üçok Türkmenlerinin Yüreğir koluna mensup Ramazanlılar ve onlara tabi Varsakların yurt tutmalarının önü açılmış oldu (Bilgili, 2000, s. 21). Nitekim, 1360 yılında Ramazanoğulları emrindeki Türkmen kuvvetlerinin yardımı ile Memlûklerin Halep valisi Seyfeddin Bay-Demir el-Harizmî, Adana, Misis ve Tarsus'u fethetti. Tarsus, Memlûklerin uç valiliği oldu ve bu durum fasılalarla Memlûklerin yıkılışına kadar devam etmiştir. Çukurova'nın fethine müteakiben pek çok Türkmen taifesi gibi Varsak Türkmen taifesi içinde yer alan Kusun, Ulaş, Kuştemür, Elvanlı ve Gökçelü cemaatleri bölgeye iskân edildiler. Böylece Abbasiler devrinde başlayan bölgeyi Türkleştirme faaliyetleri büyük ölçüde tamamlanmış ve Çukurova'nın dağıyla, taşıyla, ırmağıyla yeni bir “Türk vatani” olmuştur (Karpuz-Bilgili, 1994, s. 15).

Karamanoğulları kendilerinden önce buraları yurt tutan Varsaklar ile birlikte Moğollara karşı mücadelelerini sürdürürken Varsakların bir kısmı da Memlûk hükümdarı, Baybars'a sığınmıştı (Bilgili, 2000, s. 18). Sultan, sayıları 40.000 haneden fazla olan Türkmen soydaşlarına kucak açmış ve bu Türkmenleri Gazze'den başlayarak Antakya kıyı bölgesine yerleştirmiştir (İbni Şeddad, 1941, s. 155). XIII-XV. asırlarda bu sahaya yerleştirilen Türkmenlere Antakya-Trablus çevresine yerleşmiş olduğundan dolayı Şam Türkmenleri denilmiştir.

Baybars, Çukurova'ya, yaptığı seferler ile Ermenilere ağır darbeler indirirken Türkmenler de Baybars'tan itibaren devletin en güvenilir yardımcı kuvveti olarak seferlere katılmışlardır (Çetin, 2009, s. 25-26; Sandal, 2001, s. 15-17). Öyle bir zaman geldi ki Çukurova'daki Ermeni hâkimiyeti sadece Adana, Tarsus ve Sis gibi birkaç şehir merkezine sıkıştı. Bu şehirlerin fethi de Memlûk-Türkmen iş birliğiyle mümkün olmuştur.

Varsaklar ve Ramazanoğulları XIV. yüzyılın ikinci yarısında Memlûklerin Halep naipliğine bağlı olarak hareket ediyorlardı. Aynı zamanda Toros silsilesinde Bulgardağı'na kadar ilerleyen Karamanoğulları yine yanlarında başka Varsak boylarıyla batı ve kuzeybatı tarafından Ermenileri sıkıştırmaya başlamıştı.

Karamanoğulları sınırlarını, Bulgardağı'na kadar ilerleterek burayı yurt tutan Varsaklar ile başta hasmane tutum içine girmişlerse de daha sonra kendi yanlarına çekmeyi başardıkları dönemde Varsakların başında Yahşi Bey bulunuyordu (Şikari, 2005, s.108; Bilgili, 1999, s. 171).

Halep valisi, Emir Bekdemir Türkmenlerin desteği ile Adana ve Tarsus'u (1360) ele geçirdi (Kurt, 1992, s. 13). Mısır ordusunun en önemli askerî kuvvetini oluşturan Türkmenler, Moğollar ve Çukurova'daki Ermeniler ile yapılan mücadelede

² Varsak, kelimesinin ve Varsakların menşei hakkında daha geniş bilgi için aşağıdaki eserlere bakabilirsiniz; Bilgili, 2001, s. 157-163; Gedikli, 2014, s. 221-237; Gümüş, 2019, s. 22-50.

etkin rol oynadılar. Ermeniler, Memlûk, Karamanoğlu, Ramazanoğlu ve Varsak fetihleriyle tedricen eridikçe Çukurova'da buna paralel olarak Türkmenlerle dolup-taşmaya başlamıştı. Bu şehirler ve çeperlerinin fethedilmesinde Varsakların ve diğer Türkmen birliklerinin rolleri büyüktür. Fetihlerden sonra bir grup Varsak Tarsus'a yerleşmiştir. Memlûkler, Tarsus'ta bir niyabe inşa ederek, bu sayede Çukurova'daki Türkmenleri kontrol altında tutmak istiyordu. Bunlar arasında, Bayındır, Salur, Dodurga, İğdir, Kargın, Peçenek, Yüreğir, Kınık, Yıva ve Beydili boylarına mensup cemaatler bulunuyordu. Bu aşiretlerin birçoğu Varsak boyuna bağlıdır. Bu dönemde Bulgardağları'nda yaşayan Varsakların beyi İsa Bey'dir (Bilgili, 1999, s. 171, 176).

Türkmenler, Baybars'ın kabul politikası ile güvenli bir yurt bulurken Sultan da kuzeyden gelecek tehlikeleri bertaraf etmiştir. Sultan, Varsakların da içinde yer aldığı Türkmenlerin atlı birliklerinden akıncı güç olarak istifade etmekteydi. Baybars bazı boybeylerine dirliklerin yanında komutanlık verirken bazılarını ise sadece dirlik vermiştir (İbni Şeddad, 1941, s. 155; Kuşcu, 2017, s. 115; Demir, 2003, s. 282-283).

Memlûk, Türkmen akınları ile hızla Ermeni Krallığı'nı eritirken bölgede Ayas, Tarsus ve Sis olmak üzere üç valilik tesis edilerek bazı şehirler Türkmen beyleri tarafından yönetilmekteydi (Sümer, 1963, s. 19, 32; Çıplak, 2003, s. 143). Üçoklu Türkmenlerin etkisi yalnız Çukurova'nın fethinde değil aynı zamanda, Memlûklerin Çukurova'yı almaları ve bilhassa burada tutunmaları pek de mümkün olamazdı.

Varsaklar, yaşadıkları bölgede daha rahat hareket edebilmek adına zaman zaman farklı siyasi tercihlerde bulduklarını görmekteyiz. Örneğin, Karamanoğlu İbrahim Bey devrinde bir takım Varsak aşiretleri Karamanoğlu yerine Memlûk saflarını tercih ettiklerini görmekteyiz. Nitekim, 12 Aralık 1427 tarihinde, Varsak beylerinden Hamza bin Kara İsa, 40 kişilik nökeri ile Mısır'a giderek Barsbay'a itaatlerini ve bağlılıklarını arz etti. Aynî, Varsak beylerinin bu ziyaretten önce Mısır diyarına hiç gelmemiş olduklarını belirtir. Bu ziyaret Memlûkler nazarında Varsakların değerini ve itibarını artırmıştır. Nitekim Barsbay verdiği itibarı göstermek için Karaoğlu Musa Bey'e emirlik verdi. Musa Bey, Barsbay'dan sonra Memlûk tahtına oturan Çakmak'a karşı isyan eden Halep valisi Tağrı-bermiş'i destekledi. İsyanın bastırılmasından sonra Mısır'a giden Ramazanoğlu Eylük'ün telkinleri neticesinde Sultan, Musa Bey üzerine asker gönderdi (Sümer, 1963, s. 52; Göçer, 1941-1942, s. 26-27). Halep valisi Emir Eylük'e binbaşı Hoş-geldi komutasında 100'e karîb seçkin atlı bir birlik verdi, Özeroğlu'nun da kendi Türkmenleri ile onlara katıldığı haberini alan Varsak Musa, çadırlarını bir geçitte bırakıp, adamları ile geçidin üstüne pusu kurdu. Eylük koalisyonundaki askerler çadırı görerek yağmalamaya başladılar. Musa adamlarıyla pusudan çıkarak boş çadırları yağmalayan askerler üzerine hücum etti. Bu savaş meydanında Hoşgeldi Musa'yı kargıyla öldürdü ise de Varsak neferleri de onu aynı şekilde öldürmekle kalmadı, Eylük ve adamlarını da (30 Mart 1440) öldürdüler. Halep askerlerinden sadece 5-6 ölüm yarısı almış asker geri dönebilmiş ve Varsaklar, beylerini kaybetmelerine rağmen savaşta galip gelen taraf olarak zengin bir ganimete kavuştular (Sümer, 1963, s. 52, 64, 79-80; Bilgili, 1999, s. 172; Gümüüş, 2019, s. 113-114). Bu olayın nerede geçtiğini bilemiyoruz ancak Varsakların böylesine önemli bir koalisyonu tarumar etmeleri, bölgedeki etkilerini anlamamız açısından oldukça önemlidir.

1432'de bölgeden geçen Fransız seyyah, Antakya'dan Tarsus'a kadar olan bölgede yoğun bir Türk nüfusunun yaşadığını ve çok güzel ve sade bir Türkçe konuşulduğunu belirtmektedir (Broquére, 2000, s. 22).

Üçoklu ve Bozoklu Türkmenler, Kuzey Suriye'den Çukurova ve Maraş taraflarına iki kol şeklinde yayıldılar. Buralarda Ramazanoğlu ve Dulkadiroğlu beylikleri kurulduğunda iç içe bir görünüm arz etti. Örneğin Varsaklar, Üçoklara bağlı bir boy iken hem Üçok olan Ramazanoğlu hem de Bozoklar olan Dulkadiroğlu idaresi altında faaliyetlerini sürdürdüklerini görmekteyiz. Türkmenlerin karışık olarak yer almasının temel nedenlerinden biri Moğol baskısı ile Türkmenlerin birbiri arasına karışmalarının bir neticesidir. Bu boylar konargöçer durumlarına bağlı olarak dinamik bir özelliğe sahip olup yaşadıkları coğrafyada bağlı oldukları boylar da değişkenlik arz eder. Bu durumu Fransız seyyah *Broquére'in Denizsarı Seyahati*"nde: "Gittikleri ülkenin hükümdarı bir savaşa girmişse onun hizmetinde bulunurlar; bir başkasının hizmetine girmişlerse bu kez daha öncekine karşı savaşır. Bundan kendileri de hoşnut değiller ama bağlı oldukları kurallar böyledir, çünkü hiçbir zaman bir yere ayrılmamak üzere yerleşmezler." demektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere Ramazanoğlu'nun Üçoklu, Dulkadiroğlu'nun Bozoklu olduklarına dair bilgilerden yalnızca kurucu hanedan anlaşılması gerekir (Sarı, 2017, s. 243; Broquére, 2000, s. 170-171; Azizova, 2017, s. 419).

Suriye'nin kuzeyindeki Türkmen aşiretlerinin reislerinden Karaca Bey, Anadolu'da Moğol baskısının sona ermesiyle kendisine bağlı Türkmenler ile bazen Memlûk emirlerine tabi olarak bazen de kendi isteğiyle Suriye'nin kuzeyinden Çukurova çevresine akınlar yapmaktaydı. Ermenilere yaptığı akınlardan elde ettiği bol ganimet ile Elbistan'a dönerek, Eratna Beyliği'nden Elbistan'ı alarak Dulkadiroğlu Beyliği'ni kurmuştur.

Dulkadiroğulları, Maraş Varsakları, Ulaşlı, Kozanlı gibi birçok Varsak boyu ve oymağı yer alıyordu. Bu beylik genellikle Şam Türkmenleri ve yine ekseriyetle Oğuzların Bozok kolu tarafından oluşuyordu. Bu Türkmenler şecaat ve cesaretleri ile tanınmışlardır (Uzunçarşılı, 2019, s. 169; Sarı, 2018, s. 119-539; Döğüş, 2015, s. 100).

II. Bayezid döneminde, Şubat 1506 yılına ait bir belgede Varsak ümerası arasında Hızır b. Hocendî adında bir şahsa rastlanır. Burada, "Hocendî" tabirinin geçmesi, daha birkaç nesil önce Hocend'den (M.C.Y., nr.O.71, s. 29, 91; Bilgili, 2001, s.181; Gök, 2014, s. 448) göç ettiklerini ve XV. asırda da Varsak göçünün devam ettiğinin en bariz örneğidir.

Varsakların bir kısmı, Orta Toroslarda yaşamlarını ikame ettirirken, bir kısmı da İran'a göç ederek yatay bir hareketlilik sergilemişlerdir (Bilgili-Demirbağ, 2020, s. 552-583).

Kutalmışoğlu ile başlayan fetih hareketleri Ermeni Krallığı'nın ortadan kaldırılmasına kadar sürdü. Çukurova toprakları, Ermenilerin ortadan kalkmasıyla Türk devletleri arasında adeta bir nüfuz mücadelesine sahne oldu. Bu nüfuz mücadelesi de Varsaklar denge politikası takip ederek kendi yurtlarında serbest hareket etmek istedilerse de bu süreç Osmanlıların Memlûk siyasi hayatına son vermesine kadar devam edebildi.

2. Varsak- Ramazanoğlu Münasebetleri

Varsaklar ile aynı tarihte Çukurova'ya geldiği söylenen Ramazanoğullarının da hangi tarihte buraya geldikleri kesin olarak bilinmemektedir. Dulkadiroğlu Karaca Bey'in Memlûk asi valileri ile ittifak kurması ve Sultan Melik es-Salih'e karşı isyana katılması neticesinde Türkmen emirliğinden azledilmesi ile bu görev Ramazan Bey'e tevcih edilmiştir (Sümer, 2007, s. 442).

İlk Osmanlı kroniklerinden "Aşıkpaşazade", Neşrî ve Oruç Bey'in verdiği bilgilerde, Caber Kalesi önünde Süleymanşah'ın Fırat nehrinde boğulması ile Üçok'un oğlu Yüreğir, Kosun, Varsak, Karaisa, Özer, Gündüz ve Kuştemür ile gelip önce Misis'in sonra Adana ve Tarsus'un Ermeniler'den alınmasından söz ederler. Yüreğir Bey'in ardından oğlu Ramazan Üçokların başına geçtiği belirtilirse de kronikler (Aşıkpaşazade, 2013, s. 345; Oruç Bey, 2014, s. 6) tetkike muhtaçtır. Bu hususta Aşıkpaşazade ve Sümer'in değerlendirmesine yer vereceğiz. Sümer: Âşıkpaşazâde'de, Çukurova bölgesindeki Türkmenler ile ilgili bir bölümde, Çukurova'nın Türkmenler tarafından fethedilip onların yurdu olduğunu, Memlûklerin bu bölgeyi haksız bir şekilde ele geçirdiğini anlatmak için kaleme alınmıştır (Sümer, 1963, s. 33). Bu bahsi ele alarak tetkik etmek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Anı beyan ederim kim bu Adana, Tarsus, Sis, Misis Külek ve Alnakşan kimlerini kimler fethetti ve Mısırlı bunlara ne sebepten hüküm etti anı bildirir.

Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah Gazi, Rum'a gelip Caber kalesi önünde Fırat ırmağına düşüp boğuldu. Bunu duyan göçer-evler dağıldılar. Üçok'un oğlu Yüreğir, Kosun Varsak, Karaisa, Özer, Gündüz ve Kuştemür bu altı kişi göçleri ile Çukurova'ya geldiler. Yüreğir'in liderliğinde Misis'i ardında Tarsus'u Ermenilerden ahd ile aldılar. Yüreğir'in ardından oğlu Ramazan Türkmenlerin başına geçti. Ramazan Kosun'a Eserkeyfi kışlak, Külek ve Tekirbeli'ni yaylak verdi. Kuştemür'e Tarsus'u kışlak ve Bulgardağı'ni yaylak verdi. Mısırlı'yı, Sis kalesine kul kodu. Kuştemüroğlu Tarsus'u Mısırlı'ya verdi. Mısırlılar da bey oğlanlarını sık sık azletti ve rüşvetle bunları bey yaptı. Bundan dolayı da beyler yoksullaştılar. Âhir Külek'i de kula verdiler. (Aşıkpaşazade, 2013, s. 34-35; Sümer, 1963, s. 34-35).

Sümer, Âşıkpaşazâde'nin keyfiyetle yaklaştığını dile getirerek söze başlar. Bu Türkmenlerin Osmanlı tarihçilerince Osman Bey'in dedesi olarak kabul edilen Süleyman Şah'ın³ emrindeki boylara bağlı gösterilmesidir. Bununla ilgili olarak Osmanlı padişahları Çukurova Türkmenleri ile ilgilenmesinin kavmi ve hukuki bir sebebe dayandığının ifade veya ima olunması mümkündür. Üçok ve Yüreğir'e şahıs adları olarak bakılmaktadır ki Yüreğir bir dereceye kadar doğru olsa bile Üçok için böyle bir ihtimal yoktur.

Sümer, Çukurova'nın fethinin yalnız Türkmenlere mal edilmesinin de yanlış olduğunu beyan etmektedir. Âşıkpaşazâde de gayet doğru bir tespit vardır ki o da Memlûklerin, Şeyh döneminde Üçoklu Türkmenleri kuvvetli bir surette hâkimiyetleri altına aldıkları gibi Ermenileri de kalelerinden dışarı çıkarmamışlardır (Sümer, 1963, s. 34-35; İbn Kemâl, 1997, s. 88).

XIV. asrın ikinci yarısından itibaren Adana, Tarsus, Sis, Misis, Ayas ve Payas ve çevresine yerleşen Ramazanoğulları, bugün Mersin'den Gavurdağlarına kadar uzanan Çukurova'da sakin Varsak, Kuştemür, Kosun, Karaisalı, Dulkadirli, Özeroğlu, Burnazoğlu gibi Üçoklu Türkmenleri etrafında toplayarak bu coğrafyada büyük bir nüfuza sahip olmuşlardır. Jeopolitik konumundan dolayı Ramazanoğullarının Memlûkler açısından arz ettiği önemi takdir eden sultanlar Ramazanoğlu beylerine

³ Süleyman Şah ile ilgili olarak bkz., Emecen, 2016: 20-21; bunun sonradan kroniklere sokulduğunu beyan eder.

emâret tevcih etmek suretiyle, onların Memlûklere itaat etmelerini başarmışlardı (Babinger, 1995, s. 4180; Uzunçarşılı, 2019, s. 176).

İbrahim Bey'in gayesi kurduğu ittifaklarla Çukurova'yı Memlûkların hâkimiyetinden kurtarıp bağımsız hale getirmektir. İbrahim Bey'den sonra Sis, Tarsus ve Ayas, Kahire'den gönderilen valiler tarafından yönetilmek suretiyle Çukurova'da Memlûk hâkimiyeti güçlendirildi. Ramazanoğlu Beyliği önemini yitirerek, beyleri de boy beyi durumuna düştü (Sümer, 1963, s. 40).

Eylük döneminde Ramazanoğulları, sadece Adana ve Misis'e hâkimdi. Emir Eylük, Ramazanoğlu Beyliği'ni oluşturan Türkmen boylarından Varsak beylerinden Karaoğlu Musa'ya karşı tuttuğu savaşta öldürüldü (Merçil, 1993, s. 314). Eylük Ramazanoğlu ailesinden olsa da artık Ramazanoğulları'nın yönetimi "Türkmen Beyi" menşurlu beyler yerine Memlûkler tarafından atanan emirlerce idare edilir konuma getirilmişti. Ramazanoğlu beyleri kendi boy beylerine dahi söz geçiremez olmuştu. Memlûkler bölgeyi ellerinde tutabilmek için Türkmen boyları arasında çatışma çıkararak bölgedeki nüfuzlarını korumak istiyordu. Bu da bitmez tükenmez savaşlara neden olmuştur. Bunun başlıca sebebi Âşıkpaşazâde'nin de belirttiği üzere, Memlûkların beyleri sık sık azletmesi" ile Türkmenler üzerindeki Ramazanoğlu nüfuzunun azalmasıdır (Sümer, 1963, s. 49-50; Aşıkpaşazade, 2013, s. 287; Solakzade, 1989, s. 400-401; Tekindağ, 1967, s. 346).

Ramazanoğlu, Çukurova'da Üçoklar üzerinde hâkimiyet kurup onları kendilerine tam olarak bağlayamadıkları gibi Ulaş, Kosun, Kuştemür ve diğer aileler de onları metbû' tanımamış görünmektedir. Bunun asıl sebebi Çukurova'da Ayas, Sis ve Tarsus olmak üzere üç Memlûk valiliğinin yer almasıdır. Bu valiler Ramazanoğullarını ve diğer Üçoklu boyları gözaltında tutuyordu. Ramazanoğlu hanedanının hâkimiyeti ancak eski yurtlarına çekilmiş ve daha da kötüsü Çukurova'daki Türkmen boyları üzerindeki nüfuzları minimum düzeye inmiş veya hiç kalmamıştı.

Ramazanoğlu ve Karamanoğlu ilişkileri genelde dostça olmuştur. Osmanlı sınırları Toroslara dayanınca Üçoklu Türkmenlerin durumu ile yakından ilgilenilmiş onların Süleyman Şah'ın emrindeki Oğuz topluluğundan oldukları söylenerek kendilerine yakın ilgi alaka gösterilmiştir.

Şeyh döneminde sadece Dulkadiroğlu değil, Karamanoğlu ve Ramazanoğlu Türkmenleri de itaat altında tutulmuştur. Bu politikanın bir gereği olarak Şeyh, tavizsiz bir tutum izlemiş ve onları Memlûklere boyun eğdirerek Memlûkların gücünü onlara göstermiştir (Solak, 2016, s. 299).

Varsakların yoğun olarak yer aldığı Ramazan ve Dulkadiroğulları Anadolu beylikleri arasında birbirine en çok benzeşen mukayesesi mümkün olan beyliklerdir. Çünkü her iki beyliğin sahip olduğu başlıca özellikler aynıdır. Ancak Ramazanoğlu hanedanı, Dulkadirlilerin aksine, Üçokların üzerinde tam bir hâkimiyet tesis edip onların gücünden istifade edememiş ve bundan dolayı da siyasi hayatta pek bir varlık gösterememiştir. Bu hanedana bağlı olan Varsak, Kuştemür, Kusun ve Karaisa gibi boyların dahi tâbi oldukları tam olarak bilinmemektedir.

3. Varsak-Karamanoğlu ile Osmanlı Münasebetleri

Orta Anadolu'nun güneyinde kurulan Karamanoğulları, Anadolu beylikleri arasında önemli bir yeri vardır. Diğer Türkmen boyları gibi Karamanlılar da XIII. yüzyılda Moğol İstilas neticesinde Anadolu'ya gelmiştir. Alâeddin Keykubat tarafından Ermenek vilayetine yerleştirilmişti (Uzunçarşılı, 2019, s. 1; Mercil, 1993, s. 301). Bizim çalışma konumuz Çukurova bölgesi olduğu için Karamanoğlu Beyliği'nin bölgedeki siyasi faaliyetleri açısından ele alacağız.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıflaması üzerine, bu devletin başkenti Konya'yı ele geçirerek onun mirasını sahiplenen ve diğer Anadolu Türkmen beylikleri arasında kuvvetli hale gelen Karamanoğulları, Varsaklar üzerinde nüfuzlarını artırmışlardı. Bunlar yayılma ve genişleme amacıyla hareket ederken siyasetlerinin önüne çıkan Osmanlı, Ramazan ve Memlûk engellerine karşı diğer Türkmenler ile birlikte Varsaklar'dan da azami derecede istifade etme yoluna seçtiler. Nitekim Varsaklar, 1378 ve 1397 yıllarında Karaman ile Osmanlı arasında yapılan savaşlarda Karaman ordusunda yer aldıkları gibi Karamanoğlu Mehmed Bey'in Tarsus'u Ramazanoğullarının elinden alınmasında da etkin rol oynadılar. Ancak Ramazanoğlu Ahmed Bey'in Mart 1415 yılında Tarsus ve çevresini yeniden ele geçirmesi üzerine birçok Varsak taifesi Ramazanoğlu hâkimiyetine girdi. Bir süre sonra Karamanoğlu II. Mehmed Bey, Tarsus ve havalisini ele geçirince Varsaklar yine Karamanoğulları idaresine geçtiler (Bilgili, 2000, s. 22-23).

İlk dönem Osmanlı tarihçilerinden Aşıkpaşazade'de Çukurova bölgesindeki Türkmenler ile ilgili bir bahis vardır. Burada Çukurova'nın Türkmenler tarafından fethedilip onların yurdu olduğunu, Memlûkların bu bölgeyi tagallüp yoluyla eline geçirdiğini (Aşıkpaşazade, 2013, s. 286-287) göstermek için bu bahsi kaleme almıştır.

Hersekzade Ahmet Paşa ve kalede kuşatma altındaki Osmanlı kuvvetleri cansiperane çalıştıkları halde Karagöz Paşa ve Hızır Beyoğlu'nun kıskançlıkları dolayısıyla yardım etmemeleri neticesinde Osmanlı ordusu yenildi. Ahmet Paşa esir edilerek

Kahire'ye götürüldü ama kısa süre sonra serbest bırakılarak İstanbul'a gönderildi (Kurt, 2002, s. 1433). Bu yenilgiye Varsaklar ve Turgutların sebep olduğunu düşünen Osmanlılar, Sadrazam Davud Paşa komutasında büyük bir orduyu görevlendirdiler. Rumeli Beylerbeyi Hadım Ali Paşa'da sadrazamın ordusuna katılmış. Memlûkler Tarsus ile Kuvâre'yi hemen boşaltıp savaş araçlarını da Ayas'a götürdüler.

Osmanlı ordusu, Varsakları itaat altına almak için üç koldan Varsak-ili'ni kısıp aldı. Davud Paşa, yeniçerilerle Bulgardağı'ndan, Hadım Ali Paşa Rumeli askeri ile Tarsus'tan, Anadolu Beylerbeyi Sinan Bey ise Varsakların Ulaş cemaatinin yaşadığı Ulaş Yurdu tarafından hareket geçerek Varsak-ili'ni kuşattılar (Tekindağ, 1967, s. 359-360).

Yöreyi çok iyi bilen Âşıkpaşazâde'nin kaydına göre, Varsak boy beyleri Veziriazam Davud Paşa'ya iltica etmek zorunda kalmışlar ve Paşa ile birleşerek Karamanoğlu'nun yerini alan Turgutoğlu Mahmud'u, Alaüddevle'nin şefaatine rağmen Turgut-ili'nden sürülmesinde aktif rol almışlardı. Öte yandan aktif bir şekilde sahada hareket etmek isteyen Davud Paşa bunu İstanbul'a gönderdiği yazıda bu kadar hazırlıktan sonra Memlûklerle savaşmak arzusunu belirtiyordu, aksi takdirde etrafta olan düşmanların her birinin hareket edip başkaldıracaklarını zira hepsinin nazarı bu yönde oluşunu beyan ediyordu (TSMA.e., nr. 11351; Aşıkpaşazade, 2013, s. 313-314; Hadidi, 2015, s. 296-297; Hoca Saadeddin Efendi, 1992, s. 252; Tekindağ, 1967, s. 360-361).

Vezir Hadım Ali Paşa, 60.000 kişilik bir ordu ile karadan; Mısır'dan dönen Hersekzade Ahmet Paşa ise 100 yelkenli ile denizden Çukurova'nın fethi için görevlendirildiler. Hadım Ali Paşa, Konya Ereğli yolu ile gelerek Adana, Tarsus ve Sis şehirlerini ve bütün Çukurova kalelerini ele geçirdi. Yine bölgedeki Osmanlı hakimiyeti kısa sürdü. Evranosoğullarından İsa ve Süleyman beylerin şehit olmaları, yine Karagöz Paşa'nın gayretsizliği, Hersekzade'nin donanma ile beklenen görevi yerine getirememesi sebebiyle Osmanlı'nın, Memlûk ordusuna (17 Ağustos 1488) yenilmesiyle (1 Nisan 1489) Adana tekrar Memlûklerin eline geçti. Osmanlıların yenilmesinde Ramazanoğlu beyleri ve diğer Türkmenler tarafından desteklenmedikleri şeklinde yorumlamakta mümkündür (Kurt, 2002, s.1433). Ancak bu kaybedilen savaşa rağmen Çukurova'da Osmanlı hakimiyetinin başlama süreci bakımından dikkate şayandır. Bu zamana kadar Ramazanoğulları, Memlûklere tabi olarak yaşarken bu tarihten sonra Osmanlıların yanında yer almanın kendileri için önemli olduğunu düşündüler. Bunun iki temel sebebi vardı birincisi Osmanlı hâkimiyetinin bölgede hissedilmesi ikincisi ise Memlûk baskılarının ve vergilerinin ağırlığı meselesiydi (Kılıç, 2016, s. 27).

Adana, uzun müddet Memlûklerle Osmanlıların nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Nihayetinde Çukurova, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı almasıyla Ramazanoğlu hakimiyetindeki topraklarda Osmanlı'ya katılmıştır. Ramazanoğulları, Osmanlı hâkimiyetine kendi rızasıyla girmesi ile yaklaşık bir asır daha bölgenin idaresini ellerinde tutmuşlardı. Hanedanın Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesinin en önemli avantajı Osmanlı ile savaşmadığı için bugün diğer beyliklerin aksine daha fazla hanedan mensupları vardır.

4. Osmanlı-Memlûk Çatışmasında Varsaklar

Osmanlı-Memlûk ilişkileri ilk zamanlar dostane bir şekilde başlamıştı. O tarihlerde küçük bir beylik olan Osmanlıların Rumeli'deki başarıları ve İslam hudutlarını genişletmeleri Memlûkler tarafından memnuniyetle karşılanıyordu. Osmanlılar ise her vesileden istifade ederek İslam âlemindeki mevkileri sebebiyle Memlûk Sultanı ile sözlü ve yazılı haberleşmeye devam ediyorlardı. Fatih Sultan Mehmet'in İslam dünyası üzerindeki etkisinin artmasıyla Memlûk ilişkilerinin de seyri değişmeye başladı.

Fatih, hacıların su sıkıntısını gidermek için hac güzergâhındaki kuyuları tamir ettirmek istiyordu. Bu talebi Sultan Seyfeddin Kayıtbay, olumsuz ve sert cevap vererek iki devlet arasındaki gerginliği artırdı. Fatih'in bölgeye egemen olmak arzusu iki Türk devletini karşı karşıya getirdi ise de onun ani ölümü tabir yerinde ise iki devleti savaşın eşğinden döndürdü (Tansel, 2017, s. 101). Öte yandan Osmanlı tehlikesinden çekinen Kayıtbay, Fatih'in üzerine göndermiş olduğu Gedik Ahmet Paşa'dan kaçarak Tarsus'a sığınan Karamanoğlu Kasım Beyi kabulden çekinmişti. Ancak Fatih'in oğulları arasında yaşanan taht kavgasında Memlûkler Cem Sultanı destekleyerek kargaşayı artırdılar. Memlûklerin Sultan Cem'i desteklediğini gören Varsaklar başta olmak üzere birçok Türkmen grubu II. Bayezid'in karşısındaki cephede yerini alarak taht kavgası başladı. Çukurova'ya egemen olan Üçoklar ve Bozokların baskı altında tutulması, Memlûklu askerlerin Adana ve Tarsus çevresindeki Osmanlı topraklarına saldırması ve Memlûklerin Hindistan'da hüküm süren Behmenîlerden gelen hediye el koyması iki devlet arasındaki gerginliği zirveye çıkarmıştır. Bu gelişmeler karşısında II. Bayezid diplomasi ile olayları yumuşatmağa çalıştı. Ancak Mısır'da Osmanlı heyetine iyi davranılmadığı gibi eli boş dönmesi artık savaş kaçınılmaz bir noktaya getirmişti. Bunun üzerine her iki devlet de birbirlerinin topraklarına karşı saldırıya geçtiler.

Dulkadiroğlu Alaüddevle'nin Memlûklere karşı Osmanlı ile kurduğu ittifakın neticesindeki Osmanlı-Memlûk arasında yaşanan küçük çaplı çatışmalar, 1485 yılına gelindiğinde iki devletinde büyük kuvvetlerle sahaya inmelerine sebep oldu

(Akgündüz, Baş, Tekin ve Kaşıkçı, 1993, s. 90; Müneccimbaşı Ahmed Dede, Tarihsiz, s. 385-386). Böylece iki güçlü İslam ülkesi arasındaki 5 yıl sürecek kanlı savaflara dönüştü. Memlûklere bağlı Tarsus bölgesindeki Varsak, Kuştemür, Kusun ve Karaisalı gibi Üçoklu Türkmen beylerin desteğini alan Karaman Beylerbeyi Karagöz Mehmed Paşa, Memlûklerin yanında yer alan Ramazanoğlu, Turgutoğlu ve Tarsus ile Karaman arasındaki dağlık bölgeyi yurt tutan Varsak Türkmenleri üzerine sefere görevlendirildi. Bu durum savaşın şiddetini artırarak devam etmesine neden oldu. Karagöz Paşa emrindeki Osmanlı askerleri ve desteğini aldığı Türkmenlerle 1485 Mayıs'ında sınırı geçerek başta Doğan Sâcî elindeki Gülek kalesi, Adana ve Tarsus'u bütünüyle zapt etmesi üzerine iki devlet arasında savaş fiilen başladı.

Osmanlılar mezkûr şehirleri ele geçirmelerine rağmen Kuştemur, Kusun ve Karaisa Türkmen boyları dışındaki Türkmenlere hakimiyetlerini kabul ettiremediler (Sümer, 1963, s. 59; Pitcher, 1999, s. 124-125; Bilgili, 2001, s. 29; Miljkovic, 2016, s. 64-66). Tarsus ve çevresi dışındaki Çukurova'da kendine bağlı boylarla beyliğini sürdüren Ramazanoğulları ve Üçoklu Türkmen boylarıyla çatışmalar devam etti. Bu çatışmalarda Gündüzoğlu Mehmed Bey öldürülürken, Ramazanoğlu Ömer Bey de esir alınarak İstanbul'a gönderildi. Fethedilen kaleler, Osmanlı emirlerine dağıtılmıştır.

Çukurova'da Osmanlıların, Memlûklere bağlı topraklarda hâkimiyetlerini artırmaları üzerine, Toros sınırlarındaki şehirleri ve kilit noktalarını Suriye'nin emniyeti için önemli gören Memlûkler, bu durumu savaş sebebi saydılar. Daha önce büyük çabalarla Alâüddevl'e karşı hazırlanmış olan Emir Özbek emrindeki ordu, büyük emirlerinde bu sefere iştiraki ile Adana ve Tarsus bölgesini geri almak üzere Osmanlı topraklarına girdi. 1485 yılında Seyhan nehri üzerinde yapılan savaşta Karagöz Paşa'nın komutasındaki ordu ağır bir yenilgiye uğradı. Bu savaşın ardından Adana, Tarsus ve bütün Çukurova bölgesi, Kasım 1485 yılında tekrar Memlûklerin eline geçti.

Karagöz Paşa'nın yenilmesi ve Halep taraflarına yeni Memlûk birliklerinin gelmesiyle Osmanlı ordularının başına Anadolu Beylerbeyi Hersekoğlu Ahmet Paşa görevlendirildi. Alâüddevl'e Beyde yardıma çağrıldı ama o işi ağırdan aldı. Memlûkler, Osmanlı'nın barış teklifini reddetti. Ahmed Paşa'nın beklediği yardımın gecikmesi ve emirdekilerin ihaneti neticesinde (Şubat 1486) Memlûklere esir düşmüştür.

Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın esir düşmesi, İstanbul'da duyulunca, tehlikenin büyüklüğünü gören II. Bayezid, Çukurova'yı tekrar ele geçirmek ve yenilginin öcünü almak üzere Sadrazam Davud Paşa'yı sefere memur eyledi. Ancak bu son yenilgide Varsaklar ile Turgutların sebep olduğunu düşünen Osmanlı Devleti, Davud Paşa'yı Memlûk yerine Varsak ve Turgut üzerine sefere memur eyledi.

Davud Paşa'nın mahiyetindeki ordu, 1487'de Çukurova'ya geldi. Osmanlı ordusunu yakinen takip eden Memlûkler, hemen Tarsus ve Küvare'yi boşaltarak buradaki harb aletlerini Ayas'a naklettiler. Çünkü böyle büyük bir hazırlık karşısında tutunamayacaklarını anlamışlardı. Ancak Davud Paşa'nın Divan'a gönderdiği bir mektuba göre, Memlûklerin savaş malzemeleri Rodoslu gemicilerin eline geçmişti (TSMA.e., nr.8599/1-2).

Bölgeye gelen Osmanlı ordusunun ilerleyişi esnasında Koca Boğazı (Koca Kalesi) yakınlarında ve Aladağ eteklerinde Osmanlılardan çekinen Dulkadiroğlu Alâüddevl'e'nin gelmesiyle daha da kuvvetlendi ve Turgutların ve Varsakların haklarından gelmek üzere üç koldan saldırıya geçti.

Davud Paşa bölgeye geldiği zaman Memlûklerin buraları boşaltmış olduğundan herhangi bir kuvvetle karşılaşmadığı gibi bölgedeki birçok beyde Davud Paşa'ya katılmıştı. Nihayetinde Davud Paşa kapıkulu askeriyle Bulgardağ'ından, Rumeli Beylerbeyi Hadım Ali Paşa da hiçbir direnişle karşılaşmadan Tarsus cihetine giderek şehri aldıktan sonra Varsakların bulunduğu bölgeye doğru ilerleyişine devam etti. Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa ise Ulaş yurdundan ilerleyerek üç koldan Varsak-ili'ni kuşattılar. Bu kuşatma neticesinde Boğaoğlu, Akbaşoğlu, Elvanoğlu, Sümeroğlu, İğdiroğlu, Evranoğlu, Adaloğlu, Oğuzoğlu, Arık Şeytanoğlu ve Uyuzbeyoğlu (Ulaşbeyoğlu) gibi Varsak beyleri Davud Paşa'ya iltica etmek zorunda kaldılar. Osmanlı ordusuyla birlikte hareket eden Varsak beyleri, coğrafyayı çok iyi bildiklerinden eski müttefikleri Turgutlu aşiretinin yurtlarından çıkarılmasında çok önemli rol oynadı (TSMA.e., nr. 8599/1-2; Hoca Saadeddin Efendi, 1992, s. 252; Gelibolulu Mustafa Ali, 2019, s. 354; Anonim Tarihi Ali Osman, 1992, s. 120-121; Tansel, 2017, s. 136-139; Miroğlu, 1994, s. 270; Çabuk, 1999, s. 271-272; Bilgili, 2001, s. 29; Tekindağ, 1967, s. 359-360). Durumun vahametini gören Turgutoğlu yakınlarıyla birlikte Haleb'e kaçtı. Davud Paşa mahlûl Tarsus Sancağına kendisine iltica eden Varsak beylerinden Emin Beyoğlu Mehmed Bey'e verilmesi hakkında Dîvân'a bir tahrîrât yazdı. Bu tahrîrâtta liva-i mezkûrin şimdi hâsılı yoktur. Ancak ziyade haracı vardır. Buradaki beylere ve ileri gelenlerine ikrâmlarda bulunularak sancağın adı geçen beye verilmesini istiyordu (TSMA.e., nr. 11351). Buna karşılık Alâüddevl'e Bey de oğlu Kasım'ın sancak yerinin Tarsus'a naklini talep ediyordu (TSMA.e., nr. 8599/1-2). Tarsus ve çevresini Osmanlı topraklarına katan Davud Paşa, Dîvân'a gönderdiği tahrîrâtlarda Memlûkler üzerine gitmek hususunda ısrarlıydı. Bu kadar yapılan hazırlıkların neticesinde Memlûkler ile savaşmak istiyordu. Aksi takdirde düşmanların her birinin başkaldıracaklarını zira hepsinin nazarı bu yönde olduğunu beyan ediyor (Tekindağ, 1967, s. 360-361). Dîvân'dan gelen emir

üzerine Adana ve Tarsus'u tahkîm ettikten sonra geri dönerek Akşehir yakınındaki İstabl-ı Amire Çayırı'nda askerlerini terhis ederek kendisi de padişahın yanına gitti.

Kayıtbay, Osmanlıların Memlûklere karşı daha büyük bir harbe hazırlanmalarını tespit etmiş bunun üzerine bir iyi niyet adımı olarak daha önce esir aldıkları Hersekzade Ahmed Paşa'yı serbest bıraktı ve elçilikle İstanbul'a gönderdi. Ayrıca bu esnada Kahire'de bulunan Akkoyunlu elçisine de mürâcâat ederek, Yakub Bey'in tavassutu ile Adana, Tarsus ve Karaman-ili'ni Memlûklere teslim etmesi şartıyla II. Bayezid ile anlaşma teşebbüsünde bulundu. Ancak bütün hazırlıklarını tamamlamış olan Osmanlılar, Mart 1488'de Memlûklere karşı yeniden harekete geçtiler. Daha önce Rumeli beylerbeyi iken kendisine vezirlik tevcih edilen Hadım Ali Paşa'nın ma'iyetinde Rumeli Beylerbeyi Halil, Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşalar da olduğu halde 60.000 kişilik bir ordu ile Çukurova'ya hareket etti. Bir süre önce esaretten kurtulan Hersekzade Ahmed Paşa da 100 yelkenliden oluşan bir filonun başında Akdeniz'e açıldı.

Hadım Ali Paşa, Karaman Beylerbeyi Yakup Paşa'nın iltihakına müteâkip mahiyetinde yeniçeri, sipahi, azap askeri pek çok top ve tüfek olduğu halde, Konya Ereğli yoluyla Adana'ya girdi. Adana ve Tarsus kalelerini tahkim ederek, sahildeki Memlûk kalesi Ayas üzerine yürüdü. Kale naibinin firarı üzerine, Osmanlı donanmasının da yardımı ile bu kaleyi hiçbir mukavemet ile karşılaşmadan (Nisan-Mayıs 1488) zapt etti. Bundan sonra Halil Paşa'nın gayreti ile Sis'e tâbi Anavarza, Ayas'a tâbi Küvare, Tarsus'a bağlı Namrun, Adana'ya bağlı Milvan ve Sis kalelerini birbiri peşi sıra zapt ile muhâfızlarını esir eden Hadım Ali Paşa, bu kaleler Subaşaların emrinde hisar erleri yerleştirdi. Tam geri döneceği esnada Memlûklerin üzerlerine geldiği haberini aldı (Müneccimbaşı Ahmed Dede, tarihsiz, s. 391; Tekindağ, 1971, s. 31-32; Miroğlu, 1994, s. 271).

Adana, Tarsus, Sis ve Ayas'ın Osmanlıların eline geçmesinden hemen sonra Emir Özbek'in komutasındaki 40.000 kişilik ordu harekete geçti. Sınırlardaki Osmanlı kuvvetlerini yenen Memlûk ordusu Adana yakınındaki Ağa Çayırı'na gelerek daha önce buraya ordugâh kurmuş olan Osmanlı ordusunun karşısında mevzi aldı (16 Ağustos 1488). Ağa Çayırı mevkiinde yapılan savaşta (16 Ağustos 1488) Evranosoğlu İsa ve Süleyman beylerin şehit olmaları, yine Karagöz Paşa'nın gayretsizliği, Hersekzade'nin donanma ile beklenen görevi yerine getirememesi sebebiyle Osmanlı ordusu Memlûk ordusu (17 Ağustos 1488) karşısında büyük bir hezimet yaşadı. Osmanlı'nın savaşı kaybetmesiyle Adana tekrar Memlûklerin eline (1 Nisan 1489) geçti. Bu mağlubiyet üzerine Hadım Ali Paşa Konya Ereğli'si ve Lârende (Karaman) taraflarına çekilerek dağılmış olan Osmanlı ordusunu toplamış ve bu savaşta gayretsizliği görülen Karagöz Paşa idam edildi (Müneccimbaşı Ahmed Dede, tarihsiz, s. 384-390; Uzunçarşılı, 1988, s. 192; Bilgili, 2000, s. 29).

Her iki orduya katılanlar bakımından bir karşılaştırma yapacak olursak; Memlûk ordusunda zamanın en seçkin emirleri ve askerleriyle birlikte Şam Türkmenleri, Ramazanoğlu, Turgutoğlu ve Bilâd-ı Nablus Şeyhi İbn-i İsmâil ve Bikâ' Emiri İbnü'l-Hâneş gibi Urbân (Arap) emirler bulunuyordu.

Osmanlılara gelince; Vezir Hadım Ali Paşa, Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, Rumeli Beylerbeyi Halil Paşa, Karaman Beylerbeyi Yakup Paşa, İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed Bey, Turhanoğlu Ömer ve Mehmed beyler, Yahya Paşa, Veliüddinoğlu Ahmed Paşa, Süleyman Bey, İskender Bey, Evranosoğulları İsa ve Süleyman beyler ve Ohri Sancakbeyi Hüseyin Bey ve daha birçok emirler orduda yer almışlardı.

Yukarıda belirtildiği üzere, büyük hazırlıklar neticesinde karşı karşıya karargâh kuran iki ordu arasında muharebe (17 Ağustos 1488) başladı. Muharebeyi ilk başlatan Osmanlılar oldu. İlk anda muvaffakiyet gösterdiler; ancak askerlerin bir kısmının kaçmasının neticesinde Osmanlı ordusu büyük bir tehlikeye maruz kaldı. Memlûk emiri Timrâz eş-Şemsî, 4.000 mızraklı askerle, Ramazanoğlu, Varsak ve Turgut Türkmenleriyle birlikte firarileri şiddetle takip ederek Osmanlı ordugâhını yağma etti. Bu arada, Hadım Ali Paşa, Halil ve Yahya paşaların kendi adamlarıyla birlikte Memlûklere karşı şiddetle saldırmaları sebebiyle Osmanlı orduları tam bir hezimetten kurtulabilmiş ve beraberindeki harb mühimmatını Adana kalesine taşıya bilmişlerdi. Nitekim gerek son mukavemet gerekse de Hersekoğlu'nun muvaffakiyeti üzerine, Emir Özbek, Halep'e dönme kararında idi; ancak, Varsak ve Turgutoğlu beylerinin ısrarı üzerine geri dönerek Adana hisarını mancınık ve toplarla muhasaraya başladı. Kuşatmaya üç ay direnen kale cephaneliğe isabet eden ateş neticesinde karşı koymaktan aciz kaldı aman dileyerek Emir Özbek'e teslim oldu ve Osmanlı ordusu Çukurova'dan çekilmeye (1 Nisan 1489) başladı (Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, 1992, s. 121; Uzunçarşılı, 1988: s. 192-193).

Osmanlıların, Memlûklere mağlup olmaları üzerine Bozok ve Üçok Türkmenlerinden bazı boylar Memlûklerin tarafına geçti. Bu beylerden Dulkadiroğlu Alâüddevlî Bozkurt Bey de Sultan Kayıtbay ile anlaşmaya vardı. Osmanlı buna hamle olarak Şam kalesinden kaçarak kendilerine sığınan Alâüddevlî Bey'in kardeşi Şah Budak'ı destekledi ve bir süre önceki mağlubiyetlerine rağmen Sis ve Tarsus kalelerini takviye ettiler. Bu defa da Alâüddevlî tarafından mağlup edildiler. Bu arada, 1489 yılında Davud Paşa'nın bir sulh teşebbüsü oldu. Buna karşılık Kayıtbay, 1490 yılı başlarında elçi göndermeyi, Osmanlıların

Tüccârü'l-Mamâlik'i (Memlûklere köle temin eden memur) serbest bırakmaları ve ellerindeki kaleleri teslim etmeleri şartıyla barış yapabileceğini bildirdi.

Memlûkler tarafından serbest bırakılan Hersekzade Ahmet Paşa komutasındaki donanma, Kıbrıs üzerine yürüdü ise de Venediklilere karşı varlık gösteremeyerek geri çekildi. Emir Özbek, 1489 yılında Çukurova kentlerini tekrar eline aldı. Emir Özbek ile Alâüddeve yapmış oldukları ittifakın ardından Osmanlı topraklarına karşı harekete geçtiler. Kayseri (1490) yağmalandı ve Hersekzade Ahmet Paşa ikinci defa esir düştü. Ancak kıtlık yüzünden daha ileriye gidemeyen Memlûk ordusu geri çekilmek mecburiyetinde kaldı (Pitcher, 1999, s. 125; Bilgili, 2000, s. 29-30; Kanat, 2000, s. 105; Kurt, 2002, s. 1433). Fakat hemen sonra Osmanlıların Dulkadirililere karşı giriştikleri taarruzları önlemek amacıyla, 1490 yılında yanında Alâüddeve olduğu halde, yeniden Gülek önlerine gelerek beklemeye başlayan Atabetü'l-Asakir Emîr Özbek, bazı şehirleri tahrip etti ve yağmaladı. Kansuh'a bağlı kuvvetler de Küvare kalesini Osmanlılardan alıp tahrip ettiler.

Memlûklerin bu muvaffakiyetine rağmen yeni tedbirler almak için yeni vergiler konulmasına büyük tepkiler gelmesi, Osmanlı devlet ricalinin mağlubiyetlerinden müteessir olması ve iki devlet arasında yumuşatmaya çalışan elçilerin çalışması ve Tunus elçisi Molla Arap'ın barış yapılması için ricacı olması böyle nüfuzlu bir zatın gayretleri gibi teşebbüsler, nihayetinde her iki devlet ricalini de yumuşattı. En sonunda Kayıtbay tarafından hürmetle kabul edilen Osmanlı elçisi, uzun müzâkerelerden sonra, gelirlerinin Harameyn-i Muhteremeyn'e tahsisi kabul edilen Adana ve Tarsus'un anahtarlarını takdim etti. Buna karşılık Sultan Kayıtbay, Osmanlı esirlerini serbest bıraktı ve Emîr Canbulât bin Yaşbek'i elçilikle Osmanlı Padişahına gönderdi. Bunu müteakiben daha önceden Osmanlı'ya esir düşmüş olan Mamay el-Hâssekî'yi elçi olarak gönderdi. Bu karşılıklı elçilerin gayretleri neticesinde 1491'de sulh yapıldı (Uzunçarşılı, 1988, s. 194-195; Tansel, 2017, s. 128-129).

Çukurova şehirleri Adana ve Tarsus ile Gülek geçidinin güney noktasına hâkim kale Memlûklere geri verilmekle beraber (II. Bayezid'in saygınlığına zarar vermemek için) bu yerlerin Haremeyn'e ait oldukları kabul edildi. Bu antlaşma neredeyse çeyrek asır sürdü (Kurt, 2002, s. 1433). Yapılan barış sonunda Gülek kalesi Memlûklerde kalmak üzere burası sınır kabul edilerek Çukurova eskiden olduğu gibi Memlûklerde kaldı. İbn-i Kemâl burasının barıştan sonra eskiden olduğu gibi Şam'a ilhak edildiğini söylüyorsa da daha sonra izah edeceğimiz gibi eskiden Tarsus, Adana ve bölgedeki diğer şehirler Haleb Nâibü's-Sultanlığına bağlıydı. Bu sebeple İbn-i Kemâl'in bu ifadesini yanlış anlamamak gerekir. Öte yandan, XVII. yüzyılın ikinci yarısında, Gülek kalesine gelip, Kozluk Han'da geceleyen Antakya Patriki Macarius ise Akköprü'nün Memlûklerle Osmanlılar arasında sınır olduğunu kaydeder.

Osmanlılar, Şehzade Cem'in sebep olduğu siyasî buhran yüzünden müşkül duruma düşmeleri üzerine, bu anlaşma ile 1480'den beri Adana valisi, Halil Bey'in Ramazanoğullarının başında olduğu halde, Memlûklerin Adana ve Tarsus'a hâkim olmasını ve bu şehirlerin Haremeyn evkafına ait varidatını, kendi gemileriyle Ayas-İskenderiye'ye götürmeyi kabul ettiler.

Garsüddin lakabıyla mağruf Halil Bey, bundan sonraki beyliği de sayılacak olursa 1480-1510 yılına kadar 30 yıl Adana valiliği ve Ramazanoğulları Beyliği'nin başındaydı. Kendi beyliği ile ortak sınırları bulunan Osmanlı Devleti ile iyi geçinerek onların dostluğunu kazandı. Halil Bey'den sonra beyliğin başına geçen Mahmud Beyde aynı siyaseti sürdürdü. Bu durum Ramazanoğulları'nın Memlûkler yerine Osmanlı'ya yakınlaşması yukarıda da söylediğimiz gibi yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çukurova'nın el değiştirmesinin arifesinde (1514) yaşanan bu duruma Memlûkler, tepkilerini Mahmud Beyi azlederek yerine amcazadesi Selim Bey'i görevlendirerek göstermiş oldular. Mahmud Bey de dostluk ilişkileri olan Osmanlı Devleti'ne sığındı. Osmanlı padişahı Sultan Selim Han (1512-1520), Mahmud Beye çok yakın davranarak 200.000 akçelik dirlik verdi ve yapılacak seferlerde kendisine refakat etmek ayrıcalığını da bahşetti. Bu tarihte Halep ve Şam bölgesi her ne kadar Memlûklerin elinde ise de siyasî durum Osmanlıların lehine idi. Bölgedeki Memlûk idarecileri birbiri ile anlaşamadıkları için Osmanlı lehine tavır almışlardı. Osmanlı hâkimiyetinin başlama süreci bakımından kaybedilen savaşa rağmen vaziyet dikkate şayandır. Netice de Osmanlılar bu durumu fırsata çevirerek bölgenin fethini gerçekleştirdi. Nihayetinde Ramazanoğulları artık Osmanlı ile birlikte hareket etmeye başladılar (İbn Kemâl, 1997, s. 123; Akgündüz, Baş, Tekin ve Kaşıkçı, 1993, s. 96-98; Kılıç, 2016, s. 27).

II. Bayezid döneminde yapılan Osmanlı-Memlûk Savaşları her iki devlet açısından da kesin bir netice vermemişti. Her ne kadar bir barış anlaşması yapıldı ise de Osmanlı için bu hesap tam manası ile kapanmamıştı. Çünkü Osmanlı-Memlûk arasındaki meseleler kesin çözüme kavuşmamıştı (Tansel, 2016, s. 133-135; Çetin, 1992, s. 23-24). Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi ile Mısır Türk Devleti'ne son verilirken Çukurova toprakları da Osmanlı hâkimiyetine girmişti.

5. Osmanlı Hakimiyyetinde Varsaklar

Çukurova'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle sakin bir dönem geçiren Varsaklar, ilk durak yerlerinden biri olan Tarsus'ta bile süreklilik arz etmemişler. Konargöçer hayat süren Varsak Türkmenleri, Çukurova'nın birçok noktasına çeşitli sebeplerden dolayı konup göçmüşlerdi.

Adana eyaletinin dağlık ve stratejik özellikleri, bu bölgede aşiretlerin toprağa yerleşimine engel olmuştu. 1572 yılında Adana sancağında konargöçer nüfusun oranı %84 idi. Çukurova'nın bu yoğun konargöçer yapısı, devletin burada tam kontrol sağlanmasını her zaman güçleştirmişti (Kurt, 2018, s. 291).

168 TD yani "1563 Tarihli Kars-ı Maraş Sancağı Mufassal Tahrir Defteri" Yörük defterleri olup, aşiretleri bağlı buldukları tâifelere göre tasnif etmiştir. Buradaki Varsak taifeleri; Gediklü, Karacalu, Satılı, Çörmük (Salarlu), Yağıbastı, Menteşe Balcılı, Ağlağan, Oruçbeğlü (Kekeçlü) Yulargalu olmak üzere 10 Cemaat halinde 965 neferlik bir Varsak topluluğu bulunmaktaydı. Bunun 573 neferi bennâk, 342 neferi mücerred idi. Taifeye bağlı Salılı cemâ'ati kışı geçirmek için Üzeyir (Dörtöyol) sancağına gitmekteydi. Varsaklardan bazı cemâatler de Adana, Sis sancaklarına, kazasına yaylak ve Kışlak için gidip gelmekteydiler (Kurt, 2011, s. L-LI; Ramzanoğlu, 1968, s. 167). Niyazi Ramazanoğlu, Yılmaz Kurt'un verdiği listeye ilave olarak Bostanlı ve Köklü cemaatlerinin de olduğunu belirtiyor (Ramazanoğlu, 1995, s. 26).

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskân politikası ile boy yapıları zarar gören Varsaklar, XVI. yüzyıldaki Celali İsyanı'yla birlikte Çukurova'yı terk ederek güvenli gördükleri Toroslara çekildiler.

Bölgede 1604 yılına kadar Ramazanoğulları'nın otoritesi ile sağlanan huzur, Büyük Celali ayaklanmaları sırasında (1591-1611) tamamen ortadan kalkmıştı. Osmanlı Devleti, Ramazanoğullarını yönetimden uzaklaştırmasıyla (1608) bölge hakimiyetini kaybetti. Oysaki II. Viyana Bozgunu'nun (1683) açmış olduğu derin yarayı kapatmak için devletin daha çok askere ve daha çok paraya ihtiyacı vardı.

Çukurova'daki bu aşiretler en son 1572 yılında kayıt altına alınmışlardı. Devlet gözünü bu konargöçer aşiretlere çevirerek 1691 yılında Çukurova'daki aşiretleri toprağa bağlamak istedi (Kurt, 2018, s. 291).

Sultan III. Ahmed döneminde bölgede yaşayan konar-göçer cemaatlerin kayıt edildiği "1721 Tarihli Cebel-i Kozan Mufassal Tahrir Defteri" bu tarihî çerçeve içerisinde de hazırlandı. 1572 yılından bu yana -yaklaşık 150 yıl sonra- bölgede yeni bir tahrir yapıyordu. Adana eyaletinin Sis sancağında (Cebel-i Kozan/Kozandağı'nda yaşayan konar-göçer cemaatlerin kayıt edildiği (102 TD, 1721 (10 Şevvâl 1133/ 4 Ağustos) tarihli defter, muhtemelen 1691'de Çukurova'da gerçekleştirilen başarısız iskân teşebbüsünün ardından yeni bir tahrirle Kozandağı'ndaki cemaatlerden vergi ve asker alabilmek amacıyla hazırlanmıştır (Kurt, 2018, s. 291). Bu defterde geçen Varsak aşiretleri: Arıklı, Köşeler, Yerebakanlı, Kara Musalı, Karacaoğulları, Göbelli, Bağdatlı, Gerdekli, Kara Hasanlı, Abdüssametli, Yayıclar, Satılı, Okçulu, Tenkerli, Tokmanaklı, Şerifli, Göğceli, Keklikçi, Kubatoğulları, Karaçalı ve Selimli cemaatlerinin adları bölgedeki köylerin isimleri olarak hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Buradaki cemaatler, XVI. yüzyılda Kozan'da yaşayan konargöçer cemaatlerden Varsak gibi boylara mensup öz-be-öz Türkmen toplulukları olduğunu bilmekteyiz.⁴

Varsaklara mensubiyeti kuvvetle muhtemel olan Kozanoğulları, Osmanlı Devleti'ndeki otorite boşluğundan istifade ederek yaklaşık yüz elli yıl bölgede hüküm sürmüştür. 1131 (1719) tarihli bir hükümde Varsaklar için "Kozanoğlu cemaatleri" denildiğine göre, bu ünlü ailenin Varsaklar'dan olması ihtimali de vardır. Nitekim Cevdet Paşa da Kozan bölgesindeki halkın çoğunun, Farsah (Varsak) aşiretine mensup cemaatlerden olduğunu belirtiyor (Sümer, 1963, s. 85; Ahmed Cevdet Paşa, 1980, s. 119; Ahmet Refik, 2017, s. 162-163).

Çukurova bölgesinde yapılmasına teşebbüs edilen iskân genel olarak Adana, Sis, Kars-ı Zülkadiriyye ve Tarsus Sancakları'ndaki dağlık bölgelerde yaşayan ve genel olarak Varsak olarak adlandırılan cemaatlerin buldukları yerlerden ovalık bölgelere indirilip, buralarda iskân edilmesidir. Bu amaçla, 1719 yılında yapılmasına karar verilen Yörük tahriri ile ilgili verilen karardan bir ay sonra, bu hususla bağlantılı olarak bir başka karar alınmıştır. Alınan bu karar ile Adana, Tarsus, Sis ve Kars-ı Zülkadiriyye Sancakları'ndaki dağlık bölgelerde yaşayan Varsak cemaatlerinin, dağlık bölgelerde itaat altında tutulmalarının zor olduğu ve bunları kontrol edebilmek için, yapılacak olan Yörük tahriri sırasında, dağlık bölgelerden aşağıya indirilerek Kars-ı Zülkadiriyye, Sis ve Kars Kösteresi'nde bulunan boş ve harap köyler ile çiftliklere iskân edilmeleri düşünülmüştür. Alınan bu karara rağmen, Varsak cemaatlerinin ovalık bölgelere indirilerek iskân edildikleri hususunda elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dağlık bölgelerde yaşamaya devam eden ve çoğunlukla Yörük tahririne dahil edilemeyen bu cemaatin mensupları, bölgelerin eşkıyalık yaparak, otoriteye karşı eylemlerini sürdürmüşlerdir. Bu dönemde, Varsak Cemaatleri arasında bulunan ve Kozandağı mukataasına tabi olan Karacalu ve Selimli cemaatleri, yıllık vergilerini vermek istemedikleri gibi etraflarındaki yerlere tasallut ettiklerini görmekteyiz. Bu olayların önünün alınması için dönemin

⁴ 102 TD; Kurt, 2018, s. 291; Mehmet Emin Efendi, 2000, s. 41: "Adana ve Halep taraflarına gitmiş olanlar Osmanlıların asla bozulmamış olan ilk hallerini hâlâ gösteren birtakım Türkler görürler" demektir. Ahmed Cevdet Paşa, 1980: Varsaklara, Selçukludan kalma Türler derken, Ramazanoğlu, 1995, 26: "Bu Türk aşiretleri, dinine bağlı, çok cesur ve şerefli insanlardır. Kendileri ile konuştuğum zaman atalarının Horasan'dan geldiğini belirttiler." diyor. Ayrıca Kozandağı denilen ya da Varsakların yaşadığı yerler, bugünkü Kozan ilçesinin dağlık kesimlerinden başlayıp Saimbeyli ilçesinin kuzey tarafındaki Obruk-Beli'ne kadar olan coğrafyayı içine alır. Bkz. Ramazanoğlu, 1995, s. 26.

Adana beylerbeyi gönderdiği bir mektup ile durumu İstanbul'a bildirmişti. Beylerbeyi bu mektupta belirtilen cemaatlerin dağlık bölgelerde yaşadıkları sürece, olayların eksik olmayacağı, bundan dolayı da bunların ovalık bölgeye indirilerek iskân edilmeleri için ferman verilmesini talep ediyordu. Adana Beylerbeyi'nin yaptığı bu talep üzerine, cemaatlerin ovalık bölgeye yerleştirilmeleri için (1723) ferman gönderilmiştir. Gönderilen fermana rağmen, bu cemaatlerin mensuplarının ovaya indirilerek iskân edildikleri hususunda herhangi bir bilgi elimizde bulunmamaktadır (Tatar, 2005, s. 393-394, 395; Topaloğlu, 2007, s. 43).

Kozanoğulları 1865 yılında bölgeye gelen Fırka-i İslâhiye ordusunun hâkimiyetine son vermesine kadar hüküm sürdü. Fırka-i İslâhiye'de görevli devlet adamlarından aynı zamanda da tarihçi Ahmed Cevdet Paşa Varsaklar ile ilgili olarak, Kozandağlarının ahâlisinin Selçuklulardan kalma Türklerdir ki Varsak aşiretine mensup cemaatlerden olduğunu beyan eder (Ahmet Cevdet Paşa, 1980, s. 119). Çukurova bölgesine büyük çaplı iskanların yanı sıra küçük çaplı iskanlar da yapılmıştır. Ancak küçük çaplı yapılan iskanlar da genel olarak cemaatlerin bir süre sonra iskân bölgelerini terk ederek iskanın akim kaldığını biliyoruz. Bu duruma Varsak aşiretlerinden bir örnek verelim, "Çukurova'da Osmanlı, Selimli ve Anavarza isimleriyle teşkil edilecek bu köylere konar-göçerlerin yerleştirilmesi hususunda (BOA, ML.EEM. /824 -25) karar alınmış ise de sahada yapmış olduğumuz araştırma neticesinde konuya dair en küçük bir işaret göremedik.

Osmanlı Devleti, Çukurova'yı şenlendirmek ve yeniden iskâna açmak için uzun uğraşlar vermiş ise de Fırkayı İslâhiye'ye kadar bir netice alamamıştır. Fırka-ı İslâhiye ile birçok Varsak boyu dağlardan Çukurova'ya indirilerek iskâna tâbi tutulmak istenmiş bu uygulama Cebel-i Bereket'te (Osmaniye) çevresinde büyük oranda hayata geçmiş olsa da bu iskânların Cebel-i Kozan'da (Feke) uygulandığına dair elimizde bir bilgi-belge maalesef yoktur. Bu geniş çaplı iskân neticesinde Osmaniye şehri kurulurken Varsaklar şehrin kurucu unsurlarından biri olmuştur (Demirbağ, 2021b, s. 1-20).

Sonuç

XI. asırda başlayan göçlerle Anadolu, Türklerin değişmez vatanlarından biri haline gelirken, 24 Oğuz boyunun da bu göçler neticesinde Anadolu'ya geldiğini görmekteyiz. Selçuklu Devleti'nin Köseadağ mağlubiyetinin ardından Memlûkler, Moğolları Ayn Calut'da (1260) durdurmayı başarmakla kalmadı, Moğol baskısıyla kendisine sığınan Türkmenleri yanına alarak Çukurova'nın yeniden Türkleşmesini sağladı. Bu fetihler ile bölgedeki gücünü artıran Oğuzların iki ana boyu olan Üçoklardan Ramazanoğlu ve Bozoklardan Dulkadiroğlu kendilerine bağlı birçok Oğuz boyuyla Çukurova bölgesinin Türkleşmesinde önemli rol oynadılar. Bu iki beylik başta konar-göçer boylar iken daha sonra içeride ve dışarıda sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirip bir güç merkezi haline dönüştüler. Böylece onların hâkimiyet sahası genişlerken zenginlikleri de arttı. Ancak, Osmanlılar ile Memlûkler arasındaki son hesaplaşma ile hanedan ve aile yapıları kırılarak itaatkâr Türkmenler vaziyetine getirildiler.

Tarihi kaynaklarında, Varsaklar hakkındaki bilgiler bölgede yer alan Ramazanoğlu ve Karamanoğlu münasebetiyle değinilirken, Memlûklerin Çukurova'yı fethetmesiyle Varsaklara ait bilgiler daha da netleşmiştir.

Osmanlı Sadrazamı Davud Paşa, mücadelecî ve savaşçı bir ruha sahip olan Varsakları, yok etmek yerine kazanma yolunu seçerek divana gönderdiği mektupta boşalan Tarsus Sancağına Varsak beylerinden Emin Beyoğlu Mehmed Beye verilmesini arz etmiştir. Yine Davut Paşa divana gönderdiği tahriratlar da Varsak beylerine ve ileri gelenlerine çeşitli inamlar verilerek, Osmanlı'ya karşı eylemlerden vaz geçirilerek Devlet-i Aliye'ye yani Osmanlı'ya kazandırmak istemiştir. Bu düşüncenin hayata geçirilmesi neredeyse 15-20 yılı bulmuştur. II. Bayezid döneminde (1481-1512) inam verilen tespit edebildiğimiz Varsak beylerinin ve ileri gelenlerinin sayısı 150'den fazladır. (Gök, 2014, s. 128, 132, 141). Ancak Osmanlı bu boy beylerinin güçlü nüfuzlarını kırmak için çeşitli tedbir politikaları yürüttü. Osmanlı sultanları, merkezileştirme, kul sistemi, iskân siyaseti ve tımar sistemi politikalarıyla beylerin nüfuzunu kırıp, onları birer devlet memuru veya üretken çiftçi haline getirmeyi başarmıştır. Ancak Varsaklar, Celali İsyanıyla bölgede asayişin bozulması üzerine daha güvenli gördükleri Torosdağlarına çekilmişlerdir. Burada yoğun bir nüfusa ulaşan Varsak Türkmenleri istedikleri gibi hareket etmenin yanı sıra Kozanoğulları beyliğini kurarak burada yaklaşık 150 yıl hüküm sürmüşlerdir. Bu süreçte Varsakların Osmanlı ile bağları zayıflamıştır.

Osmanlı, hazırlamış olduğu askeri ve sosyolojik bir planlama neticesinde 1865 yılında Gavurdağları'ndan başlattığı Fırka-i İslâhiye projesiyle Kozanoğullarına son vermiş ve bu beyliğe bağlı aşiretleri iskana tabi tutmuştur. Bu iskanın neticesinde Osmaniye şehri kurulurken Varsaklara bağlı aşiretler de şehrin kurucu unsurlarından olmuşlardır.

Osmanlı, bölgede asayiş yeniden temin etmek ve "Çukurova'nın Fatihlerinin torunlarını eski yurtlarına döndürmek için çeşitli girişimlerde bulunmuş olsa da maalesef bir mesafe alınamamıştır. Örneğin, Çukurova'da Selimli, Osmanlı ve Anavarza adında üç köy teşkil edilmesi ve bu köylere Varsaklara mensup konargöçerlerin yerleştirilmesi hususunda (BOA, ML.EEM. /824 -25) karar alınmış ise de sahada yapmış olduğumuz araştırma neticesinde yerleştiklerine dair en küçük bir ipucuna maalesef ulaşamadık.

Çukurova'da Fırka-i İslâhiye ile kurulan Varsak Türkmen köyü Varsak nüfusuna oranla yok denecek kadar azdır. Osmaniye Düziçin'de (Akdere, Gümüş vs.) ve Adana'nın Ceyhan ilçesinde (Isırganlı) Fırka-ı İslahiye'den sonra kurulan köyler vardır.⁵ Bugün yaptığımız saha araştırmalarında maalesef iskân edilen aşiretlerin çok az bir kısmı Varsak kimliğini muhafaza ederken birçokları bu kimliği unutmıştır. Ancak Torosdağları'ndaki Varsaklar ise hâlâ Varsak kimliğini muhafaza ettikleri gibi Varsak kültürünü ve yaşam tarzını sürdürmektedirler. Varsak aşiretlerin iskânına dair çok sayıda belge olsa da bunların iskân edilmediği konusunda soru işaretleri vardır.

Cumhuriyet döneminde kendi rızaları ile gelip Çukurova'ya yerleşen ve buralarda oransal anlamda bir sayıya ulaşan yerleşkelerdeki Varsakların, maalesef Varsak kimliğinden uzaklaştıkları görülmüştür. Bütün bunlara rağmen Çukurova'daki tespit edebildiğimiz nüfus Toroslardaki nüfusa oranla çok küçüktür.

Varsaklar üzerine bilinen ilk çalışmayı yapan Mehmed Niyazi Ramazanoğlu (1964), “*Bu Türk aşireti, dinine bağlı, çok cesur ve şerefli insanlardır. Kendileri ile konuştuğum zaman atalarının Horasan'dan geldiğini belirttiler.*” demektedir.

Tarihte zaman zaman mütegalibelik yapan Varsaklar bugün devlete milletine sarsılmaz bağ ile bağlıdır.

Varsaklar, Adana'nın merkez ilçelerinden Sarıçam'da “Varsaklar Kültür Yardımlaşma, Dayanışma, Gençlik ve Spor Kulübü Derneği” çatısı altında Varsakların, tarihi kültürel değerlerine sahip çıkarken bu kültürün yaşatılması hususunda büyük bir sosyal sorumluluk üstlenmektedirler.

---

⁵ Günümüz Türkiye'sindeki Varsak yerleşkelerine doktora tezimizde değinilecektir.

Kaynakça**Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi**

A.(DVN.d., nr. 790, (99. Hüküm).

ML. EEM (Maliye Nezareti Emlak-i Emiriye Müdüriyeti).

Tahrir Defterleri. nr. 450 (Adana).

Tahrir Defterleri. nr. 254 (Adana).

Tahrir Defterleri. nr. 168 (Kars-ı Maraş).

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı

M.C.Y., O.71 (Muallim Cevdet Yazmaları, Ceyb-i Hümayun Masraf Defteri)

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi

Tahrir Defterleri, nr. 102 (Cebel-i Kozan).

Topkapı Sarayı Arşiv Müzesi

TSMA.e., nr.8599/1-2.

TSMA.e., nr. 11351.

II. Bayezid Dönemi Ahkâm Defterleri, (2021). F. Emecen- İ. Şahin, (Haz.), T.T.K. Yayınları

Ahmed Cevdet Paşa, (1980). *Ma'rûzat*, Y. Halaçoğlu, (Haz.), Çağrı Yayınları.

Ahmet Refik, (2017). *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, La Kitap.

Akgündüz, A. Baş, Y. Tekin R. ve Kaşıkçı O. (1993). *Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshâb-ı Kehf, Tarsus Ticaret ve Sanayi Odası*.

Akkuş, M. (2016). İlhanlıların Çukurova politikaları ve Moğol valilerinin Adana bölgesindeki uygulamaları. Y. Kurt ve M. F. Sansar (Ed.), *Tarihte Adana ve Çukurova İlk Çağ'dan Orta Çağ'a Adana ve Çukurova*, (Cilt-I, s. 561-580) içinde. Akademisyen Kitabevi.

Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman. (1992). F. Giese (Neşri), N. Azamat (Haz.), Edebiyat Fakültesi Basımevi. M.Ü.

Arslantaş, Y. (1996). *Memluklar devrinde Suriye* [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi]. F.Ü.

Âşıkpaşazâde, (2013). *Âşıkpaşazâde tarihi*, N. Öztürk (Haz.). B.K.S.

Azizova, E. (2017). Bertrandon De La Broqoière'nin gözüyle XV. yüzyıl Anadolu beyliklerinde sosyo-kültürel hayat: Ramazanoğulları örneğinde. M. Şeker, F.Y. Ayaz, Y. Kaya ve A. Alıcı (Ed.). *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyet Sempozyumu (Ramazanoğulları Beyliği)* (Cilt-III, s. 411-427) içinde. N.E.Ü. Yayınları.

Babinger, F. (1995). "Ramadân Oghulları", *The Encyclopedia of Islam-8*, s. 418-419.

Barker, W.B. (2021). *Kilikya'nın tanrıları ve yöneticileri*. S. H. Uygur (Ed.), A. Ateşoğlu (Çev.). Akademisyen Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1853).

Broqoière, B.d.l.Ch.Schefer (2000). İ. Arda (Ed.), S. Eyice (Çev. Sunuş), Bertrandon de la Broqoière'in Denizaşırı Seyahati, Eren.

Bilgili, A.S. (1999). Osmanlı'ya karşı bir Türkmen boyu Tarsus Varsakları. G. Eren (Ed.). *Osmanlı* (Cilt-4 s.170-179) içinde. Y.T. Yayınları.

Bilgili, A.S. (2000), Tarsus Türkmenleri/Varsaklar. *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyum Bildirileri*, (s. 9-49) içinde. Yörük-Türkmen Vakfı Yayınları.

Bilgili, A.S. (2001). *Osmanlı döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri*. K.B.

Bilgili, A.S. ve Demirbağ, H. (2020). Şeyh Cüneyt'ten Şah İsmail'e Kızılbaz Varsaklar (Kemah (Fedaileri). S. Lokmacı ve F. Çiçek (Ed.). *Erzincan Tarihi* (Cilt-3, s. 552-583) içinde. Erzincan Valiliği Yayınları.

Çabuk, V. (1999). *Büyük Osmanlı tarihi*. (Cilt-III). Emre.

Çetin, A. (2009). *Memluk Devleti'nin kuzey sınırı*, T.T.K. Yayınları.

Çetin, A. (2016). Çukurova'nın Türkleşmesine Memlûk katkısı: Kilikya Ermeni Baronluğunun ortadan kaldırılması. Y. Kurt ve M. F. Sansar (Ed.), *Tarihte Adana ve Çukurova İlk Çağ'dan Orta Çağ'a Adana ve Çukurova* (Cilt-I, s. 431-450) içinde. Akademisyen Kitabevi.

Çıplak, M.N. (2003). *İçel tarihi (Tarihi Turistik Zenginlikleriyle)*.

Dedeyev, B. (2008). Safevi Tarikatı ve Osmanlı Devleti ilişkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (s. 205-223) içinde. (1/5) Fall 2008.

Demir, A. (2003). Memlûk döneminde Bilâd eş-Şam ve Türkmenler *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan* (s. 280-291) içinde. Berikan.

Demirbağ, H. (2021.a). XIV. yüzyılın son çeyreğinden XVI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Anavarza ve Çukurova'da siyasi hayat. F. Fatih Gülşen (Ed.), *Anavarza* (Cilt-II, s. 211-236) içinde. Akademisyen Kitabevi,

Demirbağ, H. (2021.b). Rum Mehmed Paşa'nın ikbalini söndüren Ulaşlı Varsaklar. Ü. Candeğer ve H. Emen (Ed.). *Osmaniye Araştırmaları* (Cilt-II, s. 1-20) içinde. Gazi Kitabevi.

Demirci, M. (2016). Abbâsiler döneminde Adana ve Çukurova'nın iskân ve islâmlaştırılması. Y. Kurt ve M. F. Sansar (Ed.). *Tarihte Adana ve Çukurova İlk Çağ'dan Orta Çağ'a Adana ve Çukurova* (Cilt-I, s. 309-324) içinde. Akademisyen Kitabevi.

Döğüş, S. (2015). Osmanlıların fethine kadar Dulkadirli Türkmenleri. *Maraş Tarihinden Bir Kesit Dulkadirli Beyliği Araştırmaları*, (s. 95-112) içinde. Dulkadiroğlu Belediyesi Yayınları.

El-Belâzurî. (2002). *Fütûhu'l-Büldân* M. Fayda (Çev.). K.B.

El-Kalkaşandî. (H.1409). *Sübhü'l-Âşa fi Sina'ti'l-İnşa*. M.H. Şemseddin (Tahkik).

El-Makrizi. (1997). *Es-SülûkLima'rifeti'l Mülûk*. 5-7. M.A. Ata (Tahkik). Darul Kütübül İlmîyye.

Emecen, M.F. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükseliş tarihi (1300-1600)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ener, K. (1961). *Tarih boyunca Adana Ovasına bir bakış*. Berksoy Matbaası.

Ersan, M. (2017). Ramazanoğullarının ortaya çıkışını hazırlayan gelişmelere dair bir değerlendirme. M. Şeker, F.Y. Ayaz, Y. Kaya ve A. Alici (Ed.). *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyet Sempozyumu (Ramazanoğulları Beyliği)* (Cilt-III, s. 51-57) içinde. N.E.Ü. Yayınları.

Ersan, M. (2000). *Kilikya Ermeni Krallığı. Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*. E. Artun ve M.S. Koz (Haz.). (s. 326-343) içinde. Y.K. Yayınları

Gelibolulu Mustafa Ali, (2019). *Künhü'l-Ahbâr*. A. Çavuşoğlu (Haz.), T.T.K. Yayınları.

Göçer, K. (1941-1942). *Ramazanoğulları. [Bitirme Tazi]*. İ.Ü.

Gök, İ. (2014). *Atatürk Kitaplığı M.C.O.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)* (Tez Ne. 375664). [Yayınlanmamış Doktora tezi]. M.Ü.

Gökbel, A. (2007). *Anadolu'da Varsak Türkmenleri*. A.K.M. Yayını.

Gümüş, Ö.F. (2019). *Bir Kara Budun Varsaklar*, Uğur Tuna Yayınları.

Gümüş, A. (2020). *Eriyik ve Tortu: Adana'daki karışma ve karışmama halleri*. B. Çelik (Der.). *Adana'ya Kar Yağmış*. (s. 65-112) içinde. İletişim.

Hançer, E. (2016). *Kilikya Ermeni Prensiği'nin ikinci başkenti Anavarza*. *Adalya*. s.281-312.

Hatalmış, A. (2020). *Anadolu'nun fetih ve İslamlaşma tarihi*, Ötügen Neşriyat.

Hoca Sadettin Efendi, (1992). *Tacüt-Tevarih*. (Cilt-III). İ. Parmaksızoğlu (Haz.). K.B.

İbn Kemal. (1997). *Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter*. T.T.K. Yayınları.

İbni Tagrıberdi. (2013). *En-Nücûmu'z-Zâhire*. D.A. Batur (Çev.). Selenge Yayınları.

Kafalı, M. (2013). *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*, Berikan.

Kanat, C. (1999). Memlûkler'in Baybars zamanındaki (1360-1377) Suriye Çukurova siyaseti ve bu siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki rolü. III.Uluslararası Çukurova Halk Kültrü Bilgi Şöleni (Sempozyum) Bildiriler, s. 428-432.

- Kanat, C. (2000). Memlûkler ve Çukurova. *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*, E. Artun ve M. S. Koz (Haz.). (s. 93-107) içinde. Y.K. Yayınları.
- Karpuz, H.Ö. ve Bilgili, A. S. (1994). *Tarsus Sancağı yer isimleri*, O.M.Ü. F.E.F. Yayınları.
- Kılıç, A. (2016). Bir Bozok-Üçok hikâyesi: Dulkadiroğulları Ramazanoğulları ilişkileri. H. Oruç ve M. Ceylan (Ed.), *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi Prof. Dr. Yılmaz Kurt Armağanı*, (Cilt-II, s. 9-32) içinde. Akçağ.
- Kılıçbay, M. A. (2004). Osmanlı Kuruluşunun efsanevi yanı. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler*. (s. 25-33) içinde. İmge.
- Kırkıl, E. (2016). İslam coğrafyacılarına göre Sugur-Avasım Bölgesi ve Çukurova'da Türkler. Y. Kurt ve M. F. Sansar (Ed.). *Tarihte Adana ve Çukurova İlk Çağ'dan Orta Çağ'a Adana ve Çukurova* (Cilt-I, s. 353-360) içinde. Akademisyen Kitabevi.
- Koca, S. (2003). *Türkiye Selçukluları tarihi*. (Cilt-II). Çorum.
- Koçak, İ. (1991). Arap kaynaklarında Türk Memluk Sultanı Baybars. X. *Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986)*, (Cilt-III, s. 1101-1116) içinde. T.T.K. Yayınları.
- Kurt, Y. (1992). XVI. Yüzyıl Adana Tarihi [Yayımlanmamış doktora tezi]. H.Ü.
- Kurt, Y. (2005). *Çukurova'nın tarihi kaynakları*. (Cilt-II). T.T.K. Yayınları.
- Kurt, Y. (2005). *Çukurova'nın tarihi kaynakları*. (Cilt-III). T.T.K. Yayınları.
- Kurt, Y. (2011). *Çukurova'nın tarihi kaynakları*. (Cilt-V). T.T.K. Yayınları.
- Kurt, Y. (2002). Ramazanoğulları Beyliği. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (ed.), *Türkler*. (Cilt-VI, s.1427-442) içinde. Y.T. Yayınları.
- Kurt, Y. (2017). Ramazanoğulları'nın sonu. M. Şeker, F.Y. Ayaz, Y. Kaya ve A. Alıcı (Ed.). *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyet Sempozyumu (Ramazanoğulları Beyliği)* (Cilt-III, s. 59-76). N.E.Ü. Yayınları.
- Kuşçu, A.D. (2017). Memlûk-Moğol-Kilikya Ermenileri siyasi denklemde Çukurova Türkmenleri. M. Şeker, F.Y. Ayaz, Y. Kaya ve A. Alıcı (Ed.). *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyet Sempozyumu (Ramazanoğulları Beyliği)* (Cilt-III, s. 115-128) içinde. N.E.Ü. Yayınları.
- Merçil, E. (1993). *Müslüman Türk Devletleri tarihi*, T.T.K. Yayınları.
- Miljkovic, E. (2016). The Ottoman -Memluk Wars And The Role Of Hersekzade Ahmed Pasha. Y. Kurt ve M.F. Sansar (Ed.). *Tarihte Adana ve Çukurova İlk Çağ'dan Orta Çağ'a Adana ve Çukurova* (Cilt-I, s. 561-580). Akademisyen Kitabevi.
- Miroğlu, İ. (1994). II. Bayezid devri. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm tarihi*. K. Seyithanoğlu (Ed.). (Cilt-10). Kombasan.
- Müneccimbaşı Ahmet Dede. (tarihyok). *Müneccimbaşı Tarihi*. (Cilt-II, s.386-387).
- Münis, H. (1987). *Atlasu Tarihi'l-İslam*. En-Neşir'z-zehra.
- Neşrî, M. (2013). *Cihannümâ*, N.Öztürk (Haz.). B.K.S.
- Ocak, A.Y. (2002). Osmanlı kaynaklarında ve modern Türk tarihçiliğinde Osmanlı-Safevî münasebetleri (XVI.-XVII. Yüzyıllar). *Belleten*, LXVI (246). s.503-516.
- Oruç Bey, (2014). *Oruç Bey tarihi*, N. Öztürk (Haz.), B.K.S.
- Pitcher, D.E. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel coğrafyası*. B. Tırnakçı (Çev.). Y.K.Yayınları.
- Sandal, A.A. (2001). *Anadolu'da bir Türkmen aşireti Varsaklar*, [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi], S.Ü
- Sarı, A. (2017). Ramazanoğulları Üçoklu mu idi?. M. Şeker, F.Y. Ayaz, Y.Kaya ve A.Alıcı (Ed.). *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyet Sempozyumu (Ramazanoğulları Beyliği)* (Cilt-III, s. 243-253.) içinde. N.E.Ü. Yayınları.
- Sarı, A. (2018). XVI. yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri, T.T.K. Yayınları.
- Sevim, A. (2018). *Anadolu fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah*, T.T.K. Yayınları.
- Sevim, A. (2014). *Anadolu'nun fethi Selçuklular dönemi*, T.T.K. Yayınları.
- Solakzade, M. H. (1989). *Solakzade tarihi*, V. Çabuk (Haz.). K.B.

- Sümer, F. (1963). Çukur-Ova tarihine dâir araştırmalar (Fetihten XVI.Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar). *AÜ. DTCF. TAD. I/1. s. 1-114.*
- Sümer, F. (1970). Anadolu'da Moğollar. *SAD. I. s. 1-147.*
- Sümer, F. (1992). Beylikler Devrimde içtimaî-iktisadi durum dinî ve millî ve kültür faaliyetleri. *T.D.A. 78 (Haziran 1992), s.37-66.*
- Sümer, F. (1988). Ramazan-Oğulları. *M.E.B. İ.A. (Cilt-IX. s. 612-620. M.E.B. Yayınları,*
- Sümer, F. (2015). Dulkadir elini meydana getiren oymaklar. *Maraş Tarihinden Bir Kesit Dulkadirli Beyliği Araştırmaları. (s. 236-237). Dulkadiroğlu Belediyesi Yayınları.*
- Sümer, F. (2016). *Oğuzlar/Türkmenler, T.D.A.V. Yayınları.*
- Şikari, (2005). Karamannâme. M. Sözen-N. Sakaoğlu (Haz.), Karaman Valiliği-Belediyesi.
- Tansel, S. (2016). *Yavuz Sultan Selim, T.T.K. Yayınları.*
- Tansel, S. (2017). *Sultan II. Bayezit'in siyâsî hayatı, T.T.K. Yayınları.*
- Tatar, Ö. (2005). XVIII. yüzyılın ilk yarısında Çukurova'da aşiretlerin eşkıyalık olayları ve aşiret iskânı (1691-1750), (Yayımlanmamış doktora tezi), F.Ü.
- Tekindağ, M.C.Ş. (1967). II. Bayezid devrinde Çukur-Ova'da nüfuz mücadelesi ilk Osmanlı Memlûklu savaşları (1485-1491)", *Bellekten, XXXI/123, (Temmuz 1967), s.345-373.*
- Tekindağ, M.C.Ş. (1971). Memlûk Sultanlığı tarihine toplu bir bakış. *T.D. 25, s. 3-38.*
- Topaloğlu, M. (2007). *Osmanlı çözümlerinde Kozanoğulları, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] E.Ü.*
- Turan, O. (1998). *Selçuklular zamanında Türkiye, Boğaziçi Yayınları.*
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı tarihi. (Cilt-II). T.T.K. Yayınları.*
- Uzunçarşılı, İ.H. (2019). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, T.T.K. Yayınları.*
- Yiğit-Akkuş, F. (2011). *Memlûkler döneminde Çukurova. [Yayımlanmamış doktora tezi]. G.Ü.*

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Self-Revelation: An Origin Myth Interpretation of the Göbekli Tepe Culture

(An Alternative Perspective on Anthropomorphic Themes)

Kendini Açıklamak: Göbekli Tepe Kültürü'nde Bir Köken Miti Yorumu

(Antropomorfik Temalara Alternatif Bir Bakış)

Orhan Ayaz

Dr. Academic Member, Harran University, Department of Sociology of Religion, Şanlıurfa, Turkey

Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Din Sosyolojisi, Şanlıurfa, Türkiye

ORCID 0000-0001-8599-0485 | orhanayaz76@hotmail.com; orhanayaz@harran.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Ayaz, O. (2023). Self-revelation: an origin myth interpretation of the Göbekli Tepe Culture (an alternative perspective on anthropomorphic themes). *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 191-208

Ayaz, O. (2023). Kendini açıklamak: Göbekli Tepe Kültürü'nde bir köken miti yorumu (antropomorfik temalara alternatif bir bakış). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 191-208

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 12 January/Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 26 May/Mayıs 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 191-208

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Orhan Ayaz).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

The humans of the Göbekli Tepe Neolithic culture of the Upper Euphrates Basin left behind long-term settlements with surprising monumental structures and a rich set of symbolism. This study puts the various symbolic themes of this culture at its center, and attempts to offer a reasonable interpretation of how the people of this culture and period constructed a “reality” about themselves. When the themes of the human head and phallus are positioned at the center of the interpretations of this period’s symbolism, it is possible to claim that the Neolithic people conceptualized/explained themselves through a complex mythological narrative. This paper also hopes to contribute to the disciplines of archaeology, anthropology, sociology, and history of religions by asserting that the T-shaped pillars of the Göbekli Tepe Culture are the phalli of the ancestors representing these ancestors’ remaining fragment/aspect on “the World” and thus, are the material representations of the “now” and “this World” rather than mythological ancestors themselves, supernatural beings or gods. In this context, it is possible to relate the T-shaped pillars with ancestor cult, and also an important part of the anthropomorphic statues and reliefs to the initiation rites in which a person gains status in society. One of the biggest goals of this study is to begin a discussion about what can be the main mythological narrative of this culture.

Keywords

Göbekli Tepe, anthropomorphic images, phallus, Pre-Pottery Neolithic, initiation rites

Öz

Yukarı Fırat Havzası’nda Göbekli Tepe Neolitik kültür bölgesinde insanlar, arkalarında şaşırtıcı anıtsal yapıların ve zengin bir sembolizmin olduğu uzun süreli yerleşim alanları bırakmışlardır. Bu çalışma bu kültürdeki farklı sembolik temaları merkeze koyarak bu dönem insanların kendileri hakkında nasıl bir “gerçeklik” inşa ettiklerinin makul bir yorumunu yapmaya çalışacaktır. Bu dönem sembolizminin merkezine insan kafası ve fallus teması yerleştirildiğinde neolitik insanların kendilerini bir mitolojik anlatıyla kavradıklarını/açıkladıklarını söylemek mümkündür. Makale, Göbekli Tepe kültürünü temsil eden Neolitik sitelerde T-biçimli dikili taşların mitolojik atalar, doğüstü varlıklar veya tanrılardan ziyade “şimdinin” ve “bu dünyanın” nesnel bir temsili olarak atanın “dünyada” kalan parçasını/ tarafını temsilen (onun) fallusu olduğunu ileri sürerek antropoloji, sosyoloji ve dinler tarihi disiplinlerine de katkı sağlamayı ummaktadır. Bu bağlamda T-biçimli dikili taşları atalar kültürüyle, antropomorfik heykel ve kabartmaların önemli bir kısmını da kişinin statü kazandığı erginleme ritüelleriyle ilişkilendirmek mümkündür. Bu çalışmanın en önemli amaçlarından biri de bu kültürdeki temel mitolojik anlatının ne olabileceğine ilişkin bir tartışma başlatmaktır.

Anahtar Kelimeler

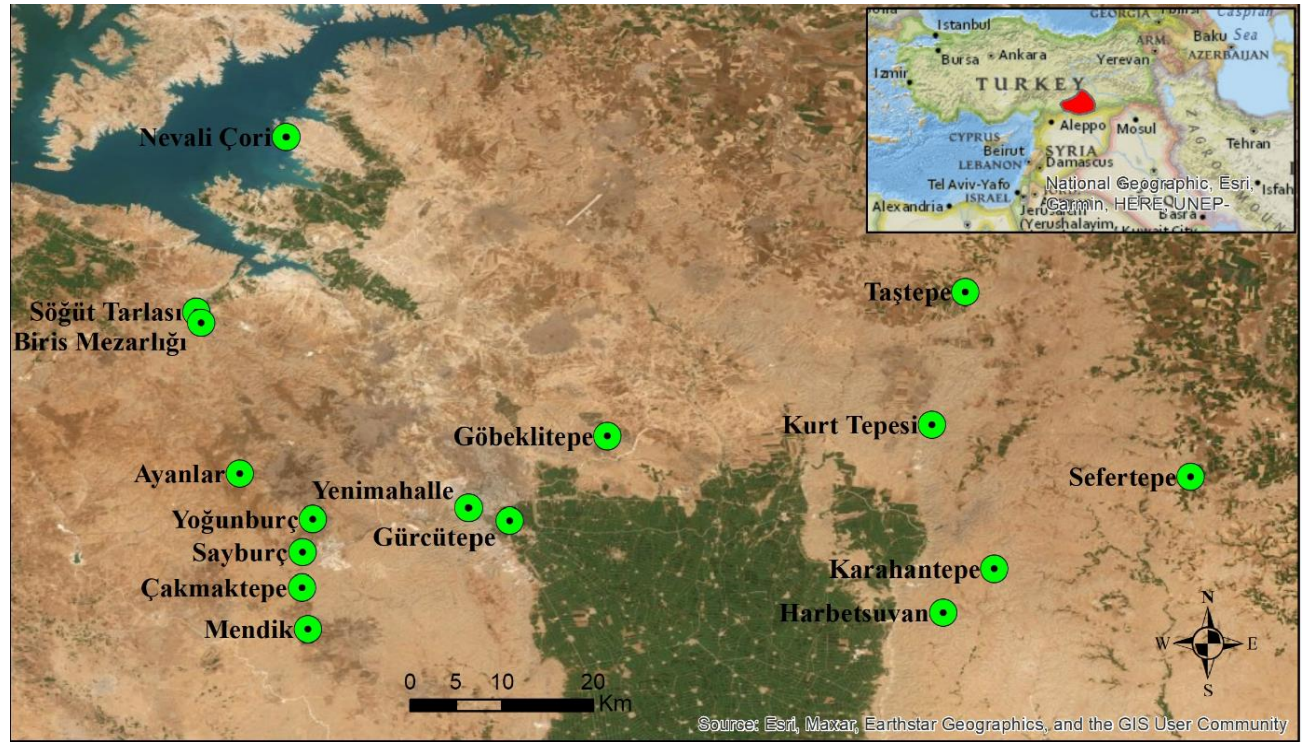
Göbekli Tepe, antropomorfik imgeler, fallus, Çanak Çömleksiz Neolitik, erginleme ritüelleri

Introduction

The Natufian Culture, which had intentional and planned food production since the 12th Millennium BCE in the Levant region was followed by the Pre-pottery Neolithic A and B periods in which we can see the beginnings of a conscious strategy for animal and agricultural production (Hodder, 2006; Özdoğan, 2003; Schmidt, 2006b). During this transitional period dated approximately to the 10th Millennium BCE, the human species has witnessed a major transformation with repercussions that are still reverberating today. One of the most striking places where this transformation occurred is the region of "the Göbekli Tepe Culture," which represents a unique cultural area (Fig. 1). This culture exhibits quite different features from the Epipaleolithic Culture before it and its contemporaneous Neolithic societies. Thanks both to the abundance of its rare monumental structures and detailed symbolic imagery, along with its tradition of burying structures along with those structures' contents (Karul, 2021), this Neolithic region represents a unique cultural area that allows for detailed interpretations.

The unearthing of the Göbekli Tepe Culture began in 1979, first with the excavation of Nevalı Çori, discovered in a Southern Anatolia archaeological survey. However, the importance of this area was realized with the Göbekli Tepe Neolithic site, discovered in 1994 and excavated one year later. Consecutive archaeological surveys revealed the presence of a dense Neolithic settlement within an area of approximately 100 km around Urfa province of Turkey (Çelik, 2000; Güler et al., 2013; Çelik, 2017, 2019). Along with the on-going excavations, there are excavations recently being conducted within the scope of the recently launched The Şanlıurfa Neolithic Research Project, known as Taş Tepeler, at many sites of this cultural region (Karul, 2022b). Especially, the findings received from the excavations at Karahan Tepe, Sayburç and Çakmak Tepe bear the potential to shed light on the structures and the symbols of Göbekli Tepe (Karul, 2021; Özdoğan & Uludağ, 2022). While the previous interpretations considered the site to be a "temple" or a "sanctuary", a site where hunter-gatherers met periodically to perform certain rituals (Schmidt, 2010), it is almost clear with these findings that Göbekli Tepe was actually a Neolithic settlement, (and this is perhaps true for the other sites of the region; Clare, 2020; Jeunesse, 2020, Karul, 2022a). The simultaneous repetition of the materials and symbols in different contexts and forms provides deeper insights into the economy, architecture, belief system and sociology of this culture.

The difficulty of interpreting a culture that has not left any writing system behind is obvious. The task becomes more difficult, especially when the issue is the complex mythological plot of a Neolithic world that coincides with "the first times" of human culture. Social scientists charged with such a task will predominantly tend to act within the categories formed by their own cultural background and biases (Gadamer, 2006) when referring to a point in time approximately 12,000 years ago – the time when the early Neolithic communities began to emerge (see Dietrich et al., 2017). Yet, it is highly likely that symbols in use throughout history referred at that point in time to a "web of significances" (see Geertz, 1973), altogether different from our biases acquired within our own historical process. Despite all the difficulties, there are also conveniences offered by the sites that still make it possible to say something about this culture (see Hodder, 2006). First of all, since the Göbekli Tepe cultural region is home to a dense Neolithic settlement in an area of about 100 km², we have relatively large archaeological data in our hands relatively big archaeological data that can shed light on this cultural area. This is important because the findings from various different excavation sites often shed light on each other. Thereby, it is possible to interpret most of the materials and symbols within their own context. Another important convenience offered by the site is the cultural tradition of burying structures with their contents. This allows archaeological materials to reach us today with less destruction, therefore allowing them to be evaluated within their spatial context. One of the most striking aspects of the Göbekli Tepe Culture is that it offers concrete architecture and iconographic evidence that points to a complex belief system (Peters et al., 2020, p. 4614). The most fundamental archaeological data that we will interpret within the scope of this study pertains to the anthropomorphic themes that refer to a belief system. These themes are formed sometimes by the T-shaped pillars (Fig. 2, Fig. 5) and human statues (Fig. 3), and sometimes by the figures related to human depictions on the pillars, and as in the examples at Sayburç, on the walls (Fig. 9). Composite statues having human and animal themes together will also be interpreted in this context.

Fig.1. Göbekli Tepe Neolithic culture geography and the principal settlements that stand out with T-shaped pillars (Excavation work on some of the sites that are marked has not yet begun).

1. The Mythological Conceptualization of the World

Humans structure the world by expanding into the world with both physical and mental activities, and trying to explain it (Berger, 2011). In other words, when all the intellectual attempts of the humans are taken into consideration, the humans' tendency to observe the world always in some form of order would always appear prevalent. In this sense, it is possible to say that since humans are too much part of the universe, the observed state of regularity in the universe gives rise to the basic need of the mind for order (Lévi-Strauss, 2013, p. 32). The human species has attempted to maintain this order with various types of conceptual devices. The most striking among these types of devices are mythology, theology, philosophy and science. Mythological conceptualization represents the oldest form of establishing an ordered universe and then legitimizing it (Berger and Luckmann 1991). Here, the mythology should be viewed as an ideological framework, just like other belief systems, explaining to humans how the world works and making sense of humans' place in it, rather than providing an explanation of a subsystem of human behavior, such as economics (Insoll, 2004; Hoppal, 2021; Finlayson, 2014, p. 138). This reminder is important, since most approaches to religion in archaeology have proved to be naïve (Çelik & Ayaz, 2022; Kafafi, 2010, p. 303).¹

From the perspective of our objectives in this study, we can define mythology "as a conception of reality that posits the ongoing penetration of the world of everyday experience by sacred forces" (Berger & Luckmann, 1991, p. 128). The myth, which is just an illusion, provides humans the sensation that they can understand and that they do understand the universe. In this context, a person who conceptualizes the world through mythology understands herself, her environment and her community as if using the devices that a philosopher and a scientist might employ. Mythic thinking in this particular form plays the role of conceptual thought (Lévi-Strauss, 2013). It is possible to observe the best examples of mythological conceptualization in Ancient Mesopotamian cultures. The Ancient Mesopotamians thought that they could not explain the world by itself alone. A group among them, formed of highly intelligent people with depth of thought (which quite possibly is present in every culture) have tried to explain the universe that surrounds them via the powers of their "minds". With this intellectual power, they were able to explain themselves and the universe full of mysteries they lived in by linking images, events and conjectures to the things they could not control (Bottéro, 2020, p. 243). Among the greatest of these mysteries were the *raison d'être* of the world, the things and humans, and their origins. The myths of origin, known as aetiological myths and important from the point of view of our study, are considered to be the oldest myths. This type of myth provides "an imaginary explanation" of how something originates (Hooke, 1963, p. 13). The earliest explanations of humans' origins and the meaning of their existence are found in the Ancient Mesopotamian tablets. These tablets depict how and why man was

¹ Theology, from the aspect of definitions of reality, is closer to mythological conceptualization, rather than philosophical and scientific ones (Berger & Luckmann, 1991).

created in detail (Bottéro, 2020, p. 247; Demirci, 2013; Kramer, 2014).

Durkheim, in his well-known work *The Elementary Forms of Religious Life* (2008) focuses on the functions of myth, but he covers widely the myths of origin. He recounts the indigenous Australian myths and argues that "primitives" designed myths that facilitated the difficulty in understanding their origins or at least "mitigate[d] its shocking logic" (Durkheim, 2008, p. 105). According to him, despite basing their ultimate (and at the same time, imaginary) origins in uncertain beings and humans, the point of origination of most of these societies is a totemic animal. Durkheim claims that albeit the existence of variations, all myths have the same plan. Their goal is "to establish genealogical relations between man and the totemic animal" (Durkheim, 2008, p. 105). In preliterate Neolithic societies, too, some symbolic themes were part of myths. Some symbolic images used in Neolithic Anatolia were imaginary. There are abundant examples of these mythological imaginary beings in the Göbekli Tepe Culture (Hodder, 2006). In this context, thanks to the abundance of preserved structures and materials they left behind, it can be deduced that the community that lived in the Göbekli Tepe Culture had a rich mythological plot.

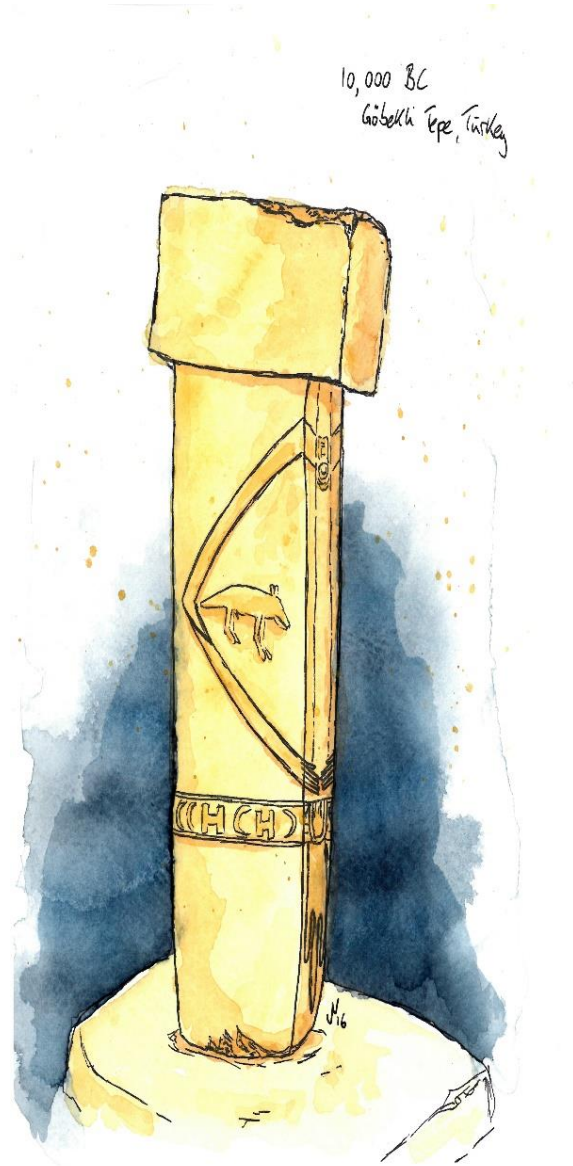
2. A Central Theme in the Göbekli Tepe Culture

Phallic symbolism is not a universal theme, yet it has been widely used in many societies for different meanings and purposes (Sütterlin & Eibl-Eibesfeldt, 2013, p. 44). While the theme of "The Mother Goddess", associated with reproduction and fertility in the Neolithic period (Cauvin, 2000; Hodder & Meskell, 2011; Rudebeck, 2000), was foregrounded for a long time, subsequent studies have shown that the theme of the phallus can also symbolize fertility. It is possible to come across phallus-themed objects on many Pre-Neolithic and Neolithic sites in the Southern Levant. One of the best examples representing this theme in the cultural region in question is the mortar pestle, which is physically compared to phalli (Mithen et al., 2005). Similarly, the concept of fertility was expressed in the erotic ritual practices of the middle of the Neolithic period of Northern Eurasia (a geography different from the Near Eastern Neolithic) that included the notion of fertility as phallus (Hoppal, 2021, p. 83). Back when other sites of the Göbekli Tepe Cultural Area were yet to be excavated, Hodder and Meskell (2011) had emphasized that one of the three major symbolic themes common in the first established communities of the region, referring to Çatalhöyük and Göbekli Tepe, was "penis".

However, what clearly demonstrates that we can place the phallus² theme at the center of the symbolic system of this culture are the structures and findings uncovered at sites such as Harbetsuvan Tepe, Karahan Tepe, and Sayburç that were to be excavated later. The understanding that phalli are of central importance developed with these new findings, and this understanding also offers the opportunity to review previous interpretations of what the T-shaped pillars, adorned with various symbols and one of the most characteristic features of this cultural region (Fig. 2), might be.

---

² Another central theme, the head, will be the subject of a more detailed discussion in a future study.

Fig. 2. The illustration of a T-shaped pillar with a high level of personification at Göbekli Tepe (Notroff, 2019, p.x; used with permission granted by Notroff to re-publish the image within the framework of this paper).

Excluding the animal depictions with penises (often encountered in the Göbekli Tepe Culture; See Ayaz, 2023), the phallic themes can be examined under two categories: first of which is the erect phalli reflected in sculptures and other depictions with exaggerated penises that this study associates with initiation rites; and second is the T-shaped pillars carved deliberately in a phallic style that this study associates with ancestors. Before discussing the possibility that whether the T-shaped pillars represent phalli, it is worthwhile observing the various widespread sculptures and depictions with penises that we associate with initiation rites in the Göbekli Tepe Culture.

The phallus theme of this Neolithic region was first observed in the Kilisik Statue found by a farmer in Adiyaman province, yet its context was at the time not fully identified (Notroff, 2019). Then, this theme was again encountered in the first site of excavation of this cultural region, Nevalı Çori; Harald Hauptmann noted a stone on this site that depicted hands holding an erect penis (Hodder, 2006). Another striking phallus-depicted archaeological finding was a statue from the Neolithic settlement of Yeni Mahalle –the Urfa Man statue. This statue (Fig. 3) similarly holds a phallus (but how the statue holds it is still debated; Çelik, 2000; Hodder & Meskell, 2011). Also, the phallus theme is revealed in a very large range of depictions at the Göbekli Tepe site far beyond the scope of this study, both on human and animal depictions on the T-shaped pillars, the statues and the figurines (Köksal-Schmidt & Schmidt, 2010, p. 74; Clare et al., 2019, p. 111). One of the best depictions of the theme is a 70 cm tall sitting human statue with phallus at another Neolithic site of this area, Harbetsuvan Tepesi (Çelik, 2019, p. 28).³

³ In this sculpture there is a socket where a phallus was apparently placed. The phallus itself either has not survived or is yet to be found.

Fig. 3. Left: Urfa Man (Schmidt, 2010, Fig. 14. *The Urfa Statue*, Photo: Irmgard Wagner, DAI).

Right: 70 cm tall partial statue with phallus from Harbetsuvan (Çelik, 2019, Illustration 12, Photo: B. Çelik).

While the examples above are surely of importance, it can be further argued that the Karahan Tepe and Sayburç excavations have provided examples so good that the phallus depictions should be moved to the center of the study of the symbolic world of the Göbekli Tepe Culture. In addition to the statue of the man whose phallus almost extends to his knees at Karahan Tepe, there are 10 phallus-shaped pillars carved from bedrock with heights ranging from 1 m to 1.7 m in the Structure AB with a more special function (Fig. 4) (Karul, 2021). These pillars are important for understanding the place of the phallus theme in the symbolic world of this culture. Other striking examples are the two human depictions with phallus, found at the lowest step of a special building at Sayburç (Fig. 9). In one of them is the high-relief depiction of a male holding his phallus, standing between identical leopards in attack position. Although there are two predators on either side of this human depiction, one can get the impression that the central element of the depiction is the phallus. The reason for such an impression is that, unlike other depictions on the wall, this depiction of a man is a high relief, and that the phallus is in comparison exaggerated. The depiction right next to it is that of a human figure facing a bull, holding an object. There is an extending phallus of the male figure in this depiction as well, yet it is not that much obvious (Özdoğan & Uludağ, 2022). Özdoğan interpreted this object in the figure's hand as "a snake, or a rattle" (Özdoğan, 2022). However, the possibility that the object used to tease the wild ox could be the tail of another animal should not be ruled out. The placement of phallus themes on these two sites by the Neolithic people to the center of symbolic scenes within the special or most special structures may provide a clue as to which theme should be placed at the center of the interpretations of this culture. Thus, it would be appropriate to add the spatial context to the diversity and prevalence of the phallus theme as one of its signifiers of its centrality.

Fig.4. (Fig. 6. Str. AB, view from West, Karul, 2021)

How should we interpret the T-shaped pillars within special structures when considering the assumption that the central theme of the symbolic world of the Göbekli Tepe Culture is the phallus? Such interpretation is important, since these pillars within these special structures are considered the most important characteristics of this cultural world. Hands and arms that represent human body and signs of clothing and ornaments like loincloths and necklaces have given rise to the interpretations of them being stylized humans (Fig. 2) (See Dietrich et al., 2019). The first excavation team vouched for the view that these stones could be the first depiction of gods known in the minds of the early Neolithic people, or at the very least, they could be the representation of entities belonging to a transcendent sphere (Dietrich et al., 2012, p. 679; Schmidt, 2010, p. 254). The first reason for such an interpretation was that while the Neolithic people had the artistic skills sufficient to sculpt elaborate human statues on T-shaped pillars, they avoided doing so. In this cultural area containing T-shaped pillars that reflect stylized humans, there are also detailed human sculptures. The second reason for the interpretations that considered T-shaped pillars as a representation of different fields of existence was that while human statues have a natural size (life-sized or smaller), the pillars have a relatively exaggerated height when compared with the statues. This has even given rise to comments that the naturalistic human sculptures may be a protector of some kind of the T-shaped pillars, and as such, a signifier of their lower status as beings (Dietrich et al., 2019). Again, there are other interpretations that consider the T-shaped pillars as the representation of the founders of prestigious lineages and/or being related to an ancestral narrative (Jeunesse, 2020, p. 55; Kinzel & Clare, 2020, p. 44).

Hodder and Meskell (2011) have claimed that the T-shaped pillars represent humans or human form and are phallic with their long shaft and distinct glans (p. 238). When the previous data is reevaluated with the recent findings from the Göbekli Tepe cultural area, it can be argued that T-shaped pillars not only evoke phallic imagery, but also they can be the personified phalli of the ancestors, representing them (Fig. 5). The pillars and statues of this area have often been evaluated with a focus on similarities. However, the differences as well as the similarities between the statues and the pillars with anthropomorphic features are critical in interpreting this culture. The differences must have originated from an existing hierarchy between the pillars and the statues. And whereas the similarities should indicate the ontological continuity between these, their differences should be indicating different areas of existence in the mythological narrative.

Fig.5. The Structure D at Göbekli Tepe site with T-shaped pillars that we argue to be the personified phallus of the ancestor as that ancestor's representation (Clare, 2020, Photo: Lee Clare).

It can be said that there is a consensus on the argument that the anthropomorphic pillar and the statues found at Göbekli Tepe are related with “ancestors” (See Clare & Kinzel, 2020; Dietrich et al., 2019; Jeunesse, 2020). In this study, I will, too, assume that the T-shaped pillars that contain anthropomorphic themes are related with the ancestors (not excluding other persons of importance), but are not the ancestors themselves. Based on both the shape of the stones and the symbolism of the region, T-shaped pillars may represent (that ancestor's) personified phallus, in turn, representing the ancestor⁴. First, in most of the non-stylized human statues and reliefs, the body itself, except for the phallus, was sometimes rendered in proportion with natural dimensions, and sometimes smaller. From this aspect, the only organ in the Göbekli Tepe Culture that is characterized with exaggeration appears to be the phallus. At Göbekli Tepe and Harbetsuvan, phalli of statues smaller than their natural size are very distinct and exaggerated unlike other body parts. As stated above, Karahan Tepe offers perhaps the best examples of this exaggeration with phalli that reach almost the height of 1.7 m (Fig. 4). In T-shaped pillars, the situation is the opposite. Contrary to the exaggeration of phalli of human statues of natural size, no phallus has ever been detected in T-shaped pillars. Therefore, if the T-shaped pillars are already the personified phalli of the ancestors as those ancestors' representation, then it would be pointless to illustrate those stones with extra phalli. On the contrary, in realistic human statues and reliefs, the heads are depicted in detail and the phalli are exaggerated. I consider that in most cases, as I will discuss further in the paragraphs below, these depictions represent the youth of the ancestor. More precisely, it can be argued that the sculptures and depictions with phalli represent the ancestors' status during the initiation rites from which they attain their position in the ontological order (as well as the social order). In this regard, the exaggeration of the size of the T-shaped pillars must be a reflection of the exaggerated phalli within a different context.

Another important point associated with the form in the Göbekli Tepe Culture is that the depicted realistic phallus usually have a long shaft and a glans penis expanding outward from it. However, in human statues, both shoulders expand outwards with respect to the head. In contrast, in the T-shaped pillars that are the personified form of the ancestor's phallus, shoulders are either narrowed down or of equal proportion with the head. When the statues of this style have elements such as hair, beard and masks⁵, the differences between the pillars and the statues decrease; yet, in that case, the human head is narrower with respect to the lower parts of the body.

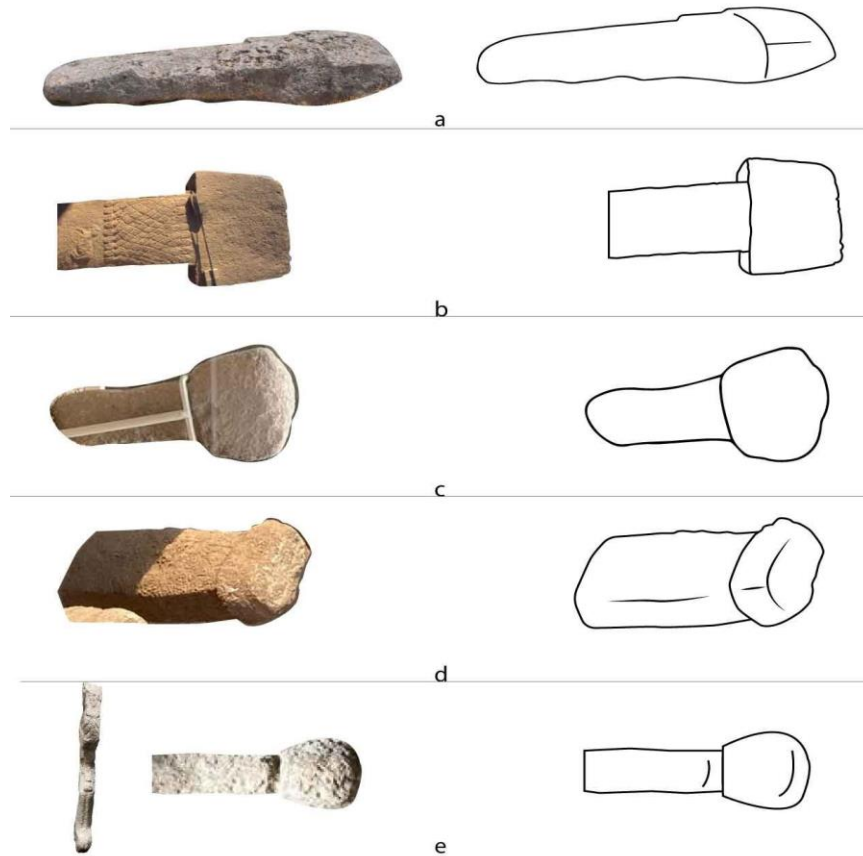
⁴ These pillars, identified as anthropomorphic due to their arms and hands, are wearing belts. At Nevalı Çori, only the figurines of male individuals are depicted wearing belts (Morsch, 2002; Becker et al. 2012).

⁵ Stone masks were common in the Göbekli Tepe Culture (See Dietrich et al., 2018, 2019).

Yet, the formal and stylistic similarity between the realistic phalli and the different versions of the T-shaped pillars can be observed in:

- 1) the unfinished stones left in the quarries of Karahan Tepe (Fig. 6/a),
- 2) the T-shaped stones in the monumental structures of Göbekli Tepe (Fig. 6/b),
- 3) and their miniature replicas (Fig. 6/c);
- 4) also, the realistic, yet exaggerated phalli, up to 1.7 m in size, found in the Structure AB of Karahan Tepe (Fig. 6/d),
- 5) and the statue at Karahan Tepe with phallus extending to its knees (Fig. 6/e).

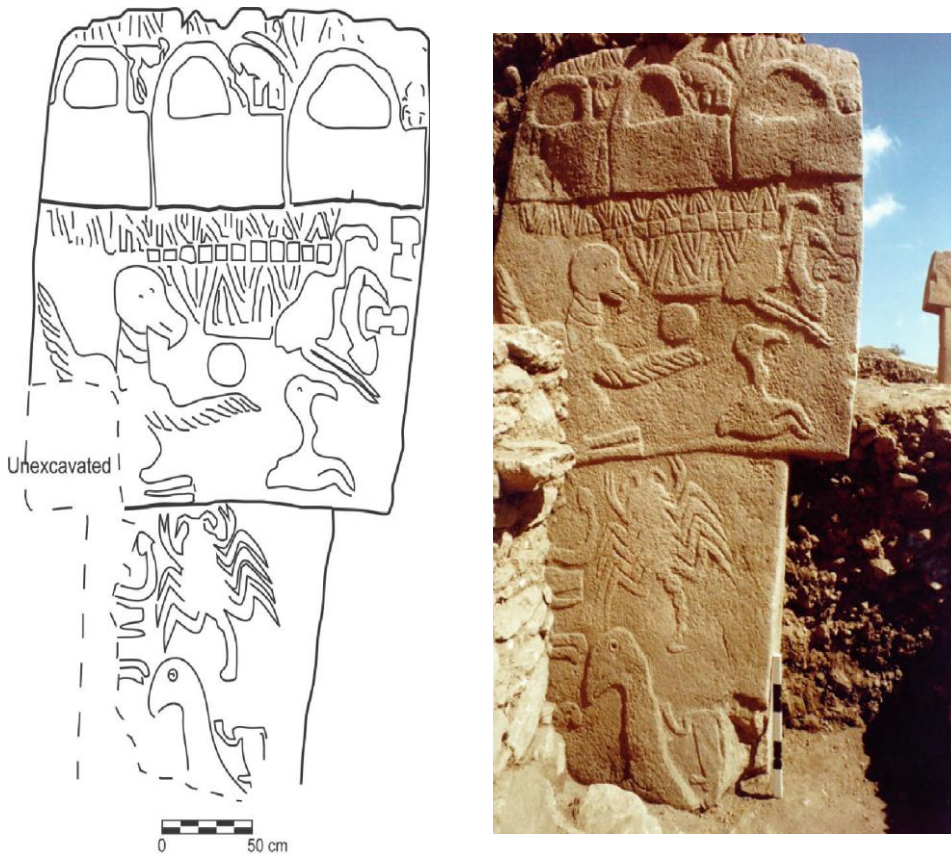

Fig 6. a) unfinished T-shaped pillar at the Karahan Tepe quarry (approximately 4.5 m high) (Çelik, 211, Fig. 6), b) Pillar 1 in Structure A at Göbekli Tepe (tilted over) (Dietrich et al., 2017, Fig. 5.10), c) A portable, small example of T-shaped pillars at Göbekli Tepe (tilted over) (Şanlıurfa Museum) d) realistic phallus about 1.7 m tall, found in the Structure AB at Karahan Tepe (tilted over) (Karul, 2021, Fig. 6), e) human statue with phallus extending almost to the knees, and the phallus depiction from the statue (Şanlıurfa Museum).

The examples in question regarding the shaft-glans relationship give the impression that during the stone-cutting process the very same theme was intended. As a result, it can be argued that the T-shaped pillars represent neither any particular human nor a realistic phallus that can be attributed to humans. This is the case, since when the Neolithic stone-cutters desired so, they represented both in a clear and an elaborate manner. The realistic phalli (Fig. 6/d) that reach the height of 1.7 m inside the Structure AB at Karahan Tepe, and the distinct human facial expressions rendered in reliefs and sculptures (Fig. 3, Fig.9) demonstrate this clearly. In this sense, the T-shaped pillars must have stood for a different category of entities: as a personified form of the ancestor's phallus that in turn represents the ancestor. The "entity" in question (as it will be defined further in the paragraph below) must have been the aspect/part of the ancestor left in this world. As it will be discussed below, in this culture, the personal integrity is fragmented upon death.

Based on symbols, too, we can deduce the interpretation that phalli are important in this culture and that the T-shaped pillars are the phallus of the ancestor, representing the ancestor. There is a symbolic narrative on T-shaped pillar 43 in Structure D of Göbekli Tepe (Fig. 7) (Schmidt, 2006a). In this narrative, there is the depiction of a decapitated body while its phallus is erect, accompanied by certain animal depictions at the body of the pillar; and at the head of the pillar, a head is depicted to be rising upwards above a wing of a vulture. Under natural conditions, a person whose head is separated from his

body should not remain ithyphallic (Clare et al., 2019). In a culture with such an advanced symbolism, the depiction of the penis in this state must have had a symbolic meaning. While Clare et al. (2019, p. 117) associate this landscape with a scene of human sacrifice or take it as a sign of male virility and social dominance, two new interpretations are available when the phallus theme is centralized. First of all, on the basis of ancestral cult, the theme of the head should be representing the aspect of the ancestor/ancestors moving away from themselves, and the phallus, as an organ that is their *raison d'être* and as an organ “born” through their reproduction, should be representing what remains of the ancestor/ancestors. At the same time, the phalli of the ancestor can also be said to represent the embodiment of the social group that descended/gained existence from that ancestor. In other words, the T-shaped pillars (in my view, the personified phalli of the ancestors) also functioned like a cement that provided that group’s unity (Banning, 2011; Clare et al., 2019, p. 105; Jeunesse, 2020), all the while having a critical position in the mythological narrative. Due to the fact that the pillars in question are adorned with necklaces, belts and loincloths (Fig. 2), they must be the expression of the personification of the phallus of the ancestor. While in some pillars the level of personification is high, it is very low in others.⁶

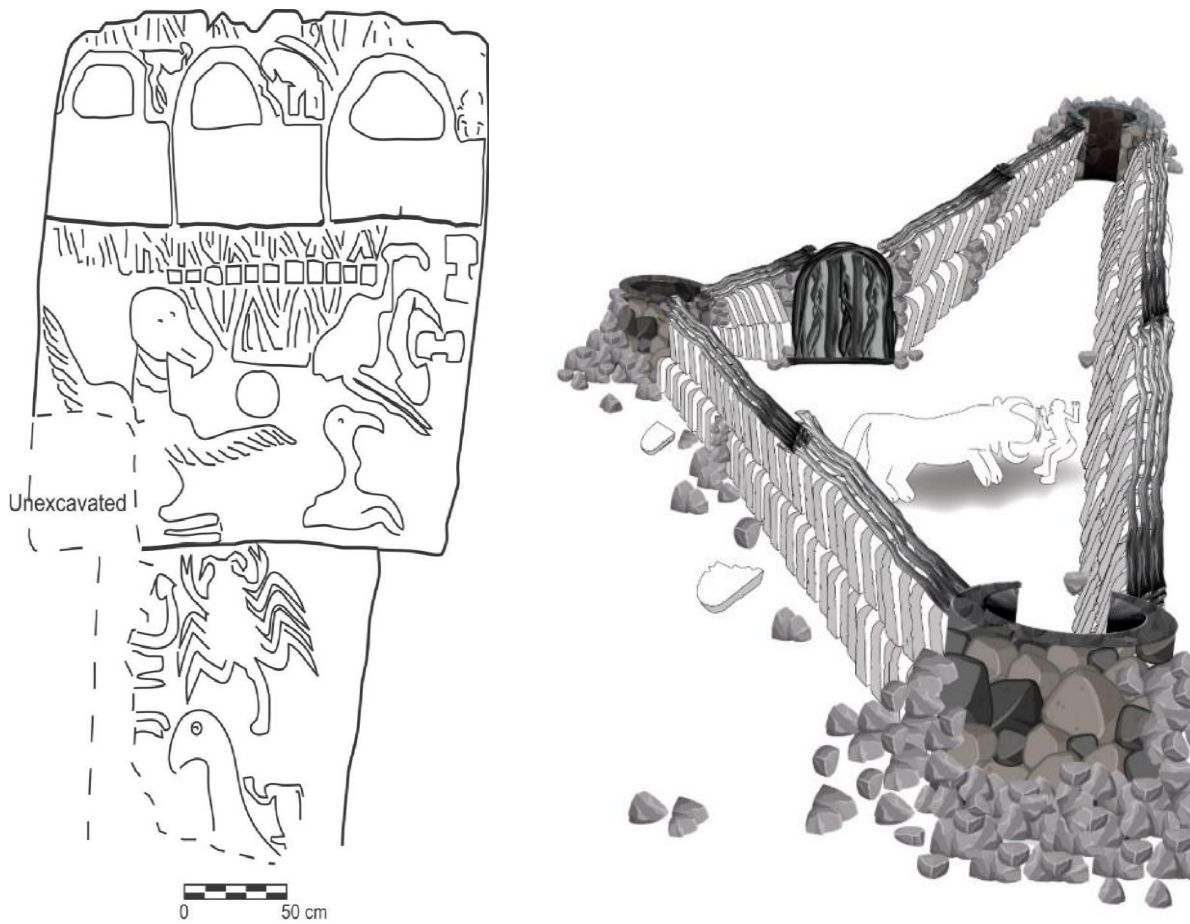
Fig 7. Left: Fig 5. The illustration of relief on pillar 43 in Structure D (Banning, 2011).

Right: (Dietrich et al., 2017, Pillar 43 in Enclosure D, © DAI, Photo K. Schmidt)

One of the most important proofs that supports this thesis is the pits at Göbekli Tepe and Karahan Tepe. These pits appear to have been opened on the floor of the “special structures” with T-shaped pillars, and then closed with terrazzo plaster (Karul, 2022a). On our last field trip with him, the head of the excavation of Karahan Tepe, Necmi Karul testified that they have recovered a piece of human bone from one of these pits dug during Neolithic period and covered with stone (Necmi Karul, personal interview). It is possible that these special structures represent the ancestor/ ancestors of this communal group. Therefore, this/these ancestor/ancestors could have exhumed from time to time for rituals.⁷ The discovery of the sub-floor burials of important people in these “special structures” further sheds light on the issue. This can also be interpreted as the personal integrity of the ancestor/ancestors is fragmented with death, and the parts began to exist in different “worlds”.

⁶ In one example regarding how the mechanism worked in reverse in Neolithic cultures, the male figure is equated with an erect phallus. In this sense, the rock drawings of the Baikal region have a phallic character. Male figures are depicted with an erect phallus (Hoppal, 2021, p. 56).

⁷ The possibility that with time, through certain rituals, some of the persons buried here could have been replaced with others (of higher importance) should not be ruled out.

Fig. 8. Left: Fig. 5. The illustration of relief on pillar 43 in structure D (Banning, 2011).

Right: The illustration of the enclosed area of the Sarpdere Entrapment Area to the South of Karahan Tepe (For Map See Çelik & Ayaz, 2022, Picture 1) with added illustration of the relief on the Sayburç wall.

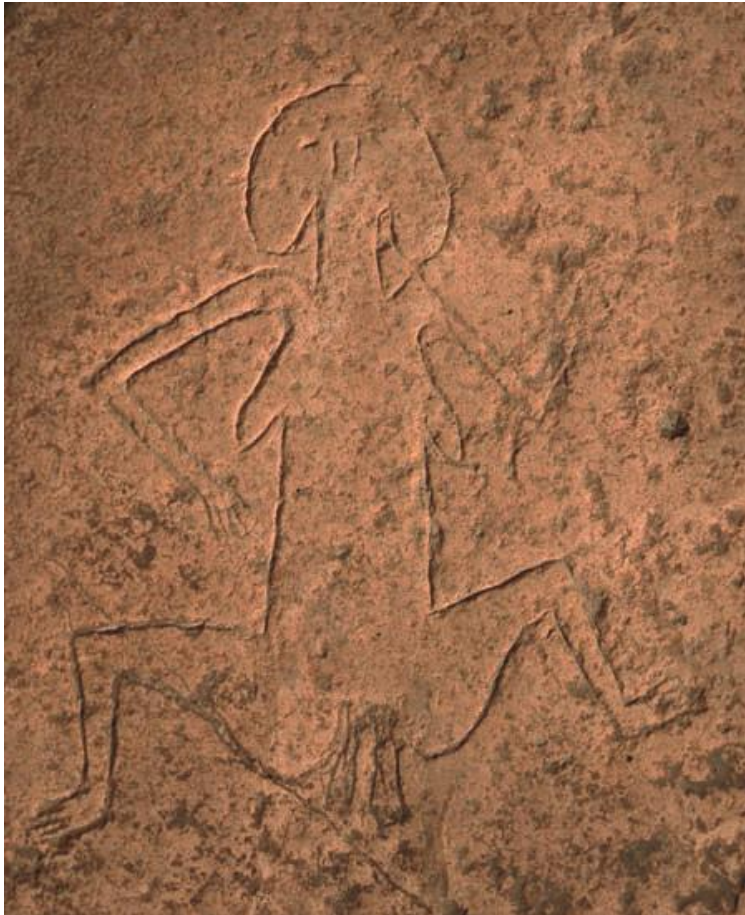
The second interpretation can be based on other data and symbols of this Neolithic cultural area. The dense animal entrapment areas in the vicinity of the Neolithic sites in the Göbekli Tepe Culture area, which have been neglected until now, provide a very critical piece of data for the interpretation of this culture. Judging by the robustness of these entrapment areas, it is possible to assume that powerful animals, such as wild oxen, were trapped there, where some of them were immediately hunted, while others were kept waiting (Çelik & Ayaz, 2022; Ayaz, 2023; Çelik & Tolon, 2018). In this context, the depiction on the wall at Sayburç evokes the image of an adolescent in an initiation rite that demands to fight a wild bull naked (Fig. 8, Fig. 9) (See Hoppal, 2021, p. 85). The narrative on the T-shaped pillar 43 in Structure D also suggests the possibility that the adolescents in such rituals might get killed by animals. Nevertheless, both of these interpretations allow for a narrative in which the personal integrity is fragmented by death. In addition, this can also imply that while a part of the body, the head, is taken to “another world” with psychopomp animals, the parts that remain, the body with a prominent phallus stay in “this world”.

Right next to the above mentioned depiction of the bull-facing human is the high relief of a human with a phallus, whose status seems to have been reinforced by the leopards standing next to that human (Fig. 9). This high relief must have represented the youth of the ancestors when they acquired their status (and thus, their critical place in the origin mythology as their phallus became functional). The reason for this must be related with the victory of the ancestors in the initiation rites that qualified them as important people, as in the examples from ethnography, in which those who are successful following hardships of an initiation rite can rise to leading positions in a society (Hoppal, 2021, p. 87). It is possible to evaluate similar human depictions in this cultural region in this context. The best examples of this can be seen in the Urfa Man at Yeni Mahalle, in the depiction with phallus at Sayburç, and in the statue that is missing a head, but with a phallus, at Harbetsuvan. They are naked except for their V-shaped mantle and their phalli are exaggerated in the depictions.

Fig. 9. The reliefs within the special structure AA at Sayburç (E. Özdoğan & Uludağ, 2022), (Photo: Bekir Köşker, *Journal of Archaeology and Art*, Back Cover Photo).

It is possible to claim that initiation rites that can be associated with phallus sculptures and depictions were performed in different manners in this Neolithic cultural region. However, just based on the scene depicted at Sayburç, it can be argued that these rituals were quite challenging. As in the initiation rites of especially Ancient Mesopotamia, these ordeals not only prepared a person for life and granted new status, but also acted as a purification process in which the evil demons hidden in the body of that person were expelled via blood, sweat and saliva flowing from that person's body during this demanding process (See Demirci, 2013, p. 51). As it will be discussed below, the inhabitants of Göbekli Tepe Culture might have also undergone an ontological transformation through a similar process. Hence, an adolescent who has successfully emerged from this ritual might have revealed that his penis is functional –indicating he has achieved his place in the ontological chain– with his first masturbation, again in accompaniment of rituals (for a similar interpretation of the Kilisik statue, See Hodder & Meskell, 2011, p. 238). In this context, considering that the only female depiction found in this cultural region possesses a pornographic character (See Schmidt, 2006b; Hodder & Meskell, 2011), the possibility that these depictions were used in male initiation rites gains weight (Fig. 10).

Fig. 10. (Schmidt, 2010, p. 246, Fig. 13. Göbekli Tepe, engraving of a female person from layer II (foto Dieter Johannes, DAI).

As Sütterlin & Eibl-Eibesfeldt (2013) state, cultural memory is the result of a very selective process, “[n]ot everything that happens finds its memorial form in stone or bronze” (p. 42). From this aspect, since the phallus theme in the Göbekli Tepe Culture had infused into a network of significance far beyond sexual motivations and had become one of the most important elements of the mythological narrative, it must have turned out to be such a common and central theme among the material tools for representation (See Milićević-Bradač, 2005, p. 188). Indeed, for Eliade (1991), sexuality (except for modernity) “has everywhere and always been a hierophany” –a manifestation of the sacred (p. 23). However, sexual themes have often interpreted as indicators of a fertility cult and an indication of male power (Hoppal, 2021, p. 56; Kramer, 2014, p. 295; Bottéro, 2020, p. 145). In the culture of Göbekli Tepe, the theme of the phallus can be said to have appeared as an important part of an aetiological myth in order to provide explanations for the existence of the persons themselves, alongside fertility and power.

Conclusion: An Attempt to Construct an Aetiological Mythos

There is a wide repertoire of depictions of humans grasping their phallus, and in this study, they are associated with initiation rites. However, while at some sites only a fraction of these depictions has survived (as at Nevalı Çori), at others they have been partially destroyed or their spatial context has been lost altogether (i.e. Yeni Mahalle statue, the Harbetsuvan statue, the statue with a phallus and a leopard on its back at Göbekli Tepe, and “the Totem Pole” at Göbekli Tepe). Nevertheless, there remains data that allows us to evaluate whether there existed an origin myth. In Ancient Mesopotamia, the special, divine knowledge was passed down from generation to generation. However, only those who were initiated could pass on this knowledge (Toorn, 2007, p. 26; Demirci, 2013, p. 15). In this study, I argue that the initiation rites in the Göbekli Tepe Culture were not just about the transfer/transformation of “knowledge” as it was in Ancient Mesopotamia, but about the transfer/transformation of “being”.

The critical question here is this: Which being was considered the origin while a person was taking their due place in the ontological order through initiation rites? The people of the Göbekli Tepe Culture seem to have have “mitigate[d] [the] shocking logic” by explaining their origins, or more precisely, from whence/how they came from via an origin myth based on an ancestor cult. And thus, a person whose penis became legitimately functional through initiation rites transforms into a link that connects with the chain of “being” formed by the chain of ancestors before that person. As in the case of Sayburç, given the fact that this ritual scene is associated with special structures that contain the phallic T-shaped pillars that possibly represent the remaining part of the ancestor in “this world,” this association must also have some meaning within this context. Based on Sayburç and Karahantepe, whose spatial context is relatively intact, it can be argued that taking due place in the ontological order might have occurred in special structures that hold the representations of the ancestor/ancestors in this world. However, there is also a confusing situation: animals accompany the anthropomorphic beings in these statues and depiction is associated with initiation rites. As a matter of fact, there are only animals in some scenes. This brings to mind the possibility that the ultimate origin, as in the case of “the Totem Pole” at Göbekli Tepe, was an animal –just it was among the Australian aborigines. However, in the wall depiction with a leopard at Sayburç, in the statue with a phallus and a leopard on its back at Göbekli Tepe (Clare et al., 2019, p. 11) and in the composite sculptures with leopards at Karahantepe (Karul, 2022a, p. 5), the leopard seems to have taken on the role of a guardian/psychopomp animal accompanying the transformation, rather than being the originating entity. Nevertheless, as it was in the narratives of the leopard at Çatalhöyük (Hodder, 2006), the leopard is not the sole protagonist of such rituals. Considering the composite sculptures at Göbekli Tepe and Nevalı Çori (Schmidt, 2006b), other animals might have also accompanied this transfer/journey/transformation.

In this narrative, when the animals are placed into a secondary position as guardians/psychopomps, it might be argued that the anthropomorphic being holding a phallus originated/sprung from another anthropomorphic being and that there is a hierarchy of existence among these two anthropomorphic beings. It would be best to repeat that there exists a hierarchy among these anthropomorphic beings (or composite statues that have anthropomorphic themes) that have similar appearances. This hierarchy can be said to extend from the nearest known point of origin to the most obscure and distant fictional origin. The two best examples that give the impression that one thing is born out/product of/descended from the other are the “totem pole” at Göbekli Tepe and the Kilisik statue (Fig.11). The totem pole found at Göbekli Tepe has an animal standing on the very top, above two human heads, one of which is partially destroyed. The bottom-head gives the impression that it is holding the phallus of the body (See also Köksal-Schmidt & Schmidt, 2010) –a recurring theme in the Göbekli Tepe Culture. Similarly, the Kilisik statue is the depiction of a man holding the head of a man who, in turn, is holding the phallus⁸.

Despite the differences between these two findings, it is possible to observe a pattern: the lowest and relatively smallest human depictions seem to be holding their phallus, giving the impression that these persons with phallus are given existence

⁸ According to Hodder and Meskell (2011, 238), the socket on the underside of the Kilisik statue must have been made for a removable phallus.

by those holding these persons' heads. Therefore, it is possible to claim that there is an aetiological link in these human depictions, formed between the beings above and the person below holding phallus. Here, it can be said that the anthropomorphic being that grasps its phallus, through an initiation rite and possibly accompanied by a shamanic experience, is in a process of inheriting the ontological legacy from the previous closest ancestor.

It is possible to claim that when the humans of this period were asked “Where do I come from?”, they replied with the answer, “From the phallus of my ancestor.” However, it is possible to understand from the totem pole and the Kilisik statue that they did not cut this chain of causality at the first ancestor. It can be inferred from the totem pole that they trace back in mythological order to two anthropomorphic entities: from the head holding phallus, which came from the loins of the head above it, which seemingly descends from the animal holding its head (Köksal-Schmidt & Schmidt, 2010). In this context, the totem pole in question can be considered as a sort of “genealogy tree”. Consequently, the figure at the bottom, the head figure holding the phallus must represent the closest generation of ancestors.

Fig. 11. Left: A “totem pole” from Göbekli Tepe, excavated in October 2010 (Photo: Nico Becker, DAI, Schmidt, 2010).

Right: The forefront of the Kilisik statue: A phallus considered to be attached to the socket during certain rituals has not reached the present (Notroff, 2019, Images: Archäologisches Museum der WWU Münster, CC BY-NC-SA 4).

The next question is where this causality ends. In Ancient Mesopotamian mythology, the ultimate source of humans was the divine beings in the sky. As mentioned above, for Australian natives, in most cases, the ultimate source would end up with an animal. For the time being, the chain of causality can be limited to real and/or imaginary persons whose status are enhanced with certain animal motifs, based on the Kilisik statue and the “totem pole” at Göbekli Tepe.

Acknowledgments

I am grateful to Ian Hodder, Bahattin Çelik, Jens Notroff and Kürşat Demirci, who provided support throughout this study in various ways. I would also like to acknowledge the extensive support of the excavation coordinators, Necmi Karul, Fatma Şahin, Emre Güldoğan and Eylem Özdoğan, who devoted time and effort to accompany us in the excavation sites that were within the scope of a project. I am also grateful to Kadir Yiğit Us and Mehmet Masatoğlu for proofreading the manuscript in English.

References

- Ayaz, O., Çelik, B., & Çakmak, F. (2022). "Status Society": Sociological thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe in the context of social stratification. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(56), 122-142. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.1186376>
- Ayaz, O. (2023). "An alternative view on animalsymbolism in The Göbekli Tepe Neolithic cultural region in the light of new data (GöbekliTepe, Sayburç)". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (33): 365-383. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1252928>
- Becker, N., Dietrich, O., Götzelt, T., Köksal-Schmidt, Ç., Notroff, J., & Schmidt, K. (2012). Materialien zur Deutung der zentralen Pfeilerpaare des Göbekli Tepe und weiterer Orte des obermesopotamischen Frühneolithikums. *Zeitschrift für Orient-Archäologie*, 5, 14-43.
- Banning, E. B. (2011). So Fair a House Göbekli Tepe and the Identification of Temples in the Pre-Pottery Neolithic of the Near East. *Current Anthropology*, 52(5), 619-660. <https://doi.org/10.1086/661207>
- Berger, P. L. (2011). *The sacred canopy elements of a sociological theory of religion*. Open Road Media. (Original work published 1966).
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The social construction of reality*. Penguin Books. (Original work published 1966).
- Bottéro, J. (2020). *Mezopotamya yazı, akıl ve tanrılar* (6th ed.).(M. E. Özcan & A. Er, Trans.). Dost Kitabevi. (Original work published 1987).
- Clare, L. (2020). Göbekli Tepe, Turkey. A brief summary of research at a new World Heritage Site (2015– 2019). *e-Forschungsberichte*, 2, 81-88. <https://doi.org/10.34780/efb.v0i2.1012>
- Clare, L., Dietrich, O., Gresky, J., Notroff, J., Peters, J., & Pöllath, N. Ritual Practices and Conflict Mitigation at Early Neolithic Körktik Site and Göbekli Tepe, Upper Mesopotamia. In I. Hodder (Ed.), *Violence and the Sacred in the Ancient Near East: Girardian Conversations at Çatalhöyük* (pp. 96-128). Cambridge University Press.
- Clare, L., & Kinzel, M. (2020). Response to comments by Ian Hodder and Christian Jeunesse with notes on a potential Upper Mesopotamian "Late PPNA Hunter-Crisis". In G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity* (pp. 61-68). Oxbow Books.
- Çelik, B. (2000). An Early Neolithic settlement in the center of Şanlıurfa, Turkey. *Neo-Lithics*, 2(3), 4-6.
- Çelik, B. A new Pre-Pottery Neolithic site in Southeastern Turkey: Ayanlar Höyük (Gre Hut). *Documenta Praehistorica XLIV*, 44, 360-367. <https://doi.org/10.4312/dp.44.22>
- Çelik, B. (2019). Neolithic Dönem kült merkezi: Harbetsuvan Tepesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(43), 24-38. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.590720>
- Çelik, B., & Ayaz, O. (2022). Rise of Göbekli Tepe culture: "Hunting ground economy" and the Role of speculative "Knowledge". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(56), 143-160. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.1189781>
- Çelik, B., & Tolon, K. (2018). Şanlıurfa'dan Neolitik Dönem tuzak alanları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (1)37, 28-36. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.401311>
- Demirci, K. (2013). *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*. Ayışığı Kitapları.
- Dietrich, O., Dietrich, L., & Notroff, J. (2019). Anthropomorphic imagery at Göbekli Tepe. In J. Becker, C. Beuger, & B. Müller-Neuhof (Ed.), *Human Iconography and Symbolic Meaning in Near Eastern Prehistory* (pp. 151-166). Harrassowitz Verlag.
- Dietrich, O., Heun, M., Notroff, J., Schmidt, K., & Zarnkow, M. (2012). The role of cult and feasting in the emergence of Neolithic communities. New evidence from Gobekli Tepe, south-eastern Turkey. *Antiquity*, 86(333), 674-695. <https://doi.org/10.1017/S0003598X00047840>

- Dietrich, O., Notroff, J., & Dietrich, L. (2018). Masks and masquerade in the Early Neolithic: A view from Upper Mesopotamia. *Time and Mind*, 11(1), 3-21. [10.1080/1751696X.2018.1433354](https://doi.org/10.1080/1751696X.2018.1433354)
- Dietrich, O., Notroff, J., & Schmidt, K. (2017). Feasting, social complexity, and the emergence of the early neolithic of Upper Mesopotamia: A view from Göbekli Tepe. In R. J. Chacon & R. G. Mendoza (Ed.), *Feast, Famine or Fighting? Multiple Pathways to Social Complexity* (pp. 91-132). Springer Nature.
- Durkheim, E. (2008). *The elementary forms of religious life* (C. Cosman, Trans.). Oxford University Press. (Original work published 1912).
- Eliade, M. (1991). *Images and symbols* (P. Mairet, Trans.). Princeton University Press. (Original work published 1952).
- Finlayson, B. (2014). Houses of the holy: The evolution of ritual buildings. In B. Finlayson & C. Makarewicz (Ed.), *Settlement, Survey, and Stone. Essays on near eastern prehistory in Honour of Gary Rollefson* (pp. 133-143). Oriente.
- Gadamer, H.-G. (2006). *Truth and method* (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans.; Second). Continuum. (Original work published 1975).
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of cultures*. Basic Book. (Original work published 1973).
- Güler, G., Çelik, B., & Güler, M. (2013). New Pre-Pottery Neolithic sites and cult centres in the Urfa Region. *Documenta Praehistorica XXXVII*, 40(1), 291-304. [10.4312/dp.40.23](https://doi.org/10.4312/dp.40.23)
- Hodder, I. (2006). *The Leopard's tale: Revealing the mysteries of Çatalhöyük*. Thames and Hudson.
- Hodder, I., & Meskell, L. (2011). A "Curious and sometimes a trifle macabre artistry" Some aspects of symbolism in neolithic Turkey. *Current Anthropology*, 52(2), 235-263. [10.1086/659250](https://doi.org/10.1086/659250)
- Hooke, S. H. (1963). *Middle Eastern Mythology*. Penguin Books.
- Hoppal, M. (2021). *Şamanlar ve semboller kaya resmi ve göstergebilim* (6. Baskı). (F. Sel, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (Original work published 2013).
- Insoll, T. (2004). *Archaeology, religion and ritual*. Routledge.
- Jeunesse, C. (2020). Elite houses or specialised buildings? Some comments about the special buildings of Göbekli Tepe in relation to chapters 2 and 3. In G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity* (pp. 53-56). Oxbow Books.
- Kafafi, Z. (2010). Clans, gods and temples at the LPPNB 'Ain Ghazal. In M. Benz (Ed.), *The Principle of Sharing. Segregation and Construction of Social Identities at the Transition from Foraging to Farming* (pp. 301-312). ex oriente.
- Karul, N. (2021). Buried buildings at Pre-Pottery Neolithic Karahantepe. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 82, 18-31.
- Karul, N. (2022a). Karahantepe çalışmalarına genel bir bakış. *Arkeoloji ve Sanat*, 169, 1-8.
- Karul, N. (2022b). Şanlıurfa Neolitik Çağ Araştırmaları projesi: Taş Tepeler. *Arkeoloji ve Sanat*, 169, VII-XIV.
- Kinzel, M., & Clare, L. (2020). Monumental—compared to what? A perspective from Göbekli Tepe. In G. Anne Birgitte, L. Sørensen, A. Teather, & C. Valera (Ed.), *Monumentalising Life In The Neolithic Narratives Of Change And Continuity* (pp. 29-48). Oxbow Books.
- Köksal-Schmidt, Ç., & Schmidt, K. (2010). The Göbekli Tepe "Totem Pole". A First discussion of an autumn 2010 discovery (PPN, Southeastern Turkey). *Neo-Lithics*, 1/10, 74-76.
- Kramer, S. N. K. (2014). *Tarih Sümer'de başlar* (H. Koyukan, Çev.). Kabalıcı Yayıncılık. (Original work published 1981).
- Lévi-Strauss, C. (2013). *Mit ve anlam* (G. Y. Demir, Çev.). İthaki. (Original work published 1978).

Milićević- Bradač, M. (2005). The transfer of symbol and meaning: The case of the “horns of consecration”. *Documenta Praehistorica XXXVII*, 32, 187-196. [10.4312/dp.32.14](https://doi.org/10.4312/dp.32.14)

Mithen, S., Finlayson, B., & Shaffrey, R. (2005). Sexual symbolism in the Early Neolithic of the Southern Levant: Pestles and mortars from WF16. *Documenta Praehistorica XXXII*, 32, 103-110. [10.4312/dp.32.6](https://doi.org/10.4312/dp.32.6)

Morsch, M. G. F. (2002). Magic Figurines? Some remarks about the clay objects of Nevalı Çori. In H. G. K.Gebel, B. D. Hermansen ve J. C. Hoffmann (Ed.), *Magic practices and ritual in the Near Eastern Neolithic* (145-162. pp.). Berlin

Notroff, J. (2019, March 20). A rather odd figure: The so-called Kilisik Sculpture from Adıyaman, Turkey. *TEPE TELEGRAMS From the Göbekli Tepe Research Project*. <https://www.dainst.blog/the-tepe-telegrams/2019/03/20/a-rather-odd-figure-the-so-called-kilisik-sculpture-from-adiyaman-turkey/>

Özdoğan, E. (2022). The Sayburç reliefs: A narrative scene from the Neolithic. *Antiquity*, 96(390), 1599-1605. <https://doi.org/10.15184/aqy.2022.125>

Özdoğan, E., & Uludağ, C. (2022). Sayburç: Şanlıurfa’da yeni bir Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimi. *Arkeoloji ve Sanat*, 169, 9-24.

Özdoğan, M. (2003). *Güneydoğu Anadolu’nun kültür tarihindeki yerine farklı bir bakış*. Tübitak Matbaası.

Peters, J., Schmidt, K., Dietrich, L., Dietrich, O., Pöllath, N., Kinzel, M., & Clare, L. (2020). Göbekli Tepe: Agriculture and domestication. In C. Smith (Ed.), *Encyclopedia of Global Archaeology* (pp. 4607-4618). Springer.

Rudebeck, E. (2000). *Tilling nature harvesting culture exploring images of the human being in the transition to agriculture: C. Acta Archaeologica Lundensia 32*. Almqvist & Wiksell.

Schmidt, Klaus. (2006a). “Animals and a headless man at Göbekli Tepe”. *Neo-Lithics 2*(06):38-40.

Schmidt, K. (2006b). *Sie bauten die ersten Tempel Das rätselhafte Heiligtum am Göbekli Tepe*. Verlag C.H.Beck oHG.

Schmidt, K. (2010). Göbekli Tepe – the Stone Age Sanctuaries. New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs. *Documenta Praehistorica XXXVII*, 37, 239-256.

Sütterlin, C., & Eibl-Eibesfeldt, I. (2013). Human cultural defense: Means and monuments of ensuring collective territory. *Neo-Lithics*, 13(2), 42-48. [10.4312/dp.37.21](https://doi.org/10.4312/dp.37.21)

Toorn, K. V. (2007). Why Wisdom became a secret. In R. Clifford (Ed.), *Wisdom Literature in Mesopotamia and Israel* (pp. 21-29). Atlanta.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kuralaözen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Attitude-To-Process Model, Social Network, Social Trust and Shared Goals In Organizational Knowledge Sharing: Empirical Evidence From Pakistan

Örgütsel Bilgi Paylaşımında Sürece Yönelik Tutum Modeli, Sosyal Ağ, Sosyal Güven ve Paylaşılan Hedefler: Pakistan'dan Ampirik Kanıt

Rabia Ishrat

Assistant Professor, Department of Business Administration, Sarhad University of Science & IT Peshawar, Pakistan

0000-0002-0376-2081 | rabia.ba@suit.edu.pk

Wali Rahman

Associate Professor, Department of Business Administration, Sarhad University of Science & IT Peshawar, Pakistan

0000-0003-2511-2730 | wali.ba@suit.edu.pk

Zekeriya Nas

Assistant Professor, Van Yuzuncu Yil University, Van, Türkiye

0000-0003-2589-4795 | zekeriyanas@yyu.edu.tr

Haji Rahman

Assistant Professor, University of Buner, Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan

0000-0001-7853-9522 | haji616@yahoo.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Istrat, R., Rahman, W., Nas, Z., and Rahman, H. (2023). Attitude-To-Process Model, Social Network, Social Trust and Shared Goals in Organizational Knowledge Sharing: Empirical Evidence From Pakistan. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 209-223

Istrat, R., Rahman, W., Nas, Z., and Rahman, H. (2023). Örgütsel Bilgi Paylaşımında Sürece Yönelik Tutum Modeli, Sosyal Ağ, Sosyal Güven ve Paylaşılan Hedefler: Pakistan'dan Ampirik Kanıt. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 209-223

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 13 January/Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 22 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 209-223

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Rabia Ishrat - Wali Rahman - Zekeriya Nas - Haji Rahman).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstract

This paper conceptualizes the theory-of-reasoned-action and attitude-to-behavior process model and integrates them into previous research. The target is to see whether social capital has any significant role in sharing of knowledge in organizations. To achieve the purpose, the researchers empirically tested 11 hypotheses (nine were put to validation as these hypotheses have already been tested in other settings while two were put to test for the first time) by employing confirmatory factor analysis as a statistical technique. Data for the study were collected from 114 faculty members of two universities in Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan. The results validated the majority (8 out of the 9) of the previously tested hypotheses and evidence of the significant contribution of social networks and shared goals on an employee's willingness of sharing knowledge. However, social trust has shown a significant contribution in the reverse direction which is very interesting and needs further in-depth exploration. Similarly, hypotheses 10 and 11, which were put to test for the first time, were not supported by the empirical data. As a whole, the results of this study warrant organizations that knowledge sharing is indisputable for remaining viable in the market. The results have also made this evident that employees are willing to share knowledge if organizations provide a more conducive atmosphere to affect knowledge sharing. The results also challenge the absoluteness of trust and demand organizations that could have negative results as well. The results have practical as well as theoretical implications. The study has some limitations as well.

Keywords

Attitude-to-process model, knowledge sharing, shared goals, social capital, social trust

Öz

Bu makale, düşünceyle eylem teorisi ve tutum-davranış süreç modelini kavramsallaştırmakta ve önceki araştırmalarla entegre etmektedir. Buradaki amaç, sosyal sermayenin organizasyonlardaki bilgi paylaşımında önemli bir rol oynayıp oynamadığını görmektir. Bu amaca ulaşmak için, doğrulayıcı faktör analizi gibi istatistiksel bir teknik kullanarak 11 hipotez deneysel olarak test edildi. Bu hipotezlerden dokuzu daha önce farklı ortamlarda test edildiği için doğrulama amacıyla test edilirken, ikisi ilk kez test edilmiştir. Çalışmanın verileri, Pakistan'ın Khyber Pakhtunkhwa bölgesindeki iki üniversitenin 114 öğretim üyesinden toplanmıştır.

Sonuçlar, daha önce test edilen hipotezlerin çoğunluğunu (9'un 8'i) doğrulanmış ve sosyal ağların ve ortak hedeflerin bir çalışanın bilgi paylaşma isteği üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, sosyal güvenin ters yönde önemli bir katkı sağladığı ilginç bir bulgu ortaya çıkmış ve daha derinlemesine araştırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Aynı şekilde, ilk kez test edilen 10. ve 11. hipotezler, deneysel veriler tarafından desteklenmemiştir. Genel olarak, bu çalışmanın sonuçları, organizasyonların pazarda varlıklarını sürdürebilmeleri için bilgi paylaşımının tartışılmaz derecede önemli olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, çalışanların bilgi paylaşma isteği, organizasyonların daha uygun bir ortam sağlaması durumunda artış göstereceğini ortaya koymuştur. Sonuçlar ayrıca güvenin mutlaklığını sorgulamakta ve organizasyonlardan olumsuz sonuçlar da beklenmesini talep etmektedir. Bu sonuçların hem pratik hem de teorik önemi bulunmaktadır. Çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Süreç Yönelik Tutum Modeli, Bilgi Paylaşımı, Paylaşılan Hedefler, Sosyal Sermaye, Sosyal Güven

Introduction

The critical role of knowledge in the economies of developed and industrialized countries over the past decades is an evident fact that has been duly recognized. Notwithstanding, there is still a need to think over new ways of managing knowledge for the sustainable development of organizations (Lee, 2018; Mohajan, 2019). In this search, it has been observed that there is an evident fact that these economies have shifted their dependence from natural resources to intellectual resources (Omotayo, 2015). There is a need that the developing economies should also affect this change from just recognizing the theory to the application of the theory. Organizations have been endeavoring to affect this shift. However, researchers (e.g., Vines, Jones, & McCarthy, 2015) believe that this shift is a major challenge for almost all organizations. They are struggling for finding ways to manage their organizational knowledge. Success on this front has become a question of competitive advantage for any organization (Lin, 2007). To be more precise, this race of knowledge management has remained a vital concern for organizations. The most common manifestations of knowledge in organizations are: what knowledge they have; how they utilize their existing knowledge; and how fast they are capable of creating something new. It is the very central role of knowledge management (Lee, 2018) that enables organizations to effectively and efficiently utilize their resources. For this, organizations need to search for several critical initiatives that help them in accruing the potential benefits of knowledge management. This necessitates the need for understanding the core processes of KM and the capabilities required for making those processes productive. The four core and commonly researched processes are: how knowledge is acquired, created, stored, and how it is practically applied in the organization (Aujiprapongpan, Vadhanasindhu, Chandrachai, & Cooperat, 2010). These four processes are interlinked and help organizations in achieving their goals and objectives. Easy to say but a very challenging task for organizations to properly manage the existing knowledge in such a way that it may engender the creation of new knowledge (Lin, 2007). Researchers (e.g., Zboralski, 2009) contend that the role of the workforce is critical in cherishing and improving upon the exiting learning and its respective sharing in organizations.

The ability of an organization to leverage its knowledge effectively depends heavily on the people of the organization who actually create, share, and use the knowledge (Ipe, 2003, p. 341). There is a need of strengthening this ability for which the organization has to develop and promote the required behaviors (Chow & Chan, 2008). To start with an organization is required to focus on bolstering active and effective interactions within the workforce by encouraging employing diverse techniques to enable the workforce to convert knowledge of individual into knowledge an organization (Ardichvili, Maurer, Li, Wentling, & Stuedemann, 2006). However, it has been observed that here employers believe that technology will help them in this regard. Researchers (e.g., McInerney & Mohr, 2007) contend that this is a fallacious approach. Technology is not supposed to serve this soft and delicate purpose. To be more precise, it is the human relationship of promoting learning and sharing of information. Here it is highly imperative for organizations to note that it is motivation which could encourage employees to partake in this activity of information sharing. Undertaking such activities are highly critical because researchers (Du Plessis, 2007; Mohajan, 2019) have empirically found that employees are generally reluctant to share their knowledge as they believe that it is their individual property.

Researchers (e.g., Ardichvili, et al., 2006; Ho, 2009; Riege, 2005; Yu & Chu, 2007) have widely acclaimed not only the importance of knowledge sharing but also its complexity, the barriers that hinder it and factors that facilitate it (Nadason, Saad, & Ahmi, 2017). To look at this phenomenon, the extant literature carries two commonly known theories— resource-based theory (RBT) and knowledge-based view of the firm (KBV). Within these theories, there are some commonly known factors that the researchers have identified which include organizational culture, information technology, role and support of top management, employees' motivation, and the structure of an organization (Ardichvili, et al., 2006; Chen & Hung, 2010). Notwithstanding, one needs to acknowledge the fact that these factors prove ineffective if there is a lack of strong social relationships within the workforce (McInerney & Mohr, 2007; Rouse, 2015). From this, it is very easy to connote that both the theoretical approaches appear more mechanical to explain the phenomenon. There is a need for psycho-analysis of exploring employees' willingness towards knowledge sharing. To study this willingness and its possible linkage with the support of management, a number of studies (e.g., Chow & Chan, 2008) have researched the theory-of-reasoned-action (TRA). In such studies researchers have concluded that it is not only the extrinsic factors (like rewards, organizational culture, etc.) it is the high levels of social capital that make the difference. Researchers (Chow & Chan, 2008) have empirically looked into these factors to see the intensity and role that they play in knowledge sharing. But taking a close view of these studies, it becomes evident that these studies have relative cultural perspectives as they have been empirically tested locally. There is a need of validating their findings to see as to what extent these findings have values across the cultural boundaries. The authors believe that these studies have been carried in cultures which are individualistic, their validation in collectivist cultures

(Hofstede, 1980) will be of great value. Besides, the authors believe that an employee's behaviour is not always directed by one particular explanation (here the theory of reasoned action), it could be coupled by another behavioral process i.e., an employee's attitude which is termed as attitude to process model.

The review of the extant literature exhibits that organizations have been found showing their willingness to adopt a number of critical initiatives that help them in achieving organizational goals and objectives through knowledge management. However, before implementing any initiative, organizations need to be confident about the proper management of the existing knowledge in such a way that it may engender the creation of new knowledge and its sharing within organizations (Michailova & Minbaeva, 2012). This means there is a need for some integrated approach that encompasses all the critical aspects of KM. This research is an effort in that direction. It would be an effort of empirically validating previous findings (Chow & Chan, 2008) and conceptually integrating attitude to process model in the decision making process. At the same time, the study would also empirically test that integration as well to see how knowledge is shared or supposed to be shared in organizations.

The expected outcomes from this research are: an integrated approach to the critical aspects of the knowledge management domain; it would help in identifying sources of knowledge and basic activities of knowledge management which, in turn, may intensify the understanding of implicit and explicit knowledge transfer process. As knowledge is part of wealth and power, it is not shared the way organizations wish. What organizations need is to understand the social capital of their employees, organizational requirements, and the sociology of the environment. The crux of the matter is that organizations need to understand all the dimensions of the sharing of the knowledge and should provide an enabling environment to the workforce where they have the opportunities to share their knowledge.

Theoretical and conceptual background

There is a very close inter-relationship between attitudes and is a central theme in persuasion research. The assumption in this relationship is: a person's behavior is the product of her/his attitude and the shift in the latter can predict the shift in the former. There are two common theoretical models that provide an explanation for this prediction. These models are the attitude-to-process model and theory-of-reasoned action. The former, postulated by Ajzen and Fishbein (1969), purports that what humans do is the direct outcome of their thoughtful planning. Putting it in other words, it can be said that the theory talks about the predictive nature of human decisions in organizations (Southey, 2011). While the latter expounds that human activity is an extemporaneous response to the situation that one finds her/himself in. To explain the relationship of human attitude with subsequent action, one needs to take into consideration four factors. These are: specificity, person, situation, and attitude. It has also to be kept in mind that it is the quality of each factor that explains the quality of the predictivity of a person's action. However, one has to note that these factors are further affected by the cultural dimension of the individual (Hofstede, 1980). This means that individuals of the individualistic culture will be under the influence of the former model while those of the collectivist culture will be under the influence of the latter model.

Literature Review

"Knowledge is a powerful source of organizations" (Mohajan, 2019, p. 52) and is considered a critical organizational resource (Lee, 2018). It is a key strategic asset that by its very nature is the exclusive property of an individual and resides in the mind (implicit knowledge) of an individual and has many manifestations in different social contexts (Fernie, Green, Weller, & Newcombe, 2003). It has always been a herculean task for organizations to provide opportunities to their workforce to create knowledge and then to motivate them to share it (Ipe, 2003). Researchers have identified four factors that are instrumental in KS. They are: the knowledge itself, willingness of the person concerned, the opportunities available for such sharing, and culture. Besides, this implicit knowledge, it could be explicit as well. Researchers (e.g., Nonaka, 1991) believe that the latter is easy for organization to communicate as it is formal and more systematic as compared to the former one, and the organization can create a "common cognitive ground" among employees and can enable them to share their latent knowledge. An organization needs to focus on both as they supplement and complement each other.

Knowledge sharing and social capital

Social capital has an important role in constructive interactions in organizations (Coleman, 1988; Okoli & Oh, 2007). According to Nahapiet and Ghosha (1998), it is "the sum of the actual and potential resources embedded within, available through, and derived from the network of relationships possessed by an individual or social unit" (p. 243). For some researchers (e.g., Chiu, Hsu, & Wang, 2006) the role of social capital is very critical in interpersonal in this domain. Keeping

this in mind, some researchers (e.g., Willem & Scarbrough, 2006) warn managers that this can engender some sort of negative organizational politics which can, consequently, affect social capital which may further affect her/his behavior towards knowledge-sharing. That is why there is a dire to delve deep to an improved understanding of these interlinked concepts and their cumulative effects on an employee's behavior of knowledge sharing in an organization.

Social capital is considered an instrumental factor in knowledge sharing through two approaches—a) the emergent approach, and b) the engineering approach (Van den Hooff & Huysman, 2009). Accordingly, the former approach gives weightage to social capital in the process of knowledge sharing. While the latter approach is management-oriented which means that management is tasked to facilitate knowledge sharing. For them, it is not possible to compartmentalize these two approaches and that each approach has its respective role in knowledge sharing in organizations.

Researchers (e.g., Chow & Chan, 2008) have explained the social capital of an organization in three dimensions/aspects. These are: structural, relational, and cognitive. The first aspect/dimension looks at communication systems, organizational network relations, and power hierarchy; the relational aspect looks at the quality of trust among employees when they interact; and the cognitive aspect “refers to resources increasing understanding between parties” (Chow & Chan, 2008, p. 459). To empirically look into these factors researchers Chow and Chan (2008) have looked at the three social factors to represent the three dimensions of social capital with “network configuration” renamed as “social network” and “trust” as “social trust” and “shared goals” (p. 459). This current study would be an empirical study to test these relationships in the light of cultural differences through attitude-to- processes model.

Theory of reasoned action (TRA)

This theory explains how and why an individual acts (Ajzen & Fishbein, 1969, 1977; Fishbein & Ajzen 2010). The theory has engaged the attention of various researchers. This theory posits that attitudes, through conscious thought and deliberation, guide the influence of an individual's attitudes and specific courses of action (Fazio & Roskos-Ewoldsen, 2005, p. 53). This relatively simple theory helps in identifying the most important determinant (a person's intention) of any behavior (Cooke & French, 2008; Silverman & Lim, 2016). The theory is well supported in the literature and has wide acceptability as it includes social norms, a construct not provided in other theories. That is why the theory has commonly been employed to explain diverse problems related to voting, health, and financial behavior (Ellis & Helaire, 2020). The limitation of the theory is that it explains only an individual's volitional behavior while providing no explanation for behavior when a person is in the grip of emotions, or when behaves spontaneously or habitually. Besides, it is also lacking in providing an explanation for actions that occurs in response to unique opportunities and situations where cooperation is required (Hale, Householder, & Greene, 2002). Though the theory does not cover behavior under all circumstances, it is sufficient to explain the relationship between attitude and. According to this theory, volitional behavior can easily be predicted from attitude. As human attitude is subject to change and development, which could be affected by organizational culture and environment, and which has bearing on affecting knowledge sharing, the theory holds merit.

Attitude-to-process model

This model explains an individual's spontaneous behavior. The theory explains that when individuals merely observe an attitude object, they spontaneously access their attitudes from memory. In the subject process there are a lot of situational factors, personality variables, and attitudinal qualities that are considered consistent (Fazio, Powell, & Williams, 1989; Fazio & Roskos-Ewoldsen, 2005). According to this model “attitudes can guide a person's behaviour even when the person does not actively reflect and deliberate about the attitude” (Fazio & Roskos-Ewoldsen, 2005, p. 53). In such situations, the determiner of individuals' behavior could be the individualistic definition of the specific event. This definition has two parts: a) an individual's knowledge of the situation; and b) that individual's perceptions of the attitude object in that very situation.

This theory has some bearing on knowledge sharing in organizations. While individuals cannot be kept bound to act always with deliberation/consciousness (theory of reasoned action), there happen to be situations where individuals spontaneously access their attitudes from memory and act accordingly (attitude-to- process model). Now, if there are opportunities for knowledge sharing in the former, the latter, operating within the same parameters of social capital, could also have the potential for knowledge sharing. There may be differences in degrees, one cannot negate their collective influence, keeping in mind their corresponding ratio of operation, in an organization.

Hypotheses Development

The current study is an effort to integrate these two theories into one model (Figure 1). In an association, staffs act together with one another and improve interactions among them with varying degrees influenced by the structure of the organization, relationships among employees, and their respective cognitive skills (Nahapiet & Ghoshal, 1998). Individuals have been found employing their social networks (the ability of people to communicate with others) to gain knowledge (Nadason et al., 2017). These social networks are used for knowledge sharing for both intra-firms, and inter-firms by taking part in formal and informal meetings, dialogs (Lee et al., 2016). To empirically test these dimensions, researchers (Chow & Chan, 2008) hypothesizing these relationships. As the intensity of this interaction depends on the structure of the organization, Rouse (2015) contends that it is social networking that is instrumental in expanding any business. It is through social contacts that individuals make and make new connections. The current study would employ the hypothesis tested by Chow and Chan (2008) and replicate it in a new context. The main concept of the hypothesis is that employees who have a close relationship (social networking) are more prone to share their ideas and resources. The researchers put the following hypothesis for validation:

H1. The larger the social network among the members of the organization, the more favorable the attitude towards knowledge sharing will be.

Knowledge sharing is mostly subjective. Therefore, subjective norms have a vital role. Because these norms reflect an individual's perception regarding their respective ability of reaching those goals with the product (Salgues, 2016). These norms are the beliefs that a particular behavior will be approved or disapproved by some notables. This behavior is the product of the perceived social pressure and compels the individual to move in line with those people's views. As such these norms turned to be the outcome of an individual's social and environmental surroundings and a person's perceived control over the behavior. Resultantly, one can conclude that individuals having a positive attitude and positive subjective norms will exhibit strong control and increase the likelihood of intentions governing changes in behavior. Keeping this in mind, one can claim that an employee having a more extensive social network in the organization would be more prone to share knowledge due to the greater social pressure. In simple parlance, members of an organization enjoying good social relations have high expectations as social reciprocation. Thus, according to Chow and Chan (2008) employees connected through social networks will be more prone to share their knowledge with one another. This study would again replicate their hypothesis. The hypothesis is:

H2. The wider the social network among the members of an organization, the more favorable will be the subjective norms for knowledge sharing.

In social and organizational relationships trust plays a vital role in bonding people. Trust is considered essential in the workplace for knowledge sharing because in an atmosphere of mistrust employees will not share knowledge (Fauzi, et al., 2018, Jolae, et al., 2014). It is a person's belief in the honesty, fairness, or benevolence of another person. The extant literature is replete with empirical pieces of evidences that exhibit trust as one of the predictors of many organizational outcomes like, commitment, satisfaction, motivation, performance, and turnover intentions (Rahman, 2012; Rahman & Shah, 2012). Trust has also been found instrumental in increasing team creativity and improving organizational performance (Dong, Bartol, Zhang, & Li, 2017). It could be a motivating factor in improving interaction and facilitating knowledge sharing. Having said that, the current study would again replicate the hypothesis tested by Chow and Chan (2008). The hypothesis is:

H3. The greater the social trust among the members of an organization, the more favorable the attitude towards knowledge sharing.

Trustworthiness is always considered a positive factor in social relationships. In other words, trust and positive behavior are positively related. Researchers (e.g., Riege, 2005) posit that when employees trust each other and have the conviction that knowledge-sharing behavior is going to benefit them and their organization, they will willingly share it. Similarly, researchers (e.g., Sharrat & Usoro, 2003) employees get motivated to participate in knowledge sharing if they found that their respective organizations' value commitment, reliability, mutual reciprocity, and honesty. From this, researchers (Kalantzis and Cope, 2003) have deduced that there exists a positive relationship between knowledge sharing and employees' trust. From this Chow and Chan (2008) have concluded that employees enjoying trust among one another will be prone to embrace knowledge sharing. This study would again replicate their hypothesis. The hypothesis is:

H4. The greater the social trust among the members of an organization, the more favorable are the subjective norms for knowledge sharing.

In organizations, there is a need of fostering collaboration among the members. It has generally been found that employees prefer individual achievements over common organizational goals. Researchers (Jolae et al., 2014) have found that working for common organizational goals through knowledge sharing may not always be in line with the goals that the member shares. However, the cognitive dimension of social capital emphasizes on the increasing understanding, which includes shared goals, between parties. There is a need for this shared understanding for knowledge sharing (Wasko & Faraj, 2005). There must be a sort of longing that drives the members of a team to put concorded efforts towards the achievement of the commonly agreed upon organizational goals. This longing is instrumental in realizing the end where the team is dreaming of going. This is the concept of shared goals. When there are shared goals, mutual understanding becomes essential. Thus the existence of shared goals glues employees together and lets them exchange their ideas. From this Chow and Chan (2008) have hypothesized that shared goals are positively related to knowledge sharing in an organization. This study would again replicate their hypothesis. The hypothesis is:

H5. The greater the shared goals among the members of the organization, the more favorable the attitude towards knowledge sharing will be.

Both TRA and TBA explain the determinant (intention) of the behavior of individual and are considered the function of an individual's subjective norms and attitude (Jolae et al., 2014). While working in organization employees have collective goals. Researchers (e.g., Wagner, 1995) contend that employees' shared goals facilitate mutual understanding among them which culminates on the exchange of ideas. The formation of an association and then systematic cooperation within the association is only possible when there is an aura of trust towards developing shared-goals (Bautista, Bayang, 2015). To achieve these goals employees put in their respective efforts to realize them. These efforts include the utilization of their respective knowledge and their sharing with one another. From this Chow and Chan (2008) hypothesized that subjective norms and knowledge sharing are positively related. This study would again replicate their hypothesis. The hypothesis is:

H6. The greater the shared goals among the members of the organization, the more favorable the subjective norms for knowledge sharing will be.

It is commonly believed that if one wants to change a person's behavior, change her/his attitude first and then behavior will follow. Notwithstanding, to predict a person's intentions one needs to know that person's attitude. So if an employee is attitudinally inclined to act in a particular manner (prone to share knowledge), then the perceived behavioural control of that employee will let them in carrying out the action (behaviour of knowledge sharing). This perceived behavioral control is the individual's perceptions of their ability of performing that behavior (Bautista, Bayang, 2015). From that commonality, Chow and Chan (2008) hypothesized that attitude towards knowledge sharing and intention to knowledge sharing are positively related. This study would again replicate their hypothesis. The hypothesis is:

H7. The more positive an organization's members' attitudes towards knowledge sharing, the greater the intention to share knowledge.

The theory of planned behavior posits that an individual's behavior is guided by a number of considerations that includes beliefs about the normative expectations of others (Jolae et al., 2014). It has to be kept in mind that researchers (e.g., Sutton, 2001) contend that subjective norms are closely linked with a person's salient normative beliefs. An individual's perceptions of social normative pressures influence her/his attitudes toward sharing knowledge. Keeping this in mind, Chow and Chan (2008) hypothesized that subjective norms of knowledge sharing attitude and actual knowledge sharing. This study would again replicate their hypothesis. The hypothesis is:

H8. The higher the organization members' subjective standards for knowledge sharing, the more favorable the attitude towards knowledge sharing will be.

It has also to be borne in mind that subjective norms also determine human intention. Since an individual's subjective norms are part of her/his normative beliefs which carry the concern of approval or disapproval of the subject by relevant others (Billari, Philipov, & Testa, 2005), it was found instrumental in generating positive intentions to perform the predictive behavior. From this Chow and Chan (2008) hypothesized that an individual's subjective norms are positively linked with the intention to share knowledge. This study would again replicate their hypothesis. The hypothesis is:

H9. The higher the organization members' subjective standards for knowledge sharing, the greater the intention to share knowledge.

Individual employees sometimes act impulsively because the situation or context demands such spontaneity. In this case, the presence of a particular cue stimulates an individual's behavior with spontaneity. In such cases, the determining factor is

an individual's definition of the event (Fazio, 1986; Fazio & Roskos-Ewoldsen, 2005). In organizations where employees find themselves acting spontaneously in a knowledge-sharing issue, there will be subject to the definition or knowledge of the situation that individuals have in their memory regarding the appropriateness of the in that specific situation and will act accordingly. From this, it is deduced that in the attitude-to-process model, i.e., accessibility of the attitude from memory is a critical determiner of the subsequent (Fazio, et al., 1989). From this, the authors posit that:

H10. The higher the knowledge of the organization members about the situation of knowledge sharing, the greater the intention to share knowledge.

To explain an individual's spontaneous response, it is contended that it is influenced by another factor—an individual's perceptions of the attitude object in the immediate situation (Fazio & Roskos-Ewoldsen, 2005). This perception of the attitude object influences an individual's definition of knowledge of the event and thereby determines the consequences. The element of accessibility also affects an individual's perception of the event and influences the attitude. The central point in the discussion is that attitude is required to be activated from the memory. In organizational settings, this activation can be made through situational cues (Snyder & Kendzierski, 1982) like of the management, organizational caring, etc. From this the authors posit that:

H11. The higher the organizational members' perception of the cues, the greater will be the intention to share knowledge.

Methodology

The survey method was adopted for data collection. Data was collected from two universities in Peshawar, Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan (one each from the private and public sectors) through a questionnaire. As the selected public sector university is quite bigger (having approximately 520 faculty members) than the private sector university (with approximately 200 faculty members), the ratio of the sample was taken as 70 and 50 respectively. Simple random sampling was used for selecting the required number from the respective population. The questionnaire was personally administered. With the help of a cover letter respondents were ensured of the confidentiality and purpose of the study. To test the plausibility of the model to the data, the researchers employed structural equation modeling. To analyze the collected data, Amos-18 software was employed.

The logic behind employing Structural Equation Modeling (SEM) is its potential advantage of simultaneous estimation. This technique is mostly suggested for analysis when the relationships in the models are interdependent with a set of latent constructs (Reisinger & Mavondo, 2007). The current study has interdependencies and that is why SEM is suitable for this study. It is considered a pre-eminent multivariate data analysis technique and its importance has widely been recognized through its application in almost all social sciences fields like sociology, psychology, economics, environmental studies, cross-cultural research, etc. (Dastgeer, Rehman, & Rahman, 2012).

Measurement and Data Collection

To measure the constructs of social networks, shared goals, social trust, subjective norms about knowledge sharing (each construct with three questions), intention to share knowledge, and attitude toward knowledge sharing (each construct with five questions) have been adopted from Chow and Chan (2008) in toto. However, scales have been developed for the two constructs of individual perception, and knowledge of the situation (three items each). A 5-point Likert scale ranging from (1) "strongly disagree" to (5) "strongly agree" has been employed across all constructs. The researchers distributed 250 questionnaires among the target population. A total of 123 filled in questionnaires were received back. Out of the total received questionnaires, nine were found incomplete and discarded. The response rate happened to be 49%.

Analysis

SEM (Structural Equation Modeling) is a statistical technique employed for a complex inter-dependent relationship of variables. This technique can be used for exploratory as well as confirmatory factor analysis. In other words, it can be used for hypothesis validation and creation. In the current research, the technique was employed for both purposes. In the current study, the researchers employed a two-stage analytical procedure: first, the measurement model was assessed, and then the structural model was to see the fitness of the data with the underlying conceptual model. With the help of the structural path, the relations among the constructs and their significance were assessed. To assess the proposed models in both cases, some recommended goodness of fit indices were employed. These indices included chi-square, CMIN/df, root mean square residual (RMR), root mean square error of approximation (RMSEA), goodness-of-fit index (GFI), and comparative fit index (CFI). The basic motive behind using four fit indices has to have a holistic approach to the model. An SEM model has many dimensions of its fitness to the data, therefore, it is always imperative to use diverse fit indices to have more holistic results of the model. For the purpose of comparison acceptable level/threshold values of these fit indices are provided in Table 1.

Table 1: Goodness of fit Statistics and the Respective Threshold Values

#	Type of Goodness of Fit Indices	Cut-off or Threshold Value
1	Chi-square (χ^2)	Smaller the better
2	CMIN/df	$\leq 2-5$
3	RMSEA	≤ 0.08
4	RMR	≤ 0.1
5	GFI	≥ 0.90
6	CFI	≥ 0.95

Source: Byrne (2010).

Measurement model

The measurement model is supposed to assess the suitability of the indicators to the respective construct in the model i.e. scores on the measuring instrument. Results of the measurement model for all the constructs of the model are provided in Table 2. These values show that all the constructs of the current study are valid measures as they fall within the acceptable range shown in Table 1. Table 2 presents the fit indices for all eight constructs.

Table 2: Fit Statistics for all the Eight Constructs

Description	Reliability	CMIN/df	RMSEA	RMR	GFI	CFI	IFI
Social network	0.858	1.716	0.082	0.023	0.991	0.995	0.913
Social trust	0.816	1.445	0.062	0.024	0.996	0.992	0.954
Shared goals	0.785	4.886	0.079	0.046	0.973	0.961	0.931
Attitude toward KS	0.847	1.542	0.069	0.012	0.968	0.987	0.897
Subject norm about KS	0.885	3.482	0.083	0.032	0.982	0.989	0.898
Knowledge of the situation	0.829	2.231	0.067	0.019	0.987	0.991	0.907
Perception of the individual	0.863	2.012	0.085	0.02	0.988	0.994	0.934
Intention to KS	0.885	1.662	0.077	0.009	0.977	0.992	0.912

All the values in the Table 2 fall within the acceptable limits of the fit indices. This reflects that the proposed model is valid and one can proceed further.

Indicators	Completely Standardized Loadings	t-value	Sig.
SN	0.12	3.6	.000
ST	0.08	2.2	.029
SG	0.11	3.1	.002
IP	0.39	8.2	.000
IK	0.13	3.8	.000
Att	0.10	2.9	.003
SNO	0.12	3.2	.000

Structural model

After the measurement model was being validated, the researchers put to test the structural model to see if the model was fit to explain the causal relationships among the constructs of the model. For this purpose, confirmatory factor analysis was carried out.

To provide a summarized form of the data regarding the relationship among the constructs, correlations statistics are provided in table 3. There is no serious problem in these values.

Table 3 Correlation Matrix

Variables	1	2	3	4	5	6	7	8
Social network	1.00							
Social trust	0.05	1.00						
Shared goals	0.09	0.34	1.00					
Attitude towards KS	0.09	0.29	0.62	1.00				
Subjective Norms towards KS	0.14	0.30	0.68	0.56	1.00			
Individual Perception towards KS	0.13	0.34	0.70	0.64	0.79	1.00		
Individual Knowledge towards KS	0.05	0.33	0.80	0.67	0.70	0.74	1.00	
Knowledge Sharing	0.11	0.36	0.65	0.64	0.66	0.70	0.79	1.00

Factor loadings of the construct

There is always a need to look whether individual constructs are related to one another or otherwise. To find out this aspect, factor loadings is a good indicator. As a rule of thumb a factor loading of less than 0.3 is considered low, above 0.30 is considered moderate, above 0.5 is considered a good one. However, this rule of thumb has been applied in the light of the existing theory if it supports it. When theory is not very clear, deleting a construct with low loading is not advisable. A factor loading is just reflect the effect of a latent variable on the observed variable or the correlation between both. Concepts which are conceptually more distant from the supposed latent variable could result in a lower loading without leading to questioning the validity of the measurement model and latent variable. Results of the factor for the current model is provided in table 4.

Table 4 Factor Loadings

Table 4 Factor Loadings

Figure 1 depicts the inter-dependence relationships among the constructs through the path diagram. To assess the model fitness, five measures from the four perspectives: absolute fit measures using Chi-square (χ^2) and GFI; non-centrality based fit measure using CFI and RMSEA; incremental fit measure by employing IFI, and CFI; and parsimonious fit measures by getting the ratio of chi-square and degree of freedom (χ^2/df). The values for the fit measures have been provided in Table 2. All these values are within the acceptable levels (Table 1) which means that the findings of the current research have achieved the required acceptable level.

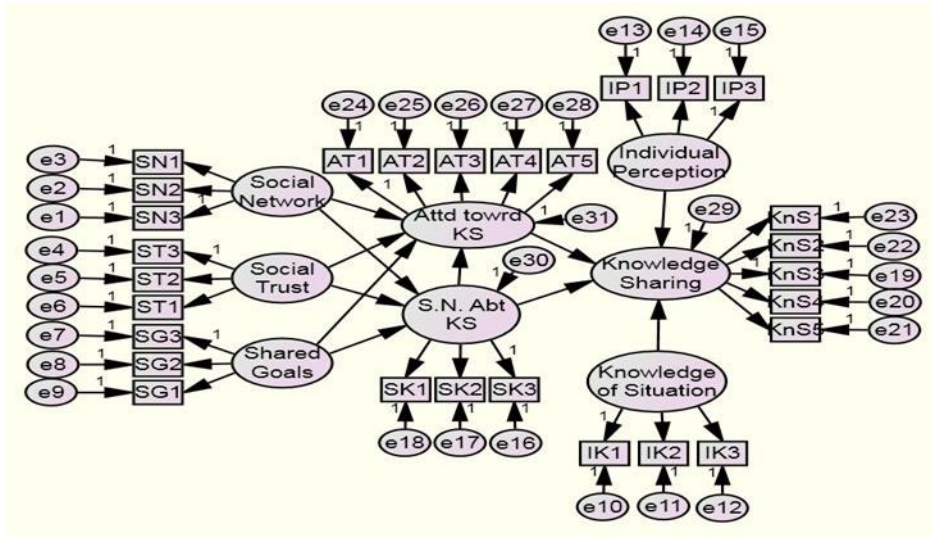

Figure 1: Hypothesized model of the study-the arrows indicate the independence, inter-dependence

Hypotheses Testing

The results of all 11 hypotheses have been summarized in Table 5. The empirical data supported H1 and H5 thereby validating the findings of the previous research of Chow and Chan (2008). These findings are in line with the findings of previous studies (e.g., Lee et al., 2016; Nadason et al., 2017). This means that high levels of social connection and shared goals greatly influence employees' willingness to share knowledge. Similarly, the results also validated their results in the H7, H8, and H9. This means that the findings of the previous studies (e.g. Bautista & Bayang, 2015; Chow & Chan, 2008; Jolae et al., 2014) are still valid and required to be taken seriously. Hypotheses related to social networks and shared goals and their effect on subjective norms on knowledge sharing (H2 and H6) have also been validated. This validation has strengthened the view that employees who had social connections with their co-workers with shared goals felt pressure to share their respective knowledge.

Similarly, the findings of Chow and Chan (2008) did not support the H4 which has been validated by the findings of the current study. These findings appear strange because extant literature exhibits that trust has positive effects on individual volition to share knowledge (Bautista & Bayang, 2015; Jolae et al., 2014). However, it has to be noted that there is a very thin that segregates competition and cooperation and trust plays different roles in them. Researchers (Bengtsson & Kock, 2000, 2014) believe that there is a difference between trust in competition and trust in normal collaboration. In collaboration, it may have positive effects but may not have the same effects in the competition (Sende, 2016). In collaborations, employees may not doubt each other but in competition, the case may not be the same because results may not be the same. Despite all the positive impacts trust has a dark side as well (Sende, 2016). In competition, there is a risk that a partner may abuse the trust. In the current case, the negative results may be due to the competition between employees. It means that organizations need not be blind to negative impacts. They have to be wary of the fact that trust can have a negative impact on performance and profit (Molina-Morales, Martínez-Fernández, & Torlò, 2011). From the above discussion, it can be concluded that trust is not an absolute positive construct, it is a relative one.

However, the current research had very different results for H3. Here though the results are significant as indicated by a high t-value (3.47) but the sign is negative. This means that social trust contributes negatively whether the effect is significant as in H3 or insignificant as in H4. These results are somewhat inconsistent within and a sort of deviation from the previous researches (Bautista & Bayang, 2015; Chow & Chan, 2008; Fauzi, et al., 2018; Jolae et al., 2014). Causes could be many which may include cultural (country culture—individualist vs. collectivistic; organizational culture—cooperative or supportive vs. competitive) differences, individuals' understanding of the concept, organizational differences, and the like. The validation of some hypotheses in the current study and deviant results in some others ask for further research in the area. The concept of knowledge sharing is

in its infancy in developing countries and intensive basic researches are needed to have a holistic view of knowledge-sharing.

While looking at the two additional hypotheses (H10 & H11), the empirical data did not support these hypotheses. The reason may be the regional culture. In Pakhtun culture where the study was carried out, people are habitual in remembering things for a long time and their actions may not necessarily be spontaneous and may not be stimulated by the presence of a particular cue but depend on the ability to read/recall from memory. However, the authors warrant that this may be a hasty conclusion. Therefore, this needs further empirical evidence from this culture with samples from other organizational settings or other cultures as well.

In the case of H11, the authors believe that organizational settings matter. In the sample study, organizational settings are conventional and change is a rare commodity. In such situations the situational cues i.e., the behavior of the management, organizational caring, etc. are not judged but are accepted as they are. Again, there is a need for further validation and cross-checking of the hypothesis in other cultures in diverse organizations.

In sum, this study found that social networks and sharing goals indirectly influence employees' knowledge-sharing intentions through mediators of knowledge-sharing attitudes and subjective knowledge-sharing norms. However, an individual's perception of the situation and the individual's knowledge of the situation did not show any direct significant effect on the intention to share knowledge. Again, there are implications in these findings. The models through which these hypotheses have been tested are accepted models and unexpected results demand further validation through additional researches.

Table 5: Hypotheses of the Research Study

#	Description	Hypots	Path Coff	T-Value	P-Value	Results
1	Social network—attitude toward KS	H1	0.27	3.37	.000	+ve*
2	Social network—subjective norms about KS	H2	0.49	4.92	.003	+ve*
3	Social trust—attitude toward KS	H3	-0.18	-3.47	.029	+ve*
4	Social trust—subjective norms about KS	H4	-0.06	-0.92	.533	-ve**
5	Shared goals—attitude toward KS	H5	0.15	2.41	.002	+ve*
6	Shared goals—subjective norms about KS	H6	0.14	2.34	.003	+ve*
7	Subjective norms about KS—attitude toward KS	H7	0.32	3.14	.000	+ve*
8	Attitude toward knowledge sharing—intention to KS	H8	0.75	4.29	.003	+ve*
9	Subjective norms about KS sharing—intention to KS	H9	0.18	3.47	.034	+ve*
10	Individual perception of the situation—intention to KS	H10	-0.04	-0.71	.342	-ve**
11	Individual's knowledge of the situation—intention to KS	H11	-0.1	-1.53	.243	-ve**

*+ve = Hypothesis supported; **-ve = Hypothesis not supported by the empirical data

Discussion and Implications

The main objectives of this paper were to validate some previous research regarding the influence of social capital on organizational knowledge sharing and testing of two new variables in the previous model by researchers (Chow & Chan, 2008). The results of the current research have revealed that:

- ✓ Overall, faculty members in the target se universities are willing to share knowledge;
- ✓ The existence of a strong social network and greater shared aims considerably contribute to approaches towards sharing of knowledge;
- ✓ Strong social networks and greater shared aims meaningfully contribute to the subjective norms on sharing of knowledge;
- ✓ Social trust has a direct negative effect on attitudes towards sharing of knowledge and an insignificant effect on subjective norms though it influences both attitudes towards sharing of knowledge and the intent to share knowledge;
- ✓ Strong social networks and greater common goals have an indirect impact on intentions to share knowledge; and
- ✓ Individuals' perceptions of the situation and individual's knowledge of the situation exhibited little direct noteworthy relationship with the intention to share knowledge within the organization.

The results of the study reveal that social capitals, and its three dimensions, are instrumental in increasing knowledge-sharing intention. And according to the theory of planned behavior this intention is the immediate antecedent to behavior. Based on the results of the current research and previous research on knowledge sharing it can be easily concluded that it is one of the critical responsibilities of the management of any organization to promote an atmosphere wherein every employee of the organization can appreciate and contribute knowledge (Yu & Chu, 2007). This further warrants the management that social ties are very important and that it should be taken care of during the stage of recruitment and selection. Employees who share common interests and exhibit the existence of shared goals need to be preferred because it is a critical task for human resources

departments (Chow & Chan, 2008). These social values among the employees are very helpful for promoting and enhancing knowledge-sharing among them. It has also to be noted that trust may have a negative impact as well when organizational culture is highly competitive. Therefore, there is a need of looking at the moderating role of culture or some conditional situations that can affect the relationship. Besides, the role of an individual's perceptions of the situation and the individuals' knowledge of the situation needs further exploration in different organizations and different cultures to explore the issue more thoroughly.

Conclusion and Limitations

In major, this study was supposed to empirically validate the previous empirical research findings (Chow & Chan, 2008) with the aim to look into the influence of social networks, social trust, and shared goals on employees' intention to share knowledge. In addition to that, the study also integrated two other variables (individual perception & knowledge of the situation) into the previous model. The purpose of this addition was to delve deep into the inter-dependence of these variables. Practically, this research would enable the practitioners to realize the value of social capital and the individual's role regarding their perception of the situation in affecting knowledge sharing within the boundaries of an organization. Overall, the study has explored the direct and indirect effects of the variables of interest on knowledge sharing within the boundaries of an organization. The empirical results demonstrate that some relationships are strong, some are weak while some have an insignificant effect in this interdependence model in the sample study.

The study has some limitations. First, it is a perception-based study and thereby carries all the limitations (like small sample limitations, individualistic understanding of the participant which may not be absolute, the study is cross-sectional, the study is carried out in education institutions only, etc.) that such studies carry. Second, it is a validation-cum-exploration study that has put to validation 9 old and to test 2 new hypotheses. The number of hypotheses cannot be called exhaustive in the field of knowledge-sharing in an organization. Lastly, the study has sample limitations like a small sample size, selection of only universities, etc. These limitations, if addressed, in future researches, may have positive and changing results.

References

- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1969). The prediction of all intentions in a choice situation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 5, 400-416.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1977). Attitude-behaviour relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, 84(5), 888-918.
- Ardichvili, A., Maurer, M., Li, W., Wentling, T., & Stuedemann, R. (2006). Cultural influences on knowledge sharing through online communities of practice. *Journal of Knowledge Management*, 10(1), 94-107.
- Aujiprapongpan, S., Vadhanasindhu, C., Chandrachai, A., & Cooperat, P. (2010). Indicators of KM capability for KM. *The Journal of Information and KM Systems*, 40(2), 183-203.
- Bautista, R. G. & Bayang, M. A. (2015). Social network, social trust and shared-goals towards organizational-knowledge sharing. *American Journal of Educational Research*, 3(5), 662-667.
- Bengtsson, M., & Kock, S. (2000). "Coopetition" in business networks—to cooperate and compete simultaneously. *Industrial Marketing Management*, 29(5), 411-426.
- Bengtsson, M., & Kock, S. (2014). Coopetition—Quo vadis? Past accomplishments and future challenges. *Industrial Marketing Management*, 43(2), 180-188.
- Billari, F. C., Philipov, D., & Testa, M. R. (2005). *The influence of attitudes, subjective norms and perceived control on union formation intentions*. Paper presented at the meeting of the International Union for the Scientific Study of Population, XXV International Population Conference Tours, France.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Application and Programming* (2nd Ed.). New York: Taylor & Francis Group 270.
- Chen, C.-J., & Hung, S.-W. (2010). To give or to receive? Factors influencing members' knowledge sharing and community promotion in professional virtual communities. *Information & Management*, 47(4), 226-236.
- Chiu, C. M., Hsu, M. H., & Wang, E. T. (2006). Understanding knowledge sharing in virtual communities: An integration of social capital and social cognitive theories. *Decision Support Systems*, 42(3), 1872-1888.
- Chow, W. S., & Chan, S. L. (2008). Social network, social trust and shared goals in organizational knowledge sharing. *Information & Management*, 45(7), 458-465.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, (94), 95-120.
- Cooke, R. & French, D. P. (2008). How well do the theory of reasoned action and theory of planned behaviour predict

intentions and attendance at screening programmes? A meta-analysis. *Psychology and Health*, 23(7): 745-765.

Dastgeer, G., Rehman, A., & Rahman, W. (2012). Examining data and measurement model specification in SEM: An illustration from management development. *Journal of Business & Economics*, 4(1), 62-88.

Dong, Y., Bartol, K. M., Zhang, Z. X., & Li, C. (2017). Enhancing employee creativity via individual skill development and team knowledge sharing: Influences of dual-focused transformational leadership. *Journal of Organizational Behavior* 38, 439-58.

Du Plessis, M. (2007). The role of knowledge management in innovation. *Journal of Knowledge Management*, 11(4), 20-29.

Ellis, J. M. & Helaire, L. J. (2020). A theory of reasoned action approach to examining academic help-seeking behaviors among adolescents in a college readiness program. *The Urban Review*, <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11256-020-00549-z>

Fauzi, M. A., Nya-Ling, C. T., Thurasamy, R., & Ojo, A. O. (2018). An integrative model of knowledge sharing in Malaysian higher learning institute. *Kybernetes*, 47(5), 1031-1052.

Fazio, R. H. (1986). How do attitudes guide? In R. M. Sorrentino & E. T. Higgins (Eds.), *The Handbook of Motivation and Cognition: Foundations of Social* (pp. 204-243). New York: Guilford.

Fazio, R. H., Powell, M. C., & Williams, C. J. (1989). The role of attitude accessibility in the attitude to process. *Journal of Consumer Research*, 16(3), 280-288.

Fazio, R. H., & Roskos-Ewoldsen, D. R. (2005). Acting as we feel: When and how attitudes guide. In T. C. Brock & M. C. Green (Eds.), *Persuasion: Psychological Insights and Perspectives* (2nd ed., pp. 41-62): Sage Publication, Inc.

Fernie, S., Green, S. D., Weller, S. J., & Newcombe, R. (2003). Knowledge sharing: Context, confusion and controversy. *International Journal of Project Management*, 21(3), 177-187.

Fishbein, M., & Ajzen, I. (2010). *Predicting and Changing Behavior: The Reasoned Action Approach*. New York: Psychology Press.

Hale, J. L., Householder, B. J., & Greene, K. L. (2002). The theory of reasoned action. In J. P. Dillard & M. Pfau (Eds.), *The Persuasion Handbook: Developments in Theory and Practice* (pp. 259-286): Sage Publication, Inc.

Ho, C.-T. (2009). The relationship between knowledge management enablers and performance. *Industrial Management & Data Systems*, 109(1), 98-117.

Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*: Beverly Hills, CA: Sage Publication, Inc.

Ipe, M. (2003). Knowledge sharing in organizations: A conceptual framework. *Human Resource Development Review*, 2(4), 337-359.

Jolaei, A., Nor, K. M., Khani, N., & Yusoff, R. M. (2014). Factors affecting knowledge sharing intention among academic staff. *International Journal of Educational Management*, 28(4), 413-431.

Kalantzis, M. & Cope, B. (2003). *Linking trust values and perceived benefits*. Proceeding of the International Conference on Knowledge Management (ICKM), Putra World Trade Centre, Kuala Lumpur, July 7-9.

Kwok, S. H., & Gao, S. (2005). Attitude towards knowledge sharing. *Journal of Computer Information Systems*, 46(2), 45-51.

Lin, H.-F. (2007). Knowledge sharing and firm innovation capability: An empirical study. *International Journal of Manpower*, 28(3/4), 315-332.

McInerney, C. R., & Mohr, S. (2007). Trust and knowledge sharing in organizations. In J. Mackenzie Owen (Ed.), *Rethinking Knowledge Management* (pp. 65-86): Springer.

Lee, J. (2018). The effects of knowledge sharing on individual creativity in higher education institutions: Socio-technical view. *Administrative Science*, 8(21), 2-16.

Lee, W. J., Jun, J., & Lee, T. (2016). Sharing behavior and its relationship with core competencies of a company: a grounded theory approach. *Indian Journal of Science and Technology*, 9(5), 1-9.

Michailova, S., & Minbaeva, D.B. (2012). Organizational values and knowledge sharing in multinational corporations: the Danisco case. *International Business Review*, 21(1), 59-79.

Mohajan, H. K. (2019). Knowledge sharing among employees in organizations. *Journal of Economic Development, Environment and People*, 8(1), 52-61.

Molina-Morales, F. X., Martínez-Fernández, M. T., & Torlò, V. J. (2011). The dark side of trust: The benefits, costs and optimal levels of trust for innovation performance. *Long Range Planning*, 44(2), 118-133.

Nadason, S., Saad, R. A., & Ahmi, A. (2017). Knowledge sharing and barriers in organizations: A conceptual paper on knowledge-management strategy. *Indian-Pacific Journal of Accounting and Finance*, 1(4), 32-41.

Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*, 23(2), 242-266.

Nonaka, I. (1991). The knowledge-creating company. *Harvard Business Review*, 69(6), 96-104.

Okoli, C., & Oh, W. (2007). Investigating recognition-based performance in an open content community: A social capital perspective. *Information & Management*, 44, 240-252.

- Omotayo, F. O. (2015). Knowledge management as an important tool in organizational management: A review of literature. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 18 (1238), 1-23.
- Rahman, W. (2012). *The Relationship of Attitudinal and Behavioural Outcomes with Employee Development in the Context of Performance Appraisal in Public Universities of Khyber Pakhtunkhwa*. PhD Thesis, National University of Modern Languages, Islamabad.
- Rahman, W., & Shah, B. (2012). The mediating effects of perceived employee development on the relationships between performance appraisal and job performance in public universities of Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan. *Business and Management Review*, 2(1), 11-26.
- Reisinger, Y., & Mavondo, F. (2007). Structural equation modeling. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 21(4), 41-71.
- Riege, A. (2005). Three-dozen knowledge-sharing barriers managers must consider. *Journal of Knowledge Management*, 9(3), 18-35.
- Rouse, M. (2015). Social Networking. Retrieved on August 06, 2016, from <http://whatis.techtarget.com/definition/social-networking>
- Schmetz, F. (2002). Introduction to KM in the public Sector. *Knowledge Board*, October.
- Sende, M. (2016). *Potential negative impacts of trust on cooperative relationships*. Paper presented at the 7th IBA Bachelor Thesis Conference, University of Twente, The Netherland.
- Silverman, B. G. & Lim, S. (2016). Artificial intelligence and human behavior modeling and simulation for mental health conditions. In D. D. Luxton (Ed.), *Artificial Intelligence in Behavioral and Mental Health Care* (pp. 163-183). Naval Health Research Center, San Diego, CA, USA.
- Salgues, B. (2016). *Health Industrialization*. Elsevier Ltd. <https://doi.org/10.1016/C2015-0-06845-9>
- Sharrat, M. & Usoro, A. (2003). Understanding knowledge-sharing in online communities of practice. *Electronic Journal on Knowledge Management*, 1(2), 187-196.
- Snyder, M., & Kendzierski, D. (1982). Acting on one's attitude: Procedures for linking attitude and behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 18, 165-183.
- Southey, G. (2011). The theories of reasoned action and planned behaviour applied to business decisions: A selective annotated bibliography. *Journal of New Business Ideas & Trends*, 9(1), 43-50.
- Sutton, S. (2001). Health behavior: Psychosocial theories. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 6499-6506). Max Planck Institute for Human Development, Berlin, Germany.
- Van den Hooff, B., & Huysman, M. (2009). Managing knowledge sharing: Emergent and engineering approaches. *Information & Management*, 46(1), 1-8.
- Vines, R., Jones, M., & McCarthy, G. (2015). Collaborating across institutional and jurisdictional boundaries: enabling the emergence of a national innovation system through public knowledge management. *Knowledge Management Research & Practice*, 13, 187-197.
- Wagner, J. (1995). Studies of individualism-collectivism: Effects on cooperation in groups, *Academy of Management Journal*, 38(1), 152-172.
- Wasko, M. M. & Faraj, S. (2005). Why should I share? Examining social capital and knowledge contribution in electronic networks of practice. *MIS Quarterly* 29(1), 35-57.
- Willem, A., & Scarbrough, H. (2006). Social capital and political bias: An exploratory study. *Human Relations*, 59(10), 1343-1370.
- Yu, C. P., & Chu, T. H. (2007). Exploring knowledge contribution from an OCB perspective. *Information & Management*, 44, 321-331.
- Zboralski, K. (2009). Antecedents of knowledge sharing in communities of practice. *Journal of Knowledge Management*, 13(3), 90-101.

Publication Ethics

The authors declare that all ethical principles and rules were followed in the data collection, analysis, and reporting processes.

Additional Statement/Contributing Authors

This article was written by four authors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest

İklim Göçü ve İklim Mülteciliği Kavramlarına İnsan Hakları Temelli Sosyolojik Bir Bakış A Sociological Perspective Grounding on Human Rights About the Conceptions of Climate Migration and Climate Refugee

Büşra Yörük

Araş. Gör. Hacettepe University, Department of Sociology,
Research Asist. Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara, Türkiye
ORCID: 0000-0003- 3280-6183 / busra.ari@hacettepe.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Yörük, B. (2023). A Sociological Perspective Grounding on Human Rights About the Conceptions of Climate Migration and Climate Refugee. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 60, 224-237

Yörük, B. (2023). İklim Göçü ve İklim Mülteciliği Kavramlarına İnsan Hakları Temelli Sosyolojik Bir Bakış. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 224-237

Article Types / Makale Türü: Compilation Article/Derleme Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 3 December/Aralık 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 14 June/Haziran 2023

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 60 **Pages/Sayfa:** 224-237

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Büşra YÖRÜK).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Bu çalışma kapsamında iklim değişikliği ekseninde sosyolojik bir bakış açısıyla iklim göçü ve iklim mülteciliği kavramları ele alınmaktadır. Henüz kurumsal düzenlemelerin nesnesi olmayan bu iki kavram, teorik tartışmalarda kavramsal sınırların belirlenmesi, nedensellik mekanizmalarının açıklanması ve yasal çerçeveye nasıl oturtulacağı konularında değerlendirilmektedir. 1980 sonrasında iklim değişikliğine dair yayınlanan raporlar ve bazı araştırma merkezlerinin verileri, çevresel koşullar nedeniyle göç eden insan sayısının her geçen gün arttığını göstermekte ve meselenin gündeme gelmesinde etkili olmaktadır. Bir adaptasyon stratejisi olarak değerlendirilebilecek iklim göçü, farklı göç türlerinin bir arada görülebileceği bir araştırma alanı olarak bütüncül bir bakış açısıyla ilişkisellik ağlarını ortaya koyan çalışmalarla incelenmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda konuya ilişkin literatür değerlendirilerek, iklim değişikliği ve iklim göçü kavramlarının netleştirilmesi, aralarındaki nedensel ilişkilerin tartışılması ve iklim mülteciliğinin hukuki çerçevedeki konumunun anlaşılması ile bu hususların insan hakları bağlamında temellendirilmesi ve toplumsal bir süreç olarak kapitalizm ve iklim değişikliği arasındaki bağlantının kurulması amaçlanmaktadır. Çalışmada iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkiye dair toplumsal, ekonomik ve siyasi mekanizmaların kesişimselliğinin ortaya konulmasına, iklim mülteciliğinin yalnızca deniz seviyesinin yükselmesi nedeniyle sular altında kalacak ada ülkelerinin sorunu olmadığına dikkat çekilmektedir. Bu sorunun mevcut üretim ve tüketim yapısından kaynaklandığını irdeleyen sosyolojik tartışmalara ihtiyaç olduğu savından hareketle, alandaki çalışmalar üzerinden söz konusu hususlara dair genel bir perspektif sunacağı ve daha fazla incelemeye ihtiyaç duyan alanları işaret etmesi bakımından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

İklim göçü, iklim mülteciliği, iklim değişikliği, kapitalizm, insan hakları

Abstract

Within the scope of this study, the concepts of climate migration and climate refugee are discussed in the context of climate change from a sociological perspective. These two concepts, which are not yet the object of institutional arrangements, are evaluated in theoretical discussions on the determination of conceptual boundaries, the explanation of causality mechanisms and how they will be placed in the legal framework. While the reports published on climate change after 1980 and the data published by some research centers effectively brought the issue to the forefront, show that the number of people who migrated due to environmental conditions is increasing day by day. Climate migration, which can be considered as an adaptation strategy, needs to be examined as a research area in which different migration types are analyzed together and in conjunction with studies revealing networks of relationality from a holistic standpoint. In this context, by evaluating the literature on the subject, it is aimed to clarify the concepts of climate change and migration, discuss the causal relationships between them, understand the position of climate refugee in the legal framework, and to ground these issues in the context of human rights, and to establish the connection between capitalism and climate change as a social process. In the study, it is pointed out that the intersectionality of social, economic, and political mechanisms related to the relationship between climate change and migration is revealed, and that climate refugee is not only a problem of island countries that will be flooded due to sea level rise. Based on the argument that there is a need for sociological discussions examining this problem through the current production and consumption structure, it is thought that it will provide a general perspective on the aforementioned issues through the studies in the field and contribute in pointing out the areas that need further examination.

Keywords

Climate migration, climate refugee, climate change, capitalism, human rights

Giriş

Ravenstein'in kuramsal çalışmalarından günümüze çevresel faktörler, insanların yer değiştirme hareketini açıklamak için itici güçler olarak değerlendirilmiştir. Başka bir ifadeyle, yaşam alanının iklim özellikleri göç için itme ve çekme faktörleri arasında ele alınabilmektedir. Ancak göç çalışmalarını tarihsel bağlamda değerlendirdiğimizde 20. yüzyılda göç hareketlerini açıklayan teorik yaklaşımların göçü anlamlandırmada çevresel nedenleri kullanmadıkları görülmektedir. Bunun nedenleri arasında teknolojik determinizm, göç hareketlerini açıklamada ekonomik paradigmanın yükselişi ve mültecilik konulu çalışmaların siyasi paradigma ile eklenmesi gibi nedenler sıralanmaktadır. Özellikle, 1951 yılında Birleşmiş Milletler tarafından sınırları çizilen mültecilik olgusu, mülteci kavramına politik yaklaşımın örneği olarak ele alınmakta ve bu kapsamda uluslararası mutabakatta çevresel nedenler mültecilik statüsünden dışlanmaktadır. 20. yüzyıl boyunca ve 21. yüzyılın ortalarına dek süren çevresel nedenlerin göç çalışmalarındaki marjinal konumu 1980'lerde Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) yayınladığı raporlarla değişmeye başlamış, bu raporları takiben Dünya Gözlem Enstitüsü (Worldwatch Institute) ve Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) çeşitli raporlar yayınlarak meselenin tartışmaya açılmasını sağlamışlardır (Piguet, 2013, s. 150-154). Konuyla ilgili yayınlanan ilk çalışmanın 1977 tarihinde Brown tarafından yapıldığı, 2007 sonrasında iklim ve göç eksenlerini bir arada değerlendiren çalışmaların yoğunlaştığı ve iklim göçünün marjinal bir konumdan önemli bir sorun ve anaakım bir araştırma alanı haline geldiği ifade edilmektedir (Nicholson, 2014, s. 156).

21. yüzyılın Antroposen Çağı olduğu yani insan kaynaklı iklim değişikliğinin yaşandığı, bu bağlamda doğal dengelerin bozulduğu, deniz seviyelerinin yükselerek pek çok ülke sakininin yaşam alanlarını tehlikeye soktuğu, ormansızlaşma, kuraklık, çölleşme ve aşırı hava olaylarının sıklığının artması gibi durumlara yol açtığı uluslararası düzeyde kabul edilmektedir. Bu olgular gıda ve su güvenliği, yaşam alanlarının yok olması ve artan sağlık sorunları gibi çıktıları beraberinde getirmekte hem ulusal hem de küresel ölçekte yer değiştirmelerin nedenlerine eklenmektedir (Ilık Bilben, 2018, s. 243). Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (WMO) raporuna göre 6,7 milyondan fazla insan aşırı hava olayları nedeniyle Ocak-Haziran 2019 tarihleri arasında Güney Doğu Afrika, Güney Asya, Karayipler, İran, Filipinler ve Etiyopya'da yerinden olmuş ve bu durum insani yardım ve koruma ihtiyacını doğurmuştur (WMO, 2020, s. 29). Dolayısıyla, aşırı hava olaylarındaki artışla beraber etkilenen nüfusun genişlemesi de literatürde üzerinde durulan bir noktayı oluşturmaktadır. 1980'den itibaren iklim değişikliğinin etkisiyle aşırı hava olaylarına ilişkin rakamların üç katına ulaştığı belirtilmektedir. Buna bağlı ölümlerin de artışıyla birlikte bahse konu durum yeni normal olarak tanımlanmaktadır (McAdam, 2011, s. 46).

1993 yılında yayınlanan bir Birleşmiş Milletler raporu 21. yüzyılın 150 milyon iklim mültecisine gebe olduğunu belirtmekte, bu durum kitlesel göç olgusuna yönelik korkuları da su yüzüne çıkarmaktadır (Demirci, 2019, s. 95). En nihayetinde diğer göç türlerine benzer şekilde çevresel nedenlere bağlı göçleri bir adaptasyon stratejisi olarak değerlendirmek mümkündür (Scheffran, Marmer ve Sowb, 2012; Gibb ve Ford, 2012; Klaiber, 2014; McLeman, Faist ve Schade, 2016). Her ne kadar iklim değişikliğine bağlı göçlerde insanların hareketliliği ekonomik koşullar tarafından kolaylaştırılıp sınırlansa da iklim değişikliğinin sonuçları gelişmiş, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülke ayrımı yapmaksızın toplumları eşitlemektedir (Akalin, 2019, s. 214-215). Daha açık bir ifadeyle, ekonomik faktörler bireylerin ve toplumların çevresel faktörler karşısındaki dayanıklılığını artırsa da iklim değişikliğinin sonuçları küresel bağlamda yaygınlık göstermeye başlamıştır.

Bu nedenle, çevresel göçler ve iklim göçleri göç çalışmalarında öne çıkan araştırma konuları haline gelmiş; sosyoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset, coğrafya, hukuk, felsefe ve iletişim gibi farklı disiplinlerden çalışmalarda kendilerine yer bulmuştur. Çevresel nedenlere bağlı göçlerin incelendiği araştırmalar çevresel bozulmalar ile göçün doğrudan ilişkili olduğunu savunan ve etkilenen nüfusun büyüklüğüne vurgu yapan alarmist çalışmalar ile çevresel faktörler ve göç arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi kurmanın güçlüğüne vurgu yapan şüpheli tutumlar arasında konumlandırılan bir spektrumda seyretmektedir (Greiner ve Sakdapolrak, 2016, s. 153-154). Buna ek olarak, literatürde konunun ele alınmasında hâkim temaların haklar söylemi, sorumluluğun belirlenmesi ve güvenleştirme yaklaşımı olduğunu belirtmek gerekmektedir (Mayer, 2016). Çevresel göçler ve iklim göçleri çalışmalarında göçün aktörlerinin konumu da değişkenlik göstermekte, göç eden bireylerin tehdit ya da kurban olarak anlamlandırıldıkları gözlemlenmektedir (Scheffran v.d., 2012). Ayrıca, çevresel nedenlerle göç edenlerin kimler oldukları (Bates, 2002), iç ya da dış göç şeklinde gerçekleşmesi bağlamında göçün destinasyonu (Mayer, 2016; Wilcox, 2021), yer değiştirmenin zorunluluk ya da gönüllülük içermesi (Neuteleers, 2011), göç edenlerin yasal çerçevedeki konumları bağlamında adlandırılmasının gerekliliği (Kelman, 2019) ve bu bağlamda göçmenlik-mültecilik tartışması (Williams, 2008) çevresel göçler ve iklim göçleri hususundaki teorik çalışmaların temel odakları arasında sıralanmaktadır.

Dolayısıyla, bahse konu göç türüne ve göçün aktörlerine yönelik çalışmalar konunun çok boyutlu bir açıklama sahası olduğunu göstermektedir. Meseleye ilişkin çok boyutluluğun gözden kaçırılmaması gerektiği yapılan sosyolojik çalışmalarda vurgulanmaktadır (bkz. Bates, 2002; McLeman v.d., 2016; Miller, 2017; Helbing, 2020). Buradan hareketle, literatür

değerlendirmesi olarak gerçekleştirilen bu çalışmada temel sorunsal, farklı boyutlarıyla iklim göçünü tartışan çalışmalardan hareketle iklim mülteciliği söyleminin neden önemli olduğunun ve iklim mültecilerine yönelik yapılacak uluslararası siyasi düzenlemelerde insan haklarının bir çerçeve olarak kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmasıdır. Bu tartışmanın yapılabilmesi için kavramsal kullanımların netleştirilmesi, kavramsal farklılıkların ortaya çıkmasındaki sosyolojik dinamiklerin irdelenmesi ve iklim göçünün uluslararası hukuktaki yerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, çalışma kapsamında öncelikle iklim değişikliği nedeniyle yerlerinden olan insanlara yönelik tanımlamalardaki muğlaklık üzerinde durulacaktır. Ardından, literatürde kavram karmaşasına yol açan asli sebeplerden olan iklim değişikliği ile göç arasındaki nedensel ilişkinin kurulmasındaki zorluklara değinilecektir. Takip eden bölümde, iklim mülteciliğinin hukuki kapsamı değerlendirilerek insan hakları bağlamında ele alınacak ve son bölümde eleştirel bir yaklaşımla yapılmış sosyolojik değerlendirmelere yer verilecektir. Sonuç ve tartışma bölümü ise mevcut çalışmaların gözden geçirilmesini ve önerileri içermektedir.

1. İklim mültecisi mi, iklim göçmeni mi?

İklim göçü, ekosistemde yaşanan dönüşümler, doğal felaketlerden kaynaklanan kırılganlık ve iklim nedeniyle çevrenin değişmesi sonucu yoksulluk ve açlık durumlarına maruz kalan nüfusların yer değiştirme hareketidir (InforMEA, t.y.). İklim göçüne ilişkin kavramların kullanımı literatürde farklılık göstermekte, mülteciliğin hukuki kapsamı nedeniyle olgunun genellikle çevresel göç, çevresel yerinden edilme, iklim göçü, iklimsel yerinden edilme, çevresel faktörlerle tetiklenen göç, iklimin yönlendirdiği göç, çevresel hareketlilik ve iklim hareketliliği gibi tanımlarla karşılandığı görülmektedir (Nicholson, 2014, s. 153-154). Göçün aktörlerine ilişkin genel kullanımlar iklim mültecisi ve iklim göçmeni kavramlarının etrafında yoğunlaşmaktadır. İlk kez 1985 yılında UNEP'in raporunda Essam El-Hinnawi tarafından kullanılan iklim mültecisi kavramı (Marshall, 2011, s. 63) UNICEF tarafından da kullanılmakta, çevresel etmenler nedeniyle zarar görme korkusuyla ülkesinde yaşamını sürdüremeyen insanları kapsamaktadır. Zarar görme korkusu mülteci tanımlamasında merkezi bir yer işgal etmekle birlikte, UNICEF'in tanımında iklim mülteciliği kapsamında yeni olarak değerlendirilebilecek faktör, doğal afetler gibi çevresel etkenlerin de yaşamı tehdit eden olaylar olarak mülteci tanımlamasına dâhil edilmesidir (Marshall, 2011, s. 62).

Williams (2008, s. 507) ise çevresel mülteciler kavramını tercih etmekte ve bunu üç alt başlıkta tanımlamaktadır. İlk olarak, kavram, yaşam ortamının çevresel bir tehlikeden kaynaklı kısa süreli yaşanamaz hale gelmesinden dolayı geçici süreyle yerinden olan ve bölge yaşanabilir hale geldikten sonra geri dönecek olan insanları kapsamaktadır. İkinci olarak, baraj yapımı gibi yaşanan bölgeyi etkileyen ve yaşanamaz hale getiren projeler kapsamında yaşadıkları bölgeyi terk eden insanları içermektedir. Son olarak, iklim değişikliği gibi yaşam alanını süreç içerisinde yaşanılmaz hale getiren olaylar sonucunda daha iyi bir yaşam arayışıyla geçici ya da kalıcı olarak göç eden insanlar da çevresel mülteciler olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla, kavram göçün nedeni, süresi ve sürecini dikkate almakta, ormansızlaşma, deniz seviyesinin yükselmesi, arazi bozulması, su kıtlığı gibi nedenleri kapsamakta, kısa ya da uzun süreli bir yer değiştirme hareketine odaklanmakta ve süreç kapsamında doğal kaynakların kullanılmaz hale gelmesinden savaş ve çatışmaya, sanayi kaynaklı kirlenmelerden iklim değişikliğine geniş bir ilişkisellik ağını içine almaktadır. Aynı zamanda tek bir çevresel mülteciler kategorisinden söz edilemeyeceğini vurgulamaktadır.

Bates'e (2002, s. 465-470) göre, dışsal ve zorlayıcı koşullar altında göç etmek durumunda kalan kişiler için mülteci kategorisini kullanmak daha uygundur. Ancak dışsal ve zorlayıcı koşullar makul seviyelerden yoğun seviyelere doğru seyreden bir çizgide anlaşılmalıdır. Bu nedenle, çevresel mültecilerin sınıflandırılmasında çevresel bozulmanın kaynağı, çevresel bozulmanın süresi ve çevresel bozulmanın niyetlenilmiş bir eylem olup olmadığını dikkate alan bir çerçeve önerilmektedir. Bu bağlamda, üç kategoriden söz edilmektedir. Bunlardan ilki, afetler nedeniyle çevresel mülteci olan bireyleri kapsamaktadır. Afetler ise doğal (örneğin, volkanik patlama) ve teknolojik (örneğin, nükleer kazalar) olarak ikiye ayrılmakta, her iki durum da ani ve niyetlenilmemiş olarak tanımlanmaktadır. İkinci kategori, kamulaştırma ya da savaş gibi durumlar neticesinde çevresel mülteci olan insanları ifade etmekte; baraj yapımı ya da ekokırım gibi olaylarla örneklenmektedir; insan edimlerinin sonucu, ani ve niyetlenilmiş süreçlerin çıktısı olarak değerlendirilmektedir. Son kategori, çevresel koşulların kötüleşmesinden dolayı göç eden insanlara işaret etmekte; kirlilik ve kaynakların tükenmesi gibi süreçleri belirtmekte; insan edimlerinin sonucu, kademeli ve niyetlenilmemiş iklim değişikliği veya ormansızlaşma gibi süreçleri kapsamaktadır. Ancak Bates (2002, s. 473), iklim değişikliği kaynaklı göçleri işaret eden son kategori hususunda temkinli olmakta fayda olduğunu, kademeli çevresel bozulmanın söz konusu olduğu coğrafyalarda yaşayan bireyleri göç kararı üzerinde diğer iki kategoriye göre kontrol sahibi olmaları bakımından göçmen olarak tanımlamanın daha yerinde olduğunu vurgulamaktadır. Neuteleers (2011, s. 242) de benzer bir vurguyla, iklim değişikliği nedeniyle sular altında kalacak ada ülkelerindeki insanların durumunun diğer iklim değişikliği kaynaklı kademeli çevresel bozulmalar nedeniyle göç eden/edecek insanların durumları ile bir tutulmaması gerektiğini savunmaktadır.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ise iklim mültecisi kavramı yerine iklim göçmeni kullanımını tercih etmekte, iklim göçmenlerini yaşamın sürdürüldüğü çevrede meydana gelen ve yaşam koşullarını etkileyen ani ya da aşamalı değişimler sonucu yerleşim yerlerini ülke içinde yer değiştirerek ya da ülke dışına çıkararak geçici ya da kalıcı süreli terk etmek durumunda kalan insanlar ya da insan grupları olarak tanımlamaktadır. IOM'a göre çevresel göç, çoğunlukla iç göç şeklinde gerçekleşmekte, az sayıda insan çevresel nedenler dolayısıyla ülke sınırlarını terk edebilmekte ve bu göçler genellikle komşu ülkelere yönelmektedir. Buna göre, uzun mesafelerde göç eden sınırlı sayıda iklim göçmeni bulunmaktadır. Nedenlerine bağlı olarak geçici ve kalıcı göç şeklinde görülen bu yer değiştirme hareketi, toplumun marjinal gruplarını, geçimini tarımdan kazananları, az gelişmiş ülkeleri ya da ada topluluklarını daha ağır etkilemekte ve en çok etkilenen gruplar genellikle en az hareketlilik imkanlarına sahip insanlardan oluşmaktadır (IOM, 2015). İklim göçlerinin genellikle iç göç şeklinde gerçekleştiğine başka çalışmalarda da dikkat çekilmektedir (Mayer, 2016, s. 191; Wilcox, 2021, s. 79).

İklim değişikliği, ani doğa olayları ve kademeli gelişen çevresel bozulma nedeniyle yerleşimlerin yaşanılmaz hale gelmesi şeklinde iki farklı görünüme sahiptir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) afetler ve iklim değişikliği bağlamında yerinden edilmiş kimseler kullanımını tercih ettiği görülmektedir (UNHCR, t.y.). Uluslararası Göç Zorlananları İzleme Merkezi'nin (IDMC) verilerine göre 2013 yılında 119 ülkeden 22 milyon insan doğal afetler nedeniyle göç etmiştir ve bu rakam aynı yılın çatışma ve şiddet kaynaklı göçleriyle kıyaslandığında üç kat fazladır (McInerney-Lankford, 2017, s. 138). IDMC'nin 2020 yılı verilerine göre ise toplamda 40,3 milyon insan yerinden edilirken bunların 30,7 milyonu doğal afetlerden kaynaklanmaktadır (IDMC, t.y.). Rakamların gösterdiği, iklim değişikliği kaynaklı göçlerin hızla artan bir trende sahip olduğudur ancak burada temel mesele sorunla başa çıkmak için gerekli kaynaklar ile çözüme ihtiyaç duyan kırılgan grupların kesişimsel olmamasıdır. Başka bir ifadeyle, ülkelerin iklim değişikliğine uyum sağlama becerileri kalkınma düzeyleriyle doğru orantılı olmakla birlikte, çevresel dönüşümler toplumsal çatışmayı da beraberinde getirebildiği için, çevresel nedenlerden dolayı göç eden insanları diğer nedenlerle yerinden olanlardan ayırt etmek zorlaşmaktadır. Aynı zamanda, iklim değişikliğine neden olanlarla bundan etkilenenler arasındaki ayrım da sorumluluk alanını muğlaklaştırmakta, iklim mültecileri hakkında kimin sorumluluk alması gerektiğine dair tartışmalı bir alan yaratmaktadır (McAdam, 2011, s. 52). Bu nedenle, takip eden bölümde iklim değişikliği ile göçün ilişkisini kurmada yaşanan zorluklar irdelenecektir.

2. İklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkinin kurulması neden zordur?

İklimin değişmesi ve çevresel faktörlerin göç hareketine yol açması yeni bir olgu değildir. İnsanlar tarih boyunca yaşanılabilir doğa koşullarının arayışında bir yer değiştirme hareketinin özneleri olmuşlardır. Tarımın keşfedilmesi ve insanların yerleşik hayata geçmesi, genç buzul çağı olan Pleistosen'in bitmesi ve yaklaşık 12 bin yıl önce buzul durgun bir çağ olan Holosen devrinin başlamasıyla açıklanan bir iklim değişikliğinin sonucudur. Günümüzde yaşanan jeolojik devre ise Sanayi Devrimi ile başlatılmakta, Antroposen olarak tanımlanmakta ve kendinden önce gelen çağların aksine doğal koşulların bir çıktısı değil, insan eylemlerinin çevre üzerinde yarattığı tahribatın sonucu olarak değerlendirilmektedir (Ertek, 2017). 21. yüzyıl insan üretimi nesnelere oranla artışıyla karakterize olmakla birlikte, Antroposen insanın yaşam tarzı ile dünyaya damga vurduğu bir döneme tekabül etmektedir (Elhacham, Ben-Uri, Grozovski, Bar-on ve Milo, 2020). İnsan kaynaklı iklim değişikliğinin yaşandığı Antroposen Çağı dünyanın doğal sınırlarının sonuna geldiği (Bruntland, 1987), yaşam alanlarının giderek tahrip olduğu ve bu nedenle insanların yaşanılabilir bir çevre arayışıyla göç ettikleri bir döneme de işaret etmektedir.

Antroposen öncesi göçlerle çevresel faktörleri ilişkilendirmek zorlayıcı bir kuramsal çabayı gerektirmezken, içinde yaşadığımız dönemde iklim değişikliğiyle göç arasındaki ilişkinin kurulması meşakkatli bir iştir. Neuteleers'e (2011, s. 236) göre çevresel bozulma ile zorunlu göç arasında bir ilişki olduğu aşikardır ancak bu ilişkinin ortaya konulması alarmist yaklaşımı benimsemiş teorisyenlerin öne sürdüğü kadar basit değildir. Bu hususta temel zorluk, önceki bölümde vurgulandığı gibi çevresel nedenlerle göç edenlerin homojen bir kategoriden oluşmaması ve çevresel bozulmadan ötürü göç edenlerle ekonomik göçmenleri birbirinden ayıramamaktan kaynaklanmaktadır. Toplumsal bir olgu olarak göçün ekonomik, sosyal, politik ve çevresel nedenleri arasında açık bir etkileşim bulunmaktadır (McLeman v.d., 2016, s. 9). Hem çevresel bozulmanın yarattığı ekonomik gerilemenin insanları göç kararına itiyor olması hem de çevresel bozulmanın kendisinin kademeli olarak gerçekleşmesinden ötürü bu durumun gelecekteki tabloya göre göç kararlarını etkilemesi buradaki temel dinamiği oluşturmaktadır (Neuteleers, 2011, s. 240). Nitekim, bireyler iklim değişikliğine uyum sağlarken sıklığı ve şiddeti yoğunlaşmış afetlere yanıt olarak göçe yönelebildikleri gibi aynı zamanda göç kararı bireylerin geleceklerini şekillendirmede değişen çevresel ve ekonomik koşulları da göz önünde bulundurmalarıyla verilebilir (Klaiber, 2014, s. 539). Her iki durumda da bireyi göç etmeye yönlendiren dinamiklerin temelinde çevresel koşullar yatmaktadır.

Dolayısıyla, iklim göçü, çevresel nedenlerin yanı sıra, toplumsal, ekonomik ve politik boyutların iç içe geçtiği çok boyutlu bir yapıya sahiptir. İklim değişikliği insan hareketliliğini biçimlendirmede temel aktörlerden biri haline gelse de iklim

değişikliğinin aşırı doğa olaylarında artışa yol açmasının yanı sıra yavaş gelişen çevresel bozulmanın kendisi iklim göçü kapsamında anlamlandırılması gereken nedenler ağını genişletmektedir. Bunun yanı sıra, iklim göçünün zorunlu ve gönüllü, kısa süreli-uzun süreli, geçici-kalıcı, ulusal-bölgesel-uluslararası göçleri içermesi çevresel koşullara bağlı insan hareketliliğinin sınıflandırılmasını zorlaştırmaktadır (Akalın, 2019, s. 109; IOM, 2015). Örneğin, iklim değişikliği nedeniyle peşi sıra takip eden kurak yılların tarımsal verimi düşürmesi, bunun kırdan kente göçü tetikleyerek kentlerde çöküntü bölgeleri oluşturması, tarımsal üretimin azalmasıyla gıda fiyatlarında artış gerçekleşmesi ve toplumsal gerilimin tırmanarak iç çatışmaya sebep olması gibi bir durumun sonucunda (Suriye örneği için bkz. Weinthal, Zawahri ve Sowers, 2015) göç eden birey ekonomik göçmen mi, çatışmadan kaçan bir sığınmacı mı yoksa iklim mülteci olarak mı değerlendirilmelidir? Bu nedenle, iklim değişikliği ve göç arasında nedensellik ilişkisi aramak bir çıkmaz sokağa girmeye benzetilmektedir (Nicholson, 2014).

Özellikle kademeli gerçekleşen iklim süreçleri sonucunda meydana gelen göçlerin diğer göçlerden ayırt edilmesi farklı dinamiklerin iç içe geçmesinden ötürü kolay olmamaktadır. Örneğin, İran'da Urmiye Gölü'nün aşamalı olarak yok oluşunun yarattığı çevresel göçün sosyal etkilerini araştıran bir çalışma çevresel bozulma ile göç arasında pozitif bir korelasyon olduğunu belirtmektedir. Bu çalışma kapsamında üç göçmen grubundan bahsedilmekte olup, ilk göçmen grubu ekonomik göçmenler olarak tanımlanmakta; çevresel değişimin ilk aşamalarında daha iyi bir yaşam arayışında göç edenleri kapsamaktadır. Çevresel bozulma sonrası göçler ikinci grupta değerlendirilirken, son aşamada gerçekleşen hareketlilik zorunlu göç olarak ele alınmakta ve bu grup çevresel mülteciler olarak tanımlanmaktadır (Torabian, 2014). Benzer şekilde, Zambiya'da olumsuz iklim koşulları ile göç akımları ilişkisini inceleyen bir çalışma iklim-göç ilişkisini ekonomik olarak avantajlı kesim için pozitif yönlü bir ilişki olarak değerlendirirken, yoksul kesimin iklime bağlı hareketsizlikle betimlendiğini ifade etmektedir. Buna göre, iklim ve göç ilişkisi farklı nüfuslar ve bölgeler için farklılaşan kırılma noktalarının iç içe geçtiğini göstermektedir (Nawrotzki ve DeWaard, 2018). Meksika'da kır ve kent arasındaki iklime bağlı göçlerin incelendiği çalışmada ise kırsalda yaşayanların tarımsal üretime ekonomik bağımlılıkları yüzünden iklim koşullarına daha duyarlı olduklarını vurgulamakla birlikte, ekonomik ve psikososyal maliyetlerin bireyleri iç göçe yönelttiğini; kuraklık nedeniyle tarımsal verimliliğin düşmesi ve istihdamın daralmasıyla kente doğru bir yer değiştirme hareketinin olduğunu bulgulamaktadır (Nawrotzki, DeWaard, Bakhtsiyarava ve Trang Hai 2017). Weinthal ve arkadaşlarının (2015) çalışmaları da Suriye'de iklim değişikliğine bağlı yaşanan kuraklığın ülkenin temel geçim kaynağı olan tarımı etkilemesi sebebiyle kitlelerin kırdan kente göçüyle sonuçlandığını göstermektedir. Türkiye için de benzer bir sonuçtan söz etmek mümkün olmakla birlikte, iklim değişikliğinin kuraklık, çölleşme ve tarımsal üretimde verim kaybı gibi sonuçları çiftçilerin kente göç kararlarında etkili olmaktadır (Lelandais, 2016, s. 97-99).

İklim değişikliğinin sonuçlarının tarımsal üretime olan etkileri aşıkardır ve bu bağlamda kırdan kente göçü tetikleme beklenen bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Ancak Doğu Afrika'da yapılmış bir çalışma iklim değişkenlerinin yalnızca kırdan kente değil, aynı zamanda kentten kıra göç kararını da etkilediğini ortaya koymaktadır (Mueller, Sheriff, Dou ve Gray, 2020, s. 10). Dolayısıyla, bu göç hareketi belirli bir hareket yörüngesine sahip değildir ve yer değiştirmeler kadar toplumsal kırılma noktalarının belirlediği hareketsizlikle de bir arada anılmaktadır. Bu nedenle, iklim ve göç ilişkisini çözümlenmek için iklim değişikliğinin göçü tetikleyebilecek yerel aktiviteleri nasıl etkilediğini anlamaktan geçmektedir (Mueller v.d., 2020, s. 3). Bu bağlamda, iklim ve göç ilişkisini kurmayı zorlaştıran toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel unsurlardan yalıtılmaması hali aşında tam olarak iklim ve göç düğümünün çözüleceği noktayı oluşturmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, iklim değişikliğini toplumsal ilişki ağları içerisinde okumak bu dönüşümün yaratacağı sonuçlardan biri olan göçün anlamlandırılmasında açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Bu ilişkisellik içerisinde iklim göçlerinde insan hakları temelli bir bakış geliştirebilmek için öncelikle iklim mültecileri olarak adlandırılan grubun uluslararası hukukta mevcut haklarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, takip eden bölümde iklim mültecilerinin hukuki çerçevedeki konumu açıklanacaktır.

3. İklim Mültecilerini Tanıyan Bir Yasa Var Mıdır?

Mülteciliğin kapsamının belirlendiği uluslararası bir sözleşme olan 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne göre iklim mültecileri "mülteci" olarak kabul edilmemektedir. Bu sözleşmeye göre "ırk, din, milliyet, belirli bir sosyal gruba mensubiyet veya siyasi görüşü nedeniyle zulme uğrama korkusu yaşayan ve uluslararası bir sınırı geçen" kişiler mülteci olarak tanımlanmaktadır (BMMYK, 1951). 1969 Afrika Mülteci Sorunları Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi ve 1984 Cartagena Deklarasyonu birtakım bölgesel düzenlemelerde kamu düzenini bozan olaylardan kaçan kişileri bu kapsamda değerlendirilse de uluslararası hukukta çevresel nedenlerden kaynaklı göç, mültecilik statüsünü sağlamamaktadır (Safi, 2020, s. 511-512). Bu nedenle, iklim değişikliği sonucu ve doğal felaketler sebebiyle sınırları aşan yerinden edilme durumu uluslararası koruma rejiminde normatif bir boşluk olarak değerlendirilmektedir (McAdam, 2011).

Cenevre Sözleşmesi'nin iklim mülteciliğini dışlayan tutumu kaçınılan zulümün insandan kaynaklı bir durum olması gerekliliğinden ileri gelmektedir. Başka bir ifadeyle, mültecilik statüsü çatışmadan kaçma ve sığınma durumlarında bireylere

sağlanmaktadır. Ancak iklim değişikliği, insanların uğradığı zulüm kavramını çeşitlendiren yeni bir olgu olmakla birlikte insan edimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıksa da insan üstü bir fenomen olarak kabul edilmektedir. Bu durum, çevresel felaketler nedeniyle yerlerinden edilmiş insanların yararlanabilecekleri hakları sınırlandırmakta, bu insanları uluslararası düzlemde kalıcı bir çerçeveden ziyade kısa süreli ve durumu kurtarmaya yönelik uygulamaların nesnelere kılmaktadır (Ziya, 2012, s. 238). Diğer bir deyişle, iklim değişikliği ancak çevresel felaketler söz konusu olduğunda bir mücadele alanına dönüşmekte, bu alan ise hukuki dayanaklardan muaf olduğu için kalıcı koruma yaklaşımından ziyade kısa süreli uluslararası yardım programlarının sahnesi olmaktadır (McAdam, 2011, s. 46). Dolayısıyla, uzun vadede gerçekleşen çevresel bozulmalar sonucu yerinden edilmiş kimseler yardım ve koruma konusunda bireysel kaynaklarıyla harekete geçmekte ve yasal bir dayanak bulamamaktadırlar.

İklim değişikliği ve mültecilik statüsünü bir arada düşünmeyi zorlaştıran durumlardan biri iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkinin kurulmasının önündeki engeller arasında sıralanan göçün genellikle ülke içinde gerçekleşmesi ve sınır aşan hareketlilik görünümünün kısıtlı olmasıdır. Bununla birlikte iklim değişikliğinin mültecilik için gerekli zulüm koşulunu sağlaması için durumun bireyi maruz bıraktığı kısıtlamanın tekrarlanabilirliği, gerçekleşebilirliği ve niteliği bakımından sözleşme mantığına uygun olması gerekmektedir (McAdam, 2011, s. 12). Daha açık bir ifadeyle, mültecilik kapsamında yakın gelecekte değil şimdi, olabilecek olanlara dayanmayan hali hazırda olan ve hasarın ciddiyetinin kanıtlanabilirliğine dayanan bir açıklama çerçevesi izlenmektedir. Cenevre Sözleşmesi ırk, din, milliyet, siyasi görüş veya bir topluluğa aidiyet gibi bireysel özellikler etrafında şekillenen bir zulüm tanımlamasını dikkate alırken, iklim değişikliğinin bireylerin sıralanan özelliklerinden bağımsız bir değişken olması ise iklim mülteciliğinin bu hukuki temelde ele alınmasını zorlaştırmaktadır (McAdam, 2011, s. 13).

Her ne kadar Cenevre Sözleşmesi iklim mülteciliği için yasal bir dayanak olarak kullanılamasa da Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin sağladığı "insanların kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı" bu sözleşmeye istinaden 2013 yılında insanların başvurabilecekleri bir denetim mekanizması kurulması iklim mülteciliğinin hukuki dayanağını oluşturmaktadır. Bununla birlikte Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi kapsamında yaşam hakkının ihlal edildiği iddiasıyla mahkemeye başvuran Ioane Teitiota'nın emsal kararı iklim mülteciliğinin hukuki dayanağına insan hakları çerçevesinde örnek teşkil etmektedir. Buna Birleşmiş Milletlerin bireysel başvuruları kabul eden Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi de buna örnek gösterilebilmektedir (Safi, 2020, s. 513).

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi insan hakları ile iklim değişikliğinin bağına kurarak iklim mültecilerinin korunması bağlamında hukuki zeminin insan haklarına dayandırılabilirliği bir çerçeve önermektedir. Uluslararası ve yerel hukuk tarafından tanınan birçok hakkın çevresel boyutları olduğunu söylemek mümkündür. Sağlık hakkı, yaşam hakkı, yeterli yaşam standardı hakkı ve yeterli barınma hakkı gibi hakların tümü potansiyel olarak kötü çevre koşullarından etkilenir ve bu anlamda iyi bir çevre, insan haklarından tam olarak yararlanmanın bir ön koşulu olarak değerlendirilebilir (Knox, 2018, s. 2'den akt. Lewis, 2018, s. 2). Örneğin, aşırı hava olayları yaşam hakkını, gıda güvensizliği ve açlığın artışı yeterli gıdaya erişme hakkını, su kaynaklarının azalması güvenli içme suyuna erişme hakkını, çevresel koşulların sağlığı olumsuz etkilemesi sağlık standartlarına erişme hakkını ve deniz seviyesinin yükselmesi düzgün barınma hakkını tehdit etmektedir (McAdam, 2011, s. 16). Ancak insan hakları ile iklim değişikliğinin uygulamada nasıl ilişkilendirileceği açık bir yoruma sahip değildir. Kümülatif edimlerin sonucu olarak meydana gelen iklim değişikliği ve bundan kaynaklanan mağduriyetlerle insan hakları ihlallerinin ilişkisini kurmak uygulamadaki temel zorluğu oluşturmaktadır (Lewis, 2018, s. 3).

Normal şartlar altında insan hakları ihlali durumunda sığınma talep eden kişiyi geri göndermeme yükümlülüğü gereğince başvurusunun kabul edilmesi gerekse de uygulamada başvuru sahibinin iklim değişikliği nedeniyle insan haklarının ihlal edildiğini kanıtlaması mümkün görünmemektedir (McAdam, 2011, s. 17). Buna ek olarak, iklim mülteciliğinde başvurusunun değerlendirilmesinde başvuru sahibinin ülkesinde iklim değişikliğinin olumsuz çıktılarını önlemek için gerekli eylemlerin yapıldığının ispatı iddiayı haksız kılabilmektedir. Aynı zamanda ülkenin iklim değişikliğiyle ilgili politika uygulamalarından istenen sonucu alamaması kaynak yetersizlikleriyle haklı çıkarılmakta ve devletlerin çıkarları da göz önüne alındığında durumun ispatı imkânsız kılınmaktadır. Bu nedenle, bir kimsenin iklim mülteciliği başvurusunda yaşama yönelik tehdit gerçek ve mevcut olmalı, başvuran kişi koşullardan doğrudan etkilenmeli, çevresel bozulma sağlığını uzun vadede değil hali hazırda etkilemiş olmalı ve bu durum kanıtlanabilir olmalıdır. Başka bir ifadeyle, kişi varsayımsal iddialara dayanmamalı ve kamu politikalarının ihlali sorgulanıyorsa tehlikenin gerçekleşiyor olduğu ortaya konulmalıdır (McAdam, 2011, s. 20).

Dolayısıyla, teoride çevresel haklar ve insan haklarının bağı kurulabilse de uygulamada iklim mülteciliği iddiasının insan hakları ihlallerine dayandırılarak kazanılması sayısız engelle donatılmış bir yolun aşılmasına benzemektedir. Son yıllarda çevresel insan hakları iddialarının hukuki çerçevede hak arayışlarına dönüşmesi insan hakları ile iklim değişikliği arasındaki nedensel bağın kurulmasında önemli dönüm noktaları olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, 2015 yılında Lahor Yüksek Mahkemesi'nin Pakistan Hükümetini anayasada bulunan "Devletin çerçeveyi uygulamada gecikmesi ve uyuşukluğunun

vatandaşların temel haklarını ihlal ettiğini” tespit ederek Ulusal İklim Değişikliği Politikasını uygulamasını zorunlu kılması ya da 2015 yılında Urgenda ve Hollanda davasında Hollanda hükümetinin vatandaşlarına özen gösterme görevinin insan hakları üzerinden temellendirilmesi ve mahkemenin hükümeti iklim değişikliği konusunda daha güçlü politikalar benimsememle itham etmesi bu bağlamda değerlendirilebilir (Lewis, 2018, s. 6-7). Bu nedenle, iklim mülteciliği hususundaki iddiaların hukuki bir çerçeveye oturtulması ve insan hakları bağlamında ilişkiselliğinin yasal zemine kavuşması hak arayışlarının birikimi sonucunda meydana gelebilir.

Ancak iklim mülteciliğinin kapsayıcı bir çerçeve olarak kullanılmasının önünde birtakım sınırlılıklar bulunmaktadır. Brown’a (2008, s. 14’ten akt. İlk Bilben, 2018, s. 257) göre, mültecilik sınır aşan bir eylem olmasına rağmen iklim göçlerinin çoğunlukla ülke sınırları içerisinde gerçekleşmesi ulusal sınırı aşamayan iklim değişikliği mağdurlarının mağduriyetlerini görünmez kılarak sorunun boyutlarının anlaşılmasına yol açma riskini taşımaktadır. Aynı zamanda mülteciliğin çevresel etkenleri içermesiyle birlikte artacak olan koruma talepleri karşısında devletlerin ve uluslararası mekanizmaların iyi niyetlerinin azalacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak, BMMYK’nın siyasi mültecilerin sayısıyla başa çıkmakta zorlanmasından dolayı bu popülasyona iklim mültecilerinin ekleneceği düşüncesi de iklim mülteciliği statüsüne karşı çıkışlara yol açmaktadır.

Marshall’ın (2011, s. 63) belirttiği gibi, eğer mültecilik çevresel koşullardan etkilenen bireylere bir statü olarak tanımlanacaksa temel mesele iklim mültecisi kavramının içinin nasıl doldurulacağı, hangi kıstaslara göre sınıflandırılıp ölçülebilir hale getirileceğinin ve iklim mültecilerine korumanın kimin tarafından sağlanacağına belirlenmesidir. Bununla birlikte, iklim değişikliğinin ve çevresel bozulmanın insan hareketliliğini nasıl etkilediğine dair mevcut kanıtların artmasıyla meselenin iklim mülteciliği statüsünün kazanılması noktasında yoğunlaşması sorunun çözümünde dar bir çerçeve yaratması üzerinden eleştirilmektedir (Ionesco, 2019). İklim değişikliği ve insan hareketliliği çok boyutlu bir ilişkisellik ağına sahiptir. Başka bir ifadeyle, iklim mülteciliği statüsü iklim değişikliğine yol açan eylemlerin izlerini tek hamlede silebilecek bir güce sahip değildir. Bahse konu statünün sağlanması ve dağıtılması bir problem olarak çevresel nedenlerden kaynaklanan insan göçünün çözümünden ziyade sorunun derinleşmesine yol açabilecek mekanizmaların doğuşuna da neden olabilir.

Örneğin, IOM’a göre iklim değişikliğinden kaynaklanan göç hareketlerini iklim mülteciliğine indirgemek hem zulüm ve çatışmadan dolayı mültecilik statüsüne başvuranların siyasi statüsünü zayıflatmak hem de böyle bir siyasi sürece girilmesi konusunda ülkelerin yaklaşımlarını katılaştırmak gibi etkilerde bulunabilir. Bu bağlamda, çevresel göçlerin politika süreçleri ile düzenlenmesi gerektiği belirtilirken 2011 yılında gerçekleşen Uluslararası Göç Diyalogu’nda (International Dialogue on Migration) düzenli ve güvenli göç için yanıtın göç yönetimi ve politikalarından çıkacağı ifade edilmektedir. Benzer şekilde afetler nedeniyle gerçekleşen sınır ötesi göçlerde ne türden koruma boşluklarının bulunduğu araştırılması için başlatılan Nansen Girişimi’nden iklim mülteciliği gibi bir koruma statüsünün geliştirilmesinden ziyade göç politikalarıyla iklim göçlerinin düzenlenmesi gerektiği sonucu çıkmıştır. Bu nedenle, iklim mülteciliği gibi bir statüden ziyade Paris Anlaşması gibi iklim değişikliğinin önüne geçmek için uluslararası faaliyetlerin güçlendirilmesi yoluyla insanların mağduriyetlerinin engellenmesi önerilmektedir (Ionesco, 2019).

Ancak iklim değişikliği ile mücadele eden politikaların çevresel nedenlerden kaynaklanan göçü azaltmak noktasında hemen çözüm yaratmayacağı bir gerçektir (Schade, Faist ve McLeman, 2016, s. 212). Bu süreç içerisinde iklim değişikliğinin yaşam alanlarının yaşanılabilirliğini tehdit eden sonuçları öncelikle ada ülkelerinin sakinleri olmak üzere dünyanın farklı yerlerinde deneyimlenmektedir. Felli’nin de (2013, s. 340) vurguladığı gibi, iklim değişikliği kaynaklı göçlerin varlığı aynı zamanda iklim değişikliği politikalarının ve buna adaptasyonun başarısız olduğunu göstermektedir. İklim değişikliğinin insani yüzü olarak düşünülen iklim mültecileri (Bettini, Nash ve Gioli, 2017, s.352) ve bu kavramın kullanımı sanayileşmiş ülkelerin çevreyi kirletici ve iklim değişikliğine sebebiyet verici eylemlerinin sorumluluğunu vurgulamayı, bu konuda sorumluluk almayı teşvik eden bir yöne sahiptir (Neuteleers, 2011, s. 234; Mayer, 2016, s. 196-197). Bu noktada insan hakları, iklim değişikliğinin etkilerinden insanların korunmasında politika düzenlemelerine temel oluşturma niteliğini bünyesinde barındırmaktadır. Çünkü, çevresel nedenlerle insan hareketliliği söz konusu olduğunda tarihsel sorumluluk ile insani ilkeler bir arada düşünülmeli ve insan haklarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. İnsan hakları söylemine tutunmak bunların evrensel, kapsayıcı ve zorlayıcı olmasının yanı sıra iklim göçleri konusunda yalnızca dış göçlere yönelik hak iddialarının temelini oluşturmasına ilaveten iç göçlerin nedenleri ve sonuçlarına ilişkin öngörülerini de içermesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle en kırılgan grupların çevresel felaketler sonrası buldukları yeri terk edemedikleri düşünüldüğünde, insan hakları söylemi çevresel mağdurlar kitlesine kazanım sağlayacaktır (Mayer, 2016, s. 191).

4. İklim ya da Kapitalizm Mültecileri

İklim göçlerini insan hakları temelinde değerlendirirken bugün bu konunun konuşulmasına sebebiyet veren sosyolojik

bağlam olan tarihsel sorumluluk olgusunun da üzerinde durulması elzemdir. Çünkü böyle bir popülasyonu hangi koşulların yarattığı sorusuna cevap vermeden girilecek çözüm arayışları sınırlı kalacaktır. Zira, iklim mültecileri iklimsel değişkenlerin ürünü olmanın ötesinde güç ve refahın yoğunlaşmasının en kırılgan grupların pahasına üretildiği bir sistemin görünümüdür (Miller, 2017, s. 90). Bu bağlamda, iklim değişikliğinin nedenlerinin insan-doğa arasındaki ilişkilerin girift doğasında aranması gerektiğini belirten Piguët (2013, s. 157-158), çevresel bozulmanın güç ilişkileri, toplumsal tabakalaşma örüntüleri, ekonomik eşitsizlikler, sömürgecilik döneminin mirası, siyasi örgütlenme biçimleri ve toplumsal cinsiyet tabakalaşması da dâhil olmak üzere birçok faktörle ilişkisi çerçevesinde bir sosyal süreç olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Göçü tetikleyen bir unsur olarak iklim değişikliği tekil ve dışsal bir bağlam değildir, aksine, toplumsal etkileşim örüntülerinin bir çıktısı olarak anlaşılmalıdır. Başka bir ifadeyle, iklim değişikliği ve iklim mülteciliği, yeni adaletsizlik biçimlerinin mevcut eşitsizlik örüntüleriyle kesişmesi ile ortaya çıkmaktadır (Miller, 2017, s. 90).

Bu noktada kapitalizm ile çevresel bozulmanın doğrusal bir ilişki içinde olduğunu vurgulamak mümkündür ancak çevresel felaketlere yol açmak yalnızca kapitalist toplumlara içkin bir olgu değildir. Örneğin, Antik dönem imparatorluklarında benimsenen tarımsal üretim tarzı niteliği itibarıyla tarım alanlarını kullanılamaz hale getirmiştir. Başka bir örnek olarak, sosyalist toplumlarda diğer toplumlara rekabet halinde olma durumu yoğun kömür kullanımı gibi atmosferin karbon yükünü artıran sonuçlara ve Çernobil gibi çevrenin yaşanamaz hale geldiği felaketlere sebebiyet vermiştir (Fraser, 2022, s. 52-54). Bu örnekleri çoğaltmak mümkün olsa da çalışmada ele alınan toplumların kapitalist toplumsal dinamikleri benimsemesi nedeniyle bu başlık kapsamında kapitalizmin ekolojik krizle ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

İklim göçü ve iklim mülteciliği olgularını mevcut ekonomi-politik sistemin tarihsel süreç içerisinde yarattığı dünya düzeni üzerinden anlamak, sürecin nedensellik mekanizmasına dair derinlikli bir anlayış sunmaktadır. Colebrook'a göre (2017) iklim değişikliği ve buna bağlı değerlendirilen göç olgusu yaşam koşullarından meydana gelmektedir. Zira, Antoposen'i mümkün kılan düşünme biçimi, doğanın istikrarlı ve değişmeyen bir varlık olduğu kabulüyle belirli ulusal sınırlar içinde istikrar üreten bir yapının inşa edilmiş olmasıdır. Sömürgecilik tarihiyle bir analogi kurarak daha fazla toprak ve insan gücü elde etmek için yaşam alanlarının işgal edilmesiyle, çevrenin temiz tutulması adına başka ülkelerin topraklarının atık ticareti yoluyla kirletilmesini aynı kefedede değerlendiren yazar, ikisinin de göç ve sığınma talebi yaratan mekanizmalar olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, doğanın temiz ve istikrarlı olduğu alanlar yaratmak için başka bölgelerin kirletilmesi sömürgecilik uygulamasının 21. yüzyıldaki devamı olarak görülmektedir (Colebrook, 2017, s. 116-118). Buna göre, iklim göçü tarih boyunca devam eden yerinden edilme hareketlerinin yeni görünümü olarak değerlendirilmektedir.

Çevresel kırılganlık, toplumlar arasında ve toplumların içinde eşit bir şekilde dağılmadığı için çevresel felaketlerin sonucunda meydana gelen zararlar da eşit bir şekilde paylaşılmamaktadır. Bu bağlamda olayın kendisi kadar bu olayların toplumsal eşitsizliklerin geçmişi ve geleceği hakkında neler söylediğine de dikkat edilmelidir. İklim değişikliğinin kendisinden ziyade iklim değişikliğine yol açan sosyal, ekonomik ve politik dinamiklerin kendisi iklim değişikliğinin sonucunda ortaya çıkan kırılganlıklara yol açmaktadır (Ackerly, 2016, s. 132). Aynı zamanda, sosyal eşitsizlikler çevresel göçü etkilediği kadar çevresel göçler de sosyal eşitsizlikleri derinleştirmektedir (McLeman v.d., 2016, s. 17). Bu nedenle, çevresel değişimlerin sonuçlarına kimlerin, nerede ve neden maruz kaldıkları, kimlerin göçe zorlanıp kimlerin kalmak zorunda oldukları ve göçün sosyo-ekolojik sonuçlarının neler oldukları gibi sorular önem kazanmaktadır (Greiner ve Sakdapolrak, 2016, s. 157).

Çevresel koşulların değişimi aşırı üretim ve tüketim dinamikleri üzerinden okunduğunda, tüm mültecileri kapitalist toplumsal ilişkiler nedeniyle yerinden olmuş iklim mültecileri olarak kavramsallaştıran Colebrook'a (2017, s. 128) benzer şekilde, Saldanha (2017) iklim göçünü ve iklim mülteciliğini "kapitalizmin şiddetli bölgeselleşmesinin kaçınılmaz ürünleri" olarak ele almaktadır. Ona göre, "politik-ekonomik sistem, doğası gereği, iklim değişikliği ve artan ırkçılık nedeniyle zaten kötüleşen bileşik felaketlerden kaçmak için belirli nüfusları sınırların ötesine ittiğinden, mülteci kampını 21. yüzyılın simgesi olarak adlandırmak" mümkündür (Saldanha, 2017, s. 151). Kapitalist küreselleşme üzerinden bir analiz gerçekleştiren yazar, küreselleşmenin geçmişi ve geleceği muğlaklaştıran ve insanlığı güç ilişkilerinden azade homojen bir kitle olarak kuran söyleminin eşitsizliklerin üstünü örten bir mahiyeti olduğunu vurgulamaktadır (Saldanha, 2017, s. 153). Diğer bir deyişle, güç ilişkilerini muğlaklaştıran bir ideoloji farklılıkları gizleyerek dünya sisteminde merkez ve çevre ülkeler arasındaki sömürge ilişkilerini meşrulaştırmaktadır (Saldanha, 2017, s. 154).

Bu bağlamda, iklim mültecilerini üretim tarzının yıkıcı etkilerini değerlendirmek için işlevsel bir araç olarak değerlendiren yazar, mevcut krizin doğal süreçlerle gerekçelendirilmesi ve nedensellik mekanizmasının karmaşıklığına dayandırılarak sorumluluğun üstlenilmemesini ideolojik bir refleks olarak anlamlandırmakta ve iklim mültecilerini kapitalizm mültecileri olarak yeniden düşünmeyi önermektedir (Saldanha, 2017, s. 156). Temsil ve gerçekliği ontolojik olarak birbirinden ayrı düşünülemez iki kavram olarak açıklayan performatif eylem bakış açısından hareketle iklim mülteciliği tartışmalarını değerlendiren Farbotko (2017) ise iklim göçünü kurumsal ve politik bir olgu olarak ele almakta ve bu konuda üretilen söylemin

hem konunun mağduru öznelere hem de politika yapımcıların gerçekliklerinin düzenlenmesine, deneyimlenmesine ve anlaşılmasına yarayan kurumsal koşulların yaratılmasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, iklim göçü ile ilgili hem politik düzenlemeler hem de üretilen teorik söylemler neoliberalizm ekseninde iklim göçünün güvenleştirme söylemi ile yeniden inşa edildiğini göstermektedir (Farbotko, 2017, s. 72).

Son olarak, iklim değişikliği ile kapitalist üretim tarzı arasındaki nedenselliğe dayanarak, neoliberalizmin yarattığı öznel anlayışına değinmek gerekmektedir. Kapitalizmin yalnızca üretim biçiminden hasıl bir sistem olmadığı ve günümüzde neoliberalizmle birlikte kurumsal olarak desteklediği düşünüldüğünde, neoliberalizmin resmî kurumlarının inşa ettiği depolitize bir özne imgesi ile karşılaşmaktadır. Özgürlüğün kişisel çıkarlar, değer rekabet çerçevesinde anlamlandırıldığı bir düzlemde kendini kaptırma ve koruma ethosunun yüceltilmesi söz konusu olmaktadır. Eşitsizliğin meşrulaştırılması ve güvencesizliğin evrenselleşmesi doğrultusunda toplumların içe kapanmaya yöneldiği ve toplumlarda kamusal eylem potansiyelinin körelendiği belirtilmektedir; bu bağlam iklim adaletsizliğine karşı duyarsızlaşma ile gezegen çapındaki amaçlar için örgütlenmeyi zorlaştırmaktadır (Brown, 2017, s. 29-30). Neoliberalleşme aynı zamanda bireyin kendi imkanları ile hareket ettiği ve sorumluluğun bireyselleştiği bir düzlemi de işaret etmektedir (Felli, 2013, s. 350). Bu durumda, iklim göçü söylemi, toplumsal ilişkilerden soyutlandığında mülksüzleştirme ve yerinden edilme hususunda sorumluluğun kimde olduğu ve kimin tazmin etmesi gerektiği gibi konular belirsizleşmektedir (Felli, 2013, s. 356-357). Dolayısıyla, iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkiye dair toplumsal, ekonomik ve siyasi mekanizmaların kesişimselliğinin ortaya konulduğu, iklim göçlerinin yalnızca deniz seviyesi yükselmesine bağlı sular altında kalacak ada ülkelerinin sorunu olmadığını vurgulandığı, mevcut üretim ve tüketim yapısının sürdürülebilirliğinin irdelendiği sosyolojik tartışmalara ihtiyaç vardır. Böyle bir açıklama çerçevesinin iklim mülteciliğini sınırlı bağlamından kurtaracağı ve uluslararası sorumluluk dağılımında iklim mültecileri kimin sorunudur sorusuna daha kapsamlı bir cevap getireceği düşünülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Akademik yazında Brown'ın 1977 tarihli çalışması ve uluslararası düzlemde UNEP, IPCC ve Dünya Gözlem Enstitüsü gibi merkezlerin yayınlarıyla dikkat çekmeye başlayan bir konu olan iklim göçü ve buna bağlı iklim mültecileri olgusu alan yazında sıklıkla tartışılan bir mesele haline gelmiştir. Konunun ilgi çekmesi iklim değişikliğinin yaşam alanlarını ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyen sonuçlarının görmezden gelinemeyecek boyutlara ulaşmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ilişkisellik halihazırda mevcut olsa da literatürde konunun tartışılmasına yönelik farklı eğilimler ve bakış açıları bulunmaktadır.

Konunun uzlaşma içermeyen boyutları göçün aktörlerine yönelik tanımlar, çevresel bozulma ile göç arasındaki ilişkinin çok faktörlü bir yapı olması ve bu bağlamda göç edenlerin haklarının neler olacağı husularında yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle, çalışma kapsamında bu tartışmalara ilişkin genel bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. Mevcut tanımlamalar iklim mültecisi (Marshall, 2011), iklim göçmeni (IOM, 2015), çevresel mülteci (Bates, 2002; Williams, 2008) ve iklim değişikliği bağlamında yerinden edilmiş kimseler (UNHCR, t.y.) şeklindedir. Bu kategorileri oluşturan insanların nitelikleri ve motivasyonları bakımından yekpare bir insan kitlesini işaret etmemesi kavramsal kullanımların farklılaşmasına yol açmaktadır. Zira, iklim değişikliği ile insan hareketliliği arasındaki ilişkinin kurulmasının zorlu olmasında da karşılaşılan bu durum, göçün ekonomik, sosyal, politik ve çevresel nedenleri arasındaki ilişkisellikten ileri gelmektedir. Hem Neuteleers (2011) ve Klaiber'in (2014) vurguladığı ekonomik nedenlerin bireylerin göç kararına olan etkisi hem de uygulamalı araştırmaların (Torabian, 2014; Weinthal v.d., 2015; Lelandais, 2016; Nawrotzki v.d., 2017; Nawrotzki ve DeWaard, 2018) bulguladığı çevresel koşulların yarattığı ekonomik nedenlerin göç için itme-çekme etkisi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ancak Mueller ve arkadaşlarının (2020) araştırmasına bakıldığında göçün güzergahının her toplumsal bağlam için aynı olmadığı ve hareketlilik hususunda her daim yer değiştirme ile sonuçlanmadığı görülmektedir. Bu kapsamda, Mueller ve arkadaşlarının da ifade ettiği gibi, iklim göçünün nedenlerini ve sonuçlarını anlamak için iklim değişikliğinin yerel aktiviteleri nasıl etkilediğini inceleyen daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Ekolojik krizin yarattığı sonuçlar küresel olarak yaygınlık gösterdiği ve insanların uğradığı zulmü çeşitlendirdiği için uluslararası düzlemde bir koruma ihtiyacı doğurmaktadır. Fakat mültecilik hususunda çerçeveyi belirleyen Cenevre Sözleşmesi çevresel nedenleri bu kapsamda değerlendirmemektedir. Dolayısıyla, iklim göçünün aktörlerinin yasal dayanaklarının neler olacağı normatif bir boşluğa işaret etmektedir. McAdam (2011), Mayer (2016) ve Lewis'in (2018) belirttiği gibi çevresel koşullar ile insan haklarından yararlanma yakından ilintilidir. Teorik olarak insan hakları ile iklim göçünün bağlantısı kurulabilse de uygulamada bireylerin bu haklardan yararlanması için iklim değişikliği ve göç ilişkiselliğini savunmak her durumda mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, çevresel nedenlerle göç edenlerin uluslararası yasal dayanaklarının ve haklarının neler olacağına netleştirilmesi; bireylerin çevresel felaketler yaşadıkları takdirde uluslararası geçici yardımlara erişmelerinden ziyade insan hakları çerçevesinde bir yaşam ve kurumsal olarak düzenlenmiş bir göç için uygun koşullarının sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda hem uluslararası normatif yapının hem de ulusların göç politikalarının iklim göçü

çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu mekanizmaların gözden geçirilmesi tarihsel ve toplumsal bağlamdan bağımsız gerçekleşemez. Kapitalizm-iklim değişikliği-göç eksenini inceleyen çalışmalar (Ackerly, 2016; Colebrook, 2017; Miller, 2017; Saldanha, 2017; Fraser, 2022) sanayileşmiş ülkelerin tarihsel sorumluluğuna ve Antroposen döneme yol açan bu sürecin toplumsal kırılma noktalarının derinleşmesine olan etkilerine dikkat çekmektedirler. Aynı zamanda mevcut üretim sisteminin yalnızca ekonomik bir yapı üretmediğini; küreselleşme ve neoliberalleşme gibi süreçlerle kurumsallaştığını ve bu çerçevede tarihsel sorumluluğun bireysel sorumluluğa evrildiğini göç bağlamında ele alan çalışmalar da (Felli, 2013; Brown, 2017) bulunmaktadır. Bu çalışmaların ışığında, yapı-fail ikiliğinin iklim göçünü anlamada önemine vurguyla hem bu ilişkiselliğin ortaya çıkarılmasını amaçlayan hem de insan-doğa ilişkisinin sorunsallaştırarak çevresel bozulmanın nedenlerini ve sonuçlarını irdeleyen çalışmaların iklim göçü ve iklim mülteciliği konularında politika yapıcılara bütüncül bir bakış sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ackerly, B. A. (2016). Hidden in plain sight: Social inequalities in the context of environmental change, R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental migration and social inequality* (s. 131-150) içinde. Springer.
- Akalın, M. (2019). *İklim mültecileri*. İksad Publishing House.
- Bates, D. (2002). Environmental refugees? Classifying human migrations caused by environmental change, *Population and Environment*, 23, 465-477.
- Bettini, G., Nash, S. L., Gioli, G. (2017). One step forward, two steps back? The fading contours of (in)justice in competing discourses on climate migration, *The Geographical Journal*, 183 (4), 348-358.
- BMMYK. (1951). Mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin sözleşme. <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>
- Brown, W. (2017). Climate change, democracy and crises of humanism. A. Baldwin, G. Bettini (Ed.), *Life Adrift: Climate Change, Migration, Critique* (s. 25-40) içinde. Rowman & Littlefield.
- Bruntland, G. H. (1987). *Our common future: The world commission on environment and development*. Oxford University Press.
- Colebrook, C. (2017). Transcendental migration: Taking refuge from climate change. A. Baldwin, G. Bettini (Ed.), *Life Adrift: Climate Change, Migration, Critique* (s. 115-130) içinde. Rowman & Littlefield.
- Demirci, K. (2019). Uluslararası ve ulusal mevzuat hükümleri çerçevesinde iklim mültecisi kavramı ve türkiye özelinde yaratacağı muhtemel sorunlar, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2 (2), 93-114.
- Elhacham, E., Ben-Uri, L., Grozovski, J., Bar-On, Y. M., Milo, R. (2020). Global human-made mass exceeds all living biomass, *Nature*, 588, 542-544.
- Ertek, T. A. (2017). Antropojenik jeomorfoloji: Konusu, kökeni ve amacı, *Türk Coğrafya Dergisi*, 69, 69-79.
- Farbotko, C. (2017). Representation and misrepresentation of climate migrants, B. Mayer, F. Crépeau (Ed.), *Research handbook on climate change, migration and law* (s. 67-84) içinde. Edward Elgar Publishing.
- Felli, R. (2013). Managing climate insecurity by ensuring continuous capital accumulation: 'Climate refugees' and 'climate migrants', *New Political Economy*, 18(3), 337-363.
- Fraser, N. (2022). Sermayenin iklimleri, D. Bayındır, M. Yıldırım (Ed.), *Ekoloji: Bir arada yaşamın geleceği* (s. 47-90) içinde. Tellekt.
- Gibb, C., Ford, J. (2012). Should the United Nations Framework Convention on Climate Change recognize climate migrants?, *Environ. Res. Lett.*, 7, 1-9.
- Greiner, C., Sakdapolrak, P. (2016). Migration, environment and inequality: Perspectives of a political ecology of translocal relations, R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental Migration and Social Inequality* (s. 151-166) içinde. Springer.
- Helbing, M. (2020). Attitudes towards climate change migrants, *Climatic Change*, 160, 89-102.
- IDMC. (t.y.). <https://www.internal-displacement.org>
- İlik Bilben, M. S. (2018). Antropojenik iklim değişikliği bağlamında göç tartışmaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 75, 237-268. <http://dx.doi.org/10.26650/jspc.2018.75.0015>
- İlik Bilben, M. S. (2019). Dünyadan örnekler ışığında iklim değişikliği kaynaklı göçleri anlamak, *Mediterranean Journal of Humanities*, 9 (2), 335-355.
- InforMEA. (t.y.). United Nations Information Portal on Multilateral Environmental Agreements. <https://www.informe.org/en/terms/environmental-migration>
- IOM. (2015). *IOM Perspectives on migration, environment and climate change*. IOM. https://publications.iom.int/system/files/pdf/meccinfosheet_climatechangeactivities.pdf
- Kelman, I. (2019). Imaginary numbers of climate change migrants?, *Social Sciences*, 8 (131), 1-16.
- Klaiber, H. A., (2014). Migration and household adaptation to climate: A review of empirical research, *Energy Economics*, 46,

539-547.

Lelandais, G. E. (2016). Drought, social inequalities, adaptation, and farmers' mobility in the Konya plain of Turkey, R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental migration and social inequality* (s. 91- 102) içinde. Springer.

Lewis, B. (2018). *Environmental human rights and climate change: Current status and future prospects*. Springer.

Ionesco, D. (2019, Ocak 16). *Let's talk about climate migrants, not climate refugees*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/06/lets-talk-about-climate-migrants-not-climate-refugees/>

Marshall, L. W. (2011). Toward a new definition of 'refugee': is the 1951 convention out of date?, *Eur J Trauma Emerg Surg*, 37, 61-66.

Mayer, B. (2016). The arbitrary project of protecting environmental migrants, R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental migration and social inequality* (s. 189-202) içinde. Springer.

McAdam, J. (2011). *Climate change displacement and international law: Complementary protection standards (legal and protection policy research series)* Geneva: United Nations High Commissioner for refugees, division of international protection. www.unhcr.org/4dff16e99.html

McInerney-Lankford, S. (2017). Climate change, human rights and migration: A legal analysis of challenges and opportunities. B. Mayer, F. Crépeau (Ed.), *Research handbook on climate change, migration and law* (s. 131-168) içinde. Edward Elgar Publishing.

McLeman, R., Faist, T., Schade, J. (2016). Introduction: Environment, migration, and inequality-a complex dynamic, R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental Migration and Social Inequality* (s. 3-26) içinde. Springer.

Miller, D. S. (2017). Climate refugees and the human cost of global climate change, *Environmental Justice*, 10 (4), 89-92.

Mueller, V., Sheriff, G., Dou, X., Gray, C. (2020). Temporary migration and climate variation in eastern Africa, *World Development*, 126, 1-16.

Nawrotzki, R. J., DeWaard, J., Bakhtsiyarava, M., Trang Ha, J. (2017). Climate shocks and rural-urban migration in Mexico: Exploring nonlinearities and thresholds, *Climatic Change*, 140, 243-258.

Nawrotzki, R. J., DeWaard, J. (2018). Putting trapped populations into place: Climate change and inter-district migration flows in Zambia, *Reg Environ Change*, 18, 533-546.

Neuteleers, S. (2011). Environmental refugees: A Misleading Notion for a genuine problem, *Ethical Perspectives*, 18 (2), 229-248.

Nicholson, C. M. (2014). Climate change and the politics of causal reasoning: The case of climate change and migration, *The Geographical Journal*, 180(2), 151-160.

Piguet, E. (2013). From "primitive migration" to "climate refugees": The curious fate of the natural environment in migration studies, *Annals of the Association of American Geographers*, 103(1), 148-162.

Saldanha, A. (2017). Globalization as a crisis of mobility: A critique of spherology, A. Baldwin, G. Bettini (Ed.), *Life Adrift: Climate Change, Migration, Critique* (s. 151-174) içinde. Rowman & Littlefield.

Safi, S. (2020). Ioane Teitiota Kiribati/ Yeni Zelanda Davası ve BM İnsan Hakları Komitesi'nin iklim mültecileri ile ilgili tarihi kararı, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(2), 509-540.

Scheffran, J., Marmer, E., Sowb, P. (2012). Migration as a contribution to resilience and innovation in climate adaptation: Social networks and co-development in Northwest Africa, *Applied Geography*, 33, 119-127.

Schade, J., Faist, T., McLeman, R. (2016). Conclusion: Inequality and migration as adaptation—Where

Do We Go from Here? R. McLeman, J. Schade, T. Faist (Ed.), *Environmental Migration and Social Inequality* (s. 203-228) içinde. Springer.

Torabian, E. (2014). Exploring social vulnerability and environmental migration in Urmia Lake of Iran: Comparative insights from the Aral Sea. G. Gemenne, P. Brücker, D. Ionesco (Ed.), *The State of Environmental Migration 2014* (s. 65-84) içinde. IOM.

UNHCR. (t.y.). Climate change and disaster displacement. <https://www.unhcr.org/en-us/climate-change-and-disasters.html>

Weinthal, E., Zawahri, N., Sowers, J. (2015). Securitizing water, climate, and migration in Israel, Jordan, and Syria, *Int Environ Agreements*, 15, 293-307.

Wilcox, S. (2021). Does Brock's theory of migration Justice adequately account for climate refugees?, *Ethics & Global Politics*, 14(2), 75-85.

Williams, A. (2008). Turning the tide: Recognizing climate change refugees in international law, *Law&Policy*, 30 (4), 502-529.

WMO. (2020). *Statement On The State of The Global Climate in 2019*. WMO.

Ziya, O. (2012). Mülteci-göçmen belirsizliğinde iklim mültecileri, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 99, 230-240.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır